

TC
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI

ARAP ŞAİRLERDEN EL-HABSÎ EL-UMÂNÎ VE ŞİİRİ

Mehmet Zahid ÇOKYÜRÜR

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Muhammet TASA

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Zahid ÇOKYÜRÜR
	Numarası	138106083006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belağatı
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA
	Tezin Adı	ARAP ŞAİRLERDEN EL-HABSÎ EL-UMÂNÎ VE ŞİİRİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **ARAP ŞAİRLERDEN EL-HABSÎ EL-UMÂNÎ VE ŞİİRİ** başlıklı bu çalışma 27/12/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Danışman Prof. Dr.	Muhammet TASA	
2	Üye Prof. Dr.	Mehmet Ali KAPAR	
3	Üye Prof. Dr.	Halim ÖZNURHAN	
4	Üye Doç. Dr.	Metin PARILDI	
5	Üye Doç. Dr.	Mücahit KÜÇÜKSARI	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Zahid ÇOKYÜRÜR		
	Numarası	138106083006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belağatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
Tezin Adı	ARAP ŞAİRLERDEN EL-HABSÎ EL-UMÂNÎ VE ŞİİRİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Mehmet Zahid ÇOKYÜRÜR

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Zahid ÇOKYÜRÜR		
	Numarası	138106083006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		Doktora
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA		
Tezin Adı	ARAP ŞAİRLERDEN EL-HABSÎ EL-UMÂNÎ VE ŞİİRİ			

ÖZET

“Arap Şairlerden El-Habsî El-Umânî Ve Şiiri” isimli bu çalışmada Osmanlı dönemi şairlerinden el-Habsî el-Umânî’nin hayatı ile muhteva ve şekil yönlerinden şiirleri incelenmiştir.

Çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmuştur. Girişte el-Ḥabsî’nin yaşadığı çağın ve iklimin siyasi, sosyal ve ilmî durumu ile kısaca Umân’ın tarihine ve Osmanlı-Umân ilişkisine temas edilmiştir. Birinci bölümde şairin doğumu, nesebi, eğitimi, edebî kişiliği ve vefatı ele alınmıştır.

İkinci bölümde el-Habsî’nin şiirleri muhteva açısından tahlil edilmiştir. Bu çerçevede şiirler konularına göre sınıflandırılmış ve bu konular edebiyat eleştirmenlerinin tayin ettiği edebî ilkelere uygunluk derecesi açısından mercək altına alınmıştır.

Son bölümde ise şairin şiirleri şekil ve üslup özellikleri bakımından incelenmiştir. Kasidelerin yapısı, kelime ve cümle tercihleri, anlatım yöntemleri ve şiirlerinde yer alan edebi sanatlar tayin edilmiş, böylece şairin şiirlerinin edebi değeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Author's	Name and Surname	Mehmet Zahid ÇOKYÜRÜR		
	Student Number	138106083006		
	Department	Essential Islamic Sciences / Arabic Language and Rhetoric		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		Doctoral Degree (Ph.D.)
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Muhammet TASA		
Title of the Thesis/Dissertation	AN ARABIAN POET AL-HABSÎ AND HIS POEMS			

ABSTRACT

This study named “An Arab Poet al-Habsî and His Poems” attempts to analyze the life of al-Habsî al-Umaña, a poet of the Ottoman period, and his poetries in terms of their contentual and formal properties.

It is composed of an introduction and three main chapters. The introduction deals with Arabic poet in Ottoman period, also it gives general knowledge about Oman city, where al-Habsî lived, in addition to summary history of Oman and the relationship between the Ottoman and Oman.

In the first chapter we dealt with the personality of poet, his life, his family, his education, characteristics of his poetry and his poems.

In the second chapter we attempt to analyse al-Habsî's poetry in point of contents. In that context we try to determine subjects of his poems and evaluate these poems suit with the methods of critical literary works.

In the last chapter, poems of al-Habsî are evaluated with the point of form and language. With the headlines, like composition of qaside and sentences, vocabulary, technics of presentations; we try to determine quality of his poetic.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TRANSKRİPSİYON	5
KISALTMALAR	6
ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	9
ARAŞTIRMANIN KONUSU AMACI YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	9
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	9
2. Araştırmanın Yöntemi	10
3. Araştırmanın Kaynakları	10
4. Osmanlı Dönemi Arap Şiirine Genel Bir Bakış	12
5. Umman'ın Tarihçesi ve Osmanlı Umman İlişkileri	16
5.1. Umman'ın Tarihçesi	16
5.2. Osmanlı Umman İlişkileri	17
6. Şairin Yaşadığı Dönemdeki (XVII-XVIII. Yüzyıl) Umman'a Genel Bir Bakış	19
6.1. Siyasî Hayat	19
6.2. Sosyal Hayat	25
6.3. Kültürel Hayat	27
BİRİNCİ BÖLÜM	33
EL-HABSÎ EL-UMÂNÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE DÎVÂNİ	33
1.1. Doğumu ve Kişiliği	33
1.2. Nesebi ve Ailesi	38
1.3. Eğitimi	43
1.4. Edebî Şahsiyeti	46
1.5. Vefatı	52
1.6. Dîvânı	53
İKİNCİ BÖLÜM	57

2.1. MEDİH	60
2.1.1. Hz. Peygamber (s.a.s)'i Methi	63
2.1.2. Yöneticileri Methi	69
2.1.2.1. Ya'rubî Sultanları Methi	70
2.1.2.1.1. Bela'rab (Ebu'l-Arab) b. Sultân b. Seyf b. Bela'rab el-Ya'rubî'yi Methi	70
2.1.2.1.2. es-Seyyidu'l İmam Seyf b. Sultân'ı Methi	74
2.1.2.1.3. es-Seyyidu'l İmam Sultân b. Seyf 'i Methi	77
2.1.2.1.4. es-Seyyidu'l İmam Mühennâ b. Sultân'ı Methi	82
2.1.2.1.5. es-Seyyidu'l Kerim Sultân b. Mürşid'i Methi	85
2.1.2.1.6. Ya'rubî Hanedanı'nı Methi	88
2.1.2.1.7. es-Seyyidu'l İmâm Muhammed b. Nâşir el- Ğâfirî'yi Methi	91
2.1.2.2. Kadı ve Valileri Methi	94
2.1.2.2.1. Kadı er-Rağî Nâşir b. Süleyman b. Muhammed'i Methi	96
2.1.2.2.2. Vâli Seyf b. Nâşir b. Süleyman b. Râşid b. Hâsen ez-Zühelî'yi Methi	100
2.1.2.2.3. Vali Süleymân b. Muhammed el-Merbû'î ed-Đankî'yi Methi	103
2.1.2.2.4. Vali Muhammed b. Beşir el-Midâdî el-'Akarî'yi Methi	106
2.1.3. Dostlarını Methi	108
1.3.1. Halef b. Sinân b. Halefan b. 'Useym el- Ğâfirî'yi Methi	109
1.3.2. Süleyman b. Bela'rab b. 'Âmir'i Methi	111
1.3.3. Diğer Dostlarını Methi	112
2.2. İHVANİYYÂT	115
2.2.1. Teşekkür	117
2.2.2. Özür Dileme	118
2.2.3. Tebrik	120
2.2.4. Mürâselât	122
2.2.4.1. Şiirsel Atışma	123
2.2.4.2. Tavsiye ve Teselli	124
2.3. HİCİV	127
2.3.1. Siyâsî Hicvi	130
2.3.2. Toplumsal Hicvi	132
2.3.3. Ferdî Hicvi	137
2.4. GAZEL	141
2.4.1. Hissi Gazel	143
2.4.2. Afif Gazel	146
2.5. DİN VE HİKMET	151

2.5.1. Münâcât	153
2.5.2. Zühd	157
2.5.3. Öğüt	161
2.5.4. Hikmet/Özlu Sözler	167
2.6. VASF	173
2.6.1. Bulut, Yağmur ve Bahar Tasviri	174
2.6.2. Bahçe Tasviri	178
2.6.3. At Tasviri	180
2.7. HAMRİYYÂT	183
2.8. MERSİYE	188
2.9. URCÛZE	196
2.10. DİĞER KONULAR	202
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	206
EL-HABSÎ EL-UMÂNÎ'NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	206
3.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	206
3.1.1. Nazım Türleri	206
3.1.2. Kaside Yapısı	208
3.1.1.1. Matla'	210
3.1.1.2. Mukaddime	213
3.1.1.3. Tehallus	219
3.1.1.4. Hâtime	224
3.1.3. Vezin ve Kâfiye	229
3.2. ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	235
3.2.1. Kelime Tercihleri	236
3.2.2. Cümle Yapıları	241
3.2.2.1. Sözüñ Fesâhati	241
3.2.2.2. Cümle Çeşitleri	243
3.2.2.2.1. İhbârî Cümleler	243
3.2.2.2.2. İnşâî Cümleler	246
3.2.2.2.2.1. Emir	246
3.2.2.2.2.2. Nehiy	248
3.2.2.2.2.3. İstifham	249
3.2.2.2.2.4. Nidâ	251
3.2.2.3. Zikir ve Hazif	253

3.2.2.4. İcaz ve İtnâb	255
3.2.3. Anlatım Yöntemleri	258
3.2.3.1. Tahkiye	259
3.2.3.2. Muhâvere/Diyalog Kurma	261
3.2.3.3. İç Muhasebe	264
3.2.4. Edebî Sanatlarla Süsleme	266
3.2.4.1. Beyân Sanatlarıyla Süsleme	266
3.2.4.1.1. Teşbih	266
3.2.4.1.2. Mecaz	269
3.2.4.1.3. Kinaye	272
3.2.4.2. Bedî' Sanatlarla Süsleme	274
3.2.4.2.1. İktibas	275
3.2.4.2.2. Tazmin	280
3.2.4.2.3. Telmih	284
3.2.4.2.4. Mübalağa	288
3.2.4.2.5. Tevriye	291
3.2.4.2.6. Luğaz ve Ta'miye	294
3.2.4.2.7. Tıbâk ve Mukâbele	296
3.2.4.2.8. Takşîm	298
3.2.4.2.9. Cinas	300
3.2.4.2.10. Lüzûm-u Mâ Lâ Yelzem	303
3.2.4.2.11. Tasrî'	305
3.2.4.2.12. Raddu'l-'Acüz 'Ala'ş-Şadr	308
3.2.5. Edebî Tasvir	311
SONUÇ	320
KAYNAKÇA	321

TRANSKRİPSİYON

اَ : a, e	س : S, s
أ : u	ش : Ş, ş
إ : ı, i	ص : S, s
آ : â, ê	ض : D, d
أُ : û	ط : T, t
ي : î	ظ : Z, z
ء : ’	ع : ’
ب : B, b	غ : Ğ, ğ
ت : T, t	ف : F, f
ث : S, s	ق : K, k
ج : C, c	ك : K, k
ح : H, h	ل : L, l
خ : H, h	م : M, m
د : D, d	ن : N, n
ذ : Z, z	و : V, v
ر : R, r	ه : H, h
ز : Z, z	ي : Y, y

Yukarıda verilen transkripsiyon sistemi şahıs adları, eser adları, künyeler, yer adları ve bazı terimlerde kullanılmıştır. “Ömer”, “Ali” gibi Türkçede sık kullanılan kelimeler için bu sistem uygulanmamıştır.

Bileşik isimlerde ve tamlamalarda “Sa‘du‘ddîn Mes‘ûd b. Ömer et-Teftâzânî” de olduğu gibi Arapça telaffuz gözetilmiştir.

Cümle başlarında ve dipnotlardaki harf-i tarifler “el-Ḥabsî” kelimesinde olduğu gibi küçük yazılmıştır. Şemsî harflerle başlayan kelimelerin başındaki harf-i tarifler “es-Sekkâkî” kelimesinin telaffuzunda olduğu üzere kelimenin ilk harfinin okunuşu esas alınmıştır.

KISALTMALAR

b.	: ibn
bkz.	: bakınız
bs.	: baskı
bsy.	: basım yeri yok
c.	: cilt
c.c.	: celle celâlühû
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: hicrî
M.	: miladi
M.Ö.	: milattan önce
nşr.	: neşreden
<i>OMÜİFD</i>	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	: ölümü
S.	: sayı
s.	: sayfa
s.a.s.	: sallallahu aleyhi ve sellem
<i>SDÜİFD</i>	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
<i>SÜİFD</i>	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
thk.	: tahkik eden
trc.	: tercüme eden
tsz.	: tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: yayınları

ÖNSÖZ

Şuurla aynı kökten gelen şiir, şairin duygu haritasının dile dökülmesi sonrasında, dış dünyaya ve edebiyat âlemindeki serüvenine yelken açan insani bir olgudur. Böylece hem söylendiği coğrafyada, hem de yolculuk ettiği başka diyarlarda yaşayan insanların kendi iç dünyalarındaki engin hislerine tercüman olmayı başaramışlardır. İnsanlık tarihi boyunca ilk şiir nazmedenin kim olduğu söylenememekle birlikte, bu faaliyetin başlangıcının yazının bulunmadan önceki döneme uzandığı ihtimali güçlüdür. Zira şiir insanlık tarihi kadar eski bir insani olgudur.

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) en önemli mucizesi olan ve eşsiz belagatiyle kendini gösteren Kur'an'ın muhatapları olan insanların, elbette ki edebiyatta gelişmiş olmaları gerekiyordu. Nitekim bu topraklardan İmruu'l-Kays, Zuheyr b. Ebî Sulmâ, Tarafe b. 'Abd ve 'Antera gibi sözün ustası şairler ortaya çıktı. Onların sayesinde Arap edebiyatı, dünya edebiyatları arasında hatırı sayılır ününe kavuştu. Esasen Cahiliye dönemi varlığını öncelikle Arap Dili'nin zengin karakterine borçluydu. Asırlar geçtikçe bu dili konuşan insanların arasından önemli şairler yetişmeye hep devam etti. Arap toplumu, kendi kültür dinamiklerini ve kodlarını dışarıya bir ayna gibi başarıyla yansıtan mahir şairler yetiştirdi. Osmanlı döneminde de gerek Osmanlı toprakları içinde, gerekse dışında birçok yetenekli şairin dilinden dökülen beyitler divanlarla vücut buldu. Bu vesileyle bu çalışma, Osmanlı toprakları dışındaki Umman'da yaşadığı halde, Osmanlı dönemi Arap şairlerinden olan el-Habsî ve şiirlerini konu etmesi yönüyle önem arz etmiş ve bu anlamda alana küçük bir katkı yapabilmek amacıyla kaleme alınmıştır.

Çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmuştur. Girişte el-Habsî'nin yaşadığı çağın ve iklimin siyasi, sosyal ve ilmî durumu ile kısaca Umman'ın tarihine ve Osmanlı- Umman ilişkisine temas edilmiştir. Birinci bölümde şairin hayatı, nesebi ve edebî kişiliği ele alınmış; ikinci bölümde şiirlerin içeriği, edebiyat eleştirmenlerinin tayin ettiği edebî ilkelere uygunluk derecesi açısından mercek altına alınmaya gayret gösterilmiştir. Son bölümde ise şiirlerin şekil ve üslup özellikleri incelemeye alınmıştır.

Araştırmanın planlanma aşamasından olgunlaşmasına varıncaya kadarki süreçte katkı sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Muhammet Tasa'ya; her fırsatta bilgi, görüş ve tecrübelerine müracaat ettiğim Doç. Dr. Mücahit Küçükşarı'ya ve tashihiyle katkı sunan Dr. Öğretim Üyesi Yunus İnanç'a en içten teşekkürü bir vazife bilirim.

Mehmet Zahid Çokyürür

Konya - 2019

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU AMACI YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmanın konusunu, Osmanlı dönemi şairlerinden Ummanlı Râşid b. Hamîs el-Ḥabsî (ö. 1089/1678) ve şiiri oluşturmaktadır.

Râşid b. Hamîs el-Ḥabsî'nin hayatı ve divanıyla ilgili Türkiye'de hazırlanmış her hangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Arap dünyasında ise Meryem Şaqr Muhammed es-Süveydî'nin *Şi'ru Râşid b. Ḥamîs el-Ḥabsî* adlı çalışması yüksek lisans düzeyinde kalmıştır. Ancak yine de bu çalışmanın varlığı, Arap dünyasında Osmanlı dönemi şairlerine dair nadir de olsa kimi tetkiklerin varlığını göstermekte olup, benzerlerinin olması temenni edilecek umut verici gelişmelerden sayılmalıdır.

Geçmişten günümüze Arap edebiyatı tarihine göz atıldığında bütün dönemlerin kendine has birtakım özelliklere sahip olduğu görülür ve her bir dönem Arap edebiyatı çatısı altında kıymeti haizdir. Arap topraklarının XVI. yüzyılda Osmanlı topraklarına dahil olmasından sonra, bu dönem XIX. yüzyılın başlarını da içine alacak şekilde, edebiyat açısından Osmanlı dönemi diye adlandırılır olmuştur. Osmanlı döneminin önceki dönemlerin taklidinden öteye geçemediği, şiire yenilik getirmediği ve şiirlerinde mananın göz ardı edilerek yoğun bir şekilde lafzi sanatların kullanıldığı yönünde birtakım iddialar ortaya atılmıştır. Bu nedenle dönemin edebî eserleri gün yüzüne çıkarılamamış ve araştırmacılarca ilgi görmemiştir. Halbuki yapılan son araştırmalar durumun öyle olmadığını, Arap dünyasında gerek yazma gerekse basılı yüzlerce nitelikli divan ve edebî eserin bulunduğunu ispatlamıştır. Dolayısıyla bu dönem, araştırmacıların teveccühüne muhtaç olup aydınlatılmaya muhtaçtır. Bu saikten yola çıkarak bu araştırmanın asıl amacı, dönemin edebî durumunun aydınlatılması ve ilgili iddiaların aksinin ispatlanması yönünde Râşid b. Hamîs el-Ḥabsî'nin divanı özelinde küçük bir adım atmaktır.

Şairler, içinde yaşadıkları çağın ve toplumun değerleri olup, onların insanlığa armağanıdır. Bu nedenle onların eserleri; sadece kendi duygu ve düşünce dünyalarını yansıtan mücerret bir şiir divanı değil, aynı zamanda içinde yaşadıkları ve bir anlamda yoğruldukları toplumun siyasi, sosyal ve kültürel durumlarını da aksettiren birer tarihî vesika niteliğindedir. Dolayısıyla bu araştırmada güdülen

amaçlardan biri de, el-*Habsî*'nin hayatının tamamını geçirdiği Umman'ın çeşitli açılardan durumunu ortaya koymaktır.

Yukarıdaki üç temel amaca hizmet edecek tali gayeler ise; divanın muhteva, şekil ve üslup özelliklerini, klasik ve modern dönem eleştirmenlerin koyduğu ilkeler çerçevesinde tespit etmek ve kadim edebiyatla kıyaslayarak objektif bulgulara ulaşmaya çalışmaktır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada çoğunlukla nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Zira şairin hayatı ve yaşadığı dönem ele alındığı gibi divanı da muhteva ve şekil bakımından incelenmiştir. Bunun için özellikle Osmanlı dönemi başta olmak üzere Arap edebiyatının tüm dönemleri ve konularının genel özellikleri göz önünde bulundurularak çalışmanın konusu olan divan mercek altına alınmış ve önemi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Şiirlerin tercümesinde mümkün olduğunca ana metne sadık kalınmaya çalışılarak lafzi tercüme yapılmış, ihtiyaç duyulan yerlerde az da olsa anlam merkezli tercüme yoluna gidilmiştir. Şiirlerin şerhinde ise, anlamı şerhe ihtiyaç duymayacak derecede açık olanlar temasının kriterlerine uyup uymaması bakımından ele alınırken, anlamı biraz kapalı ve izaha muhtaç şiirler hem şerh edilmiş, hem de şiir değeri üzerinde durulmuştur. Şiirlerde şairin getirdiği bir yenilik varsa bu husus ayrıca dile getirilmiştir.

Vasf ve hamr temaları dışarda tutulursa, çalışmanın konu dizgisinin divandaki bap sıralaması ile paralel olmasına gayret edilmiştir. Vasf ve hamr temaları ise, mersiye ana başlığından hemen öncesinde işlenmiştir. Aslında divanda bu iki temaya dair bir bap başlığı yoktur. Ancak kasidelerin mukaddimesinde yer aldıkları ve edebî değeri haiz oldukları için ayrıca bir başlık altında incelenmeleri uygun görülmüştür. Ayrıca mersiye, muhtevası itibariyle ölüme dair olması ve genelde divanların sonunda yer alan bir konu olması nedeniyle ilgili iki tema mersiyenin hemen öncesine iliştilmiştir.

3. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmanın temel kaynağı, 1992 yılında Umman Sultanlığı'nın Milli Miras ve Kültür Bakanlığı tarafından *Dîvânu'l-Habsî* adıyla ikinci baskısı yapılmış olan ve el-

Habsî'nin şiirlerinin tamamına yakınına içeren tahkikli divanı olmuştur. Divanın Umman'daki özel devlet kütüphanelerinde bulunan yazma nüshalarına ihtiyaç hissedilmediği için müracaat edilmemiştir. Zira eldeki hacimli baskının, çalışmada değerlendirilen sınırlı miktarının, şiirlerde aranacak edebi değeri gereğince taşıdığına ve divanın genel karakteristik özelliğini yansıttığına kanaat getirilmiştir.

Başta tarih öncesi çağlardan günümüze kadar Umman'ın geçmişini ele alan es-Seyyâbî'nin *'Umânu 'Abra't-Tarih* adlı eseriyle, yine bölgenin tarihini konu edinen en eski kitaplardan sayılan el-Ezkevî'nin *Keşfu'l-Ğumme el-Câmi'u li-Ahbâri'l-Umme*'si, İbn Razîk'in *el-Fethu'l-Mubîn fî Sîreti's-Sâdeti'l-Bû Sa'idiyyîn* ve es-Şahîfetu'l-Ğahtâniyye'si, Lorimer'in *Delîlu'l-Halîc*'i ile dönemi inceleyen bazı muasır ve yerel çalışmalar, el-Habsî'nin yaşadığı dönemi çeşitli açılardan ele alan giriş bölümünde yararlanılan temel kaynaklardır.

el-Habsî'nin divanından bazı şiirler ihtiva eden es-Sâlimî'nin *Tuhfetu'l-A'yân bi Sîreti Ehli 'Umân*, el-Huşaybî'nin *Şekâiku'n-Nu'mân 'alâ Sümûti'l-Cumân fî Esmâi Şu'arâi 'Umân* adlı biyografik eserleriyle, es-Seyyâbî'nin nesebe dair olan *İs'âfu'l-A'yân fî Ensâbi Ehli 'Umân* isimli kitabı bu bölümde istifade edilmiş olan önemli kaynaklardır.

Şiirlerin, ihtiva ettiği konuları bakımından değerlendirilmesinde, Arap edebiyatı ve eleştirisine dair ilk dönemde telif edilmiş olan bazı eserler, en çok müracaat edilen kaynaklar olmuştur. Bu kaynaklar; İbn Kuteybe'nin *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*'sı, Kudâme b. Ca'fer'in *Nağdu's-Şi'r'i*, Ebû Hilâl el-'Askerî'nin *Kitâbu's-Şinâ'ateyn'i* ve İbn Raşîk'in *el-'Umde*'sidir. Onlardan en az iki asır sonra yaşamış olan İbnu'l-Eşîr'in *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâ'ir'ini* de bunlara ilave etmek gerekir. Söz konusu bu temel eserlerden başka Arap edebiyatına dair modern dönemde kaleme alınmış olan bazı önemli kaynaklar da çalışmaya yardımcı olmuştur. Ahmed Matlûb'un edebiyat eleştirisine dair ansiklopedik eseri olan *Mu'cemu'n-Nağdi'l-'Arabiyyi'l-Ğadîm*'i, Sâmi ed-Dehhân ile Sirâcuddîn Muhammed'in şiir temalarının her birine dair müstakil olarak ve silsile halinde telif ettikleri eserleri, Nebîl Halid'in *el-Edebu'l-'Arabî beyne Aşrayni'l-Memlûkî ve'l-Uşmânî*'si bunlardan öne çıkanlardır.

Divanın şekil ve üslup açısından mercek altına alındığı son bölümde ise; yukarıdaki edebî tenkit kitaplarına ilaveten, her biri birer belagat kitabı veya şiir antolojisi özelliği taşıyan el-Câhız'ın *el-Beyân ve't-Tebyîn*'i, İbn Hicce el-Hamevî'nin *Hızânetu'l-Edeb*'i, el-Kalkaşendî'nin *Şubhu'l-A'sâ fî Şinâ'ati'l-İnşâ'sı*, Şihâbuddîn

en-Nuveyrî'nin *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*'i, Celâleddin el-Ğazvîni'nin *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâĝa'sı*, et-Teftâzânî'nin *el-Muṭavvel Şerhu Telhîşî Miftâhî'l-'Ulûm'u ile* modern dönemdeki belagat kitaplarından Ahmed el-Hâşimî'nin *Cevâhiru'l-Belâĝa fî'l-Me'âni ve'l-Beyân ve'l-Bedî'i*, Ahmed Mustafa el-Merâĝî'nin *'Ulûmu'l-Belâĝa'sı*, Abdurrahman el-Habenneke'nin *el-Belâĝatu'l-'Arabiyye'si* ve yine Ahmed Maṭlûb'un bir belâĝat ansiklopedisi olan *Mu'cemu'l-Muṣṭalahati'l-Belâĝiyye ve Taṭavvuruhâ'sı* yararlanılan temel başvuru kaynakları olmuştur.

Şiirlerin doğru tercüme edilmesinde müracaat edilmesi kaçınılmaz temel klasik sözlükler olan; el-Halîl b. Ahmed'in *Kitâbu'l-'Ayn'ı*, İbn Dureyd'in *Cemheratu'l-Luĝa'sı*, el-Ezherî'nin *Tehzibu'l-Luĝa'sı*, İbn Manzûr'un *Lisânu'l-'Arab'ı* ve el-Fîrûzâbâdî'nin *el-Ğâmûsu'l-Muḥîṭ'i* çalışmaya önemli katkı sağlamıştır.

Araştırmanın plan ve içerik bakımından siste matize edilmesi ve bölümlerin her birinin kaleme alınışı esnasında, Osmanlı döneminin önemli şair ve divanlarını konu edinmiş olan bazı araştırmalar da en çok yardımcı olan kaynaklardır. Bunlar; Muhammet Tasa'nın *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Mücahit Küçüksarı'nın *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, İbrahim Fidan'ın *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu'n-Nakîb ve Şiirleri* ile Sami Samancı'nın *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*'dir.

4. Osmanlı Dönemi Arap Şiirine Genel Bir Bakış

Osmanlı dönemi Arap edebiyatının sınırları konusunda bir kısmı müsteşriklerce bir kısmı da Arap müelliflerce ileri sürülmüş farklı görüşler vardır. Bunları üç ana madde halinde toplamak mümkündür:

a. Osmanlı dönemini müstakil bir dönem olarak görmeyen görüştür. Bu fikrin başını çekenler; Hamilton A. R. Gibb, ondan etkilenmiş olan Fransız Régis Blachère ve dönemi 'uzun bir uykuya dalmış edebiyat' olarak niteleyen André Miquel gibi müsteşriklerdir.¹

b. Moğolların Bağdat'ı işgal ettiği 1258 tarihini başlangıç noktası, Napolyon'un Mısır'a geldiği 1798 yılını da bitiş noktası sayarak Memlukleri ve Eyyubîleri de içine alan, ancak Osmanlı dönemini Memlukler ve Osmanlılar şeklinde

¹ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, 1. bs., Orka Matbaacılık, Kayseri, 2015, s. 30-33.

ikiye ayırarak ele alan bakış açısidir.² Bu fikri savunanlar Alfonso Nallino, C. Pellat, C. Huart gibi batılı yazarlarla Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Ahmet Emin, Ahmed el-Hâşimî, İbrahim el-Kilânî, Hanna el-Fâhûrî, Cihangir Emîrî, Halid Yusuf İbrahim ve Nedim Adıyy gibi bazı Arap yazarlardır.³

c. Bir diğer grup da, Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Mısır'a girişiyle başladığını, 1798 ile devamında Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da hükümlan olduğu 1805 tarihiyle bittiğini ve Osmanlı döneminin müstakil bir dönem olduğunu kabul eden, çoğunluğun yer aldığı gruptur. Corcî Zeydân, Carl Brockelmann, Ömer Ferrûh, Ömer Mûsa Bâşâ, Mahmûd Fâhûrî, Muhammed Altûncî, Ömer Rıdâ Keħħale, Mârûn 'Abbûd ve Tâhâ Huseyn gibi Arap edebiyatının tanınmış simaları bu grupta yer almıştır.⁴

Osmanlı dönemi Arap edebiyatı, hem oryantalistlerce hem de onların izini takip eden bazı Arap müelliflerce "Aşru'l İnhiât/İnhiyâr (Çöküş/Gerileme dönemi)" olarak nitelendirilmiş, ayrıca bu dönemin edebiyatına dair bir takım iddialar ileri sürülmüştür. Bu iddiaların en başta geleni Türkçe'nin devletin resmi dili ilan edilmesiyle ilgilidir. Onlara göre yazı dilinde Arapça terk edilerek çok sayıda Türkçe kelime kullanılmaya başladığı için, olumsuz etki sadece bürokratik yazışmalarla sınırlı kalmamış, halk ve ilmiye sınıfı da bundan etkilenmiş, dolayısıyla vaziyet şiiire de yansımış, önceki asırlardaki gibi değerli edebi ürünler artık telif edilemez olmuştur.⁵

Napolyon Mısır'a ilk ayak bastığında, Mısırlı Arapların Türkçe konuşmayı bilmediğine, aksine ana dilleri olan Arapçayı konuştuklarına, Türkçe'nin onlar için Fransızca gibi yabancı bir dil konumunda olduğuna alenen şahit olduğunu ifade etmiştir.⁶ Yine dönemin Osmanlı Sultanları Kur'an Dili olduğu için Arapça'ya son derece saygı ve ilgi duymuş, üstelik Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen Yavuz Sultan

² Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, s. 33-34 ve s. 37; Cebbûr 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, 2. bs., Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1984, s. 179.

³ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, s. 37.

⁴ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, s. 34-37; Muhammed Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, 2. bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1419/1999, s. 638; Mücahit Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017, s. 17.

⁵ Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, trc. Azmi Yüksel, Rahmi Er, Vadi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 199-200; Buṭrus el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Aşri'l-İnbi'âs*, Dâru Naẓîr 'Abbûd, tsz., III, 211; Ahmed ez-Zeyyât, *Târîhu'l- Edebî'l-'Arabî*, Dâru'n-Nehḍa, Kâhire, tsz., s. 402; Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 639; 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 179; Mehmet Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, 1. bs., Emin Yayınları, Bursa, 2009, s. 32; Hüseyin Yazıcı, "XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amasi", *Nüşa*, Ankara, 2001, s. 55; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, s. 42.

⁶ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, s. 45.

Selim, Sultan I. Ahmet ve Sultan I. Abdülhamit Han Arapça şiirler nazmetmişlerdir.⁷ İlim adamları ise ilim dili olarak itibar ettikleri için Arapça'yı bilmemeyi eksiklik kabul etmiş, hatta Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), Molla Hüsrev (ö. 885/1480), Hocazâde (ö. 893/1488), İbn Kemâl Paşa (ö. 940/1534), Taşköprüzâde (ö. 968/1561), Birgivi (ö. 981/1573) ve Ebu's-Su'ûd Efendi (ö. 982/1574) gibi meşhur Osmanlı dönemi âlimleri eserlerini Arapça telif etmişlerdir. Buna göre Türkçe'nin resmi dil ilan edilmesi, halkı ve ilmi-edebî çevreyi iddia edildiği düzeyde etkilememiş olmalıdır.⁸

Söz konusu tezlerden bir diğeri de, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesi sonrasında hem oradaki hem de Arap Dünyası'nın çeşitli yerlerindeki ilim ve sanat ehlini payitahta götürmesiyle diğer bölgelerin ilmi gelişmelerden mahrum kaldığı şeklindedir. Halbuki Yavuz Sultan Selim, o dönemde Kahire'de hayran kaldığı Sultan el-Ğûrî mescidinin bir benzerini İstanbul'da da yaptırmak istemiş, bu vesileyle fikir dünyalarından yararlanmak üzere ilgili bilim ve sanat insanlarını İstanbul'a davet etmiş, mescidin inşası sonrasında da onların Mısır'a geri dönmelerini sağlamıştır. Dolayısıyla bu durumun da asırlarca süren, koskoca bir dönemin edebiyatını abartıldığı kadar olumsuz yönde etkilemesinden söz edilemez.⁹

Yine onlara göre; Arap edebiyatının tüm alanlarında olduğu gibi şiirde de bir gerileme ve çöküş dönemi yaşanmıştır. Dönemin şiirinde bütünüyle şekle önem verilirken edebi zevk göz ardı edilmiş, bu çerçevede şiirin sadece veznindeki denge gözetilmiş; şiirler özellikle cinas, tevriye, kinaye, tarsi' ve te'rîh gibi lafzî güzelleştiren sanatlara boğulmuş¹⁰; taḫrîz, taḥmis ve taṣṭîr gibi yeni formlar¹¹ türetilmiştir. Hatta sanki beyan ve bedii sanatlarına özel kitapları süsleyecek

⁷ Bkz. Muhammed Emin b. Faḍlillah el-Ḥamevî ed-Dımaşkî el-Muḥibbî, *Hulâşâtu'l-Eşer fî A'yâni'l-Ḳarni'l-Hâdiye 'Aşer*, Dâru Şâdir, Beyrût, tsz., I, 284-285; Ebû Alî Nebîl Ḥâlid, *el-Edebu'l-'Arabî beyne Aşrayni'l-Memlûkî ve'l-Uşmânî*, 1. bs., 2008, s. 35-36; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, s. 46-47; Nurettin Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı*, Erzurum, 2002, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 107.

⁸ Bkz. el-Muḥibbî, *Hulâşâtu'l-Eşer*, III, 356; ez-Zeyyât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 402 (dipnot); Nebîl Ḥâlid, *el-Edebu'l-'Arabî beyne Aşrayni'l-Memlûkî ve'l-Uşmânî*, s. 35; Yazıcı, "XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amasi", s. 56; Muhammed Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007, s. 42.

⁹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, s. 39; Yazıcı, "XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amasi", s. 56.

¹⁰ Bu sanatlardan cinas, tevriye, kinâye ve tarsi' hakkında yeterli bilgi 3. bölümde verilmiştir. Te'rîh (tarih düşürme) ise; "Önem verilen ya da dikkat çekilen bir olayın yılını veya tarihini göstermek üzere, ebcet hesabıyla bir cümle, bir mısra ya da beyit söyleme sanatıdır." [Bkz. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, s. 371.]

¹¹ Taḫrîz (ilkleme); "bir şiirde dizelerin ilk harflerinin yukarıdan aşağıya doğru sıralandığında anlamlı bir sözcük meydana getirmesidir."; taḥmis, "şairin, kendisinden üç şatr söyledikten sonra, bir başka şairin şiirinden iki şatr getirmek suretiyle bu şiirini beş şatrlı yapmasıdır."; taṣṭîr, "şairin, başka bir şairin şiirini alarak, bu şiirin sadrına ya da acuzuna kendisinden birer şatr ilave etmesidir." [Bkz. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, s. 393, 396, 409.]

şevahitler olsun diye kasideler nazmedilmiştir.¹² Ayrıca anlam itibariyle özgün yenilikler yapmak yerine geçmiş dönem şiiirlerini taklitten öteye gidilememiş, şiiirleri fasih olmayan Arapça kelimelerle doldurma yarışı başlamış, anlam ve ifade zaafı ortaya çıkmaya başlamış, irab kurallarının ihlaline de cevaz verilir olmuştur.¹³

Bazı Arap araştırmacılar dönemin şiiirini gelişim bakımından tamamen donuk ve durağan kabul etmenin isabetli olmayacağı kanaatinde dirler. Çünkü her ne kadar el-Mutenebbî (ö. 354/965), Ebû Temmâm (ö. 231/846), el-Ma'arrî (ö. 449/1057) gibi üst düzey şairler çıkmasa da sayı itibariyle önceki dönemlere nispetle daha fazla şair yetişmiş, konuları itibariyle de klasik konuların yanında dini ve tasavvufî şiiirlerin sayısı artmış; tahmîs, taşşîr gibi formlarla, zecel ve mevâliyâ gibi yeni sanatlar ortaya çıkmıştır.¹⁴

Bütün bu eleştirilerin bir kısmının haklılık payı olsa da, bir kısmını kabul etmek pek mümkün görünmemektedir. Zira eleştiri sağlam bir araştırma neticesinde edinilen doğru bilgiler ve veriler üzerinden gerçekleştirilebilir. Yoksa salt ön yargılar, kasıtlı ve yanlı tutumlar ya da istisnai bazı örnekleri¹⁵ genele teşmil etmek şeklinde olmamalıdır. Öte yandan hem nesir hem de nazım döneme ait Arapça edebi ürünlerin çoğunluğunun hala yazma halinde olması,¹⁶ mevzu bahis iddiaların iyice araştırılmadan ortaya atıldığı kanıtı olmaktadır. Dönemin şiiirlerinin edebi zevkten yoksun olduğunun iddia edildiği kitapların birçoğunda iddiayı temellendirecek bolca somut örneklere yer verilmemiş olması¹⁷ da, haksız genellemelere gidildiğinin aşikâr delilidir. Ayrıca şiiirde lafzı güzelleştiren bedii sanatların yoğunluğu, edebi zevki ve mana derinliğini tamamen yok edecek anlamına gelmemektedir. İddiaların ilk elden oryantalistlerce ileri sürülüp¹⁸ sonra da Arap edebiyatçıları tarafından pekiştirilmesi¹⁹

¹² 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, *el-Fuşûl*, Muessesetu Hendâvî li't-Ta'lim ve's-Şekâfe, Kâhire, 2013, s. 115; Corci Zeydan, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Hilâl, Kâhire, tsz., III, 293; ez-Zeyyât, *Târîhu'l- Edebi'l-'Arabî*, s. 402; Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 639; 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l- Edebi*, s. 179; Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, s. 49.

¹³ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, s. 214; Zeydan, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, III, 293; el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Asri'l-İnbi'âs*, s. 210; ez-Zeyyât, *Târîhu'l- Edebi'l-'Arabî*, s. 402; Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 639; Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, s. 49-50.

¹⁴ 'Umer Ferrûh, *Me'âlimu'l-Edebi'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-Hadîs*, 1. bs., Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1986, I, 6; Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 639. Ayrıca bkz. Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiiirleri*, s. 46; Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiiirleri*, s. 19-20.

¹⁵ Bkz. Ömer ed-Desûkî, *Fi'l-Edebi'l-Hadis*, 8. bs., Dâru'l-Fikr, 1973, I, 19-20; Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, s. 49-50.

¹⁶ Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 292.

¹⁷ Bkz. Zeydan, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, III, 293; ez-Zeyyât, *Târîhu'l- Edebi'l-'Arabî*, s. 402; el-'Akkâd, *el-Fuşûl*, s. 115.

¹⁸ Bkz. Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, s. 17-20; Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, s. 38.

ise bu noktada tarafsız tutum sergilendiğinin göstergesidir. Oryantalistlerin bilindik araştırmalarını Osmanlı-Türk düşmanlığı üzerinde temellendirmeye çalıştıkları malumdur.²⁰ Arap edebiyatı tarihi adı altında telif edilen ilk eserlerin batılılara ait olduğuna²¹ dikkat edilirse durum daha iyi anlaşılacaktır.

Bu vesileyle çalışmaya konu olan ve Osmanlı Toprakları dışında Umman'da yetişmiş olan el-Ḥabsî'nin - ileride genişçe ele alınacağı üzere - şiirlerinin değeriyle, Osmanlı dönemi Şairleri arasında hak ettiği konumda yer almıştır.

5. Umman'ın Tarihçesi ve Osmanlı Umman İlişkileri

5.1. Umman'ın Tarihçesi

İnsanlığın yeryüzündeki geçmişine bakıldığında Arap Yarımadası eski dünyanın kalbi ve burada gelip geçmiş nice medeniyetlerin, özellikle de Sami ırkların beşiği konumundadır. Arap Yarımadası'nın kendisi gibi kadim geçmişe sahip ülkelerinden biri bugünkü Umman Sultanlığı'nın hüküm sürdüğü Umman'dır. Umman'ın tarihi M.Ö. 4000'li yıllara dayanmaktadır.²²

Sâmî kavimlerden olmamakla birlikte bakırı bulan Sümerler Umman'da hayat sürmüşlerdir. Sümerler bakır rezervi bakımından zengin olduğu için Umman'ı “Mâcân (veya Magan)” diye isimlendirmişlerdir. Britanyalı tarihçi Bertram Thomas ve miladi ilk asırlarda yaşamış olan klasik tarihçi Bilinî'ye göre burada yaşamış olan eski kavimlerden Keldânîler ise, Umman'ı “İblîâ” olarak adlandırmışlardır. Umân b. Kahtân'ın bölgedeki ırkları sürgün ederek orayı yurt edinmesiyle de “Umân/Umman” adıyla anılır olmuştur.²³

Umman'da hüküm sürmüş olan eski medeniyetler sırasıyla Sümerler, Keldânîler, Âd Kavmi, Fenikeliler, Âsurlular, Babiller, Farmlar, Kahtânîler, Sebeîler, Ezdîler, Farmlar, Ezdîler şeklindedir.²⁴ Umman'ın Araplaşma süreci miladi I. yüzyıl

¹⁹ Bkz. Zeydan, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabîyye*, III, 293; el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab*, s. 210; ez-Zeyyât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 402; el-'Akkâd, *el-Fuṣûl*, s. 115.

²⁰ Bkz. Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, s. 38; Yazıcı, “XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amasi”, s. 56.

²¹ Bkz. Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, s. 17-20; Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, s. 30.

²² Sâlim b. Hammûd b. Şâmî es-Seyyâbî, *'Umânu 'Abra't-Tarih*, 5. bs., 1421/2001, I, 67.

²³ es-Seyyâbî, *'Umânu 'Abra't-Tarih*, I, 67-68; Mustafa L. Bilge, “Uman”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, s. 141.

²⁴ es-Seyyâbî, *'Umânu 'Abra't-Tarih*, I, 70.

sonlarında Mâlik b. Fehm önderliğinde Yemen'den göç ederek gelen Ezdîler ile başlamıştır.²⁵

İslâm'ın Hicaz'da yayılmaya başladığı esnada Umman'da Cügendâoğulları hüküm sürmüştür. Mekke'nin fethi sonrasında Hz. Peygamber (s.a.s.) Cügendâ'nın oğulları olan Umman'ın iki kardeş kralı 'Âbd ve Cîfer'e, Hazretci Ebû Zeyd el-Enşârî ve Amr b. el-'Âs ile birlikte davet mektubu göndermiştir. Bunun üzerine başta Mâzin b. Ğadûbe olmak üzere tamamının İslâm'ı kabul etmesiyle de, Umman İslâm ile şereflenmiştir.²⁶ Daha sonra, Hz. Ali dönemindeki hilafet mücadelesinde onun karşısında yer alan Hâricîler vasıtasıyla İbâdiyye Mezhebini benimsemiştir. Emevîler ve Abbasiler Umman üzerinde zaman zaman hakimiyet kurmaya çalışsa da 751 yılında Cügendâ b. Mes'ûd'un imam seçilmesiyle Umman İbâdîliğinde imamet dönemi başlamıştır.²⁷

Umman birkaç kez Abbasiler'in hakimiyetine girdikten sonra sırasıyla 929 yılında Karmatîler, 985'de Büveyhoğulları, ardından Kirman Selçukluları, Nebhânîler, Beni Kaysar, 1230'da Salgurlular'ın egemenliği altına girmiş, ancak imamet makamı her seferinde sekteye uğrasa bile varlığını korumayı başarmıştır. Salgurlular, XVI. yüzyılın başında Portekizliler'in işgaline kadar otoritesini korumuş, 1507'de hakimiyeti Portekizliler ele geçirmiştir. Daha sonra 1566-1624 tarihleri arasında Nebhânîler, 1625-1741 tarihleri arasında Ya'rûbîler, 1744'den günümüze kadar Bû Sa'îdîler iktidara sahip olmuşlardır. Hali hazırdaki Umman Sultanlığı Bû Sa'îdîler'in yönetimi altındadır.²⁸

5.2. Osmanlı Umman İlişkileri

Dönemin Arap edebiyatına adını vermiş olan Osmanlı'nın, yine dönemin şairi olan el-Habsî'nin yaşadığı coğrafya ile ilişkisine değinmek isabetli olacaktır.

Kaynaklar incelendiğinde 1517 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezi ile ilgilendiği görülmektedir. Çünkü 1517'de Yavuz Sultan Selim'in Memluk

²⁵ es-Seyyâbî, *Umânu 'Abra't-Tarih*, I, 74; Mahmûd Şâkir, *Mevsûatu Târîhi'l Halîci'l-'Arabî*, Dâru Usâme li'n-Neşr ve't-Tevzi', Ammân, 2003, I, 61; Bilge, "Uman", s. 141.

²⁶ es-Seyyâbî, *Umânu 'Abra't-Tarih*, I, 114-116; Şâkir, *Mevsûatu Târîhi'l Halîci'l-'Arabî*, I, 71; Bilge, "Uman", s. 141.

²⁷ Ethem Ruhi Fıġlalı, "İbaziyye", *DİA*, Ankara, 1999, XIX, s. 257; Bilge, "Uman", s. 141.

²⁸ Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aşru'd-Duvel ve'l-'İmârât el-Cezîratu'l-'Arabîyye el-'Irâk İrân*, 2. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, tsz., s.45; Mustafa Bilge, "Umân Tarihi Kaynakları", *İslam Tetkikleri Dergisi*, Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı, c. 9., İstanbul, Yıl: 1995, s. 283; Bilge, "Uman", s. 141-142; C.C. Lorimer, *Delîlu'l-Halîc (el-Kısmu't-Târîhi)*, trc. Kısmu't-Terceme bi Mektebi Sâhibi's-Sumuvvi Emîri Devleti Katar, II, 629 ve 633.

Devleti'ne son vermesiyle Mısır ve Hicaz'ı kendi topraklarına katan Osmanlı Devleti “Hâdimu'l-Harameyn” ünvanını alarak Mekke'nin anahtarlarını elde etmiştir. Bu tarihten itibaren hac mevsimlerinde hac yollarının ve hacıların yanı sıra, bölgedeki siyasi ve ticari bakımdan stratejik önemi haiz noktaların da güvenliğini sağlamanın gerekliliğini hissetmiş, böylece tehlike arz eden odaklara karşı önlemini almıştır. Kânûnî döneminde Osmanlı'nın deniz subaylarından Hadım Süleyman Paşa ve Pîrî Reis, Portekiz deniz kuvvetlerinin Akdeniz ve Basra Körfezi'ndeki sömürgesiyle yüzleşmiştir. Basra Körfezi ile Umman'a ait Maskat Limanı ve civarında yapılan operasyonlarda Portekizliler Osmanlı'ya karşı önlem almak üzere inşa ettikleri Celâlî ve Mîrânî kalelerindeki dirençleri sayesinde Maskat'ı elde tutmayı başaramışlardır. 1552 yılında Maskat, kısa süreliğine Osmanlı hâkimiyetine geçtiyse de Portekizliler burayı tekrar ele geçirmişlerdir. Buna rağmen Osmanlı Devleti Maskat'ın Umman yönetiminin nüfuzu altında kalması için çaba sarf etmiş, nitekim ilk Ya'rûbî hükümdarı I. Sultân b. Seyf'in 1650'da Portekizliler'e karşı kazandığı zaferle Maskat tamamen sömürgecilerden kurtarılmıştır.²⁹

Umman-Osmanlı İlişkisi Bû Sa'îdler döneminde daha ileri bir düzeye taşınmıştır. 1774-1775 yıllarında İran'ın, Osmanlı Devleti'ne ait olan Basra Körfezi'ni kuşatmasıyla Bağdat Valisi Ömer Paşa Umman hükümdarı İmam Ahmed b. Sa'îd ile temas kurmuş, o da oğlu Emir Hilâlî kumandasındaki güçlü bir donanmayı göndermiş, böylece Basra İran tehdidinden kurtulmuştur. Bu tarihte Umman, özellikle kahve ticaretinin büyük kısmını zaten Osmanlı Devleti ile yapmıştır. Esasen Ahmed b. Sa'îd zaman zaman karşı karşıya kaldığı İran tehdidine karşı Osmanlı Devleti'ni arkasına almak için bu fırsatları iyi değerlendirmiştir. Osmanlı Devleti bu desteği karşılıksız bırakmamış, her sene Umman'a belli bir miktar parasal yardımda bulunmuştur. Böylece başlayan dostluk ve dayanışma Umman'ın sonraki hükümdarları Seyyid Sultân b. Ahmed (1792-1804), yine hanedanın en parlak devrini yaşadığı “Osmanlı Dostu” lakaplı Seyyid Saîd b. Sultân (1804-1856) ve Seyyid Türkî b. Sa'îd (1871-1888) dönemlerinde devam etmiş ve Osmanlı'nın yıkılışına kadar kesintisiz, barışçıl bir zeminde varlığını korumuştur.³⁰ Hülâsa Şair el-Habsî'nin

²⁹ Şâkir, *Mevsûatu Târîhi'l-Halîcî'l-'Arabî*, I, 175; Hakkı Dursun Yıldız, “Arabistan”, *DİA*, Ankara, 1991, III, 257; Bilge, “Umân Tarihi Kaynakları”, s.284-285; Casim Avcı, “Ya'rubiler”, *DİA*, Ankara, 2013, XLIII, 336; Bilge, “Uman”, s.142.

³⁰ Lorimer, *Delîlu'l-Halîcî (el-Kısmu't-Târîhî)*, II, 652; Mustafa L. Bilge, “Bû Saîd Hânedanı”, *DİA*, Ankara, 1992, VI, 339; Bilge, “Umân Tarihi Kaynakları”, s. 286-287; Bilge, “Uman”, s. 142-144.

yaşadığı Ya'rûbî hükümdarları döneminde Osmanlı-Umman ilişkisi yok denecek kadar az gerçekleşmiştir.

6. Şairin Yaşadığı Dönemdeki (XVII-XVIII. Yüzyıl) Umman'a Genel Bir Bakış

6.1. Siyasî Hayat

XVII. yüzyılın son çeyreği ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında Umman'daki hakim güç Ya'rûbî Hanedanı idi. Ya'rûbîler Nebhanîler'den sonra otoriteyi ele geçirmiş ve milâdî 1624'den sonra Bû Sa'îd Hanedanı'nın yönetimi devraldığı 1741³¹ tarihine kadar Umman'da hüküm sürmüşlerdir. el-Habsî dünyaya geldiğinde Ya'rûbî Hanedanı'nın henüz ikinci hükümdarı el-Îmâm I. Sulţan b. Seyf (1059/1649 – 1091/1680) devletin başındadır. Ancak I. Sulţan, şair henüz iki yaşında iken vefat etmiş, el-Îmâm Bela'rab b. Sulţan yönetimi devralmıştır. el-Habsî hayatı boyunca başta Bela'rab b. Sulţan olmak üzere dokuz hükümdarın idaresine tanıklık etmiş, sadece ilk iki hükümdarı [el-Îmâm Nâsır b. Mürşid (1034/1624 – 1059/1649) ve el-Îmâm I. Sulţan b. Seyf (1059/1649 – 1091/1680)] görememiştir. Bu nedenle kendisi “Ya'rûbîler'in Şairi” lakabıyla anılmayı hak etmiştir. el-Habsî'nin tanık olduğu hükümdarların adları ve tahtta kaldıkları süre İbn Razîk'in eserine göre sırasıyla aşağıdaki şekildedir:³²

- el-Îmâm Bela'rab (Ebü'l-Arab) b. Sulţan b. Seyf (1091/1680 - 1104/1692)³³
- el-Îmâm I. Seyf b. Sulţân (1104/1692 - 1123/1711)
- el-Îmâm II. Sulţan b. Seyf (1123/1711 - 1131/1718)
- el-Îmâm II. Seyf b. Sulţân (İlk Beyat 1131/1718 – 1131/1718 sadece bir ay)
- el-Îmâm Mühennâ b. Sulţân (1131/1718 - 1133/1721)
- el-Îmâm Ya'rub b. Bela'rab (1134/1722 - 1134/1722)
- el-Îmâm II. Seyf b. Sulţân (İkinci Beyat 1134/1722 - 1137/1725)
- el-Îmâm Muhammed b. Nâsır el-Ğâfirî (1137/1725 - 1140/1728)
- el-Îmâm II. Seyf b. Sulţân (Üçüncü Beyat 1140/1728 - 1151/1738)

³¹ Humeyd b. Muhammed en-Nahlî el- 'Umânî İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn fî Sîretî's-Sâdeti'l-Bû Sa'îdiyyîn*, 6. bs., thk. Muhammed Habîb Salih, Mahmûd b. Mubarek es-Selîmî, Saltanatu Umân Vizâratu't-Turâşî'l-Kavmî ve's-Şekafe, 1437/2016, II, 245 ve 536; Bilge, “ Bû Saîd Hânedanı”, s. 339.

³² İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn*, II, 535-536.

³³ Tarihlerin hicri ve milâdî uyumlulukları için Muhammed Muhtar Paşa'nın eserine de müracaat edilmiştir. Bkz. Muhammed Muhtar Paşa, *et-Tevfîkâtu'l-İlhâmiyye fî Mukâraneti't-Tevârîhi'l-Hicriyye bi's-Sinîni'l-İfrîkiyye ve'l-Kıbtıyye*, 1. bs., el-Matba'âtu'l-Mîriyye, Bûlak-Mısır, 1311/1893 s.546 vd.

el-İmâm II. Seyf b. Sultân - el-İmâm Bela'rab Humeyr (1151/1738 - 1151/1739)

el-İmâm Sultân b. Mürşid el-Ya'rûbî (1151/1739 – 1152/1740)

Umman topraklarına Ya'rûbî Devleti'nin hükmettiği ilk üç lider döneminde (el-İmâm Nâsır b. Mürşid, el-İmâm I. Sultân b. Seyf ve el-İmâm Bela'rab b. Sultân) iç siyasette ülkeye huzur ve istikrar egemen olurken, dış ilişkiler için aynı şeyi söylemek mümkün olmamıştır. Zira o dönemde doğu batı arasındaki ticaret Mısır-Kızıldeniz veya Basra Körfezi-Irak şeklinde iki kanaldan gerçekleşiyor, başta Portekizliler olmak üzere zaman zaman batılı devletler bu ticaret yollarını zapt edebilmek için bir hayli çaba sarf ediyorlardı. Kendileri açısından bunu başarmanın yolu ise özellikle Umman'daki jeopolitik önemi haiz bazı deniz ticaret limanlarına hakim olmaktan geçiyordu. Bu nedenle Umman kendi topraklarına sahip çıkmak durumunda idi.³⁴ Netice olarak dış ilişkilerin oldukça hareketli geçtiği bu süreçte Doğu Afrika ve Hint Okyanusu'nda hâkimiyeti ele geçirmiş olan Portekizliler'e karşı başarılı mücadeleler verilmiş, böylece Umman Portekizliler'den sonra coğrafyada kayda değer bir deniz gücü haline gelmiştir. Ardından Portekiz nüfuzu bölgede gitgide zayıflamış, başta dönemin en stratejik ticari limanlarından biri olan Maskat olmak üzere Matrah, Semâh gibi merkezlerdeki birkaç kale Portekizliler'den geri alınmış, neticede Portekizliler belli anlaşmalar yapmaya zorlanmışlardır. Umman bu dönemde İran'a karşı yapılan savaşta da başarı elde etmiştir.³⁵

Umman iç yönetimindeki istikrar hanedanın üçüncü imamı Bela'rab b. Sultân döneminde doruk noktaya ulaşsa da sekteye uğramıştır. Özellikle Bela'rab'ın Cebrin'de yaptırdığı muhkem kale sonrası yönetimin merkezini Nezvâ'dan Cebrin'e taşınması, kardeşi Seyf ile arasında diplomatik kriz oluşturmuş, sonra Seyf'in imamın hükümete ehil olmadığı propagandasıyla Nezvâda topladığı çok sayıdaki muhalif güçler, iç savaşı istemeyen imamı Cebrin Kalesi'nde sıkıştırarak ölüme terk etmiştir. Daha sonra yönetimi ele geçirmiş ancak, ulema sınıfının bir kısmı onun bâğî olduğunu ve kendisine biat etmenin fikhî açıdan caiz olmadığına hükmetmişler, bir süre sonra 1104/1692 yılında ona biat etmek durumunda kalmışlardır.³⁶

³⁴ Şâkir, *Mevsûatu Târîhi'l Halîci'l-'Arabî*, I, 164.

³⁵ Muhammed b. Abdullah et-Tâî, *Târîhu 'Umânî's-Siyâsî*, 1. bs., Mektebetu'r-Rabî'ân li'n-Neşri ve't-Tezî', Kuveyt, 2008, s. 52-62; Şâkir, *Mevsûatu Târîhi'l Halîci'l-'Arabî*, I, 309-310; Avcı, "Ya'rûbîler", s. 336.

³⁶ Serhân b. Sa'îd el-Ezkevî, *Keşfu'l-Ğumme el-Câmi'u li-Ah'bâri'l-Umme*, 2. bs., thk. Muhammed Habîb Salih ve Mahmûd b. Mubarek es-Selîmî, Saltanatu Umân Vizâratu't-Turâs ve's-Şekafe, 1434/2013, III, 234; İmâm Nûruddîn Abdullah b. Humeyyid es-Sâlimî (ö. 1332/1913), *Tuhfetu'l-A'yân*

İmâm Bela'rab'tan iktidarı zorla koparan ve Rustak'ı hükümet merkezi yapan I. Seyf b. Sultân her ne kadar memleket içindeki ilk kaosun müsebbibi olarak görüldüyse de kısa sürede içeride asayişi sağlamış, daha sonra dış tehditlerle mücadelede tedbiri elden bırakmamıştır. İlk ve en önemli yaptığı iş kara ve deniz kuvvetlerini takviye etmek olmuştur. Çokça para harcayarak kara ordularının asla vazgeçilmezi olan savaş atlarından doksan altı bin adet satın alarak o günkü dünyada eşine az rastlanır bir hamlede bulunmuştur.³⁷ Bu nedenle el-Habsî, methiyeleri arasında imam ve atlarına yer vermeden edememiştir.³⁸ Donanmaya da büyük önem veren Seyf, klasik gemileri bir kenara bırakıp savaşlarda ele geçirdiği düşman gemilerinden esinlenerek, Avrupa tarzı dev ama çevik harp gemileri yaptırarak, Umman deniz kuvvetlerini bölgenin en güçlüsü kılmıştır. Donanmanın bu gücü Avrupalı sömürgecilerin daha temkinli hareket etmelerine sebep olmuştur. Doğu ve Uzak Doğu'daki ticaret yolları ile limanlarını kendi kontrolü altında tutmaya çalışan Portekizliler'le yaptığı deniz harbinde onlara ağır darbe indirerek Doğu Afrika'daki Bender, Kilve, Zengibar, Mombâsa, Bâtâ/Bette ve Pemba gibi yerleri ele geçirmiş, bununla da yetinmeyerek onları cizye ve haraca bağlamıştır. Bu sayede Portekizliler ile ittifak halinde olan İranlılar da Umman Güçleri'nin Basra Körfezi'ne girişini onaylamak durumunda kalmıştır.³⁹

Seyf'ten sonra yerine geçen oğlu II. Sultân'ın nüfuzu ise Afrika, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'na kadar uzanmıştır. Zaten güçlü olan donanmayı daha da geliştirmiştir. Sayıları on iki ile seksen arasında değişen büyük toplarla donatılmış dev savaş gemileri ve küçük toplarla teçhizatlı filikalarıyla toplam yüz yirmi dört gemiden oluşan yenilenmiş donanması bölgede ses getirmiştir. Gerek Portekizliler gerek İran'a karşı selefinin kazandığı zaferleri, hem karada hem de denizde bir adım daha ileri taşımış, son hamlede İran'la yapılan savaşta düşmanı yerle bir ederek Bahreyn, Kaşem, Hürmüz, Lâk'ı ele geçirmiştir.⁴⁰ el-Habsî'nin, Sultân için nazmettiği ve onun

bi Sîreti Ehli 'Umân, 2. bs., Maṭba'atu's-Şebâb, Kahire, 1350, II, 96; Sa'îd Muhammed el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi Umân*, 1. bs., Câmî'atu Sultân Kâbûs Mektebetu Lübnân, Beyrût, 1412/1991, s. 86; Sa'îd Abdu'l-Fettâh 'Âşûr, *Târîhu Ehli 'Umân*, Saltanatu 'Umân Vizâratu't-Turâsî'l Kavmî ve's-Şekâfe, 1400/1980, s. 147; et-Tâî, *Târîhu 'Umânî's-Siyâsî*, s. 62-63.

³⁷ Sa'îd b. Ali el-Muğîrî, *Cuheynetü'l-Aḥbâr fî Târîhi Zencubâr*, thk. Muhammed Ali es-Şalîbî, 4. bs., 1422/2001, s. 202; es-Seyyâbî, *'Umânü 'Abra't-Tarih*, IV, 5; et-Tâî, *Târîhu 'Umânî's-Siyâsî*, s. 66.

³⁸ *Dîvânü'l-Habsî*, s. 85-92.

³⁹ el-Ezkevî, *Keşfu'l-Ğumme*, III, 235; İbn Razîk, *es-Şahîfetu'l-Kahtâniyye*, V, 243; es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 99; Şâkir, *Mevsûatu Târîhi'l Halîci'l-'Arabî*, I, 312-314; 'Âşûr, *Târîhu Ehli 'Umân*, s. 149; et-Tâî, *Târîhu 'Umânî's-Siyâsî*, s. 65-66; Avcı, "Ya'rubîler", s. 336.

⁴⁰ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 99; et-Tâî, *Târîhu 'Umânî's-Siyâsî*, s. 69; Şâkir, *Mevsûatu Târîhi'l Halîci'l-'Arabî*, I, 314; 'Âşûr, *Târîhu Ehli 'Umân*, s. 150, Avcı, "Ya'rubîler", s. 336.

Bahreyn Yarımadası'nda İran'a karşı kazandığı zaferini kutladığı "Bahreyniyye" künyeli şu kasidesi, söz konusu zaferi ispatlayan bir tarihi vesika niteliğindedir.⁴¹

[Tavîl]

أَلَا فَانظُرُوا كَيْفَ الْأَعَاجِمُ صَارُوا
طَعَوْا وَبَعَوْا فِي الْأَرْضِ حَتَّى أَصَابَهُمْ
فَحَلَّتْ بِهِمْ مِنْ مَالِكِ الْأَمْرِ نِعْمَةٌ
وَقَدْ ضَرَبْتَ أَعْنَاقَهُمْ بِمَنَاصِلِ
فَصَارُوا بِهَا رُغَمَ الْأَنْوَفِ كَأَنَّهُمْ
وَقَدْ شَرِبُوا كَأْسًا مِنَ الْحَتْفِ وَالرَّذَى
وَجُرُّوا عَلَى أَدْقَانِهِمْ بَعْدَ مَا جَرُّوا
وَقَدْ حَمَلْتَهُمْ حِينَ مَا عَايَنُوا الظِّي
لِيَعْلَمَ مَلِكُ الْعَجَمِ أَنَّ جَيْوشَهُ
فَدَوَّحَهُمْ بِالْمَشْرِفِيَّةِ فَيَلْقَى
وَقَدْ أَيَّمُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ نِسْوَةً
تَبَاكَى عَلَيْهِمْ بِالنَّهَارِ وَبِالدُّجَى
كَأَنَّهُمْ لَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ بَاعَنَا
دِمَاؤُهُمْ هَدَّرَ وَلَكِنَّ ضَرَبْنَا
وَمَا ذَاكَ إِلَّا مِنْ خَسَاسَةِ طَبْعِهِمْ
وَلَيْلَةَ سَعْدٍ مَرَّقَ السَّيْفُ نَوْبَهَا
تَرَاحَمَتِ الْأَبْطَالُ فِيهَا كَأَنَّمَا
وَيَوْمَ أَثَارَ النَّقْعُ فِيهَا سَحَائِبًا
كَأَنَّ يَحَامِيَمَ الْعَجَاجَةَ عَارِضٌ

عَدَوْا شَجَرَاتٍ مَا لَهْنٌ قَرَارُ
عِقَابُ أَلَيْمٍ مُهْلِكٌ وَتَبَارُ
وَسُوءٌ عَذَابٍ دَائِمٌ وَدَمَارُ
كَمَا خَرِبَتْ دُورٌ لَهُمْ وَدِيَارُ
سَمَاحِجٍ وَحَشٍ عَاقِفُهُنَّ عِتَارُ
فَخَرُّوا عَلَى الْأَدْقَانِ وَهِيَ تُدَارُ
بِحَيْلٍ وَقَدْ جَرُّوا الدُّيُولَ وَحَارُوا
مَطَايَا الْمَنَايَا لِلْبَوَارِ فَبَارُوا
إِلَى الْمَوْتِ قَدْ يُسْرَى بِهِمْ وَيُسَارُ
عَظِيمٌ لَدَيْهِ الْأَمْعَظَاتُ صِغَارُ
عَرَاهُنَّ مَعَ سُوءِ الْحَيَاةِ صِعَارُ
وَأَدْمَعَهَا عِنْدَ الْبُكَاءِ غِرَارُ
طَوِيلٌ وَأَعْمَارُ الْعُدَاةِ قِصَارُ
لِأَعْنَاقِهِمْ يَوْمَ التَّرَالِ جُبَارُ
يَقُولُونَ أَصْفَانُ الرَّجَالِ قُصَارُ
كَأَنَّ دُجَاهَا بِالسُّيُوفِ نَهَارُ
بِهَا الْقَوْمُ سُفْنٌ وَالِدَّمَاءِ بِحَارُ
مِنَ الْحَرْبِ حُمْرًا حَشْوُهُنَّ غَبَارُ
تُلَامِعُ فِيهِ كَالْبُرُوقِ شِفَارُ

⁴¹ Râşid b. Ḥamîs b. Cum'a b. Aḥmed en-Nezvî el-U'mânî el-Ḥabsî, *Divânü'l-Ḥabsî*, 2. bs., thk. Abdül'alîm 'Îsâ, *Salтанatu Umân Vizâratu't-Turâsî'l Kavmî ve's-Şekâfe*, 1412/1992, s. 60. Ayrıca bkz. Humeyd b. Muhammed b. Baḥît en-Nahlî el- 'Umânî İbn Razîk, *es-Şaḥîfetu'l-Kahtâniyye*, thk. Muhammed b. Mubarek es-Selîmî vd., 1. bs., *Vizâratu't-Turâs ve's-Şekâfe Salтанatu 'Umân*, 1430/2009, V, 251-252; Muhammed b. Râşid b. 'Uzeyz el-Ḥuşaybî, *Şekâiku'n-Nu'mân 'alâ Sümûti'l-Cumân fi Esmâi Şu'arâi 'Umân*, 4. bs., 1427/2006, I, 104; es-Sâlimî, *Tuḥfetu'l-A'yân*, II, 109-110; et-Ṭâî, *Târîhu 'Umânî's-Siyâsî*, s. 69.

فَمَا زَالَتْ الْهَيْجَاءُ حَتَّى تَفْرُقُوا وَلَكِنْ عَرَّتْهُمْ ذَلَّةٌ وَفِرَارٌ
وَقَدْ صَارَتْ الْبَحْرَيْنُ فِي مُلْكِ سَيِّدٍ كَرِيمٍ زَكَا فَرَعٌ لَهُ وَبِحَارِ

Gelin de yabancılar nasıl oldu bir bakın! Kökü kazınmış (içi kof) ağaçlara döndüler.

Azdılar, yeryüzünde haddi aşanlardan oldular. Sonunda acı, öldürücü bir ceza onları vurdu. Ve netice bozgun...

Emir sahibinin hışmına uğradılar. Yerle yeksan eden, sürekli ve feci bir ıstırap başlarına geldi.

Diyarları virane olduğu gibi kılıçlarla da boyunları vuruldu.

Böylece burunları sürtüldü de yaban eşeğine döndüler. Ayaklarına dolanan bir mani onları gayelerinden alıkoydu.

Bir bardak ölüm şerbeti içtiler, helak oldular. Altüst olmuş yerlere yüzüstü kapandılar.

Boyunları devrildi (Başlarına gelen geldi). Atlarla kuyruklarını yerde sürüyerek (kibirlenerek) gidiyorlardı ve zulmediyorlardı.

Askerler onların ölümlerini yoklar yoklamaz, binek hayvanları ve ceylanlar o ölümleri ekilmemiş boş arazilere kadar taşımışlardı.

Yabancıların kralı, kendi ordusunun geceleyin ölüm yolculuğuna çıktığını ve kendisinin de takip edildiğini bilsin diye...

Büyük bir ordu şerefiyle onları işte böyle şaşkına çevirdi ki, o ordunun çoğunluğu küçüklerdi.

Böylece kadınları dul bıraktılar. O kadınlar kötü bir hayatla birlikte zillete maruz kaldılar.

(Dul kalan kadınlar) gece gündüz ölümlerinin üzerine ağlaştılar. Onların göz yaşları sağanak sağanak idi.

Bizim kulacımızın uzun, düşmanlarımızın ömürlerinin ise kısa olduğunu sanki hala anlamamışlardı.

Kanları zayi oldu, ama savaş günü bizim onların boyunlarını vuruşumuz muazzamdı.

Bu durum ancak onların alçak mizaçlarından kaynaklandı. Derler ki: Erkeklerin kini kumardır.

Talih gecesine andolsun! kılıçlar gecenin elbisesesini parçaladılar. Sanki o gecenin karanlığı, kılıçlarla gündüz gibiydi.

Yiğitler savaş alanında kalabalıklaştı. Sanki orada insanlar gemi, kanları ise deniz...

O gün orada savaştan kalkan toz duman, içi toz dolu kızıl bulutları harekete geçirdi.

Sanki toz bulutlarının dumanı ortalığı sarmış da, kılıçlar orada çakan şimşekler gibiydi.

Birbirlerinden ayrılıncaya kadar savaş devam etti. Ancak düşmanın talihinde zillet ve kaçış vardı.

Böylece Bahreyn, nesebi ve nesli temiz ulu bir hükümdarın mülkü oldu.

I. Seyf döneminde ortaya çıkan iç çatışmanın bir benzeri II. Sultân'ın vefatından sonra tekrar baş göstermiştir. Zira onun yerine geçen II. Seyf b. Sultân henüz on iki yaşında ve ergenliğe ermemiş bir çocuktur. Hanedanın ve çeşitli kabilelerin asabiyetçi reisleri onun tahtta kalmasını umarken, ulema sınıfı namazda imamlığa ehil olmayanın imamet-i kübrâ'ya hiç ehil olamayacağı, aynı şekilde kendi malında tasarruf hakkı bulunmayan bir sabinin, ümmetin malında da tasarruf hakkının bulunamayacağı ictihadlarından hareketle, I. Seyf'in damadı Mühennâ b. Sultân'ı yönetime ehil görmüşlerdir. Bir ay sonra başa geçen Mühennâ b. Sultân üç yıl süreyle tahtta kalsa da, söz konusu asabiyetçi reisler bu kez hanedandan olan Ya'rub b. Ebü'l-Arab etrafında Rustak'da toplanıp imama karşı ayaklanarak onu tahttan indirmişlerdir. Yerine Ya'rub b. Ebü'l-Arab geçmiş, ancak ulemanın desteğini sağlayan Sultân b. Mürşid ve Ğafirîlerden olan Muhammed b. Nâsır el-Gafirî de taht iddiasında bulunarak kıyasıya mücadeleye girişmişlerdir. Hükümdar adayları arasındaki bu taht kavgaları daha sonra ülkenin büyük bölümüne sıçramış ve ülkenin iki önemli kabilesi olan Hünâiler ile Ğafirîler arasında kanlı bir iç savaşa dönüşmüş, sadece Maskat'da kırk bin kişi hayatını kaybetmiştir. Böylece devam edip giden iç karışıklıklar ve taht kavgaları, memlekette ardı arkası kesilmeyen bir siyasi istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. Bu durum hanedanın yıkılarak Bû Sa'îd Hanedânı'nın kuruluşuna kadar da kesilmemiştir.⁴² Nitekim yönetici silsilesindeki II. Seyf b. Sultân'ın ayrı ayrı dönemlerde tam üç kez iktidara gelmesi göz önüne alınırsa, düzendeki müzmin bozukluğun boyutları daha iyi anlaşılacaktır.

⁴² el-Ezkevi, *Keşfu'l-Ğumme*, III, 236; es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, I, 112, 113; el-Muğîrî, *Cuheynetu'l-Ahbâr*, s.204; 'Âşûr, *Târîhu Ehli 'Umân*, s. 152-157; et-Tâî, *Târîhu 'Umâni's-Siyâsî*, s. 70 vd.; Avcı, "Ya'rubîler", s. 336; Mustafa L. Bilge, "Maskat", *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII, s. 78.

Buraya kadar ifade edilenlerden hareketle, başta belirtilen ilk üç hükümdar devrini devletin kuruluş dönemi, I. Seyf ve oğlu II. Sulţan devrini yükseliş dönemi, el-İmam Mühennâ'nın devrini duraklama, iç karışıklıkların başladığı sonraki süreci ise gerileme ve yıkılış dönemi olarak nitelemek mümkündür. Ayrıca devletin çöküş sürecine girdiği 1721 yılından şairin vefat ettiği 1737 (veya 1739) tarihine kadar geçen süreye bakıldığında Şair el-Habsî'nin hayatının son on altı yılından fazlasının bu kaotik ortamda geçtiği anlaşılmaktadır. Ancak şairi olumsuz yönde etkileyen olaylardan ilki ve en önemlisi 1692 yılındaki Bela'rab ile I. Seyf arasında yaşanan çatışmadır.⁴³

6.2. Sosyal Hayat

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Umman'daki etnik kimlik I. yüzyıldan itibaren Yemen'den göç ederek gelen Ezz ve Kudâa Kabileleri'nin yanı sıra Ğafirî ve Hünâî kabileleri ile şekillenen yerli Arap halkı ve İranlılardan oluşuyordu.⁴⁴ Yöredeki Arap halkının dini inanç ve uygulamaları, ilk kez milâdî VIII. yüzyılda bölgeye girmiş olan ve halen bugün de hayatiyetini sürdürmekte olan İbâdiyye Mezhebine dayanıyordu. Halk mezhebine sıkı sıkıya bağlıydı. Yöneten - yönetilen ana katmanları arasındaki etkileşim ve iletişimin sigortası ise ulema sınıfı idi.⁴⁵ Hatta başta valilik ve kadılık makamları olmak üzere yönetimin bazı kademelerinde fakihler görevlendirilmişti. Ancak önceleri İbâdiyye Mezhebinde önemli bir yeri olan, yine mezhebin temel uygulamalarından “şurâ” yoluyla tayin edilen “imamet” makamının belirlenmesinde önemli rol üslenen ulema sınıfı, bu anlamdaki yetkinliğini XVI. yüzyıldan itibaren yitirmişti. Zira, bu asırdan sonra egemen hanedan ve veliaht sistemiyle yürüyen bir imamet usulü ötekini yerini almıştı.⁴⁶

Devletin kuruluşundan iç karışıklıkların başladığı el-İmam Mühennâ b. Sulţan zamanına kadar yaklaşık bir asırlık zaman diliminde, halk kitlelerinin refah ve huzuru ekonomik bakımdan üst seviyeye ulaşmıştır. Deniz ve kara savaşlarında Portekiz ile İran'a karşı önemli zaferlerin elde edildiği ilk dört imam döneminde Afrika, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'nda ticaret kolonilerinin hakimiyeti ele geçirilmiş, böylece

⁴³ Bkz. *Dîvânü'l-Habsî*, s. 194.

⁴⁴ Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aşru'd-Duvel ve'l- 'İmârât el-Cezîratu'l-'Arabîyye el-'İrâk*, s. 38; Mustafa L. Bilge, “Uman”, s. 141; “Maskat”, s. 78.

⁴⁵ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, I, 84-87; Fıġlalı, “İbaziyye”, s. 257.

⁴⁶ Ethem Ruhi Fıġlalı, *Çaġımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, 12. b., İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2004, s. 87-88; Fıġlalı, “İbaziyye”, s. 257.

iyice gelişen deniz ticaretinin etkisiyle devlet bütçesi rahatlamanın da ötesinde hayli zenginleşmiş, bu zenginlik adil ve vicdanlı yöneticiler eliyle halka da olumlu yansıtılmıştır. Böylece dış mücadelelerdeki zaferler sosyal hayata da olumlu katkı sağlamıştır.⁴⁷

Umman'da ekonomik huzurun gittikçe artması bir taraftan olumlu bir gelişme olarak kayıtlara geçerken, öte taraftan az da olsa olumsuz bir tabloyu da ortaya koymuştur. Şöyle ki, bu durum mevcut yönetilenler arasında zengin tacir sınıfı ve geniş toprak sahipleri ortaya çıkarmış, ancak zenginlik beraberinde şımarıklığı da getirince onlar ortaçağ Avrupası'ndaki derebeylerin yaptığı gibi özellikle köylü ve köle sınıflarını ezerek haksız muamelelerde bulunmuşlar, bu da sosyal hayatta bir takım huzursuzluklara yol açmıştır.⁴⁸

Ya'rûbî Devleti'nin gerileme ve yıkılış sürecine girdiği el-İmam Mühennâ b. Sulţan dönemi (1131/1718 - 1133/1721) ve sonrasındaki sosyal hayatı elbette o günlerde patlak veren iç karışıklıklardan ve savaşlardan bağımsız olarak ele almak imkânsızdır. el-İmam Mühennâ b. Sulţan'ın imametinin ilk senesinde, kendisinin olgun kişiliği ve siyaseti sayesinde ilerlemiş olan ticari hayat biraz daha gelişmiş, gümrük vergileri düşmüş, piyasa ürünleri ucuzlamış, bu vesileyle iyice rahatlayan halk kendisine müteşekkir olmuşsa da, ilk yılın hemen sonrasında muhaliflerin yaktığı fitne ateşi ile baş gösteren huzursuzluk devleti yıkıma götürmüştür. Bu süreçte iç savaşın şiddetiyle on binlerce insan katledilmiş, daha önce yapılmış olan kalelerden bazısı yakılıp yıkılmış, ağaçlar, ekinler yok edilmiş, su kaynakları ve kanallar yerle bir olmuş, zengin halk tabakaları gitgide fakirleşmeye başlamış, hatta bazıları açlık ve susuzluğa terkedilmiştir.⁴⁹ Yine bu süreçte yöneticiler ile halkın arası açılmış, bazı valiler halka haksız uygulamaları reva görmüşlerdir. Özellikle mütekebbir tavırlarıyla dikkat çeken, fakir ile miskin haklarını vermeyen ve şikayet üzerine azledilmiş olan bir valiyi Şair el-Habsî şu şekilde yermiştir:⁵⁰ [Basît]

قَدْ كَانَ ذَا الْحِصْنِ مُعْتَلًا بِدَاهِيَةٍ مِنْ اللَّقَامِ وَأَهْلِ الْجُورِ وَالْبَطْرِ
فَفَرَّقَتْ شَمْلَهُ الْمَجْمُوعَ نَارِلَةً مِنْ الْحَوَادِثِ لَمْ تَتْرُكْ وَمَ تَدَّرِ

⁴⁷ et-Tâî, *Târîhu 'Umâni's-Siyâsî*, s. 69, Şâkir, *Mevsûatu Târîhi'l Halici'l-'Arabî*, I, 314; 'Âşûr, *Târîhu Ehli 'Umân*, s. 150, Avcı, "Ya'rubîler", s. 336.

⁴⁸ Avcı, "Ya'rubîler", s. 336.

⁴⁹ el-Ezkevi, *Keşfu'l-Gumme*, III, 247; et-Tâî, *Târîhu 'Umâni's-Siyâsî*, s. 70-71, s. 74, s. 77 ; Mustafa L. Bilge, "Maskat", s. 78.

⁵⁰ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 295.

فَأَصْبَحَ الْجُهْلُ مَمْحُورًا وَبِي نُوبِ الْ
أَيَّامِ عِبْرَتِهِ أَهْلِ اللَّبِّ وَالْفِكْرِ

Bu kale alçaklardan, zorbalardan ve şımarıklardan bulaşmış olan bir illele hastalanmıştı.

Böylece (son zamanlarda) meydana gelen, hiç bir şeyi ayakta bırakmayan bir bela kendisinin birlik ve beraberliğini parçaladı.

Cehalet silindi. (Ama) mevcut belalarda akıl fikir sahipleri için bir ikaz vardır.

Özetle ifade etmek gerekirse Umman halkının ilgili çağdaki sosyal hayatını çepeçevre saran ve yaşam seviyesini nitelik ve nicelik bakımından ciddi ölçüde etkileyen iç ve dış siyasetteki hareketlilikleri, el-İmam Mühennâ öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde değerlendirmek mümkündür. Birinci dönemde iyi olan sosyal hayat maalesef ikinci dönemde kötü bir çehreye bürünmüş, yaşanan olumsuzluklar genelde dönemin entelektüel çevresini, özelde de el-Habsî'yi olumsuz etkilemiştir.

6.3. Kültürel Hayat

el-Habsî'nin yaşadığı zaman diliminde Umman'daki kültürel hayatı daha iyi kavrayabilmek için İbn Haldun'un "ümran" teorisini hatırlamak yerinde olacaktır. Bu teoriye göre, her hangi bir vesileyle bir bölgede toplu yaşam unsurları tesis edilir, burası zamanla aktif, hareketli ve yoğun bir şekilde toplumsal, iktisadi, siyasi ve kültürel faaliyetlere sahne olursa, bu hal ümranın yani medeniyetin inşası, gelişmesi ve ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Aksinin gerçekleşmesi halinde ümranın gerilemesi, yozlaşması ve çöküşü kaçınılmazdır.⁵¹ İbn Haldun'un teorisinde belirttiği birbirine zıt her iki durum da farklı zaman dilimlerinde Ya'rûbîler Devleti'nde gerçekleşmiştir. Zira siyasi ve ekonomik alandaki olumlu ve olumsuz gelişmeler sosyal ve kültürel hayatı aynı doğrultuda etkilemiştir. Buna göre, sosyal hayatla ilgili el-İmam Mühennâ öncesi ve sonrası şeklinde daha önce kaydedilen ayırım kültürel hayat için de aynen geçerlidir. Umman'daki kültürel hayatı devlet adamlarının ticari, mimârî ve ilmi faaliyetleri ekseninde düşünmek yerindedir.

Umman'da deniz ticaretinin temel kavşak noktası, bir sahil şehri olan Maşkat ve limanı olmuştur. Bu şehir XVI. yüzyıldaki Portekiz baskınlarına kadar pek önem atfedilen bir yer değildir. Daha önce, Umman'ın kadim başkenti Suhar, İbadiyye'nin başkenti Nezvâ ve zaman zaman Ya'rûbîler'e başkentlik yapmış olan Rustak şehirleri

⁵¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ, 5. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, I, 113.

Umman Halkı nezdinde önemli bir yere sahip iken, bu yüzyıldan itibaren ilgiler Maskat Şehri'ne yönelmiştir. Asırlardır Basra Körfezi'ni kontrol altında tutmak isteyen güçler Maskat Şehri'nin ticari konumunun önemini fark etmiş ve haliyle burayı ele geçirmek istemişlerdir. Daha sonra Ya'rûbîler söz konusu savaşlar neticesinde dış güçlerden Maskat'ı kurtarınca burayı ticari bir üs olarak kullanmışlar, o günden sonra kıymetini yitirmeyen Maskat bugün başkent olma payesine erişmiştir. Öte yandan Umman yüzölçümünün büyük kısmı, özellikle iç kesimler çöllerle kaplı olduğu için bugün olduğu gibi o dönemde de nüfus, söz konusu kıyı kentlerinde adeta bir hilal şeklinde toplanmıştır. Zira Arap Yarımadası'nın en büyük ölçekli çölü kabul edilen Rub'ulhâlî'nin bir kısmı Umman sınırları içinde yer almaktadır.⁵²

Devletin yükselme devrinde tarımın gelişmesi için birtakım reform faaliyetleri gerçekleşmiştir. Özellikle I. Seyf döneminde başta Rustak, Hazem ve Hûb'takiler olmak üzere on yedi su kanalı yenilenmiş, şehirlerin ortasından nehirler akıtılmış, toprakların verimli olması için tarım arazileri ıslah edilmiştir. Berake, Baţine ve Müseylâ'da otuz bin hurma ağacı, altı bin Hindistan cevizi dikilmiş; dışarıdan safran (çiğdem), kahve, susam ve bal arısı ithal edilmiş, hazine bolca takviye edilmiştir. Nitekim I. Seyf'in mala ve refaha çok düşkün olduğu ifade edilmiştir.⁵³

Bu dönemde refah seviyesindeki sıçrama imar faaliyetlerine de yansımıştır. el-İmâm I. Sultân'ın Hindistan'dan elde ettiği ganimetlerle Nezvâ kalesini yaptırmışından sonra İmâm Bela'rab, mimari açıdan pek önemli olan Cebrîn Kalesi'ni inşa ettirmiş, I. Seyf'in oğlu II. Sultân ise şatafatıyla dikkat çeken Hazem kalesini alçı ve taşla imar ederek yönetimin merkezi kılmıştır. İmar faaliyetlerine düşkün olan II. Sultân fethettiği Bahreyn'de de bir kale yaptırmış, bu faaliyetler için mescitler ve vakıflardan borç almış, babasından bolca kalan malları bu şekilde halkın menfaatine sunmuştur.⁵⁴

Devletin kuruluşu sürecinde yeni yeni serpilmeye başlayan ilmi gelişmeler el-İmâm Bela'rab b. Sultân yönetiminde zirveye ulaşmıştır. Kendisi kilit isim olduğu için bu noktada ayrı bir sayfa açarak ondan bahsetmek yerinde olacaktır. el-İmâm Bela'rab, Ya'rûbî sultanlar arasında ilme en çok önem veren lider olmuştur. Devletin siyaset, ordu donanımı ve ekonomideki gelişmişliği, ülkenin sınırlarının genişlemesini

⁵² Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aşru'd-Duvel ve'l- 'Îmârât el-Cezîratu'l-'Arabîyye el-'Irâkîrân*, s. 38; Mustafa L. Bilge, "Uman", s. 140; "Maskat", s. 77-78.

⁵³ es-Sâlimî, *Tuĥfetu'l-A'yân*, II, 98; Şâkir, *Mevsûatu Târîhi'l Halici'l-'Arabî*, I, 314; 'Âşûr, *Târîhu Ehli 'Umân*, s. 148; Avcı, "Ya'rubîler", s. 336.

⁵⁴ es-Seyyâbî, *'Umânu 'Abra't-Tarîh*, IV, 13-14; el-Muġîrî, *Cuheynetu'l-Aĥbâr*, s. 205; et-Ťâî, *Târîhu 'Umâni's-Siyâsî*, s. 69; 'Âşûr, *Târîhu Ehli 'Umân*, s. 150, Avcı, "Ya'rubîler", s. 336.

ve ticari egemenliğinin Asya kıyılarına kadar nüfuz etmesini beraberinde getirirse de, ilmi alandaki ilerlemenin aynı oranda olmadığını, hatta biraz da zayıf kaldığını ve bu noktada bir atılıma ihtiyaç olduğunu fark etmiş, ancak hemen faaliyete geçememiştir. O dönemde Mağrib'in İbâdî âlimlerinden Şeyh Amr b. Sa'îd b. Muhammed b. Zekeriyya el-Cerbâ Umman'ı ziyaret etmiştir. Ülkenin her alandaki görkemini müşahede ettikten sonra tebrik etmiştir. Ancak ilim merkezlerinin pek canlı olmadığını hissetmiştir. Bunun üzerine durumu izah eden bir mektup kaleme almış, bu mektubunda her şeye rağmen ilmin hayat olduğunu; izzet, şeref ve terakkinin ilimle gerçekleştiğini vurguladıktan sonra, medreseler açmasını ve ilim meclislerini canlandırmasını teklif etmiştir. Bu mektup zaten ilme rağbet ve meyli olan el-İmâm Bela'rab'ın hedeflediği kültürel faaliyetlerine ivme kazandırmış, neticede Bühlâ mevkii yakınlarında Cebrîn Sarayı Medresesi'ni yaptırmıştır.⁵⁵

Kendisi de âlim, fakih ve edip olan el-İmâm Bela'rab'ın ilmi ve âlimleri çok sevdiği ifade edilmiştir. Rivayete göre Cebrîn Medresesi'ni devlet hazinesinden değil, kendi malıyla yaptırmıştır. Zira onun dönemi hem devletin hem de halkın ekonomik seviyesinin hayli yükseldiği bir zamandır. el-İmâm Bela'rab medreseyi yaptırdıktan sonra Umman'ın her tarafına haber salmış, birçok âlim ve ilim talibini oraya davet etmiştir. Bu durum halkı çok memnun etmiş, ülkenin her yerinden kalkıp gelen bir yığın insan ilim uğruna adeta bayram havasında yollara dökülmüşlerdir. Böylece âlim ve edebiyatçılardan oluşan entelektüel bir gruba tedris fırsatı tanınmış, ilim taliplerine de kapılar ardına kadar açılmıştır. el-İmâm Bela'rab medresenin hoca ve öğrencilerinin her birine özel ilgi göstermiş, güler yüzünü, şefkat ve merhametini onlardan esirgememiştir. Hatta onlara bizzat kendisi hizmet etmiş, gece gündüz ziyaret ve teftişlerde bulunmuş, zihni açan özel esanslar, hafızayı kuvvetlendiren yemekler, çeşit çeşit meyveler hazırlatmış, onların her türlü mali ihtiyaçlarını da karşılamıştır.⁵⁶

Cebrîn Saray Medresesi'nde Kur'ân-ı Kerîm, nahiv, sarf, lügat, edebiyat, dini ilimler, tıp, felsefe, astronomi ilimleri okutulmuştur. Bu medreseden her biri içtihad ehil elliden fazla âlim ve edip yetiştiği bildirilmiştir. Başta el-Habsî olmak üzere, Halef b. Sinân el-Ğâfirî, Muhammed b. Abdillâh b. Cum'ah b. 'Abîdân, Sâlim b.

⁵⁵ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 79-82; es-Seyyâbî, *'Umânu 'Abra't-Tarih*, III, 253; et-Tâî, *Târîhu 'Umâni's-Siyâsi*, s. 63.

⁵⁶ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 83; İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn*, II, 158-159; es-Seyyâbî, *'Umânu 'Abra't-Tarih*, III, 254.

Muhammed el-Me‘ûlî bunlardan sadece bir kaçıdır.⁵⁷ Halef b. Sinân el-Ğâfirî ve İbn ‘Abîdân fetva ehli fakihlerden olup Sultan b. Seyf döneminde kadılık yapmışlardır. Ayrıca Halef b. Sinân el-Ğâfirî içerisinde binlerce kitabın olduğu hacimli bir kütüphanenin sahibidir.⁵⁸

Kaynakların belirttiğine göre, Cebrin Saray Medresesi bölgede mimarî açıdan zamanının en harika yapısıdır. Kale biçimli saray olma özelliğiyle ve medresesiyle çok fonksiyonlu bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tam ortasından bir nehir geçmekte olup duvarları baş döndürücü yüksekliğe sahiptir. Dışarıdan bir yabancı orayı ziyaret etmek istediğinde, yanında bir rehber olmadan en zirveye ulaşacak yolu bulmasının imkânsız olduğu ifade edilmiştir. Gerek tavanlarında gerekse duvarlarında tarif edilemeyecek ve birbirine tercih edilemeyecek güzellikte geometrik şekiller, nakışlar, işlemler ve doğa resimlerinin yanı sıra merdivenlerinde, duvarlarında ve odalarında yine güzel bir hat ile şiir beyitleri ve ayetlerin yazılı olduğundan söz edilmiştir. Bütün bunlar Ummanlılar’ın imar sanatını ustaca uyguladıklarını göstermektedir.⁵⁹ Divanda bulunmayan ancak bazı kaynaklarda⁶⁰ el-Habsî’ye ait olduğu ifade edilen, bazı internet sitelerinde⁶¹ ise Ali b. Nâsır er-Riyâmî isimli bir zata nispet edilen bir şiirde bu kale şöyle methedilmiştir: [Basîl]

وَحَصَّنَ عِزِّ بَيْبَرَيْنِ الْعَلَا رَسْمًا	اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ قَصْرِ عَالَا وَ سَمَا
أُصُولُهُ وَلَهُ فَرَعٌ سَمَا لِسَمَا	أَكْرَمُ بِهِ إِنَّهُ الصَّرْحُ الَّذِي تَبَّتَتْ
بَجْدًا وَفَخْرًا وَمَا أَبْغَى بِهِ إِرْمًا	هُوَ الْعِمَادُ عَلَى ذَاتِ الْعِمَادِ عَالَا
فَمَا لَهَا بَعْدَ رُؤْيَاهُ تَرَى عِظْمًا	تَصَاغَرَتْ عِظْمُهُ الشَّهْبَا لِعِظْمَتِهِ
لَقُلْنَا هُوَ الشَّيْبَةُ الَّذِي عِظْمًا	لَوْ كَانَتْ الْجَنَّةُ الْفَرْدُوسُ يُشْبِهُهَا
غَيْرَ الْإِلَهِ وَلَا عِزًّا وَلَا عَجْمًا	لَمْ يَخْتَسِرْ سَاكِنُهُ فِي طَوْلِ مُدَّتِهِ
لَكَانَ سَاكِنُهُ مِنْهُ لَقَدْ سَلِمَا	لَوْ سَأَلَ الْمَوْتُ ذَا عِزٍّ وَمَرْتَبَةٍ

⁵⁷ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 84; İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn*, II, 159-160; es-Seyyâbî, 'Umânu 'Abra't-Tarih, III, 256; et-Ṭâî, *Târîhu 'Umâni's-Siyâsî*, s. 63; Meryem Şaqr Muhammed es-Süveydî, *Şi'ru Râşid b. Hamîs el-Habsî (Dirâse Mevdûiyye ve Fenniyye)*, *Câmi'atu's-Şarîka-Kulliyetu'l Âdâb ve'l-'Ulûm-Kısmu'l-Lugati'l 'Arabiyyeti ve Adâbihâ*, Risâle Mâcîstır, 1429/2008; s. 26-27.

⁵⁸ İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn*, II, 159-160.

⁵⁹ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 89; es-Seyyâbî, 'Umânu 'Abra't-Tarih, III, 254; et-Ṭâî, *Târîhu 'Umâni's-Siyâsî*, s. 63.

⁶⁰ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 89-90; el-Huşaybî, *Şekâiku'n-Nu'mân*, I, 102.

⁶¹ http://alyarobi.blogspot.com/2011/04/blog-post_6829.html, 10. 11. 2019, 17:08;
<https://mrabe.ahlamontada.com/t201-topic>, 10. 11. 2019, 17:30.

Allahu Ekber bu ne yüce ve yüksek bir saray! Yücelik Yebrîn'de (Cebrîn) şaşalı bir kale tasarladı.

Ne asil (bir eser)dir ! Şüphesiz o, kökleri sağlam, dalları ise semaya kadar yükselen görkemli bir yapıdır.

O, şanıyla şerefiyle (adeta) temeli üzerinde yücelen bir sütun. Sayesinde İrem (sütunlarını dahi) istemem.

Onun heybeti nedeniyle Şehbâ'nın (Nezvâ Kalesi'nin) debdebesi dahi küçüldü. Onu gördükten sonra başka bir ihtişamın önemi yoktur.

Eğer bir şey Firdevs Cenneti'ne benzese; deriz ki, o (kaledir) yüce benzeşen.

O, var olduğu sürece oranın mukimi, Allah'tan başka ne Arap'tan ne de yabancından korkar.

Eğer ölüm; asalet ve makam sahibi ile barış antlaşması yapsa, o kalenin sakini ölümden esen olur.

Cebrîn Medresesi el-İmâm Bela'rab ile kardeşi Seyf arasında çıkan iç savaş sebebiyle epey tahribata uğramış, sonraki imamlardan Ya'rub b. Bela'rab döneminde onarılmıştır. Ayrıca bu savaşta maalesef dönemin entelektüel çevresinden birçok âlim şiddetli işkencelere maruz kalmışlardır. Hatta bu yüzden ikiye bölünen halkın bir yarısı el-İmâm Bela'rab'a "Belâu'l-'Arab (Arap'ın baş belası)" veya "Kassâb (Kasap)", diğer yarısı ise Seyf'e "Cellâb (Kasap, kötü ahlaklı, gürültücü)" lakaplarını takmışlardır.⁶²

Ülkede el-İmam Mühennâ zamanı ve sonrasındaki iç karışıklıklarda da benzer bir durum meydana gelmiştir. Hünâiler ile Ğafirîler arasındaki kanlı iç savaş sırasında Rustâk'taki kalede çıkan yangında her biri hacimli birçok tarihi, dini ve lügavî eser yanıp kül olmuştur. Kelam ve şeriat ilimlerine dair yetmiş iki ciltlik ansiklopedik bir eser olan *Beyânu's-Şer'*, kırk bir ciltlik fıkıh ansiklopedisi *el-Muşannef*, yine kırk ciltten oluşan *Maḥalliyâtu't-Tılsımât* ve *Kitâbu'l-İstikâme* gibi birçok nadide eser bunların en önemlileridir.⁶³

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda el-Ḥabsî'den başka Umman'da adını tarihe yazdırmış olan diğer önemli şairler ise; Halef b. Sinân b. Halfân b. 'Useym el-

⁶² el-Ezkevî, *Keşfu'l-Ğumme*, III, 234; es-Sâlimî, *Tuḥfetü'l-A'yân*, II, 91; İbn Razîk, *el-Fetḥu'l-Mubîn*, II, 161; es-Seyyâbî, *'Umânu 'Abra't-Tarih*, III, 260.

⁶³ el-Ezkevî, *Keşfu'l-Ğumme*, III, 242; İbn Razîk, *el-Fetḥu'l-Mubîn*, II, 176-177; 'Âşûr, *Târîḥu Ehli 'Umân*, s.154; et-Ṭâî, *Târîḥu 'Umâni's-Siyâsî*, s.71.

Ğâfirî,⁶⁴ Muhammed b. Abdillâh b. Sa'îd b. Râşid b. Muhammed el-Me'ûlî,⁶⁵ Sâlim b. Muhammed el-Mahrûkî el-Behlevî,⁶⁶ Muhammed b. Mes'ûd eş-Şârimî,⁶⁷ Serhân b. Sa'îd b. Hamd b. Sa'îd es-Serhânî el-Ezkevî'dir.⁶⁸

Ya'rûbî imamlara methiyeleri bulunan tıp ve fıkıh bilgini Beşîr b. Âmir el-Fezârî, vatan sevgisiyle ilgili şiirleri olan Ali b. Zâhir el-Mâcidî,⁶⁹ Fakih halef b. Abdillâh el-'İberî⁷⁰ ve el-Hâbsî'nin kendileriyle şiirsel yazışmalarda bulunduğu şairler Süleyman b. Bela'rab b. Âmir b. Abdillâh en-Nezvî⁷¹, Muhammed b. Sa'îd el-'Îsâî ve Muhammed b. Şâlih el-Müntefikî eş-Şîrî⁷² dönemin diğer kayda değer şairleridir.

Çalışmanın bu bölümünde diğer bölümlerin tek tek her biriyle doğrudan ilintili ve bu bölümlere alt yapı oluşturacak önemi haiz, giriş kabilinden temel bilgiler sunmaya gayret edildi. Bundan sonraki bölümde şairin hayatı ve edebi kişiliği üzerinde durulacaktır.

⁶⁴ Çalışmanın ikinci bölümünde şairin dostlarıyla ilgili methiyelerine değinilen başlık altında bu şahsın edebî şahsiyeti hakkında yeterli bilgi bulunduğu için, burada sadece ismine yer vermekle yetinilmiştir.

⁶⁵ Umman'da dönemin seçkin ediplerinden ve usta, fâsih şairlerinden biridir. Muasırı olduğu Ya'rûbî imamlarına çokça methiyeleri olmakla birlikte hikmet, öğüt, irşat temalı şiirleri ve bir de Peygamber (s.a.s.) methiyesi vardır. Bazı şiirlerinde aynı anda hem hiciv hem de medih barındıran beyitleri vardır. (Bkz. el-Huşaybî, *Şekâiku'n-Nu'mân*, I, 69; Sa'îd Muhammed el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi 'Umân*, I. bs., Câmî'atu Sultân Kâbûs Mektebetu Lübnân, Beyrût, 1412/1991, s.147-148; el-Harûşî, *Şa'iru 'Umânî ve Kaşîde*, s.79.)

⁶⁶ Şiirlerinin çoğu hikmet ve öğüt içerikli olup; ince, derin manalı, zarif yapılıdır. Genel kültüre ve edebiyata vukufiyeti geniştir. Aynı zamanda fakihdir. (Bkz. el-Huşaybî, *Şekâiku'n-Nu'mân*, I, 81; el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi 'Umân*, s.88; el-Harûşî, *Şa'iru 'Umânî ve Kaşîde*, s.81.)

⁶⁷ I. Sultan b. Seyf devrinde yetişen, Maskât Vilayeti'nde onun valiliğini yapan önemli bir devlet adamı ve Portekizler'e karşı Umman Ordusu'nu başarıyla yöneterek 'Bette Limanı'nı fetheden komutandır. 'Bette Limanı'na gidişini ve fethini konu edinen hoş bir şiiri vardır. (Bkz. el-Huşaybî, *Şekâiku'n-Nu'mân*, I, 66; el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi 'Umân*, s.150.)

⁶⁸ Tarih bilgisini ve şairdir. Yüz yedi beyitten oluşan bir Peygamber methiyesi vardır. Bu çalışmada yararlanılmış olan "*Keşfu'l-Ğumme el-Câmi'u li-Ahbâri'l-Umme*" isimli meşhur tarih kitabının müellifidir. (Bkz. el-Huşaybî, *Şekâiku'n-Nu'mân*, I, 97; el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi 'Umân*, s.78.)

⁶⁹ *Ulemâu ve Üdebâu'd-Devleti'l-Ya'rubiyye*, http://alyarobi.blogspot.com/2011/02/blog-post_21.html, 08.12.2018, 14:10.

⁷⁰ es-Süveydî, *Şi'ru Râşid b. Hamîs el-Habsî*, s. 27.

⁷¹ İbn Razîk, *es-Şahîfetu'l-Kahtâniyye*, V, 237; el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi 'Umân*, s. 82; *Dîvânu'l-Habsî*, s. 547.

⁷² *Dîvânu'l-Habsî*, s. 222; es-Süveydî, *Şi'ru Râşid b. Hamîs el-Habsî*, s. 27.

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-HABSÎ EL-UMÂNÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE DÎVÂNİ

Muhtevası, yapısı, şekil özellikleri ve sanatları Arap edebiyatı açısından değerlendirmeye tabi tutulacak olan divanın sahibini tanıtmak elbette ki bu çalışmanın öncelikleri arasındadır. Zira şairin kimliği ve edebî şahsiyetini şekillendiren veya etkileyen temel unsurların şairin şiirlerine nasıl yansıdığına ipuçlarını nispeten tespit etmek buna bağlıdır. Dolayısıyla bu bölümde el-Habsî'nin hayatı ve başta edebi yönü olmak üzere öne çıkan diğer vasıflarını eldeki sınırlı imkânlar nispetince ele alınmaya çalışılacaktır. Bu noktada şairin hayatıyla ilgili en geniş bilgi veren kaynak olan es-Sâlimî'nin *Tuhfetu'l-A'yân*'ı ile divanın başında yer alan iki makalenin bu bölümde yararlanılan temel kaynaklar olduğu baştan belirtilmelidir.

1.1. Doğumu ve Kişiliği

1089/1678 tarihinde Umman'ın idarî eyaletlerinden “Zahira” ya bağlı köylerden olan “Aynu Benî Sârûh” isimli köyde doğmuş olan şairin tam adı Râşid b. Hamîs b. Cum'a b. Aḥmed el-Habsî⁷³ en-Nezvî el-'Aḳarî⁷⁴ el-'Umânî'dir.⁷⁵ Henüz altı aylıkken yakalandığı ateşli bir hastalık nedeniyle iki gözü de kör olmuştur. 1685 yılında, yedi yaşında iken anne ve babası vefat ettiği için doğduğu köyünden

⁷³ Şair, mensubu olduğu “Habs” kabilesine nispetle “el-Habsî” künyesiyle anılmıştır. (Bkz. el-Huşaybî, *Şekâiku'n-Nu'mân*, I, 99.)

⁷⁴ Şairin neden “en-Nezvî el-'Aḳarî” nispetleriyle anıldığına dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak onun bu künyeleri, hayatının büyük bölümünü ömrünün son durağı olan Nezvâ vilayetine bağlı Aḳar mıntkasında geçirdiği için almış olduğu ihtimali güçlüdür. Zira bu bölge entelektüel İbâdîler'in Umman'daki ana merkezidir ve şair de bir İbâdî'dir. (Bkz. es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 84; Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî 'Aşru'd-Duvel ve'l- 'Îmârât el-Cezîratu'l-'Arabîyye el-'Irâk Irân*, s. 38; Fıḡlâlî, “İbaziyye”, s. 257; *Dîvânu'l-Habsî*, s. 85, 87.)

⁷⁵ Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ed-Dîmeşķî ez-Ziriklî (ö.1396/1976), *el-A'lâm*, 15. bs., Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 2002., III, 11.; Keḥḥâle, Ömer b. Rıza b. Muhammed Râḡib b. Abdi'l-Ġanî (ö.1408/1987), *Mu'cemu'l-Muellifin*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, tsz; IV, 149; Sâlim b. Hammûd b. Şâmis b. Hamîs es-Seyyâbî (ö.1414/1993), *İs'âfu'l -A'yân fî Ensâbi Ehli 'Umân*, tsz., s. 13-14 (Mevcut bilgi eserin Şâmile'deki nüshasından alınmış olup sayfaları eserin aslına muvafık değildir); Kâmil Selmân el-Cebûrî; *Mu'cemu's-Şu'arâ' mine'l-'Aşri'l-Câhili ḥattâ Sene 2002 Milâdi*, nşr. Muhammed Ali Beydûn, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2003/1424, II, 230; el-Harûşî, *Şa'iru 'Umânî ve Kaşîde*, 2011, s. 75.

hürmalıkların ve tatlı su kaynaklarının bolca bulunduğu⁷⁶ “Cebrîn”e⁷⁷ taşınmıştır. Orada dönemin Umman sultanı İmam Bela‘rab b. Sultan b. Seyf’in⁷⁸ evine yerleşmiş, Sultan da onun bakımını ve eğitimini üstlenmiş, ona gereğince ihsanda bulunmuştur.⁷⁹ Şair şu beyitlerinde hem doğduğu yere, hem de göç ettiği Cebrîn’e değinmiş, orada umduğu ve eriştiği güzelliklere kısaca şöyle vurgu yapmıştır:⁸⁰ [Basîl]

وَالْعَيْنُ مَسْقَطُ رَأْسِي وَهِيَ دَارُهُمْ فِيهَا مَحَلِّي وَفِيهَا قَدْرِي الْعَالِي
وَقَدْ رَحَلْتُ إِلَى بَيْرِينَ مِنْ بَلَدِي حَتَّى بَلَغْتُ إِزَادَاتِي وَأَمَالِي

Ayn, doğduğum yerdir. Orası onların (yakınlarımın) da yurdudur. Oradadır benim hanem ve kıymetli itibarım.

Sonra memleketimden Bîrîn’e (Cebrîn) göç ettim. Böylece arzu ve emellerime ulaştım.

el-Habsî, Cebrîn’den sonra Umman’ın “Rustâk” nahiyesine bağlı “Hâzem”e gitmiş, orada İmam Bela‘rab’tan sonra yönetimi devralan es-Seyyidu’l İmâm Seyf b. Sultân el-Mâlik’in evine yerleşmiştir. Çünkü yeni yönetimle birlikte idarenin ana merkezi Rustâk’a taşınmıştır.⁸¹ Bu zaman diliminde şairin kaç yaşında olduğundan kaynaklar söz etmese de, Seyf b. Sultân’ın yönetimde kaldığı tarihlere ve vefat tarihine bakılırsa yedi yıl onun yanında kaldığı (1685-1692) ve Seyf b. Sultân vefat ettiğinde 14-15 yaşlarında olduğu yapılan hesaptan anlaşılmaktadır.

Kaynaklar el-Habsî’nin Hâzem’e gidişinin zamanı noktasında ihtilaf etmiştir. Bazı kaynaklara göre şair İmam Bela‘rab’ın vefatından sonra (ö. 1104/1692) çok geçmeden Hâzem’ e gitmiştir.⁸² el-Habsî’nin kendi ifadesine göre ise kendisi İmam Bela‘rab’ın vefatından önce Cebrîn Kalesi’nden çıkmıştır. Şöyle ki; şair divanında kaleme aldığı beş beyitten oluşan bir şiirden bahsetmiş, bu şiirini yazdığı esnada İmam Bela‘rab b. Sultân ile kardeşinin birbirleriyle savaş halinde olduğunu,

⁷⁶ el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-Buldân*, I, 71.

⁷⁷ Ya‘kût el Hamevî’nin ‘Mu‘cemu’l-Buldân’ ında bu yerin adı “Ebrîn” ve “Yebrîn” olarak geçmektedir. (Bkz. el-Hamevî, *Mu‘cemu’l Buldân*, I, 71.) Sonraları kentin “Cebrîn” adıyla anılır olduğu özellikle son dönem kaynaklardan anlaşılmaktadır. (Bkz, es-Sâlimî, *Tuhfetu’l-A’yân*, II, 84. Dipnot). Şairin divanında ise bu kentin yer yer “Bîrîn” adıyla da anıldığı görülmektedir. (*Dîvânu’l-Habsî*, s. 64, 194, 319, 510.)

⁷⁸ Tam adı İmam Bela‘rab b. Sultan b. Seyf b. Mâlik b. Bela‘rab el-Ya‘rûbî el- ‘Umânî’dir.

⁷⁹ el-Huşaybî, *Şekâiku’n-Nu‘mân*, I, 100; es-Sâlimî, *Tuhfetu’l-A’yân*, II, 84; ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, III, 11.; Keĥhâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, IV, 149; el-Cebûrî, *Mu‘cemu’ş-Şu‘arâ*, II, 230; el-Harûşî, *Şa‘iru’Umânî ve Kaşîde*, s. 75.

⁸⁰ *Dîvânu’l-Habsî*, s. 64.

⁸¹ ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, III, 11.; Avcı, “Ya‘rubîler”. s. 336.

⁸² es-Sâlimî, *Tuhfetu’l-A’yân*, II, 84; el-Cebûrî, *Mu‘cemu’ş-Şu‘arâ*, II, 230.

kendisinin de Cebrîn'den ayrıldığını ifade etmiştir.⁸³ İbn Razîk'ın *el-Fethu'l-Mubîn* adlı eseri de şairin verdiği bu bilgiyi desteklemiştir. İmam Bela'rab ile kardeşi Seyf b. Sultân arasındaki o şiddetli kavga ortaya çıktığında; bu kavga halk, ulema, fukahâ gibi eşraftan insanları hayli yıpratmış, halkı ikiye bölmüş, nihayet Seyf büyük bir ordu toplayarak Cebrîn'i kuşatmış, uzun süren muhasara neticesinde İmam Bela'rab yardım alamayınca vefat etmiştir.⁸⁴

Esasen birbiriyle tenakuz halinde gibi görünen⁸⁵ bu bilgileri telif etmek mümkündür. Bir olasılığa göre söz konusu savaş yeni patlak verdiğinde şair güvence altına alınmak amacıyla Cebrîn Kalesi'nden uzaklaştırılmış, İmam Bela'rab'ın savaşta kardeşi Seyf b. Sultân'a yenik düşerek vefat etmesiyle birlikte yeni imamın uhdesinde Hâzem'deki hanesine götürülmüştür. Zira Seyf b. Sultân yönetimin merkezini kendi arzuladığı Rustâk'a taşımıştır. Bir diğer olasılığa göre, şair kendi iradesiyle kaleden ayrılarak Hâzem'e doğru yola çıkmış, oraya ulaşmadan önce İmam Bela'rab vefat etmiştir.

el-Habsî'nin hayatının en güzel günlerini Hâzem'de geçirdiği ifade edilmiştir.⁸⁶ es-Sâlimî'nin *Tuhfetu'l-A'yân*'ında şairin 1123/1711 yılında Seyf b. Sultân'ın ölümü neticesinde 33 yaşlarında iken Umman'ın yerleşim birimlerinden "Nezvâ"ya göç ettiğinden ve ömrünün sonuna kadar da orayı vatan edindiğinden söz edilmiştir.⁸⁷ Öğrencisi Süleyman b. Bela'rab'ın⁸⁸ verdiği bilgiye göre ise, şair Seyf b. Sultân'ın ölümünden sonra hemen Nezvâ'ya gitmemiş, ayrıca oğlu II. Sultân b. Seyf'in yanında da kalmıştır. Onun gözetimi altında da yine refah ve huzur içinde yaşamıştır. Bütün bunlardan sonra Sultân 1131/1718'de vefat edince şair Nezvâ'ya göç etmiş ve amcaları ile diğer akrabalarının bulunduğu Menah, Sır ve Muğîbî gibi komşu köyleri zaman zaman ziyaret etmesi dışında kalan hayatını orada devam ettirmiştir.⁸⁹

⁸³ Bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 194.

⁸⁴ İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn*, II, 161-162; es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 95-96.

⁸⁵ Bkz. es-Süveydî, *Şi'ru Râşid b. Hamîs el-Habsî*, s. 36.

⁸⁶ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 84.

⁸⁷ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 84.

⁸⁸ Tam adı Süleymân b. Bela'rab b. 'Âmir b. Abdillâh b. Abdillâh b. Abdillâh b. Abdillâh b. Abdillâh el-Muhammedî es-Süleymânî el-'Akarî en-Nezvî el-'Umânî'dir.

⁸⁹ <http://www.poetsgate.com/Poet.aspx?id=322>, 25.12.2018; Süleymân b. Bela'rab, "Târîfun bi's-Şâ'ir", *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'ش'. Ayrıca bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 233, 234, 241.

Yaşamış olduğu bölgeye nazaran Şair el-Habsî'nin Haricîlerin günümüzdeki devamı kabul edilen İbâdî Mezhebi mensubu olduğunu anlamak mümkündür.⁹⁰ Hatta şairin en son yerleştiği Nezvâ Vilayeti'nin aynı zamanda İbâdîler'in Umman'daki ana merkezi olduğu⁹¹ dikkate alınırsa onun sıkı bir İbâdî olduğu söylenebilir. Nitekim şair himayesi altında kaldığı II. Sultân b. Seyf için yazmış olduğu maqtû'â türü medih şiirinde, onun İbâdî oluşundan gururla şöyle söz etmiştir:⁹² [Hafif]

نَصَرَ اللَّهُ نُجْلَ سَيْفِ بْنِ سُلْطَانَ نَ الْإِمَامِ الذَّمَّرَ الْكَرِيمِ الْإِبَاضِي
وَجَزَى اللَّهُ آلَ يَعْرُبَ عَنَّا كُلَّ خَيْرٍ مِنْهُ بِغَيْرِ اعْتِرَاضٍ

Allah; Seyf b. Sultân'ın oğlu yiğit, cömert ve İbâdî imama (Sultân b. Seyf'e) yardımını bahşetsin.

Allah; bizlere her türlü hayırda bulunan (o sultan) sayesinde Ya'rûb Âilesi'ni mükâfatlandırırsın.

Şevki Dayf da, bir İbâdî olan Emir Seyf b. Sultân'ın şairi olarak nitelediği el-Habsî'nin adını Hâricî şairler arasında zikretmiştir.⁹³ Onun, II. Sultân b. Seyf'in babası Seyf b. Sultân için söylemiş olduğu "Hayliyye" nisbeli meşhur medih şiirinden alıntılanan şu beyitleri, hem kendisinin hem de Emir Seyf'in İbâdî Mezhebine bağlı olduğu bilgisini doğrulamaktadır:⁹⁴ [Basî]

فَهُوَ الْإِمَامُ الَّذِي دَانَتْ لِسَطْوَتِهِ أَعْدَاؤُهُ وَمُلُوكُ الْأَرْضِ كُلُّهُمْ
الْيَعْرُبِيُّ الْإِبَاضِيُّ الَّذِي قُصِرَتْ عَنْ نَيْلِ رُتْبَتِهِ الْعَرَبَاءُ وَالْعَجَمُ
فَاقَ الْمَمْلُوكَ بِدِينٍ خَالِصٍ وَنَدَى وَشِيمَةٍ قَصَّرَتْ عَنْ فَضْلِهَا الْكَشِيمُ

O, tüm düşmanlarının ve yeryüzünün bütün krallarının kudretine boyun eğdiği önderdir.

Arap-acem (herkesin) makamına ulaşamadığı İbâdî-Ya'rubîdir.

⁹⁰ Muhammed Ebû Zehrâ, Hâricîleri Müslüman sayılanlar ve sayılmayanlar şeklinde iki başlık altında incelemiş, İbâdîye Mezhebinin Müslüman sayılanlar sınıfında ele almış ve bu mezhep hakkında şunları söylemiştir: "Bu grup haricilerin en ılımlı olanı, düşünce bakımından İslâm cemaatine en yakını, sapıklık ve aşırılıktan en uzak olanıdır. Bu sebeple İbâdiye Fırkası, uzun zaman yaşayabilmiştir. Bunların telif ettikleri güzel fıkıh kitapları vardır. İçlerinden seçkin âlimler çıkmıştır. İbâdiye'nin bir kısmı, Fas'daki Batı Sahra'nın vakalarında, diğer bir kısmı da Zengibar'da yaşamaktadır. Bu firkanın kendilerine ait fıkhi görüşleri vardır. Hatta Mısır kanunları miras konusunda bunların bazı görüşlerini almıştır." Bkz. Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyasi İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, trc. Hasan Karakaya ve Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, tsz., s. 92.

⁹¹ Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aşru'd-Duvel ve'l- 'Îmârât el-Cezîratu'l-'Arabîyye el-'Irâkîrân*, s. 38; Fığlalı, "İbâziyye", s. 257.

⁹² *Dîvânu'l-Habsî*, s. 85.

⁹³ Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aşru'd-Duvel ve'l- 'Îmârât el-Cezîratu'l-'Arabîyye el-'Irâkîrân*, s. 108.

⁹⁴ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 87.

Samimi dini (dindarlığı), el açıklığı ve mizaçların kendisinin seçkin rütbesine erişmekten aciz kaldığı mizacıyla, hükümdarlara üstün geldi.

Son iki beyitte görüldüğü üzere şair, mübalağa sanatıyla tüm insanlara ve krallara üstün geldiğini ifade ederek methettiği imamın öne çıkan meziyetlerini dile getirirken, onun İbâdî oluşuna özellikle vurgu yapmış, ayrıca dinine bağlılığındaki samimiyetini de överek bu vurguyu pekiştirmiştir.

Nezvâ'dan öğrencisi ve yakın dostu olan Süleymân b. Bela'rab şairi en iyi tanıyan kişi olarak şahsiyetinden söz ederken onun; âlim, zeki, dili fasih kullanan, muhatabını ikna edici, işini özenle ve kusursuz yapmaya çalışan, içten öğüt ve önerilerde bulunan, gözleri âmâ fakat basireti açık, akliselim ve kâmil bir kimliğe sahip olduğunu teyit etmiştir.⁹⁵

İç karışıklıkların ve kavgaların şiddetlendiği bir dönemde ve sarayda yaşamasına rağmen şairin siyasetten hep uzak durduğu görülmüştür. Ne dönemindeki siyasal cenahlardan birinin tarafında yer almış, ne de savunacağı ve uğruna mücadele edeceği bir siyasi konumu ve bakış açısı olmuş, sadece olayları uzaktan takip ederek idrak etmeye çalışmıştır. Devlet idarecileri ve valilerinin hepsine aynı saygı ve sevgiyi göstermiş, her birine ayrı ayrı medih şiiri yazmış, vefatları neticesinde de onların ardından mersiyeler söyleyerek dengeli bir tutum sergilemiştir. Sadece mizacından doğan ve vicdanından taşıyıp gelen şahsına münhasır duygularını zaman zaman dışa vurmakla yetinmiştir.⁹⁶ Halbuki daha önce de değinildiği gibi onun döneminde gerek Bela'rab b. Sultan ile kardeşi Seyf b. Sultan, gerekse Muhammed b. Nâsır el-Gafirî ile II. Seyf b. Sultân arasında iç çatışmalar gerçekleşmiştir. İlim adamlarının, dini liderlerin ve halkın ileri gelen simalarının birçoğu çeşitli işkence ve eziyetlere maruz kalırken⁹⁷ o, ancak milletin dış tehditlere karşı yekvücut savaştığı zamanlarda onların yanında yer almış, kazanılan zaferlerden de şiirlerinde gururla söz etmiştir.⁹⁸

Dönemindeki siyasi gelişmelerden uzak kalmasını ve tarafgir olmamasını yadırgayarak; şairin hak ve adalet arayışında olmadığı, hak uğruna eziyet çekme şuurunu taşımadığı şüphesiyle onu kınamak yerine, bu tutumunun arkasındaki haklı gerekçeleri aramak insafli bir yaklaşım olacaktır. Kaldı ki o, ekonomik açıdan fakirdi ve mevzu bahis yöneticilerden başka onu koruyup kollayacak, sırtını dayayacağı

⁹⁵ Süleymân b. Bela'rab, "Mukaddime", *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'ç'

⁹⁶ Abdul'alîm Îsâ, "Kelimetu'l-Muhaqqık", *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'و, و'.

⁹⁷ Abdul'alîm Îsâ, "Kelimetu'l-Muhaqqık", *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'و'.

⁹⁸ Bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 60.

kimsesi yoktu. Bu nedenle o, belki de inandığı doğruları sadece içinde gizlemekle yetinmişti.⁹⁹

Şairin ebeveyni vefat ettiğinde geriye onun geçimini sağlayacağı bir miras bırakmamışlardır.¹⁰⁰ Bunun için her ne kadar dönemin sultanlarının bir kısmı onun bakımını üstlenmiş olsalar da, divanındaki bazı ifadelerden zaman zaman yoksullukla mücadele ettiği ve hatta bazen yiyecek bir lokma ekmek dahi bulamadığı anlaşılmaktadır. Bu durumun özellikle iç karışıklıkların başladığı ve hem devletin hem de halkın ekonomik bakımdan zor günler geçirdiği malum süreçte gerçekleştiğini tahmin etmek mümkündür. Kendisinin Vâli Seyf b. Nâşır b. Süleyman ez-Zühelî'ye yazmış olduğu ve ikinci bölümde yer verilecek olan kısa mektubu ve devamındaki şiiri, bu gerçeği açıkça göz önüne sermektedir.¹⁰¹

1.2. Nesebi ve Ailesi

Şairin nesebiyle ilgili bilgi edinilen ilk kaynak yine divanı olmuştur. Divanın “hikmetler, öğütler, vasiyetler” başlığı altında yer alan bir kasidesindeki şu mısralarda, yiğitlikte üstüne olmayan bir nesilden geldiğini söyleyerek sülalesiyle övündükten sonra kendisinin ve annesinin nesebini şöyle ifade etmiştir:¹⁰² [Basîf]

وَ إِنِّي مِنْ صَنَادِيدِ جَحَاحِحَةٍ تَفُوقُ فَضْلًا عَلَى جَمْعِ الصَّنَادِيدِ
إِنِّي مِنَ الْأَزْدِ وَالْأُمِّ الْكَرِيمَةِ مِنْ بَكْرِ بْنِ وَائِلٍ خَيْرِ السَّادَةِ الصَّيِّدِ

Ben bütün kahramanlara üstün gelecek olanlar, cömertlikte yarışanlar ve cesur yüreklerdenim.

*Ben Ezd¹⁰³ (Kavmin)'denim, kıymetli¹⁰⁴ annem kral efendilerin en hayırlısı olan Bekr b. Vâil'dendir.*¹⁰⁵

⁹⁹ Abdul'alîm Îsâ, “Kelimetu'l-Muhaqqıq”, *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'و'.

¹⁰⁰ Abdul'alîm Îsâ, “Kelimetu'l-Muhaqqıq”, *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'و'.

¹⁰¹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 179-180.

¹⁰² *Dîvânu'l-Habsî*, s. 464-465.

¹⁰³ Ezd, sözlükte 'aslan' anlamındadır. Soy silsilesi 'Ezd Ebû Hayy' nisbeli Ezd b. Ğavş b. Nebt b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe' b. Yeşub b. Ya'rub b. Kahtân şeklindedir. Ezd kavmi, Ezdi Şenûe, Ezdi Umân ve Ezdi's-Serât gibi kollara ayrılır. (Bkz. Ebu'l-Münzir Seleme b. Müslim es-Suhârî el-'Avtebî, *el-Ensâb*, thk. Dr. Muhammed İhsân en-Nass, 4. bs., 1427/2006, I, 192; II, 499; *Dîvânu'l-Habsî*, s. 465 dipnot.)

¹⁰⁵ Araplarda 'Bekr oğulları' olarak bilinen iki kabile vardır. Bunlardan biri Bekr b. Vâil b. Kâsıt' diğeri ise Benû Bekr b. 'Abdi Menâf b. Kinâne'dir. Şiirde kastedilen ilkidir. Her ikisine de nispet 'Bekrî' şeklindedir. (Bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 465 dipnot.)

Umman'daki en çok bilinen kabilelerden "Nezar"ın boylarından biri olan "Buṭunu Vâil" birçok kola ayrılmaktadır. Bunlardan ikisi kardeş kabileler olarak bilinen "Benî Müseyyeb" ve "Ḥabs" kabileleridir. Her iki kabile de "Buṭunu Vâil" ve "Nezar" kanalıyla Şihâb b. Nüveyra et-Tağlibî eş-Şeybânî'ye, oradan da uzun bir silsileyle Hz. İsmail'in neslinden sayılan Adnân'a kadar dayanmaktadır. Netice olarak şair el-Ḥabsî bu iki kardeş kabileden Ḥabs kabilesinin bir ferdidir. Ḥabs Kabilesi'nin adı kaynaklarda "Habûs" diye de geçmektedir.¹⁰⁶

Ancak burada şu hususu da belirtmek gerekir ki, Umman'da birçok kabile birbirine karışarak iç içe geçmiş ve ortaya melez boylar çıkmıştır. Ḥabs/Habûs kabilesi içinde de bu kabilenin önemli bir bölümünü oluşturan Ğassâniler vardır ki bu boy, temelleri Yemen'de olan, birçok kabileyi bünyesinde toplayan ve yine uzun bir silsileyle Kahtan'a dayanan "Ezd" kabilesinin bir koludur.¹⁰⁷ Buna göre şairin yukarıdaki malum ifadesine göre kendisi, esasen kökleri Yemen'de Me'rib yakınlarında olup I. yüzyılın sonlarında Me'rib barajında meydana gelen ve Kur'an'da da temas edilen "Arim Seli"¹⁰⁸ sonrasında Umman'a göç ederek oraya yerleştiği anlaşılan Ezdîler'dendir.¹⁰⁹ Esasen Umman'da Ezdîler'e bağlı soyların yekûnü azımsanmayacak niteliktedir. Hepsi bir yana, Umman'ın devlet yönetimini uzun bir süre ellerinde bulundurmuş olan Nebhanî ve Ya'rûbî Hanedanı mensuplarının soylarının da Ezdî oldukları belirtilmiştir.¹¹⁰ Umman Tarihçisi Sâlimî'nin verdiği bilgiye göre Ezd Kabilesi'nden şairin kabilesi olan Ḥabs'a gelinceye kadar arada bir de "Bûn Ba'îd" isimli bir boy daha vardır.¹¹¹ Şairin nesebi basit bir şemayla şöyle gösterilebilir:

Şâir Ḥabsî → Ḥabûs Kabilesi → Ğassâniler → Ezd Kabilesi (Yemen)

Ḥabûs Kabilesi, ülkenin doğusunda Vahhabîler'den sonra belki de en büyük kabiledir. Bölgedeki hâkimiyeti kabul görmüş olan bu kabile, Ravḍa Beldesi'ndeki

¹⁰⁶ es-Seyyâbî, *İs'âfu'l -A'yân*, s. 13-14; es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 86; Hüseyin Küçükcalay (ö. 1999), *Kur'an Dili Arapça*, Manevi Değerleri Korama ve İlim Yayma Cemiyeti, Konya, 1388/1969, s.107.

¹⁰⁷ İbn Razîk, *es-Şahîfetu'l-Kahtâniyye*, I, 98-99; el-'Avtebî, *el-Ensâb*, II, 687.

¹⁰⁸ Sebe' 34/16.

¹⁰⁹ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, I, 15; el-'Avtebî, *el-Ensâb*, II, 687; es-Seyyâbî, *İs'âfu'l -A'yân*, s.14; Küçükcalay, *Kur'an Dili Arapça*, s. 106; Bilge, "Umân Tarihi Kaynakları", s. 281.

¹¹⁰ Şâkir, *Mevsûatu Târîhi'l Ḥalîci'l-'Arabî*, I, 306; Avcı, "Ya'rûbîler", s. 335.

¹¹¹ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 86.

“Andâm Vâdisi”nde bulunan “Muğîbî” mevkiine yerleşip orayı vatan edinmiştir. Kabile fertleri çiftçilik ve deve çobanlığı yaparak geçinmişlerdir.¹¹²

Şairin kendisine en yakın aile fertlerinin kim olduğuna gelince onu da öğrencisi Süleyman b. Bela’rab’dan öğrenmek imkân dâhilindedir. Süleyman’ın el-Habsî’ye yazdığı medih şiirinin şu beyitlerinde onun niteliklerinden ve ahlâkından bahsederken, aynı zamanda kendisine en yakın aile fertleri olan babasının ve büyük dedelerinin isimlerini de anmış, onun asil bir soydan geldiğini de ayrıca vurgulamıştır:¹¹³ [Hezec]

يُصَيِّرُهُ الْإِلَٰهَ هَدِيَّةً لِلْعَارِفِ الذَّمْرِ
لِرَاشِدِ الْفَتَى الرَّكْبِيِّ الدَّكِيِّ الشَّاعِرِ الْحَبْرِ
سَلِيلِ خَمِيسِ الصَّافِي الصَّدِيقِ الصَّادِقِ الْبَرِّ
فَتَى حَيْسٍ وَحَسَّاسٍ كَرِيمِ الْفَرْعِ وَالنَّجْرِ

Allah onu(şiiri) bilgili ve cesur (kişi) için bir hediye kıldı.

Masum, zeki, şair, salih bir genç olan Râşid için...

Hamîs’in nazik, samimi, dostane, dürüst evladı...

*Asil bir soya, nesebe sahip olan Hays ve Hassâs’ın oğlu...*¹¹⁴

Süleyman b. Bela’rab, şairi şahsiyet bakımından iyi tanıdığı gibi, onun nesebi ve ailesinden de haberdardır. Buna göre buradaki ‘Râşid’ şairin asıl adı olup, “Hamîs” babasının,¹¹⁵ “Hays” baba tarafından, “Hassas” ise anne tarafından dedesinin ismidir.¹¹⁶

Öte yandan şair, ismini vermediği bir zatın kendisine nesebinden ve kimlerden olduğuyla ilgili bir soru yöneltmesi üzerine, bu zata “Kabâiliyye” olarak başlık attığı ve ailesinden yukarıdaki anılanlar dışındaki ikinci derece akrabalarından bahsettiği şu nükteli şiiriyle cevap vermiştir:¹¹⁷ [Başît]

الْفَخْرُ بِالدِّينِ لَيْسَ الْفَخْرُ بِالْأَلِ
فَكُلُّ شَيْءٍ سِوَى الْإِيمَانِ كَالْأَلِ

¹¹² S.B. Mâyız, *el-Halîc Buldânuhu ve Kabâiluhû*, 2. bs., trc. Muhammed Emîn Abdullah, Vizâratu’t-Turâs ve’ş-Şekâfe Saltânati ‘Umân, 1437/2016, s. 217-218; es-Seyyâbi, *Is’âfu’l -A’yân*, s.14.

¹¹³ *Dîvânu’l-Habsî*, s.229.

¹¹⁴ Hays, el-Habsî’nin baba dedesi, Hassâs ise anne dedesidir. (Bkz. *Dîvânu’l-Habsî*, s.234).

¹¹⁵ el-Cebûrî, *Mu’cemu’s-Şu’arâ*, II, 230; el-Harûşî, *Şa’iru ‘Umânî ve Kaşide*, s. 75.

¹¹⁶ *Dîvânu’l-Habsî*, s.234. Ayrıca bkz, s. 222.

¹¹⁷ *Dîvânu’l-Habsî*, s. 63-64; es-Sâlîmî, *Tuhfetu’l-A’yân*, II, 85; el-Huşaybî, *Şekâiku’n-Nu’mân*, I, 100; el-Harûşî, *Şa’iru ‘Umânî ve Kaşide*, s. 75.

مَا لِي سِوَى الدِّينِ سِرْبَالٌ يَبْدِينِي الأَيَّامَ إِنْ أَبْلَتِ الأَيَّامُ سِرْبَالِي
لَكِنَّمَا هِيَ أَشْيَاءٌ مُكَوَّنَةٌ مِنْ قُدْرَةِ اللّهِ لَا مِنْ قُرْعَةِ القَالِ
وَقَائِلٌ قَالَ مِمَّنْ أَنْتَ قُلْتُ لَهُ سَلْنِي أُخَبِّرْكَ عَنِّ أَصْلِي وَعَنْ حَالِي
فَعَافِرٌ حَالُ أُمِّي وَابْنُ عَمِّ أَبِي حَيْسُ الرِّضَى وَبَنُو حَسَّاسِ أَخْوَالِي
وَصَارِحٌ إِنْ سَأَلْتُمْ جَدُّ أُمَّ أَبِي فَهَذِهِ مَعْرِفَاتُ العَمِّ وَالحَالِ

Din ile övünmek, aileyle övünmek gibi değildir. İman dışındaki her şey serap gibidir

Günler elbisemi eskitse de, (aslında) benim bedenimi günlerce koruyan dinim dışında bir elbisem yoktur.

Ancak günler, Allah'ın kudretinin bir tezahürüdür. Yoksa çekilen kuranın neticesi değildir.

Biri bana kimlerdensin diye sordu? Ben de ona dedim ki: Madem öyle sor bana, bildireyim sana nesebimi ve durumumu.

Ğâfir, annemin dayısıdır. Babamın amcasının oğlu ise Haysü'r-Ridâ. Hassâsoğulları da dayılarımdır.

Babamın annesinin dedesini sorarsan o Sârih'tir. İşte bunların tamamı amca ve dayıma ait bilgilerdir.

Görüldüğü üzere şair, burada yakınlarından söz etse de, bunu gayet mütevazı bir üslupla yapmıştır. Dini ile şeref duyarken, onunla övünmeyi her şeyin üzerinde tutmuş, dinin dışındaki hiçbir insani olgunun dine nispetle öneminin olmadığını ifade ederken de, sanki Allah katında şeref payesinin ancak takvayla kazanılacağı anlamındaki Kur'an ayetine telmih sanatıyla gönderme yapmıştır.¹¹⁸ Böylece üstü örtülü bir şekilde nesebin dine nispetle hiç öneminin olmadığını, serap gibi uçup giden veya elbise gibi eskiyen bir fani olgudan ibaret olduğunu, sanatlarla örülü bir üslupla muhatabına sunduktan sonra "mademki sordun, öyleyse söyleyeyim" der gibi en son nesebinden söz etmiştir.

el-Huşaybî, "Şekâiku'n-Nu'mân" adlı eserinde şair için nazmettiği dörtlüğün ilk mısralarında onu ve kabilesini şöyle övmüştür:¹¹⁹ [Hafif]

وَالْمُسَمَّى بِرَاشِدِ بْنِ حَمِيسٍ هُوَ مِنْ حَبْسِ الكِرَامِ الأَبَاةِ

¹¹⁸ Bkz. Hucurât 49/13.

¹¹⁹ el-Huşaybî, Şekâiku'n-Nu'mân, I, 99.

صَاغَ مِنْ شِعْرِهِ قَلَائِدُ تَبْرٍ عِدَّةٌ فِي أَيْمَةِ وَوَلَاةٍ

Râşid b. Hamîs ismiyle müsemma olan (şair), adiliklere tenezzül etmeyen, asil ve şerefli Habs Kabilesi'ndendir.

Sultanlar ve valilerle ilgili pek çok altın gerdanlıkları (madalyaları) şiirinden kalıba dökmüştür.

Şair el-Habsî'nin eşi ve çocuklarına gelince, "Ensâb" kaynaklarında, onun eşi veya çocuğunun varlığına dair her hangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Sadece divanın giriş kısmında muhakkik onun hakkında "Mizvâc" tabirini kullanarak birçok evlilik yaptığını belirtmiş, ancak o da bu eşlerin ne kimliklerine yer vermiş, ne de eşlerinin her hangi birinden çocuğunun olup olmadığına değinmiştir.¹²⁰ Buna rağmen divanın muhtevastındaki kimi kasidelerde söz konusu eşlerinden bazılarının isimleri mevcuttur. Örneğin şair, İmam Sultân b. Seyf için söylediği bir medih şiirinin sonunda "Selîme" isimli eşi ve kendisi için imamdan elbise ve örtünecek eşya talep etmiş, imam da lütfunu esirgemeyerek eşiyle birlikte onu Hazem Beldesi'ndeki evine yerleştirmiştir.¹²¹ Kendisi yukarıda yer verilen Vâli Seyf b. Nâsır b. Süleyman ez-Zühelî'ye yazmış olduğu medih şiirinde kendisi ve "Şa'sâ" adlı eşi için ekonomik yardım talep etmiştir.¹²²

Yine şair divanının "Hiciv" babında, çeşitli nedenlerle boşadığı ve isimlerini anmadığı bazı eşlerini şiddetle kınamıştır. Şöyle ki, bunlardan birini evlendikten hemen sonra, karnında veledi zina olduğunu güvenilir bir kaynaktan öğrenir öğrenmez boşamış,¹²³ bir diğzerini üvey çocuklarından büyüğünün kendine ait malları çalması, küçüğünün ise sürekli feryat ve figan etmesi nedeniyle boşamıştır.¹²⁴ Bir başkasıyla ise sivri diliyle konuşup kendisine sürekli eza ve cefa çektirerek hayatı çekilmez kıldığı için yollarını ayırmıştır.¹²⁵ Şairin bolca evlenip geçinemediğinde hemen boşanmasını, onun nispeten sert mizacına bağlamak mümkündür.¹²⁶

¹²⁰ Abdul'alîm İsâ, "Kelimetu'l-Muhakkık", *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'o'.

¹²¹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 76.

¹²² *Dîvânu'l-Habsî*, s. 179.

¹²³ *Dîvânu'l-Habsî*, s.281-282.

¹²⁴ *Dîvânu'l-Habsî*, s.284.

¹²⁵ *Dîvânu'l-Habsî*, s.285.

¹²⁶ Abdul'alîm İsâ, "Kelimetu'l-Muhakkık", *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'o'.

1.3. Eğitimi

el-Ḥabsî'nin kimliğinin ele alındığı kısımdan hatırlanacağı üzere, ebeveynini kaybettiği yedi yaşından sonra dönemin Umman Sultanı Bela'rab b. Sulṭan b. Seyf'in Cebrîn'deki evine yerleştiği, sultanın da onun bakımını ve eğitimini üslendiği, ona gereğince ihsanda bulunduğu ifade edilmişti. Dolayısıyla şairin bu günden itibaren aynı zamanda eğitim öğretim hayatına adım attığını ve ilk hocasının da Bela'rab b. Sulṭan b. Seyf'in bizzat kendisi olduğunu söylemek mümkündür. Zira kaynaklar sultanın el-Ḥabsî'yi yetiştirdiğini, şairin sultanın gölgesi altında ilim tahsiline başladığını, başta Kur'ân olmak üzere, sarf, nahiv, lügat ve birçok faydalı ilimleri öğrendiğini ve neticede usta, edip bir şair olarak temayüz ettiğini dile getirmiştir.¹²⁷

Bu bilgiler çerçevesinde el-Ḥabsî'nin yetişmesinde en önemli paya sahip olan Bela'rab b. Sulṭan b. Seyf'i tanımak yerinde olacaktır. Onun tam adı, Bela'rab b. Sulṭan b. Seyf b. Mâlik b. Bela'rab b. Sulṭan el-Ya'rûbî'dir (ö.1104/1692). "Bela'rab", "Ebu'l Arab" (yani Arab'ın Babası) demek olup çokça cömert oluşu nedeniyle bu lakapla anılmıştır. Ya'rûbî Hanedanı'nın üçüncü imamıdır. Adaletiyle ün salmış ve adaleti darbı mesel olacak kadar yayılmıştır. Bu nedenle halkı onu sevip saymıştır. Selef-i Salihîn'in izini takip etmiştir. İlme ve âlimlere hayli düşkündür. İlme olan düşkünlüğü ona, daha önce "Kültürel Hayat" başlığı altında üzerinde genişçe durulan Cebrîn Saray Medresesi'ni kurdurmuştur. Kendisi de fakih ve edip bir şahsiyet olup, güzel bir şiirinin varlığından bahsedilmiştir. Her hangi bir eserine raslanmamıştır.¹²⁸

İmam Bela'rab'ın gölgesi altında yetişmiş olan el-Ḥabsî'nin onun tesis ettiği Cebrîn Saray Medresesi'nde¹²⁹ başka hocalardan da ders almış olma ihtimali elbette yüksektir. Ancak kaynaklarda onun ne denli iyi yetiştiğinden bahsedilse de, İmam Bela'rab'ın dışında başka hocalarının varlığından hiç bahsedilmemiştir. Buna karşın maddi manevi fikir alış verişinde bulunmak üzere yazışmalarda bulunduğu veya ziyaret ettiği âlim, fakih, şair bazı zatların varlığına bakılırsa, onun ilmi çevreden hiç soyutlanmadığı, o çevreyle belli bir düzeyde iletişim halinde olduğu anlaşılmaktadır. İsimleri divanında yer alan ve ileride hususi başlıklar altında bazılarının kimliklerine biraz daha ayrıntılı değinilecek olan bu ulemanın başında Cebrîn Medresesi'nde

¹²⁷ el-Ḥuşaybî, *Şekâiku'n-Nu'mân*, I, 100; es-Sâlimî, *Tuḥfetu'l-A'yân*, II, 84.

¹²⁸ İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn*, II, 158-159; Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât el-Cezîratu'l-'Arabiyye el-'Irâk 'Îrân*, V, 173; el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi Umân*, s. 34.

¹²⁹ İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn*, II, 158-159; Ḥarûşî, *Şa'iru 'Umânî ve Kaşîde*, s.75.

birlikte tahsil gördüğü şair ve fakih Hâlef b. Sinân b. Halfân b. ‘Useyim el-Ğafirî¹³⁰ vardır. Diğerleri ise Muhammed b. Sa’îd el-‘Îsâî ve Muhammed b. Şâlih el-Müntefikî’dir.¹³¹

Söz konusu ulemadan şairin candan sevdiği ve yakın dostu olduğu anlaşılan Hâlef b. Sinân’ın, el-Ğabsî’yi övmek için kaleme aldığı şu dizeler kendisinin ilme düşkünlüğünü, edebî yönünü ve güzel ahlâkını veciz bir şekilde ifade etmiştir.¹³²

[Muctes]

لِرَاشِدِ بْنِ حَمِي سِ فَصَاحَةٌ وَبَيَانُ
مَعَشُوقُهُ كُلُّ عِلْمٍ لَا زَيْنَبُ وَضَمَانُ
كَأَنَّ فِعْلَ الْمَعَالِي لَهُ عَلَيْهِ ضَمَانُ

Râşit b. Hamîs, düzgün ve etkileyici sözün (şiirin) sahibidir.

Onun sevgilisi ilimlerdir, ne Zeynep’tir, ne de Daman (isimli kadın)dır.

(Durum) ister lehine olsun, ister aleyhine olsun (kendisinden) onurlu eylem garantidir.

Hâlef b. Sinân’ın Şair el-Ğabsî’yi ilme düşkün olarak nitelemesi gayet yerinde bir tespittir. Şairin divanı incelendiğinde onun sadece Kur’ân, dini ilimler ve Arap Dili’nde değil, aynı zamanda tıp, tarih, felsefe ve aklî ilimler gibi birçok alanda geniş bir genel kültür birikimine sahip olduğu sezilmektedir. Örneğin Sultân b. Seyf için nazmettiği şiirinin girişindeki gazelde yer alan şu ifadeleri, M.Ö 460-361 yılları arasında Yunanistan’da antik felsefenin altın çağının hüküm sürdüğü dönemde yaşamış ve nörolojinin en ünlü hekimlerinden olarak kabul görmüş, “Tıbbın Babası” lakabıyla tarihe adını yazdırmış olan Hipokrat’tan¹³³ haberdar olduğunu göstermektedir.¹³⁴ [Başît]

وَفِي ضَمِيرِ فُؤَادِي عِلَّةٌ عَرَضَتْ لَمْ يَشْفِهَا طِبُّ بَقْرَاطٍ وَلَا عَيْسَى

Kalbimin derinliklerinde ne Hipokrat’ın, ne de Hz. İsa (a.s)’ın tıbbının derman olacağı bir hastalık vardır.

¹³⁰ *Dîvânu’l-Habsî*, s. 219.

¹³¹ *Dîvânu’l-Habsî*, s. 222.

¹³² *Dîvânu’l-Habsî*, s. 221.

¹³³ Şerafettin Canda, “Türkiye’de Nöropatolojinin Gelişimi (Dünden Bugüne)”, *Türkiye Ekopatoloji Dergisi*, 2005, 11 (3): 93-94.

¹³⁴ *Dîvânu’l-Habsî*, s. 113. Ayrıca bkz. s. 329.

Salih Peygamber'in devesini acımasızca öldüren 'Aḥmeru Semûd (Semûd Kavmi'nin kızıl adamı)' veya "kasap" lakaplı katilin asıl adı olan Kudâr'ı¹³⁵ ve zorbalığıyla tarihe damgasını vuran Babil Kralı Buhtunnasr'ı¹³⁶ çeşitli şiirlerinde anması onun genel tarih birikiminin derinliğini gözler önüne sermektedir. Yine Hz. İdris (a.s.)'in ilminin genişliğini vurgulaması ve bu bağlamda ondan bahsederken ismini kullanmak yerine kinaye sanatını kullanarak "Hanûh veya 'Ehunuh" (Hz. Nûh'un kardeşi) lakabını kullanması¹³⁷ peygamberler tarihi'ne, nazmettiği bir urcûzesinde dört temel elementten (ateş, rüzgâr, toprak, su) ve ondan sudur eden maddelerden bahsetmesi¹³⁸ ise felsefeye olan aşinalığını göstermektedir. Diğer taraftan şair, nezle ve burun kanamalarına karşı insanların maddi düzeylerine göre nasıl tedavi yöntemleri uygulayacaklarının alternatiflerinden bahsederken de tıba dair tecrübî bilgisini ortaya koymaktadır.¹³⁹

el-Habsî'nin eserleri ve öğrencilerine gelince, yine kaynaklarda bu konuda doyurucu bir bilgiye rastlanmadığı belirtilmelidir. Ancak daha önce de çeşitli münasebetlerle adı anılmış olan Süleyman b. Bela'rab'ın, onun öğrencisi ve dostu olduğu, aralarında birkaç yazışma gerçekleştiği konusu divanda bizatihi yer almıştır.¹⁴⁰ Buna göre şairin tespit edilen tek eseri divanı, tek öğrencisi ise bu divanı derleyen ve bâblarına ayıran Süleyman b. Bela'rab olmuştur.

Süleyman b. Bela'rab'ın tam adı, *Süleyman b. Bela'rab b. Âmir b. Abdillâh en-Nezvî*'dir. Umman'ın değerli âlimlerinden sayılan Muhammed b. Süleymân el-'Aḳarî en-Nezvî el-'Umânî'nin oğludur. Nezvâ vilayetine bağlı Aḳar mıntokasında yetişmiştir. Âlim, şair ve tarihçi kimliğiyle ön plana çıkmıştır. Umman tarihinin tedvin edilmesinde dikkate değer katkıları olan önemli tarihçilerden biri olduğu ifade edilmiştir. Şiiri el-Habsî'den öğrenmiştir. el-Habsî'nin hayatının son durağının Nezvâ olduğuna bakılırsa kendisiyle burada tanıştığı ve ona bu dönemde öğrenci olduğu anlaşılmaktadır. Onun tarih ve ensâba dair olan '*el-Mü'temenu fî Zikri Menâkıbi Nezâr ve'l-Yemen*'¹⁴¹ adlı eserinin yanı sıra bir de "Kitâbu Selveti'l Mahzûn fi'l Ğazeli'l Fâik el-Müstahrec min Dîvânî'l Habsî" isimli el-Habsî'nin divanından

¹³⁵ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 62, 271 ve 277.

¹³⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 62.

¹³⁷ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 542.

¹³⁸ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 533.

¹³⁹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 542.

¹⁴⁰ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 228, 233, 252.

¹⁴¹ İbn Razîk, *es-Şahîfetu'l-Ḳahtâniyye*, V, 237; el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi 'Umân*, s. 82; *Dîvânu'l-Habsî*, s. 547.

derlediği ve henüz mahtûd (yazma) halde bulunan bir kitabından daha bahsedilmiştir.¹⁴²

1.4. Edebî Şahsiyeti

XVII. yüzyılın son çeyreği ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Şair el-Habsî, Osmanlı dönemi şairlerindedir. Arap edebiyatı açısından “Asru’l-inhîât/ Çöküş dönemi” olarak nitelendirilen bu dönemde güçlü sesiyle edebî maharetini gözler önüne seren el-Habsî, dönemin temsil gücü parlak edebî şahsiyetleri arasında anılmayı hak etmiş kayda değer şairlerindedir.

el-Habsî, mizaç itibariyle sezgisi kuvvetli, çok içli, duyarlı, kimi zaman haşin, kimi zaman hüznüldür. Şefkate, sıcaklığa ve gözetime en çok muhtaç olduğu yaşlarında, gözlerini kaybetmesinin yanı sıra hem öksüz hem de yetim kalması, onu tahammül edilmesi güç, katlanılması zor şartlara maruz bırakmıştır. Bu zor zamanlarında derdini açacağı bir dost bulamamıştır. Bu halde iken bedenini ve ruhunu kaderin kollarına bırakmış olması, şairin mizacını belirleyen en mücbir sebep olmuştur. Onu hayata bağlayan yegâne olgu söylediği şiirleridir. Zira kendini ifade edebilmesi ve içinde bulunduğu çevrede rol edinebilmesi ancak bu şekilde mümkündür. Böylece o sanki sadece şakımasını becerebilen ve bunu en iyi şekilde yapması gereken bir kuş olmuştur. Bu sebeptir ki, şiir onun hayatının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş, geriye entelektüel olsun olmasın özellikle yaşadığı coğrafyadaki insanları etkileyeceği hacimli bir divan bırakmıştır.¹⁴³

Cebrin Kalesi Medresesi’nde aldığı nitelikli eğitim sonrasında usta ve asil bir şair olarak yetişen¹⁴⁴ el-Habsî’yi, Süleyman b. Bela’rab âlim, zeki, gözleri âmâ fakat basireti açık, akli selfm, mal bakımından fakir ancak gönlü zengin olarak nitelerken; şiirini ise berrak, fasih, dinleyeni hoşnut eden, coşturan, mana ve söz sanatlarının birçoğunu bünyesinde barındıran, kökleri ve dalları sağlam, üstün yapılı olarak tarif etmiştir. Yine şekil bakımından tüm şiir bahirlerini ve kafiyelerini birbiriyle uyumlu bir şekilde divanında barındırdığını, hikmete dair akla gelecek birçok mana ve mefhumu orada topladığını da ifade etmiş, ayrıca onun divanı ve edebi kişiliğiyle ilgili düşüncelerini şiirleştirerek övgüsünü şöyle dile getirmiştir:¹⁴⁵ [Tavîl]

¹⁴² Abdul’alim İsâ, “Kelimetu’l-Muhakkık”, *Dîvânu’l-Habsî*, s. ‘3’.

¹⁴³ Abdul’alim İsâ, “Kelimetu’l-Muhakkık”, *Dîvânu’l-Habsî*, s. ‘8’.

¹⁴⁴ es-Sâlimî, *Tuhfetu’l-A’yân*, II, 84; el-Huşaybî, *Şekâiku’n-Nu’mân*, I, 100.

¹⁴⁵ Süleyman b. Bela’rab, “Mukaddime”, *Dîvânu’l-Habsî*, s. ‘ç,3’.

أَلَا إِنَّمَا دِيْوَانُ رَاشِدِ الرَّضَى
 حَوَى كُلَّ فَنِّ مِ الْعُلُومِ لِأَنَّهُ
 كِتَابٌ شَرِيفٌ قَدْ حَوَى كُلَّ حِكْمَةٍ
 وَكَمَ فِيهِ مِنْ مَنُثُورٍ نَثَرَ وَكَمَ بِهِ
 جَزَاكَ إِلاهُ الْعَرْشِ فِيهِ فَإِنَّهُ
 وَنَاظِمُهُ الْحَيْسِيُّ لَا زَالَ حَابِسًا
 سَلِيلِ حَمِيسٍ فَاقَ كُلَّ الدَّوَابِينِ
 عَدَا خَيْرَ بُسْتَانٍ زَرَى بِالْبَسَاتِينِ
 فَوَاكِهُهُ أَزْرَتْ عَلَى الطَّلْحِ وَالتَّيْنِ
 جَوَاهِرُ نَظْمٍ ضَمَّنَتْ خَيْرَ تَضْمِينِ
 مَسْرَهُ مَهْمُومٍ وَسُلُوهُ مَحْزُونِ
 بِهِ كُلُّ كَنْزٍ فَاقَ أَكْثَرَ قَارُونِ

Şunu iyi bil ki, hiç şüphesiz Hamîs oğlu Râşid'in divanı tüm divanlara üstün geldi.

İlimler (söz sanatları) içinden tüm sanatları kapsadı. Zira o (nice) bahçeleri küçümseyen en hayırlı bahçeye dönüştü.

Büsütün hikmet içeren saygın bir kitaptır. (o bahçenin) meyveleri akasya ile inciri (bile) küçümsedi.

Onda nice (inci gibi) saçılmış düz yazı(lar) vardır ve onda nice en hayırlı (hikmetleri) içeren şiir cevherleri vardır.

Arşın sahibi onunla seni mükâfatlandırırsın. Çünkü hiç kuşkusuz o, nice kaygılı kimsenin mutluluğu ve nice hüznünün tesellisidir.

Onu nazmeden Haysî¹⁴⁶ ise, hala Kârûn'un hazinelerine üstün gelen (daha kıymetli) tüm hazineleri onda saklıyor.

Süleyman b. Bela'rab yine hocası el-Ḥabsî'nin şiiriyle birlikte sahibi olduğu güzel ahlâkını da hayli içten övdüğü bir başka kasidesinde şu süslü ifadeleri kullanıyor:¹⁴⁷ [Hezec]

سَلَامٌ نُورُهُ يُزْرَى
 كَأَنَّ سَطُورَهُ أَلْيَاقُ
 يُفُوقُ مَدَاقَهُ الشُّهَدَا
 وَأَبْلُوجًا بِمَاءِ الْوَرْدِ
 وَيَفْضُهُ نَشْرُهُ أَلْيَنْجُو
 بِهِ تُشْفَى الصُّدُورُ مِنْ
 بَضْوَةِ الشَّمْسِ وَالْبَدْرِ
 ثُ قَدْ رُصِّعَ بِالْدُرِّ
 الْمُصَفَّى شَيْبَ الْجَمْرِ
 شَيْبَ وَبَارِدِ الْقَطْرِ
 إِذْ يُلْقَى عَلَى الْجَمْرِ
 الْأَذَى وَوَسَاوِسِ الْفِكْرِ

¹⁴⁶ Yani Hays'm oğlu (Haysoğullarından)

¹⁴⁷ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 228-229.

بِ بَعْدَ الصَّدِّ وَالْمُحْرِ	وَأَحْلَى مِنْ لِقَا الْأَحْبَا
يَّةً لِلْعَارِفِ الذَّمِّ	يُصَيِّرُهُ الْإِلَاهُ هَدِي
الذِّكْرِ الشَّاعِرِ الْحَبْرِ	لِرَاشِدِ الْفَتَى الرَّكَبِي
الصَّدِيقِ الصَّادِقِ الْبِرِّ	سَلِيلِ حَمِيسِ الصَّافِي
كَرِيمِ الْفَرْعِ وَالنَّجْرِ	فَتَى حَيْسِ وَحَسَّاسِ
فِ وَالْإِحْسَانِ وَالْبِرِّ	خَلِيفُ الْجُودِ وَالْمَعْرُ
خَيْرِ الْمُتَادِبِ الْحَرِّ	الْكَرِيمِ الْأَرْحَمِيِّ أَلْ
خَفِيِّ الْوَاسِعِ الصَّدْرِ	مُسَلِّينَا وَوَامِقِنَا أَلْ
هَ بَيْنَ النَّاسِ وَالْكَبْرِ	فَتَى مَا حَرَّ ذَيْلِ النَّبِيِّ
كِرَامِ قَبَاءِ بِالْفَخْرِ	وَلَكِنْ حَازَ أَخْلَاقَ أَلْ
فَقَازَ بِأَعْظَمِ الْأَجْرِ	وَأَبْدَى كُلَّ مَعْرُوفِ
بِحِدِّ النَّظْمِ وَالنَّثْرِ	وَأُخْرَسَ كُلَّ مِنْطِيقِ
بِدِيْوَانِ الْفَتَى الْبَصْرِيِّ	بِدِيْوَانِ لَقْدَ أَرْزَى
وَرَبُّ النَّفْعِ وَالضَّرِّ	وَرَبُّ الشَّيْمَةِ الْعُلْيَا
وَرَى فِي الْبِرِّ وَالْبَحْرِ	تَشَاهَرَ صَيْتُهُ بَيْنَ أَلْ
وَعَافِيَةِ مَدَى الدَّهْرِ	أَلَا فَلْيَبْقَ فِي خَيْرِ
خِيَارِ الْبَدْوِ وَالْحَضْرِ	بِحَقِّ الْمُصْطَفَى الْهَادِي
وَرَى مَا عَرَدَ الْعُمَرَى	عَلَيْهِ صَلَاةُ خَلَّاقِ أَلْ

Ziyası güneş ve ayın parıltısını hafife alana selam olsun.

(Onun şiirinin) satırları sanki inciyle bezenmiş yakut gibidir.

Lezzeti, içki ile karıştırılmış safi balı alt eder.

Gül suyuyla ve serin yağmur damlalarıyla karışmış bir şekeri de ...

Kokusu, (sanki) köz üzerine atılmış hoş tütsülü Yencûc bitkisini (ûd ağacını) ifşâ eder (andırır).

Gönüller onunla (şiiriyle) vesveselerden ve sıkıntıdan şifa bulur.

Sevgililerden engellendikten ve onları terk ettikten sonra tekrar kendileriyle karşılaşmaktan daha tatlıdır.

*Allah onu(şiiirini) bilgili ve akıllı (kişi) için bir hediye kıldı.
Masum, zeki, bilge, şair, salih bir genç olan Râşid için...
Hamîs'in nâzik, samimi, dostane, dürüst evlâdı...
Asil bir soya, nesebe sahip olan Hays ve Hassâs'ın oğlu...
Cömertliğin, hakkaniyetin, ihsanın ve iyiliğin dostu...
Asil, cömert, hayırsever, terbiyeli ve samimi...
Bizi eğlendiren/teselli eden, bizi seven, halimizi çokça soran, geniş göğüslü
(bir ağabey).
İnsanlar arasında gösterişin ve kibrin kuyruğunu (eteğini) hiç sürümemiş bir
genç.
Ancak seçkinlerin ahlakını elde etmiş ve böylece haysiyeti temin etmiştir.
Tüm doğruları teşhir etmiş, böylece ödülün en büyüğünü hak etmiştir.
Özenli nazım ve nesriyle tüm belîğ kimseleri susturmuş.
Basralı gencin (Fetâ el Basrî'nin)¹⁴⁸ divanını küçümseyen (geçen) bir divan
ile...
Yüce ahlakın sahibi, fayda ve zararın hükümdarı...
Ünü karada ve denizde tüm mahlûkat arasında yayılıyor.
Elbette o, ömür boyu iyilik ve afiyet içerisinde kalsın.
Bedevilerin ve medenilerin en hayırlısı olan hidayet rehberi Mustafa (s.a.s)'in
hakkına (hatırına Ya Rab)...
Kumruların ötüşü sayısınca mahlûkatın yaratıcısından ona salat (rahmet)
olsun.*

Abdul'alîm 'Îsâ ise el-Ĥabsî'nin şiiirinin yapısının sağlam dokunduğunun, kalıplarının ince işlenmiş olduğunun, üslubunun da tek düze ve basmakalıp olmadığının gözlemlenebildiğini ifade etmiştir. Böylece o, çeşitli vesilelerle farklı tarzlarda şiiirler söylemiştir. Ona göre, el-Ĥabsî'nin doğasından kaynaklanan ve özünden kopup gelen duygu ve düşünceleri doğal haliyle diline döküldüğünde, onu dinleyen anlamakta güçlük çekmeyecektir. Ancak eğer, dil melekelerini açığa çıkarıp

¹⁴⁸ Araştırmalar neticesinde Basra'ya mensup birçok şair tespit edilmiştir. Ancak bu şairlerden "Maĥâmât-ı Ĥarîrî" sahibi el-Ĥâsım b. Ali b. Muhammed b. Uşmân Ebû Muhammed el-Ĥarîrî el-Başrî (ö.516/1122), Basra'daki şairlerin ve ediplerin en meşhuru ve en büyüğü kabul edilmiştir (Bkz. Zirikli, el-A'lâm, V, 177.). Süleyman b. Bela'rab'ın burada kastettiği divan sahibi Basra'lı şairin, el-Ĥarîrî olma ihtimali yüksektir. Edebiyat teamülünde, övgü maksadıyla söylenen şiiirlerde mübalağalı ifadeler ve adeta üstünlüğün sembolü olmuş kimi şahıslara kıyaslamalar varsa maksat hasıl olmuş ve şiiir başarıya ulaşmış demektir. Bu nedenle Süleyman b. Bela'rab'ın üslup olarak benzettiği veya kendi nezdinde önemli bir yeri olan başka bir şairle hocası el-Ĥabsî'nin şiiirdeki maharetini mukayesesi gayet tabidir.

kanıtlamak isterse, o vakit anlaşılması çok güç ve yabancı kelimeleri muhatabın işitmesi işten bile değildir. Hatta tek bir beyitte dahi, anlamları birbirine yakın ancak telaffuzu zor kelimelerin bir araya toplandığına şahit olmak mümkündür. Sultân b. Seyf için söylediği medih şiirindeki şu beyit bunun en çarpıcı örneklerindedir:¹⁴⁹

[Başît]

فَصَدْتُهٗ رَاكِبًا وَجَنَاءَ وَاحِدَةً شِمْلَةً دَاتِ إِزْقَالِ وَإِيعَالِ

Yaman ve pek hızlı bir dişi deveye binerek ona yöneldim.

Bu beyitteki “إِيعَالِ / إِزْقَالِ / شِمْلَةً / وَاحِدَةً” kelimelerinin hepsi “hız” mefhumuna delalet etmektedir. Şair bir başka yerde de “şiddetli gürültü” anlamındaki “مُسْحَنُورٌ / مُتَعَنِّجٌ / مُنْهَمِلٌ” kelimelerini ve “dolu” anlamındaki “مُغْلَنْطِفٌ” kelimesine yer vermiştir.¹⁵⁰ el-Habsî bütün bu sözcükleri şiirlerinde bilinçli ve kasıtlı olarak kullanmış, böylece telaffuzu güç (garip) kelimelere dair dağarcığının zenginliğini ve dil melekesinin sınırlarının genişliğini ispatlamak istemiştir.¹⁵¹

Şairin dil ve edebiyattaki kudretini gösterme çabası bunlarla sınırlı kalmamıştır. O, tıpkı Ebu'l 'Alâ el-Ma'arrî'nin (ö. 449/1057) “Luzûmu mâ lâ yelzem (el-Lüzûmiyyât)”¹⁵² isimli eserinde tatbik ettiği gibi, bazı şiirlerinde kafiyelerdeki “revî”¹⁵³ ile birlikte ondan önceki bir ya da birkaç harfin de benzerliğini gözetmeyi ifade eden “Luzûmu mâ lâ yelzem”¹⁵⁴ sanatını uygulama çabası içine girmiş, bunu da başarmıştır. Hatta reviden sonra bir değil üç harfe varıncaya kadar icra ederek Ebu'l 'Alâ el-Ma'arrî ile adeta boy ölçüşmüştür. Şairin lafzı güzelleştiren bu sanata dair örnek şiirleri ilgili başlık altında incelenecektir.¹⁵⁵

el-Habsî'nin Ebu'l 'Alâ el-Ma'arrî'den yukarıdakinden başka hususlarda da etkilendiği anlaşılmaktadır. Vaaz (öğüt) üslubu başta olmak üzere; riyakârlık,

¹⁴⁹ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 65.

¹⁵⁰ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 41.

¹⁵¹ Abdul'alîm Îsâ, “Kelimetu'l-Muhakkık”, *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 'ط'.

¹⁵² Maarrî'nin, “Lüzümü mâ lâ yelzem” sanatını baştan sona çeşitli incelikleriyle uyguladığı 11.000 beyitten oluşan divanın adı olup, şair ayrıca girişte değindiği kafiye ve iltizam meseleleriyle de bu türün nazariyatı ile ilgili önemli açıklamalarda bulunmuştur. Bkz. İsmail Durmuş, “Lüzüm-ı Mâ Lâ Yelzem”, *DİA*, Ankara, 2003, XXVII, s. 263.

¹⁵³ Şiirin düzeninde daima bulunması gereken, bu sebeple kafiyenin üzerine kurulduğu ve kendisine nisbetle anıldığı beytin son sahih harfinin adıdır. Bkz. İsmail Durmuş vd., “Kafiye”, *DİA*, Ankara, 2001, XXIV, s. 150.

¹⁵⁴ Sözlükte ‘gerekmeyenin gerekliliği’ demek olup şairin veya nâsirin dile hakimiyetini ve belâgattaki kabiliyetini göstermek için sergiledikleri sanat çeşididir. Bkz. İsmail Durmuş, “Lüzüm-ı Mâ Lâ Yelzem”, s. 262. Sanatla ilgili daha geniş bilgi bu çalışmanın 3. bölümünde yer almaktadır.

¹⁵⁵ Abdul'alîm Îsâ, “Kelimetu'l-Muhakkık”, *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 'ط'.

ikiyüzlülük ve hilekârlıkta insanları ve dünyayı birbirine benzeterek onları çokça yermesi, çözebilmek için uzunca bir süre zihin yormayı gerektiren zor “lugaz” (bilmece) kalıbını kullanması bu tespiti doğrulayan verilerdir. Her ne kadar filozof şair olarak tarihe adını yazdırmış olan el-Ma’arrî kadar ün yapmış olmasa da, ona çokça yaklaştığı ve onunla aynı mecrada yürüdüğü anlaşılmaktadır.¹⁵⁶ Esasen el-Ma’arrî’yi model alarak onunla özdeşleşmesini anlamak mümkündür. Zira el-Ma’arrî de dört yaşında iken çiçek hastalığına yakalanarak gözlerini kaybetmiş, on altı yaşlarında iken annesi vefat edince uzlete çekilmiş, hayatı boyunca maddi sıkıntı içinde yaşamıştır. Yine el-Ma’arrî; psikolojik yapısı itibariyle de çabuk alınan, öfkelenen, içine kapanık, gururlu, başkalarına karşı güvensiz ve karamsardır.¹⁵⁷ Dolayısıyla her ikisi de gerek yaşam seyirleri, gerekse karakterleri yönünden birbirlerine benzemektedirler.

el-Ma’arrî’nin dışında Kadim Arap şiirinin de el-Ḥabsî’yi etkilediği görülmektedir. Şöyle ki şair, övgü şiirlerinden “el-Münebbihe” nisbeli kasidesi dışında diğerlerinin tamamının mukaddimelerine gazel ile başlangıç yapmıştır.¹⁵⁸ Klasik şiirde geleneksel hale gelmiş olan bu tutuma birçok şairin riayet ettiği bilinen bir husustur. Buna göre şairin hem cahiliye dönemi, hem de sonraki dönem övgü şiirlerinin karakteristik vasfını şiirlerine yansıttığı söylenebilir. Aynı şekilde şair ileride de temas edileceği üzere cinasın çeşitleri ile teşbih, istiare, tazmin ve iktibas sanatlarının yanı sıra, özellikle Abbasi döneminde medih ve gazel şiirlerinde en parlak dönemini yaşamış olan süslü mübalağa sanatını ustalıkla şiirlerine tatbik etmiştir.

Burada şu belirtilmelidir ki, el-Ḥabsî ilgili konularda nispeten eskiyi taklit etmekle birlikte, şiirlerinin başına konu başlığı iliştiirmiş, böylece kendine özgü usulü ile klasik şiire muhalif davranmıştır. Abdul’alîm ‘Îsâ onun, bu noktada attığı adımla Arap şiirine bir yenilik getirdiğine ısrarla vurgu yapmıştır. Zira ona göre bu, ne şairin yaşadığı dönemde, ne de daha önceki devirlerde eşine sık rastlanır bir usuldür. Öte yandan son dönem Arap şairleri şiirlerine başlık atma konusunda ısrarcı ve titiz davranmışlardır ki, bu da çağdaş Arap edebiyatının ayrıcalıklarından sayılmalıdır. Ayrıca ilgili usul şekilden ibaret bir durum değildir. Hali hazırdaki dönemin doğasında bunun önemli bir anlamı vardır. Çünkü çağdaş şairlerin nezdinde şiir, bütünüyle tek bir kelimeyle özetlenerek isimlendirilebilen ve idraklere sunulabilen,

¹⁵⁶ Abdul’alîm ‘Îsâ, “Kelimetu’l-Muhaqqık”, *Dîvânu’l-Ḥabsî*, s. ‘ı’.

¹⁵⁷ Sahbân Halîfât, “Ebü’l-Alâ El-Maarrî”, *DİA*, Ankara, 1994, X, s. 287.

¹⁵⁸ Bkz. *Dîvânu’l-Ḥabsî*, s. 156, Abdul’alîm ‘Îsâ, “Kelimetu’l-Muhaqqık”, *Dîvânu’l-Ḥabsî*, s. ‘ıs’.

özel bir hayat tecrübesini ifade etmiştir.¹⁵⁹ Bu husus şiirin genel anlam örgüsündeki baskın temanın tek kelimeyle ifade edilmesine dair bir yenilik olduğuna göre, Osmanlı dönemi şiirlerinin lafızlarla sınırlı kaldığı ve manaya dair her hangi bir yeniliğin yapılmadığı hususundaki malum iddia geçersiz kalmaktadır.¹⁶⁰

el-Ḥabsî'nin şiirlerinin bir kısmı muhtevaya uygun özel başlıklar taşırken bir kısmı da “mîmiyye”, “dâliyye” gibi şiirin kafiyeye örgüsünü oluşturan harf ile adlandırılmışlardır. Bu hususi başlıklardan dikkati celbeden bazıları şunlardır:¹⁶¹ “el-Leysiyye”, “el-Matariyye”, “el-Bahreyniyye”, “el-Ḳabâiliyye”, “el-Ḥayliyye”, “en-Nâmûsiyye”, “el-Muṭalleḳa”, “Zinâdu'l-Ḥarb”, “el-'Iydiyye”, “el-Müşecci'a”, “el-İnşâfiyye”, “el-Ḥamriyye”, “Ṭayran Ebâbil”, “el-Müseylemiyye”, “Fadıḫatu'l-Kezzâb”, “Keydü'l Mürâî”, “Da'vetu'l Mazlûm”, “el-Müskite”, “Rad'u's-Süfehâ”, “eş-Şerru”, “el-Ḥasnetu Feḏâḫatu'l Münâfikîn” “Ḥucetu'l-Bâliḡa”. Şair şiirlerini adlandırırken kimi zaman şiirlerinin ana temasından, kimi zaman da şiire konu olan şahıslardaki baskın karakterlerden ilham almıştır.

el-Ḥabsî'nin divanında dikkat çeken bir diğer husus da, alfabenin yirmi dokuz harfine göre ayrı ayrı kafiyelendirdiği yirmi dokuz Peygamber methiyesi yazmış olmasıdır. Zira her ne kadar Peygamber methiyelerinin müstakil bir tema olarak gelenek halini alması Memlûk ve Osmanlı döneminde gerçekleşmiş olsa da hemziyye, lâmiyye, mîmiyye, 'ayniyye, râiyye ve bediyyât gibi türlerin dışında alfabenin tüm harflerine göre kafiyeli yirmi dokuz na'tın yer aldığı başka bir şiir divanıyla karşılaşmak nadir rastlanır bir durumdur.¹⁶²

Bütün bu verilerden çıkan neticeye göre; el-Ḥabsî'nin hem Osmanlı öncesi klasik Arap şiirinin, hem de Osmanlı dönemi şiirinin genel özelliklerini şiirlerine yansıttığı, ancak bununla yetinmeyip uygulamış olduğu kendine özgü yenilikleriyle Arap şiirinin gelişim sürecine önemli bir katkıda bulunduğu söylenebilir.

1.5. Vefatı

Kaynaklarda el-Ḥabsî'nin doğum tarihi hakkında kesin bilgi verilirken, ölüm tarihi ile ilgili net bir tarihten söz edilmemiş, yaklaşık olarak 1150/1737 yılına işaret

¹⁵⁹ Abdul'alim İsâ, “Kelimetu'l-Muhakkık”, *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 'س'.

¹⁶⁰ Bkz. s. 14.

¹⁶¹ Bkz. *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 551-562.

¹⁶² Ömer Musa Paşa, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l Memlûkî)*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1999, s. 354-356; Yâsîn el-Eyyûbî, *Âfâku's-Şi'ri'l-'Arabî fi'l-Asri'l-Memlûkî*, Cerrûs Pers, Ṭarablus, Lübnân, tsz., s. 117-126.

edilmiştir.¹⁶³ Nasıl vefat ettiğine ise hiç temas edilmemiştir. Muhakkık Abdül'alîm İsâ'nın kendi fikirlerine yer verdiği divanın girişindeki ifadesine göre ilgili tarihin vefat tarihi olarak tespit edilmesi, öğrencisi Süleyman b. Belârab'ın divanı derleyişinin bitiş tarihi olan 1150/1737 yılının, aynı zamanda onun yaklaşık ölüm tarihi olarak kabul edilmesi nedeniyledir.¹⁶⁴ Süleyman b. Belârab şair hayatta iken divanı derlediğini ifade etmiştir.¹⁶⁵ Bu durum şairin kaynaklarda verilen vefat tarihinin kesin bilgiye dayanmadığını ve ilgili tahminden hareketle bu kanaate varıldığını göstermektedir.

Bir diğer olasılığa göre, şair 1150/1737 tarihinde değil, 1151/1739 veya 1152/1740 tarihinde vefat etmiştir. Çünkü divanın devlet yöneticileri ile ilgili methiyelerine tahsis edilmiş olan ikinci babında, bu tarihler arasında imamet koltuğuna oturmuş olan 'Adiy b. Mürşid¹⁶⁶ hakkında yazmış olduğu bir medih şiiri vardır.¹⁶⁷ Şurası bir gerçek ki, şair hayatta iken ülkeyi yönetmiş ne kadar imam var ise hepsi için methiye yazmıştır. Bunun doğal sonucu olarak eğer bir sultanın adı divanında yer almıyorsa, şair o imamın döneminde hayatta değil demektir. Örneğin, Ya'rûbî Hanedanı'ndan hemen sonra 1154/1741 senesinde yönetici olan ve Bû Sâid Hanedanı'nın kurucusu sayılan Ahmed b. Sâid Bû Sâid¹⁶⁸ ile ilgili her hangi bir methiyesi olmadığı gibi, divanında her hangi bir vesileyle bu imamın ismi de yer almamıştır. O halde şair bu tarihte hayatta değildir. Buna göre, el-Habsî'nin bahsedilen tarihler arasında 61-62 yaşlarında iken **Nezvâ'da**¹⁶⁹ hayata gözlerini yummuş olduğu anlaşılmaktadır.

1.6. Dîvânı

Süleyman b. Bela'rab, el-Habsî'nin divanını henüz şair hayatta iken derlediğini ve onu nasıl özenle tekrar kaleme aldığını, yine divanla ilgili duygu ve düşüncelerini şu satırlarda dile getirmiştir:

“Divanın sahifelerini parça parça dağınık vaziyette buldum. O vakit bana bir gayret geldi ve onları en münasip şekliyle sıraya koyarak topladım. Daha sonra güzel

¹⁶³ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 84; el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi 'Umân*, s. 67; el-Cebûrî, *Mu'cemu's-Şu'arâ*, II, 230.

¹⁶⁴ Abdül'alîm İsâ, “Kelimetu'l-Muhakkık”, *Dîvânü'l-Habsî*, s. 'ج'.

¹⁶⁵ Süleyman b. Bela'rab, “Mukaddime”, *Dîvânü'l-Habsî*, s. 'ح'.

¹⁶⁶ İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn*, II, 228, 536; *es-Şahîfetu'l-Kahtâniyye*, V, 284.

¹⁶⁷ Bkz. *Dîvânü'l-Habsî*, s. 120.

¹⁶⁸ İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn*, II, 238, 536; *es-Şahîfetu'l-Kahtâniyye*, V, 292.

¹⁶⁹ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 84; el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi 'Umân*, s. 67; el-Cebûrî, *Mu'cemu's-Şu'arâ*, II, 230.

bir hatla yazıp tezyin ettikten sonra, harekeleyip numaralandırarak arifler için bir irfan demeti ve mesaj dolu bir mektup eyledim. Çünkü onda nice medih üstatlarının tarif etmekten aciz kalacağı methiyeler, öğüt babalarının söyleyemeyeceği benzersiz nasihatler, nesir yazarlarının ve yorumcuların okudukları zaman hayranlıklarından durup bekleyeceği üstün yetenek mahsulü, kusursuz fevkalade ilimler, saymakla tükenmeyecek nice faydalı derin manalar mevcuttur. Form bakımından da şiir bahirlerinin ve kafiye çeşitlerinin tamamı onda vardır.¹⁷⁰

Şunu söyleyeyim ki; divan dağınık haldeyken bir kısmı kaybolmuş olsa da, toplarken elhamdülillah şair hayatta ve yanımda idi. Divanı birlikte dikkatlice baştan aşağı gözden geçirme imkânımız oldu. Allah şairi korusun, ona ömür versin. Kendisini divanın büyük kısmını muhafaza etmiş halde buldum. Derleyip kaleme alırken de bana danışman oldu. Bir miktarını da komşu ve dostlardan aldık. Allah bu işi düzgünce icra etmede, divandan hakkıyla faydalanmada ve onu başkalarına öğretmekte beni muvaffak kıldı. Mütalaası ve takdimi kolay olsun diye aynı cins olan şiir ve sanatları tespit ederek hepsini ayrı ayrı baplar ve fasıllar altında topladım. Nihayet ortaya güzel hoş bir divan çıktı.¹⁷¹ Bütün bunlar Melik ve Allâm olan Allah'ın inayetiyle 1148 yılı Oruç Ayı'nın son on günü içinde gerçekleşti."¹⁷²

Süleyman b. Bela'rab bu ifadesine göre divanı 1148/1736 yılında derlemiştir. Ancak divanın hatimesinde, 1150/1737'de bu eylemin tamamlandığını bizzat kendisi ifade etmiştir.¹⁷³ Yine divanı tahkik eden Abdul'alîm 'Îsâ, Süleyman b. Bela'rab'ın 1145/1732 yılı Rebi'ü'l-Âhîr ayının yirmi beşinci günü divanı birleştirmeye başladığı ve 1150/1737 yılı Cemâdi'l Ülâ ayının 25'inde ise Nezvâ'nın Açar mahallesinde bu işi sonlandırdığı bilgisini vermiştir.¹⁷⁴ Anlaşıldığı kadarıyla divan hicri 1148/1736 yılında büyük oranda derlenmiş, ancak şartlar ve ihtiyaca göre birtakım küçük çaplı müdahalelerde bulunularak güncellemelere gidilmiştir.

Ana temaları “övgü”, “mükâtebe”, “hikmet”, “gazel”, “hiciv”, “mersiye” olan divanın eldeki tahkikli baskısı on iki baptan oluşmaktadır. Bu baplardan 10'u fasih Arapça ile nazmedilmiş 346 şiir ve 4951 beyti içermektedir. Söz konusu şiirlerin bir kısmı divanın dışında başka eserlerde de yer almaktadır.¹⁷⁵ Divanın hiciv babında,

¹⁷⁰ Süleyman b. Bela'rab, “Mukaddime”, *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'خ'.

¹⁷¹ Süleyman b. Bela'rab, “Mukaddime”, *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'خ', ذ'.

¹⁷² Süleyman b. Bela'rab, “Mukaddime”, *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'ض'.

¹⁷³ Bkz s. 548.

¹⁷⁴ Abdul'alîm 'Îsâ, “Kelimetu'l-Muhaqqık”, *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'ق'.

¹⁷⁵ Bkz. es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 85-90; el-Huşaybî, *Şekâiku'n-Nu'mân*, I, 99-106; el-Harûşî, *Şa'iru 'Umânî ve Kaşîde*, s. 75.

hanedanın ilk imamı olan Nâsır b. Mürşid (ö. 1059/1649) için nazmedilmiş mersiye temalı bir kaside vardır.¹⁷⁶ Bu kaside her ne kadar üslubu itibarıyla el-Ḥabsî'nin şiirlerini andırsa da ona ait olması mümkün değildir. Zira şair, Nâsır b. Mürşid'in vefatından otuz yıl sonra dünyaya gelmiştir. Ayrıca aynı yerde kasidenin 1189/1775 yılı Rabi'ü'l-Evvel ayının dokuzuncu günü divana eklendiği şeklinde bir de not düşülmüştür.¹⁷⁷ Bu da divanın derlendiği tarihten yıllar sonrasına tekabül etmektedir. Kasidenin mersiye babında değil, hiciv babında yer alması da ayrıca dikkat çekmektedir. Dolayısıyla yukarıda belirtilen şiir ve beyit sayısı kapsamında değerlendirilmemiştir. Meryem Şakr Muhammed es-Süveydî ise, Bağdatlı Şair Sıbt İbnu't-Te'âvîzî'nin¹⁷⁸ divanına ait olduğunu ispatladığı bazı şiirlerin, yanlışlıkla el-Ḥabsî'ye nispet edildiğini ilgili çalışmasında delilleriyle ifade etmiştir.¹⁷⁹

Divandaki “Fi't-Tarâîkı'l Ğazeliyye ve Funûnihâ” başlıklı sekizinci ve “Fi't-Tarâîkı'l Vâziyye ve'l Edebiyye ve Mâânihâ” başlıklı onbirinci baplardaki manzumeler mahalli lehçe ile yazılmıştır.¹⁸⁰ Divan bu yönüyle Umman'daki mevcut divanlar arasında en eskisi sayılmıştır. Zira daha öncesinde yerel halk diliyle yazılmış şiirleri olan başka bir divana rastlanmamıştır. Şair el-Ḥabsî'nin bu iki bapta yer alan şiirleri, “Musemmât”¹⁸¹ veya bir başka ifadeyle Mevâliyâ nazım türünün bugün de Umman'da yaygın olan, gitgide gelişmekte olan ve “Müsebba” adıyla bilinen tarikiyle nazmedilmiş olup, tamamı 33 bent ve 231 mısra halindedir. Her bir bent yedi mısradan oluştuğu için “Müsebba” adıyla anılmıştır. Bu bentlerin tamamının kafiye düzenlerinin “aaabbba” formatında (müzdevic musemmât tarzında)¹⁸² olduğu, başta cinas-ı tam veya cinas-ı nakıs olmak üzere yoğun bir şekilde bedii sanatlarla süslü ve

¹⁷⁶ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 299.

¹⁷⁷ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 301.

¹⁷⁸ Ebü'l-Feth Sıbtu İbni't-Te'âvîzî Muhammed b. Ubeydillâh b. Abdillâh el-Bağdâdî (ö. 584/1188). Abbâsî döneminin en önemli şair ve kâtiplerindendir. Sedat Şensoy, “Sıbt İbnu't-Teâvîzî”, *DİA*, Ankara, 2009, XXXVII, 88.

¹⁷⁹ Bkz. es-Süveydî, *Şi'ru Râşid b. Ḥamîs el-Ḥabsî*, s. 45.

¹⁸⁰ Abdul'alîm İsâ, “Kelimetu'l-Muhaqqıq”, *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 'ف'; el-Ḥarûşî, Ḥamed “el-Ḥabsî (ö. 1678/1737) Şâ'iru'l Ye'âribe el-Faşîh ve Şâ'iru'l Ğazel el- 'Âmmî” <http://alwatan.com/details/21484> (01.11.2018.)

¹⁸¹ Bendlerden kurulu nazım şekillerinin genel adı olup ilk örnekleri Hârûnü'r-reşîd'in saray şairlerinden Ebü Nüvâs'ın şiirlerinde görülmüş ve Arap edebiyatında daha çok ‘müveşşah’ adıyla ele alınmıştır. Kasidedeki gibi beyit sonlarında aynı kafiye uygulaması yerine bu nazım türünde üç, dört, beş, altı mısradan sonra ilk mısradaki kafiye dönülerek vezinde aynı, ama bend içi kafiyelerde değişik mısra öbekleri eşliğinde anlatımda zenginlik ve yenilik elde edilir. Bkz. İskender Pala – Filiz Kılıç, “Musammat”, *DİA*, Ankara, 2006, XXXI, 233. Ayrıca bkz. Mustafa Aydın, “Müveşşah”, *DİA*, Ankara, 2006, XXXII, 229.

¹⁸² Her bend sonundaki mısra ilk bend ile kafiyelendirilen musammat çeşididir. Bkz. “Müveşşah”, s. 229.

kelime oyunlarıyla örülü olduğu görülmektedir.¹⁸³ Umman'ın o günkü yerel halk dilini en iyi yansıttığı ifade edilen bentlerden birinin matla mısrası şöyledir:¹⁸⁴

يَا قَلْبُ عَزَّمْ وَإِنْ حُبَّكَ نَسِيكَ أَنْسَاهُ

Abdul'alîm 'Îsâ, tahkik esnasında elinden geldiğince şairin çalışmasına sadık kalmaya gayret ettiğini vurgulamış, divanın yazma halinde olan asıl nüshasındaki yirmi bir beyti ve bir kasideyi kendince haklı bulduğu bazı nedenlerden dolayı tahkikli nüshaya almadığını belirtmiştir.¹⁸⁵ Diğer taraftan Süleyman b. Bela'rab'ın hatimesine göre beyit yekününün 5344 olduğuna dikkat edildiğinde¹⁸⁶ ve az önce değinilen halk dilinde yazılmış 231 mısra gözetilmediğinde, toplam 162 fasih beytin divanın tahkikli baskısında yer almadığı anlaşılmıştır. İlgili beyitlerin bir kısmına Abdul'alîm 'Îsâ'nın çeşitli gerekçelerle divanda yer vermediği nazarı itibara alınır, diğer bir kısmına da ulaşılammış olması mümkündür.

Abdul'alîm 'Îsâ'nın tahkik etmiş olduğu divanın iki baskısı yapılmış olup, ilk baskısı 1982 yılında Umman Milli Kültür Bakanlığı'na,¹⁸⁷ elde bulunan ve bu çalışmaya ışık tutan ikinci baskısı ise 1992 yılında yine aynı bakanlıkça basılmıştır.

¹⁸³ Muhammed b. Sa'îd el-Hacerî, *eş-Şi'ru'l-'Umânî fi'l-'Aşrayni'n-Nebhânî ve'l-Ya'rûbî-İşkâliyyetu'l-İbdâ' ve'l-İtbâ'*, tsz., s.248; Hamed "el-Habsî el-Harûsî (ö. 1678/1737) Şâ'iru'l Ye'âribe el-Faşîh ve Şâ'iru'l Gazel el- 'Âmmî" <http://alwatan.com/details/21484> (01.11.2018). Ayrıca bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 353 vd. ve 499 vd.

¹⁸⁴ el-Hacerî, *eş-Şi'ru'l-'Umânî*, s.248; *Dîvânu'l-Habsî*, s. 357.

¹⁸⁵ Abdul'alîm 'Îsâ, "Kelimetu'l-Muhakkık", *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'ص'.

¹⁸⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 548.

¹⁸⁷ es-Süveydî, *Şi'ru Râşid b. Hamîs el-Habsî*, s. 43.

İKİNCİ BÖLÜM

EL-HABSÎ EL-UMÂNÎ'NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

el-Ḥabsî'nin şiirindeki muhteva özelliklerinden söz etmeden önce klasik Arap şiiri ile Osmanlı dönemi şiirinin muhteva özelliklerine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Sözlükte “bilmek, anlamak, akletmek, sezme”¹⁸⁸ anlamına gelen şiirin üzerinde görüş birliğine varılmış ortak bir tanım yapılamamış olsa da, özetle “*Derin duygu, tasavvur ve ilham ürünü olup sanatkârane biçimde söylenmiş vezinli-kafiyeli söz*”¹⁸⁹ şeklinde tanımlanmaktadır. Buna göre tanımda yer alan “derin duygu, tasavvur ve ilham ürünü olma” kaydı şiirin muhtevasına karşılık gelirken “sanatkârane biçimdeki vezinli-kafiyeli söz” kaydı ise şiirin form ve üslup özelliklerini ifade etmektedir. Şiirin muhtevasından kasıt; içeriği, özü yani “şiirin teması”dır. Çalışmanın bu bölümü tanımın ilk kısmıyla ilgili olacaktır. Tema Türk dilinde; “*Şiire egemen olan, muhataba hissettirmek istenen duygu, şiiri oluşturan öz, şiirdeki içsel motiflerin bir araya gelmesiyle sezdirilen temel düşünce*”¹⁹⁰ diye tarif edilmiştir. Şiirdeki tema, nesirdeki konunun karşılığıdır.¹⁹¹ Şiirdeki ifadelerin muhatabın gönlünde ve iç dünyasında etkin kılınması, ancak ana duygu ve düşüncenin, yani temanın başarıyla ona arz edilmesi sayesinde mümkün olmaktadır.¹⁹²

Arap edebiyatında şiir temaları “أغراض الشعر” (Ağrâḍu’ş-Şi’r) kavramı ile ifade edilmiştir. Kadim Arap edebiyatında Arap şiirinin başlıca temaları olarak medih, mersiye, vâsıf, hiciv, fahr, ğazel, nesîb ve hamâse anılmıştır.¹⁹³ Daha sonraları

¹⁸⁸ Muhammed b. Mukrim b. Ali Cemâluddîn el-Enşârî İbn Manzûr (ö. 711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, 3. bs., Dâru Şâdir, Beyrût, h. 1414, IV, 410; Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Ḳadîm, Vizâratu's-Sekâfe ve'l-'lâm Dâru's-Suûni's-Sekâfiyyeti'l-'Âmme*, Bağdat, 1989, II, 66.

¹⁸⁹ Mecdî Vehbe ve Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Luğati ve'l-Edebi*, 2. bs., Mektebetu Lubnân, Beyrût, 1984, s. 210; İsmail Durmuş, “Şiir”, *DİA*, Ankara, 2010, XXXIX, s. 144

¹⁹⁰ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedi Gece Kitapları, İstanbul, 2001, s. 419.

¹⁹¹ Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 332.

¹⁹² Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 33.

¹⁹³ Muhammed b. 'Ubeydullâh el-Cumahî bi'l-Velâi Ebû 'Abdullah İbn Sellâm (ö. 232/ 846), *Ṭabaḳatu fuḥûli's-Su'arâ*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde, tsz., I, 4; Ebu'l-Ferec b. Kudâme b. Ziyad el Bağdâdî Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948), *Nakdu's-Si'r*, 1. bs., Maṭba'atu'l-Cevâib, İstanbul, h. 1302, s. 17; Ebû Ali el-Ḥasen el-Ḳayravânî el-Ezdî İbn Raşîk (ö. 456/1064), *el-'Umde fi*

ihvaniyyat, hikmet, zühd, hımr ve itâb gibi konular da şairlerin divanlarında yer almaya başlamıştır.¹⁹⁴ Modern Arap edebiyatında ise konuların şümulü iyice genişlemiş, bazıları eski Yunan ve Roma şiir temalarından olan didaktik (öğretici), lirik (duygu yüklü, coşturucu), epik (destansı), temsîlî (dramatik), insânî, vatanî, felsefî ve daha nice temalar eklenmiştir.¹⁹⁵ Bu durumdan hareketle kimi araştırmacılar, şiirin temalarının ne sayı ne de kapsam itibarıyla sınırlanacağını; zira şiirin konusunun düşünsel, duygusal ve fantastik tüm kesitleriyle hayatın bizzat kendisi olduğunu ifade etmek durumunda kalmışlardır.¹⁹⁶

Osmanlı dönemi Arap şiiri de muhteva bakımından önceki dönemlerin devamı niteliğinde olmakla birlikte, bu döneme has yeni konular divanlarda yer almaya başlamıştır. Klasik Arap şiirinin meşhur konuları yoğun bir şekilde dönemin şairleri tarafından işlenmiş, ayrıca o dönemde pek rastlanmayan Peygamber methiyeleri, münacaat, zühd gibi din ve tasavvufa dair temalar ile, ilk kez Abbasi dönemi Arap edebiyatında filizlenmeye başlamış olan “gurbet” şiirleri bu dönemin divanlarında sıklıkla rastlanan müstakil konular olmuştur.¹⁹⁷

Osmanlı dönemi şairlerinden olan el-Ḥabsî'nin şiirleri de, söz konusu klasik konuların hemen hepsini ihtiva etmiş, ayrıca divanında “Medih” babında Peygamber methiyelerine, “Hikmet” babında da münacaat, zühd gibi din ve tasavvufa dair şiirlere yer vermiş olmasıyla da Osmanlı dönemini yansıtmıştır. Aşağıdaki tablo el-Ḥabsî'nin divanındaki şiirlerinin ana konulara göre dağılımını göstermektedir:

TEMA	ŞİİR SAYISI	BEYİT SAYISI
Medih	133	2243
Din ve Hikmet	100	1176

Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih, thk. Muhammed Muhiddîn Abdulhamîd, 5. bs., Dâru'l-Cîl, 1401/1981, I, 120; Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aşru'l-Câhilî*, 1. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1960-1995, I, 195-196.

¹⁹⁴ Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, s. 551.

¹⁹⁵ Bkz. 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 150-152; Mecdî Vehbe ve Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-Muštalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Luğati ve'l-Edebi*, s. 212-217; Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, s. 551; Harun Ögmüş, *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri*, İSAM, İstanbul, 2010, s. 33-34.

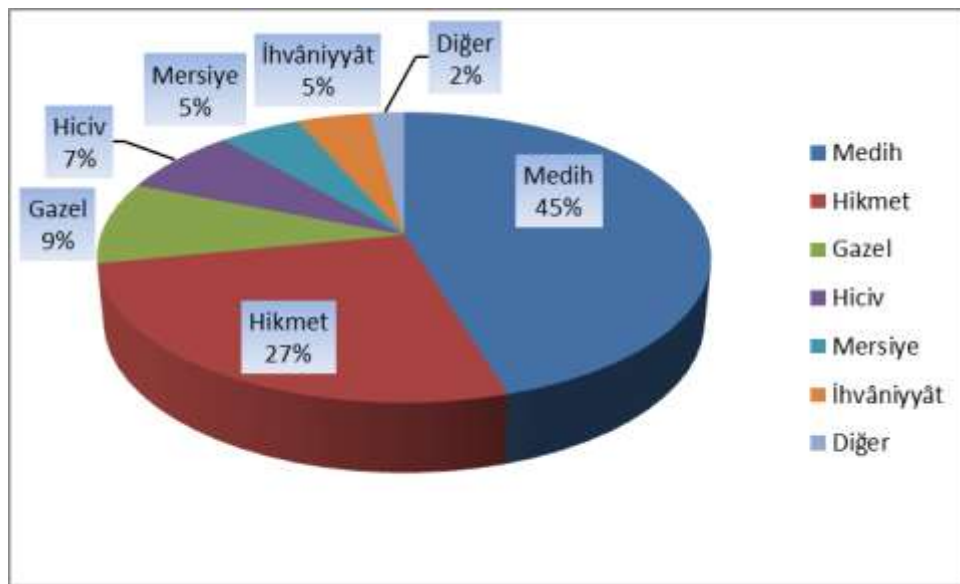
¹⁹⁶ 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 150; Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, s. 551.

¹⁹⁷ Zeki Mübarek, *el-Medâihu'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Maḥaceti'l-Beydâ, Beyrût, tsz., s.18; Ferrûh, *Me'âlimu'l-Edebi'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-Ḥadîs*, I, 6; Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 639; 'İyd Fethî' Abdullaṭîf, “el-İğtrâb fi'l-Edebi'l-'Arabî fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî”, *Şarkiyat Mecmuası*, Yıl 2009, Sayı 14, Aralık 2011, s. 2-3; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi (Osmanlı Dönemi)*, s. 96.

Gazel	38	453
Hiciv	26	366
Mersiye	6	248
İhvâniyyât	19	221
Urcûze	1	95
Diğer Konular	23	149
Toplam	346	4951

Tablo incelendiğinde şiiirlerin neredeyse yarısının medih şiiiri, çeyreğinden biraz fazlasının hikmet şiiiri, geriye kalanın da diğer konulara dağılmış olduğu görülecektir. Buna göre el-Ḥabsî'nin öncelikle medih, ikinci olarak da hikmet şairi olduğu aşikârdır. Ömrünün büyük bir bölümünü yöneticilere yakın bir konumda geçirmiş olmasının hayatının hemen başında görme duyusunu ve ebeveynini kaybetmiş olmasından kaynaklı duygusallığının, medrese, ilim ve hikmete entegre olmuş bilge kişiliğinin onun şair kimliğini meydana getirdiği, böylece bunun da aynı doğrultuda şiiirlerinin genel temasına yansıdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca nicelik bakımından toplam şiiir ve beyit sayısındaki yoğunluk, şairin şiiir söylemedeki ustalığını, zihnindeki anlam yelpazesini hemen şiiir formatına dönüştürmedeki maharetini de gözler önüne sermektedir.

Yukarıdaki tabloda yer alan beyit sayılarıyla ilgili verilerin yüzdelik dilimlerle şematik ifadesini şöyle gösterebiliriz:

Şiiirlerin divandaki kapladıkları yere göre sıralaması yukarıdaki gibi olsa da; bu çalışmada fazlalık oranına göre değil, her bir temanın ağırlıklı olarak divandaki

bablara göre sıralaması gözetilerek, başta medihten başlamak suretiyle ihvaniyyat, hiciv, gazel, din, hikmet ve diğer temaları, karakteristik özelliklerini en iyi yansıtan şiir örnekleriyle ele alınmaya gayret edilecek ve değerlendirmeye tabi tutmaya çalışılacaktır.

2.1. MEDİH

Sözlükte “güzel övgü, sena, tazim, iyi hasletleri ortaya çıkarma”¹⁹⁸ manasına gelen medih; “bir insanın sahip olduğu yüce insani meziyetleri, ideal nitelikleri veya bir şehrin, bir kavmin ya da milletin asaletini, kahramanlığını övmek maksadıyla nazmedilen şiir türüdür.”¹⁹⁹ Medih şiiri için “midħa” ve “umdūħa” gibi kavramlar da kullanılmıştır.²⁰⁰ Medih insanlık tarihi kadar eskidir. Gerek beğenme ve beğenilme, gerekse övme ve övülme insanın doğasında bulunan en doğal duygu ve yönelimler arasındadır. Bu nedenle Arap edebiyatı tarihinde kendine en geniş yayılma alanı bulmuş olan tema medih olup tüm şekil ve eğilimleriyle edebiyatta yer almıştır. Zira şair olup da medhe dair müstakil şiiri ya da beyitler arasına serpiştirilmiş medih muhtevalı beyitleri olmayan neredeyse yok gibidir.²⁰¹ Ayrıca şiir sanatıyla övme işi nesir sanatıyla övmekten daha çok rastlanan bir vakadır. Çünkü şiir bu gayeye daha uygun bir sanattır.²⁰² Bu vesileyle Arap edebiyatında krallar, vezirler, kâtipler, zanaatkârlar ve komutanlar için çeşitli vesilelerle methiyeler yazılmıştır.²⁰³ İslâmî dönem ile birlikte Hz. Peygamber’i (s.a.s.) övmek için söylenen “bedi’iyyât” ve “kasîdei bürde” türü methiyeler de edebi türler arasında yer almış, sonra fetihlerle birlikte İslâm coğrafyasının Şam ve Irak bölgelerine kadar genişlemesiyle siyasi, dini, sosyal medih şiirlerin sınırları çeşitlenerek genişlemiştir.²⁰⁴

Ḳudâme b. Ca’fer (ö. 337/948), Ebû Hilâl el-’Askerî (ö. 395/1005) ve İbn Raşîk el-Ḳayravânî (ö. 456/1064) gibi ilk dönem edebiyat tenkitçileri, medih

¹⁹⁸ Ebû Naşr İsmâ’il b. Hammâd el-Fârâbî el-Cevherî (ö. 393/1003), *eş-Şihâhu Tâcu’l-Luğa ve Şihâhu’l-’Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr ‘Atâtâr, 4. bs., Dâru’l-’İlm li’l-Melâyîn, Beyrût, 1407/1987, I, 403; ‘Abdu’n-Nûr, *el-Mu’cemu’l-Edebî*, s. 245.

¹⁹⁹ Emîl Bedi’î Ya’kûb ve Mişâl ‘Aşî, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fi’l-Luğa ve’l-Edeb*, 1. bs., Dâru’l-’İlm li’l-Melâyîn, Beyrût, 1987, II, 1132-1133.

²⁰⁰ Ebû Bekr Muhammed b. el-Ḥasen el-Ezdî İbn Dureyd (ö. 321/933), *Cemheratu’l-Luğa*, thk. Ramzî Munîr Ba’lebekkî, 1. bs., Dâru’l-’İlm li’l-Melâyîn, Beyrût, 1987, I, 506; el-Cevherî, *es-Şihâhu Tâcu’l-Luğa ve Şihâhu’l-’Arabiyye*, I, 403.

²⁰¹ Emîl Bedi’î Ya’kûb ve Mişâl ‘Aşî, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fi’l-Luğa ve’l-Edeb*, II, 1133.

²⁰² Maṭlûb, *Mu’cemu’n-Nakdi’l-’Arabiyyi’l-Ḳadîm*, II, 271.

²⁰³ Ḳudâme b. Ca’fer, *Naḳdu’s-Şi’r*, s. 26-28; Maṭlûb, *Mu’cemu’n-Nakdi’l-’Arabiyyi’l-Ḳadîm*, II, 272.

²⁰⁴ Sâmil ed-Dehân, *el-Medih*, Dâru’l-Me’ârif, 5. bs., Ḳâhire, 1992, s. 12; İsmail Durmuş, “Methiye”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, s. 407; Mehmet Yalar, “Arap Şiiri”, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri-Tarih ve Problemler*, İsam Yayınları, İstanbul, 2015, s. 327-329.

şiiirleriyle ilgili birtakım ilkeler benimsemişlerdir. Kudâme b. Ca'fer medhin kısımlarından ve kusurlarından bahsederken, bir şiirde övgüye layık niteliklerin ancak akıl, iffet, adalet ve cesaret gibi insan haysiyetini en üst düzeyde temsil edecek faziletler olabileceğini ifade etmiştir. Ona göre bunların dışındaki güzellik, gösteriş, süs gibi insanın veya eşyanın dış görünüşüne ait medhe konu edilecek her şey edebi kusur ve hata sayılma sebebidir. Ebû Hilâl el-'Askerî de bu çerçevede fikir beyan etmiştir.²⁰⁵ İbn Reşîk ise memdûhu dört erdemden biri veya birkaçı ile övmenin en onurlu ve isabetli medih olduğunu, ancak bunların dışında bir kimseyi dış güzellik, maddi zenginlik ve nesepteki genişlik gibi ârızı vasıfları vesilesiyle methetmede de sakınca olmadığını, hatta yerinde olduğunu dile getirmiş, bu noktada Kudâme'nin aşırı uçta olduğunu belirtmiştir.²⁰⁶ Diğer taraftan ilim, hilim, af, cömertlik, vefa, güven, kanaat, sabır, hayâ, hoşgörü, merhamet, takvâ, verâ, soyluluk, heybet, tebaya şefkât vb. birçok güzel hasletin yine mutlaka bu kavramlardan biri altında yer alacağı noktasında eleştirilenler ittifak etmişlerdir.²⁰⁷ Tarihte birçok edebiyat tenkitçisi ve belâgatçının bu konuda tarzını beğendiği medih şairi olarak Züheyr b. Ebî Sulmâ (ö. 609) öne çıkmıştır. Onlara göre Züheyr bir kişiyi ancak onda olan vasıfla öğmüş, bir menfaat elde etmek ya da bir cezadan korktuğu için medih şiiri söylememiştir. Daha sonraları İslâmî dönemde Hz. Peygamber'in (s.a.s) takdirini kazanmış olan Muḥâdram şairlerden Ka'b b. Züheyr (ö. 24/662) ve Hassan b. Sabit (ö. 60/680) de bu çizgide şiir söyleyen şairlerden kabul edilmişlerdir.²⁰⁸

Şairler arasında medih şiirini maddi kazanç sağlamak, zenginlik veya yöneticiler nezdinde itibar elde etmek için yol edinenler de olmuştur. Cahiliye döneminin sonuna doğru Meymûn b. Kays el-A'sâ ve en-Nâbiğa ez-Zubyânî'nin (ö. 604) maddi çıkar elde etme maksadıyla Ğassânî kralları için nazmettiği şiirle başlayan bu âdet, sonraki şairler tarafından da benimsenmiş, böylece şairler arasında bir gelenek halini almıştır.²⁰⁹

²⁰⁵ Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdu's-Şi'r*, s. 71-72; Ebû Hilâl el-Ḥasen b. Abdillâh b. Sehl b. Sa'id b. Yahyâ el-'Askerî (ö. 395/1005), *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, el-Mektebetu'l-'Unşuriyye, Beyrût, h. 1419, s. 98.

²⁰⁶ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 135.

²⁰⁷ Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdu's-Şi'r*, 21-22; İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 132; Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Sa'id İbn Sinân el-Ḥafâcî (ö. 466/1073), *Sirru'l-Feşâḩa*, 1. bs., Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1982, s. 256.

²⁰⁸ Emîl Bedi'î Ya'kûb ve Mişâl 'Aşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, s. 1133.

²⁰⁹ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 81; Emîl Bedi'î Ya'kûb ve Mişâl 'Aşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, s. 1133; ed-Dehân, *el-Mediḩ*, s. 17; Durmuş, "Methiye", s. 406.

Osmanlı dönemi şairleri de; başta Hz. Peygamber'i (s.a.s) olmak üzere sultanlar, vezirler, kadılar, katipler, şeyhülislam, halifeler, edipler, şairler, bilginler, hocalar gibi yönetici ve ilmiye sınıfından meşhur şahsiyetleri cesaret, cömertlik gibi klasik şiirin vazgeçilmezleri yanında takva, basiret, adalet, kahramanlık, zayıfın yanında yer alma ve soyluluk gibi dini, askerî ve siyâsî alanlarda âşikâr olan diğer erdemleriyle de övmek suretiyle medih şiirleri söylemişlerdir.²¹⁰

el-Ḥabsî'nin methiyeleri incelendiğinde, onun öncelikle Hz. Peygamber'i (s.a.s.) metheden şiirler söylediğini, daha sonra devletin zirvesindeki idareciler olmak üzere yönetimin diğer unsurlarını ve dostlarını; cesaret, adalet, cömertlik, hoşgörü, akıl, yenilmezlik, ilim, hilim vs. birçok meziyetleri bakımından öven şiirler nazmettiğini söylemek mümkündür. Muhammed b. Râşid b. 'Uzeyz el-Ḥuşaybî, eserinde el-Ḥabsî için açtığı bab başlığında onun methiyeleriyle ilgili olarak kendisine ait şu dizelere yer vermiştir:²¹¹ [Ḥaffif]

وَالْمُسَمَّى بِرَاشِدِ بْنِ حَمِيسٍ هُوَ مِنْ حَبْسِ الْكِرَامِ الْأَبَاةِ
صَاعٌ مِنْ شِعْرِهِ قَلَائِدٌ تَبِيرٌ عِدَّةٌ فِي أَيْمَةٍ وَوَلَاةِ
مِنْ بَنِي يَعْرَبِ الْيَعَارِبِ الصَّيِّتِ وَوَلَاةِ الْأُمُورِ وَالسُّلْطَاتِ
وَمَدِيحٌ عَنْهُ أَنَّى نَبَوِيٌّ عِدَّةٌ عَدَّ أَحْرَفٍ مُعْجَمَاتِ

Râşid b. Ḥâmîs ismiyle müsemma (şair), şerefli, mağrur Ḥabs soyundandır.

Şiirinden hükümdarlar ve valilerle ilgili saf altın madalyayı kalıba dök(müştür).

(Kendisi) Ya'rûboğulları'ndandır. İktidarların ve valilik makamlarının sahibi şanlı Ya'rûbîlerden...

Ondan, sayısı alfabe harfleri sayısınca (olan) nebevî medihler de sadır olmuş(tur).

el-Ḥabsî'nin yöneticilere ilişkin övgüleri çeşitli maksatlara dayanmıştır. Kendisinin çok küçük yaşlardan itibaren sultanların yanında yetiştiği ve gerek devletin gerekse halkın ekonomik durumunun çok iyi olduğu yükselme devrindeki övgüleri, yöneticilere olan teveccühünü ve sadâkatini kanıtlamak ya da çeşitli

²¹⁰ Nebîl Ḥâlid, *el-Edebu'l-'Arabî beyne Aşrayni'l-Memlûki ve'l-Uşmâni*, s. 54-57; Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 173; Ayrıca örnekler için bkz. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 101-102; Yusuf Sami Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017; s. 60-148; İbrahim Fidan, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakib ve Şiiri*, Konya, 2014, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 81-111.

²¹¹ el-Ḥuşaybî, *Şekâiku'n-Nu'mân*, I, 99.

vesilelerle onları tebrik etmek içindir. Ancak iç karışıklıkların ve taht kavgalarının başladığı siyasi kırılma anının ülke ekonomisini alt üst ettiği süreçteki yaşadığı maddi bunalımları ise, onu ister istemez yöneticilerin maddi ihsanını cezp etmeye ve bu maksatla medih şiirleri söylemeye itmiştir. Çalışmada bundan sonraki başlıklar altında şairin methiyeleri incelenecektir.

2.1.1. Hz. Peygamber (s.a.s)'i Methi

Osmanlı döneminde epey yayılma alanı bulan dini ve tasavvufi şiirlerin en önemli türlerinden biri Peygamber methiyeleridir. İslâm dininin iyice neşv-ü nema bulması ve Müslümanların Medine’de devlet kurarak gözle görülen bir güç haline gelmesi sonrasında Arap edebiyatında ilk örnekleri görülmeye başlayan Peygamber methiyelerine “na‘t” denmiştir. Peygamber’in meşhur şairleri olarak bilinen Hassân b. Sâbit, Kâ‘b b. Züheyr, Abdullah b. Revâha (ö. 8/629) ve Kâ‘b b. Mâlik’den (ö. 50/670) başka yaklaşık iki yüz sahabînin Hz. Peygamber’i (s.a.s.) öven şiirler kaleme aldığı ifade edilmiştir. Zira sahabenin birçoğu ya şair, ya hatip veya edebi zevkleri olduğu için şiir ve hitabete ilgi duyan kimselerdir. Onlarla başlayan gelenek sonraki asırlarda Osmanlı dönemine gelinceye kadar İslâm coğrafyasındaki şairlerin muhteva ve şekil özellikleri itibariyle farklılık arz eden mevlid, bedîyyat, na‘t gibi çeşitli şiir türleri yazmalarıyla az da olsa devam etmiştir.²¹²

Özellikle Memlukler ve Osmanlılar döneminde iyice yaygınlık kazanarak medih, gazel gibi müstakil bir şiir türü haline gelen Peygamber methiyelerinin toplum nezdinde yayılma alanı bulmasının birçok nedeninden bahsedilmiştir. Bunların en başında şairlerin Hz. Peygamber’e (s.a.s.) duydukları sevgi olmakla birlikte; gerek Endülüs gerekse doğu İslâm Devletleri’nde toplumdaki ahlâkî yozlaşma, yönetici sınıfı arasındaki iç çekişmeler, ekonomik krizler, haçlı seferleri, Moğol ve Tatar saldırıları diğer nedenler arasında zikredilmiştir. Sayılan bu etkenler hem toplumu hem de toplumun tercümanı şairleri hayli yaralamış olmalı ki, onlar çareyi Hz. Peygamber (s.a.s.) yönelmekte, ondan şefaathem ve medet ummakta bulmuşlardır.²¹³ Osmanlı dönemi şiirleri arasında zengin bir muhtevaya sahip olan Peygamber methiyelerinde; bir yandan Hz. Peygamber’in

²¹² Bkz. İbn Seyyid en-Nâs, *Minahu'l-Midah*, 1. bs., thk. ‘Afet Vişâl el-Hamze, Dâru'l-Fikr, Dımeşk, 1407/1987, s. 8-9 ve 39-361; Mustafa Çiçekler, “Na‘t”, *DİA*, Ankara, 2006, XXXII, s. 435.

²¹³ Mahmût Ali Mekkî, *Edebiyyâtu'l-Medâihu'n-Nebeviyye*, Mektebetu Lubnân, 1. bs., 1991; Mehmet Mesut Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri”, *Marife*, Konya, 2007, VII/1,

(s.a.s.) dünyayı sarsan doğumundan, asil soyundan, şemâil özelliklerinden, ahlâk-ı hasenesinden, ehl-i beytinden, ashâbından ve mucizelerinden övgüyle bahsedilmişken, diğer yandan kendisinden şefaât istenmiş, ona olan özlem dile getirilmiş; salat, selam ve dualar edilmiştir.²¹⁴

el-Habsî'nin divanının hemen başında Peygamber methiyelerinin hepsinin bir arada olduğu “el-Medâihu'n-Nebeviyye” babı bulunmaktadır. Bu babın en dikkat çeken özelliği, alfabenin ilk harfi olan “أ”ten son harfi “ي”ya kadar yirmi dokuz harfin her birine göre kâfiyelendirilmiş ve tüm aruz bahirlerine göre vezinlenmiş yirmi dokuz şiirin yer almasıdır. Yirmi dördü kaside, beşi mukatta'a olan bu yirmi dokuz şiir, 360 beyitten oluşmaktadır. Ayrıca na'ları gerek yazılış amaçları, gerekse muhteva zenginliği bakımından yukarıdaki hususlarla paralellik arz etmektedir.

Osmanlı döneminde yazılan na'larda şairler önce atıl ve gazelle söze başlamışlar sonra Peygamber'i (s.a.s.) övmüşlerdir.²¹⁵ Na'larının birçoğuna övgüye en layık şahsiyetin Hz. Peygamber (s.a.s.) olduğundan bahisle başlayan şair, aşağıdaki kasidesinde ilk üç beyitte özet bir şekilde atıl ve gazelle söze başlamış, daha sonra Peygamber'i (s.a.s.) övme arzusuna ve onun asil nesebine değinmiştir:²¹⁶ [Tavîl]

وَقَائِلَةٌ هَلَّا دَكَّرْتُ مَنَازِلَا	تَعَمَّتْ فَأَبْلَاهَا الْبَلَىٰ وَرُجُوعَا
فَقُلْتُ لَهَا مَهَلًا فَإِنَّ فَرِيحِي	لَقَدْ رَجَعْتُ عَنْ نَدِيحِنِ رُجُوعَا
وَلَكِنِّي أَهْمْتُ شِعْرًا مُنْقَحَا	يَهْشُ إِلَيْهِ السَّامِعُونَ خُشُوعَا
وَمِلْتُ إِلَىٰ مَدْحِ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ	وَكُنْتُ سَبِيحًا لِلرَّسُولِ مُطِيعَا
فَإِنْ أَمَدَحْنَهُ يُخَصِّبُ الْعَيْثُ بَلَدِي	إِلَىٰ أَنْ أَرَىٰ كُلَّ الْفُصُولِ رَبِيعَا
هُوَ الْمُصْطَفَىٰ الْهَادِي النَّبِيُّ الَّذِي رَكَا	أُصُولًا نَشْتُ مِنْ هَاشِمٍ وَفُرُوعَا

Bir kadın dedi ki: O yok olup giden evleri ve semtleri hatırlasana...! Bir afet hepsini harap etti.

Ben de ona dedim ki: Ağır ol! Benim mizacım o semtlere yas tutmaktan artık tamamen vazgeçti.

120; Nâzım Raşîd, *el-Medâihu'n-Nebeviyye fî Edebi'l-Şarneyni's-Sâdisi ve's-Sâbi'ı li'l-Hicre*, 1. bs., Dâru Âfâkı 'Arabiyye, Bağdât, 1423, s. 23-24.

²¹⁴ Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri”, s. 120; Mahmûd Sâlim Muhammed, *el-Medâihu'n-Nebeviyye hattâ Nihâyeti'l-'Aşri'l-Memlûki*, 1. bs., Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1417, s. 218-278.

²¹⁵ Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri”, s. 128.

²¹⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 20.

Ama ben, olumsuz duygularımı yok eden, işitenlerin sessizliğe bürünerek hürmetle dinleyeceği bir şiir ile telkin olundum.

Ve Peygamberimiz Muhammed'i (s.a.s.) övmeye yöneldim. Ben o elçiyi işiten ve itaat edenlerdendim.

Eğer onu översem, yağmur ülkemi münbit eyler. Ta ki tüm mevsimlerin ilkbahar olduğunu görünceye kadar.

O seçkin önder Peygamber ki, Haşim'den neşet eden ataları ve kendisinden türeyen soyu tertemizdir.

el-Habsî na‘tlarında Peygamber'in (s.a.s.) güzel ahlâkına; onun hilim, cesaret, sabır ehli ve başladığı işi çabucak kotaran bir kişiliğe sahip olduğuna, cömertliğiyle tanınan bir soydan geldiğine ve dinin önderi olduğuna vurgu yapmış ve kendisine salat ve selâm getirmiştir:²¹⁷ [Tavîl]

مُحَمَّدُ أَرْكَى الْخَلْقِ جَدًّا وَعُنْصُرًا	وَأَكْرَمُ غَادٍ فِي الْأَنَامِ وَ رَائِحِ
لَهُ خُلُقٌ يَحْكِي النَّسِيمَ لَطَافَةً	يَمُرُّ عَلَى طَيْبٍ مِنَ الْمِسْكِ نَافِحِ
هُوَ الْمُصْطَفَى الْمُخْتَارُ مِنْ آلِ هَاشِمٍ	سَلِيلُ الْكِرَامِ الْأَمْجِدِينَ الْجَحَاحِ
لَهُ مِنْ جَزِيلِ الْفَضْلِ فَضْلٌ شَجَاعَةٌ	وَفَضْلٌ حُلُومٍ رَاسِخَاتٍ رَوَاجِحِ
مَتَى مَا يَقْسُ أَمْرًا خَدَاهُ بِسُرْعَةٍ	فَيَصْدُرُ عَنْهُ الْأَمْرُ أَجْحَ نَاجِحِ
فَلَوْلَاهُ مَا صَلَّى مُصَلًّا وَلَا دَعَا أَلْ	مُهْمِينَ دَاعٍ فِي مُرَادِ الْمَصَالِحِ
يُصَلِّي عَلَيْهِ مَا تَهَجَّجَ سَاجِعٌ	يُجَاوِبُ أَسْجَاعَ الْحَمَامِ الصَّوَادِحِ

Muhammed (s.a.s), atası ve ırkıyla yaratılmışların en temizi ve insanların arasında gidip gelenlerin en şerefliisidir.

Onun, yumuşaklıkta güzel misk kokusunun arasından akıp giden meltemi andıran bir karakteri vardır.

O, Hâşim Âilesinden güzide Mustafâ (s.a.s) 'dır. Efendilerin, soyluların, cömertlerin evlâdıdır.

Onun bolca meziyeti vardır. Üstün bir cesareti ve ağır basan, köklü hilmi vardır.

Ne zaman ki bir işe sarılsa, onu hızla takip eder ve herkesten daha başarılı bir iş kendisinden sâdır olur.

²¹⁷ Dîvânu'l-Habsî, s. 7-8.

Eğer o olmasaydı, ne namaz kılan olur, ne de maslahatları arzulamada Müheymin (kollayıp gözetleyici) olan Allah'a dua eden olurdu.

Güvercinler şakıdığı sürece, kâfiyeli sözün sahibi (şair) onlara eşlik ederek salâvat terennüm eder.

el-Habsî'nin methiyelerinde dikkat çeken bir husus da; “Şefî‘u'l Hâdî”, “Seyyidu'l-Halk”, “Seyyidu'l-Beriyye”, “Hâtemu'l-Enbiyâ”, “Hıyaru'l-Berâyâ”, “Hıyâru'l-'İbâd”, “Şefî‘u'l-Enâm”, “Raḥmete'l-lil-'Âlemîn” gibi Peygamber methiyelerinin vazgeçilmezleri arasında olan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) meşhur sıfatlarına yer yer vurgu yapmasıdır.²¹⁸ [Mucteş]

هَذَا النَّبِيُّ الشَّفِيعُ الْهَادِيَ
مُحَمَّدٌ سَيِّدُ الْخَلْقِ
صَلِّ عَلَيْهِ الْإِلَهِيُّ
دِي بَعِيرٍ امْتِرَاءِ
قِ خَاتَمِ الْأَنْبِيَاءِ
فِي بُكْرَةٍ وَمَسَاءِ

Hiç şüphesiz şefaathçi ve hidayet rehberi olan bu Nebi....

Mahlûkâtın efendisi ve nebîlerin sonuncusu Muhammed'dir (s.a.s).

Ya Rabbi sabah – akşam ona ihsanda bulun.

Aynı şekilde:²¹⁹ [Hafif]

يَا عَذُوِّيَ فَصِّرَا الْعَدْلَ عَنِّي
أَحْمَدَ الْمُصْطَفَى خِيَارَ الْبِرَائِيَا
خَلِّيَانِي أَمْدَحُ خِيَارَ الْعِبَادِ
وَشَفِيعَ الْأَنْامِ يَوْمَ التَّنَادِي

Ey beni kınayanlar!, Beni kınamaktan vazgeçin. Beni bırakın da, kulların en hayırlılarını öveyim.

Mahlûkâtın en hayırlısı Ahmed Mustafa'yı (s.a.s.)... kıyamet günündeki insanların şefaathçisini...

Şair, Peygamber'in (s.a.s.) dostlarını da unutmamıştır. Aşağıdaki beyitlerde Hz. Ebûbekir ile Hz. Ömer (r.a.) başta olmak üzere, güzîde ashâbını anmıştır:²²⁰

[Remel]

وَمَنِّي صَاحَتِ مُعَرَّدَةً
بُعَيْتِي مَنْ كُلُّ الْحَجِيجِ لَهُ
فِي غُصُونِ الْأَيْكِ أَطْيَارُ
مَنْ خِلَافِ الْحَجِّ زَوَارُ
وَأَبُو بَكْرٍ لَهُ جَارُ
وَالَّذِي الْقَارِوِيُّ جَاوَرُهُ

²¹⁸ Dîvânu'l-Habsî, s. 4.

²¹⁹ Dîvânu'l-Habsî, s. 9.

²²⁰ Dîvânu'l-Habsî, s. 14.

وَجَمِيعِ الصَّحْبِ تَتَّبِعُهُ وَوَلَهُ عَوْنٌ وَأَنْصَارٌ

Ne zaman ki kuşlar (sarmal) ejderha kanı (veya iki kardeş kanı/Hâbil-Kâbil) ağacının dallarında şakıyarak ötseler,

Temennim (arzum), tüm hacıların hactan sonra kendisini ziyaret ettiği [Muhammed'i (s.a.s.) ziyaret etmek] olur.

('Umeru'l) Fâruk'un ve Ebû Bekr'in kendisine (kabrine) komşu olduğu [Muhammed'i (s.a.s.)]...

Tüm sahâbilerin izinden gittiği (o kutlu Peygamber'i ziyaret etmek), (ki) onun muhafız(lar)ı ve yardımcıları vardır.

Yine kendisine gönülden bağlı olan ashabının düşmana karşı gözü pek oluşlarını, düşmanı perişan edişlerini, cihattaki maharetlerini şu beyitlerinde övmüştür:²²¹ [Muctes]

وَإِنْ رَأَى جَيْشَهُ الْمَخْرُجِ جَيْشَ أَهْلِ الشَّعَاءِ
أَصَارُهُ عِبْرَةً لِي مَنْ مَأْ سَمِيعٍ وَرَاءِ
كَشَاعِلٍ فِي ثَمَامٍ أَوْ عَاصِفٍ فِي هَبَاءِ

Eğer onun kalabalık (büyük) ordusu bedbahtların ordusunu görürse.

İşiten gören herkese ibret olsun diye, onu halden hale sokar.

Otlarda alevlenen ateş veya tozu taprağa katan rüzgâr gibi.

Nebevî methiyelerde şairlerin, Peygamber'e (s.a.s.) olan derin saygılarının ve kendi acizliklerinin bir göstergesi olarak edepli, boynu bükük, mahcup bir ruh hali içinde "es-Sefh", "el-'Akîk", "Taybe", "Râme", "el-'Uzeyb", "Ğavîr", "La'la" "Eknâf-u Hâcir", "Sel" gibi Hicaz kalıntılarını anmaları eleştirilenlerce zorunlu kılınmıştır.²²² Şair el-Habsî de Peygamber'in (s.a.s.) mübarek kabrini ziyaret eden kimseye "Taybe"ye inmesini, orada uzunca beklemesini ve Peygamber'in (s.a.s.) mümtaz sıfatlarını hatırlamasını tavsiye etmiştir:²²³ [Muğtedâb]

وَأَنْزَلَ بِسَاحَةِ طَيِّبَةٍ وَأَطْلَانَ بِسَاحَتِهَا الْوُفُوفَ
وَزُرَّ النَّبِيَّ الْمُصْطَفَى يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ الْعَرُوفَ

²²¹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 3.

²²² Taqiyuddîn Ebûbekr b. Ali İbn Hicce el-Hamevî (ö. 837/1433), *Hızânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Ereb*, thk. 'İşam Şakyû, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Dâru'l-Bihâr, Beyrût, 2004, I, 36-37; Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri", s. 125.

²²³ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 3.

وَأَذْكُرُ حَمِيدَهُ الَّذِي تُعِينِكَ عَنْ مَلِكِ الْأُلُوفِ

Taybe (Medine-i Münevvere) 'nin meydanına in. Onun meydanında duruşu(nu) uzun eyle.

Ey arif adam! Seçkin Peygamber 'i ziyaret eyle.

(Sonra) binlerce krala bedel olan övgüye değer vasıflarını an.

Şair Hz. Peygamber'i (s.a.s.) dünyalık bir menfaati, bir ödülü kazanmak için övmediğini, övmesindeki tek maksadın hükmün Allah'a (c.c.) ait olduğu hesap gününde şefaatinin elde etmek olduğunu dile getirirken, onu tazim etmenin sağlayacağı faydalara da kısaca değinmiştir:²²⁴ [Remel]

لَمْ أُرِدْ مِنْ مَدْحِهِ جَائِزَةً أَوْ مِنَ الدُّنْيَا أَحَاوُلَ عَرْضًا
لِكَ أَبْغِيهِ غَدًا يَشْفَعُ لِي يَوْمَ يَقْضِي اللَّهُ فِينَا مَا قَضَى
مَدْحُهُ نُورٌ لِأَبْصَارِ الْوَرَى جَوْهَرٌ هَادٍ لَهُمْ لَا عَرْضًا

Ben kendisini methetmekle bir ödül istemiyorum. Yahut dünyadaki bir arzum için çabalamıyorum.

Ancak, kendisinden yarın Allah' ın (c.c) hakkımızda hüküm vereceği günde bana şefaati diliyorum.

Onu övmek, mahlûkatın (insanların) bakışları için bir nur, kendileri için doğru yola ileten bir nüvedir, yoksa (sıradan) bir gaye değildir.

Şair zaman zaman Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine uymanın anlam ve önemine de vurgu yapmıştır. Onun sünnetiyle amel edenin hayatı boyunca insanlar nezdinde aciz duruma düşmeyeceğini, aksine iki cihan saadetini haiz olacağını ifade ettikten sonra Allah Resülü'nün (s.a.s.) kötülüğe karşı iyilik yaparak düşmanlarına dahi dudak ısırtan bir mizaca sahip olduğunu söylemiş ve sözlerini duayla bitirmiştir²²⁵: [Başît]

مَنْ يَتَّبِعْ سَيِّدَ الْبَرَايَا يَكُنْ مَعَ النَّاسِ غَيْرَ عَاجِزٍ
يَعِيشُ فِي دَهْرِهِ عَزِيزًا لِلْمَجْدِ وَالْمَكْرَمَاتِ حَائِزٍ
يَحْيَى بَرِيئًا مِنَ الْخَطَايَا وَيُؤْوِبُ يَوْمَ الْحِسَابِ فَائِزٍ
أَحْمَدَ الْمُصْطَفَى الْمَرْجِي مِنَ الْبَرِيَّةِ كُلِّ جَائِزٍ

²²⁴ Dîvânu 'l-Habsî, s.17.

²²⁵ Dîvânu 'l-Habsî, s.14.

يُولَى الْجَمِيلِ وَإِنْ يُعَادَى يُدَوِّخُ الشَّائِرَ الْمُبَارِزَ
عَلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ صَلَاةٌ مَا حُرِّكَتْ شَفَقَتَا مُرَامِزَ

Kim mahlûkâtın efendisine uyarsa, insanlarla beraber iken aciz olmaz.

Ömrü boyunca saygın bir konumda yaşar. Asâlet ve şerefi haiz olur.

Hatalardan uzak olarak hayat sürer. Hesap gününe kazanmış olarak döner.

(Kim) Ahmed Mustafa' (nın yoluna uyarsa), onun böyle insanların tamamını umutlandırması meşrudur.

Kendisine düşmanlık edilse de, o güzel tavrı tercih eder. Böylece asi kavgacıyı sersemletir.

Dudaklar îmayla (salâvat getirerek) onu andığı sürece, Rabbi ona lütufta bulunsun.

Görüldüğü gibi el-Ĥabsî; Peygamber methiyelerinde bir taraftan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) asil soyuna, ahlâk-ı hasenesine, ashâbına, meşhur güzel lakaplarına ve sünnetine uymanın gerekliliğine vurgu yapmış, diğer taraftan da kendisinden şefaât istemiş, ona olan özlemini dile getirmiş; salat, selam ve dualar etmiştir.

el-Ĥabsî'nin Peygamber methiyelerinin içeriği bu kadarla sınırlı değildir. O, na'atlarında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) her türlü özel ve güzel vasıflarla muttasıf olduğundan, yerinde ve zamanında konuşup sustuğundan, her zaman doğru sözlü olduğundan, şirk ehlini zorda bırakmasından, devrimci kişiliğinden, merhametli oluşundan, yakışksız olan her söz ve davranıştan beri olduğundan da bahseder.²²⁶ Arap alfabesinin her harfine göre kâfiyeli yirmi dokuz na't söylemiş olması, onun Peygamber'e (s.a.s.) olan samimiyeti, saygısı ve tutkusunu açıkça ortaya koymaktadır.

2.1.2. Yöneticileri Methi

Ĥabsî'nin divanında, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ayırdığı ilk baktan sonraki dört babı diğer methiyeleri oluşturur. Söz konusu methiyelerinde sırasıyla Ya'rûbî Hanedanı'nın imamları, Ğafiri İmam Muhammed b. Nâsır ile yönetimin diğer kademelerindeki bazı vali ve kadılar yer almıştır. el-Ĥabsî, bu methiyelerini nazmederken, idarecilere olan hayranlığını dile getirme, tahta çıkış merasimleri

²²⁶ Bkz. *Dîvânu'l-Ĥabsî*, s. 6, 7, 22.

dolayısıyla onları kutlama, bayramlarını veya evliliklerini tebrik etme veya ihsanlarını elde etme maksatlarını gütmüştür.

2.1.2.1. Ya‘rubî Sultanları Methi

el-Ḥabsî divanın ikinci babını Ya‘rubî Sultanların methine ayırmıştır. Yedi imamı övdüğü bu babta 61 şiir, 894 beyit vardır. Ancak şairin ihvâniyyât türü şiirlerinin yer aldığı 5. babın en sonunda, muhteva itibarıyla İmam Seyf b. Sultân'ı övdüğü 48 beyitlik bir kasidesi daha yer almıştır. Yüksek ihtimal bu methiye, 2. babta yer alması gerekirken sehven 5. baba dercedilmiştir. Söz konusu methiye de dikkate alındığında, methiyelerin yekünü 62 şiir, 948 beyit olmuştur. Buna göre methiyelerin 30'u kaside, 20'si maktû'a, 12'si de nütfedir. Şair ilgili methiyelerinde hükümdarlarla ilgili temel medih öğeleri olan cesaret, adalet, akıl ve iffet gibi hasletleri bazen doğrudan kullanmış, bazen de ilim, hilim, hoşgörü, misafirperverlik, cömertlik, vefâ, kanaat, sabır, zalimden intikam alma, mazluma kol kanat germe gibi tali medih öğelerini zikretmek suretiyle, dolaylı olarak temel öğelere vurgu yapmıştır.

2.1.2.1.1. Bela‘rab (Ebu'l-Arab) b. Sultân b. Seyf b. Bela‘rab el-Ya‘rûbî'yi Methi

İmam Bela‘rab (Ebu'l-Arab) b. Sultân'ın şairin nezdinde ayrı bir yeri vardır. Çünkü kendisi ona hem ebeveyn olmuş, hem hocalık etmiş, hem de bolca ihsan da bulunmuştur. el-Ḥabsî de onun bunca iyiliğini karşılıksız bırakmamış ve “el-Leysiyye” unvanıyla künelediği kasideyi kendisine hediye etmiştir.

Cahiliye döneminde son şeklini almış olan medih şiirinde ana temadan önceki mukaddime kısmına, bir diğer ifadeyle nesib-teşbîb bölümüne gazel ile başlanması gelenek haline gelmiş, sonraki dönemlerde şairler bu geleneğe aynen uymuşlar, hatta kimi eleştirmenler mukaddime kısmına bu şekilde kadim gelenekle başlanmasını medih şiirinin şartları arasında saymışlardır.²²⁷ Osmanlı döneminin bazı şairleri de methiyelerinde klasik usule mutabık kalmışlardır. el-Ḥabsî, Bela‘rab b. Sultân için yazdığı 39 beyitlik methiyesinin ilk 16 beyitlik mukaddime kısmında bu geleneğe aynen uyarak gazel ile başlangıç yapmış; orada nice dilberlerle gönül eğlendirdiğinden, onlar için her şeyini harcadığından, sırlarını açığa vurma

²²⁷ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim ed-Dîneverî İbn Kütaybe (ö. 276/889), *eş-Şi'r ve 'ş-Şu'arâ*, Dâru'l-Ḥadîs, Kâhîre, h. 1423, I, 76-77; Durmuş, “Methiye”, s. 406.

sebebinden ve sevgilisinin kendini terk etmesi sonrasında sefil bir halde kalmasından dem vurduktan sonra aşağıdaki dizelerle memdûhun methine geçmiştir:²²⁸ [Başıt]

وَالْحُرُّ يَكْفِيهِ صَرْفُ الدَّهْرِ بَجْرِيَّةً
يَكُونُ مَا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ صَانِعُهُ
وَقَائِلٌ مَنْ مَلُوكُ الْأَرْضِ خَائِفُهُ
وَمَنْ إِذَا سَارَ فِي حَيْشٍ يَضِيقُ بِهِ
حَيْشٌ يُبِيدُ الْعِدَا فِي الْبَرِّ يُعَقِّبُهُ
وَمَنْ إِذَا قَالَ قَوْلًا قَالَ أَحْسَنَهُ
وَمَنْ إِذَا تَارَ فِي الْهَيْجَاءِ يَفْعَلُ فِي
وَمَنْ إِذَا فَاحَرَ الْأَشْرَافَ فِي مَلَا
هَذَا الْكَرِيمُ الَّذِي تُشْفِيكَ رُؤْيَتُهُ
بَلَعَرَبٌ بَحْلُ سُلْطَانَ الَّذِي حَسُنَتْ
الْيَعْرَبِيُّ الَّذِي صَيَّدَ الْمُلُوكَ عَدَتْ
هُوَ الْإِمَامُ فَتَى الدَّمْرِ الْإِمَامُ هُوَ أَلِ
إِمَامٌ عَدْلٌ حَلِيمٌ عَالِمٌ يَقْظُ
لَا عَيْبَ فِيهِ سِوَى أَنَّ الْجَمِيلَ لَهُ
وَمَنْ يَزُرُهُ يَرِ الْخَيْرَ الْكَثِيرَ وَقَدْ
لَهُ مَذَاقَانِ شُهْدٌ مَعَ مُصَاحِبِهِ
ضَبَارِمٌ صَارَ لِلْأَسَادِ مُفْتَرِسًا
مَلِكٌ يُدَانِيهِ مَنْ يَبْغِي سَلَامَتَهُ

وَدُو السِّيَاسَةِ لَا يَخْلُو مِنَ الْفِطَنِ
وَكُلُّ مَا لَمْ يُرِذْهُ اللَّهُ لَمْ يَكُنْ
مِنْهُ وَتَحَمُّدُهُ فِي السَّرِّ وَالْعَلَنِ
وُسُوعُ الْبِلَادِ وَوُسُوعُ السَّهْلِ وَالْمُنَنِ
حَيْشٌ يُبِيدُ أَهْيَلِ الشَّرْكِ فِي السُّفَنِ
أَوْ جَادَ أَحْجَلَ جَوْدَ الْعَارِضِ الْهَيْنِ
أَعْدَائِهِ فَعَلَّةُ الْجَزَارِ فِي الْبُذَنِ
شَاعَتْ مَفَاحِرُهُ فِي الشَّمَامِ وَالْيَمَنِ
مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَمِنْ غَمٍّ وَمِنْ حَزَنِ
أَخْلَافُهُ وَهُوَ رَبُّ الْمَنْظَرِ الْحُسَنِ
تَرْجُوهُ عِنْدَ خُلُوقِ الْحَادِثِ الْحَشَنِ
لَمَرْجُوٍّ وَالْمَوْرِدِ الصَّائِغِ مِنَ الدَّرَنِ
مُتَمِّمٌ لِأَدَاءِ الْقَرْضِ وَالسُّنَنِ
صُنْعٌ وَيُدْعَى عَدُوُّ الْبُخْلِ وَالْجُبَنِ
يَسْأَلُو عَنِ الْأَهْلِ وَالْأَمْوَالِ وَالْوَطَنِ
وَلِلْعِدَاةِ مَذَاقُ الصَّابِ وَالْحَبَنِ
بِصَارِمٍ بَاتِرِ الْأَمَاتِ وَالْجُنَنِ
يَا وَيْلَ مَنْ لَا يُدَانِيهِ وَمَنْ يَدَنِ

Akıllı kimseye tecrübe (kazanmak) için zamanın musibetleri yeterlidir.

Siyasetçi ise kıvrak zekâdan yoksun olmayacak.

Tahtın sahibi olan, aynı zamanda o tahtın zanaatkârı olur. Allah'ın (c.c) istemediği her şey yok hükmündedir.

²²⁸ *Dîvânü'l-Habsî*, s. 38; es-Sâlimî, *Tuhfetü'l-A'yân*, II, 84; Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Asru'd-Duvel ve'l-'Îmârât el-Cezîratu'l-'Arabiyye el-'Irâk 'Îrân*, V, 173; el-Huşaybî, *Şeşâiku'n-Nu'mân*, I, 101.

Bir münâdî (dedi ki): Kimdir Yeryüzünün hükümdarlarının kendisinden korktuğu ve gizlide açıkta kendisini övdüğümüz zat?

Kimdir bir ordu içinde ilerlerse, sayesinde ülkeler ve ovaların genişliği ile dağların doruk noktasının daraldığı zat?

Bir ordu ki, onu (Bela'rab'ı) izleyerek karadaki düşmanının kökünü kurutur. Bir ordu ki, gemilerdeki müşrikcikleri imha eder.

Kimdir konuştuğunda sözün en güzelini söyleyen? Kimdir cömertlik ettiğinde sağanak yağmur yağdıran cömert bulutları utandıran?

Kimdir savaşta hiddetlendiğinde, düşmanlarına kasabın semiz hayvanlara ettiği gibi yapan?

Kimdir halk içinde asilzâdelerle şeref yarışına girdiğinde, Şam ve Yemen'de kahramanlığı (dilden dile) yayılan?

Bu, kendisini gördüğünde her türlü hastalıktan, gamdan, hüzünden şifâ bulduğun seçkin insan...

Güzel ahlâklı ve yakışıklı Sulţân'ın oğlu Bela'rab'tır.

Kendisini şiddetli bir hadisenin bulunduğu yerde umduğun, sabah erkenden kralları avlayan Ya'rubîdir.

O, cesur önderin yiğit oğlu olan liderdir. O, umulan (sultandır). Kir den arınmış tertemiz bir kaynaktır.

Farzların ve sünnetlerin edasında mütemmim, yumuşak huylu, âlim, uyanık, adil sultandır.

Güzel olanı icra etmesi ve namertlikle cimriliğin düşmanı olarak isimlendirilmesi dışında onda hiç ayıp yoktur.

Kim onu ziyaret ederse çokça iyilik görür. (Onun gölgesinde) âilesini, mallarını ve memleketini unutabilir.

Onun lezzet aldığı iki husus vardır: Dostunun lehine tanıklık etmek. Düşmana da karın ağrısı ve meyvesi acı bir ağaç olmaktır (ağız tadı vermemektir).

Mızrakları ve kalkanları doğrayan keskin kılıcıyla aslanları parçalayan bir aslandır o...

Kurtuluşunu isteyeninin yakınlık kurması gerektiği bir hakandır o. Vay haline ona yakın olmayıp teslim olmayanın!

Kasidede methe konu olan İmam Bela'rab'ın ağırlıklı olarak siyasetteki dehasından ve savaşta düşmanlara karşı ezici bir üstünlük sağlamasından söz edilmiştir. Siyasi methiyelerin övgü yönleri olan cesaret, adalet, cömertlik, hilm,

bilgelik, akıl gibi temel meziyetlerle bezenmiş bir şahsiyet portresi çizilmiştir. Bu durum şairin eski Arap şiirinin temel medih unsurlarını gözetmedeki ihtiyatını göstermektedir. Buna göre kadim eleştirmenlerce methiyelerde olması gerektiği düşünülen dört ana meziyetten üçüne (cesaret, adalet, akıl) burada temas edildiği, ayrıca “*farzların ve sünnetlerin edasında mütemmim*” vurgusuyla Osmanlı dönemi methiyelerinde sıkça rastlanan “takva” ve “dindarlık” vasıflarına işaret edildiği dikkate alınırsa şairin başarılı bir methiye denemesinde bulunduğu söylenebilir.

Şair şiirindeki medih öğelerini bazı söz sanatlarıyla süsleyerek ana temayı biraz daha canlandırmıştır. “يَكُونُ مَا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ صَانِعُهُ” / *Tahtın sahibi olan, aynı zamanda o tahtın zanaatkârı olur.*” Mecazi anlatımıyla adeta tahtı bir sanat harikası haline getiren zanaatkâr edasınca tahta oturanın da onun ve sultanlığın hakkını vermesi gerektiğini az rastlanır cinsten veciz bir üslupla dikkatlere arz etmiş, devamında da sahip olduğu vasıflarla memdûhun tam da bu tanıma uyduğunu zımnen vurgulamıştır. Yine “*düşmanlarına kasabın semiz hayvanlara ettiği gibi yapan?*” ifadesiyle de düşmanlarını birer birer yok ederek savaş alanından silip süpüren hükümdarı, boğazladığı hayvanını paramparça eden kasaba benzeterek kendine özgü bir üslupla “*temsîli teşbih*” metaforunun en güzel örneklerinden birini sunmuştur. Diğer taraftan şair bu kasidesinin 18 beyitlik methiye bölümünü ne çok kısa ne de gereğinden fazla uzun tutmuş, böylece övgüsünde dengeli bir tutum izlemiştir. Nitekim İbn Reşîk, eserinde hükümdarların methiyesini mübtezel ifadelerle uzun tutarak baş tarafın unutulmasına meydan verilmemesi, ya da amaç hasıl olmayacak derecede kısa tutulmaması gerektiği fikrini bu konuda görüş beyan edenlerin ifadelerinden örneklerle destekleme yoluna gitmiştir.²²⁹

el-Habsî'nin satır aralarında az da olsa memdûhun cömertliğine vurgu yapmasından onun imamdan ihsân umduğu kanaati hasıl olsa da, kendisinin İmam Bela'rab döneminde zaten sarayda onun gözetimi ve eğitimi altında olduğuna bakıldığında, bu kasideyi daha çok imama olan hayranlığını ve yaptığı unutulmaz iyilikler karşısındaki vefasını dile getirmek için kendisine ithaf etmiş olduğunu söylemek mümkündür.

²²⁹ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 128.

2.1.2.1.2. es-Seyyidu'l İmam Seyf b. Sultân'ı Methi

Tam adı Seyf b. Sultân b. Seyf b. Sultân b. Mâlik el-Ya'rûbî'dir (ö. 1123/1711). Yönetimde olan ağabeyi Bela'rab (Ebu'l-Arab) b. Sultân'a isyan etmiş, onunla girdiği taht mücadelesinden galip çıkmış, 1692 yılında idareyi devralmıştır. Ya'rûbîlerin dördüncü imamıdır. Gerek içerden gerek dışarıdan bozgunculardan gelen her türlü tehditi başarılı stratejileriyle savuşturması, hükümdarlıkları zaptetmesi, özellikle Portekizlere karşı heybeti ve dik duruşuyla sağladığı ezici üstünlükler dolayısıyla "Kaydu'l-Ard" lakabı ile anılmıştır. Portekizliler'i ağır mağlubiyete uğratarak ellerindeki birçok kaleyi ele geçirmiş, onları nihâi olarak Doğu Afrika'dan defetmiştir. Siyâsi, ekonomik ve askerî alandaki ıslahatlarıyla tarihe damgasını vurmuştur. Zirai faaliyetleriyle Umman'ı bayındır hale getirmiş, devlet ve halk onun döneminde refah ve zenginlikte zirveye ulaşmıştır. Deniz ve kara ordularındaki ıslahatlarıyla ün salmıştır. Hizmetinde olan köle ve cariyelerinin sayısı yedi yüze ulaşmıştır. Memlekette adalet ve asayişini temin etmiş, güçlünün zayıfa ilişmesine izin vermemiştir. Miladi 1711 yılı Ramazan ayının ilk Cuma gecesinde Rustâk'ta vefat etmiştir. Rustâk Kalesi'nin batısındaki tepenin üzerinde bulunan kabrine oğlu Sultân b. Seyf görkemli bir kubbe yaptırda, Bû Sa'îdiler döneminde ülkeye saldıran Vahhâbîler tarafından bu kubbe yıkılmıştır.²³⁰

Seyf b. Sultân da ağabeyi gibi el-Habsî'ye saygı göstermiş, devletin merkezini Cebrîn'den Rustâk nâhiyesine taşıdığında, şairi Rustâk'taki köyü Hazem'de bulunan kendi şahsına ait hanesine yerleştirmiş, ilgisi ve lütfunu ondan esirgememiştir.²³¹ Dolayısıyla el-Habsî'nin Seyf b. Sultân ile ilgili methiyelerini de ihsan elde etmek için değil, memdûha saygı ve samimiyetini göstermek veya kendince vefâ borcunu yerine getirmek için nazmettiği şiirler kategorisinde değerlendirmek gerekecektir. Zira şair Seyf b. Sultân için söylediği "el-Ma'rîyye" mahlâslı şiirine etkileyici ve coşkulu bir üslupla yağmur-tabiat tasviri ve gazelle 28 beyitlik bir girizgâh yaptıktan sonra yumuşak bir tahallus²³² ile memdûhu şu şekilde övmeye başlamıştır:²³³ [Başît]

وَالشَّمْسُ فِي الْكَبْشِ وَالْفَصْلُ الرَّيِّعُ وَكَأَنَّ
نَ الشَّهْرُ نَيْسَانَ وَالْأَيَّامُ أَعْيَادًا

²³⁰ İbn Razîk, *es-Şahîfetu'l-Şahîniyye*, V, 242-243; *el-Fethu'l-Mubîn*, II, 162-163; es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 96; el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi 'Umân*, s. 86.

²³¹ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 84; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 11.

²³² Bkz. s. 222.

²³³ *Dîvânü'l-Habsî*, s. 43-44; el-Harûşî, *Şa'iru 'Umânî ve Kaşîde*, s. 76.

كَأَمَّا الدَّهْرُ فَدَ عَادَتْ شَيْبَتُهُ
وَالْأَسَدُ تَمْشِي مَعَ الْأَرَامِ خَاضِعَةً
تَرْعَى الظَّبَاءَ مَعَ الْأَسَادِ أَمِنَةً
لَأَنْتَ قُلُوبُ الْوَرَى مِنْ بَعْدِ فَسَوَتْهَا
وَالنَّاسُ قَرَّتْ بِهَذَا الْعَصْرِ أَعْيُنُهُمْ
وَالْحَقُّ أَوْضَحَ مِنْ شَمْسٍ وَمِنْ قَمَرٍ
مِنْ بَعْدِ شَيْبِ وَإِبَانُ الصَّبِيِّ عَادَا
يَا صَاحِبَ الْخَوْفِ إِنَّ الْخَوْفَ قَدْ بَادَا
حَتَّى تَكَادُ الظَّبَاءُ تُصْطَادُ مِرْصَادَا
حَقًّا وَكَانَتْ قُلُوبُ النَّاسِ أَصْلَادَا
سَلَامَةً وَنَمَوًا مَالًا وَأَوْلَادَا
وَالْعَدْلُ سَيْفُ ابْنِ سُلْطَانَ الَّذِي سَادَا

Güneş koç burcunda, mevsim bahar. (İçinde bulunduğumuz) ay Nisan ayı idi, günler ise bayram...

Sanki zaman yaşlılıktan sonra gençliği ve (hatta) çocukluğunun başına geri dönmüştü.

Aslanlar boyun eğmiş bir şekilde (beyaz renkli) ceylan yavrularıyla birlikte yürüyor. Ey korkan kişi, artık korku yok oldu.

Ceylanlar aslanlarla beraber oldukları halde huzur içinde otluyor. Ta ki pusuya düşürülerek avlanıncaya kadar...

Gerçekten mahlûkâtın kalbi sertliğinden sonra yumuşadı. İnsanların kalpleri (önceden) sertti.

Bu çağda insanlar esenlik açısından gözleri aydın oldu. Mal ve evlâtları çoğaldı.

Hakikat güneşten ve aydan daha âşikârdır. Adalet ise halkına efendi olan Seyf b. Sultân'ın ta kendisidir.

Görüldüğü üzere şair, Seyf b. Sultân döneminde ülkede hâkim olan emniyet ve ekonomik rahatlığın insana, tabiata ve çağa yansımaları coşkulu bir üslupla ifade etmiştir. Meşakkatli savaş günleri ve ekonomik bunalımlardan sonra gelen huzur ve asayiş; sert geçen bir kıştan sonra tabiata Nisan ayıyla teşrif eden bahar, sürurun hâkim olduğu bayram günleriyle özdeşleştirerek, sanki çağların, dünyanın ve insanın hayata yeniden başladığını içtenlikle dile getirmiştir. “وَالْأَسَدُ تَمْشِي مَعَ الْأَرَامِ خَاضِعَةً” / *Aslanlar boyun eğmiş bir şekilde (beyaz renkli) ceylan yavrularıyla birlikte yürüyor*” diyerek kudreti ve zaafi temsil eden farklı öğelerle, sanki kurdun kuzuya saldırmaktan çekindiği Hz. Ömer dönemindeki adaletle telmih yapmış, böylece güçlünün zayıfı ezemediğine vurgu yapmış, “وَالْحَقُّ أَوْضَحَ مِنْ شَمْسٍ وَمِنْ قَمَرٍ” / *Hakikat güneşten ve aydan*

daha âşikârdır.” sözleriyle de Seyf b. Sultân’ın adaletini hiç kimsenin inkâr edemeyeceğini anlatmıştır.

el-Habsî, Seyf b. Sultân’ın döneminde ferdi ve toplumsal hayatta gerçekleşen köklü pozitif değişim ve memdûhun bu değişime olan katkısından söz ettikten sonra faziletli kişiliğinden bahsederek onu övmeye başlar:²³⁴ [Başît]

نِعْمَ الْإِمَامُ إِمَامُ الْمُسْلِمِينَ لَهُ مَكَارِمٌ وَنَدَى لَمْ يُحْصَ تَعْدَادَا
فَاقَ الصَّرَاغِمَ إِفْدَامًا وَمَقْدَرَةً وَقَدْ أَبَادَ الْعِدَا نَارًا وَفُؤَادَا
وَفَاقَ ذَا الْعَفْوِ عَفْوًا وَاسِعًا وَنَدَى وَفَاقَ ذَا الْحَرْبِ أَقْوَامًا وَأَجْنَادَا
وَكَمْ عَلَا ذِرْوَةَ الْعَلْيَاءِ مَكْرُمَةً وَفَاقَ كُلَّ الْعِدَا جَدًّا وَأَجْدَادَا
لَوْلَا النَّبِيُّونَ وَالرُّسُلُ الَّذِينَ مَضَوْا لَمَا رَأَيْنَا لَهُ فِي النَّاسِ أُنْدَادَا
مِنْ بَعْدِ وَيْلَكُمْ كُونُوا لَهُ تَبَعًا يَا وَئِيلَ مَنْ مَالٌ يَوْمًا عَنْهُ أَوْ حَادَا

Müslümanların lideri, ne güzel bir liderdir. Onun asil özelliklerini ve cömertliğini saymak imkânsız.

Güçte ve cesaretle aslanlara üstün geldi. Düşmanın çeliğini ve ateşini yok etti.

Cömertlik ve geniş affediciliğiyle, merhametli kişi(ler)e üstün geldi. Kâbile ve ordularıyla da savaştı(lar)a galip geldi.

Asâlet bakımından nice yüksek zirve(ler)i aştı. Tüm düşmanlarına da ataları bakımından mümtâz oldu.

Gelip geçmiş olan nebîler ve resuller olmasa, onun insanlar arasında dengini göremeyiz.

Size gelen şerden sonra, ona tabi olun. Bir gün kim ondan yüz çevirir de, yolu saparsa vay onun haline !

Eleştirmenler, şairlerin methiyelerinde tuttıkları yollardan birinin de, çeşitli maksatlarla şiirlerinde övdükleri yöneticileri tüm insanlardan ve krallardan üstün tutmaları olduğunu belirtmişlerdir.²³⁵ Bu tespitin şair açısından yerinde olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıdaki dizelerde memdûhun zikredilen her vasıfta, o vasfı en iyi temsil eden şahsiyet ya da topluluklardan üstün tutulduğu görülmektedir. Hatta şair bu noktada ileri bir adım daha atarak 5. beyitte memdûhun peygamberlerden sonra en üstün zat olduğunu ifade etmiştir. Şair ikinci beyitte “*düşmanın çeliğini ve ateşini yok etti*” sözüyle Seyf b. Sultân’ın ordu donanımının Portekizliler’in top ve tüfeklerini

²³⁴ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 44; el-*Harûşî*, *Şa'iru 'Umânî ve Kaşîde*, s. 76-77.

²³⁵ ed-*Dehhân*, *Medîh*, s. 16-17.

yerle bir ettiğini ima ederken, “size gelen şerden sonra, ona tabi olun” tavsiyesiyle de daha önce Portekizliler’in ani baskınları ve yaptıkları hunharca katliamlardan sonra, onlara karşı muzaffer olan Seyf b. Sultân’ın kadru kıymetinin teslim edilmesini ima etmiştir.

2.1.2.1.3. es-Seyyidu’l İmam Sultân b. Seyf ’i Methi

Ya’rûbî Hânedânı’nın beşinci imamı olan İkinci Sultân b. Seyf’in tam adı Sultân b. Seyf b. Sultân b. Seyf b. Mâlik b. Bela’rab el-Ya’rûbî’dir (ö. 1131/1718). Babası Seyf b. Sultân’ın vefatından on gün sonra Rustâk Kenti’nde kendisine biat edilmiştir. Hem karada hem de denizde dış tehditlerle mücadele etmiş, düşmanı vatanlarından defetmiştir. İran’a karşı kazandığı Bahreyn Savaşı meşhurdur. Bu savaşı yirmi büyük, yedi yüz küçük gemiden oluşan bir donanma ve kırk bin kişilik bir ordu ile kazanmıştır. Hazem Kalesi’ni inşâ ettirmiş ve merkezi Rustâk’dan buraya taşımıştır. Umman halkı kendisine çok saygı duyduğu için döneminde ülkede her hangi bir iç kalkışma olmamıştır. Ülkeyi adaletle yönetmiştir. 1718’de Hazem Kalesi’nde vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.²³⁶

İkinci Sultân b. Seyf, babası Seyf b. Sultân’ın vefatından sonra Şâir el-Habsî’nin gözetimini üslenmiştir. Sultân kendisini çok sevmiş, ona saygı duymuş, şairliğine ve maharetine inanmış; bu nedenle de o ve eşi için sarayda kalacakları özel bir yer tahsis etmiş, bolca iyilik ve ihsanda bulunmuştur. Şair bu imamla birlikte toplamda üç imamın gözetiminde kaldığına göre, onu Mu’taşım’ın (ö. 227/842) sarayındaki Ebû Temmâm (ö. 231/846) ve Seyfu’d-Devle’nin (ö. 356/967) sarayındaki el-Mutenebbî (ö. 354/965) gibi saray şairlerinden saymak yerinde olacaktır.²³⁷ Örneğin, el-Habsî Sultân için terennüm ettiği “Kâbâiliyye” künyeli kasidesinin bir beytinde kendisine olan minnettarlığını dile getirmiş, ayrıca onun yardımı olmasaydı derbeder bir halde kalacağını kinâyeli bir üslupla şöyle dile getirmiştir:²³⁸ [Başît]

لَكِنِّي رَجُلٌ لَوْلَا كَرَامَةُ سُلْ طَانَ لِأَصْبَحْتُ رَبَّ الْمَنْزِلِ الْخَالِي

Ancak ben eğer Sultân’ın lütfü keremi olmasa, (bom)boş evin reisi olacak bir adamım.

²³⁶ el-Ezkevî, *Keşfu’l-Ğumme*, III, 235; İbn Razîk, *es-Şahîfetu’l-Kahtâniyye*, V, 248-255; *el-Fethu’l-Mubîn*, II, 164; es-Sâlimî, *Tuhfetu’l-A’yân*, II, 109.

²³⁷ Altûncî, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fi’l-Edeb*, II, 543-544.

²³⁸ *Dîvânü’l-Habsî*, s. 64.

Sultân'ın kendisine olan içten davranışından etkilenen şair onun için söylediği methiyelerine içerik itibariyle biraz daha özenmiş, sayı itibariyle de en çok medih şiirini ona yazmıştır.²³⁹ İbn Razîk, şairin Sultân b. Seyf için nazmettiği uzunlu kısıklı kırk iki methiyenin varlığından söz etmiştir.²⁴⁰ Bu tespit tutarlıdır. Zira divanda on beş kaside, on beş maktû'a, oniki nütfe olmak üzere toplamda kırk iki kaside mevcuttur. Şairin divanındaki en güzel şiirlerinden biri olan ve Sultân b. Seyf'in İranlılar'a karşı elde ettiği Bahreyn Zaferi'ni hikâye ettiği ve hem Sultân'ı hem de ordusunu övdüğü "Bahreyniyye" isimli meşhur methiyesinin ilk yirmi bir beytine giriş bölümündeki "Siyâsî Hayat" başlığı altında yer verilmişti. Bu nedenle burada aynı şiirin tekrarı yerine, sultanla ilgili başka methiyelere yer vermek uygun olacaktır. Şair, "Kâbâiliyye" ünvanlı kasidesinde ise Sultân b. Seyf'i şu veciz mısralarla övmüştür:²⁴¹

[Başît]

وَصِدُّهُ بَيْنَ إِفْزَاعٍ وَأَهْوَالِ	وَحَيْلُهُ تَحْتَ نَفْعِ الْحَرْبِ عَادِيَّةٌ
وَصُورِ النَّاسِ مِنْ مَاءٍ وَصَلْصَالِ	أَشْمُ صُورٍ مِنْ فَخْرِ وَمِنْ شَرَفِ
زَيْنِ الْخِصَالِ كَرِيمٍ غَيْرِ مُخْتَالِ	مُهَدَّبِ الطَّبَعِ مُحَمَّدٍ خَلَائِقُهُ
فِي فَخْرِ يَعْرُبُ فِي إِقْدَامِ رَبِّبَالِ	فِي جُودِ حَاتِمٍ فِي فَضْلِ ابْنِ أَمْنَةِ
أَمْنَا وَخَصْمُكَ فِي فَهْرِ وَإِذْلالِ	فَدْمٍ وَعِشِّ يَا إِمَامَ الْمُسْلِمِينَ وَتَمِّ

Atı, harbin tozu (toprağı) altında harıl harıl koşar. Hasımı ise korku ile panik arasındadır.

İnsanlar su ve kuru balçık ile şekillendirilmişken, (o) asil şahsiyet adeta şan ve şeref ile biçimlendirilmiştir.

Güzel ahlâkı övülmüştür, iyi huyları hasletlerin süsüdür, cömerttir ve mütevâzidir.

(O); cömertlikte Hâtem, fazilette İbn Âmine, asâlette Ya'rûb, cesaretle aslandır.²⁴²

O halde (bu minval üzerine) devam et ve (hayatını) yaşa ey Müslümanların önderi! Düşmanın boynu bükük ve rezil bir durumda iken sen güven içinde uyu.

²³⁹ Süleymân b. Belâ'rab, "Târîfun bi'ş-Şâ'ir", *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'ش'; Abdul'alîm 'Îsâ, "Kelimetu'l-Muhakkık", *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'و'.

²⁴⁰ İbn Razîk, *es-Şahîfetu'l-Kahtâniyye*, V, 254.

²⁴¹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 66.

²⁴² Hâtem'den kasıt cömertliğiyle darbu mesel haline gelmiş ve aynı zamanda bir şair olan Hâtem b. Abdillâh et-Tâî'dir (ö. 46); (Bkz. Ebû Osman 'Amr b. Baħr b. Maħbûb el-Câhîz, *el-Hayevân*, 2. bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, h. 1424, VII, 447); 'İbn Âmine' Hz. Peygamber (s.a.s.)'den kinâye, Ya'rûb ise Ya'rûbilerin atası olan Ya'rûb b. Kaħtân'dır. Bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 66.

İlk beyitte atlar, özellikle “عَادِيَةٌ” (Harıl harıl koşan at) vasfı ile nitelenmiştir ki, bu rasgele bir tercih olmayıp Kur’ân’ı Kerîm’deki “‘Âdiyât Sûresi”ndeki cihat atlarına gönderme yapılmış, memdûhun atları ilgili surede övülen ve üzerine yemin edilen şanlı cihat atlarına benzetilmiştir. 2. beyitte mübâlağalı ve son derece şık bir anlatımla memdûh diğer insanlardan üstün tutulmuş, 3. beyitte güzel hasletlerden bahsedilmiş, 4. beyitte de memdûh istiâre sanatıyla her biri bir meziyette ün yapmış olan örnek şahsiyetlere benzetilmiştir. Son beyitte ise “وَخَصْمُكَ فِي قَهْرٍ وَإِدْلَالٍ” / *Düşmanın boynu bükük ve rezil bir durumda iken*” cümlesiyle üstü kapalı olarak Bahreyn Savaşı’nda mağlup edilmiş olan İranlı düşmanlara telmih yapılmıştır.

Çeşitli vesilelerle ve çeşitli maksatlarla methiyeler söylemiş olan el-Habsî şiiirlerinde duâ ve bayram gibi dinî ve sosyal unsurlara da yer vermiştir. Bu tür muhtevayı haiz dizelerinde şairin daha samimi ifadeler kullandığı görülmektedir. Sultân b. Seyf’e duâlar ettikten sonra onun Ramazan Bayramı’nı kutladığı aşağıdaki beyitleri bu minvalde değerlendirmek gerekir:²⁴³ [Seri’]

أَمَدَكَ اللَّهُ بِمَا شِئْتَهُ	وَأَعْظَمَ اللَّهُ لَكَ الْأَجْرَا
وَقَدْ جَزَاكَ اللَّهُ جَنَاتِهِ	فِي دَارِكَ الدُّنْيَا وَفِي الْأُخْرَى
هُنِّيْتَ بِالْعِيدِ وَلَكِنِّي	بِكُمْ أَهْيَى الْعِيدِ وَالْفِطْرَا
يَا فَمَرَ الدَّهْرِ وَيَا شَمْسَهُ	لَوْلَاكَ لَا شَمْسَ وَلَا بَدْرَا
تُمْ صَلَاةً وَسَلَامًا عَلَى	مُحَمَّدٍ دُو جَاءَ بِالْبَشْرَى

Allah size dilediğinizi versin ve size fazlasıyla ecir ihsan etsin.

Dünya ve ahiret yurdunda sizi cennetleriyle mükâfatlandırısın.

Bayramınız mübarek olsun. Ancak ben de sizin bayramınızı ve iftarınızı kutluyorum.

Ey (bu) çağın ayı ve güneşi (sultanım)! Siz olmasaydınız, ne güneş ne de ay olurdu.

Sonra (son olarak) salât ve selâm, müjdeyi getiren Muhammed (s.a.s.)’in üzerine olsun.

Cahiliyeden Osmanlı dönemine Arap şairler hayal dünyalarındaki geniş anlam yelpazesi içinde rol verdikleri ülke ya da kavimlerin liderlerini, teşbihin çeşitli formlarını kullanarak her biri bir vasfı aksettiren güneş, ay, yıldız, gezegen, yağmur,

²⁴³ *Dîvânu ’l-Habsî*, s. 70.

bulut, aslan, deniz, kılıç vb. figürlere benzetmişlerdir.²⁴⁴ el-Habsî de yukarıdaki beyitlerde Sultân b. Seyf'i istiare yoluyla güneş ve ayın varlık sebebi olan daha üstün bir ışık kaynağına benzettiği gibi, aşağıdaki maktû'ada da cömertliği ile cengâverliğine vurgu yapmak üzere, yine istiare yoluyla yağmur ve aslana benzetmiştir:²⁴⁵ [Vâfir]

أَدِمَّ يَا رَبِّ سُلْطَانَ بْنِ سَيْفٍ هُوَ الْمَلِكُ الْمُعْظَمُ وَالْإِمَامُ
 هُوَ الْعَيْثُ الَّذِي يُرْجَى وَلَكِنْ يُقْصَرُ عَنْ سَمَاحَتِهِ الْعَمَامُ
 هُوَ اللَّيْثُ الَّذِي يُخْشَى وَلَكِنْ أَظَافِرُهُ الْأَسِنَّةُ وَالْحَسَامُ

Ya Rabbi Sultân b. Seyf'i daimî kıl (ona uzun ömür ver), (Çünkü) odur muhteşem bir hükümdar ve imam.

Odur ümit edilen yağmur. Ancak bulut onun cömertliğine ulaşamıyor.

O kendisinden korkulan aslandır. Ama tırnakları kılıç ve mızraklar(ı)dır.

el-Habsî bir gün Sultân b. Seyf'in yanından ayrılarak “Anâ Kasabası”na²⁴⁶ seyahate çıkmayı planladığında, gerek yolculuğu gerekse gideceği yerde ihtiyaç duyacağını düşündüğü bazı levâzım için Sultân b. Seyf'in kapısını şiirle çalmış ve ihsan istemiştir:²⁴⁷ [Muctes]

يَا مَنْ بَتَصْرِيفِهِ تَسَنَهُ لُ الْأُمُورِ الْعَظِيمَةِ
 يَا وَارِثَ الْفَخْرِ وَالْمَجْدِ مِنْ جُدُودِ قَدِيمِهِ
 يَا بَجَلَ سَيْفِ بْنِ سُلْطَانَ نِ دَا الْعَطَايَا الْعَمِيمَةِ
 غِيَاثُ كَفَيْكَ أَبَدَى مُزْنًا وَأَعَزُّرُ دِيمِهِ
 إِلَيْكَ أَبْيَاثُ شِعْرِ صَحِيحَةٍ لَا سَقِيمِهِ
 أَنْبَعِي بَهِنَّ لِحَافًا وَلَوْ بِأَيْسَرِ قِيمِهِ
 نَعْمَ وَأَنْبَعِي رِدَاءً وَمِعْوَزًا لِسَلِيمِهِ
 حَزَاكُمُ اللَّهُ عَنَّا فِي كُلِّ يَوْمٍ غَنِيمِهِ
 وَمَ يَزَلْ دَهْرُكُمْ دَ هَرَّ زِينَةَ وَوَلِيمِهِ

Ey idaresiyle güç işleri kolaylaştıran (sultanım)!

²⁴⁴ ed-Dehân, *Medih*, s. 16-17; el-Eyyûbî, *Âfâku 'ş-Şi 'ri 'l- 'Arabi fî Aşri 'l-Memlûki*, s. 109-111.

²⁴⁵ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 79.

²⁴⁶ Bu kasabanın şairin nezdindeki anlam ve önemine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

²⁴⁷ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 75-77.

*Ey kadîm atalarından (tevariüs eden) şeref ve asaletin vârisi olan (sultanım)!
Ey Seyf b. Sultân'ın (bolca) umûmî bağışta bulunan oğlu (sultanım)!
Sizin avuçlarınızın imdadı yağmur yüklü buluttan daha aşikâr ve ondan daha bereketlidir.*

Hastalıklı değil, sağlıklı şiirin mısraları size (armağan)dır.

Ben o mısralarla en ucuzundan da olsa (tarafınızdan) bir örtü arzuluyorum.

Evet, ve (bir de) Selîme²⁴⁸ için bir elbise ve bir hırka rica ediyorum.

Sayemizde Rabbim size her gün ganimet ihsan etsin.

Sizin devriniz devamlı zinet ve ziyafet devridir.

Şairin bu şiiri kendisine söylemesinden sonra Sultân'ın onun isteklerini hemen karşıladığı ifade edilmiştir.²⁴⁹ Şiirdeki “عِيَاثُ كَفَيْكَ أَبَدِي مُزْنًا وَأَعَزُّ دِيْمَه” / *Sizin avuçlarınızın imdadı yağmur yüklü buluttan daha aşikâr ve ondan daha bereketlidir.*” mısrasında şair, istiare sanatıyla memdûhun bir işaretle nasıl cömertlikte bulunacağını imâ ederek onun ihsânını cezbetmiştir.

Görüldüğü üzere şair İmam Sultân b. Seyf'i tek bir gaye için övmemiş, bazen kendisine olan teveccühünü âşikâr etmek, bazen onun bayramını tebrik etmek, bazen savaştaki zaferini kutlamak ve bazen de bağış elde etmek için övmüştür. Ayrıca yukarıda özellikle belirtildiği üzere şair fakirliği sebebiyle değil, çıkacağı seyahatte kendisine mutlaka lazım olacak fazladan ihtiyaçları nedeniyle bağış istemiştir. Esasen şairle Sultân b. Seyf arasındaki ülfet ve muhabbetin derecesi maslahat ve menfaat yönünden olan ilişkilerinin derecesine nispetle daha kuvvetlidir. Dolayısıyla ikisinin arasındaki güçlü bağı, Mutenebbî ile Seyfu'd-Devle arasındaki nitelikli dostluğa benzetmek mümkündür.

el-Habsî, Sultân b. Seyf için nazmettiği diğer şiirlerinden “eş-Şuvâ'ıyye” başlıklı kasidesinde Sultân'ın tahta çıkışını ve bayramını, “el-Ķâfiyye”de Rustâk mevkiinden “Nezvâ”ya gelişini kutlamış, “el-Mu'allime” ve “el-Ahmesiyye”de Sultân'ı methetmiştir. Ünvanlı olan diğer kaside, maqtû'a ve dû beyitlerinin kiminde bayramlarını tebrik etmiş, kiminde yeni sarayına taşınması münasebetiyle memdûhu

²⁴⁸ Selîme, el-Habsî'nin karısıdır. Sultân b. Seyf daha önce her ikisini de Rustâk Nâhiyesi'ne bağlı Hâzem kasabesinde kendi evine yerleştirdiği için eşini de iyi tanıyordu. Bu nedenle şair eşini tanıtmadan doğrudan ismini anmıştır. (Bkz. *Dîvânü'l-Habsî*, s. 76.)

²⁴⁹ Sultân b. Seyf, şair bu şiiri okur okumaz kendisine ve eşine birer gömlek, bir elbise, ayrıca bir hırka kıymeti olan oniki gümüş Muhammediye, bir örtü kıymeti olan yirmi sekiz gümüş Muhammediye, harcîrah olarak otuz gümüş Muhammediye, biraz azık, bir binek devesi bağışlamıştır. Böylece şair en güzel şekilde 'Anâ Kasabası'na ulaşmış, bir süre bu kasabada kaldıktan sonra tekrar Sultân b. Seyf'in yanına geri dönmüş ve orada yine eskiden olduğu gibi refah ve huzur içinde bir hayat sürmüştür. (Bkz. *Dîvânü'l-Habsî*, s. 77.)

ve sarayını kutlamış, bazısında da çeşitli mekânlara gidiş ve gelişlerini anarak onu övmüştür.²⁵⁰

2.1.2.1.4. es-Seyyidu'l İmam Mühennâ b. Sultân'ı Methi

Mühennâ b. Sultân, hanedânın yedinci imamıdır. Tam adı Mühennâ b. Sultân b. Mâcid b. Mubarek b. Bela'rab el-Ya'rûbî'dir (ö. 1133/1721). I. Seyf b. Sultân'ın damadı, vefat eden İkinci Sultân b. Seyf'in ise eniştesidir. İkinci Sultân b. Seyf'in henüz ergenliğe ermemiş oğlu İkinci Seyf b. Sultân'ın sadece bir ay yönetimde kalması sonrasında ulemanın içtihadı ve biatlarıyla hükümeti kurmuştur. Politik kararları almadan önce ulemadan müteşekkil meşveret meclisi ile hep istişare etmiştir. Adalet ve hoşgörü sahibidir. Onun döneminde ticaret ilerlemiş, ülke piyasasına ucuzluk hâkim olmuştur. Vergileri düşürmüştür. Ancak imameti pek uzun sürmemiştir. Ya'rûbî Hânedânından Ya'rûb b. Bela'rab ve beraberindeki Rustâk halkı birlik oluşturarak ayaklanmışlar, sonra da İmam Mühennâ'nın bulunduğu Rustâk kalesini muhasara altına almışlardır. Teslim olması halinde canını ve malını eman altına alacaklarına dair ona söz verseler de bu sözlerinde durmamışlar, teslim olan imamı önce tutuklamış ve işkence ettikten sonra katletmişlerdir. Böylece bir yıl süren imameti sona ermiş, daha sonra da hiç bitip tükenmeyen iç karışıklıklar dönemi başlamıştır.²⁵¹

el-Habsî, çok sevdiği Sultân b. Seyf'ten sonra olacakları biraz ögnörmüş olmalı ki, onun vefatı kendisini gam ve kedere boğmuş, ahirete irtihalinden sonra yalnızlık hissetmeye başlamıştır. Gurbet duygusu gün geçtikçe içini kemirmeye başlayınca, Rustâk'taki Sultân'ın evini terkederek Nezvâ'ya göç etmiş, hayatının geri kalan kısmını doğduğu yerde geçirmeye karar vermiştir.²⁵² Hayatındaki bu radikal kararıyla her ne kadar mekân bakımından yöneticilerden uzaklaşmış olsa da, onlarla irtibatını kesmemiştir. Nitekim Sultân b. Seyf'ten sonra yönetime ehil görülmüş olan İmam Mühennâ b. Sultân'ın tahta geçişini “Keyvâniyye” nisbeli kasidesiyle şöyle tebrik etmiştir:²⁵³ [Basîf]

²⁵⁰ Bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 45-85.

²⁵¹ el-Ezkevi, *Keşfü'l-Gümme*, III, 240-241; İbn Razîk, *es-Şahîfetu'l-Kahtâniyye*, V, 256-257; *el-Fethu'l-Mubîn*, II, 172-173; es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 112-113; el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi 'Umân*, s. 154.

²⁵² Süleymân b. Bela'rab, “Târîfun bi'ş-Şâ'ir”, *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'ش'; Abdul'alîm Îsâ, “Kelimetu'l-Muhakkık”, *Dîvânu'l-Habsî*, s. 'س'.

²⁵³ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 111-112.

هُنَّيْتِ بِالْمَلِكِ يَا ذَا الْقَدْرِ وَالشَّانِ
نَعَمْ وَأَصْبَحْتَ لَكَ الْأَيَّامُ مُقْبِلَةً
وَقَدْ حَلَلْتَ مِنَ الْعَلِيَاءِ مَنْزِلَةً
أَعْطَاكَ رَبُّكَ مُلْكًا قَدْ تَنَزَّهَ عَنْ
أَضْحَى طَرِيقُكَ مِنْهَا جَ الَّذِي افْتَخَرْتَ
حَتَّى غَدَا الْحَاسِدُ الْمَقَالِي أَخَا كَمَدٍ
وَقَائِلٌ مَنْ تُهَيِّيَ الْيَوْمَ قُلْتُ لَهُ
السَّيِّدُ السَّنْدُ الزَّاكِي الَّذِي افْتَخَرْتَ
مِنْ دَابِّهِ الْهَمَّةُ الْعُلْيَا وَعَادَتْهُ
زَانَتْ بِطَلْعَتِهِ الدُّنْيَا فَقَابَلَهَا
فَلَوْ نَبِيٌّ يُرَى بَعْدَ النَّبِيِّ بِهَا
فَعَدْلُهُ شَائِعٌ مَلَأَ الْبِلَادَ كَمِثْ
وَحِلْمُهُ رَاسِخٌ لَوْ قَدْ وَزَنْتَ بِهِ
دُمْ سَيِّدِي وَابْقَ فِي خَيْرٍ وَعَافِيَةٍ
أَنْتَ الزَّمَانُ وَلَكِنْ أَنْتَ صِرْتَ لَهُ
وَاللَّهِ مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ وَلَا غَرَبَتْ

وَالنَّصْرِ وَالْعَزَّ رَعْمَ الْحَاسِدِ الشَّانِي
بِالْخَيْرِ يَا خَيْرَ مَنْ قَاصٍ وَمِنْ دَانِ
وَرُتْبَةً مُنْتَهَاهَا رَأْسُ كَيَوَانِ
مُلْكِ الرَّشِيدِ وَعَنْ مُلْكِ بِنِ مَرْوَانَ
بِهِ أَكْبَابُ فَحَطَّانِ وَعَدْنَانَ
فِي الْهَمِّ وَالْعَمِّ مَا مَرَّ الْجَدِيدَانَ
إِنَّ الْمُهَنَّا الْمُهَنَّا بَجَلِ سُلْطَانَ
بِهِ وَقَدْ شَرَفْتَ أَبْنَاءَ كَهْلَانَ
فَكَ الْأَسِيرِ وَسُؤْلِ الْقَاصِدِ الْقَانِي
بِحُسْنِ دِينِ وَمَعْرُوفِ وَإِحْسَانِ
لَقِيلَ هَذَا النَّبِيُّ الْمُرْسَلُ الثَّانِي
لِ الشَّمْسِ شَاعَتْ بِأَفْقَارِ وَبُلْدَانَ
رَضْوَى لَزَادَ عَلَى رَضْوَى وَعَلَانَ
مَا أَطْرَبَ الْإِبِلِ الْحَادِي بِالْحَانَ
إِنْسَانَ مُثَلَّثَةً يَا خَيْرَ إِنْسَانَ
إِلَّا وَحُبُّكَ إِسْرَارِي وَإِعْلَانِي

Hasetçi kindara rağmen imametın mübarek olsun, ey kıymet, şan, zafer ve izzet sahibi !

Evet, günler (birbiri ardınca) hayrı izleyerek senin için aydınlandı, ey uzak yakın herkesten daha üstün olan!

Konum ve rütbe bakımından sonu Keyvân'ın (Satürn Gezegeni'nin) başına kadar ulaşan semadan indin (geldin).

Rabbin sana (Harun) Reşit ve (Abdül)melik b. Mervân 'ın egemenliğinden beri (farklı) bir egemenlik lütfetti.

(Tuttuğun) yol, Kahtân ve 'Adnân 'ın ulularının iftihar ettiği yol oldu.²⁵⁴

²⁵⁴ Kahtân b. 'Âbir ve 'Adnân Ebû Mu'îd'e telmih vardır. Böylece Araplar'ın bilindik iki soy ağacında yer alan meşhur atalarına işaret edilmiştir. (Bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 111 dipnot.)

Öyle ki, (içlerinde sana) haset ve nefret besleyenler, gece gündüz gam ve kederde hüzne kardeş oldular.

Biri bana “Bugün kimi tebrik ediyorsun” dedi. Ben de ona: “Kuşkusuz tebrik edilen Sultan’ın oğlu (damadı) Mühennâ’dır.” dedim.

Reşit kimselerin kendisiyle şereflediği, iftihar ettiği iyi kalbli, kendisine dayanılan efendidir o!

Alicenaplık onun güzel huylarındandır. Esiri kurtarmak ve kendisine yönelen fakiri memnun etmek onun âdetidir..

Dünya onun simasını süsledi. O da dünyayı hüsnü diyanetiyle, iyilik ve ihsanıyla karşıladı.

Nebi’den (s.a.s) sonra bir nebî daha orada (Ummanda) görülseydi, denirdi ki işte bu (sultan), gönderilmiş ikinci Peygamberdir.

(Işığı) ülkelere ve çorak arazilere yayılan güneş gibi, onun adaleti de ülkeleri dolduracak şekilde yayılmıştır.

Hoşgörüsü köklüdür. Eğer onun hoşgörüsünü Radvâ dağına karşılık tartsaydın, Radvâ ve Allân Dağları’na ağır gelirdi.

Kervancıbaşı develeri nağmelerle coşturduğu sürece, hayatınıza devam edip iyilik ve afiyet üzere kalınız efendim.

Sen zamansın. Fakat sen zamanın göz bebeği oldun ey insanların en hayırlısı!

Vallahi güneş doğduğu ve battığı sürece, senin sevgin benim (kâh) gizlediğim ve (kâh) ilân ettiğimdir.

Şairin bu methiyesi nispeten dönemin tarihini ve siyasi durumunu yansıtmıştır. Bu vesileyle içeriğe uygun olarak imamet olgusu, bazı tarihi şahsiyetler, zafer, adalet ve hoşgörü gibi öğeler kullanılmıştır. 1. ve 7. beyitte imamın tahta geçişi tebrik edilmiştir. İlk beyitte “رَغَمَ الْحَاسِدِ الشَّانِي / Hasetçi kindara rağmen” derken imama muhalif olup yönetimin Sulţân b. Seyf’in küçük oğlu II. Seyf b. Sulţân’ın hakkı olduğunu savunan kabile liderleri kastedilmiştir. 2. beyitte mevcut muhalefet ortamının imamın lehine sonuçlandığı, 6. beyitte ise bu sonucun muhalifleri bir hayli üzdüğü ifade edilmiştir.

Cahiliye şairlerinden en-Nâbiğa ez-Zubyânî’nin methettiği kralın diğer krallara nispetle kadrini daha da yükseltmek için onu yıldızlar arasındaki güneşe benzetmesiyle birlikte klasik Arap övgü şiirinde memdûhun teşbih veya istiare yoluyla gök cisimlerinden birine benzetilmesi âdet halini almış, Osmanlı dönemi

şairleri de bu âdeti farklı ifade biçimleriyle şiirlerine yansıtmışlardır.²⁵⁵ Şair el-Habsî'nin şiirlerinde de yer yer aynı durum söz konusudur. Şair yukarıdaki 3. beyitte memdûhun şanını yüceltmek için onun “كَيَّوَان”da (Satürn Gezegeni) bulunan mevkiinden inip geldiğini ifade etmiş, bu gezegenin ismi şiirin başlığına dahi yansımıştır. Yine 12. beyitte memdûh bu kez güneşe benzetilmiştir. Ona göre nasıl ki güneşin ışınları yeryüzünün ülke va geniş arazilerine yayılıyorsa, memdûhun adaleti de ülkesini ve yeryüzünü dolduracaktır.

Şair “مُلْكِ الرَّشِيدِ وَعَنْ مُلْكِ بْنِ مَرْوَانَ” ibaresiyle Abbâsi halifelerinden Hârun Reşit ile Abdu'l-Melik b. Mervân'ı kastetmiş, memdûhun liderlik çağının onlarınkinden uzak, başka bir deyişle iç karışıklıklardan hali olmasını temenni etmiştir. Zira her iki halife de içeride Hâricîler ve Bermekîler, dışarıda ise Bizans İmparatorluğu ile mücadele etmişlerdir.²⁵⁶ Ayrıca sahip olduğu erdemleriyle onu peygamberlerden sonra en üstün şahsiyet olarak kabul etmesi de, iktidarını Hârun Reşit ile Abdu'l-Melik b. Mervân'ın iktidarından üstün tuttuğunun delilidir.²⁵⁷ Yukarıdaki şiirde dikkat çeken bir diğer husus, şairin bu methiyesine diğer methiyelerinde olduğu gibi mukaddimeye gazel, hamr, hikmet veya atlâl ile başlamak yerine doğrudan memdûhu tebrik ederek ve överek başlamayı tercih etmesidir.

2.1.2.1.5. es-Seyyidu'l Kerîm Sultân b. Mürşid'i Methi

Ya'rûbîlerin son imamı kabul edilmiştir. Tam adı Sultân b. Mürşid b. 'Adiy b. Hâmid b. Mürşid b. Mâlik b. Bela'rab el Ya'rubî'dir (ö. 1152/1740). II. Seyf b. Sultân ile giriştiği iktidar mücadelesinden galip çıkarak imamet makamını elde etmiştir. Her şey, Behlâ, Nezvâ ve İzkî'deki ulemâ ile Zâhira, Vâdîyi Semâyil ve Mu'âvil'deki Ğafirîlerin ileri gelen liderlerinin Nahl Kasabası'ndaki bir mescidde kendisine biat ederek desteklemesi sonrasında, bir orduyla iktidarın merkezi olan Rustâk'a doğru yol almasıyla başlamıştır. Rustâk o gün üçüncü iktidarını yaşayan II. Seyf b. Sultân'ın hükmü altındadır. Seyf yanında yer alanlarla birlikte ona direnmek istese de Sultân b. Mürşid'in güçlü ordusunu yenemeyeceğini anlayınca oradan Maskat'a kaçmıştır. Sultân b. Mürşid'i güzel karşılayan Rustâk halkının ona biat etmesi üzerine yönetimin merkezini Maṭrah kıyı şehrine taşımıştır. İktidarı boyunca iç ve dış düşmanlarla

²⁵⁵ ed-Dehhân, *Medîh*, s. 16; Nebîl Hâlid, *el-Edebu'l-'Arabî beyne Aşrayni'l-Memlûki ve'l-Uşmâni*, s. 56.

²⁵⁶ Bkz. Hakkı Dursun Yıldız, “Abdülmelik b. Mervân”, *DİA*, Ankara, 1988, I, 267-270; Nahide Bozkurt, “Hârûnürreşid”, *DİA*, Ankara, 1997, I, 258-261.

²⁵⁷ es-Süveydî, *Şi'ru Râşid b. Hamîs el-Habsî*, s. 78-79.

mücadele etmiştir. Şuhâr yakınlarında İranlı bir komutanın ordusuyla yaptığı savaşta yenik düşerek ağır yaralanmış, sığındığı bir kalede üç gün daha yaşasa da dayanamayarak hayata gözlerini yummuştur.²⁵⁸

el-Habsî'nin Sultân b. Mürşid ile aralarındaki bağın kuvvet derecesine dair kaynaklarda her hangi bir bilgi yer almamakla birlikte, daha önce de değinildiği üzere el-Habsî, hayatı boyunca iktidarına şahit olduğu ne kadar imam var ise, her biri için en az bir adet de olsa medih şiiri söylemiştir. O, Sultân b. Mürşid'in ilk eşinin vefat etmesinden birkaç gün sonra yaptığı ikinci düğünü vesilesiyle nazmettiği methiyesinde kendisini şöyle övmüştür:²⁵⁹ [Munserih]

قَدْ جَاءَهَا مَنْ لَهَا وَمَنْ هِيَ لَهُ
وَمَنْ يُسَمَّى الذَّمُّ ابْنُ بُجْدَهَا
بَدْرٌ بِهِ الشَّمْسُ زُوِّجَتْ وَأَرَى الرَّ
بَجَلِ الْكِرَامِ الَّذِي مَفَاخِرُهُمْ
لَا يَبْتَعِي الْمَجْدُ بَعْدَهُ عَوْضًا
أَعْنِي عَدِيَّ بْنَ مُرْشِدِ أَسَدِ الْ
بَجَلِ الْيَعَارِيَةِ الَّذِينَ هَدَى
فَهَاكِهَا يَا عَدِيَّ تَهْنِئَةً
مَا قَطَعَ اللَّهُ حَبْلَ مُعْتَصِمٍ
هُنَيْتَ يَا سَيِّدِي بِمَا صَنَعَ
وَلِيَهْنَ أَصْحَابُكُمْ بِالْفِتْنِ
دُومُوا بِأَمْنٍ وَخَيْرٍ عَافِيَةً
وَمَنْ حُلَى الْمَجْدِ أَصْبَحَتْ حُلَّةُ
حَقًّا وَإِنْ غَارَ حَاسِدٌ جِهْلَهُ
مَانَ بِالْحَيْرِ مُقْبِلًا قِبَلَهُ
صَارَتْ عَلَى الْمَكْرَمَاتِ مُشْتَمِلَةً
لَهُ وَلَمْ يَبْغِ صَاحِبًا بَدَلَهُ
وَعُمِّي الَّذِي صَارَ بِالِغَا أَمَلَهُ
بُنُورِهِمْ رَبُّنَا الْوَرَى سُبُلَهُ
إِلَيْكُمْ بِالسُّرُورِ مُتَّصِلَهُ
إِلَّا بِأَمْرٍ مِنْ فَضْلِهِ وَصَلَهُ
اللَّهُ الَّذِي بَيْنَكُمْ وَقَدْ فَعَلَهُ
أَلْفَةً خَيْرٍ لَيْسَتْ بِمُسْتَقْبَلَهُ
طُولَ الْجَدِيدِينَ غَيْرِ مُنْفَصِلَهُ

Ona (Geline), kendisine ait olan kendisinin de ona ait olduğu (damadı) geldi.

Gelin, şerefın mücevheri olan (damat sultanın) süsü oldu.

Kendisine “Arif” denilen kimdir? (Yani) İşlerin içyüzünü gerçekten iyi bilen...Eğer bir hasetçi onu kıskanırsa kendisine cahillik etmiş olur.

Güneşin kendisiyle evlendirildiği bir dolunay. (Adeta) zamanın ona (damada) doğru hayırla yöneldiğini görüyorum.

²⁵⁸ İbn Razîk, *es-Şahîfetu'l-Kahtâniyye*, V, 284-288; *el-Fetħu'l-Mubîn*, II, 228-235; es-Sâlimî, *Tuħfetu'l-A'yan*, II, 144-153; Casim Avcı, “Ya‘rubîler”, s. 336.

²⁵⁹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 120-121.

Asilzâdelerin övünç kaynağı olan oğlu kapsamlı, soylu işleri (hizmetleri) yapmaya koyuldu.

Asalet (dahi) ondan sonra, onun yerini alacak bir (sultanı) istemiyor. Onun yerine bir dost da istemiyor.

Emeline kavuşmuş olan savaş aslanı Adıyy b. Mürşid'i kastediyorum.

Rabbimizin kendilerinin nuruyla insanlığı doğru yoluna erdirdiği Ya 'rubîlerin oğlunu...

Yâ Adıyy, İşte al onu (gelini), kesintisiz mutluluk vesilesi olarak size mübarek olsun.²⁶⁰

Allah, kendi lütfundan ona (sultana) ulaşmış olan bir emri (kaderi) dışında, kendisine sığınanın ipini asla kesmez.

Efendim, Allah'ın (c.c.) daha önce aranızda yapmış (kıymış, takdir etmiş) olduğu bu nikâh size hayırlı olsun!

Dostlarınız (da) sizin ülfetinizi tebrik etsinler. Öyle hayırlı bir ülfet (sevgi) ki, kimsede (benzeri) yok.

Gece gündüz aralıksız, güven ve hayır içinde, sıhhatli olarak hayat sürünüz.

Görüldüğü üzere bu methiyede de şairin bir önceki imamın methinde olduğu gibi klasik şiir dibacelerinden farklı olarak doğrudan memdûhu övmeye başlaması söz konusudur. Şair ilk beyitte damat ve gelinin huzura çıkışını anlatarak ve gelinin damada süs olduğunu belirterek düğün gününü tasvir etmiş; böylece damat, gelin ve evlenmek gibi sosyal unsurlara yer vermiştir. 2. beyitte memdûhun irfanına vurgu yapan şair 3. beytin “بَدْرٌ بِهِ الشَّمْسُ زُوِّجَتْ” / Güneşin kendisiyle evlendirildiği bir dolunay” şatırında dolunay ve güneşe dair yapılan alışlagelmiş istiarelerin zıddına olarak damadı Arap Dili'nde müzekker olan dolunaya, gelini de müennes olan güneşe benzeterek istiare fenomeninin farklı bir versiyonunu ortaya çıkarmıştır. Zira edebiyatta kadının siması çoğunlukla dolunaya ya da ayın ondördüne, yiğit erkek figürü ise güneşe teşbih edilmiştir.

Şairin sonraki beyitlerde diğer methiyelerinde kullandığı medih unsurlarının benzeri olarak memdûhu ve icraatlerini asaletle niteleyip 8. beyitte onun düğününü kutladığı görülmektedir. 9. beyitte ise Allah'ın (c.c.) kendisine yönelen kulun arzu ve isteğini asla geri çevirmeyeceğini, ancak katında yer alan daha önemli bir hikmet ve hayra binaen onun dileğini yerine getirmeyeceğini, nitekim lütfundan ona ikinci bir eş

²⁶⁰ Sultân b. Mürşid söz konusu evliliğini ilk eşinin ölümünden hemen birkaç gün sonra gerçekleştirmiştir. (*Dîvânu'l-Habsî*, s. 121.)

ihşân ettiğini belirterek “kader” olgusuna vurgu yapmıştır. 10. beyitte de memdûhun düşÜNÜNÜ Allah (c.c.)’ın katında kıydığı bir nikâh olarak kabul edip hayır temennilerini sunmuştur.

2.1.2.1.6. Ya‘rûbî Hanedanı’nı Methi

Dîvânü’l-Habsî’nin Ya‘rûbî imamların methine tahsis edilmiş olan 2. babı, şairin Ya‘rûbî Hanedanı’nı methettiği ve kendilerine teşekkür ettiği şu övgü şiiriyle sonlanmıştır:²⁶¹ [Seri’]

نَاهَا وَرَوَّاهَا السَّحَابُ الثَّقَالُ	قَدْ أَلْفَ الْخَيْرِ عَمَانًا فَأَغُ
وَكَتَسَبَتْ مِنْ أَجْلِهِمْ حُسْنَ حَالٍ	نَعَمْ وَطَابَتْ بِنِي يَعْرُبٍ
وَصَاحِبُوهَا بِخَيْرِ الْخِصَالِ	هُمْ بَدَلُوا الْمَعْرُوفَ فِي أَهْلِهَا
طُرًّا فَدَانَتْ سُهُلُهَا وَالْجِبَالُ	هُمْ مَلَكُوا الْأَرْضَ وَسُكَّانَهَا
دِينًا وَعَدْلًا وَبِأَصْلِ وَمَالٍ	هُمْ هُمْ جَادُوا وَسَادُوا الْوَرَى
دَانِيَةً مِنْهَا عَلَيْنَا الظَّلَالُ	هُمْ صَيَّرُوا الْأَرْضَ لَنَا جَنَّةً
وَأَكْرَمُوا الْوَفَادَ قَبْلَ السُّوَالِ	هُمْ أَطْعَمُوا الْأَضْيَافَ جَزَلَ الْقَرَى
أَيْمَةً الْكُفْرِ أَشَدَّ الْقِتَالِ	هُمْ هَزَمُوا الْخِصَمَ وَهُمْ قَاتَلُوا
رُ وَقَدْ ذَاقَتْ أَشَدَّ النَّكَالِ	لَوْلَا بَنُو يَعْرُبٍ لَأَعْتَادَتْ الْجُو
أَسْدُ الْأَسْوَدِ وَرِجَالُ الرَّجَالِ	مَا فِيهِمْ عَيْبٌ سِوَى أَنَّهُمْ
فِي طَيْبِ عَيْشٍ مَالَهُ مِنْ زَوَالِ	طِبْتُمْ وَدُمْتُمْ يَا بَنِي يَعْرُبٍ
يَا عَيْتٌ مَنْ أَجْدَبَ فِيهَا وَعَالَ	حَمْدًا وَشُكْرًا وَتَنَاءً لَكُمْ
مَنْ كَفَرَ النُّعْمَةَ ذَاقَ الْوَبَالَ	قُلْ لِقَلِيلِ الشُّكْرِ فِي دَهْرِنَا
مِثْلَ الَّذِي فِي مَسْجِدِ الشُّكْرِ بَالٍ	مَعَادَ رَبِّي أَنْ أَكُونَ امْرَأً
مَدْحًا لَكُمْ أَحْسَنَ مِمَّا يُقَالُ	بَرْتُ مِنْ فِعْلِي إِنْ لَمْ أَجِدْ
وَخَيْرَ مَنْ يَحْسُو النَّمِيرَ الْوَالُ	أَلَسْتُمْ أَزْكَى الْوَرَى أَنْفُسًا

Bolluk (Bereket) Umman'a âşinâ oldu. Zira ağır bulutlar, onu (Umman'ı) sulayıp zenginleştirdi.

²⁶¹ Dîvânü’l-Habsî, s. 121-122.

Evet (tabii ki) o (Umman), Ya'rûboğulları ile sevindi! Kendileri sayesinde iyi bir duruma geldi.

Onlar Umman Halkı'na (bolca) lütuf bahsettiler. En güzel hasletlerle ona (Umman'a) arkadaşlık ettiler.

Onlar, topyekün yeryüzünü ve sakinlerini idâre ettiler. Böylece onun (yeryüzünün) dağları ve ovaları (onlara) boyun eğdiler.

Onlar, onlar! Cömertçe davranıp insanları dine, adalete uygun olarak nesil ile mal ile yönettiler.

Onlar, yeryüzünü bizim için yakınlaştırmış ve (ağaçların) gölgelerinin üzerimize düştüğü bir cennet haline çevirdiler.

Onlar, konukları bolca ağırlayarak doyurdular. Heyetler (daha) meramlarını arzetmeden kendilerine ikramda bulundular.

Onlar, hasımları yenilgiye uğrattılar ve onlar küfrün öncüleriyile savaştıkça savaştılar.

Eğer, Ya'rûboğulları olmasaydı, (zorbalar) zulmü alışkanlık haline getirecekti. (Ki o zalimler hemcinslerine ibret olsun diye) en şiddetli cezayı tattılar.

Onlarda aslanlar aslanı ve adam gibi adam olmaları dışında bir ayıp yoktur.

Ey Ya'rûboğulları! (İnsanları) memnun ettiniz ve hiç zail olmayan hoş bir hayatın teminine (istikrarla) devam ettiniz.

Ey sefalet içinde olan ve bir hayli yoksul olan kimselerin yağmuru (rahmeti) olan (Ya'rûbîler!) sizin için Allah'a şükrediyor, hamdû senalar ediyorum.

Zamanımızda az şükreden kimseye şunu söyle: Kim (Rabbimin olan bu) nimete karşı nankörlük ederse, vebali (azabı) tadar.

(Haşa!) Şükür mescidine bevleden adam gibi olmaktan Rabbime sığınırım.

Eğer sizin için (şimdiye kadar) söylenmiş medihler arasında en güzel methiyeyi bulamazsam (söyleyemezsem), bu işi (şairliği) bırakmalıyım.

İnsanların en temiz olan; soğuk, lezzetli ve tatlı suyu yudumlayanların en hayırlısı sizler değil misiniz?

el-Habsî'nin yukarıdaki kasidesi neredeyse önceki methiyelerinin bir özeti niteliğindedir. Zira krallarla ilgili methiyelerde onların öne çıkan vasıfları olarak zikredilen cömertlik, adalet, kahramanlık, misafirperverlik, düşmanlarına karşı daima muzaffer olma, ülkenin refah düzeyini yükseltme gibi mefhumların bulut, ağaç, yağmur ve aslan gibi tabiat öğeleriyle birlikte anıldığı görülmektedir. Toptan bir hânedânın övüldüğü bir kasidede bu unsurların yer alması gayet doğaldır. Şair söz

konusu unsurları; şiirlerinde sıklıkla gözlemlenen “istiâre” sanatına ek olarak “teşbîh-i belîğ, teşbîh-i temsîli, iktibas, telmih ve te’kidü’l medh bimâ yuşbihu’z-zemm” sanatlarıyla iç içe bir halde kullanmıştır. Zira ilk beyitte Kur’ân’dan iktibasla²⁶² yer verdiği, Umman’a bolluk ve bereket yağdıran “السَّحَابُ الثَّقَالُ” (Ağır bulutlar) dan kastının hanedan mensupları olduğu, devamındaki beyitlerden anlaşılmaktadır. Böylece şair “istiare” sanatının en güzel örneklerinden birini icra etmiştir. 5. beyitten itibaren hanedan üyelerinin bahsedilen güzel hasletlerini anmaya başlamış, 6. beyitte yine Kur’ândan iktibasla²⁶³ hanedanın ülkedeki yaşam standartlarını en iyi seviyeye çekmelerinin bir sonucu olarak ağaçların gölgelenecek kadar serpildiğini ve arttığını ifade etmiştir. 10. beyitte imamların “*aslanlar aslanı ve adam gibi adam olmaları*”nın kendilerinin tek aybı olduğunu belirterek “te’kidü’l medh bimâ yuşbihu’z-zemm” sanatını icra etmiş, 12. beyitte ise onların “yoksulları sulayan bir yağmur” oldukları benzetmesiyle “teşbih-i belîğ” yapmıştır.

13. beyitten itibaren hâtimeye niyetlenen şair, Ya’rûbilerin ülkeye yaptıkları onca katkılarının halk için Allah’a bir şükür vesilesi olduğunu, onların bu unutulmaz hizmetlerine karşı asla nankörlük edilmemesi gerektiğini, nankörlük edenin şükür mescidine bevleden kimseden farkı olmayacağını ifade ettiğinde hem meşhur bir hadîs-i şerîfe telmih yapmış, hem de “teşbîh-i temsîli” sanatını şiir dokusuna özenle yerleştirmiştir. Şiirini sonlandırırken de Ya’rûbileri övmeye kelimelerin kifâyetsiz kalacağını, ancak kendisinin “Ya’rûbilerin şairi” olan kimliğinin kaçınılmaz bir gereği olarak elinden gelenin en iyisini yapması gerektiğini ifade etmiş, böylece bir taraftan onlara teşekkür ederken, diğer taraftan son derece mütevazi bir edayla kendilerine karşı olan vefâ borcunu yerine getirmiştir.

Divanın ikinci babı bu şiirle sonlansa da, el-Ḥabsî’nin hakkında methiye söylediği Ya’rûbî İmamlar bu kadarla sınırlı değildir. Onun, İmâm Ya’rub b. Bela’rab b. Sultân için “en-Nâmûsiyye”, İmâm Bela’rab b. Ḥumeyr b. Sultân için “el-Hindivâniyye” mahlûslarıyla söylediği övgü şiirleri vardır. Aynı ayrı zaman dilimlerinde üç kez yönetimi devralmış olan torun II. Seyf b. Sultân için divanda yer alan methiyeleri ise, dede I. Seyf b. Sultân için yazılmış methiyelerden ayırmak neredeyse imkânsızdır. “el-Maṭariyye” ve daha önce belirtilen tarihi verilerden hareketle “el-Ḥayliyye” ünvanlı iki kasidenin, muhtevaları da incelendiğinde dede I. Seyf b. Sultân’a dair olduğu hususunda kesin kanaat hasıl olmaktadır. Ancak divanda

²⁶² Bkz. A’râf 7/57; Ra’d 13/12.

²⁶³ İnsân 76/14.

“el-Hayliyye”den hemen sonra yer alan “el-Ebrûkıyye”, yine düğün ve bayram gibi sosyal unsurlara yer verilen “el-Muṭalleḳa” kasideleri başta olmak üzere, peşpeşe sıralanan methiyelerin hangi Seyf b. Sulṭân hakkında olduğuna ilişkin her hangi bir açıklama veya ipucuna rastlanmamaktadır. Ayrıca gerek söz konusu bu kasideler ve gerekse sadece birkaç ay iktidarda kalmış olan iki imamla ilgili söylediği kasideler muhteva ve barındırdığı medih unsurları açısından şimdiye kadar ele alınan methiyelerden pek farklı değildir. Bu nedenle çalışmanın hacminin iyice genişlememesi adına ilgili imamlara yer verilmemiştir.

2.1.2.1.7. es-Seyyidu’l İmâm Muhammed b. Nâşır el- Ğâfirî’yi Methi

Muhammed b. Nâşır b. ‘Âmir b. Ramṣe b. Hâmîs el- Ğâfirî (ö. 1140/1728), Ya’rûbî Devleti’nin dokuzuncu imamıdır. Kaynaklarda adı hep iç karışıklıklarla birlikte anılmıştır. Bunun dışında hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. İç savaşın renginin iyice koyulaştığı bir dönemde, imamete ehil görülmemiş olan II. Seyf b. Sulṭân’ın vasîsi olarak imamete vekâlet eden Bela’rab b. Nâşır ile aralarında çıkan bir niza nedeniyle, onunla savaşmaya karar vermiştir. Behlâ ve Zafrâ gibi bölgelerdeki kabile reislerinin desteğini sağlayarak meydana getirdiği orduyla hareket etmiş, aralarında uzun süren savaşlar neticesinde Umman’daki kaleleri bir bir ele geçirerek Bela’rab b. Nâşır’ı mağlup etmiş, Nezvâ ileri gelenlerinin onun imameti üzerine ittifak etmesiyle de iktidar makamına oturmuştur. Devleti üç yıl yöneterek ülkede istikrarı sağlamışken, Şuhâr Mevkii’nde patlak veren bir savaşta talihsiz bir şekilde hayatına son verilmiştir.²⁶⁴

el-Habsî’nin çok sevdiği II. Sulṭân b. Seyf’den sonra, toplam 485 beyitten oluşan onüç kaside ve bir maktû’âsıyla hakkında en çok şiir söylediği 2. imam, Muhammed b. Nâşır’dır. Şöyle ki, Dîvânu’l-Habsî’nin 3. babı sadece bu imama özeldir. Kaynaklarda her hangi bir bilgi yer almamakla birlikte el-Habsî ile İmam Muhammed b. Nâşır arasındaki iletişimin niteliğinin alelade olmadığı, aksine II. Sulṭân b. Seyf döneminden pek de geri kalmayacak derecede olduğu anlaşılmaktadır. Şu farkla ki el-Habsî, Muhammed b. Nâşır döneminde sarayda ve imamın gözetimi altında değil, artık kavuştuğu ve doya doya özlemini giderdiği baba ocağındadır. Buna rağmen aralarındaki kuvvetli irtibatın hayreti mucip olduğu kabul edilmelidir.

²⁶⁴ el-Bedevî vd., *Delîlu A’lâmi ‘Umân*, s. 150-151.

el-Ḥabsî'nin Muhammed b. Nâsır için nazmettiği methiyelerinin büyük bölümünün nesib-teşbib kısımları; dönüşümlü olarak yer verilen atıl, geçmişe özlem, içki meclisleri, gazel ve hikmet gibi temâlardan müteşekkil olduğu görülmektedir. Hatırlanacak olursa şair bu üslubu ilk üç imâm için de sergilemiştir. “Zinâdu'l Harb” de olduğu gibi savaş konulu şiirlerine ise doğrudan savaş tasviri ve ona dair öğelere vurgu yapmıştır.

“el-Ḳâmûsiyye” künyeli methiyesinin yirmi beyitlik mukaddime bölümünde, daha önce ilk üç imam için söylediği methiyelerinde olduğu gibi yine gazel, hamr gibi klasik nesib teşbîb temalarıyla başladıktan sonra iki beyitlik hikmet temasıyla yumuşak bir üslupla hüsnü tahallus icrâ etmiş ve yirmibirinci beyitten itibaren asıl temaya geçerek imamın methine başlamıştır. Şair bu bölümde diğer medih şiirlerinde sıklıkla rastlanan adalet, cesaret gibi temel medih unsurlarının yanı sıra; affetmek, cömertlik, tevazu, misafirperverlik ve dindarlık gibi tali unsurlara yer vermiş, sonra otuz üçüncü beyitten itibaren hikmet içerikli şu veciz beyitleriyle memdûhu övmeye devam etmiştir:²⁶⁵ [Basîl]

وَمَنْ يَجِدْ رَأْيَهُ يَظْفَرُ بِحَاجَتِهِ	بِهِ وَأَمْرٌ ضَعِيفِ الرَّأْيِ مَعْكُوسٌ
إِذَا تَأَمَّلَ مَأْمُولًا وَأَهْمَلَهُ	لِلْيَأْسِ بَاءٌ بِخُسْرٍ وَهَوٍ مَنُحُوسٌ
وَإِنْ رَعَى عَنَمًا وَالذُّئْبُ يَتَّبِعُهُ	وَنَامَ عَنْهَا تَوَلَّتْهَا الْعَسَاعِيسُ
وَقَدْ فَرَّتْهَا الرَّهَائِلُ الضَّرَاجِعُ وَالزَّرُّ	لُ الْفُهُودُ الصَّوَارِي وَالْجَلَامِيسُ
مَا دُمْتَ مَالِكٌ هَدِيٍّ يَا مُحَمَّدُ لَمْ	نَحْشَ افْتِقَارًا وَمَنْ يَنْقُصُ لَنَا عَيْسُ
لَنَا مِنَ الْعِزِّ مَا يَشْقَى الْعَدُوُّ بِهِ	وَمِنْ نَوَالِكَ تَحْمِيسُ وَتَسْدِيسُ
فَالْعُسْرُ قَدْ مَاتَ عَنَّا فَجَاءَهُ وَمَضَى	وَالْجُورُ تَحْتَ قَرَارِ الْأَرْضِ مَرْمُوسُ
ضَلَّتْ بَصَائِرُ أَقْوَامٍ لَقَدْ وَرْتُوا	طِبَاعَهُمْ بِسَحَايَاكُمْ وَقَدْ قَيْسُوا
وُلْدَ الضَّبَاعِ ضِبَاعٌ مِثْلُهَا وَكَذَا أَلْ	بَاقِي وَوُلْدُ الْهَرَامِيسِ الْهَرَامِيسُ
مَا إِنَّ يَبَارِكُ كَبَشُ الْقَوْمِ يَا أَسَدَ أَلْ	هَيْجَاءٍ إِلَّا وَكَبَشُ الْقَوْمِ مَعْرُوسُ
دُمُ يَا مُحَمَّدُ فِي خَيْرٍ وَعَافِيهِ	وَدَامَ أَعْوَانُكَ الْعُرُّ التَّبَارِيسُ
وَاسْلَمْ وَإِنْ كُنْتَ مَحْسُودًا عَلَى نَعَمٍ	فَلَيْسَ تَسْطُو عَلَى الْأَسَدِ الْهَجَارِيسُ

²⁶⁵ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 133.

دُمْ وَأَبَقَ فِي الْعَزِّ وَالنَّصْرِ الْعَزِيزِ وَمَنْ يَكْدُكَ فِي النَّاسِ تَحْتَ الطَّيْنِ مَدْسُوسٌ

Kim nitelikli bir görüşe sahip olursa, onunla ihtiyacını elde eder. Zayıf görüşlü(nün) durumu da tam zıddıdır.

(Kişi) emeli üzerinde kafa yorar da, (sonra) ümitsizliğe kapılarak o şeyi bırakırsa, kısmetsiz bir halde hüsrana uğrar.

Eğer koyun güderken kendisini takip eden kurdun farkına varmazsa, o takdirde kurtlar sürüye hakim olur.

Yılanlar, kaplanlar, kurtlar, parslar, sırtlanlar, vahşi aslanlar (sürüyü) kıyarlar (doğrarlar).

Ey Muhammed! Sen kılavuzumuz olduğun sürece, ne biz yoksulluktan korkarız, ne de develerin sayısı eksilir.

Bizim düşmanı bedbaht eden bir ihtişamımız var. Senin (bize) hediyelerin beşe altıya katlasın.

Fakirlik birdenbire bizden yok oldu ve geçti gitti. Zulüm ise yerin dibine gömüldü.

Milletlerin basiretleri yok oldu. Kendi mizaçlarını sizinkiyle karşılaştırdıklarında (adeta) delirdiler.

Sırtlanın nesli, yine sırtlandı. Geriye kalan (nesilleri) de öyle... aslan yavruları da aslandı.

(Düşman) kavmin lideri seninle rekabet etmedi ey savaş aslanı! Ancak yerinde çakılıp kaldı.

İyilik ve afiyet içinde (yönetime) devam et ey Muhammed! Toy (ama) cesur hizmetkârların da var olsunlar.

Sahip olduklarıyla sana haset edilse de, sen esen kal. Zira, tilkiler aslanlara saldıramazlar.

Şeref ve üstün zafer üzere pâyidâr ol. İnsanlardan her kim sana tuzak kurarsa, (kendisi) toprağın altında gömülsün.

el-Habsî bu methiyede çok sık olmamakla birlikte diğer methiyelerinde de zaman zaman başvurduğu hikmet temasını işlemiştir. Yukarıdaki ilk üç beytin her biri tecrübî bilgilere ve sebep sonuç ilişkisine dayalı genel geçer yaşam gerçekleridir. Şair bu üç veciz beyitle üstü kapalı olarak hem kendi sağlam fikirlerini beğendirmek istemiş, hem de söz konusu olumsuzlukların memdûhta olmadığını, aksine onun hedefinin peşinden emin adımlarla ilerleyen, vazgeçmeyen, uyanık bir lider olduğunu,

5. beyitte de bu lider sayesinde memleketin güvende olduğunu belirterek memnuniyetini dile getirmiştir. Hemen sonra da açıkça ve rahat bir edayla memdûhun mevcut ihsânlarını artırmasını kendisinden rica etmiştir. Şairin bu tavrı, onun Muhammed b. Nâsır'a nazının geçtiğini, dolayısıyla da aralarındaki muhabbetin ve samimi bağın derecesini ortaya koymaktadır. Zira bu rahatlık İmam Sultân b. Seyf için söylediği methiyeleri dışındakilerde görülmemektedir. Ancak 7. beyitte fakirliğin yok olup gittiğinden söz etmesine bakılırsa, memdûhun daha önce şaire ihsânlarda bulunduğu, bundan dolayı kendisine teşekkür ettiği, aralarındaki samimiyet dolayısıyla da ilgili ihsânlarda memdûhtan istikrarlı bir artış umduğu da söylenebilir. Ayrıca şairin ihsân umduğu bu methiyelerini, yazdığı dönemin kendisinin sultanlardan uzak yaşadığı ve ülke ekonomisinin iç savaşlarla iyice yıprandığı malum dönem olduğu da gözönüne alınmalıdır.

Kasidedeki bir diğer dikkat çeken husus da dua ve temenniyle sonlanmasıdır. Şair son üç beyitte memdûhun yönetimi için istikrar, kendisi için sıhhat ve afiyet temenni etmiş, ona haset edenlerin aslan nezdindeki korkak tilkilerden farksız olduğunu dile getirmiş, son olarak memdûha tuzak kuranların yerle bir olmasını dilemiştir. Şair dua uslubuna methiyelerinin birçoğunda müracaat etmiştir.²⁶⁶ Bunu bazen kasidelerin gelişme bölümlerinde, çoğunlukla da yukarıda olduğu gibi son bölümlerinde icrâ etmiştir.

el-Habsî'nin el-İmâm Muhammed b. Nâsır için söylediği diğer methiyeleri; “el-Hâciriyye”, “Ğayzu'l-Hâsid”, “en-Nûriyye”, “el-Emîriyye”, “el-Melhiyye”, “Zinâdu'l-Harb”, “el-Münebbihe”, “el-Hasenetu Feğâhatu'l Münâfikîn”, “el-İydiyye”, “el-Müşecci'a” ve “el-İnşâfiyye” künyeli kasideleridir. Şair bu şiirlerinde de memdûhu yukarıda bahsedilen temel meziyetler çerçevesinde övmüştür.²⁶⁷

2.1.2.2. Kadı ve Valileri Methi

Dîvânu'l-Habsî'nin 4. babı el-Habsî'nin dönemin kadı ve vâlileriyle ilgili söylediği 28 şiir, 456 beyitten ibaret olan methiyelerini muhtevidir. Şairin bu babtaki şiirleri, bir iki tanesi dışında hayatlarıyla ilgili kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanmayan iki kadı, ismini andığı oniki ve anmadığı birkaç vâli hakkındadır. İki kadı; er Rağî Nâsır b. Süleymân b. Muhammed ve 'Adî b. Süleymân b. Râşid ez-Züheli'dir. Adlarını zikrettiği vâliler ise sırasıyla; Seyf b. Nâsır b. Süleymân ez-

²⁶⁶ Bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 63, 69, 72, 73, 83, 85, 107, 121.

²⁶⁷ Bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 125-170.

Züheli, Süleymân b. Muhammed b. Rabî‘a b. Zeyd el-Merbû‘î ed-Đankî, Muhammed b. Rabî‘a el-Merbû‘î, Muhammed b. Yûsuf el-‘İrî, Râşid b. Sa‘îd el-Ğâfirî, Mübârek b. Ğarîb el-Mezrû‘î, Ğarîb b. Mübârek, ‘Âmir b. Muhammed eş-Şâmsî el-Muncî, Muhammed b. Abdillâh el-Midâdî el-‘Akarî en-Nezvî, Sa‘îd b. Ziyâd b. Aĥmed eş-Şakşî el-Behlevî, Seyf b. Yâsir ve Sâlim b. Râşid’dir.

Her ne kadar ilgili vâlilerin çoğunun mazilerine dair hiçbir bilgi elde edememiş olsak da, şairin 4. baktaki kasidelerinde bariz bir şekilde göze çarpan birkaç husus, onların hangi dönemde yaşadıklarına dair önemli ipuçlarını kabataslak da olsa bize vermiştir. Bunlardan en dikkat çekici olanı; kasidelerin birkaç tanesi dışında büyük çoğunluğunda şairin sıklıkla yoksulluğuna, zamanın kendisini perişan ettiğine, eski günlerini mumla aradığına vurgu yapması sonrasında, memdûhdan doğrudan ve açık bir dille ihsân istemesidir. Hâlbuki şairin devleti yöneten imamlar için söylediği önceki methiyelerinin çoğunluk arzeden kısmında kazanç elde etmeyi ummadığı, çeşitli gayelerle memdûhlarını övdüğü, ya da memdûhun önceden yaptığı bir ihsana teşekkürde bulunduğu, ihsân istediği azınlıktaki şiiirlerinde ise seyahat gibi özel nedenlerden dolayı istediği daha önce dile getirilmişti.

Yine şairin önceki kasidelerinde olduğu gibi, nesib teşbîb bölümlerine gazel, ĥamr, hikmet, atlâl ve deveyle yolculuk gibi temâlar yerine, çoğunlukla doğrudan ana temayla başlaması; “el-Ĥamriyye”, “et-Tâciyye” gibi temaya göre isimlendirdiği birkaç kasidesinin dışındakileri “Dâliyye”, “Lâmiyye” gibi kafiye harflerine göre adlandırmış olması, 4. bapta dikkat çeken diğer farklı hususlardır. Bu veriler bir araya getirildiğinde, şairin 4. baktaki şiiirlerinin çoğuna önceki methiyelerine nispetle fazla özenmediği, devletin ve halkın ekonomik buhranlar ve krizler içerisinde kıvrandığı gerileme ve çöküş döneminde bu şiiirlerini söylediği ve şahısları hakkında kaynaklarda hiç bilgi bulunmayan söz konusu valilerin bu talihsiz dönemde yaşamış olma olasılıklarının yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu da, 4. baktaki medih öğeleridir. Buna göre methiyelerde yer alması elzem olan bahsedilen dört temel övgü unsurunun bu bapta aynen mevcut olduğu görülmektedir. Zira vâliler devletin zirvesindeki yöneticilerin kendi vilâyetlerindeki temsilcileridirler. Ayrıca kimliklerini tam keşfedememiş olsak da o dönemin vâlilerinin bir kısmının komutan, bir kısmının da ilim adamı olduğu gerek divanın içindekiler kısmında gerekse eldeki kaynaklarda net

bir şekilde görülmektedir.²⁶⁸ Bunlarla birlikte iki kadı da nazarı itibara alındığında; temel dört unsura ilâveten kadı ve ilim adamlarında bulunması zaruri görülen meziyetlerin, medih unsurları olarak bu babta evleviyetle yer alması gerektiği kendiliğinden anlaşılmaktadır. Nitekim müellifler kadıların; ilim, takvâ, din, nezâhet, hasımlar arasında adâlet ve mazluma acımak gibi hasletlerin dışında onlara yaraşmayan sıfatlarla övülmemesi gerektiğini özellikle belirtmişlerdir.²⁶⁹

Yukarıda tek tek isimlerine yer verilen valilerin tamamıyla ilgili methiyelere burada yer vermek mümkün değildir. Dile getirilen dikkat çeken temel hususlar çerçevesinde 4. babın genel özelliğini yansıtacak şiirlerden bir kadı ve üç de vali için olan aşağıdaki kasideler yeterli olacaktır. Bununla birlikte yeri geldikçe diğer kadı ve valilerle ilgili olan kasidelerin hususiyetlerine de aşağıdaki başlıklar kapsamında değinilmesi uygun görülmüştür.

2.1.2.2.1. Kadı er-Rağî Nâşır b. Süleyman b. Muhammed’i Methi

Hicri XI. yüzyılın kadılarından olan er-Rağî, Nezvâ’da yaşamıştır.²⁷⁰ el-Ĥabsî’nin hakkında methiye yazdığı iki kadıdan ilkidir. el-Ĥabsî, Kadı er-Rağî ile ilgili methiyesine bir kadıya yakışır şekilde hikmet içeren şu beyitlerle giriş yapar:²⁷¹
[Tavîl]

دَعُونِي فَإِنِّي مُهْتَدٍ غَيْرِ حَائِدٍ فَمَا أَنَا عَنْ طُرُقِ الْعَالَا بِالْمَبَاعِدِ
وَلَكِنِّي إِن سَاوَرْتَنِي مُلِمَّةٌ صَبَرْتُ عَلَى الْبُلُوى كَصَبْرِ مُجَاهِدِ
وَمَنْ لَا يُفَكِّرُ فِي عَوَاقِبِ أَمْرِهِ فَلَا عَجَبُ أَنْ صَارَ صَيِّدًا لِصَائِدِ
وَلَا خَيْرَ فِي مَسْعَى إِذَا لَمْ يَكُنْ إِلَى الْكُ تِسَابِ لِحْمَدٍ أَوْ صَلاَحِ لِفَاسِدِ

Bırakın beni, çünkü ben (doğru yoldan) sapmamış bir mühtediyim. Zira büyüklerin yolundan uzaklaşmış değilim.

Ancak ben, bana bir musibet sıçrarsa, (Allah yolunda savaşan) mücahidin sabrı gibi belâya sabrederim.

(Her) kim yaptığı işin neticelerini düşünmezse (hesaplamazsa), bir avcıya av olmasına şaşılmaz.

²⁶⁸ Bkz. *Dîvânu'l-Ĥabsî*, s. 553-556; el-Bedevî, *Delîlu A'lâmi 'Umân*, s. 87, 142.

²⁶⁹ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 129; Ebu'l-Hasen Ĥazim el-Ĥarâcennî, *Minhacu'l-Buleğâ ve Sirâcu'l-Udebâ*, thk. Muhammed el-Ĥabîb b. el-Ĥûce, Tunus, 1966, s. 171; Maṭlûb, *Mu'cemu'n-Naḫdi'l-'Arabîyyi'l-Ĥadîm*, II, 272.

²⁷⁰ el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi 'Umân*, s. 160.

²⁷¹ *Dîvânu'l-Ĥabsî*, s. 173.

(Allah'a) hamd için olan bir kazancı veya bir bozguncuyu yola getirmeyi hedeflemeyen bir emekte hayır yoktur.

Şiirdeki büyüklerden kasıt, başta Kadı er-Rağî olmak üzere onun gibi âlim şahsiyetlerdir. Böylece şair, onların izini takip ettiği için doğru yoldan uzaklaşmadığı noktasında kendisinden emin olduğunu, yine başına herhangi bir musibetin gelmesi halinde onlardan aldığı terbiye sayesinde isyan etmeyip, bir mücahit gibi sabır abidesi olacağını ifade etmiştir. Şair devamındaki hikmet ihtivâ eden manası açık iki beyitte ise basiret, şükür, helal kazanç ve irşad-tebliğ gibi dini ilke ve kavramlara gönderme yapmıştır. Daha sonra şu dizelerle memdûhu övmeye başlamıştır:²⁷² [Tavîl]

وَإِنِّي مُشْتَاتٌ إِلَى ظِلِّ سَيِّدٍ كَرِيمٍ أَرْجِيهِ لِدَفْعِ الْمَكَائِدِ
لِنَجْلِ سُلَيْمَانَ الْمُهَدَّبِ نَاصِرٍ أَحْيَى الشَّرَفِ الْعَالِي وَفِعْلِ الْمَحَامِدِ
كَرِيمٌ لَهُ الطَّبَعُ الْكَرِيمُ سَجِيَّةٌ لَقَدْ حَارَهَا مِنْ وَالِدٍ بَعْدَ وَالِدِ
فَتَى جَمِيرِي أَصْلُهُ فَاَنْتَهَى إِلَى فُرُوعِ ابْنِ مَدَادِ الْكِرَامِ الْأَمَاجِدِ
يَفُوقُ عَلَى مَعْنٍ نَدَى وَسَمَاحَةً وَفَاقَ عَلَى الْفَضْلِ بِنِ يَحْيَى بِنِ خَالِدِ
نَعَمَ وَحَوَى فَهَمًا وَعِلْمًا وَحِكْمَةً وَنَالَ بِفِعْلِ الْخَيْرِ خَيْرَ الْقَوَائِدِ
تَنَمَّرَ لِلْفِعْلِ الْجَمِيلِ تَنَمَّرًا وَمَ يَكُ يَوْمًا عَنْهُ بِالْمُتَقَاعِدِ
وَمَنْ مِثْلُهُ فِي النَّاسِ خَيْرٌ مُهَدَّبٍ كَرِيمٌ يُرْجَى لِلْأُمُورِ الشَّدَائِدِ
يُقَرُّ لَهُ بِالْفَخْرِ وَالْمَجْدِ وَالتَّادِي شُهُودٌ عُذُولٌ أَلْفٌ فِي أَلْفِ شَاهِدِ
وَشَهْرُهُ قَوْمٌ يَشْهَدُونَ بِفَضْلِهِ وَهَلْ يَخْتَفِي ضَوْءُ الصَّبَاحِ الْمُعَاوِدِ
دَرُوبِي فَإِنِّي لَسْتُ يَوْمًا بِشَاعِرٍ إِذَا لَمْ أُجِدْ مَدْحًا لَهُ فِي قَصَائِدِ
وَإِن أَنَا لَمْ أَدْكُرْهُ فِي النَّاسِ مَادِحًا فَإِنِّي غَاوٍ حَائِرٌ غَيْرٌ رَاشِدِ
وَمَا أَنَا إِلَّا عَارِفٌ قَدْرَهُ الَّذِي عَلَا وَسَمًا فَوْقَ السُّهَا وَالْفَرَاقِدِ

Hiç kuşkusuz, tuzakları savuşturmada kendisine umut vadettiğim şerefli bir reisin gölgesini özlüyorum.

Süleyman'ın övülecek iş(ler)in ve yüce şerefin sahibi olan erdemli oğlu Nâsır'ı...

Eli açıktır. Babadan oğula (tevarüs ederek) sahip olduğu cömert bir karakter ve kişiliği vardır.

²⁷² Dîvânu'l-Habsî, s. 173-174.

Kökene seçkin asilzadelerden olan İbn Meddâd'ın soyunda son bulan Himyerî bir genç.

Cömertlik ve hoşgörüde Ma'n'a²⁷³ (Ma'n bin Zâide bin Abdillâh) ve Fadl bin Yahyâ bin Hâlid'e²⁷⁴ üstün geliyor.

Evet, o (İnce) anlayışı, ilim ve hikmeti (şahsında) topladı. Hayır işleyerek faydaların en iyisine erişti.

Hep hayırlı bir amel için uğraştı. Hiçbir gün hayırlı işten uzak (tembel) olmadı.

İnsanlar arasında onun gibi en erdemli olan kimdir (var mıdır)? Zor işler için umulan bir cömert (şahsiyet) tir.

(Hakkaniyet ehli) milyonlarca adil şahit onun üstünlüğünü, şerefini ve cömertliğini ikrâr ediyor.

Bir kavmin şöhreti, onun faziletine şahitlik ediyor. Sürekli tekrarlayan sabahın ışığı hiç gizlenir mi? (Güneş balçıkla sıvanır mı?)

Kendisi için kasidelerim arasında bir methiye bulamazsam, beni salıverin gitsin. Zira (artık) o gün ben şair değilimdir.

İnsanlar arasında (hassaten) onu methederek anmazsam, o halde ben yoldan çıkmış bir sapkınumdur, şaşkınumdur, olgunlaşmamışumdur.

Ben ancak onun Sühâ ve Ferâkıd gibi (gizli) yıldızları aşan (şanını) kadru kıymetini bilen biriyim.

el-Habsî methiyelerinin hemen hepsinde yer verdiği cömertlik kavramına burada daha güçlü bir üslupla vurgu yapmıştır. Şöyleki, memdûhun sahip olduğu cömertlik hasletini atalarından tevârüs yoluyla elde ettiği şerefi ve asaletiyle özdeşleştirmiştir. Hatırlanacağı üzere Sultân b. Seyf'in övüldüğü methiyede, memdûh cömertlikte Araplar nezdinde darb-ı mesel haline gelmiş olan Hâtem eṭ-Ṭâî'ye

²⁷³ Ma'n b. Zâide b. Abdillâh b. Maṭar eş-Şeybânî (ö. 151/768)... Yiğitlikte, cömertlikte ve dili fâsîh konuşanlar arasında Arapların en meşhurlarındandır. Hem Abbasîler hem de Emevîler devrini idrâk etmiştir. Abbâsi Halifelerinden el-Manşûr ona lütuflarda bulunmuş ve onu kendisine yakın kıldığı üst tabakadan eylemiştir. Ayrıca el-Manşûr'un Yemen Vâliliğini de yapmıştır. Sicistân'daki evinde katledilmiştir. Birçok şairin methiye ve mersiyelerine konu olmuştur. İbn Hallikân ve Haṭîb el-Bağdâdî bu şiirlerin bir kısmına eserlerinde yer vermiştir. (Bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Şâbit el-Haṭîb el-Bağdâdî (ö. 463-1072), *Târîhu Bağdâd ve Zuyûluhu*, 1. bs., thk. Mustafa Abdulkadir 'Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1417, I-XXIV, XXXIII, 145, 236; Ebu'l-'Abbâs Şemsu'ddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân el-Bermekî (ö. 681-1282), *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, thk. İhsân 'Abbâs, Daru Şâdir, Beyrût, ts., V, 190-191, 244; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 273.)

²⁷⁴ Ebu'l-'Abbâs el-Faḍl b. Yahyâ b. Hâlid b. Bermek el-Bermekî... Bermekîler'in en cömert şahıslarındandır. Hârûn Reşid'in vezirlerindedir. Birçok savaşa katılmıştır. Cömertliği 'Umâre b. Hamze'den öğrendiğini kendisi ifade etmiştir. İleri yaşında zindanda tutuklu olduğu bir sırada vefat etmiştir. (Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, IV, 27, 45.)

benzetilmişti. Burada ise memdûh bu kez Ma'n b. Zâide b. Abdillâh ve Ebu'l-'Abbas el-Fağl b. Yaħyâ gibi, yine Araplar arasında cömertliğiyle ün salmış olan iki şahsiyetten daha üstün tutulmuştur. Şairin methiyelerinde zaman zaman böyle bazı tarihi şahsiyetlere yer vermesi, onun tarih birikimini ve genel kültürünün genişliğini tekrar tekrar gözler önüne sermiştir.

Ayrıca şair methettiği şahsın kadı olduğunun farkındadır. Zira az önce belirtilen kadılarla ilgili medih unsurlarını altıncı beyitten itibaren peşpeşe anmıştır. İlk önce kadıların öne çıkan birinci derece niteliklerinden olan ince anlayış (fıkıh), ilim ve hikmeti memdûha iliştiirmiş, daha sonra memdûhun hayırlı işlere düşkün olan ilmiyle âmil kişiliğine vurgu yapmış, sonra da ahlâkî meziyetini dile getirerek adeta ilim-amel-ahlâk ile bütünleşmiş bir şahsiyet modeli sunmuştur. Sonra da “*وَسُهْرَةُ قَوْمٍ* / *بِشْهُدُونِ بِفَضْلِهِ وَهَلْ يَخْتَفِي ضَوْءُ الصَّبَاحِ الْمُعَاوِدِ* / *Bir kavmin şöhreti, onun faziletine şahitlik ediyor. Sürekli tekrarlayan sabahın ışığı hiç gizlenir mi?*” sözleriyle doğuşuna hergün herkesin şahit olduğu, balçıkla sıvanamayan güneşin gerçekliği kadar memdûhla ilgili belirttiği vasıfların da inkâr edilemez olduğunu pekiştirmiştir.

Yukarıdaki son beyitlerde ise el-Habsî, kendi şairliğinin ölçütünü memdûh Kadı er-Rağî için bir şiir söyleyip söylememesine göre belirlemiştir. O, insanlar arasında övgüye en lâıyk kişi olarak kabul ettiği mezkûr kadı için bir şiir nazmetmemesi halinde değil şair, aksine sapkın ve sefih bir kişiliğe sahip olacağını, son derece mütevazı bir tutum ve üslupla dile getirmiştir. Şair, son demde onun kadru kıymetini gayet iyi bilen bir şair olduğunu teyit ederken, memdûhun şanının “Sühâ” (Gizli) ve “Ferâkıd” (Kutup) yıldızlarını aştiğini mübalağa sanatıyla bütünleşmiş bir anlatımla dile getirdikten sonra, kasidesini duâ üslubuyla şöyle nihayete erdirmiştir: [Tavîl]

فَبَارِكْ رَبُّ الْعَرْشِ فِيهِ وَوَلَدَهُ وَبِحَاهُمْ مِنْ كَيْدِ قَالٍ وَحَاسِدِ
وَوَفَّقَهُمْ فِي نَيْلِ كُلِّ إِرَادَةٍ وَأَمِنْ وَخَيْرِ دَائِمٍ غَيْرِ نَافِدِ
وَعَزَّ وَأَقْبَالَ مِنْ اللَّهِ دَائِمٍ وَلَوْ رَغِمَتْ أَنْفُ الْحُسُودِ الْمُعَايِدِ

Bu sebeple, Arşın Rabbi onu ve soyunu mübarek eylesin. Dedikoducu ve hasetçilerin tuzağından (şerrinden) onları (kendisini ve soyunu) kurtarsın.

Tüm hedeflerine, emniyete ve hiç tükenmeyen hayra erişmede onları muvaffak eylesin.

İnatçı ve hasetçilere rağmen Allah onlara sürekli bir izzetü ikbal lütfetsin.

Şair, bir diğer kadı 'Adî b. Süleymân b. Râşid ez-Zühelî için söylediği ve burada yer verilmeyecek olan “el-Lâmiyye” adlı övgü kasidesinde de memdûhun ilim, hilim, din, akıl ve doğruluk ehli olduğunu, davâlarında da adâletle hükmettiğini üzerine basa basa belirterek, kadılar için şairlerin vazgeçemeyeceği temel medih kavramlarını ciddiyle sıralamıştır.²⁷⁵

2.1.2.2.2. Vâli Seyf b. Nâşır b. Süleyman b. Râşid b. Ḥâsen ez-Zühelî'yi Methi

Tam adı divandan öğrenilen Vâli Seyf b. Nâşır hakkında biyografi kaynaklarında hiçbir bilgi yer almamaktadır. Şair bu vali hakkında iki şiir söylemiştir. Bunlardan birisi vâlinin evliliği münasebetiyle kendisini övdüğü ve bu vesileyle de nesib teşbîb kısmına gazel ile giriş yaptığı “et-Tebrîniyye” nisbeli kasidesi,²⁷⁶ diğeri de vâliden maddî yardım talep ettiği ve mukaddimesine aşağıdaki kısa nesirle giriş yaptığı “el-Kâfiyye”sidir:²⁷⁷ [Tavîl]

“Bismillâhirrahmanirrahîm, Dost Vâli Seyf b. Nâşır b. Süleyman ez-Zühelî'ye...

Şöyle ki, kuşkusuz zaman beni ziyana uğrattı. Hoşnut ettikten sonra beni üzdü. Durumumu iyiden kötüye çevirdi. Benim için ne harcama yapacak biri, ne faydası dokunacak bir kişi, ne de (hayra) aracı olacak bir yardımcım var...”

فَمَا أَنَا فِيمَا قُلْتُهُ مُتَمَلِّقٌ	وَلَكِنِّي لِلَّهِ عَبْدٌ وَمُتَمَلِّقٌ
وَمَا أَنَا إِلَّا طَالِبٌ دَفَعْتُ فَاقْتِي	وَأَنْتَ الْكَرِيمُ الْوَاهِبُ الْمُتَصَدِّقُ
وَإِنِّي مِسْكِينٌ وَإِنْ تَكُ سَائِلًا	عَنِ الْحَالِ فَاسْأَلْ مَنْ يُجِيبُ فَيَصْدُقُ
فَلَا مَالَ لِي بَيْنَ الْوَرَى أَتَّقِي بِهِ	سِهَامَ قَسِيِّ الْفَقْرِ سَاعَةَ تُرَشِّقُ
وَلَمْ أَرِ فِي دَارِي سِوَى قُوتِ لَيْلَةٍ	وَلَكِنْ لَهَا بَابٌ عَلَى السِّتْرِ مُعَلَّقُ
وَصَاحِبَتِي فِي الدَّارِ شَعْنَاءُ سَتْرُهَا	جِدَارُ الرُّوَابَا وَالْقَمِيصُ الْمُحْرَقُ
وَأَنْ نَصِيبي صَارَ فِي بَيْتِ مَالِكُمْ	وَرُبُّكَ يُؤْتِي مَنْ يَشَاءُ وَيَرزُقُ
أَلَا فَادْفَعْنِي عَنِّي الْخُصَاصَةَ إِنَّ لِي	فُؤَادًا بِنِيرَانِ الْخُصَاصَةِ يُحْرِقُ

²⁷⁵ Dîvânu 'l-Habsî, s. 174.

²⁷⁶ Bkz. Dîvânu 'l-Habsî, s. 176-178.

²⁷⁷ Dîvânu 'l-Habsî, s. 179-180.

وَبَادِرُ وَإِنْ قَالَ الْحُسُودُ مَقَالَةً
فَكُلُّ لَهُ بَيْنَ الْأَنَامِ سَجِيَّةٌ
فَجُدْ وَاقْتَحِمْ يَا خَيْرَ مَنْ يَكْسِبُ الثَّنَا
سَأَكْشُوكَ مِنْ مَدْحِي ثِيَابًا جَدِيدَةً
فَدَعَهَا وَخَذَهَا بِأَيْتِي هِيَ أَرْقُؤُ
وَكُلُّ لَهُ دَابُّ وَطَبَعٌ وَمَنْطِقٌ
وَيَا خَيْرَ مَنْ يَكْسُو الْفَقِيرَ وَيُنْفِقُ
مَدَى الدَّهْرِ لَا تَبْلَى وَلَا تَتَمَرَّقُ

Söylediklerimde dalkavuk değilim. Ben ancak Allah'ın kulu ve fakiriyim.

Sadece yoksulluğuma derman arıyorum. Siz ise, eli açıksınız, hibe edersiniz, sadaka verirsiniz.

Yoksulum, eğer durumumu soracaksanız, dürüstçe cevap verene sorunuz.

İnsanlar arasında hiç malı olmayan benim. Şiddet saatinde (kıyamet gününde), çetin fakir olanın payını almış olarak sorgulanmaktan korkarım.

Evimde bir gecelik aزیğımдан başkasını göremedim. Ne var ki, gecenin de perde üzerinde (hali gizleyen) kapalı bir kapısı var.

Evde eşim Şa'sâ'nın²⁷⁸ örtüsü (giysisi) de, kuytadaki duvarlar ve paramparça olmuş fistanıdır.

Benim hissem sizin beytü'l malinizdedir. Rabbin ise dilediğine verir ve rızıklandırır.

Haydi benim ihtiyacımı gideriveriniz. Zira kuşkusuz benim yoksulluk ateşiyle yanan bir kalbim var.

Acele ediniz. Eğer kıskanç kişi bir laf ederse, onu bırakınız da en yumuşak olan sözü alınız.

İnsanların her birinin ayrı ayrı mizacı var. Her birinin ayrı ayrı huyu, karakteri ve konuşma şekli var.

Ey övgüyü hak edenlerin en hayırlısı; ve ey fakirleri giydirenlerin, infak edenlerin en hayırlısı! Cömert olunuz, cesur olunuz.

Methimden size ömür boyu eskimeyecek ve parçalanmayacak yeni bir elbise giydireceğim.

Bu nesir ve şiiri valiye gönderdikten sonra, valinin el-Habsî'ye ve bakımıyla yükümlü olduğu kimselere her ayın başında ödenecek şekilde yeterli miktarda nafaka

²⁷⁸ Esasen “Şa'sâ” kelimesi sıfatı müşebbehenin müennes kalıbında olup, sözlükte “bakımsızlıktan saç başı birbirine girip dolanmış, dağılmış kadın” anlamındadır. Ancak kadınlara isim olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Bir rivayete göre Hasan b. Şâbit'in eşinin adı da Şa'sâ'dır. (Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, II, 162; *Dîvânu'l-Habsî*, s. 179 dipnotu). İki anlam ve kullanımın da buraya uygun olduğunu söylemek mümkündür.

bağladığı, ayrıca yoğun meşguliyeti dolayısıyla unutarak durumuyla daha önce ilgilenemediği için kendisinden özür dilediği ifade edilmiştir.²⁷⁹

Görüldüğü üzere şair kasidenin hemen başında şiirini dalkavukluk etmek için nazmetmediğini, aksine dayanılmayacak hale gelen yoksulluğuna derman aradığını ifade etmiştir. Muhatabını sözlerine inandırmak için de, ona iki ispat yolu arzetmiştir. Bunlardan biri, hakkındaki gerçekleri aynen anlatacak olan dürüst ve adil şahitler, diğeri de kendisinden daha yoksul kimselerin bulunmadığını, eğer ki varsa hakkı olmadığı halde onların payına el uzatmak suretiyle kıyamet gününde günahkâr olarak sorgulanmaktan Allah'a sığındığını içeren, adeta yemin niteliğindeki sözüdür. Şair, acınacak halinin insanlara gizli kalmasının nedeni olarak da karanlık geceleri ve kapalı kapılar arkasında oturduğu kuytu odaları göstermiştir. Daha sonra da hasetçi dedikoducuların sözlerini engellemenin mümkün olmadığını, dolayısıyla da onların laflarını aldırılmayarak kendi ihtiyacını giderivermesini memdûhtan açıkça rica etmiş, memdûhu övme işini ise son iki beyte bırakmıştır. Bütün bunlar şairin aslında keyfi olarak ihsân talebinde bulunmadığını, gerçek manada muhtaç olduğu zamanlarda da hiç çekinmeden devlet hazinesindeki hakkını arayan ve bunu açıkça ifade eden bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim şiirin hemen başındaki nesirden de önceden maddî durumunun iyi olduğu, sonraları kötüye gittiği net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki şiirde gözlemlenen diğer hususlar; içeriğiyle paralel özel bir künye ile isimlendirilmek yerine kâfiyesine göre adlandırılmış olmasının yanında, diğer methiyelerde olduğu gibi atlâl, gazel, hâmr ve hikmet temalı bir mukaddimenin bulunmamasıdır. el-Habsî burada sözü uzatmadan doğrudan ana temaya geçiş yapmış, canını acıtmış olan derdine derman aramakta acele etmiş, bu da kendisinin derûnî halinin pekiyi olmadığını göstermiştir. Ayrıca son iki beyitte memdûhu iki temel medih ögesiyle övmeyi de unutmamıştır. Bunlardan ilki; şiirin muhtevasıyla ilintili olan cömertlik, ikincisi de hasetçi dedikoduculara fırsat vermeyen cesarettir. Son beyitte ise methiyelerini memdûhu için dokuduğu bir elbiseye benzeterek istiâre sanatı icra etmiştir.

el-Habsî'nin bu babta vâlıilerden Muhammed b. Rabî'a el-Merbû'î, Muhammed b. Yûsuf el-'Irî, Mübârek b. Ğarîb el-Mezrû'î, Ğarîb b. Mübârek, Sa'îd b. Ziyâd b. Aḥmed eş-Şakşî el-Behlevî, Muhammed b. Abdillâh el-Midâdî el-'Akarî

²⁷⁹ *Dîvânu'l-Habsî*, s.180.

en-Nezvî ve ismini anmadığı iki vâli için de, burada olduğu gibi âşikâr bir üslupla yardım talep etmek için methiye söylediği görülmektedir. Şairin bu tarz şiirlerindeki tutumu da, ya yukarıdaki kasidede olduğu gibi nesirle karışık şiir söylemesi şeklinde, ya da nesirden hâli olarak “Hâiyye”, “Bâiyye”, “Râiyye”, “Lâmiyye”, “Mîmiyye” gibi kasideleri kafîye harfine göre adlandırması şeklindedir.²⁸⁰

2.1.2.2.3. Vali Süleymân b. Muhammed el-Merbû‘î ed-Đankî’yi Methi

Aynı zamanda âlim ve fakih olan Vali Süleymân, hicrî 11. asrın sonlarıyla 12. asrın başlarında yaşamıştır. I. Seyf b. Sultân’ın vefatından sonra başa geçen oğlu II. Sultân b. Seyf’in imametini onaylamak için bir araya gelen ulemâ arasında yer almıştır. II. Sultân b. Seyf’e ancak belli şartlar dâhilinde biat etmeyi kabul etmişlerdir. Bu şartların en başta geleni, önemi ister az olsun ister çok olsun tüm devlet işlerinde Sultân’ın Müslümanlardan oluşan şura heyeti ile istişare etmeden karar almamasıdır.²⁸¹

el-Habsî’nin hakkında en çok şiir söylediği vali, Vali Süleymân’dır. Divanın dördüncü babında yer alan 28 şiirden yedi tanesi onun içindir. Bunlar “el-Hamriyye”, “et-Tâciyye” ve “el-Bâziyye” isimli üç kasidesiyle iki adet nütfe, bir başlığı olmayan şekvâ nitelikli bir kaside ve bir de nesirle içiçe yazdığı bir şiiridir. Şair “el-Hamriyye” nisbeli 81 beyitlik methiyesinin mukaddime bölümüne, şiirin adından da anlaşılacağı gibi hamr temasıyla başlar. İlk 18 beyitte içki meclislerinin tasvirinde şarap, testi, kadeh, ğulâm, genç kız gibi unsurları başarılı bir şekilde kullandıktan sonra, devamındaki 8 beyitte kendisinin bu meclislerde henüz çocukken bulunduğunu ve çocukken işlenen günahların affedileceğini umduğunu belirtir ve çocukluk ihtiyarlık mukayesesi yapar, sonra da 27. beyitten itibaren gazel temasına geçiş yapar. 18 beyitlik bu bölümde ise uzun uzun yârinden ayrı kalmanın acısından şikâyet eder, sabır telkinlerine olumlu karşılık vererek sabreder ve sonunda göç ederek terki diyâr etmeye niyetlenir. 44. beyitten itibaren aşk gibi musibetleri umursamayacağını, bu musibete aldanarak karamsarlığa düşmeyeceğini ifade ederek çareyi Allah’a, rasulüne ve memdûha sığınmakta bulur:²⁸² [Muctes]

وَلَا أَبَالِي بِنَحْسٍ وَلَا بِهَ أَتَطْبِيرٍ

²⁸⁰ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 192-214.

²⁸¹ el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi 'Umân*, s. 84.

²⁸² *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 183-184.

قُلْ لِلْحَوَادِثِ إِنِّي
 لَكِنِّي لُذْتُ بِا
 وَبِالْإِمَامِ الْكَرِيمِ أَلْ
 سَلِيلِ سَيْفِ وَوَالِي
 أَحْيِ الْمَعَالِي سَلِيمًا
 فَتَى مُحَمَّدٍ ذُو²⁸³ أَوْ
 فَسَعِيئُهُ عِنْدَ أَهْلِ أَلْ
 وَفَعْلُهُ الْحَيْرُ فِي سَا
 وَقَامَ بِالْحَقِّ فِيهِمْ
 لَقَدْ مَحَا إِثْرَ مَنْ
 صَدِيقُهُ لَيْسَ يُؤْدَى
 لَكِنْ بِهِ صَارَ رَكْنُ أَلْ
 وَصَاحِبُ الْبَغْيِ أَصْحَى
 عَدُوُّهُ بَيْنَ شَيْئِي
 فَإِنْ يُسَالِمُ يُعَزَّرُ
 فَهُوَ الْكَرِيمُ إِذَا مَا
 بِكَوْنَهَا غَيْرُ مُعْتَرِ
 لِلَّهِ وَالنَّبِيِّ الْمُطَهَّرِ
 قَرَمِ الشُّجَاعِ الْمُظَفَّرِ
 هِ مَنْ بِهِ الدَّهْرُ يَفْخَرُ
 نَ ذِي الثَّنَاءِ الْمُؤَفَّرِ
 رَدَ الْأُمُورِ وَأَصْدَرَ
 إِسْلَامِ يُرْضَى وَيُشْكِرُ
 كِنِي الْبِلَادِ مُكْتَرُ
 حَقِّ الْقِيَامِ وَشَمَرُ
 حَسَرَ الْعِبَادِ وَغَيْرُ
 وَجَارُهُ لَيْسَ يَخْسَرُ
 فَسَادِ دَكَّا مُدَعَّرُ
 مُدَمَّرًا وَمُنْتَبِرُ
 نِ فِي الْحَيَاةِ مُخَيَّرُ
 وَإِنْ يُجَارِبُ يُعَزَّرُ
 ضَنَّ الْبَحِيلُ وَقَصَّرُ

Ne bir musibeti umursarım, ne de o musibetle karamsarlığa düşerim.

(Gelişen) hadiselere de ki: Ben onlara aldanacak değilim.

Fakat ben, Allah'a ve onun pak elçisine sığındım.

Bir de cömert, yüce, cesur, ve muzaffer imâma ... (sığındım).

Zamanın kendisiyle iftihar ettiği Seyf'in evlâdı ve vâlisi(ne)...

Bolca övgüye layık kardeşim saygıdeğer Süleyman '(a)!

İşleri ifa edip (halka) arzeden Muhammed'in yiğidine...

(Şöyle ki), Ehli İslâm onun çabasından (hizmetlerinden) hoşnut ve ona minnettardır.

Ülke sakinleri içinde onun hayırlı işleri artmıştır.

²⁸³ 'الَّذِي' işlevindedir.

Onların arasında hakkı adaletle ikame etti ve buna dört elle sarıldı.

Kulları üzüp (düzeni bozup) değiştirenin (geride bıraktığı) izini yok etti.

Dostu eziyet çekmez, komşusu ise zarar ziyana uğramaz.

Sayesinde yolsuzluğun temeli yıkılıp yerle bir oldu.

Haddi aşanlar ise, perişan olup helak oldular.

Düşmanı hayatta iki şey arasında muhayyerdir.

Eğer barışırsa (tarafından) saygı görür, eğer savaşırsa o vakit darbe yer.

Pinti olan (ikramı) sakındığında ve kıstığında, o cömerttir.

Görüldüğü üzere el-Ḥabsî, birçok methiyesinde kullandığı temel ve tali medih öğelerinin bir kısmına burada da yer vermiştir. Temel öğelerden cesaret ve adalete vurgu yaparken; 8. beyitten itibaren memdûhun ülkenin müslüman halkını hoşnut edecek hayırlı hizmetlerde bulunduğu, bozguncuların izini memleketten tamamen sildiğine, yolsuzluğu önlediğine, haddi aşanları perişan ettiğine ve komşusu ile dostunun asla zarar ziyan görmediğine değinerek de “akıl” ögesine dolaylı olarak vurgu yapmıştır. Şair bu beyitlerin devamında memdûhun cömertliğine ve cesaretine tekrar vurgu yaptıktan sonra, son on beytinde memdûh için çeşitli dua ve temennilerde bulunarak methiyelerini sonlandırmıştır.

Şairin Vâli Süleyman için nazmettiği “et-Tâciyye” ve “el-Bâziyye” künyeli methiyeleri de içerik ve üslup olarak yukarıdakinden pek farklı değildir. Ancak her üç kasidedeki başlıklar, nesib teşbib bölümleri ve muhtevâ birlikte düşünüldüğünde şairin Vâli Süleyman için, vâlilere dair methiyeler kategorisinde yer alan methiyelerinin çoğunluğundan farklı minvalde, ama imamlara dair methiyeleriyle aynı paralelde bir yol takip ettiği anlaşılacaktır. Bu da şairin Vâli Süleymân ile ilgili kasidelerini ülkenin istikrar günlerinde nazmettiğini gösteren verilerdendir. Nitekim yukarıdaki ‘سَلِيلِ سَيْفٍ وَوَالِيهِ / Seyf’in evlâdı ve vâlisi’ ifadesi bunun açıkça ispatıdır. Ayrıca şairin söz konusu bu edebî tutumu, vâliler arasında sadece Vâli Süleymân ile sınırlı değildir. O, diğer valilerden Seyf b. Nâsır b. Süleymân ez-Züheli, Muhammed b. Yûsuf el-’Irî ve Vâli Râşid b. Sa’îd el-Ğâfirî için de aynı yolu takip etmiştir. Zira, Seyf b. Nâsır b. Süleymân ez-Züheli’ye dair olan “et-Tebrîniyye” ve Muhammed b. Yûsuf için söylediği “el-Muşevviķa” kasidelerinin mukaddime bölümleri gazelle başladığı gibi memdûhun bir savaştaki başarısını övdüğü “el-Muhtâra” duâlarla, Râşid b. Sa’îd için olan “el-Miyliyye” kasidesinin mukaddimesi de hikmet temasıyla

başlangıç yapmıştır.²⁸⁴ Dolayısıyla şairin bu kasidelerini de ilgili dönemde nazmettiği ve hakkında hiç bilgi bulunmayan bu vâlilerin de ilgili dönemde yaşadığını tahmin etmek mümkündür.

2.1.2.2.4. Vali Muhammed b. Beşîr el-Midâdî el-‘Akarî’yi Methi

Hakkında pek fazla bilgi bulunmayan fakîh Muhammed b. Beşîr el-Midâdî, zamanındaki devlet ricâlinden olup, Ehlü'l Hall ve'l-‘Akd²⁸⁵ komisyonundaki II. Seyf b. Sultân'ı azlederek yerine Bela'rab b. Humeyr'i göreve getiren ulemâ sınıfında yer almıştır.²⁸⁶

Vali, el-Habsî'nin en çok methettiği valiler arasında olup, şair onu üç kaside ve bir maktû'asında övmüştür. Divanda yer alan bilgiye göre şair, birtakım insanların Nezvâ'daki Havrâ Dağı'nın tepesinde bir gece gözlemedikleri bir ateş üzerine, matla' beyti şu şekilde olan bir şiir söylediklerini ıtır:²⁸⁷ [Basît]

النَّارُ فِي قِمَّةِ الْحُورَاءِ سَاطِعَةٌ مِنْ عُمْرٍ نَرُوي تَرَاهَا النَّاسُ فِي الظُّلْمِ

Havrâ (Dağı)'nın zirvesindeki ateş ışıdamaktadır. İnsanlar onu karanlıklarda (ta) Nezvâ'nın göbeğinde(n) görüyorlar.

Yine divanda verilen bilgiye göre; şair bu beyitleri ıtır ıtırmez irticalen, aynı vezin ve kâfiye düzenindeki şiiriyle karşılık verir. Ancak şairin bu karşılıktan asıl maksadı, şehrin o dönemki valisini överek onun bayramını tebrik etmektir.²⁸⁸ [Basît]

أَنْسَتْ مِنْ جَانِبِ الْحُورَا مُعَايِنَةً نَارًا تَعَجَّبَ مِنْهَا النَّاسُ فِي الظُّلْمِ
فَقُلْتُ لَا تَعَجَّبُوا لَيْسَ الْعَجِيبَةُ أَنْ أَنْسْتُمْ فِي الدُّجَى نَارًا عَلَى عِلْمِ
فَإِنَّ أَشْهَرَ مِنْ هَاتِيكَ لَوْ نَظَرْتُ عِيُونُكُمْ نُورَ أَهْلِ الْمَحْدِ وَالْكَرَمِ
مِثْلَ الْكَرِيمِ الْفَتَى الرَّكِي الْمُوَيْدِ وَالْ وَالِي الْوَلِيِّ الْوَيْي الْعَادِلِ الْحَكَمِ
مُحَمَّدِ بَحْلِ عَبْدِ اللَّهِ فُدُودَ لِأَصْحَا بِ الصَّوَابِ الْكَرَامِ السَّادَةِ الْبُهْمِ
رَبِّ الْمُرُوءَةِ وَالْعَدْلِ الَّذِي رَدَعَ آلَ عِدَى وَأَلَّفَ بَيْنَ السَّبْعِ وَالْعَمِّ
زَيْنِ الْخِصَالِ الَّذِي زَانَتْ بِطُلْعَتِهِ نَرُوي سَمِيَّ خِيَارِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ

²⁸⁴ Bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 195, 199 ve 214.

²⁸⁵ "أهل الخُلِّ والعقد" / Ehlü'l Hall ve'l-‘Akd; devlet başkanını seçme ve görevden alma yetkisine sahip bulunan güç, kudret, rey ve tedbir sahibi ulemâ ve umerâ sınıfının genel adıdır. (Geniş bilgi için bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 1. bs., Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 87.

²⁸⁶ <http://www.taddart.org/?p=9186#more-9186>; 08.09.2019; 14:00.

²⁸⁷ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 209.

²⁸⁸ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 209-210.

وَهُوَ الْكَمِيُّ الَّذِي يُؤَلِّي النَّوَالَ وَقَدْ
 لَوْ تَسْأَلُ الدَّهْرَ عَمَّا فِيهِ مِنْ كَرِيمٍ
 نُورٌ هَدَانَا إِلَى طُرُقِ الرَّشَادِ بِهِ
 جَزَاهُ عَنَّا إِلَهُ الْعَرْشِ عَافِيَةً
 فَتَى فَتَى ابْنِ بَشِيرٍ هَاكَ تَهْنِئَةً
 هُنَيْتَ فِي كُلِّ حِينٍ بِالسُّرُورِ مَدَى
 يُرْجَى وَيَخْشَى لِقَاءَهُ قَلْبُ كُلِّ كَمِي
 لَقَالَ هَذَا عَدُوُّ الْعَيِّ وَالْعَدَمِ
 رَبُّ كَرِيمٍ رَحِيمٍ مُسْبِعُ النَّعْمِ
 طَالَتْ وَبِحَاةٍ مِنْ هَمِّ وَمِنْ أَلَمِ
 بِالْعِيدِ زَانَتْ بِنَظْمِ طَيْبِ الْكَلِمِ
 مَا فَاهُ كُلُّ قَوْلٍ نَاطِقٍ بِقَمِ

Havrâ (Dağı)'nın kenarından (ben de) bir ateş farkettim. İnsanlar karanlıkta bu ateşi gözlemleyerek afalladılar.

(Onlara) dedim ki: Şaşırmayın! Karanlıkta dağ başında bir ateş görmeniz (esasen) olağanüstü bir durum değildir.

Sizin bu getirdiğinizden (söylediğinizden) daha meşhuru da (var)...keşke gözleriniz şeref ve asalet sahibinin nuruna şahit olsaydı.

Cömert, genç, masum, destek görmüş, vali, dost, vefalı, adil, bilge (bir lider) gibi(sine)...

Sağduyu sahiplerinin, cömertlerin, efendilerin, yiğitlerin bir önderi olan Abdullah oğlu Muhammed (gibisine)...

Düşmanları caydıran, koyunlarla yırtıcı hayvanların arasını bulan, adâlet ve mertlik sahibi (bir lider)

Arap ve Acem'in en hayırlı ve büyüğü olan, Nezvâ beldesini çehresiyle süsleyen (en iyi) hasletlerin süsü.

Her yiğidin kalbinin kendisiyle karşılaşmaktan çekindiği, umulan (beklenen), kazancı (kârı, sermayeyi) işleten bir bahadır.

Eğer zamana kendisinde asalet bulunan kişiyi sorsan, der ki: Bu (sorduğun) günah ve hiçliğin düşmanı (olan Muhammed) dir.

Cömert, merhametli, nimetleri bolca lutfeden bir rabbin; kendisiyle bizi doğru yola ilettiği bir nur...

Arşın Rabbi onu bize uzunca bir âfiyet (şifâ) olarak ihsan etti. Onu bir gamdan ve bir acıdan kurtardı.

İbn Beşir'in genç oğlu, al işte sana hoş kelimelerle nazmedilerek süslenmiş bir bayram tebriği !

(Bayramın) mübarek olsun! Konuşan söyleyen herkes, ağızıyla (diliyle) konuştuğu sürece, her zaman mutlu ol.

Bu şiirde medih ve ihvâniyyât temalarından tebrik iç içe yer alsa da görüldüğü gibi medih teması baskındır ve ikisini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Şair; temel medih öğelerinden cesaret, adalet ve akıl öğelerine doğrudan yer verdiği bu methiyesinde, valinin bayramını da tebrik etmiştir. Dikkat çeken asıl husus ise, şairin bu methiyesinde birçok övgü şiirinde üslup edindiği, kasideye mukaddime ile başlayıp tehallus ile asıl temaya geçiş yapma durumunun burada söz konusu olmamasıdır. Yani şair doğrudan ana temaya geçmiş ve kasidesini 14 beyitle sınırlı tutmuştur.

Netice itibariyle el-Ḥabsî, valileri ve kadıları her birinin konumlarına yaraşan övgü unsurlarıyla ve şahsiyetlerinde mündemiç olarak gördüğü güzel unsurlarla övdüğü gibi, methiyelerinin yapısını da gayelerine uygun olarak tanzim etmiştir. Diğer taraftan valilik makamı, devlet başkanlığı makamının; valiler de devlet başkanlarının bir temsilcisi konumunda oldukları için ilgili methiyeler de temel ve tali medih unsurları bakımından birbiriyle uygunluk arz etmiştir.

2.1.3. Dostlarını Methi

İbn Reşîk şair kişiyi tanımlarken onun; bütün ilimleri almış, derin bilgi sahibi, çevresindeki ve çağındaki gelişmeleri iyi takip eden, güzel ahlâklı, mülâyim vb. özelliklere sahip olması gerekliliğini şart koşmuştur.²⁸⁹ Bu özelliklere sahip şairin elbette belli bir eğitim düzeyini elde etmiş, medreselerden veya çeşitli kültürel çevrelerden beslenmiş olması gerekmektedir. Böylece eğitimi esnasında kendisi gibi ilim ehli, kültürlü veya şiir söylemeye eğilimli dostlar edinmeleri kaçınılmaz olacaktır. el-Ḥabsî'nin de, tahsilini tamamladığı Cebrîn Medresesi'nde bazı dostlar edindiği, hayatı boyunca entelektüel çevreyle hiç alâkasını kesmediği ve onların kimini methiyelerinde övdüğü, kimiyle de zaman zaman şiirsel yazışmalarda bulunduğu, gerek divanından gerekse eldeki bazı kaynaklardan anlaşılmalıdır.²⁹⁰

Nazmedilecek methiyenin aslî medih öğelerinin, medhin konusu olan memdûhun temâyüz ettiği birincil vasıflara göre şekillenmesi pek tabidir. Buna göre bu başlık altında karşılaşılabilecek medih öğeleri, haliyle imamlar ve valiler ile ilgili medih öğelerinden nispeten farklı olacaktır. Klasik Arap şairleri; kadı, âlim, kâtip ya

²⁸⁹ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 196; Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, II, 543.

²⁹⁰ Bkz. *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 556-557.

da kendileri gibi edîb olan şahsiyetleri övmüşlerdir. Beşşâr (ö. 167/783-84), Vâsıl b. Atâ'nın (ö. 131/748) hitabetini, Ebû Temmâm (ö. 231/846), Muhammed b. Abdilmelik el-Hâşimî'nin bilgelik ve belâgatini, İbnu'r-Rûmî (ö. 283/896), Kâtib 'Ubeydullâh'ın kelâmdaki kuvvetini, Mutenebbî (ö. 354/965), Ali b. 'Âmir el-Anţâkî'nin ilim, hilim ve hocalığını methetmişlerdir.²⁹¹

Osmanlı döneminde de din adamı, âlim ve ediplerin birçoğu şairlerin ilgisine mazhar olmuş, nitelikleri ve hünerleri onların şiirlerine konu olmuştur. Şairler onları takva, cömertlik, cesaret gibi genel niteliklerin yanı sıra; ilimdeki derinlikleri, amelleri, güzel ahlâkları, asaletleri, fesahatleri, lafız ve manadaki değerleri, geniş kültürleri ve aklî melekeleri gibi kimliklerine uygun vasıfları ile övmüşlerdir.²⁹² Yine bir Osmanlı dönemi şairi olan el-Habsî ise, ileride görüleceği gibi her biri âlim ve şâir olan dostlarını benzer medih öğeleriyle methetmiştir.

Dîvân'ın beşinci babı, el-Habsî'nin dostlarını methi ve onlarla yazışmalarını ihtivâ etmektedir. Dostlarıyla olan yazışmaları "ihvâniyyât" başlığı altında ele alınacaktır. Bu başlık altında şairin en yakın dostları olan Halef b. Sinân, Süleyman b. Bela'rab ve diğer bazı dostları için söylediği methiyelerine yer verilecektir.

1.3.1. Halef b. Sinân b. Halefan b. 'Uşeym el- Ğafirî'yi Methi

Halef b. Sinân, Hicri XI. Asırda Umman'da yaşamış olan en gözde âlim ve şairlerden biridir. İmam Bela'rab'ın tesis ettiği ünlü Cebrîn Medresesi'nden el-Habsî ile birlikte mezun olanlardandır. Valilik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. İlk beş imamın her birinin iktidar dönemine şahit olmuştur. II. Sultân b. Seyf'in imametini onaylamak ve ona biat etmek için bir araya gelen ulemadandır. Fıkıh, astronomi, keşf ve tılsım bilginidir. Arap Dili ve Belâgatı ilimlerindeki derinliği şiirlerine yansımıştır. Şiirleri fevkalade ve fasih olup Ya'rûbî imamların ilk beşinin fetihlerini ve onlar için nazmettiği methiyelerinin yanı sıra; fıkıh, hikmet, öğüt, tıp ve astronomi gibi temaları ihtiva eder. Hacimli divanı yazma halinde olup Umman Milli Kültür Bakanlığı Kütüphanesi'nde mevcuttur. Ayrıca fikhî meselelere dair fetvalarının bulunduğu bir eseri daha vardır.²⁹³

²⁹¹ ed-Dehhân, *el-Medîh*, s. 59-62.

²⁹² Ömer Musa Paşa, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (el'Aşru'l Memlûki)*, s. 359-361; Nebîl Hâlid, *el-Edebu'l-'Arabî beyne Aşrayni'l-Memlûki ve'l-Uğmânî*, s. 54-57.

²⁹³ İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn*, II, 159 (ikinci dipnot); el-Huşaybî, *Şekâiku'n-Nu'mân*, I, 86; el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi Umân*, s.58; Süleymân b. Halef el-Harûşî, *Şa'iru 'Umânî ve Kaşîde*, 1. bs., Vizâratu't-Turâş ve's-Şekâfe, 2011, s.73.

el-Ḥabsî, aralarındaki sıkı dostluğun medresede birlikte okudukları yıllara kadar dayandığı dostu Halef b. Sinân'ı şu on beyitlik kasidesiyle metheder:²⁹⁴

[Muctes]

سَجِيَّةُ	ابْنِ	سِنَانَ	سَجِيَّةُ	الْأَنْبِيَاءِ	
فَاقَ	الْأَنَامَ	بِحِلْمٍ	وَفِطْنَةٍ	وَدُكَاةٍ	
وَنُورٍ	صِدْقٍ	يُعْطِي	سَنَاهُ	نُورَ دُكَاةٍ	
وَحُسْنِ	أَخْلَاقٍ	طَبِيعٍ	شِيئَتِ	بِحُسْنِ حَيَاءِ	
نَعْمٍ	وَرَأْيٍ	سَدِيدٍ	يَشْفِيكَ	مِنْ كُلِّ دَاءٍ	
سَأَلْتُ	رَبِّي	لَهُ	نِعْمَةً	وَطُولَ بَقَاءِ	
وَطُولَ	عَافِيَةٍ	فِي	الدُّنْيَا	وَحُسْنِ جَزَاءِ	
وَالْحَيْرِ	فِي	كُلِّ	وَقْتٍ	لَا بُكْرَةَ	وَمَسَاءِ
وَجَنَّةٍ	عَرَضُهَا	عَرَّ	ضُ	أَرْضِهِ	وَالسَّمَاءِ
عَلَيْهِ	أَلْفُ	سَلَامٍ	مَا	اِحْتَاَجَ	حَيِّ لِمَاءِ

İbn Sinan'ın ahlâkı peygamberlerin ahlâkıdır.

(O), yumuşak huy(u), basiret(i) ve zekâ(sı)yla insanlara galip geldi.

Parlaklığı güneşin nurunu örten sadâkat ziyâsıyla...

Ve hayâsinin zerafetiyle bütünleşmiş güzel ahlâklı tabiatıyla...

Evet (öyle)... Senin tüm hastalıklarını tedavi eden isâbetli görüşüyle...

Rabbimden onun için (bolca) nimet ve uzun ömür dilerim.

Dünyada sağlıklı ömür ve güzel mükâfât...

Sadece sabah akşam değil, tüm vakitlerde (kendisi için) hayrı...

Genişliği gökle yerin arası kadar olan cenneti (dilerim)...

Canlılar suya ihtiyaç duyduğu sürece, ona binlerce selam olsun.

Görüldüğü üzere el-Ḥabsî, dostu Halef b. Sinân'ı övdüğü bu şiirinde imamları ve vâilileri övdüğü diğer methiyelerinden çok farklı üslup ve ögeler kullanmıştır. Üslup bakımından öncekilere nispetle daha samimi ve dostane bir eda sergilemiş; kullandığı ögeler bakımından da cesaret, adalet ve cömertlik gibi temel medih ögeleri yerine; memdûhun Müslüman ilim adamı karakterine uygun olan ögeleri kullanmıştır. Şöyleki, şiirin ilk beyitlerinde el-Ḥabsî memdûhu ahlâkî meziyetleri bakımından tüm

²⁹⁴ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 221.

insanlardan üstün sayarak, müekked teşbih²⁹⁵ ve mubâlağa sanatları vasıtasıyla peygamberlere benzetmiş, bu benzetmeyi de “حِلْمٌ” (hilim) , “فِطْنَةٌ” (fetânet), “صِدْقٌ” (sıdk), “حُسْنُ أَخْلَاقٍ” (ahlâkı hasene) ve “حَيَاءٌ” (hayâ) gibi her biri nebevî karakterin birer kesiti olan kavramlarla yapmıştır. 5. beyitteki insanların dertlerine derman olduğunu belirttiği “رَأْيٍ سَدِيدٍ” (isâbetli görüş) sıfatıyla da onun ince anlayışı ve fakihlik yönüne dikkat çekmiş, böylece tüm bu unsurlarla alîmlerin peygamberlerin vârisi olduğu gerçeğini şiirine başarıyla yansıtmıştır.

Ayrıca şair, şiirini birçok kez başvurduğu duâ uslûbuyla sonlandırmıştır. Şiirin beş beyitlik ikinci yarısında memdûh için dünyada sağlıklı uzun ömrü, bolca nimetleri, kesintisiz hayırları; Kur’ân’dan iktibasla²⁹⁶ kullandığı “وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ / وَالْأَرْضُ / Genişliği gökle yerin arası kadar olan cennet” ifadesiyle de âhirette cenneti temenni etmiş, böylece memdûhun iki cihan saadetini dilemiştir.

1.3.2. Süleyman b. Bela‘rab b. ‘Âmir’i Methi

Dîvânü’l-Ḥabsî’yi derleyen, divanın hemen başındaki “Mukaddime” isimli giriş ve tanıtım mahiyetindeki makalenin sahibi olan, Şair el-Ḥabsî’nin bilinen tek öğrencisi ve en yakın dostu olan Süleyman b. Bela‘rab’ın hayatına dair birinci bölümde şairin eğitimiyle ilgili başlık altında yeterli bilgi verildiği için burada kendisine tekrar değinilmeyecektir. Şair bazı akrabalarının yaşadığı “Menah” adlı köyde bulunduğu esnada söylediği bir kısa maktûada, öğrencisi ve dostu Süleyman b. Bela‘rab’ı şöyle methetmiştir:²⁹⁷ [Tavil]

تَعَطَّرَ مِنْهُ الْجُودَ وَالْوَعْرَ وَالسَّهْلَ	سَلَامٌ يَفُوقُ الْأَرْيَ طَعْمًا وَنَشْرُهُ
أَضَرَّ بِهِ فَرَطُ الصَّبَابَةِ مِنْ قَبْلِ	يَدْبُ نَسِيمِ الْبَرِّ مِنْهُ بِقَلْبِ مَنْ
إِلَى مَنْزِلِ رَحْبٍ بِهِ يُنْعَثُ الْفَضْلُ	يَصِيرُ بِعَوْنِ اللَّهِ خَيْرَ هَدِيَّةٍ
فَتَى لَمْ يَمْلُءْ عَنْ فَعَالِ النَّدَى عَدْلُ	مَحَلِّ بِهِ الرَّكِي سَلِيلُ بَلْعَرِبِ
وَأَخْلَافُهُ تُزْرِي بِمَا مَجَّتِ النَّحْلُ	سُلَيْمَانُ دُو قَدْ حَارَ خَيْرَ سَجِيَّةٍ

Tadı baldan daha tatlı ve kokusu sarp dağlara ovalara sağanak sağanak yayılan bir selam (olsun).

²⁹⁵ Teşbihin benzetme edatı dışındaki diğer üç unsurunun kullanıldığı teşbih çeşididir.

²⁹⁶ Bkz. Hadîd 57/21.

²⁹⁷ Dîvânü’l-Ḥabsî, s. 235.

Daha önce özlemin aşırılığının kendisine zarar vermiş olanın kalbini, iyiliğin meltemi kapladı.

Erdemin kendisiyle betimlendiği ferah bir eve Allah'ın inayetiyle hediye(ler)in en hayırlısı ulaşıyor.

İçinde Bela'rab'ın masum evlâdının bulunduğu bir haneye (ulaşıyor)... Ki (kınayanların) kınamasının kendisini cömertlikten alıkoymadığı bir gençtir o...

En iyi mizaca sahip olan Süleyman'ın ahlakı, arının ağzından attığı tükürüğüne (bala) dahi üstün gelir.

Şair bu maqtûada selâm ile medih uslûbunu birlikte kullanmıştır. İlk iki beyitten şairin bu maqtûayı söylediğinde memdûhtan bir hayli uzak bir yerde olduğu, ve onunla uzun bir zaman görüşmemiş olmasından dolayı yoğun özlem duyguları taşıdığı anlaşılmaktadır. Zira gönderdiği ve adeta hafif esen bir ilkbahar meltemine benzettiği, tadı ve kokusu güzel olan selamının dağlardan ovalardan süzülerek memdûhun evine ulaşacağını ummuştur. Bu vesileyle methiyesine dağ, ova, meltem gibi doğa harikalarını andığı bir tasvir uslbuyla da başlamıştır. Şair 3. beyitten itibaren ise memdûhu şahsına münhasır vasıflarla övmüştür. Hediyelerin en hayırlısı olarak nitelediği selamını ulaştırdığı memdûhu ve ailesini erdemli; kendisini ise masum, doğru bildiğini uygularken kınanmaktan çekinmeyen, cömert ve güzel ahlâklı olarak nitelemiştir. Hatta son beyitteki “ وَأَخْلَافُهُ تُرْزِي بِمَا مَجَّتِ النَّحْلُ / Süleyman'ın ahlakı, arının ağzından attığı tükürüğüne (bala) dahi üstün gelir.” ifadesiyle memdûhun mizacını baldan daha tatlı ve değerli olarak betimlemiş, böylece methini yine doğa unsurları olan arı ve bal ile süslemiştir.

1.3.3. Diğer Dostlarını Methi

el-Habsî'nin beşinci bapta kendileri için methiyeler nazmettiği başka dostları da vardır. Umman'da yakın akrabalarının yaşadığı “Sır Köyü”nde bulunduğu esnada, dostlarından Fakih Hancer b. Ali b. 'Akîle, Şalih b. Muhammed el-'Avnî ve kendisi gibi şair olan öğrencisi Süleyman b. Bela'rab'ın her üçünü birlikte tek methiyede över. Şair ilk 5 beyitte; kokusu miskten üstün, tadı bal ve karanfil karışımı gibi, sedası ise sakın sakın yağın yağmurun sesi olarak nitelediği; yine göğüslere şifa, beldelere ise kılavuz olarak anlamlandırdığı selamını dostlarına ileterek 6. beyitten itibaren onları şöyle metheder:²⁹⁸ [Meczûu'l-Kâmil]

²⁹⁸ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 242.

لَفَتِي بَلْعُرْبِ الَّذِي بِيَدَيْهِ تَنَمِيقُ الْكِتَابِ
 وَفَتَى عَلِيٍّ خَنْجَرٍ أَغْنِي الصَّدِيقَ بِأَلَا اِرْتِيَابِ
 وَبَنِي أَبِي الْعَوْنِ الَّذِي نَ هُمْ فَعَالُ الْحَيْرِ دَابِ
 إِخْوَانُ صَدِيقِ كُلُّهُمْ مَا فِيهِمْ عَيْبٌ يُعَابِ
 أَهْلُ الْبِرَاعَةِ وَالْبَلَاءِ عَةِ وَالْفَصَاحَةِ وَالصَّوَابِ
 أَشْيَاخَنَا دُمْتُمْ وَقَدْ لُقِّيتُمْ حَسَنَ الثَّوَابِ

(İşte böyle bir selam) ellerinden (kaleminden) güzel yazı dökülen Bela'rab oğlundur.

(Yine) Ali oğlu Hançer'edir ki, şüphesiz bir dostu kastediyorum.

Ve övgüye layık hayırlı işleri, örfleri olan Ebu'l Avn oğullarınadır.

Hepsi de kendilerinde ayıplanacak bir kusur bulunmayan, doğruluk (abidesi) kardeşler(im)dir.

Hüner, belagat, fesahat ehli (edip) ve sağduyulu kimselerdir.

(Ey) üstadlarım böyle devam ettiniz de (sonunda) güzel ecri elde ettiniz.

el-Habsî burada dostlarını hem ahlâkî hem de meslekî olmak üzere genel itibariyle iki açıdan övmüştür. Önce onların ayıplanmayı hak eden kusurlu kişilikleri olmadığını, her birinin dürüst, samimi, sağduyulu ve övgüye layık kimseler olduklarını vurgulamış; sonra da meslekî bakımdan sözdeki ve yazıdaki ustalıkları, belagat ve fesahatteki hünerleri, yani kısaca edebi kişiliklerindeki değerlerini takdir ederek onları övmüştür.

Umman sahil kenti olan Behlâ'daki bazı şair dostlarının el-Habsî'yi övdükleri 11 beyitlik bir methiyenin kendisine ulaşması üzerine, el-Habsî karşılığında aynı kâfiye düzeni ve aynı bahirde olan 35 beyitlik bir medih şiirini kendilerine ithâf etmiştir. Tamamı burada verilemeyecek olan şiirin ilgili beyitlerinde şair dostlarını ilim, hilim, sıdk, alçaklara ve cahillere yüz vermeme, onlarla tartışmama, iffet, dinde samimiyet, çalışkanlık, cömertlik ve atılganlık gibi meziyetleri dolayısıyla peş peşe Kur'ân'dan iktibaslarla şöyle över:²⁹⁹ [Hafif]

أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ قَدْ أَنْعَمَ ا
 اللَّهُ عَلَيْهِمْ بِفَضْلِهِ اِنْعَامًا
 أَهْلُ عِلْمٍ وَأَهْلُ حِلْمٍ إِذَا مَا
 سَمِعُوا الْجَاهِلِينَ قَالُوا سَلَامًا

²⁹⁹ Dîvânu'l-Habsî, s. 226.

أَهْلُ صِدْقٍ فِي قَوْلِهِمْ وَإِذَا مَرَّ
رُؤَا بِلُغْوِ اللَّغَامِ مَرُّوا كِرَامًا
طَبَعُهُمْ عِقَّةٌ وَدِينُهُمُ الْحَنَاءُ
لِصُّ فِي حَالِ كَوْنِهِ إِسْلَامًا
وَيْكَ إِن تَخْتَبِرُهُمْ تَجِدُ أَلَّ
جَدَّ لَدَيْهِمْ وَالْجُودَ وَالْإِقْدَامَا
(Onlar) Allah (c.c.)ın dostlarıdır. Allah (c.c.) lütfuyla onlara bolca nimet vermiştir.

İlim sahibidirler, alçakgönüllüdürler. Cahilleri işitirlerse 'selâmetle' der (geçer)ler.

Konuşmalarında dürüsttürler. Onursuz kimselerin boş (ve kötü) sözüne rastlarsa, vakarlı bir halde geç(ip gid)erler.

Onların mizaçları iffettir. Din(darlık)ları katışıksızdır.

Sana söylüyorum! Eğer onları sınarsan, kendilerinde ciddiyet, cömertlik ve atılganlık bulursun.

Şairin yukarıdaki beyitlerde isimlerini vermeden, ortak özelliklerini gözeterek toptan övdüğü Behlâ'daki o dostlarının kimler olduğu devamındaki dizelerde açığa çıkmıştır. Şair bu dizelerde her birinin temayüz ettiği özellikleri ayrı ayrı dillendirerek onları tekrar övmüştür. Dostlarından Amr'ı saygıdeğer konumu ve şairliğiyle; İbn Sâlim'i de zekâsı, fasih hitabeti ve hem bedenî hem de malî ibadetleri ifa etmesi yönüyle şöyle methetmiştir:³⁰⁰ [Hafif]

وَأَذْكُرُنَّ فِي مَقَالِي عَمْرًا رَبَّ
بِ الْقَوَائِي وَالسَّيِّدِ الْقَمَمَامَا
ذَا الْمَعَالِي ابْنَ سَالِمٍ أَكْبَرَ النَّأَا
سِ حَجِّي أَفْصَحَ الْأَنَامِ كَلَامَا
خَيْرٍ مَنْ يَسْكُنُ الْبِلَادَ وَزَكَا
مَالَهُ رَاغِبًا وَصَلَّى وَصَامَا

Sözümde kafiyeler sahibi ve efendiler efendisi olan Amr'ı da mutlaka hatırla.

Akil bakımından İnsanların en büyüğü, konuşma bakımından da en fasih olan şeref sahibi İbn Sâlim'i de (mutlaka an)...

Ülke 'de yaşayan(lar)ın, gönüllü olarak (zekâtını vererek) malını arıtanların, namaz kılanların ve oruç tutanların en hayırlısını (İbn Sâlim'i)...

Yine devamında Halîl ailesini mertlikleriyle övmüştür: [Hafif]

وَأَذْكُرُنَّ فِي الْمَقَالِ آلَ خَلِيلٍ
ثُمَّ بَلَّغُهُمْ - هُدَيْتَ - السَّلَامَا
لَمْ أَزَلْ أَذْكُرُ الْمُرُوءَةَ مِنْهُمْ
مُدَّةَ الْعُمْرِ قَعْدَةً وَقِيَامَا

³⁰⁰ Dîvânu'l-Habsî, s. 227.

Konuşmada Halîl ailesini de mutlaka an. Sonra onlara sana hediye edilen (emanet bırakılan) selamı ulaştır.

Hem oturarak hem de ayakta ömür boyu onların adamlıklarını (hep) anacağım.

Görüldüğü üzere şairin dostları için söylediği methiyeleri ilgili medih unsurları bakımından hayli zengindir. Diğer taraftan şairin önceki methiyelerine nispetle burada gazel, hamr, ve atlâl gibi mukaddime temalarını kullanmadığı; kasidelerine direkt ana temayla veya dostlarına selamla başladığı, her hangi bir başlık iliştiemediği ve kasidelerini orta yada asgari uzunlukta oluşturmayı tercih ettiği, açıklamaya dahi gerek duyulmayacak netliktedir. Bu da şairin dostlarına karşı rahat bir ruh hali içinde olduğunu ve içten duygularla seslendiğini göstermektedir.

2.2. İHVÂNİYYÂT

İhvâniyyat; ister özel bir nedene dayansın ister dayanmasın aralarında dostluk, kardeşlik gibi çok sıkı ilişki bulunan ediplerin ya da yönetici kesimle şairlerin yazışarak birbirlerine gönderdikleri şiirlerin ya da edebî risâlelerin genel adıdır. Yine şairlerin bir mecliste toplanarak birbirlerine yârenlik etmek veya düşüncelerini açıklamak maksadıyla birbirlerine okudukları şiirleri de ihvâniyyât kapsamında değerlendirilmiştir.³⁰¹ Bu edebî tür; kelime, terkip ve ibarelerin daha özenle seçildiği, şekil bakımından kimi zaman nesirle iç içe, kimi zaman da orta uzunluktaki bir şiir türü olarak zuhur etmiştir.³⁰²

İlk örnekleri Abbâsi döneminin meşhur şairleri İbnu'l-Mu'tez (ö.296/908), Ebû Temmâm, el-Mutenebbî ve el-Buhturî'nin şiirlerinde görülmüştür.³⁰³ Hatta Şevki Dayf, Abbâsî Halifesi İbnu'l-Mu'tez'in dostlarıyla şakalaşma kabilinden çok sayıda ihvâniyyatının bulunduğunu; bu durumun kişiyi, İbnu'l-Mu'tez'in Arap şiirinde

³⁰¹ 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 9; Maflûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, I, 120; Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 251; M. Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", *Nüşa*, Ankara, 2006, S. 6/21, s. 42.

³⁰² Ebu'l-Feth Dîyâuddîn Naşrullah b. Muhammed İbnu'l-Eşîr el-Cezerî (ö. 637/1239), *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâ'ir*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrût, 1420, II, 395; 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 9; Maflûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, I, 120.

³⁰³ Bkz. Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâil Ebû Mansûr es-Se'âlibî (ö. 429/1038), *Yetîmetu'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-'Aşr*, thk. Mufîd Muhammed Kûmhiyye, I. bs., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1403/1983, III, 190; İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâ'ir*, II, 395; Maflûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, I, 121.

ihvâniyyat türünün ilk mucitlerinden olduğu kanaatine sevk ettiğini ifade etmiştir.³⁰⁴ İhvâniyyat türü şiirsel yazın; Ahmed b. Mûsâ, İbnu'n-Nahhâs, Ahmed el-Keyvânî, Mencek Paşa, İbnu'n-Nakîb gibi birçok Osmanlı dönemi şairinin divanında da yer tutmuştur.³⁰⁵ Halkın sosyal dokusunu aynen aksettiren, dostluk ve akrabalık bağlarını pekiştiren, sosyal unsurlar arasında köprü görevi gören, duygu yüklü şiir temalarının en başında yer almıştır.³⁰⁶

İhvâniyyat kapsamındaki şiirler, dostların övüldüğü medih şiirleriyle benzerlik arz etse de aralarında konuları ve unsurları itibariyle fark vardır. Zira İhvâniyyat; çeşitli vesilelerle tebrik mesajı iletme, taziye, hediyeleşme, aracılık ve destek isteme, dostlara özlem, ziyaret etmeyi isteme, kaynaşma, nişanlanma teklifi, özür dileyip gönül alma, şikayetlenme, bir hacetini dile getirme, teşekkür, sitem etme, hasta ziyareti, kınama, haberler iletme, şakalaşma ve daha birçok amaç güdülerek yazılabilmektedir. Bu amaçlardan birden fazlası aynı anda bir ihvâniyyat türünde bulunabilmektedir.³⁰⁷ Ayrıca bu kapsamdaki şiirlerin; şairlerin dil ve edebiyata dair ustalıklarını birbirlerine kanıtlama, bir meseleye dair soru sorup cevabını isteme, atışma, ilmi tartışma yapma ya da hoşça vakit geçirerek gönül eğlendirme gibi hususiyetleri de vardır.³⁰⁸ Diğer taraftan tanımda da belirtildiği gibi, ihvâniyyât şiirlerinde karşılıklı yazışma da söz konusu olabilmektedir. Dostların övüldüğü medih şiirleri ise, ilgili başlık altındaki şiirlerde de görüleceği üzere barındırdığı medih unsurları açısından ihvâniyyat kapsamındaki şiirlerden farklılık arz etmektedir.

Dîvânu'l-Habsî'nin beşinci babı; el-Habsî'nin dostlarıyla yazıştığı şiirleri içermiştir. Bu bapta dost ve akrabaları tarafından kendisine gönderilen şiirler çıkarıldığında, kendisinin toplam 221 beyitlik 19 adet şiiri mevcuttur. Ayrıca şiirlerinin temalarının; dostlarına teşekkür, özlem, onlardan özür dileme; çeşitli vesilelerle onları tebrik ve teselli, bazen de onlarla atışma şeklinde olduğu tesbit edilmiştir. Aşağıda bu temaların her biri ele alınacaktır.

³⁰⁴ Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-'Abbâsi es-Şânî*, 1. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1960-1995; IV, 346.

³⁰⁵ Bkz. Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî' Aşru'd-Duvel ve'l-'İmârât e's-Şâm*, 1. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1960-1995; VI, 270; Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Siirinde Sosyal Unsurlar", s. 42-43; Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, s. 206-233; Fidan, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*, s. 51-81.

³⁰⁶ Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Siirinde Sosyal Unsurlar", s. 42.

³⁰⁷ Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Çalkaşendî (ö. 821/1418), *Şubhu'l-A'sâ fî Şinâ'ati'l-İnşâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, tsz, IX, 82-224 ve 436-437; Maflûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Çadîm*, I, 121.

³⁰⁸ es-Se'âlibî, *Yetîmetu'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-'Aşr*, III, 190; Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Siirinde Sosyal Unsurlar", s. 47.

2.2.1. Teşekkür

Arap şiirinde teşekkür amaçlı yazılmış olan ihvâniyyat şiirleri, şiirin gönderildiği muhatabın şair nezdinde makbule geçecek herhangi bir maddi ya da manevi desteği sonrasında, şairin muhatabına minnettar olması, teşekkürü uhdesinde bir borç bilmesi ve şiirini buna araç kılmasıyla ortaya çıkmıştır.³⁰⁹ el-Habsî de Cebrîn Medresesi'nden dostu olan ve divanda “فَصِيحُ الزَّمَانِ” (Zamanın Fasihi) veya “لِسَانُ أَهْلِ” (Umman Halkının Dili) gibi lakaplarla anılan şair ve fakih Halef b. Sinân b. Halefan b. ‘Uşeym el- Ğafirî’ye³¹⁰ kendisinin sıkıntılarını gidermesi sonrasında teşekkür mahiyetindeki şu kısa ve özlü kasideyi göndermiştir:³¹¹ [Munserih]

يَا بَنَ ابْنَ خَلْفَانَ عَلَيَّ شُفِيْتِ
وَكُنْتُ مِنْ قَبْلِ أَنْ أُحْبِرَهُ
وَكُنْتُ بَيْنَ الْوَرَى أَسِيرَ أَسَى
فَحَلَّ عُقْدَتَهَا وَحَلَّ لَهَا
يَدَيَّ حُكْمٍ مِنْ أَشْرَفِ النَّاسِ
وَمِ دَمٍ يُرْحَى فِي كُلِّ نَازِلَةٍ
فَتَى سِنَانِ الَّذِي يُفِيدُ أَخَا آلِ
جَزَاهُ عَنِّي الْإِلَهُ عَافِيَةً
وَكَانَ حَقًّا لَهَا هُوَ الْأَسِي
بِهَا أَخَا عُمَّةٍ وَوَسْوَسِ
أَسِيرُ بَيْنَ الرَّجَاءِ وَالْيَاسِ
وَقَالَ لِي مَا عَلَيْكَ مِنْ بَاسِ
يَدَيَّ حُكْمٍ مِنْ أَشْرَفِ النَّاسِ
وَمِ يَكُنْ غَافِلًا وَلَا نَاسِي
إِيحَاشِ أَنْسَاءَ وَخَيْرِ إِبْنَاسِ
طَابَتْ عَلَيَّ رَعْمٌ كُلِّ خَنَاسِ

Ey İbn Hallifân'ın oğlunun oğlu!, Hastalığım geçti. Sahiden (hastalığımı) tedavi eden kendisidir.

Kendisine bildirmeden önce ben gamlı ve hüznüydüm.

İnsanlar arasında kederin esiri idim. Umut ile ye'sin arasında (bocalayan) bir esir...

Sonra düğümünü çözdü, problemi halletti. Bana dedi ki: Boş ver, tasalanma!

İnsanların en üstününün salahiyeti vasıtasıyla tedaviyi bahşedene (Allah'a) şükürler olsun!

Her musibet esnasında beklenen bir kahraman. (Benim halimden) ne gafil oldu ne de (beni) unuttu.

³⁰⁹ Bkz. el-Kalkaşendî, *Şubhu 'l-A 'şâ fi Şinâ 'ati 'l-İnşâ*, s. IX, 183.

³¹⁰ Bu çalışmanın “Dostlarını Methî” başlığı altındaki ilk alt başlıkta bu şahsın biyografisine dair yeterli bilgi verilmiş, ayrıca şairin kendisiyle ilgili söylediği bir methiye de değerlendirmeye alınmıştır.

³¹¹ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 219.

Cana yakın davranarak bunalımlı (kardeşine) faydalı olan Sinan oğlu dostların en hayırlısı...

(Rabbim) Allah, onu bana bütün şeytanlara karşın (canıma) iyi gelen bir ilaç olarak lütfetti.

Şiirde net bir şekilde görüldüğü üzere, şair bir dönem mücadele ettiği depresyonları sırasında psikolojik terapi uygulayarak ruhi bunalımlarına ilaç olan eski ve yakın dostuna olan şükran duygularını dile getirmiştir. Esasen kasidede övgü ile teşekkürün bütünleştiği bir anlatım sezilmektedir. Zaten kasidenin başlığında da her iki amacın güdüldüğü ifade edilmektedir. Her ne kadar beyitlerde teşekkür ifadesi geçmese de ve hatta övgünün biraz daha öne çıktığı zannedilse de, şiirin genel anlatımına bakıldığında şairin Memduh'una karşı, onun kendisine dokunan iyiliği sonrasında bir minnet duygusu taşıdığı, üzerine basarak kullandığı vurgulu ifadelerden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla buradaki övgüyü teşekkür olarak algılamak gayet doğaldır. Şairin dostuna şiirle teşekkürü ise onun nazik ve mütevazı karakterini göstermektedir.

2.2.2. Özür Dileme

Arap şiirinde hem nesir hem de şiir şeklindeki ihvâniyyât türü yazında özür dileme de rastlanan amaçlardan biridir. Şairler özrü amaçlayan mesajlarının hemen başında bazen selam göndermişler, bu selamın nicelik ve niteliğini de bir bir sayarak hem şiirlerini daha süslü hale getirmişler, hem de özürlerinin muhatapları yanında makbul olmasını hedeflemişlerdir. Selamın niteliğini dile getirirken taze dal, gül, sabah meltemi, sevgililerin nefsi gibi tabiat tasviri öğeleri ve gazel unsurlarıyla birlikte anmışlar, niceliğini belirtirken ise sayısızlığından kinaye olmak üzere sayılması zor ya da imkânsız somut tabiat öğeleri veya soyut eğretilmelerle birlikte anmışlardır.³¹² el-Ḥabsî, şiir söylemekteki gayesi ne olursa olsun ihvâniyyât şiirlerinin birçoğunun girişine süslü selam cümleleriyle başlamıştır. Örneğin Nezvâ'da bulunduğu bir sırada, Muğîbî ve Ravða köylerinde ikamet eden ve köylülerin ileri gelenlerinden olan amcaoğullarına gönderdiği şiirine selamını arz ettiği şu ifadelerle giriş yapmıştır.³¹³ [Basî]

³¹² Bkz. es-Se'âlibî, Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil Ebû Manşûr (ö. 429/1038), *Sihru'l-Belâğa ve Sirru'l-Berâ'a*, thk. Abdusselam el-Ḥûfî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, tsz., s. 134-135; es-Se'âlibî, *Lubâbu'l-Âdâb*, 1. bs., thk. Ahmed Hasan Lebic, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1417-1997, s. 45.

³¹³ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 233.

أُهْدِي سَلَامًا بَعْدَ الْجَلْمَدِ الْقَاسِي
وَعَدَّ مَا حَوَتْ الدَّقْعَاءُ مِنْ شَجَرٍ
يُزْرِي عَلَى الْأَرْزِي طَعْمًا حِينَ تَطْعَمُهُ
وَأِنْ شَمَمْتَ زَرْتَ بِالْمِسْكِ نَفْحَتُهُ
وَأِنْ أَتَى فِي الدُّجَى أَعْنَاكَ عَنْ قَمَرٍ
إِلَى الْكِرَامِ الضَّرَاغِمِ الَّذِينَ هُمْ
وَعَدَلٍ كُلِّ مُنِيفٍ شَامِخٍ رَاسِ
وَمِنْ نَخِيلٍ وَمِنْ مَاءٍ وَأَغْرَاسِ
وَأِنْ حَسَوْتَ فِيهِ لَدَّهُ الْحَاسِي
يَشْفِي الصُّدُورَ وَيَشْفِي كُلَّ وَسْوَاسِ
تَمَّ وَعَنْ ضَوْءِ مِقْبَاسِ وَنِيرَاسِ
بَأْسٍ يُقْصِرُ عَنْهُ كُلُّ هِرْمَاسِ

Başı göğe yükselen, sarsılmaz tüm ulu (dağlar) benzeri sert kayalar sayısınca selam armağan ediyorum.

Yerin kapsadığı ağaç, hurma ağacı, su ve fidanlar sayısınca (selam)...

Ki tattığın zaman o (selam), tat bakımından balı (bile) hafife alır; yudumlersan peşpeşe yudumlatan karışımın lezzeti vardır.

Koklarsan da, onun hoş kokusu miskten daha güzeldir. Göğüslere ve tüm vesveselere (kuruntulara) şifa verir.

Koyu karanlıkta gelirsene, ne dolunaya, ne meşaleye, ne de lambaya ihtiyacın olur.

Bütün parsların kendilerine karşı durmaktan vazgeçeceği kudretli, şerefli aslanlara (selam olsun).

Görüldüğü üzere el-Ḥabsî yukarıdaki dizelerde, gönderdiği selamın yeryüzündeki sert kayalar ve ağaçlar sayısınca oluşuna vurgu yaparak onun niceliksel yönüne; baldan daha tatlı, miskten daha hoş kokulu, göğüslere şifa veren, yolu aydınlatan bir özelliği oluşuna vurgu yaparak da onun niteliksel yönüne değinmiştir. Bu da bir taraftan edebî açıdan şairin kasidesinin klasik selam hediye etme usulünün izlerini taşıdığı delili iken, diğer taraftan dostlarına karşı olan içindeki sevgi ve samimiyetinin de göstergesidir.

el-Ḥabsî bu şiirinin devamında dostlarını; vefa, asalet, cömertlik, yiğitlik, güzel ahlâklı olma gibi vasıflarıyla yâd ettikten sonra, onların her zaman kendisinin yardımcıları ve dostları olduğuna değinmiş ve ardından şu dizelerle dostlarından özür dilemiştir.³¹⁴ [Basî]

هُمُ آلُ حَيْسٍ بَنُو عَمِّي وَمَعَشَرُهُمْ
مِنْ كُلِّ صَحْبٍ وَإِخْوَانٍ وَجَلَّاسٍ

³¹⁴ Dîvânu 'l-Ḥabsî, s. 234.

أَبْنَاءَ حَيْسٍ خُذُوا قَوْلِي وَمَعْدِرَةً
مِئِّي وَلَا تَحْسَبُونِي غَافِلًا نَاسِي
فَكَيْفَ أَنْسَاكُمْ طُولَ الزَّمَانِ وَإِنْ
نَسَيْتُكُمْ لَسْتُ مِنْ حَيْسٍ وَحَسَّاسٍ
لَا طَابَ عَيْشِي وَلَا شَوْقِي بِمَنْقَطِعِ
إِنْ لَمْ أَزُرْ دَارَكُمْ سَعِيًّا عَلَى رَاسِي
سَلَامٌ رَبِّي عَلَيْكُمْ ثُمَّ رَحْمَتُهُ
مَا دَامَتِ النَّاسُ فِي شَوْقِي إِلَى النَّاسِ

Onlar amcamın oğulları olan Hays Âilesidirler. Aşiretleri dostlardan, kardeşlerden, arkadaşlardan oluşur.

(Ey) Hays oğulları, benim (şu) sözümü alın, beni bağışlayın, beni (sizden) gafil ve (sizleri) unutmuş zannetmeyin.

Sizi onca zaman nasıl unuturum. Eğer unutursam, (Asla) Hays ve Hassasoğullarından değilimdir.³¹⁵

Develer üzerinde koşarak sizi ziyaret etmesem bile, ne yaşamım güzeldir, ne de özlemim kesilmiştir.

İnsanlar insanlara özlem duyduğu sürece Rabbimin selamı ve sonra rahmeti üzerinize olsun...

Şair bu beyitlerde kime selam gönderdiğini açıkça söylemiş, daha sonra iltifât sanatıyla ğaibten muhataba geçerek bu kez amcaoğullarıyla konuşmaya başlamıştır. Kendisini mazur görmelerini, onları asla unutamayacağını, unutması halinde kendisini aileden saymasının mümkün olamayacağını ifade ederek onların gönüllerini alma gayreti içine girmiştir. Bu dizelerden şairin uzun süredir görüşemediği dostlarına kendisini borçlu hissettiği ve onlara vefasızlık ettiği için suçluluk hissi taşıdığı anlaşılmaktadır. Şair son beyitlerde ise onlara olan özleminin asla kesilmeyeceğini dile getirerek; kasidesini yine anlamlı, ama şık bir selamla mühürlemiştir.

2.2.3. Tebrik

Şairler içinde buldukları toplumun fertlerinin gündeminde yer alan düğünler, dini bayramlar, hastalıktan şifâ bulma, doğum, sünnet, bir makama atanma, haçtan ya da bir seferden dönme, yeni inşa edilmiş bir eve oturma gibi vesilelerle dost, akraba veya üst makamlara tebriklerini şiirle iletme yolunu seçmişlerdir. Bu tür

³¹⁵ İlki amcalarının/baba dedesinin soyu, ikincisi dayılarının/anne dedesinin soyudur. (Bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 234.)

şairler bir taraftan şairlerin sosyal ilişkileri hakkında bilgi verirken diğer taraftan toplumun folkloru ve kültürel yapısına dair ipuçları sunmuştur.³¹⁶

el-Habsî de dostlarından bazılarını bayram, düğün veya yeni bir bina inşa etmiş olmaları dolayısıyla tebrik etmiştir. Dostu Halef b. Muhammed b. Hancer b. Akîle'ye selam göndermiş ve ardından bayramını tebrik etmiştir.³¹⁷ [Tavîl]

عَلَيْكُمْ سَلَامُ اللَّهِ مَا دَرَّ شَارِقٌ وَمَا سَارَتِ الْأَفْلَاكُ نَحْوَ الْمَعَارِبِ
وَمَا دَبَّ مَخْلُوقٌ عَلَى الْأَرْضِ مُخَدَّتٌ وَمَا سَارَ فِيهَا كُلُّ مَا شِ وَرَاكِبِ
وَهُنَيْتُمْ بِالْعِيدِ يَا خَيْرَ حَاضِرٍ مِنْ النَّاسِ فِي قَلْبِي وَأَكْرَمَ غَائِبِ

Parlak (Güneş) doğduğu ve gezegenler batılarına doğru (yörüngelerinde) gece yürüyüşü yaptığı sürece Allah'ın selamı üzerinize olsun.

Bu asrın yaratık(lar)ı yeryüzünde emeklediği ve tüm yayalarla biniciler yeryüzünde yürüdüğü sürece...

Ey insanlardan kalbimde bulunanların en hayırlısı ve (burada) bulunmayanların en muhteremi, bayramınız mübarek olsun!

el-Habsî dostlarından birinin yaptırmış olduğu yüksek ve yeni binayı şöyle tasvir eder:³¹⁸ [Basîl]

تَمَّ الْبِنَاءُ بِعَوْنِ الْوَاحِدِ الصَّمَدِ قَدْ أَحْكَمْتَ صُنْعَهُ الْمَشْكُورَ خَيْرُ يَدِ
مُرَبَّنًا بِالْحَصَى وَالْجِصِّ مُسْتَوِيًّا عَلَى الْمُرَادِ فَأَضْحَى زِينَةَ الْبَلَدِ
بَيْتٌ رَفِيعٌ مُنِيفٌ لَا شَبِيهَ لَهُ فَإِنْ تُرِدْ مِثْلَهُ فِي الدَّارِ لَمْ تَجِدِ
كَأَمَّا الصَّانِعِ الْأُسْتَاذُ شَيْدَهُ عَلَى رُؤُوسِ أَهْلِيلِ الْبُعْضِ وَالْحَاسِدِ

Vâhid ve Samed olan (Allah)'ın inayetiyle inşaat tamam oldu. İyi (usta) el, onun beğenilmiş yapısını sağlam kıldı.

İstenen düzeyde alçı ve taşlarla donatılmış olarak...Böylece memleketin süsü oldu.

Yüksek, mükemmel, benzeri olmayan bir ev...Ev konusunda onun bir benzerini istersen bulamazsın.

Sanki imar eden usta onu kindar ve hasetçi insancıkların başının üzerine dikti.

Şair bu dizelerin devamında övdüğü bu binanın sahibini de kutlar:

³¹⁶ el-Kalkaşendî, *Şubhu 'l-A 'şâ*, s. IX,439; Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Siirinde Sosyal Unsurlar", s. 42; Fidan, *Arap Şairlerden İbnu 'n-Nakîb ve Şiiri*, s. 67.

³¹⁷ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 245.

³¹⁸ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 249.

فَتَى سَعِيدٍ لَقَدْ هُنَيْتَ مُعْتَمِئًا فِي ذَا الْبِنَاءِ بِحَيْرٍ فِي مَدَى الْأَبَدِ
وَفِي سُرُورٍ وَفِي أَمْنٍ وَعَافِيَةٍ وَفِي أَمَانٍ وَعَيْشٍ طَيِّبٍ رَعْدٍ

Said oğlu! Bu hayırlı binayı fırsat bildiğin için ebediyete kadar tebrikler sana...

Mutluluk, güven, sıhhat, huzur ve hoş bir yaşam içinde, müreffeh (yaşayasan)...

el-Ḥabsî bu tebriklerin dışında bir dostunu evine taktırdığı yeni bir kapı sebebiyle, yine bir diğerini yaptırdığı yeni ev dolayısıyla, bir başkasını da düğünü vesilesiyle kutlamıştır.³¹⁹ Bütün bunlar bir yandan şairin içinde yaşadığı toplumdaki sosyal hayatın canlılığını ispatlamışken, diğer yandan şairin dostlarıyla sağlıklı sosyal ilişkiler içinde bulunduğunu, dostlarının güzel günlerinde onları yalnız bırakmadığını, mutluluklarını paylaşma nezaketinde bulunduğunu açıkça göstermiştir.

Şairin tebrik maksatlı şiirlerinde dikkat çeken temel husus, bu şiirlerin kısa olmasıdır. Şair bu tutumu Sultân b. Seyf'in Ramazan Bayramı'nı, İmam Mühennâ b. Sultân'ın tahta çıkışını ve Sultân b. Mürşid'in evliliğini tebrik ettiği ve her birine yukarıda yer verilen kasidelerinde de sergilemiştir. Buna göre şairin tebrik maksatlı şiirlerini mukaddimeden hali kıldığı ve bu şiirlerini kısa tuttuğu genellemesine ulaşmak mümkündür. Bu da tebrîğin doğasına uygundur. Zira bilindiği gibi örfte; bayram ziyaretleri kısa tutulduğu gibi, tebrik ziyaretleri veya tebrik mesajları da son derece kısa olmaktadır.

2.2.4. Mürâselât

İhvâniyyât türü altında bulunan temalardan biri de murâselâttir. Bu kapsamdaki şiirlerin önceki ihvâniyyât şiirlerinden farkı, şairin kendisine gönderilen şiirlere yine şiirle karşılık vermesi şeklindedir. Önceki temalarda sadece şairin dostları için yazdığı ama onlar tarafından şiirle karşılık verilmediği şiirleri ele alınmıştır. el-Ḥabsî yakın dostları olan Muhammed b. Sa'îd el-Îsâî ve Muhammed b. Sâlih el-Muntefikî eş-Şîrî ile aşağıdaki konular çerçevesinde şiirsel yazışmalar gerçekleştirmiştir.

³¹⁹ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 250-252.

2.2.4.1. Şiirsel Atışma

Şairler birbirlerine karşı dil ve edebiyata ilişkin yeteneklerini sergilemek ve bu çerçevede birbirleriyle boy ölçüşmek için bazen ortak meclislerde, bazen de uzaktan şiirsel yazışmalar yapmak suretiyle, kimi zaman şakayla karışık bir edayla birbirleriyle atışırlar.³²⁰ el-Habsî, zamanın âlim ve şairlerinden olan Yenkül Valisi Muhammed b. Sa'îd el-'Îsâî'nin³²¹ ziyaretine gittiğinde, valinin huzuruna girmek için izin istemiştir. Bu durumdan haberdar olan vali onu hemen huzuruna almamış, oracıkta iki beyitlik şu şiiri yazarak kendisine göndermiştir:³²² [Kâmil]

يَا نَجْلَ حَيْسٍ وَالْفَتَى حَسَّاسٍ إِنَّ الْحِجَابَ دَلَائِلُ الْإِفْلَاسِ
لَكِنَّ صَغِيرَكَ عَرَفْتَنِي بِمَا تَشَا تَلْقُ النَّجَّاحَ بِعَوْنِ رَبِّ النَّاسِ

Ey Hays'in oğlu ve Hassas'ın genç (mahdumu)! Kuşkusuz utangaçlık, başarısızlığın kanıtıdır.

Kendini dilediğin şekilde (ama) mutlaka tanıt, (böylece) insanların Rabbinin yardımıyla başarıya ulaşasın.

Bu beyitler kendisine eriştiğinde, şair cevaben aynı vezin ve kafiye sistemiyle ve doğaçlama olarak şu beyitleri nazmederek ona gönderir³²³: [Kâmil]

هَذَا الْجَوَابُ لِسَيِّدِ سَادَةِ الْأَنَا مَ بِجُودِهِ وَبِعُضْلِهِ وَالْبَاسِ
لَفَتَى سَعِيدِ ذِي النَّوَالِ مُحَمَّدٍ لَا لِلْمَمُوهِ وَالْعُقُولِ النَّاسِي
ذَمْرٌ يُنِيلُ الْخَيْرَ قَبْلَ سُؤَالِهِ وَيُصَادِرُ الْإِيحَاشَ بِالْإِيْنَاسِ
فَإِذَا تَعَلَّلَ بِالْحِجَابِ فَبَيِّنُهُ عَابَ الْكَمِيِّ الصَّيْعَمِ الْهَرْمَاسِ
وَكَذَا السَّمَاءِ إِذَا تَوَارَتْ بِالْحِجَا بِ تَنْزَلَتْ مِنْهَا غُيُوثُ النَّاسِ

Bu; cömertliğiyle, lütfuyla ve cesaretiyle insanları idare eden efendiye bir cevaptır.

³²⁰ Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Siirinde Sosyal Unsurlar", s. 47.

³²¹ Muhammed b. Sa'îd b. Râşid b. Amr el-'Îsâî onbirinci asrın sonları, onikinci asrın başlarında yaşamış olan Umman ulemasındandır. 'Âhin Vâdisi'ndeki Ğazîfe Beldesi'nde dünyaya gelmiştir. Âlim, fakih, şair ve tabiptir. 'Mesâil ve Ecvibe fi'l-Fıkh ve't-Ṭıbb', 'Nuzhetu't-Ṭaraf fi 'İlmi's-Şarf' gibi fıkıh, tıp ve sarf ilmine dair eserlerinin yanı sıra, birçok yazma eserde dağınık halde bulunan kasideleri de mevcuttur. Ayrıca ez-Zemaşeri'nin eseri olan 'el-Fâik fi'l-Luğa'yı da eliyle yazarak istinsah etmiştir. İmam I. Seyf b. Sulţân döneminde Yenkül Vilayeti'nin valilik makamına görevlendirilmiş olup birçok Ya'rûbî imamın iktidar dönemine tanıklık etmiştir. [Bkz. <http://w-ahin.com/vb/archive/index.php/t-1550.html>, 01.04.2019; 13:40 (Tarihçi Seyf b. Hamûd el-Bettâşî'nin İthâfu'l-A'yân adlı eserinden naklen)]

³²² Dîvânu'l-Habsî, s. 222.

³²³ Dîvânu'l-Habsî, s. 222.

*Sahtekâr, pek gâfil ve unutkan değil; dürüst olan Saîd oğlu Muhammede'dir.
(Daha kapısındaki) istemeden ihsanda bulunan, yabancılığı dostane
(yaklaşımıyla) bertaraf eden akıllı kişidir o...*

*(Kapısındaki) hicap (utangaçlık) ile oyalanırsa, onun evi zırhlı bir bahadırın,
aslanın, panterin ormanı olur.*

*Aynı şekilde gök de perde arkasında kaybolduğunda (gizlendiğinde), ondan
insanlar için yağmurlar iner.*

Görüldüğü gibi yukarıdaki yazışma, şakayla karışık atışma şeklinde gerçekleşmiş bir yazışmadır. Şairin kendisine yazılan bir şiire hemen irticalen şiirle karşılık vermesi onun şiir nazmetmeye olan yatkınlığını ve pratikliğini göstermektedir. Diğer taraftan her iki şiir de aynı vezin ve kâfiye düzeniyle nazmedilmiş ve her iki şiirde de “فَتَى” (genç), “الْحِجَابُ” (perde), “النَّاسُ” (insanlar) gibi ortak kelimeler yer almıştır. Şair bu yönüyle ise, şiirsel yazışmanın prensip ve teamüllerine uygun hareket etmiş, ayrıca dil ve edebiyattaki ustalığını da ispatlamıştır. Nitekim şiirsel yazışmalarda vezin ve kâfiye birliğinin yanı sıra, dil ve üslup birlikteliği de şart koşulan hususlardandır.³²⁴

2.2.4.2. Tavsiye ve Teselli

İhvâniyyât türü şiirlerde çoğunlukla bir cenazeden dolayı başsağlığı dileme (taziye) ve cenaze sahibini teselli etme amacı güdülmüştür. Ayrıca insanların herhangi bir maddi ya da manevî bunalımları nedeniyle veya onların bu sıkıntılarını hafifletmek, paylaşma inceliğini göstermek için de şiirle teselli maksadı güdülebilmektedir. el-Habsî'nin sûfi dostlarından biri olan Şair Muhammed b. Sâlih el-Muntefikî eş-Şîrî'yi³²⁵ şiiriyle teselli etmesi de bu kabildendir. Şair Muhammed b.

³²⁴ Fidan, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*, s. 64; Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, s. 216.

³²⁵ Dünyanın güzelliklerine aldırmayan, rızkını sadece günlük arayıp elde elden, âlim, zahid ve sûfi bir şahıs olarak tanınmıştır. Aslen Basra'nın köylerinden biri olan Muntefik Köyü aşiretlerindedir. Basra'dan çıktıktan sonra Şîr'da yaşamıştır. Hicri 11. Asrın sonlarına doğru Umman'a gelmiştir. Orada da pek az kalmıştır. Daha sonra oradan da ayrılarak, Arap Körfezi'nin güneyinde Umman'ın çevre sâhil kasabalarından biri olup, iki dağ arasında bir vadideki nehre komşu olan Kümrâz'a yerleşmiş ve ömrünün sonuna kadar orada yaşamıştır (Bkz. el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, IV, 479 ve III, 438). Umman'da fesahat ve belâgatı ile ün salmış ender şairlerdendir. Elde pek az şiiri mevcuttur. Umman'ın 'Kaydu'l Ard' lakablı Ya'rûbî İmamı I. Seyf b. Sultân için söylediği uzun bir mersiyesi vardır. Haçramevt mevkiindeki sûfi şeyhlerle yazışmaları mevcuttur. Kümrâz'da 1983 yılında tesis edilmiş olan bazı ilk ve orta öğrenim düzeyindeki medreselere hatırasını canlı tutmak için onun adı konmuştur. (Bkz. <http://www.poetsgate.com/Poet.aspx?id=3539&type=cat&typeid=75>, 01.04.2019; 23:45)

Sâlih, kendisine eza ve cefa çektiren bazı kimseleri el-Ḥabsî'ye isim vermeksizin şöyle şikayet eder:³²⁶ [Basîṭ]

نَعَمْ نَعَمْ حَدَّثَنِي وَهِيَ صَادِقَةٌ ظَنُّونُ قَلْبِي وَقَالَتْ لِي تَيَقَّنْ بِدَا
إِنَّ الْأَرَادِلَ إِنْ جَاوَزْتَهُمْ سَتَرِي فِي كُلِّ يَوْمٍ أَتَى مِنْهُمْ بَلَاءٌ وَأَذَى
وَالْبُلْبُلُ وَالْحُمُقُ وَالنَّوْكَى وَذُو سَفِهِ وَجَاهِلٌ وَمُمَارٍ قَدْ لَعَا وَهَدَى
دَعَهُمْ وَسِرٌّ مُعْرِضًا عَنْهُمْ فَإِنَّهُمْ لِلْعُرْضِ مَقْدَرَةٌ بَلْ لِلْعُيُونِ قَدَى
لَوْ يَسْمَحُوا لِي بِكَوْنِي خَادِمًا لَهُمْ كَانُوا هُمْ الرَّجُلَ إِجْلَالًا وَكُنْتُ حِدَا

Evet evet kalbimin vehimleri (kuruntuları) haklı olarak benimle konuştu ve bana dedi ki: Şunu iyi bil:

Eğer kepezelere komşu olursan, her gün onlardan musibet ve eziyet göreceksin.

Sersemler, ahmaklar, aptallar, edepsizler, saçma sapan zırvalayarak inatlaşan cahiller...

Boşver onları! Kendilerinden yüz çevirerek yürü. Çünkü onlar (sanki) ortalık çöplüğüdür, yok yok (aslında) gözdeki çapaktır.

Eğer kendilerine hâdim olmama izin verselerdi, onlar ayak bense ayakkabı olurdum.

Divanı derleyen Süleyman b. Bela'rab yukarıdaki şiirin bu kadardan ibaret olmadığını, ancak şiirin geri kalan kısmının hafızasından uçup gittiğini, sadece şiirin mukaddimesi sayılacak yukarıdaki dizeleri hatırladığını ifade etmiştir.

el-Ḥabsî'nin dilinden ise yine aynı vezin ve kafiye düzeninde, bu şiire cevaben şunlar dökülmüştür:³²⁷ [Basîṭ]

لِلَّهِ دُرُّ امْرِئٍ بَانَ الصَّوَابُ لَنَا مِنْهُ وَلِلَّهِ أَمْرٌ قَاسَهُ وَحَدَا
ذَوُو الْفِرَاسَةِ إِنْ ظَنُّوا فَظَنُّهُمْ عَقْلٌ وَعِلْمٌ وَحُكْمٌ فِي الْوَرَى نَفَدَا
مَنْ جَاوَزَ السَّقَطَ الْأَوْبَاشَ فِي بَلَدٍ كَمَنْ تَوَسَّدَ مِنْ نَارِ الْجَحِيمِ جُدَى
وَإِنْ آفَةٌ مَا فِي الْبَيْتِ وَاقِعَةٌ بِهِ إِذَا أَرْضَتْ السَّنُورَةُ الْجُرْدَا
إِقَامَةُ الْحُرِّ بَيْنَ الْحُمُقِ مَسْكَنَةٌ قَدْ تَكْسُرُ الطَّهْرَ وَالزَّنْدَيْنِ وَالْفَحْدَا

³²⁶ *Dîvânu 'l-Ḥabsî*, s. 222-223.

³²⁷ *Dîvânu 'l-Ḥabsî*, s. 223-224.

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَاجْعَلْ كَأَنَّهُمْ
وَارِبًا بِنَفْسِكَ وَاعْرِفْ قَدْرَ قِيَمَتِهَا
لَا تَصْحَبَنَّ سِوَى مَنْ صَارَ مَنْطِقُهُ
كَنَجْلِ صَالِحِ الزَّكَايِ مُحَمَّدِ دُو
دُو نُورِ صِدْقِ يَفُوقِ النَّيِّرِينَ سَنًا
ذِمَّرَ كَأَنَّ عَصَا مُوسَى تَمَلَّكَهَا
فَلَوْ قَدَّرْتُ عَلَى أَدْنَى مُكَافَأَةٍ
فِي الْأَرْضِ أَبْعُدُ مَبُودًا بِهَا نُبْدًا
وَاجْعَلْ بِعَقْلِكَ أَصْنَامَ الْفَسَادِ جُدًّا
صِدْقًا فَأَضْحَى لِطُرُقِ الرُّشْدِ مُتَّحِدًا
أَضْحَى بِهِ رَأْسُ مَنْ عَادَاهُ مُنْفَلِدًا
وَطَيْبِ عَرَضِ يَفُوقِ الْمِسْكَ فِيهِ شَدًّا
فِي كَفِّهِ وَبِهَا مَنْ كَادَهُ وَقْدًا
لَهُ لِأَهْدَيْتُ أَكْبَادِي لَهُ فَلَدًا

Ne adamlarmış! (O halde) bizim için bu konuda isabetli olan (yol) aşikâr oldu: İş Allah'a aittir. (İstediği gibi) takdir eder ve ona göre yol çizer.

(Bir de) feraset sahibi (bilginler). Zira onlar zannederlerse, o zanları (bile) mahlûkat arasında geçerli olan akıldır, ilimdir, hikmettir.

Kim bir beldede ipsiz sapsız berduşlara yakın olursa, alevli cehennem ateşinden yastık edinmiş kimse gibidir.

Eğer evde her hangi bir afet vaki olsa, o vakit kediler sıçanları yer.

Saf (temiz) insanın ahmaklar arasında kalması zavallılıktır (garipliktir). Tanımadık yüz, kollar ve bacaklar artabilir.

(Öyleyse) onlardan kesinlikle yüz çevir... Ve onları yeryüzünün sürgün yeri olarak kullanılan en ücra (tenha) köşesi eyle.

Kendine dikkat et (özen göster), canının kadri kıymetini (iyi) bil. Aklınla da ahlâksızlık putlarını paramparça et.

(Özü) sözü doğru ve rüş (kemal) yolunu kendine yol edinenen başkasıyla kesinlikle dostluk kurma.

Kendisine düşmanlık edenin başının vurulduğu Muhammed'in masum oğlu Salih gibisini (dost eyle).

Ziyası tüm ışık kaynaklarına üstün gelen hakiki nur ve kokusu tüm misk kokularını bastıran etrafa yayılan hoş kokunun sahibi...

Sanki avucunda Musa (As.)'in asasını tutan, onunla kendisine tuzak kurarı (düşmanını) yere çalan bir kahraman...

Eğer kendisi için en mütevazı bir ikrama gücüm yetse, parenlenmiş ciğerlerimi kendisine hediye ederim.

Yukarıdaki ilk şiirde Muhammed b. Sâlih el-Muntefikî konularından ve isimlerinden bahsetmediği birtakım insanlara saf ve temiz niyetiyle her hangi bir şekilde hizmet etmek istediği halde, karşılığında ummadığı bir şekilde edepsizlik, cahillik, birtakım eziyetler ve aşağılanmaya maruz kaldığından bahsetmiştir. Yaşadıklarından duyduğu tarifsiz üzüntü ve kederini paylaşarak hafifletme gayesiyle de, derdini yakın dostu Şair el-Ḥabsî'ye açmış, ilgili şahısları ona şiirle şikâyet etmiştir. el-Ḥabsî ise karşılığında ona yazdığı kasidesinin ilk 8 beytinde; onun bu sefil ve ahmak kimseleri bir an evvel terketmesini, onlara faydalı olayım derken ayağının kayarak o kimseler gibi olma tehlikesinin varlığını; dolayısıyla hikmet ehli, bilge ve kendisi gibi temiz şahıslarla dostluk kurmasını tavsiye etmiştir. el-Ḥabsî şiirinin son beyitlerinde de dostunu çeşitli yönlerden övmüş ve onu teselli etmeye çalışmıştır. Bu durum şairin kötü günde dostunun yanında olma ferasetine sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla el-Ḥabsî'nin bu şiirini yazılış gayesi bakımından tavsiye ve teselli kapsamında değerlendirmek yerinde olacaktır.

el-Ḥabsî'nin bu şiiri Muhammed b. Sâlih el-Muntefikî'nin şiiriyle gerek vezin ve kâfiye, gerekse üslup ve dil açısından uyum sağlamıştır. Zira her iki şiirde de şart-cevap, emir-nehiy cümle kalıpları mevcut olduğu gibi, “حُمُقٌ”, “مُعْرَضٌ” gibi ortak kelimeler ve “أَرَادِلٌ”, “أَوْبَانٌ”, “سَفْطٌ” gibi birbiriyle eş anlamlı kelimeler kullanılmıştır.

Görüldüğü üzere Şair el-Ḥabsî; dostları, akrabaları ve vali gibi yönetici kesimden insanlara, tek taraflı gönderi kabilinden selam, teşekkür, tebrik; karşılıklı yazışma olarak da şiirsel atışma ve teselli amaçlı şiirler söyleyerek göndermiş, böylece ihvâniyyat türü şiir söyleme faaliyetinde bulunmuştur. Şimdi de şairin hiciv (eleştiri) şiirleri ele alınacaktır.

2.3. HİCİV

Hiciv; sözlükte “Birinin ayıplarını sayıp dökme, birini şiirle kötüleme, yerme; şiirsel sataşma, çatışma faaliyeti”³²⁸ anlamına gelmektedir. Arap literatüründe hiciv; “*Bir ferdin, bir toplumun veya bir cemiyetin adalet ve mertlik ölçülerine aykırılığını; örflerden, ya da yaşam olgularından birinin çirkinliğini şiirle dile getirmektir.*”³²⁹

³²⁸ Ebû ‘Abdirrahmân b. ‘Amr b. Temîm el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî el-Basrî (ö. 170/786), *Kitâbu ‘l-‘Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâi, Dâru Mektebeti’l-Hilâl, Beyrût, tsz., IV, 65; Muhammed b. Muhammed b. ‘Abdurrezzâk el-Huseynî ez-Zebîdî (ö. 1205/1790), *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, thk. Mecmû‘a mine’l Muḥakkiḳîn, Dâru’l-Hidâye, bsy., tsz., XV, 279.

³²⁹ Mecdî Vehbe ve Kâmil el-Mühendis, *Mu‘cemu’l-Muştalahâti’l-‘Arabiyye*, s. 422; Emîl Bedî‘î Ya‘kûb ve Mîşâl ‘Aşî, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fi’l-Luġa ve’l-Edeb*, II, 1281.

Arap edebiyatının temel şiir temalarından biridir. “المدح”ın (Övgü) zıddı olup, nasıl ki medih iyilik ve güzelliklerin anılmasıysa, hiciv de kötülük ve çirkinliklerin anılmasıdır. Hiciv şiirinde, yerilen kimseden cömertlik, yiğitlik, adalet ve mertlik gibi hasletler ötelenirken; cimrilik, oburluk, alçaklık gibi çirkin hasletler onun şahsında sabitlenir. Çirkin yüzlü, ufak tefek veya cılız olmak gibi dış görünüşle ilgili vasıflar yergi sebebi değildir.³³⁰ Dolayısıyla bir şiirde medih öğelerinin zıddı olan yergi öğeleri ne kadar çok olursa, hiciv etkinliği o derece güçlü olur.³³¹ Kâtip Ebu'l-Huseyn şiirin ana temalarını medih, hiciv, hikmet ve lehv şeklinde dörde indirgedikten sonra; azarlama, kınama, ikaz etme ve tahkir etmenin hiciv kapsamında değerlendirileceğini ifade eder.³³²

Edebiyat tenkitçileri, şairlerin hiciv şiiri nazmederken bazı esaslara uymaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunların en başında hiciv unsurlarında hayâsızca ifadeler kullanarak haddi aşmamaları, hicvettikleri şahıs ya da topluluklara iftiralar atmamaları, sövmemeleri gelirken; bu kıstasları hiçe sayarak aksi yönde hareket eden şairlerin öncelikle kendilerini hicvetmiş sayılacaklarını, kendi itibarlarını lekelemiş olacaklarını, hatta bu ve benzeri davranışlarının şer'î cezayı gerektirebileceğini belirtmişlerdir.³³³ Diğer taraftan mizah içeren ve rekâbeti tetikleyen, îmalı, çabucak kalbe sirayet eden, ezberlenmesi kolay türden hiciv şiirlerine kapı aralamışlardır.³³⁴

Yine onlara göre, hicviyelerin şekil itibariyle az beyitli ve lafzı kolay olması, aynı şekilde muccez, recez, remel, kâmil ve hafif bahirleri gibi kısa vezinli olması tercih edilir. Veznin kısa olmasının amacı, hicvedilen odakların şiirin vezniyle de alaya alınması; beyitlerinin az, lafzının kolay olmasının amacı ise, insanlarca kolay ezberlenip çabucak yayılmasıdır.³³⁵ Ancak gerek el-Ferazdağ, el-Cerîr ve el-Ahtal

³³⁰ el-'Askerî, *Kitâbu's-Sînâ'ateyn*, s. 104; Maţlûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, II, 420; Sirâcuddîn Muhammed, *el-Hicâu fi's-Şi'ri'l Arabî*, Dâru'r-Râtibi'l-Cami'yye, Beyrût, tsz., s. 6

³³¹ Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim Tabâtabâ el-Hasenî el-'Alevî (ö. 322/937), *'Iyâru's-Şi'r*, thk. Abdülaziz b. Nâsır el-Mâni', Mektebetu'l-Hancî, Kâhire, tsz., s. 18; Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, s. 30.

³³² İshâk b. İbrâhim Ebu'l-Huseyn el-Kâtib, *el-Burhân fi Vucûhi'l-Beyân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, Mektebetu's-Şebâb, Kâhire, 1389/1969, s. 135.

³³³ Necmuddîn Ahmed b. İsmail İbnu'l-Eşîr el-Halebî (ö. 737/), *Cevheru'l-Kenz*, thk. Muhammed Zağlul Sellâm, Munşe'etu'l Me'arif, İskenderiye, 1983, s. 310; Maţlûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, II, 421-422.

³³⁴ Ebu'l-Hasen Ali b. Abdilaziz el-Kâfi el-Curcânî (ö. 392/1001), *el-Vesâta Beyne'l Mutenebbî ve Huşûmihi*, thk. Muhammed Ebu'l Faql İbrahim ve Ali Muhammed el-Becâvî, Matba'atu 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurakâhu, tsz., s. 24; Maţlûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, II, 422.

³³⁵ İbnu'l-Eşîr, *Cevheru'l-Kenz*, s. 310; İsmail Durmuş, “Vezin”, *DİA*, XVIII, Ankara, 2013, s. 78.

gibi hiciv yönleriyle meşhur şairlerin; gerekse bazı Osmanlı dönemi şairlerinin tavîl, basîf ve vâfir gibi uzun vezinlerde de yergi şiirleri nazmettikleri vâkidir.³³⁶

Hiciv, Cahiliye döneminden beri Arap edebiyatının temel şiir temalarından biri olagelmıştır. Cahiliye döneminin şairleri daha çok kabile şairi kimliğini taşıdıkları için düşman kabileleri veya kendi kabilesiyle arasında niza bulunan kabileleri şiirle tahkir etmiş ve kınamışlardır. Züheyr b. Ebî Sulmâ (ö. 609), Tarafe b. el-'Abd (ö. 560), Evs. b. el-Hacer (ö. 535) ve Huṭay'e (ö. 59/678) bu dönemin öne çıkan hiciv şairleridir. İslâmî dönemde özellikle Ridde Olayları ve Hz. Osman (r.a) dönemindeki fitnelerle asabiyetçilik ruhunun yeniden canlanmasıyla; Şam, Basra ve Horasan bölgesinde hiciv şiirinin itibarı artmış, hatta "النقائض" (Naḳâid) adlı yeni bir hiciv türü ortaya çıkmış, böylece daha katı bir hiciv dili kullanılmaya başlanmıştır. el-Aḥṭal (ö. 92/710), el-Cerîr (ö. 110/728) ve el-Ferazdaq (ö. 110/728) gibi ünlü şairler Emevîler döneminde bu alanda ön planda yer alan şairlerdir. I. Abbasîler döneminde ise hiciv şiiri, yeni sosyal gelişmelere paralel olarak farklı bir yöne evrilmiş ve kabileci hicvin yerini ırkçı hiciv türü almıştır. Faḍl b. Abdissamed'in Ebû Nuvâs'ı (ö. 198/814) Arap olmaması nedeniyle hicvetmesi örneğinde olduğu gibi, ırkçılığın alevlenmesiyle Arap ve Mevâli gibi sosyal bloklaşmalar meydana gelmiş, neticede Arapçılığa karşı bir reaksiyon olarak Şu'ûbiyye diye yeni bir akım ortaya çıkmıştır. Bu dönemin hiciv şairleri olarak ise Hammâd Acred (ö. 161/777), Beşşâr b. Burd (ö. 167/782), Abdussamed b. Ma'zel (ö. 240/ 854) ve Di'bil b. Ali el-Huzâ'î (ö. 246/860) tarihe geçmiştir.³³⁷

Osmanlı döneminde ise önceki dönemlere kıyasla siyasi, sosyal ve kültürel şartlar bütünüyle değiştiği için; asabiyetçilik ve ırkçılığın tetiklediği hiciv türlerinin yerini sakin bireysel hiciv türleri almıştır. Artık sert üslup yerine, geleneksel bir tür olarak varlığını devam ettiren, ince alay barındıran (karikatüristik) hiciv şiirleri söylenir olmuştur.³³⁸ Bu karakterde şiir yazar Osmanlı şairleri Derviş et-Tâlevî (ö. 1014/1605), Şihâbuddîn el-Hafâcî (1069/1659), İbnu'l-Ğazzal (ö. 1088/1677) ve Muḥibbiddîn ed-Dımeşķî'dir (ö. 1078/1667).³³⁹

³³⁶ Bkz. Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 189-194;

³³⁷ Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîhu Adâbi'l-'Arab*, 1. bs., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1421/2000, III, 70; Mecdî Vehbe ve Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-'Arabiyye*, 422-423; Emîl Bedî'î Ya'kûb ve Mişâl 'Aşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, II, 1281-1282; Altüncü, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, II, 872; Sirâcuddîn Muhammed, *el-Hicâu fi'ş-Şi'ri'l Arabî*, Dâru'r-Râtibi'l-Cami'iyye, Beyrût, tsz., s. 8, 26, 47; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 117-119.

³³⁸ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Hicâu fi'ş-Şi'ri'l Arabî*, s. 6.

³³⁹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 119-120.

Bir Osmanlı dönemi şairi olan el-Habsî'nin divanının 6. babı hiciv şiirlerini kapsamaktadır. Bu babta toplamda 366 beyitlik 26 adet hicviye mevcuttur. Bunlardan 21 tanesi kaside, 6 tanesi maktûadır. Vezin bakımından ise, 8'i basî, 5'i serî, 4'ü hafif, 3'ü muctes, 2'si munserih, 2'si kâmil, 2'si de tavîldir. Bu verilere göre hiciv şiirlerinin çoğunluğu kısa vezinlidir. Esasen el-Habsî'nin hiciv şiirleri 6. babta olanla sınırlı değildir. 10. babtaki hikmet şiirlerinin satır aralarında toplumsal hiciv kabilinden çokça yergi unsurları mevcuttur.

Her ne kadar hiciv türünün alt başlıklara ayrılmasında edebiyatçılar nezdinde çeşitli bakış açıları olsa da³⁴⁰ “ferdî”, “siyasi” ve “sosyal” şeklindeki taksim; başlıkları arasında geçişgenliğin olmaması sebebiyle isabetli görünmektedir. Bu nedenle burada da söz konusu taksim ölçü alınacaktır. Tespit edilebildiği kadarıyla el-Habsî'nin hicviyelerinin biri siyâsî hiciv, dördü sosyal hiciv, geriye kalan yirmi biri ise ferdî hicivdir.

2.3.1. Siyâsî Hicvi

Osmanlı döneminde devletin zirvesini temsil eden üst düzey yöneticiler şiirle pek eleştirilmemiş olmakla birlikte, kimi zaman kadı ve vali gibi orta tabaka yöneticiler şairler tarafından yerilmekten kurtulamamışlardır. Örneğin, Necmuddîn el-Ğazzî ve Abdul'azîz el-Miknasî gibi şairler kendi dönemlerindeki yargı düzenini ve kadıları yermiş, Abdulvâhit el-Burcî de bir kadıyı vefatının ardından hicvetmiştir. Ahmed Paşa el-Hâfız isimli vali ise halka zulmetmesi ve kendi döneminde suçlar iyice artmış olması nedeniyle şairlerce yerilmiştir.³⁴¹

el-Habsî; insanlara zulmeden, onlara mütekebbir davranan, fakir ve miskinleri sahip olduğu haklarından alıkoyan ve sonra da azledilen, ismini vermediği bir valiyi “er-Râiyye”sinde şöyle eleştirir:³⁴² [Basî]

قَدْ كَانَ ذَا الْحِصْنِ مُعْتَلًا بِدَاهِيَةٍ مِنْ اللَّئَامِ وَأَهْلِ الْجَوْرِ وَالْبَطْرِ
فَفَرَّقَتْ شَمْلَةَ الْمَجْمُوعِ نَازِلَةٌ مِنْ الْحَوَادِثِ لَمْ تَشْرُكْ وَمَ تَدْرِ
فَأَصْبَحَ الْجُهْلُ مَمْحُورًا وَبِي نُوبِ الْ أَيَّامِ عِبْرَةٍ أَهْلِ اللَّبِّ وَالْفِكْرِ

³⁴⁰ Bkz. Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, s. 234.

³⁴¹ Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Siirinde Sosyal Unsurlar”, s. 59-60; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 120.

³⁴² *Dîvânu'l-Habsî*, s. 295.

Bu kale alçaklardan, zalimlerden ve şımarıktan (gelen) bir bela ile hastalanmıştı.

Bir başlarına peşlerini bırakmayan felaketlerden bir felaket, onun topyekün ekibini parçaladı.

Cehalet mahvu perişan oldu. Günlerin yıkımında sağduyu ve akıl sahiplerinin (alacağı) ibreti vardır.

Yukarıda üç beyitte şair, medhin temel öğelerinden adaletin zıddı olan zulmün yanı sıra alçaklık, şımarıklık ve cehalet gibi hiciv unsurlarını, kinâye ve mecaz sanatlarıyla iç içe kullanarak valiyi eleştirmiştir. İlk beyitte valilik makamının bulunduğu kalenin hastalıklı bir hale büründüğü ifade edilmiş, bir taraftan insana has olan hastalanma özelliğinin cansız bir varlık olan kaleye giydirilmesiyle teşhis sanatı; yine aynı ifadelerle vali ve ekibinin hukuka aykırı uygulamalarına gönderme yapılarak da kinaye sanatı icra edilmiştir. Böylece ilgili sanatlarla hiciv daha kuvvetli hale gelmiştir.

Valinin görevinden alınmasıyla sevinen şair, şiirinin devamında Allah'a bolca hamdü senalar ederek şükretmiş, ve yeni atanan vali için de, dua ve temennilerde bulunmuştur: [Basît]

حَمْدًا وَشُكْرًا لِسَاقِينَا وَمُطْعَمِنَا
صَفْوِ الْمَعِيشَةِ بَعْدَ الْعَشِّ وَالْكَدْرِ
حَمْدًا وَشُكْرًا لِهَادِينَا وَمُنْقِدِنَا
إِلَى سَلَامَتِنَا مِنْ حُفْرَةِ الضَّرِيرِ
حَمْدًا لِمَنْ رَزَقَ الدُّنْيَا وَبَدَّلَنَا
مَنْ بَعْدَهُ وَالْيَأْ مِنْ أَكْرَمِ الْبَشَرِ
اللَّهُ يُبْقِيهِ فِي خَيْرٍ وَفِي نَعِيمٍ
مُخْرُوسَةٍ وَمَسْرَاتٍ عَلَى سُرُرِ
لَا يَعْرِفُ النَّاسَ إِلَّا مَنْ يَكُونُ لَهُ
قَلْبٌ يُفَرِّقُ بَيْنَ النَّخْلِ وَالْعُشْرِ

Sahtekârlık ve bulanıklıktan sonra yaşamın berraklığıyla bizi yedirip içiren (Allah'a) hamdu senalar ve şükürler olsun.

Hüsran çukurundan selametimize (kavuşturarak) bizi kurtaran ve bizi doğru yola ileten (Rabbimiz)e hamdu senalar ve şükürler olsun.

İnsanların en seçkin(ler)inden bir valiyi diğerinden sonra bize vekil tayin eden ve dünyayı süsleyen (Rabbimiz)e hamdolsun.

Allah onu (yeni valiyi) iyilik, korunmuş nimetler ve sevinç cümbüşü içinde devam ettirsin.

İnsanları ancak, hurma ağacı ile ormanın (yabani) ağacını birbirinden ayıran bir kalbe sahip olan (iyi) tanır.

Bu beyitlerde valilik makamına atanan yeni valiyle ilgili medih ögelerinin kullanılmasıyla, ilk azledilen valiyle ilgili olan eleştiri bir kat daha pekişmiştir. Ayrıca kasidenin sadece 8 beyitten müteşekkil olması, eleştirmenlerin hiciv şiirlerinin kısa olması gerekliliğiyle ilgili ölçütlerine uymuştur.

2.3.2. Toplumsal Hicvi

el-Ḥabsî'nin toplumsal hicviyelerini, hedef kitlenin niceliksel yapısı yönünden iki şekilde değerlendirmek gerekecektir. Zira hicviyelerinin bir kısmı; bir kasaba halkı veya küçük bir grup gibi belli bir topluluğu hedef alırken; bazıları da genel manada yaşadığı çağın insanını, bir başka ifadeyle içinde yaşadığı toplumu hedef almıştır. Onun ilk çeşit hicviyeleri divanın 6. babında, 2. nevi hicviyeleri ise, hikmet ve nasihate dair olan 8. babında yer almıştır. Bu başlık altında her iki kategoriyle ilgili örneklere yer verilecektir.

el-Ḥabsî ve yakın dostları, birlikte çıktıkları seyahatlerinden birinde, bir kasabada konaklamak üzere bineklerini ağaçlara bağlamak isterler. Yöre halkından bazı kaba insanlar, örflerinde hurma ağaçlarına binek bağlamanın yasak olduğu gerekçesiyle onları azarlarlar. Hâlbuki ne ağaçların meyveye durduğu, ne de ağaçların altında ekin bittiği bir zamandır. Onlar da bu uyarıyı dikkate alarak tekrar bineklerine binip oradan ayrılmak isteyince, aynı insanlar bu kez kaş göz işaretleriyle kendilerini alaya alırlar. Bunun üzerine şair hemen olayın sıcaklığı üzerine onları ve kasabalarını “Veşr-u Aġrâđi'l-Liâm” başlıklı şu hicviyesiyle kınar:³⁴³ [Muctes]

وَبَلَدَةٍ فَصَرَّتْ عَنْ	مَا فِي دَارِهَا الدِّيَارُ
لَا خَيْرَ فِيهَا وَلَكِنْ	فِيهَا الشَّقَا وَالذَّمَا
وَالشَّهْمُ وَالذَّمْرُ فِيهَا	تُعَيْبَانُ وَقَارُ
فِيهَا الْمُؤَدُّ دِيكٌ	وَالنَّدْبُ فِيهَا حِمَارُ
وَالكَلْبُ وَالقَرْدُ وَال	قَطُّ عِدْهَا وَالْحِيَارُ
وَالطَّيِّبَاتُ بِهَا اَهْرُ	مُ وَالسَّنَا وَالصُّبَارُ
وَمَاؤُهَا قَدْ عَلَا صَ	فُوهُ الْقِدَا وَالْعُبَارُ

³⁴³ *Dîvânu 'l-Ḥabsî*, s. 270-271.

فَلَا تَكُنْ لَكَ فِيهَا	يَا صَاحِبَ الْعَقْلِ دَارُ
سُكَّانِهَا الْبَلَّةُ وَالْ	حُمُقُ وَالرَّعَاعُ الشَّرَّارُ
حَيَارُهُمْ مِنْهُ خَيْرٌ	أَشَقَى الْبِرَايَا قُدَّارُ
وَلَيْسَ فِيهَا كِرَامٌ	وَلَيْسَ فِيهَا ذِمَارُ
وَهُمْ جُنُودٌ لِإِبْلِی	سَ حَيْثُ مَا دَارَ دَارُوا
وَكُلُّهُمْ أَهْلٌ جُبِنٌ	وَالصَّعَاذُ كِبَارُهُمْ
فَإِنْ جَاوَزَهُمْ جَا	وَرُوكَ ظُلْمًا وَجَارُوا
لِلصَّیْفِ ضِیْقٌ لَدَيْهِمْ	وَذِلَّةٌ وَصَعَاذُ

Hanelerinin kendi bölgesinde olanları ihmal ettiği nice beldelere (andolsun).

Orada hiç hayır yoktur, ancak sıkıntı ve bela mevcuttur.

Yiğitlik ve cesaret orada iki tilkicik ve faredir.

Orada müezzin horozdur, temsilcisi de eşektir.

Köpek, maymun, kedi onların dengidir, bir de hıyar...

Oradaki (sözüm ona) güzellikler ise, acı bitki (heram), çalı (sena) ve kaktüstür.

Suyuna gelince, toz toprak (bile) durulukta onu geçmiştir.

Ey akıl sahibi! Orada senin için (barınacak) bir hane (bile) yoktur.

Oturanları ise; dangalaklar, ahmaklar ve çirkef sokak serserileridirler.

İnsanların en kötüsü olan Kudâr³⁴⁴ bile onların en hayırlısından daha iyidir.

Orada ne misafirperverlik ne de onur var.

Onlar, İblis'in askerleridirler. Şöyleki, o (nereye) dönerse, onlarda (oraya) dönerler.

Büyüğü, küçüğü hepsi alçaktırlar.

Eğer onlara komşu olursan, sana haddi aşarak yaklaşırlar ve zulmederler.

Onlarda misafire rahatsızlık, kepezelik ve hakirlik vardır.

Yukarıdaki şiir baştan aşağı incelendiğinde eleştirilenlerin belirlediği hiciv kıstaslarına yüksek oranda uyum sağladığı görülecektir. Şöyleki şiirin en kısa

³⁴⁴ Kudâr b. Sâlif'tir. Salih Peygamber'in devesini hunharca öldüren katilin adıdır. Lakabı "Ahmeru Semûd (Semûd Kavmi'nin kızıl adamı)" olup, 'Ahmer'in ismi taşıyan 'Uheymer' de denmektedir. (Bkz. Muhyiddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdullah et-Taberî (ö. 694/1295), *er-Riyâ du'n-Nadra fî Menâkıbi'l-Aşera*, 2. bs., Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, tsz., III, 106. Ayrıca bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 277.)

vezinlerden olan mucteş bahriyle nazmedilmiş olması, beyit sayısının makul miktarda oluşu ve kullanılan kelimelerin üst düzey olmayışı, en başta şekil itibariyle ana ölçülerle intibak sağlandığını açıkça göstermiştir. Muhteva açısından bakıldığında ise, şiirde medih unsurlarının zıddı olan çok sayıdaki hiciv unsurunun peşpeşe sıralanması, yergideki etkinliğin gücünü bir kat daha arttırmıştır. Özellikle 3. beyitten itibaren hedef kitleyi, Bremen mızıkaçılarını andıran hayvan kadrosuyla özdeşleştirilmesi, şairin sanki öfkeyle karışık bir edayla onları alaya aldığı izlenimini vermiş, bu da hicviyenin karikatüristik yapısını gözler önüne sermiştir.

Hatırlanacağı üzere methiyelerde övgüyü daha güçlü kılmak için memduhu yeryüzündeki tüm insanlardan üstün tutmak, peygamberlerden sonra en üstün şahsiyet saymak şairlerin âdetindendi. Hicviyelerde de yergiyi pekiştirmek için taşlanan şahıs ya da grubun, kötülükte sembol haline gelmiş bazı varlıkların seviyesine çıkarılması, hatta onlardan daha aşağılık kabul edilmesi, yine şairlerin başvurduğu hususlardan biridir. Şair el-Ḥabsî'nin burada eleştirdiği hedef kitleyi, insanların en kötüsü kabul ettiği Kudâr'dan daha aşağı mertebeye indirmesi ve onları İblis'in askerleri sayması da yergiyi pekiştirmiştir.

el-Ḥabsî'nin yukarıdaki şiirinden başka belli bir topluluğu hedef almak üzere şiir söylediği iki kasidesi daha vardır. Bunlardan birinde şair, bir evde bir kadınla birlikte gönül eğlendiren ve tütün içen bir grup insanla karşılaşır. Onlar kendisini görünce alaya almaya başlarlar. Bunun üzerine şair hafif bahrinde söylediği 11 beyitlik “Hâiyye” kasidesiyle onları hicveder.³⁴⁵ Bir diğerinde ise, kendisini tanımayan bir grup insanla karşılaşır. Onlarla muhabbeti esnasında şiir söyler. Ancak onlar, bu şiirin şaire ait olmadığını iddia ederek, hem kendisine gülerler hem de onunla alay ederler. Şair bunları duymazdan gelir. Bir sonraki gün yine karşılaşır. Bu kez onlar şairden “” harfiyle kafiyelenmiş bir şiir söylemesini isterler. Şair de “ez-Zeyniyye” nisbeli 20 beyitlik bir kasidesiyle kendilerini eleştirir.³⁴⁶

el-Ḥabsî'nin belli bir grup insanı değil de; yaşadığı çağın insanını, yani içinde yaşadığı toplumu hedef alarak eleştirdiği şiirleri de vardır. Ancak bu tarz şiirlerinin çoğunluğu, hikmet içerikli şiirlerinin bulunduğu 10. bابتadır. Bu bağlamda şairin 6. bapta tespit edilen tek şiiri ise, toplumdaki riyâkârları yerdığı “Keydu'l Murâî” künyeli şu maqtû'asıdır:³⁴⁷ [Basî]

³⁴⁵ *Dîvânu 'l-Ḥabsî*, s. 295-296.

³⁴⁶ *Dîvânu 'l-Ḥabsî*, s. 289-290.

³⁴⁷ *Dîvânu 'l-Ḥabsî*, s. 276.

أَهْلُ الرِّيَاءِ يُرَأَوْنَ الْوَرَى طَمَعًا
فَدَّ أَصْبَحُوا هُمْ وَأَصْحَابُ الْخَنَا شَرَعًا
الْفَاسِقُونَ إِذَا مَا جَنَّ لَيْلُهُمْ
وَالْعَابِدُونَ إِذَا مَا صُبْحُهُمْ طَلَعَا
وَفِي النَّهَارِ يُرَأَوْنَ الْوَرَى عَجَبًا
وَفِي الدُّجَى يَرْكَبُونَ الصَّبْعَ وَالضَّبْعَا

Riyakârlar hırsla insanlara karşı müraice davranıyorlar. Mürailer ile kahpeler (cibilliyette) birbirinin dengidirler.

Günahkârlar zifiri karanlıkları çöktüğü zaman, Allah'ın kulları ise sabahları (güneşleri) doğduğunda (iş başındadırlar)...

(Ancak) şaşılacak bir şekilde riyakârlar gündüzün insanlara karşı gösteriş yapıyorlar, gecenin koyu karanlığında da kibir ve şer bineğine biniyorlar.

el-Ḥabsî, toplumdaki riyakârlardan hayıflandığı bu şiirinde manidar bir benzetme yapmış, aynı zamanda gündüz sergiledikleri riyakâr davranışlarıyla da onların ikiyüzlülükte ne kadar cesur olduklarını ortaya koymuştur.

Şairin yaşadığı asrın insanını yerdğine bir diğer örnek olarak, 10. baktaki şiirlerden “el-Keşşâfe” adlı şu özlü kasideyi aktarmak mümkündür.³⁴⁸ [Ṭavîl]

رَمَائِكَ هَذَا أَحْمَقُ مِثْلُ أَهْلِهِ
وَدُونِكَ أَهْلِيهِ طَعَامًا كَمَا تَرَى
رَمَانٌ إِذَا أَمَّ الطَّرِيقَ مُبَادِرًا
يُعْمَضُ جَفْنِيهِ وَيَمْشِي مُفْهَقِرًا
وَيَلْتُمُ أَفْوَاهَ الْقُرُودِ سَفَاهَةً
وَتَرْمَحُ رِجَالَهُ الْكَمِيِّ الْعُضْفَرَا
وَتَحْرُمُ فِيهِ الْأَسْدُ عَدَبَ شَرَاهَا
وَفِيهِ الْعَضَارِيطُ اللَّتَامُ عَظِيمَةً
وَتَسْلُبُ بَرَّ الشَّهْمِ فِيهِ رِعَاعُهُ
وَمَا ذَاكَ إِلَّا مِنْ رِدَاءَةٍ طَبَعِهِ
فَمَا قَدْرُهُ إِلَّا كَقَدْرِ دُبَابَةٍ
وَإِذَا طُرِدَتْ طَنْتَ عَلَى الرَّوْثِ وَالْحَرَا

Şu yaşadığın çağ yaşayanları gibi budaladır. Al işte! Gördüğün gibi (bu devrin) insanları sıradan insanlardır.

Bir zamanki, aceleyle yola koyulursa, gözlerini yumar, gerisin geriye yürür (yozlaşır).

Çapkın bir şekilde maymunların ağzından oper. Ayakları ise aslan yürek(ler)i tekmeler.

³⁴⁸ Dîvânu 'l-Ḥabsî, s. 435-436.

Bu zamanda, aslanlar tatlı iksiri içmekten yoksun bırakılır, (Bu yüzden) bulanık, rengi, tadı değişmiş (sudan) içerler.

Serseriler ve alçaklar yüceltilir, milletin uluları ise aşağılanır.

Ayak takımı asilzadelerin silahını yağmalar, korkaklar ise zırh giyerler.

Eğer üzerine biraz kafa yorarsan, (anlarsın ki), bu hal ancak çağın mayasının bayalığından ve itibarsızlığındandır.

O ancak karasineğe eşdeğerdir; kovalanırsa, (hayvan) tersi üzerinde vızıldar.

Görüldüğü üzere el-Habsî baştan aşağıya sanatlarla süslediği hicviyesinde kendi çağının insanlarından yakınmış ve etkili bir üslupla onların değer yargılarını eleştirmiştir. 1. beyitte, teşhîs ve mecâz-ı aklî sanatları vasıtasıyla insana benzettiği zamanın şahsında, o çağın insanların budalalığını ifade etmiş, 2. beyitte insanların yaptıkları cahilce işlerden dolayı iyice yozlaştıkları ve medeniyet bakımından iyice geriledikleri anlamına gelen “يُعْمَضُ جَفْنِيهِ وَيَمْشِي مُقْفَرًا” / gözlerini yumar, gerisin geriye yürür” ifadesiyle, birinci beytin anlamını tekit etmiştir. 3. beyitte şair, yine mecâz-ı aklî sanatına başvurmuştur. Burada rezil bir halde maymunları öpen, ama ayaklarıyla da aslan yürekleri tekmeleyen zamandan kasıt; kıymeti yanlış yerde arayarak hakikati elinin tersiyle iten, kadirşinas olamamış insanların ta kendisidir.

Şair devamındaki beyitlerde, önceki beyitlerde bulunan kapalılığı iyice açmış, asıl konuya gelmiştir. 4, 5 ve 6. beyitlerde özetle; yaşadığı çağda liyakati olmayan insanların iş başına geldiklerini, hak etmedikleri saygıyı ve muameleyi insanlar tarafından gördüklerini; ehil olanların ise tam aksine itilip dışlanarak görmezden gelindiklerini, layık oldukları muameleyi ve hürmeti görmediklerini, özenle seçtiği kelime ve lafızlarla dile getirmiştir. Şair 7. beyitte bütün bu olumsuzlukları, mevcut çağdaki insanların mayalarının bozukluğuna bağlamış, son beyitte ise yine kinayeli bir tarzda ve teşbihi temsili sanatıyla hayvan tersi üzerinde uçan sinek gibi, kıymet verenin de verilenin de birbirlerine yakıştıkları, ama ikisinin de değersizliklerinden haberdar olmadıklarını veciz bir anlatımla dikkatlere sunmuştur. Bütün bunlar şairin kendi çağında olup bitenlere duyarsız kalmayan, dili döndüğünce hakikati haykırmanın yollarını arayan, zamanın dertleriyle dertlenen bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Kasidenin şiir değerine gelince şair; maymun-aslan, tatlı-acı, alçak-yüce, asilzade-korkak gibi zıt sayılabilecek unsurları bir arada kullanıp, bunları birbiriyle tartarak konumlarını netleştirmiş ve methedilecek kimliklerle hicvedilecek hedefleri daha belirgin hale getirerek, yergisini kuvvetli ve anlamlı hale getirmiştir. Ayrıca

kaside, medih şiirlerinin temel öğelerinden cesaretin zıddı olan korkaklık kavramının yanı sıra; budalalık, sıradanlık, geriye yürüme, alçaklık, serserilik, bayağılık, itibarsızlık, sinek ve ters gibi çok sayıda yergi kavramları barındırmasıyla ve beyit sayısının azlığıyla hiciv şiiri ilkelerine mutabakat sağlamıştır.

2.3.3. Ferdî Hicvi

Abbâsîler döneminden itibaren yergi şiirlerinin bireyselleştiğini ve özellikle Osmanlı dönemiyle birlikte alaycı bir çehreye büründüğünü yukarıda belirttik. el-Ḥabsî'nin hicviyelerinin de, 24 adet gibi büyük çoğunluğu fertleri konu edinmiştir. Şair bu kasidelerinde hasetçilik, alaycılık, riyakârlık, yalancılık, iftiracılık, menfaatperestlik, vb. davranış bozukluğu bulunan ve kendisine ya da topluma bu karakterlerini bilinçli tavırlarla bir şekilde aksettiren şahısları hedef almıştır. Ayrıca engelli oluşu nedeniyle çevresinde olup bitenleri beden gözüyle göremeyişi, insanların her daim kendisini gözlemledikleri hissi, onda ister istemez bir sakınma ve savunma psikolojisi oluşturmuş, böylece önlemine alarak en güçlü silahı olan şiirini, insanlara karşı bir kalkan olarak kullanma ihtiyacı hissetmiştir.³⁴⁹

el-Ḥabsî Cevv Kasabası'nda, Şeyh Vâli Câ'îd b. Süleymân'ın misafiri olarak kaldığı esnada, şeyhin muhafız askerlerinden bir edepsizin kendisine eziyet etmesine ve tehditler savurmasına üç ay süreyle sabretmiş ve neticede bu şahsı şöyle hicvetmiştir:³⁵⁰ [Ṭavîl]

مَكَارِمُ طَبِيعِ فِي الْوَرَى وَلَهُ قَدَرٌ	إِذَا كُنْتَ ضَيْفًا لِأَمْرِي خَيْرٌ لَهُ
وَكَانَ لَهُ كَلْبٌ يَهْرُ عَلَى الْبَشَرِ	وَكَانَ حَفِيًّا بِالضُّيُوفِ وَعَيْرِهِمْ
وَقُلْتُ لَهُ إِنِّبَحْ مَا عَلَى النَّاسِ مِنْ ضَرَرِ	جَعَلْتُ كَأَنَّ لَمْ أَسْمَعَنَّ نُبَاحَهُ
مَنْ الْكَلْبِ لَكِنَّ صَاحِبَ الْفَضْلِ يُدَّخِرُ	وَمَا ذَاكَ مِنْ عَجْزٍ وَلَا مِنْ مَخَافَةٍ
لَبَادَتْ عَصِيُّ النَّاسِ وَاسْتُفْرِغَ الْحَجْرُ	وَلَوْ أَنَّهَا بُحْزَى الْكِلَابِ بِنَبْحِهَا

İnsanlar arasında asil bir mizacı ve kadru (kıymeti) olan, iyiliksever bir adama misafir olursan...

O, konuklarına ve diğer insanlara karşı gülyüzlüdür. (Ama) onun insanlara karşı hırlayan bir (de) köpeği vardır.

³⁴⁹ es-Süveydî, *Şi'ru Râşid b. Ḥamîs el-Ḥabsî*, s. 112-113.

³⁵⁰ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 274.

Ben de sanki onun havlamasını hiç işitmemiş gibi yaptım ve ona dedim ki: Havla! (Zira bunun) insanlara karşı bir zararı yoktur.

Bu (yani benim böyle davranmam), ne acizliktir, ne de köpekten korkmaktır. Ama nezaket sahibi (iyice) dolduruluyor.

Eğer (her) havlamalarında köpekler cezalandırılacak olsa, insanların sopaları yok olur, taşlar (da) tükenir gider.

Bu şiirde el-Ḥabsî kendisine misafir olduğu valiyi asalet sahibi, konuksever, iyilikperest ve güleryüzlü oluşuyla övmüş, onun çalışanlarından olan ve kendisine sürekli sözlü sataşmada bulunan bir şahsı da istiare yoluyla havlayan köpeğe benzeterek yermiştir. 3. beyitteki ifadelerine göre şair, bu şahsın kendisine yaptıklarını hiç umursamamış, onun seviyesine inmemiş ve misliyle karşılık vermeye edebi müsaade etmemiştir. Böylece gerek şiirdeki ifadeleriyle, gerekse bu şiiri söylemeye gelinceye kadar üç ay boyunca sesini çıkarmamış olmasıyla; hem son derece sabırlı, metanetli, temkinli ve soğukkanlı olduğunu, hem de edep ve nezaket ehli olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan şiirdeki temel yergi unsuru olarak havlayan köpeğin zuhur etmesi, şairin hicviyesini yine öfkeyle karışık alaycı (karikatüristik) bir üslupla nazmettiği izlenimini vermektedir.

el-Ḥabsî'nin kibirli bir şahsı eleştirdiği "el-Ḳudâriyye" isimli kasidesi, şerhe ihtiyaç duymayacak netlikte olup, kısa vezinli, az beyitli ve basit bir dille nazmedilmiştir:³⁵¹ [Muctes]

قَالُوا	فُلَانٌ	كَبِيرٌ	فَذَاكَ	مِنْ	كِبْرِيَاءِهِ	
يُجْرَرُ	الذَّيْلُ	كَبْرًا	فِي	صُبْحِهِ	وَمَسَائِهِ	
لَا	يُخْضَعُ	الرَّأْسَ	مَعِ	صُحْبِهِ	وَلَا	أَصْدِقَائِهِ
لَوْ	عَاشَ	يَوْمَ	قُدَارٍ	فِي	كُفْرِهِ	وَشَقَائِهِ
لَصَارَ	مِنْ	شَرِّ	أَعْوَا	نِهِ	وَمِنْ	كُتْبَائِهِ
لَوْ	يَسْمَعُ	النَّصْحَ	وَالْمَوْ	عِظَاتٍ	مِنْ	نُصْحَائِهِ
لَقَامَ	يَبْحَرُ	تِيهَاً	كَالْجَابِ	فِي	عُلُوِّائِهِ	
دَعْوُهُ	فَهُوَ	عَلِيٌّ	حَتَّى	يَمُوتَ	بَدَائِهِ	
فَالْكَبْرِيَاءُ	لَرَبِّ	فِي	أَرْضِهِ	وَسَمَائِهِ		

³⁵¹ *Dîvânu 'l-Ḥabsî*, s. 277.

*Dediler ki: Filan ulu bir kişidir. Fakat bu onun kibrinden dolayıdır.
Sabahında akşamında eteği yerde kibirle sürükler.
Ne dostlarına, ne de arkadaşlarına karşı yumuşak başlıdır.
Eğer nankörlüğü ve bedbahtlığı içinde Kudâr'ın zamanında yaşasa,
Onun erkân ve destekçilerinin şerlilerinden olur.
Eğer içten öğüt verenlerin va'zu nasihatlerini işitirse,
Gençliğinin ilk adımındaki merkep gibi kibirlenerek, (adeta) yeri yararcasına
ayağa dikilir.*

*(Kendi haline) bırakıverin onu! Zira o hastadır. Böylece o hastalığıyla geberip
gider.*

Şöyleki, azamet yerde ve gökte rabbe aittir.

Şair “Rad’u’s-Sufehâ” adlı yergi şiirinde ise, kendisi Umman halkından olmadığı ve dili fasih de konuşmadığı halde, Umman halkını fasih konuşmamakla eleştiren bir şahsı, hiciv öğeleri bakımından bir hayli zengin olan şu dizeleriyle hicveder:³⁵² [Haffif]

مِنْ تَصَادِيْفِهِنَّ صِرْفًا فَصِرْفًا	وَمَنْ النَّاسِ مَنْ يُرِيهِ اللَّيَالِي
مَنْهَجِ الرُّشْدِ وَالْمَكَارِمِ صِرْفًا	وَهُوَ مَنْ ذَاكَ صَارِفٌ نَفْسَهُ عَنِ
نَاً وَمَ يَعْرِفَنَّ نَحْوًا وَصِرْفًا	يَدْعِي الشُّعْرَ وَهُوَ لَمَّا يُقَمِّمْ وَزَ
لَا وَلَمَّا يَبْلُغُ مِنَ الْعِلْمِ صِنْفًا	لَمْ يَحْزُ مِنْ مَكَارِمِ الْخُلُقِ جِنْسًا
بَاً وَضِرْسًا وَلِلْمَظَالِمِ كَفَا	وَلَاكِلِ الْحَرَامِ مُدَّحِرًا نَا
لَمْ أَرَدَا طَبْعًا وَأَرْعَمُ أَنْفَا	عَاجِزٌ عَنِ مُرَادِهِ وَهُوَ فِي الْعَا
أَنْ يُنْحَى عَنِ الْبِلَادِ وَيُنْفَى	فَحَقِيقٌ عَلَى الَّذِي مِثْلُهُ هَذَا
وَخَرِيٌّ بِأَنْ يُعَافَ وَيُجْفَى	وَحَقِيقٌ بِأَنْ يُمَلَّ قَلَاءً
يُخْلَقُ مِنْ رَبِّهَا وَتُنْتَفَ نَتْفَا	فَلَكُمْ لِحِيَّةٌ حَقِيقٌ بِأَنْ
طَبْعُهَا الْمُسْتَحِيلِ نَشْرًا وَعَرَفَا	كَيْفَ تَرْجُو نَفْسُ امْرِئٍ خَبْتَتْ مِنْ
أَصْبَحَتْ بِالْفَسَادِ وَالْعَيِّ غُلْفَا	كَيْفَ تُهْدَى إِلَى الرَّشَادِ قُلُوبٌ

³⁵² Dîvânu 'l-Habsî, s. 293.

İnsanlardan geceleri sadece ve sadece talihsiz zaman dilimleri olarak görenler vardır.

Bu öyle kişidir ki, kendini asalet ve olgunluk usulünden oldukça uzak tutmaya gayret ediyor.

Henüz vezin kurmamışken, sarf ve nahvi ise hiç mi hiç bilmezken bir de şairlik iddiasında bulunuyor.

Yüce ahlaki değerlerin her hangi bir türünü edinmemiş ve henüz her hangi bir ilmi rütbeye de ulaşamamış.

Haram yemek için bir fil dişi, bir de azı dişi depolar. Zulmetmek için de biriktirdiğini bırakır.

O muradına ulaşmaktan acizdir. (Çünkü) o mizaç bakımından alemin en namerdi ve en kibirlisidir.

İşte bu sebeple bunun gibilerin ülkeden uzaklaştırılması ve sürgün edilmesi vaciptir.

İğrenç kişiliği olduğu için kendisinden bıkmaması (ona) haktır, (ayrıca) kendisinden tiksiniلمeye ve yalınayak olmaya da layıktır.

(Kusura bakmayın ama) sizin kesilmeyi ve iyice yolunmayı hak eden sakalınız var.

Sinsi, kötü olan birinin canı, yayılmak ve tanınmak şeklindeki imkansız olan şeyi nasıl umar.

Kalpler günah ve bozgunculuk ile örtülüyken kemale nasıl iletilir.

el-Ḥabsî'nin bireyleri çeşitli nedenlerle hicvettiği diğer şiirleri; “Ṭayran Ebâbil”, “ed-Dimâğa”, “Fağıhatu'l-Kezzab”, “Milḥu'l Cif”, “el-Muḥazzira”, “el-Müseylemiyye”, “el-Muskite”, “eş-Şerru”, “Da'vetu'l-Mazlûm”, “Zeyniyye”, “Şâbûnetu A'râği'l-Liâm”, “Bâiyye”, “Zâiyye”, “Lâmiyye”, “Hâiyye” ve “Mîmiyye” dir. Şair bu hicviyelerinin altısında evlenip çeşitli nedenlerle boşadığı eşlerini hicvetmiştir. Umman ülkesi ve halkını kınayan bir adamı hicvettiği “Rad'u's-Sufehâ” isimli hicviyesinin mukaddime kısmına ise diğer hiciv şiirlerinden farklı olarak gazel ile başlangıç yapmıştır. Bu, hiciv şiirlerinde nadiren de olsa rastlanması olağan durumlardandır.³⁵³

Sonuç itibarıyla el-Ḥabsî'nin siyâsî, sosyal ve ferdî hicviyeleri vardır. Bunların çoğunluğu belli bireyleri konu edinen kısa vezinli, az beyitli ve basit kelimelerle

³⁵³ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Ğazel fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'r-Râtibi'l-Cami'iyye, Beyrût, tsz., s. 6.

nazmedilmiş iken, az bir kısmı uzun vezinli ve uzun beyitlidir. Hicviyeleri, hiciv unsurları bakımından da hayli zengindir. Kendisi ilgili yergi unsurlarını çoğu kez zıtlarıyla anarak, eleştirisini daha güçlü kılma yolunu seçmiştir. En çok dikkat çeken hususlardan biri de, tıpkı yöneticileri methettiği şiirlerinde olduğu gibi, hicviyelerinin çoğunluğunun ana temayı vurgulayan başlıklarla adlandırılmış olmasıdır.

2.4. GAZEL

“الغزل” sözlükte; “genç erkeklerin genç kızlarla konuşması, görüşmesi, onlarla hoşça vakit geçirip avunması, şakalaşması...”³⁵⁴ anlamına gelmektedir. Arap literatüründe ise; “*Ana teması aşk olup, maddi ve manevî güzellikleriyle sevgilinin (maşukun) coşkulu bir üslupla anlatıldığı, ayrılık ve aşk acısının dillendirildiği şiir çeşididir.*”³⁵⁵ Gazel, Arap Edebiyatının en eski temel şiir temalarından biri, hatta belki en çok kullanılanıdır. Zira sevgi tüm kalpleri harekete geçiren, tüm insanlarda bulunan ortak duygulardandır. Ayrıca şairler sadece müstakil kasidelerinde değil; ana teması medih, hiciv, mersiye olan kasidelerinde dahi gazel temasını işlemişlerdir.³⁵⁶

Gazel, kasidelerin mukaddime kısımlarına kendisiyle başlangıç yapılan ‘nesîb-teşbîb’ ile aynı gaye ve özelliklere sahiptir.³⁵⁷ İkisini birbirinden ayırarak maşukun güzelliklerinden ve iyiliklerinden bahsedildiği temaya nesib, sevgiliden ayrılmanın acısından şikâyet eden temaya ise gazel diyenler de olmuştur.³⁵⁸ Arap şiirinde şairler, türkü söyleme ve besteleme eğilimlerinin etkisiyle gazel nazmederken uzun vezinlerden genellikle uzak durmuşlar; daha çok remel, seri‘, hafif, mutekârib, hezec ve vâfir gibi kısa ve hafif vezinlerle; ya da kâmil, basî‘ ve recez gibi vezinlerin meczû’ formlarıyla gazel şiirleri söyleme yolunu tercih etmişlerdir.³⁵⁹ Tavîl, munserih ve muctes gibi vezinlerle de gazel şiiri söyleyenler olmuştur.³⁶⁰

³⁵⁴ el-Ḥalîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV, 383; İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğa*, II, 819.

³⁵⁵ Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, s. 56-57; Haluk İpekten, “Gazel”, *DİA*, XIII, İstanbul, 1996, s. 442.

³⁵⁶ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Ğazel fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, s. 6, 8.

³⁵⁷ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 117; Maflûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Ğadîm*, II, 145; Sâmi ed-Dehân, *el-Ğazel munzu Neş'etihi hattâ Şadri'd-Devleti'l-'Abbasiyye*, 3. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ts., s. 12; Haluk İpekten, “Gazel”, s. 440.

³⁵⁸ Bkz. Maflûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Ğadîm*, II, 145.

³⁵⁹ Mecdî Vehbe ve Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-Muştalâhâti'l-'Arabiyye*, s. 265; Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, II, 671.

³⁶⁰ Bkz. Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 160-169; Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, s. 56-96; Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, s. 154-183.

Gazel gerek Arap edebiyatında gerekse diğer milletlerin edebiyatında yoğun bir şekilde ele alınan türlerden olmuştur.³⁶¹ Cahiliye dönemindeki aşk şiirleri; daha çok sevgilinin yurdu (atıl) ile yüz ve beden güzelliğinden bahsetmiş, onun ahlâk ve ruh güzelliğine pek değinmemiştir. Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn döneminde İslâmiyetin etkisiyle şiirlerde gazel dışı temalar işlenmiş, gazel zayıflamıştır. İslâm sevgiyi yasaklamamış, ancak iffetle bağlantılı kılmıştır. Emeviler döneminde ise geleneksel kasidelerin yan temalarından biri olmaktan çıkmış, müstakil bir bab ve başlıbaşına bir şiir türü haline gelmiştir. Aynı zamanda Emeviler döneminde hissî/hadârî, afif/uzrî ve taklîdî gazel gibi üç yeni gazel çeşidi daha türemiştir.³⁶² Abbasi ve Memlûkler Dönemi'nde, refah seviyesi yükselmiş, din duygusu ve ahlâk giderek zayıflamış, böylece devam eden süreçte Ebû Nuvâs, Yûsuf b. Haccâc es-Sekâfî, Safiyyuddîn el-Hillî ve diğer başka şairler tarafından aşk kavramı biraz daha kirletilerek "el-Ğazel bi'l-Müzekker/bi'l-Ğilmân" türü icat edilmiştir.³⁶³

Osmanlı dönemine gelince, önceki dönemlerde işlenen gazel türlerinin hepsi bu dönemde de yer almıştır. Bu bağlamda İbrahim es-Sefercelânî (ö. 1055/1645), Ali b. Ebi'l Hasan el-Âmilî (ö. 1068/1657), Emir Mencek Paşa (ö. 1080/1669), Tırraz er-Reyhân (ö. 1099/1687) ve er-Rûznâmecî (ö. 1165/1751) gibi şairleri saymak mümkündür.³⁶⁴ el-Habsî de gerek kasidelerin nesîb-teşbîb bölümlerinde, gerekse müstakil gazel şiirlerinde afif ve hissî gazel temalarını bazen birbirinden bağımsız bir şekilde, bazen da içiçe olarak bolca işlemiştir. Dîvânu'l-Habsî'nin 7. babında, şairin toplam 453 beyitten oluşan 38 adet müstakil gazel şiiri yer almaktadır. Bunlardan 26'sı kaside, 9'u maktûa, 2'si dû beyit ve 1'i de tek beyittir. Müstakil gazel şiirlerinin vezinlere göre dağılımı ise; 9 hafif, 6 tavîl, 5 seri', 5 basîf, 4 hezec, 3 muctes, 2 medîd, 1 kâmil, 1 munserih ve 2 remel şeklindedir. Buna göre; el-Habsî'nin gazel şiirlerinin vezinlerine dair olan ölçütlere büyük ölçüde mutabık kalmıştır. Şair el-Habsî'nin gazel şiirleri hissî ve afif olmak üzere iki temel başlık altında incelenecektir.

³⁶¹ Emîl Bedî'î Ya'kûb ve Mîşâl 'Aşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, II, 902; Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Siirinde Sosyal Unsurlar", s. 48.

³⁶² Sirâcuddîn Muhammed, *el-Ğazel fi's-Şi'ri'l-'Arabî*, s. 19-20; Muhammed Tasa, "Leylâ El-Ahyeliyye'nin Şiirinde Tevbe B. El-Humeyyir'in Portresi", *SÜİFD*, Bahar 2007, S. 23, s. 137.

³⁶³ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Ğazel fi's-Şi'ri'l-'Arabî*, s. 19, 44; ed-Dehhân, *el-Ğazel munzu Neş'etihî hattâ Şadri'd-Devleti'l-'Abbasiyye*, s. 32; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 150-151.

³⁶⁴ Bkz. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 152-166; Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, s. 56-96; Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, s. 154-183.

2.4.1. Hissi Gazel

Şairlerin; sevgililerinin boy, göz, saç, kaş, bel gibi bedensel güzelliklerini, onlarla birlikte yaşadıklarını ve onlara olan aşk hislerini vicdanlarında saklamayıp, açıkça anlatarak, dışa vurdukları gazel çeşididir. Arap edebiyatında “Hağarî”, “Şarîh”, “İbâhî”, “Fâhiş” ve “Maddî” de denilen bu gazel türünün İlk örnekleri Cahiliye şairlerinden İmruu'l Kays'ta (ö. 565) görülmüş olup, Emevîler döneminde Ömer b. Ebî Rabî'a (ö. 93/711) ile temsil edilmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu nedenle bu gazel türüne “Umerî” de denmiştir. Türün yaygınlaşmasının sebebi olarak, özellikle Hicaz bölgesindeki hükümdarların şairlere ödül niyetiyle cariyeye vermeleri gösterilmiştir. Şairlerin, hissi gazellerinde bazen bir maşuk ile yetinmeyip birden fazla sevgilinin adını andıkları da olmuştur.³⁶⁵

el-Habsî'nin gazellerinde hissî gazel teması, zaman zaman hıamr teması ile birlikte yer almıştır. Şair hıamr ve gazel temalarını peşpeşe sıraladığı “Murakkişa” başlıklı bir şiirinde; eğlence meclisinde içki dağıtan bir genç kızın endâmlı yürüyüşünü; giyim kuşam, yüz güzelliği ve parfüm gibi tamamlayıcı gazel unsurlarıyla birlikte şöyle tarif etmiştir:³⁶⁶ [Hezec]

وَحُودٌ مِنْ بَنَاتِ التُّرِّ كِ تَسْقِينَا بِمِقْدَارِ
تُدِيرُ الْكَاسَ يُمْنَا بَيْنَ نِيَامٍ وَسَمَارِ
وَتَرْفُلُ فِي ثِيَابِ الْحَزِّ زِ قُمْصٍ غَيْرِ أَطْمَارِ
تُمِيلُ إِلَيْكَ عُصْنًا رَا هِيَا فِي حُسْنِ إِتْمَارِ
هِيَ الْمِعْطَارُ فَاقَتْ كُلَّ لَ مِكَسَالٍ وَمِعْطَارِ
مُؤَدَّبَةٌ فَلَمْ تَخْتَجْ لِنَهَاءٍ وَأَمَارِ
وَتَجْلُو أَلْهَمَ رُوَيْتُهَا وَتَنْفِي كُلَّ إِقْتَارِ
بِوَجْهِ نَيْرٍ يُعْنِي كَ عَنْ شَمْسٍ وَأَقْمَارِ
وَقَدْ جَاءَتْ عَلَى رَغْمِ الرَّقِيبِ الْعَائِبِ الرَّارِي

³⁶⁵ Abdullah 'Abdulcebbar ve Abdulmun'im Hafâcî, *Kışşatu'l Edeb fi'l Hicâz*, Mektebetu'l Kulliyâtî'l-Ezheriyye, tsz., s. 524; Mecdî Vehbe ve Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-'Arabiyye*, s. 266; ed-Dehhân, *el-Ğazel munzu Neş'etihî hattâ Şadri'd-Devleti'l-'Abbasiyye*, s. 13; Sirâcuddîn Muhammed, *el-Ğazel fi 'ş-Şi'ri'l-'Arabi*, s. 20; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 150-151; Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, s. 58-59.

³⁶⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 307-308.

Türk kızlarından bir güzel genç kız, bize bir miktar içiriyor.

Uyuyanlar ve gece sohbetiyle hoşça vakit geçirenler arasında sağ elindeki kadehi gezdiriyor.

Eski olmayan ipekten gömlekler ve elbiseler içinde eteğini sürüyerek çalımlı yürüyor.

Güzel meyvelerle donanmış görkemli bir dal (gibi) sana meylediyor.

O bolca parfüm sürünmüş ve pek tembel olan (kadın)lara üstün gelmiştir.

O, çokça emredenlere ve yasaklayanlara ihtiyaç duymayan bir müeddibedir.

Onu görmek gamı ürkütür ve o, tüm sıkıntıları yok eder.

Parlak simasıyla güneşin ve ayın yerini alır.

Gözetleyen, ayıplayan ve azarlayanlara rağmen (o fettan çıkıp) gelmiştir.

el-Habsî'nin aynı kasidede hissî ve afif gazel türlerini birlikte söylediği de vâkidir. İlk beyitlerine afif gazelle başladığı bir kasidesinin hissi gazel kısmında, bir önceki gazelde bulunan gazel öğelerinden farklı olarak, bu kez sevgilisi Hind'in bakışlarını, boyunu posunu ve endamını; sosyal unsurlar eşliğinde şöyle dile getirmiştir:³⁶⁷ [Medîd]

أَصَمَّتْكَ إِذَا فَصَدَتْ فُوَادَكَ عَمْدًا	هَرَكُوْلَةٌ لَوْ فَوَّتَتْ سَهْمَ حَظِّ
يَسْتَعِيدُ الْعُشَّاقَ شَيْئًا وَمُرْدًا	تَاهَتْ بِوَجْهِهِ فِي الْعَوَانِي جَمِيلِ
تُعَطَّرُ الْأَفَاقَ طَيْبًا وَنَدًا	تَخْتَالُ بَيْنَ الْغَيْدِ تَيْهًا فَكَادَتْ
تُحَالُ فِي مَشِيهَا قَوَامًا تَبَدَّى	تَمِيسُ فِي سَكْرَةِ الشَّيْبَةِ مَيْسًا

Gösterişli bir hanım kasıtlı olarak, gönlünü hedef alarak, göz ucuyla bakışının okunu sana meylettirirse, seni (kalbini) sağırlandırır.

Güzel yüzüyle fettânların arasından çalım satarak yürüdü. Bıyıkları henüz terlemiş genç ve kocamış âşıklerini (hayranlarını) kendine esir ediyor.

Kendini beğenmiş bir halde hava atarak zarifçe yürüyor da, neredeyse tâ ufuklara güzel koku (parfüm) ve şebnem yayıyor.

Delikanlıların sarhoşlukları esnasında salına salına öyle bir geçişi var ki, yürüyüşünde (o) hayal edilen boyu posu (fiziği) beliriyor.

Şair, gazellerinde maşukun sadece fiziksel güzelliklerine değil, aynı zamanda elbise ve takılarına da vurgu yapmaktadır. Simasını hilale, dişlerini ise sıralı inciler ve elmaslara benzettiği maşukunun güzelliğini bir kat daha artıran unsurlar olarak; altın

³⁶⁷ Dîvânu 'l-Habsî, s. 319.

ve gümüşten kolye, gerdanlık, bilezik, küpe gibi takılarıyla, kaliteli kumaştan dokunmuş mintan ve yeşil atlastan elbiselerine şöyle değinir:³⁶⁸ [Munserih]

وَعَادَةَ كَالْهَلَالِ طَلَعْتُهَا تَسْبِي فُرَادَ الْعَضْنَفْرِ السَّاطِي
تَبَسُّمٌ عَنِ لَوْلُؤٍ وَعَنْ دُرِّ مُنْضَدٍ فِي خِيَارِ أَمْطِ
تَقَلَّدْتُ مِنْ نَفِيسِ جَوْهَرِهَا قَلَائِدًا أُزِدْتُ بِأَسْمَاطِ
وَحَلَيْتُ مِ اللَّحْيَيْنِ أَسْوَرَةً وَرُيْتِ أَدْنُهَا بِأَفْرَاطِ
لَكِنَّمَا صَارَ حُلُّهَا ذَهَبًا وَقَمِيصُهَا مِنْ نَسِيجِ دِمْيَاطِي
بَيْضَاءُ تَخْتَالُ مَعَ وَصَائِفِهَا فِي السُّنْدُسِ الْخُصْرِ السَّقْلَاطِ

Çehresi hilal gibi (güzel) zarif bir genç kız, güçlü bir aslanın yüreğini esir etti.

Güzide tavrında sıralı inciler ve elmasları andıran bir tebessüm (var).

Mücevherlerinin en kıymetlilerinden boncukları peşi sıra dizilmiş bir gerdanlık takınmış.

(Bilekleri) gümüş bileziklerle, kulakları ise küpelerle süslenip bezenmiş.

Bununla birlikte onun süsleri altından, mintanı ise Dimyât dokuması idi.³⁶⁹

Yeşil atlastan elbiseler içinde hanım hizmetçileriyle birlikte çalılımlı bir şekilde yürüyen bir prenses.

el-Habsî'nin kasidelerinin nesib teşbîb bölümlerindeki gazel şiirleri ihtiva ettiği gazel unsurlarının zenginliği bakımından müstakil gazel şiirlerinden pek farklı olmamakla birlikte; kendisi bu unsurları ilgili bölümlerde zaman zaman daha güçlü anlam örgüleriyle, istiare ve mübalağa sanatlarıyla harmanlanmış şekilde ve doğadaki diğer bazı varlıklarla mukayeseli olarak dikkatlere sunmuştur:³⁷⁰ [Hafif]

بِأَبِي شَادِنُ بِأَفْعِدَةَ الْآ سَادِ أَصْحَى مُسْتَهُونًا مُسْتَحِفْنَا
يُحْجَلُ الْبَدْرُ وَالْعَزَالَةَ لَوْنَا وَيُقُوقُ الْعِزْلَانَ جِيدًا وَطَرَفًا
وَيُقُوقُ الْحِسَانَ حُسْنًا وَدَلًّا يُعْجِرُ الْوَاصِفِينَ نَعْتًا وَوَصْفًا
وَإِذَا مَا لَاحَظْتُهُ نَلْتِ عَيْنَ الشَّمِّ سِ مِنْ وَجْهِهِ وَلَا حَظَّتْ حِشْفًا
سَاقِنِي حِينَ شَاقِنِي هَوَاهُ وَسَاقِنِي مِنْ قَهْوَةِ الْحَبِّ صِرْفًا

³⁶⁸ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 328.

³⁶⁹ Dimyat, Şam'ın büyük beldelerinden biri olup Akdeniz'e hakim bir konumdadır. Dokumalarıyla ünlü bir şehirdir. Hatta orada gümüş ve altınlarla kaplanmış halife kürkleri dokunmuştur. (Divan, s. 328)

³⁷⁰ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 292-294.

إِنَّ أَمَاتَ الْعُشَّاقِ بِالْهَجْرِ أَحْيَا هُمْ وَصَلًا مِنْهُ وَأَلْطَفًا وَعَظْفًا

Babam adına! Bir ceylan yavrusu aslanların gönüllerini önemsemeyip hafife alıyor.

Rengiyle ayı ve doğan güneşi utandırıyor, boynu ve attığı bakışlarıyla da ceylanları alt ediyor.

Güzelliği ve çalımıyla atlara taş çıkartıyor, nitelikleri kendisini tarif edenleri aciz bırakıyor.

Onu gözlemlersen yüzündeki güneşin gözüne ve dişi geyiğe ulaşırsın.

Ona olan sevda beni heyecanlandırduğunda (o yöne) sevketti ve bana aşkın katıksız kahvesinden yudumlattı.

Ayrılığıyla aşıkları öldürse de; gelişi, zerafeti ve yakınlığıyla onları diriltir.

Görüldüğü üzere el-Habsî, hem müstakil tarzda nazmettiği şiirlerinde, hem de kasidelerinin nesb teşbîb bölümlerinde hissî gazel temasını vurgulu bir üslupla ve coşkulu bir ruh haliyle işlemiştir. O, hissî gazel şiirlerinde endam, boy-pos, yüz güzelliği, etkileyici bakışlar, tebessüm, ten rengi, kıymetli takılar, kaliteli giysiler ve parfüm gibi güzellik unsurlarını işlemiştir. Şairin maşukunu ceylan, onun çehresini güneş, ay, hilal; yürüyüşünü de meyvelerle donanmış sağa sola meyleden dal gibi tabiatın en belirgin ve gözde unsurlarına benzetmesi, gülümsediğinde ise sıralı dişlerini incilere benzetmesi, gazellerinin Klasik Arap edebiyatının izlerini taşıdığını göstermektedir.³⁷¹ Bu durum, şairin kadîm edebiyata vukufiyetini de ortaya koymaktadır. Ancak ilgili gazel ögeleri şairin ütopyasında ve zihnindeki anlam öbekleri içinde kurgulandıktan sonra, kendine özgü tarzda tezahür etmiştir. “*Rengiyle ayı ve doğan güneşi utandırıyor, boynu ve attığı bakışlarıyla da ceylanları alt ediyor.*” şeklinde tercüme edilen beyitte şair sevgilinin teninin beyazlığına ve bakışlarının ayartıcılığına kendine has üslubuyla vurgu yapmıştır.

2.4.2. Afif Gazel

“Uzrî”, “Mânevî” veya “Bedevî” de denilen ‘Afif gazel’; şairlerin vicdanlarında dikilmiş ve neşvu nema bulmuş olan aşk hislerini, iffet sınırları çerçevesinde, temiz, nezih, ama platonik bir üslupla şiirlerinde açığa vurmalarıdır. Bu tür gazelde, onların birden fazla maşuku olmayıp tek bir sevgilileri vardır. Şairler iffetlidirler, şehvetlerine düşkün değildirler. Sevgiliden ayrılığın acısından, geçmiş

³⁷¹ Bkz. ed-Dehân, *el-Ğazel munzu Neş’etihî hattâ Şadri’d-Devleti’l-’Abbasiyye*, s. 22-27.

günlerden, sevgilinin yurdundan, ahlâkî özelliklerinden, sevgiliye duyulan özlemlerinden, onu görme arzularından, çekemeyenlerden, kınayanlardan ve dedikoduculardan dem vururlar. Şairlerin bu manaları ifade usul ve üslupları, yaşadıkları çağın, çevrenin, şiir melekelerinin ve sanatsal tecrübelerinin farklılığına göre değişkenlik arzeder. Bu türün öne çıkan şairleri; Cemîl b. Ma'mer (ö. 82/701), Abdurrahman b. Ebî 'Ammâr el-Cüşemî, 'Urve b. Üzeyne, 'Ubeydullâh b. Abdillâh b. 'Utbe'dir.³⁷²

el-Habsî de afif gazellerinde sevgilisinin kendisini terketmesinden, kendisini kınayanlardan, ayrılık acısıyla döktüğü göz yaşlarından, ona duyduğu özlemden, yanıp tutuştuğu sevdası yüzünden ihtiyarlamasından ve sevgiliyle buluşma ümidinin hep taze oluşundan bahsetmiştir.³⁷³ [Kâmil]

وَعَوَازِلِ حُمُقٍ وَهَجْرٍ حَبِيبِ	شُعْلَانٍ مِنْ وَجْدٍ وَمِنْ تَعْدِيبِ
تَعْنِيفِ وَالتَّفْنِيدِ وَالتَّأْيِيبِ	وَحَيَاةِ جِسْمٍ لَمْ يَجِدْ غُدْرًا سِوَى التِّ
تُكْوَى وَدَمْعِ هَامِلٍ مَسْكُوبِ	أَنِّي يَكُونُ الصَّبْرُ بَيْنَ ضَمَائِرِ
حُرْقٍ وَفِي كَبِدِي أَشَدُّ لَهَيْبِ	فِي لُبِّ قَلْبِي مِنْ عَقَائِلِ الْهُوَى
نَفْحَاتِ طَيْبٍ مِنْ صَبَاً وَجَنُوبِ	فَإِذَا خَبَتْ نَارُ الصَّبَابَةِ شَبَّهَا
مُتَأَوِّهَاً هَذَا فَعَالٌ طَيْبِي	وَإِذَا سُئِلْتُ عَنِ الطَّيِّبِ أَجَبْتُهُمْ
ضَعْفًا وَجَارَ عَلَى الشَّبَابِ مَشِيْبِي	فَلِدَاكَ بَدَلَنِي الْعِرَامُ بِهُوِّي
حَتَّى تُرَى بَشْرًا بَعِيرَ قُلُوبِ	لَا تَنْطَفِي مِنْ ذَا لَوَاعِجٍ مِهْجَتِي
بَنَسِيمِ صِدْقٍ مِنْكَ غَيْرِ كَدُوبِ	أَنْسِيمُ بَجْدٍ هَلْ تَهُبُّ فَأَشْتَفِي
فَأَبَيْتُ مِنْهُ آخِذًا بِنَصِيبِ	أَمْ هَلْ خِيَالُ زَائِرٍ مِنْ حَاجِرِ
إِلَّا بِوَعْدِ بِالْوَصَالِ مَشْرَبِ	لَكِنَّهُ لَا يَنْقُضِي أَرْبُ الْهُوَى
وَعَرِيبِ حُسْنٍ فِي الْحِسَانِ عَجِيبِ	مِنْ عَادَةٍ تَشْفِي الصُّدُورَ بِوَصْلِهَا

Aşk ve ızdıraptan (oluşan) iki uğraş(ım var). Aptal kınayanlarım ile yârimin (beni) terki de (cabası)...

³⁷² Mecdî Vehbe ve Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-'Arabiyye*, s. 266; Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, II, 671-672; Nebîl Hâlid, *el-Edebu'l-'Arabî beyne Aşrayni'l-Memlûki ve'l-Uşmânî*, s. 80; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 151-157; Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, s. 77-78.

³⁷³ *Dîvânü'l-Habsî*, s. 317-318.

Benliğ(im), (aşk yolunda) azarla(n)ma, tekzib ed(il)me ve kına(n)ma dışında bir mazeret bul(a)madı.

Dağlanan yürekler ve süzülen başıboş gözyaşları arasında sabır ne mümkün!

Gönlümün derinliklerinde sevda uçuklarından yanık izleri mevcut. Ciğerim ise alev alev...

Meğerki özlem ateşi sönmeye yüz tutsun, doğudan ve güneyden yayılan (hoş) bir kokunun esintisi hemen onu şahlandırır.

Bana hekimden sual edilirse, iç çekerek “Bu (illet zaten bana) hekimimin lütfudur.” diye onlara cevap veririm.

İşte bu yüzden sevda benim kuvvetimi acizliğe çevirdi. Ak saçlarım gençliği(mi)n canını yaktı.

İşte ruhumun bu (aşk) acıları (asla) dinmez. Ta ki kalbi olmayan (görüntüden ibaret) bir insan (ceset) kalıncaya kadar...

Necid’in meltemi eser mi ki? Bu vesileyle senden gelen ve sahtekâr olmayan doğruluk rüzgârıyla şifa bulayım.

Ya da vadinin yüksek kenarından (sevgilinin) silüet (i görünür de), böylece kismetimi elde etmiş olarak geceler miyim?

Fakat bir meyhanede (sevgiliyle) buluşma vadi dışında, aşk arzusu hiç tükenmez.

Kendisine ulaşılması sadra şifa zarif bir genç kızdan, (yani) güzeller arasındaki harika, kusursuz bir yabancından (gelen bir vaad)...

Yukarıdaki şiirinde el-Habsî, son derece üzgün, aşk acısıyla kıvranan bir ruh hali taşımıştır. İlk beyitlerde hem aşkın kalbinde açtığı yaranın, hem de maşukuna ulaşamamışlığın benliğine verdiği ızdırap dolayısıyla zihninin ve gönlünün sürekli meşgul olmasından şikâyet etmiştir. Bunlar yetmiyormuş gibi bir de çevresindeki kınayanlar, azarlayanlar ve sevdasına inanmayanlarla başı derttedir. Bu nedenle aşkını ızhâr etmekten çekinmiş, ama sabredemeyip ağladığı için de gözyaşları kendisini ele vermiştir. 4. beyitte, sevdasını dışavurmaktan çekinip sürekli içine attığı için gönlünde açılan tarifi imkânsız yaraları anlatabilmek için, mecâzî anlatım vasatısıyla somut örneklemeye başvurmuş ve bu yaraları uçuklara benzetmiştir. 6. beyitte “وَإِذَا سُئِلْتُ عَنْ ” الطَّبِيبِ أَجِبْتُهُمْ مُتَأَوِّهًا هَذَا فَعَالَ طَبِيبِي” ifadesinde şair kendisine hekim tavsiye edenlere, zaten hekimin kendisini hastalandırıldığını ifade ederek, hastalığının dermanının ancak maşukuna kavuşmakta olduğunu veciz bir üslupla dile getirmiştir. Sevda buhranlarının sadece gönlünde yaralar açmadığını, aynı zamanda bedenini kuvvetten

düşürdüğünü, saçlarını ağarttığını, böylece ihtiyarlığının gençliğini eriterek yuttuğunu ve neticede ruhsuz bir ceset haline geldiğini de dile getirmiştir. Ancak tüm bunlara karşın, maşukuna kavuşacağı ümidi onda hep dipdiri olmuştur. Necid’de bulunan maşukunun bir gece silüet halinde ansızın kendisini ziyaret edeceğini ya da geleceğini kendisine bildirerek buluşma randevusu için söz vereceğini hep beklemiştir.

Şair, yukarıdaki şiirinde maşukunun yurdu olan Necid’in anıp, maşukunun adını anmasa da, her ikisinin adının anıldığı şiirlerine bakıldığında sevdasının muhatabının Hind isimli bir kadın olduğu anlaşılmaktadır. Bu şiirlerinden birinde sevgilisi Hind’le yaşadığı anıları da kısaca hatırlar ve yas tutar:³⁷⁴ [Medîd]

سُكَّانَ بَجْدٍ جَدُّوْا لِي حَدِيثًا وَاسْتَحْبِرُوا لِي كُلَّ مَنْ حَلَّ بَجْدًا
فِي كُلِّ مَا لَاحَ ذِكْرُ بَيْرِينَ بَجْدٍ نَارُ تُذِيبُ الْقَلْبَ شَوْقًا وَوَجْدًا
وَكُلَّمَا لَاحَ فِي الْحَدِيثِ حَدِيثٌ عَنِ بَلَدَةِ الْهِنْدِ صِرْتُ أَنْدُبُ هِنْدًا

Ey Necid sakinleri, (lütfen) bana yeni bir haber getirin. Necide serbestçe giren herkesi benim için soruşturun.

Bîrîn’in (Cebrîn), Necd’in hatırası her zuhur edişinde, aşk ve özlem ateşi kalbimi eritiverir.

Ne zamanki bir konuşmada Hind’in beldesiyle ilgili iki çift laf edilse, (hemen) Hind’in yasını tutar oluyorum.

Aşığın çevresinde onun sevdasına inanmayanlar olacağı gibi, kendisini bu nedenle kınayanlar da olacaktır. Şair bu tür kınayıcıları sevdasının haklılığına ikna etmek için yine somut örneklere başvurur:³⁷⁵ [Serî’]

يَا لَأَيْمَ الْعَاشِقِ يَوْمًا فُقُلْ لِمُوقِدِ النَّيْرَانِ مِنْ زَنْدِهِ
دَعَّ عَنْكَ ذَا وَانظُرْ فِتِيلَ الْهَوَى وَاقْتَسِمِ النَّيْرَانَ مِنْ كَبِدِهِ

Ey aşığı kınayan (duygusuz)! Bir gün çakmağından ateş yakmağa çalışana de ki:

Bırak onu da, aşka kurban gitmiş olana bak. (Alacaksan) onun ciğerin(in alevin)den ateş al.

el-Habsî’nin kasidelerin girişindeki afif gazellerinin dokusu; geleneksel kaside yapısıyla doğru orantılı olarak atlâl, hımr ve deveyle yolculuk gibi tali mukaddime temalarıyla renklendirilmiş haldedir. Temalardaki bu çeşitlilik aynen hissî

³⁷⁴ Dîvânu ’l-Habsî, s. 319.

³⁷⁵ Dîvânu ’l-Habsî, s. 347.

gazellerinde olduğu gibi, ilgili bağlamdaki afif gazelin daha zengin öge ve sanatlarla donanmasını zorunlu kılmaktadır. Şair, “en-Nâmûsiyye” isimli kasidesine hamr ve atlâl ögeleriyle kısaca giriş yaptıktan sonra beşinci beyitten itibaren şöyle afif gazele şöyle geçer:³⁷⁶ [Basît]

يَا أَيُّهَا الرَّاقِدُ التَّوْمَانُ قُمْ سَحْرًا وَأَرْحَمَ قَلَائِصِكَ الْهُوَجَ الْعَرَامِيسَا
وَاحْمَلْ عَلَيَّ مَنْ تَبَغِي فِرَاقَهُمْ وَسِرِّ بِهَا حَادِيًا بِالرَّكْبِ تَغْلِيسَا
وَإِنْ حَمَلْتَ عَلَيَّهَا مَنْ كَلِفْتُ بِهِ غِظْتَ الْقُلُوبَ وَأَظْهَرْتَ النَّوَامِيسَا
وَاعْلَمْ بِأَنَّ دُمُوعِي يَوْمَ بَيْنَهُمْ تَسْقِي الْقَفَارَ وَتُرْوِي النَّاسَ وَالْعِيسَا
وَفِي ضَمِيرِ فُؤَادِي عِلَّةٌ عَرَضَتْ لَمْ يَشْفِهَا طِبُّ بِقَرَاطٍ وَلَا عِيسَى

Ey çokça uyuyan (adam); seher vakti kalk da, boylu postlu, atık, toy, dişi deveni zahmete sürükle.

Ayrılmasını istediğimiz kimseleri o develerin üzerine yükle. Sonra kâfilenin başını çekerek gecenin alacakaranlığında develeri yürüt.

Eğer deveye benim aşık olduğumu (sevgilimi) bindirirsen, kalpleri kızdırır, sırları açığa çıkarırsın.

Şunu (iyi) bil ki, o gün onların arasındayken benim gözyaşlarım, çorak arazileri sular, insanların ve sarı alacalı beyaz dişi develerin de susuzluğunu giderir.

Kalbimin derinliklerinde ne Hipokrat'ın, ne de Hz. İsa (a.s.)'ın tıp bilgisinin derman olacağı bir hastalık çöktü.

Görüldüğü üzere şair develerle yolculuk ile aşk temasını birlikte ele almıştır. Gecenin alacakaranlığında harekete geçecek olan kâfilenin çabucak hareket etmesini istemiştir. Zira kâfilenin içinde sevdâsına şahit olmasını istemediği birtakım insanlar vardır. Niyeti maşukunu orada alıkoymak, ya da aşikâr değil gizlice oradan ayrılmasını sağlamaktır. Ancak tutamadığı gözyaşları kalbinde gömülü olan aşk definesini ortaya çıkarır. Öyle göz yaşı akıttır ki, artık gözleri neredeyse arazileri sulayacak, insan ve hayvanların da susuzluğunu giderecek bir pınara dönüşüvermiştir. Zira hem tıbbın babası Hipokrat'ın, hem de ölüleri diriltiren, körlerin gözünü açan Hz. İsa'nın (a.s.) tıp bilgi ve becerisinin tedavi edemeyeceği bir aşk hastalığına tutulmuştur. Dolayısıyla bütün bunlardan sonra artık sevdâsı herkesin dilinde bir fısıltı

³⁷⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 113.

haline gelmiştir. Ama şair dedikoduları aldırmadan, mertçe aşkına ve maşukuna vefâsını sürdürmüştür.³⁷⁷ [Basîf]

فَكَيْفَ أَكْتُمُ حُبًّا حَلَّ فِي كَبْدِي مِنْ الْهُوَى صَارَ مَعْلُومًا وَمَهْجُوسًا
أَخُو الْمُرُوءَةِ لَا يَنْسَى حُبَّةَ مَنْ يَهْوَاهُ وَالصَّبُّ لَا يَنْسَى الْأَوَانِيسَا

Bu sebeple ciğerime iyice yerleşmiş olan ve (insanlar arasında malum) olup adeta fısıltıya dönüşmüş olan aşk kaynaklı sevgiyi nasıl gizleyebilirim.

Mert olan kendisine aşık olanın sevgisini unutmaz. Aşık olan da küçük hanımları...

Sonuç olarak el-Ḥabsî, hem müstakil olarak hem de kasidelerin girişinde afif gazellere yer vermiştir. Burada gazel şiirlerinin onun dünyasındaki yeri ve ne kadar önemli olduğu meselesi önemlidir. Zira beyitlerinin yoğunluğu bakımından methiyeleri ve hikmet şiirlerinden sonra 3. sırada gazel şiirleri yer almıştır. Şairin defalarca evlilik gerçekleştirip, daha sonra çeşitli nedenlerle bu eşlerini boşadığı ve bazı yergi şiirlerinde de onları ağır bir şekilde eleştirdiğine değinilmişti. Gazel şiirlerinde ise maşuku olarak yer yer Hind ismi tebâruz etmiştir. Buna göre Hind, şairin evlenip de boşadığı bu kadınlardan biri midir? Yoksa evlenmeyi arzulayıp da kendisine hiç kavuşamadığı bir kadın mıdır? Ya da sadece gazel şiirlerinin kahramanı olan bir prototip midir? Bu net bir şekilde belli değildir. Ancak Hind isminin klasik Arap şiirlerinde adeta bir sembol haline geldiği bilindiğine göre, söz konusu ihtimallerden sonuncusu daha kuvvetli görünmektedir. Ayrıca şurası bir gerçektir ki; şair âmâ da olsa bir insandır ve sevgiye, şefkâte, âdiyete, benimsemeye, sığınmaya ve diyaloga muhtaçtır. Âmâ olduğu için de evlenememe, yalnızlığa terkedilme korkusu ve endişesini iç dünyasında hep yaşamıştır. Dolayısıyla gazel şiirleri kendisini ifade edebilme, yalnızlığını giderme ve bir nebze teselli bulma için kaçınılmaz bir fırsat olmuştur.

2.5. DİN VE HİKMET

Arap edebiyatında Cahiliye dönemi şiirlerinde dinin etkisi olmasa da, hikmet kırıntılarına istinaden kemale ermiş insan modelini oluşturan bazı erdem ve kavramlardan söz edilmiştir. Bu dönemin hikmet içeren şiirleri; Tarafe b. 'Abd ve Züheyr'in şiirlerinde olduğu gibi düşünce derinliğinden yoksun, sade, çoğunluğu

³⁷⁷ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 113-114.

ölümü hatırlatıp dünyevi lezzetleri terketmeyi öğütleyen manzumeler şeklindedir. İslâmiyetin gelişile birlikte hikmet şiirlerinin sınırları genişlemiş, muhtevâ zenginleşmiş; öğüt, Allah'a yakarış, naat ve zühd gibi dini kavram ve temaların işlendiği müstakil ve uzunca şiir türleri ortaya çıkmıştır.³⁷⁸ Nitekim Hz. Peygamber de (s.a.s): “إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ حِكْمَةً / *Kuşkusuz şiirlerden hikmet olanı vardır.*” buyurmuştur.³⁷⁹ Emevîler döneminde Şam'da bulunan sahâbenin etkisiyle; sosyal, kültürel ve edebî hayat, din ve hikmet ekseninde biçimlenmiştir. Abbâsiler döneminde fetihlerle elde edilen servetler neticesinde lüks hayat ve konfor artınca, buna bir tepki olarak züht hareketi başlamış, bu durum edebiyata da yansımış, böylece Ebu'l Atâhiye (ö. 213/826), Muhammed b. Kunâse (ö. 207/822) ve Mahmud el-Varrâk (ö. 255/868) gibi züht şairleri yetişmiştir.³⁸⁰

Memlûkler ve Osmanlı döneminde dinî ve tasavvufî şiirlerin sayısında artış gözetildiği gibi muhtevâ itibariyle de biraz daha zenginleşmiştir. Bu dönemde temâyüz eden önemli zühd şairleri olarak Ebu'l Hasan es-Subkî (ö. 756/1355), Şerâfeddin el-Bûsîrî (ö. 696/1295), İbn Nubâte el-Mısrî (ö. 768/1366), Emir Mencek Paşa (ö. 1080/1669), Tırraz er-Reyhân (ö. 1099/1687) ve İbnu's-Semmân (ö. 1088/1677) anılmıştır.³⁸¹

el-Habsî'nin din ve hikmete dair şiirleri, çalkantılı geçirdiği hayatının kendisine bahşettiği tecrübe ve deneyimlerinin meyvesidir.³⁸² Hikmet şiirlerinin büyük bölümü müstakil kasideler halinde olsa da, başta methiyeleri olmak üzere farklı temâlardaki kasidelerinin satır aralarında da, din ve hikmet temalı birçok beyte rastlamak mümkündür. Şairin müstakil şiirlerinin tamamı, Dîvânü'l-Habsî'nin 10. babında yer almıştır. Bu çerçevede 54'ü kaside, 35'i maktu'a ve 11'i de nütfe olmak üzere toplamda 1176 beyitlik 100 adet şiiri vardır. Söz konusu miktar, divandaki şiirlerin tamamının çeyreği kadarına tekâbül etmiştir. Bu da demektir ki, şairin tüm şiirleri arasında sayısal yoğunluk bakımından ikinci sırayı din ve hikmete dair şiirleri

³⁷⁸ Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, I, 116; Sirâcuddîn Muhammed, *el-Hikmetu fi's-Şi'ri'l Arabî*, Dâru'r-Râtibi'l-Cami'iyye, Beyrût, tsz., s. 5.; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 205.

³⁷⁹ Ebû 'Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-Şahihu'l-Muhtaşar*, thk. Mustafa Diyab el-Begâ, Beyrût, Dâru İbn-i Keşîr, 1407/1987, V, 2276; İbnu'l-Eşîr, *Cevheru'l-Kenz*, s. 567.

³⁸⁰ Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, I, 116; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 206- 207; Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, s. 183-185.

³⁸¹ 'Umer Ferrûh, *Me'âlimu'l-Edebi'l-'Arabî fi'l 'Asri'l-Hadîs*, 1. bs., Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1986, I, 6; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 207; Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, s. 186.

³⁸² *Dîvânü'l-Habsî*, s. 'ç'.

almıştır. Öyleyse el-Habsî hem medih şâiri, hem de bir hikmet şâiridir. Onun din ve hikmete ait şiirlerini münâcât, zühd, öğüt ve hikmet şeklinde dört başlık halinde ele almak mümkündür. Gerçi birbiriyle sıkı bağı ve ortak noktaları olan bu dört başlığı kesin çizgilerle birbirinden ayırmak gerekmez de; hem üslup, hem de muhtevadaki kimi farklılıklar bu şekildeki başlıklandırmayı gerekli kılmıştır.

2.5.1. Münâcât

Sözlükte; “fısıldaşmak, gizlice sırrını söylemek”³⁸³ anlamında kullanılan münâcât, bir edebiyat terimi olarak “Allah’a yakarış, yalvarma ve ondan af dileme gayesiyle kaleme alınmış, lirik manzum eserlerdir.” Şeklinde tanımlanmıştır. Münâcâtlar, günahkârlık ve pişmanlık duygularının dile getirildiği şiirlerdir. Münâcâtlarda şairler, sanat endişesi taşımaksızın son derece saygılı, mütevazı, samimi ve rikkati kalp ile Allah’a yönelerek yakarışlarda bulunarak affedilmeyi dilerler. Zaman zaman Hz. Peygamber (s.a.s.) ile tevessül de bulunurlar, veya doğrudan Allah rasûlünden şefaât isterler. Kur’ân ve hadislerden iktibaslar veya onlara telmihler yaparlar. Arap edebiyatında türün ilk örnekleri Hz. Ali’ye (r.a.) dayanır.³⁸⁴

el-Habsî’nin çok sayıda münâcâtı yoktur. Mevcut münâcât şiirlerinin bir kısmı 10. babta iken, bir kısmı da Peygamber methiyelerine ayrılmış olan 1. baktaki üç şiirin içerisinde dağınık haldedir. Şair ilgili münâcâtlarında günahlarını itiraf eder, Rabbi’nden bağışlanma ve cennetini ister, peygamberimizin şefaatine müracaat eder ve dualarda bulunur. 10. babta yer alan münâcât ve zühd içerikli 28 beyitlik bir şiirinin ilk beyitlerinde günahlarının çokluğunu mübalâğa sanatıyla ve mahcup bir edayla şöyle itiraf eder:³⁸⁵ [Hafif]

لِي ذُنُوبٌ تَصِيحُ مِنْهَا السَّمَوَاتُ وَكَادَتْ مِنْهَا الْجِبَالُ تَزُولُ
جَمَّةٌ حَمْلُ الْكَوَاذِبِ مِنْهُمْ وَتَكْبُورُ مِنْ عَظِيمِهِنَّ الْحَبُولُ
لَوْ يَرَى الْفِيلُ حَامِلًا عَشْرَ مَعِ شَارَ ذُنُوبِي عَنِّي لِأَعْيَا الْفِيلُ
أَوْ تَرَاهَا حَطَّتْ عَلَى الْأَرْضِ مِنْ ظَهِّ رِي لَصَحَّتْ حَرُومَهَا وَالسُّهُولُ

³⁸³ Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya’kûb el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), *el-Kâmûsu’l-Muḥîṭ*, thk. Muhammed Na’îm el-Arşûsî, 8. bs., Muessesetu’r-Risâle, Beyrût, 1426/2005, I, 1337.

³⁸⁴ Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 299; Muhsin Macit, “Munâcât”, *DİA*, Ankara, 2006, XXXI, s. 563-564.

³⁸⁵ *Dîvânu’l-Habsî*, s. 387.

Benim, göklerin feryat ettiği ve dağların da neredeyse gözden kaybolup gittiği (yükseklikte) günahlarım vardır.

Katırların (taşımakta) zayıf kaldığı ve atların ağırlığından yerlerine çakılıp kaldığı bollukta (günahlar).

Fil (bile) günahlarımın yüzde birini taşır halde görse, (hemen) bitkin düşüverir.

Yada (sen) onların sırtından yere devrildiğini görsen, yerdeki serkeşlerin ve ovaların büyük bir tantana kopardığını görürsün.

Ancak bütün bunlara karşın, Kur'an'dan iktibasla Rabbi'nin çok bağışlayıcı olduğuna güvenmiş ve kendisini affedeceğini ummuştur:³⁸⁶ [Hafif]

لَكِنِ اللّٰهُ غَافِرٌ قَابِلٌ التَّوْبَةِ ³⁸⁷ وَالْعَفْوُ عِنْدَهُ مَأْمُولٌ

Ancak (Rabbim) Allah, bağışlayan ve tevbeyi kabul edendir. Onun katında mağfiret (rahmet) umulur.

Şair Rabbi'nden ümit ettiği o af ve mağfireti elde etmek için bir çabaya girmesi gerektiğinin farkındadır. Dolayısıyla bunun için boynunu büküp tevbe ederek, Rabbi'nin kapısına şöyle dayanır:³⁸⁸ [Remel]

أَنَا لَوْلَا فَضْلُ رَبِّي صِرْتُ فِي سَمِّ الْحِيَاطِ
فَتَقَبَّلَ يَا إلهي تَوْبِي قَبْلَ انْحِطَاطِي
وَأَرْزُقْنِي خَيْرَ دِينٍ وَنَشَاطًا فِي نَشَاطِ
فِي أَمَانٍ وَسُرُورٍ وَنَعِيمٍ وَأَعْتِبَاطِ
لَا تُرِدْ بِي أَمْرَ سُوءٍ فِي التَّبَاسِ وَأَخْتِلَاطِ
وَعَلَى الْمُخْتَارِ صَلَّى دَاكُ مِنْ خَيْرِ اشْتِرَاطِي

Eğer Rabbimin lütfü keremi olmasa ben iğne deliğinde olurum. (Yani sıkıntı içinde bocalardım.)

Ya Rabbi yıkılmadan (ölmeden) önce tevbemi kabul eyle!

Beni en hayırlı dinle rızıklandır. Bana bolca (manevi) zindelik ihsân eyle.

Huzur, sevinç, refah, mutluluk (ihsan eyle)...

³⁸⁶ Dîvânu'l-Habsî, s. 387.

³⁸⁷ Gâfir (Mü'min) Sûresi 3. âyetin metni şöyledir: “ غَافِرِ الذُّنُبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطُّوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَهُهُ “ / O, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çetin, lütuf sahibi Allah'tandır ki. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, dönüş ancak O'nadır.”

³⁸⁸ Dîvânu'l-Habsî, s. 18-19.

(Ki böylece) o kargaşa ve karmaşa içerisinde hakkımda felaketime sebep olacak emir verme.

Seçilmiş olana (Peygamber'e) salât eyle. (işte) bu benim en hayırlı ön koşulum (kurtuluş reçetemdir).

Yukarıdaki dizelerin ilk beytinde şair bir önceki örnekte olduğu gibi yine Kur'ân'dan alıntı yapmıştır.³⁸⁹ Günahları o kadar birikmiştir ki, eğer Allah'ın (c.c.) lütuf ve keremi olmazsa kurtulması iğne deliğinden geçmek kadar mucize haline gelecektir. Ancak Allah'ın tevbe kapısı sonuna kadar açık olduğu için, hemen ona yönelerek tevbeye sarılır. Temizlendikten sonra artık lekesiz nezih bir manevi hayata adım atacaktır. Bunun için de Peygamber'ini hatırlaması gerektiğini ona salat ve selamda bulunması gerektiğini bilmiştir. Artık geriye ondan şefaata dilemek kalmıştır. Divanın 1. babının ilk şiirinden alınan şu dizelerde şair ilk önce Hz. Peygamber'den (s.a.s.) şefaata diler, daha sonra Rabbi'ne tekrar teveccüh ederek halini arzeder:³⁹⁰

[Muctes]

وَيَا بُلُوعَ رَجَائِي	يَا عِصْمَتِي يَا شَفِيعِي
عَنْ جَوَارِكِ نَاءِ	أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أُلْعَى
صَحِيفَتِي مِنْ وَرَائِي	وَأَنْ أَحْيَبَ وَأُعْطِي
دَاراً بِدَارِ الْبَقَاءِ	يَا خَالِقِي بَوَّئِي
فَقَدْ سَمِعْتَ دُعَائِي	أَحِبُّ دُعَائِي إِلَهِي
وَبُكَائِي تَأْسُفِي	وَحَقِّكُمْ لَمْ أَفِقْ مِنْ
وَلَا بِمَشْرَبِ مَائِي	وَلَا هَيْئَتْ طَعَامِي
بِكُمْ عَدَاً مِنْ جَزَائِي	حَتَّى أَرَى حُسْنَ ظَنِّي

Ey benim günahsızım, şefaataçım ve niyazımın eriştiği (Peygamber'im)...

Sizden uzaklaştırılıp inzivaya çekilmekten Allah'a sığınırım.

Hüsrana uğrayıp da amel defterimin arkamdan verilmesinden...

Ey benim yaratanım! Dâru'l Bekâ'da bana bir hane hazırla.

Duâmu kabul eyle Allah'ım, zirâ sen duâmu işittin.

³⁸⁹ Şair A'râf Süresi 40. ayetten alıntı yapmıştır: “ إِنَّ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا نُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ (40) / Bizim âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!”

³⁹⁰ Dîvânu'l-Habsî, s. 4-5.

Hakkınız var! Kederimden ve ağlamaktan kendime gelemedim.

Ne yemeğimden, ne de suyumu içmekten hoşlanıyorum.

Ta ki yarın (kıyamet gününde kazandığım) mükâfatımdan dolayı size olan hüsnü zannımı görünceye (şahit oluncaya) kadar...

Yukarıdaki beyitler incelendiğinde şairin endişeli bir ruh hali içinde olduğu anlaşılmaktadır. İlk üç beyitte titrek bir kalp ve kısık bir sesle amel defterinin arkasından verilmesinden ve bu nedenle Hz. Peygamber'den (s.a.s.) uzaklaşmaktan Allah'a sığınmış ve kıyamet gününde onun yakınında olmayı sağlamak için de kendisinden şefaât dilemiştir. Sonraki iki beyitte biraz ümitvar bir edayla Rabbi'ne yakarmış, ondan cennette bir hane istemiş ve duasının kabulünü niyaz etmiştir. Son beyitlerde ise şairin endişesi devam etmiştir. Yemeden içmeden iyice kesilecek kadar ahireti için tasalanması, onun müttaki kişiliğini yansıtmaktadır. Sadece imtihanı kazandığına dair müjdeli bir haber kendisini mutlu edecektir.

el-Ḥabsî sadece uhrevî istikbâli için değil, dünyevî ihtiyaçları için de Allah'a münâcâtda bulunur. O, hem kendisi hem de onun gibi maddi durumu zayıf olanlar için el açıp Rabbi'ne şöyle dua eder³⁹¹: [Muctes]

الْفَقْرُ دُلُّ الْفَقَى مَا لِدَائِهِ مِنْ عِلَاجٍ
فَارْحَمْ إِلَهِي فَقِيرًا بَيْتُ وَاللَّيْلِ دَاجٍ
يَدُوسُهُ السَّعْبُ دَوْسًا وَلَيْسَ غَيْرِكَ رَاجٍ

Fakirlik er kişinin utancıdır. Onun bu derdinin dermanı yoktur.

Bu nedenle Ya Rabbi fakire acı! Ki gecesini müreffeh geçirsin.

Açlık, takatsizlik onu ezdikçe ezer. Senden başkasında ümit yoktur (Ya Rabbi).

Görüldüğü gibi el-Ḥabsî; günahlar dolayısıyla Allah'a yalvarıp yakarma, tevbe etme, Rasulullah (s.a.s.) ile tevessül etme, ondan şefaât dileme, dünyevî sıkıntılar ve ihtiyaçlar için el açıp dua etme gibi münâcât unsurlarını şiirlerinde işlemiştir. Şair söz konusu unsurları ele alırken Kur'an'dan iktibaslar dışında son derece basit bir dil kullanmış, sadece bir yerde başvurduğu mübalağa sanatı dışında üslubunda süslü sanatlara hiç yer vermemiştir. Şairin ilgili mübalağa sanatına günahlarını itiraf etmek için müracaat ettiği ve bunun için Rabbi'ne yakardığı dikkate alınırca, kendisinin günahlarından gafil değil, diri bir kalbe sahip olduğu ve mümine yakışır şekilde, korku ile ümit arası bir tutum sergilediği farkedilecektir.

³⁹¹ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 492.

2.5.2. Zühd

Ağırlıklı olarak dini bir temâ olarak kabul gören zühd, dünyadan yüz çevirmek, dünya malına rağbet etmemek, az yemek, helal olandan zaruret miktarıyla yetinmek, ancak Allah Teâlâ'ya yakınlaşmayı gaye edinmek gibi anlamlara gelmektedir.³⁹² Sadece Arap edebiyatında değil, diğer birçok edebiyatta bilge şahsiyetlerin sıklıkla başvurduğu şiir temalarından biridir. Arap edebiyatında ise başta Ebu'l 'Atâhiye ve Ebu'l 'Alâ el-Ma'arrî olmak üzere zahid şairlerin şiir ve eserlerinde yer almıştır.³⁹³

Osmanlı dönemi şairlerinden olan el-Habsî, Muhammed b. Sâlih el-Muntefikî eş-Şîrî gibi sûfî dostlar edinmiştir. Ancak kendisi bir İbâdî olduğu için, her hangi bir tarikatle bağlantısı olmadığı gibi, şiirleri arasında da hiç tasavvufî şiir yoktur. Dolayısıyla onun zâhîdâne ve sofîyâne kişiliğini tarikatlerden bağımsız değerlendirmek gerekecektir. Zühd şiirleri; hikmet, medih vs. diğer kasideler içinde mündemiç halde olan el-Habsî, bu şiirlerinde dünyanın başlıbaşına bir musibet olduğu, hayatın çok kısa olduğu, dünyadaki tüm eğlence ve zevklerin beyhûde olduğu ve ölümün ansızın ziyaret edeceği noktasında uyarılarda bulunmuştur. Nispeten öğüt uslubu da barındıran aşağıdaki şiirinde baskın temâ zühde teşviktir:³⁹⁴ [Hafîf]

إِنَّ دُنْيَاكُمْ الدَّوَى والدَّوَاهِي وَهِيَ الْمَمَى وَالسُّوْلُ
غَيْرَ أَنَّ الْمَقَامَ فِيهَا قَلِيلٌ وَيَلِيهَا التَّغْيِيرُ وَالتَّبْدِيلُ
وَتَرَى كُلَّ مَا يَسُرُّكَ فِيهَا غَيْرَ بَاقٍ وَكُلَّ حَالٍ تَحُولُ
أَيُّهَا الْعَاقِلُ الْبَصِيرُ بِمَا يُرَى جَى وَيُخْشَى وَالسَّائِلُ الْمَسْئُولُ
لَكَ فِيهَا أَكْلٌ وَشُرْبٌ وَمَنْكُو حٌ وَلُبْسٌ وَمَا يَزِيدُ فُضُولُ
أَنْتَ وَالْمَالُ فَالْمَرْدُ إِلَى اللَّهِ فَبِالْحَقِّ تَسْتَبِينُ السَّبِيلُ
وَدَوَاءُ الدُّنُوبِ سَهْلٌ وَمَوْجُو دٌ وَلَكِنَّا عَنِ الرَّشْدِ مِيلُ
تَنْقُصُ الْأَرْضُ مَا تَزِيدُ وَمَمْضِي فِي تَرَاهَا جِيلٌ وَجِيلٌ وَجِيلُ

³⁹² el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV, 12; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî el-Ezherî (ö. 370/981), *Tehzibu'l-Luğa*, thk. Muhammed 'İvað Mur'ib, Dâru 'ihyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 2001, VI, 87; Muhammed b. Ali el-Fârûkî et-Tehânevî (ö. 1158/1745), *Keşşâfu İşñilâhati'l-Funûn ve'l-'Ulum*, thk. Ali Dehrûc, Beyrût, 1996, I, 913.

³⁹³ 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 137.

³⁹⁴ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 388.

وَبِحُبِّ الدُّنْيَا يُزَيَّنُ وَقَدْ يَخْلُو لَدَيْنَا مَبِيتِنَا وَالْمَقِيلُ
وَتَرَى الحَادِثَاتِ تَخُومُ الِ خَلْقٌ وَتَبْتَزُّ مِنْهُمْ مَا تُنِيلُ
وَلَدْنَا لِلْمَمَاتِ وَالْبَعْثِ وَالْبُيُوتِ يَانُ لِلْهَدْمِ وَالْخَطُوبِ تَعُولُ
وَلْعُمْرِي إِنَّا لَفِي سَكْرَةٍ الْجَهْ لِ بِطُرُقَاتِنَا بُحْرُ الدُّيُولُ

Dünyanız maraz ve musibetlerdir. Musibetler ise arzu ve isteklerdir.

Ne var ki, oradaki bulunuş (pek) azdır. Sonrası ise değişim ve dönüşümdür.

Seni mutlu eden hiçbir şeyin orada kalmadığını ve her halin değiştiğine şahit olursun.

Ey umut ile korku arasındaki akıllı, basiretli, meraklı ve yükümlü kişi!

Dünyada senin için olan her türlü yeme, içme, evlenme, giyinme ve fazlası (olgular) beyhüdedir.

Sen ve malına (gelince), şöyleki dönüş (kaçınılmaz olarak) Allah'adır. İşte gerçek (haber)le doğru yol açık seçik oluyor.

Günahların çaresi kolaydır ve vardır. Ancak biz doğru yoldan (hoşlanmayı) uzaklaşıyoruz.

Biz nesilden nesile dünyanın zenginlikleri içinde (hayatımızı) sürdürürken, yer fazlalıklarını (yavaş yavaş) eksiltiyor.

Geceleyişimiz ve kaylûlemiz bize göre (pek) tatlı olup, dünya sevgisiyle süsleniyor.

Musibetlerin beşeriyet üzerine çöreklenerek, (dünyanın) sunduklarını onlardan gaspettiğini görürsün.

Dünyaya gelişimiz ölüm; diriliş ve boy pos(umuz) ise yıkılmak (fena bulmak) içindir. Aksilikler (bizi ummadığımız yerden) gafil avlayacak.

Ömrüme andolsun ki biz, yollarımızda kuyruklar(ı) sürüklenerek giden (kibirlenen) cehalet sarhoşluğu içindeki kimseleriz.

Görüldüğü üzere el-Habsî özetle dünyaya dalıp gitmiş olan insanlığı, kendisinden gafil bir hayat sürdürmüş oldukları ölüm ile uyararak toparlanmalarını ve zühde yönelmelerini sağlamak peşindedir. Şair “فَالْمَرَدُّ إِلَى اللَّهِ / Dönüş (kaçınılmaz olarak) Allah'adır.” cümlesini Ğâfir (Mü'min) Sûresi 43. Ayetten,³⁹⁵ eceden kinâye

³⁹⁵ İlgili âyetin metni şöyledir: “لَا جَزْمَ أَنَّمَا تُدْعُونِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَرَدُّنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ”
”الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ”

olan “تَنْقُصُ الْأَرْضُ / yer (fazlalıklarını) eksiltiyor.” terkibini ise Kâf Sûresi 4. âyetten³⁹⁶ alıntılararak münâcât şiirlerinde olduğu gibi, mevcut temanın muhtevasına uygun olarak iktibas sanatına başvurmuştur. Bir farkla ki, oradaki iktibaslar şairin yakarılarındaki tevessül araçları olurken, buradakiler anlatımda ciddiyet ve gerçekçiliği sağlama fonksiyonunu üstlenmiştir.

Şair, Gâfirî İmam Muhammed b. Nâşır'ı övdüğü 47 beyitlik “Ğayzu'l Hâsid” ünvanlı methiyesinin ilk 10 beytini atlâl ve gazel temâlarıyla ördükten sonra, ana tema olan methe geçmeden önceki beyitlerde zühd temâsını işlemiştir. Şair bu mısralarda dünyayı ve dünya malına düşkün olanı, yukarıdaki şiirinden daha net ve ağır ifadelerle yermiştir:³⁹⁷ [Tavîl]

وَمَنْ يَأْمَنِ الدُّنْيَا عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ
وَمَا الْمَالُ مِنْهَا لِلْيَبِ سَعَادَةٌ
وَأَنْ حَسَنْتَ فِي عَيْنِهِ فَلَرَبَّمَا
وَأَنَّ كَثِيرَ النَّاسِ صَرَعَى بِحَبِّهَا
وَدُوَّ الْمَالِ مَسْتَوْرٌ لِكَثْرَةِ مَالِهِ
يَقْسَنُ فَهَوَّ غَرًّا هَازِلُ الْقَوْلِ مَارِخٌ
وَلَوْ مَنَحْتَهُ مَا يُرِيدُ الْمَوَائِخِ
تُزَيِّنُ فِي عَيْنِ الْجُهُولِ الْقَبَائِحِ
تَنَارَعَهُمْ فِيهَا الْكِلَابُ النَّوَائِحِ
وَمَنْ صَاحِبُ الْإِمْلَاقِ تُفْشَى الْفَضَائِحِ

Her kim ölçüp tartmadan dünyayı kendine vekil tayin ederse; o toydur, muziptir, şakacıdır.

Hibe edenler kişinin arzuladığını ona verseler de, akıllı kişi için dünyadan gelecek mal saadet (sebebi) değildir.

Eğer kişinin gözünde (o dünya malı) güzel görünüyorsa, (bir baksın etrafına) belki ahmağın gözünde kötülükler süsleniyordur.

Hiç şüphesiz insanların çoğu dünyanın sevgisiyle sarhoştur. (Halbuki) ağıt yakan köpekler dünyada onlarla rekabet ediyorlar.

Zengin olan(ın aybı) malının çokluğuyla örtülüdür. Fakirin ise tüm rezillikler(i) deşifre olur.

Şairin bu beyitlerinde tam anlamıyla zühd anlayışı hâkimdir. O akıllı insanın dünya malına tamah etmeyeceğini, bunu yapanın ahmak olduğunu ve insanların çoğunun da maalesef böyle tavır sergilediğini dillendirirken, “تَنَارَعَهُمْ فِيهَا الْكِلَابُ النَّوَائِحِ / Ağıt yakan köpekler dünyada onlarla rekabet ediyorlar.” kinâyeli cümlesiyle izâhını

³⁹⁶ Kâf Sûresi 4. Âyetin metni şöyledir: “قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ”

³⁹⁷ Dîvânu'l-Habsî, s. 136.

daha canlı kılarak, köpeklerin de dünya hayatıyla eğlendiğini, dolayısıyla dünyanın büyümesine kapılmış insanların onlardan farksız olduğunu anlatmıştır. Son beyitteki “وَدُوَ الْمَالِ مَسْنُورٌ لِكَثْرَةِ مَالِهِ” / *Zengin olan(in aybı) malının çokluğuyla örtülüdür.*” ifadesiyle de bir genel geçer olguya temas etmiş, böylece dünyanın adaletsiz ve kirli yüzünü bir kez daha teyit etmiştir.

Şair 10. babtaki şu beyitlerinde de onursuz kimselere kucak açtığı, erdemli şahsiyetlere sırt çevirdiği gerekçesiyle dünyayı aşağılamıştır.³⁹⁸ [Munserih]

دُنْيَاكُمْ أَصْبَحَتْ مُنَافِقَةً يَا وَيْلَهَا يَوْمَ دَعْوَةِ الدَّاعِ
تُوذِي كِرَامَ الوَرَى وَتُكْرِمُ مَنْ إِلَى الْمُخَازِي مُسَارِعِ سَاعِ

Dünyanız münafık oldu. Davetçinin çağırdığı günde vay dünyanın haline!

(O dünya ki) mahlukatın şerefliilerine eziyet ederken, yüz karası rezilliklere hızla koşanlara cömertçe davranıyor.

Hatırlanacağı üzere şairin edebi şahsiyetine değinilen başlık altında onun Abbâsi dönemi Arap edebiyatından bazı noktalarda etkilendiği, bu dönemin şairlerinden özellikle kendisi gibi âmâ bir şair olan Ebu'l A'lâ el-Ma'arrî'yi rol model edindiği ve dünya ile insanları yerme açısından şiirlerinin benzerlik arzettiği belirtilmişti. Yukarıdaki beyitlere bu perspektiften bakıldığında Ebu'l A'lâ el-Ma'arrî'nin şu beyitlerinin iz düşümünü hissetmek mümkün gibidir.³⁹⁹ [Basîf]

أَمَّا سَرَائِلُ دُنْيَاكُمْ فَضَافِيَةٌ وَمَا كُسَيْتُمْ مِنَ التَّقْوَى سَرَائِلًا

Dünyanızın elbiselerine gelince, onlar hayli bol ve uzundur. Takvadan giydiğiniz (vardır) size elbise olarak...

أَدْنِيَاكَ تَخْطُبُهَا أَيَّمَا وَيَعْضُلُهَا دُونَكَ الْعَاضِلُ⁴⁰⁰

Senden başkaları dünyayı evlenmekten men ederken, dul olan dünyana sen evlilik mi teklif ediyorsun?

el-Habsî'ye göre dünyada her şeyin yolunda olması, aslında mükemmellik değil, noksanlıktır. Zira dünyasını mükemmel kılmaya çalışan insan, tüm enerjisini dünyevî emelleri uğruna sarfedeceği için, âhirete yatırım noktasında ne zamanı ne de

³⁹⁸ *Dîvânü'l-Habsî*, s. 481.

³⁹⁹ Ebu'l-'Alâ Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân el-Ma'arrî (ö. 449/1057), *el-Luzûmiyyât*, thk. Emîn Abdulazîz el- Hancî, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, II, 205.

⁴⁰⁰ Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, II,199.

takâti kalır. Böylece ahiretin tarlası olan dünyasını oraya hazırlık babında imar etmediği için kaybetmiş, dünyası da noksan kalmıştır:⁴⁰¹ [Haffif]

وَهُمُ الْعَافِلُونَ فِي سَكْرَةِ الْجَنَّةِ لِيَجْرُونَ فِي الْبِلَادِ دُيُولًا
فَإِذَا تَمَّ أَمْرُ دُنْيَاهُمْ كَمَا نَعَلَى نَقْصِهَا التَّمَامَ دَلِيلًا

Onlar (insanlar) cehâlet sarhoşluğu içinde (yaşayan) ahmaklardır. Her yerde eteklerini sürürler (kibirlenerek yürürler).

Dünya işleri tam (yolunda) olursa, bu kemâl dünyanın noksanlığına delildir.

Daha önce hakkında bir methiyeye yer verilen Vali Süleymân,⁴⁰² el-Habsî ve âilesi için hazineden bolca nafaka bağlamış, ancak bir süre sonra hazine memuru Beşîr b. Muhammed en-Nezvî nafakayı kısmıştır. Bunun üzerine şair Vali Süleymân'a yazdığı şiirinde gıda ihtiyaçlarını tek tek sıraladıktan sonra, isteklerine olumlu dönüş yapılmaması halinde zâhidâne ve kanaatkâr duruşundaki istikrârını kesinlikle bozmayacağını şöyle dile getirmiştir:⁴⁰³ [Serî']

فَإِنْ يَكُنْ مِنْ عِنْدِكُمْ مَرْحَبًا بِهِ وَإِلَّا مُرٌّ وَقُلْ مَعَ بَشِيرٍ
مَا لِي وَلِلزُّهْدِ وَطَلَابِهِ وَخَالِقِي يَعْلَمُ مَا فِي الصَّمِيرِ

Eğer bu (ihsan) sizden olursa ne hoş. Yok eğer (olmazsa) geç(er) gid(er) ve de(riz) ki: Bir beşîr (müjdecî) ile birlikte (bu arzu nasıl olsa gerçekleşir) ...

Zühd ve onun talipleri dururken, bana ne noluyor ! Yaratanım benim özümdekini iyi bilir.

Netice olarak el-Habsî'nin kendisi zühd hayatı yaşadığı gibi insanlara da zühdü ısrarla tavsiye etmiştir. Zühde dair beyitlerindeki temel vurgu, dünyaya sarılmayıp, ondan uzak durmak ve ahirete yönelmektir. Şairin bu beyitlerindeki tarzı, emir kipiyle inşâd ettiği vaaz uslubundan farklı ve ağırlıklı olarak hiciv uslubuyla içiçe olup, sahip olduğu fikirleri paylaşmak sadedindedir.

2.5.3. Öğüt

Öğüt (vaaz); “salık verme, doğru yolu gösterme” demek olup “İnsana iyilik, mükâfat ve ceza cinsinden kalbini yumuşatacak şeyleri hatırlatmaktır.”⁴⁰⁴ Vâiz, sözlerini çeşitli nasihat ve mesellerle süsleyen, insanları kötülüklerden kaçındırıp

⁴⁰¹ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 200.

⁴⁰² Vali Süleymân b. Muhammed b. Rabî'a b. Zeyd el-Merbû'î ed-Dankî.

⁴⁰³ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 193.

⁴⁰⁴ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu 'l-'Ayn*, II, 228; ez-Zebîdî, *Tâcu 'l-'Arûs min Cevâhiri 'l-Kâmûs*, XX, 289.

birtakım ahlâkî konularda irşad eden, cömertlik, istikâmet vb. hayırlı amellere yönlendiren kişidir. Arap edebiyatında vaaz/öğüt, başlıbaşına bir edebî temâ olup, İslâm'dan önce de vardı. Ancak İslâm ile birlikte muhtevâ itibariyle biraz daha zenginleşmiş ve olgunlaşmıştır.⁴⁰⁵

el-Habsî'nin şiirlerinde en çok kullandığı üslup türünün öğüt olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Şairin öğüt şiirlerinin büyük çoğunluğu 10. babta olmakla birlikte o, yardımcı tema olarak methiyelerinde de öğüde çokça yer vermiş, yine ihvâniyyât gibi diğer bazı şiirlerinde de zaman zaman bu uslûba müracaat etmiştir. Bu şiirlerinde dikkat çeken en önemli husus, onun öğüt temasına uygun bir üslup olarak ifâdelerini nidâ ve emir kipiyle serdetmiş olmasıdır. Böylece öğütlerinde, karşısında bir mürebbinin nasihatine, eğitimine ve telkinlerine muhtaç, toplumun numunesi olan toy, tecrübesiz ve içinde bulunduğu halden gafil veya günah ve hatalarla yüklü bir insan tipolojisi hep olmuştur. Şair bu muhataplarını öncelikle alışkanlıkları olan günahları ve kötü arkadaş çevresini bir an önce terkedip tevbeye sarılmaları için uyarır:⁴⁰⁶ [Hafif]

تُبَّ سَرِيحًا قُبَيْلَ قَطْعِ الْحِبَالِ	أَيُّهَا الْمُنْذِبُ الَّذِي لَا يُبَالِي
لُعُ مَرَامًا مِنْ غَايَةِ الْأَمَالِ	بَلَغَ الشَّيْبِ عَارِضِيكَ وَمَنْ تَبَّ
بِازْتِكَابِ الْفَحْشَا وَسُوءِ الْفِعَالِ	تَمَّ مَا قَدْ ضَيَّعْتَهُ مِنْ شَبَابٍ
فِيكَ عَنِ وَعْظِنَا صُرُوفِ اللَّيَالِي	ثَاوِيًّا فِي نَهْلِ الْمَعَاصِي فَمَا تَكُ
شَدَّ وَتُضْحِي فَتَى خِيَارِ الرَّجَالِ	جَاوِرِ الصَّالِحِينَ وَاتَّبِعُهُمْ تُرُ
هَا وَحَدَّرَ وَتُبَّ قُبَيْلَ الزَّوَالِ	حَدَّثِ النَّفْسَ بِالْمَمَاتِ وَوَعَّظَ
صَبِيٍّ وَمِنْهُ تَدُوبُ صُمْ الْجِبَالِ	خَفَّ عَدَابًا يُصَيِّحُ مِنْ حَرِّ الْعَا
بِكَسْبِ الْحَرَامِ فَوْقَ الْحَلَالِ	دَعَّ أَنْسَاءَ غَرْنَهُمْ هَذِهِ الدُّنْيَا
بَتُّهُمْ وَهِيَ جَنَّةُ الْجُهَالِ	ذَلَّلُوها فَسْرًا فَذَلَّتْ وَقَدْ لَبَّ
حَسْبُوهَا أَسِيرَةٌ الْإِذْذَالِ	رَمَحْتَهُمْ بِخَافِرِ الْعَدْرِ لَمَّا
جَعَلَ الرَّادَ صَالِحَ الْأَعْمَالِ	زَادَ رَبِّي مِنْ خَيْرِهِ كُلَّ عَبْدٍ
رَ وَقُلْ فِي السُّؤَالِ يَا ذَا الْجَلَالِ	سَلْ إِلَهَ الْوَرَى النَّجَاةَ مِنَ النَّآ

⁴⁰⁵ Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, II, 887.

⁴⁰⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 389.

شَيْبُ رَأْسِ الْفَتَى الْمُحَبَّرِ بِالْيِ
نُ فَبِنِ مِنْ هَوَاكِ بِالتَّرْحَالِ
صُدَّ عَنْ مَنَهَجِ الْمَعَاصِي وَكُنْ مُسْ
تَغْفِرًا غَافِرَ الذُّنُوبِ التَّقَالِ
ضِعَتْ إِنْ أَمْ تَكُنْ قَوِيًّا كَمَنْ أَمْ
يَحْشَى فِي اللَّهِ لَوْمَةَ الْعُدَالِ
طَاعَةُ اللَّهِ فَهِيَ خَيْرٌ لِبَاسِ
فَالْبِسْنَهَا وَلَوْ عَلَى أَسْمَالِ

Ey (günahını) aldırmayan günahkar! Düzen bozulmaya (kıyamet kopmaya) ramak kalmışken tevbede acele et.

Sen zirvedeki ideallerinden bir tanesine bile ulaşmamışken ihtiyarlık seni hastalık nöbetlerine götürdü.

Fuhşiyatı ve kötülükleri işleyerek gençliğini yitirdin.

Bizim öğüdümüze kulak asmaz bir halde feleğin sillelerini (yerken), günahları yudumlamak için konakla(ya)mazsın.

Salihlere komşu olup onlara uyarsan, hak yolda olur ve adamların (insanların) en hayırlılarından bir yiğit haline gelirsin.

Nefs(in)e ölümü anlat, ona öğüt ver, (günahlardan) sakındır ve sürenin sona ermesinden evvelce tevbe et.

Günahkârın onun (ateşinin) sığağından dolayı feryadü figan eylediği ve dağların sert kayalarının dahi eriyip gittiği (o) azaptan kork!

Bu dünyanın helalin üzerinde haram işleterek aldattığı insanları terket!

İnsanlar dünyaya zorla boyun eğdirdiler, o da sindi ve onları (üzerinde) yaşattı. (Zira) O, cahillerin cennetidir.

İnsanlar dünyayı rüsvay ederek esir ettiklerini zannederlerken, o kalles toynağıyla onları tekmeledi.

Salih amelleri (kendine) azık eyleyen tüm kullarına Rabbim nimetini artırdı.

Mahlukatın mabudundan cehennem ateşinden kurtuluşu iste ve duanda "Yâ Zel Celâl (Ey Ululuk Sahibi)" de!

Kişinin başının ak saçları ona (bu dünyadan) ayrılığını bildirir. İşte bu yüzden nefsinin ihtirasından göç ederek uzaklaş.

Günah yollarından uzak dur. Ağır günah yüklerini (hafifleterek) bağışlayan (Allah'tan) mağfiret dile.

Kınayanların kınamasından Allah rızası için korkmayan kimse gibi güçlü olmazsan helak olursun.

Allah'a itaat etmek elbiselerin en hayırlısıdır. Bu nedenle eski püskü paçavralar giyinmiş olsan da, mutlaka bu elbiseyi giyin.

Şair bu şiirinde bir taraftan kürsüden öğüt veren bir vaiz gibi nasihatlerini sıralamışken, diğer yandan yine bir vaiz tutumuyla ve öğüt şiirinin şanına yakışır şekilde sanatlardan uzak, sadece ayetlerden iktibaslar veya Kur'an'a telmihler yapmak suretiyle anlatımını temellendirme yoluna gitmiştir. Dolayısıyla yukarıdaki şiirin 4. beytinde Kasas Sûresi 45. âyetten, 8. beytinde En'am Sûresi 70. âyetten iktibas yapmış, takvâ azığına kastettiği 11. beyit ile Bakara 197, takvâ elbisesine vurgu yaptığı son beyit ile de A'râf Sûresi 26. âyete telmih yapmıştır.⁴⁰⁷

Muhatabın kötü arkadaş çevresini terkederek ve tevbe ederek mefsedet olan günahlardan temizlenmesinden sonra, sırada maslahatı temin eden takvâ elbisesine bürünmeyi ve ibadetlere yönelmeyi ona telkin etmek vardır.⁴⁰⁸ [Serî']

عَلَيْكَ بِالتَّقْوَى وَفِعْلِ الصَّلَاحِ فَطَاعَةُ الدِّيَانِ فِيهَا النَّجَاحُ
وَسَبَّحِ اللَّهَ قُبَيْلَ الدُّجَى وَآخِرَ اللَّيْلِ وَبَعْدَ الصَّبَاحِ
وَكُنْ فَجٍّ مُسْتَعْفِرًا مَا ابْجَلْتِ غَيَاهِبَ اللَّيْلِ وَبَانَتْ يِرَاحُ
حَدْرِكَ فَالْدُّنْيَا هَا سَطْوَةٌ شَدِيدَةٌ لَمْ يَحْمِ مِنْهَا السَّلَاحُ

Takvaya sarıl ve erdemli ol, zira müttaki olanlara itaatte kurtuluş vardır.

Karanlığın hemen öncesinde, gecenin sonunda ve sabahtan sonra Allah'ı tesbih eyle.

Gece karanlık örtüsünden kurtulduğu ve güneş aşikar olduğu sürece (her daim) Rabbinden bağışlanma dileyen bir genç ol.

Dikkat et. Zira dünyanın, silahın (bile kişiyi) kendisinden koruyamayacağı yaman, çetin bir kudreti var.

el-Habsî, dünyayı ve içinde yaşayan insanları yerdiği zühd konularının yanı sıra, Allah'a kulluğu tavsiye ettiği öğüt üslubunda da Ebu'l A'lâ el-Maarrî'den etkilendiği anlaşılmaktadır. Yukarıdaki 2. ve 3. beyitler Ebu'l A'lâ el-Maarrî'nin şu beyti ile içerik ve üslup bakımından benzerlik arz etmektedir:⁴⁰⁹ [Kâmil]

إِرْكَعْ لِرَبِّكَ فِي نَهَارِكَ وَاسْجُدْ وَمَتَى أَطَقْتَ تَهَجَّدًا فَتَهَجَّدْ

⁴⁰⁷ Kasas Sûresi 45. Âyet: "...وَمَا كُنْتَ تَأْوِيًا فِي أَهْلِ مَدِينٍ تَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ", En'am Sûresi 70. Âyet: "وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ" Bakara 197 : "وَأَمَّا الدُّنْيَا فَذُرِّهَا الْبَدِينُ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لُجْبًا وَلَهُمْ وَعَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا..." A'râf Sûresi 26. Âyet : "وَلِيَأْسَ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ"

⁴⁰⁸ *Dîvânü'l-Habsî*, s. 394.

⁴⁰⁹ Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, I, 281.

Gündüzünde Rabbi'ne rükû ve secde et, ne zaman ki teheccüd namazına takâtin yeterse, onu da kıl.

Erdemli ve asil insan olabilmek için sadece günahları ve günah çevrelerini terk edip Allah'a yönelerek ibâdet etmek elbette yeterli olmayıp, aynı zamanda kişinin birtakım ahlâkî özelliklere sahip olması, soylu davranışlar sergilemesi de gerekmektedir. Bunu bilen el-Ḥabsî, muhatabına ayrıca şunları da nasihat eder:⁴¹⁰

[Serî']

كَمْ خَصَلَةٍ مَشْهُورَةٍ فِي الْكِرَامِ فَاسْمَعِ أَعْلَمَكَ هَذَاكَ السَّلَامِ
خَيْرَ خِصَالٍ إِنْ تَحْزَمَهَا تَصِرَ حُرّاً وَإِلَّا فَعَلَيْكَ السَّلَامِ
مَا الْفَخْرُ وَالسُّؤْدُودُ إِلَّا لِمَنْ أَقَامَ دِينَ اللَّهِ حَتَّى اسْتَقَامَ
لَا رَأَى إِلَّا أَنْ تَكُونَ أَمْرًا مُحْتَرَمًا بِالْمَكْرُمَاتِ اخْتِرَامِ
أَوْهَا الصَّدْقُ وَحِفْظُ الْحَيَا وَالْعِلْمُ وَالْإِصْلَاحُ بَيْنَ الْأَنْامِ
وَالتَّرْكَ لِلْعَيْبَةِ وَالْإِفْكَ وَال عِصْيَانِ وَالْفِسْقِ وَأَكْلِ الْحَرَامِ
وَالْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ مَا قَدْ يُلْقَى فَاغْلِيهِ أَنْامِ
فَاجْتَنِبِ الْكِبْرَ وَأَصْحَابَهُ وَعَدَّ عَنِ مَسْعَى الرَّعَاعِ الطَّعَامِ
وَهَاتِ مَا عِنْدَكَ تُعْرِفْ بِهِ فَمَعِدُنُ التَّيْرِ التُّرَابِ الرَّغَامِ
وَأَنْطِقْ بِمَا أُوتِيَتْ مِنْ حِكْمَةٍ وَالزَّمِ نَقَى اللَّهِ نَمْتٌ مُسْلِمًا
وَاجْعَلْ فِتَاةَ الْجُودِ مَعْشُوقَةً وَكُنْ لَهَا كَالْعَاشِقِ الْمُسْتَهَامِ
وَاحْرِصْ عَلَى عِرْضِكَ وَاجْتَلْ بِهِ وَأَطْعِمِ الْأَضْيَافَ حَزَلِ الطَّعَامِ
وَأَكْرِمِ الْأَحْرَارَ تَمْلِكُهُمْ فَأَحْسِنُ الْفِعْلِ الْجَمِيلِ التَّمَامِ
قَدْ يَصْبِرُ الْحُرُّ عَلَى الطَّعْنَةِ وَالنَّجْلَاءِ بِالرُّمْحِ وَضَرْبِ الْحُسَامِ

Asil insanların nice yaygın özellikleri vardır. Dinlersen sana öğretirim, (böylece) "Selam" (olan Allah) seni doğru yola iletir.

Bu (güzel) hasletlerin en hayırlısını haiz olursan kurtulursun. Aksi takdirde selam senin üzerine olsun.

⁴¹⁰ Dîvânu'l-Ḥabsî, s. 440-441.

Haysiyet ve şeref ancak Allah'ın dinini ikame edene aittir ki, sonunda doğru yola erişir.

Soylu davranışlar sergileyen saygın bir insan olman dışında (sana) önerim yoktur.

Bu (hasletlerin) ilki dürüstlüktür. (Sonra) hayayı korumak, ilim (tahsil etmek) ve insanların arasını düzeltmek.

Gıybeti, iftirayı, (Allah'a) isyanı, günahkarlığı ve haram yemeyi terk etmektir.

İyiliği emretmek ve failinin cezayla (azapla) karşılaacağı kötülüklerden engellemek.

Kibirden ve (onu dost edinmiş) ehlinde kaçın ve (kibri) sıradan sokak serserilerinin teşebbüs ettiği (kötü hasletlerden) kabul et.

Sende olanı getirirsen (karakterini sergilerken) onunla tanınırsın, çünkü altın filizinin madeni toz topraktan ibarettir.

Hikmetten sana lutfedilene konuş. Zira konuşmanın tesirinden evvel ifadenin ağırlığı gelir (gözetilir).

Allah'a saygıyı vazgeçilmez kıl ki, Müslüman olarak ölesin. Ölüm gelmeden önce azığı (takvayı) öncele.

Alicenaplık (cömertlik) kızını kendine sevgili edin. Ve onun için adeta kara sevdalı bir aşık ol.

Onurunun üzerine titre. O konuda tutumlu, cimri ol. (Ama) konuklarına cömertçe ikramda bulunarak onları doyur.

Hürlere ikramda bulunarak onlara sahip ol (kalplerini kazan). Eylemin en yerinde olanı kamil ve güzel olanıdır.

Bağımsız yaşayan, (esir düşmektense) keskin kılıç darbesi ve mızrağın açtığı geniş yara izine katlanabilir.

Divanın 10. babının dışında bir Peygamber methiyesinde tamamlayıcı temâ olarak yer alan aşağıdaki anlamlı beyitler de öğüt üslubuna güzel bir örnektir:⁴¹¹

[Munserih]

رَأْيِي فَخُذْهُ مِنْ غَيْرِ مِصْدَاقٍ وَإِنْ تُشَاوِرْ مِنَ الْأَنْامِ أَخَا
بَيْنَكُمْ مِنْ عَهْدٍ وَمِيثَاقٍ وَاحْفَظْ مُؤَاحِيكَ لَا تُخِلَّ بِمَا

⁴¹¹ Dîvânu 'l-Habsî, s. 23.

وَمَنْ يُبَاهِيكَ كُنْ مُسَابِقَهُ
بِطَرْفِ عَزْمِ لِمَجْدِ سَبَاقِ
وَأَنْفِقِ الْمَالَ فِي مَوَاضِعِهِ
لَا تُنْفِقْهُ فِي شَرِّ انْفِقِ

İnsanlardan kanaat önderi birine danışırsan, fikrinin doğruluğuna bir şahit aramaksızın onun görüşünü al.

Kardeşliğini öylece koru. Aranızdaki sözleşme ve antlaşmayı çiğneme.

Eğer biri seninle rekâbete girerse, onunla işe yarar bir gayeyi hedefleyerek kıyasıya yarış.

Malı yerli yerince harca, onu fena bir şekilde asla heder etme.

Bu verilere göre el-Habsî, şiirlerinde yoğun olarak öğüt uslubuna yer vermiştir. Şair ilgili şiirlerinde; günahı, kötü arkadaş çevresini, Allah'a isyanı, gıybeti, iftirayı, kibri, haram yemeyi terk etme, tevbe etme, salih amel işleme, nefsin arzu ve isteklerini geri çevirme, takva elbisesini giyinme, Allah'ı anma, dürüst olma, hayalî olma, ilim tahsil etme, insanların arasını ıslah etme, iyiliği tavsiye edip kötülükten kaçındırma, hayırlı işlerde yarışma, işlerinde istişare etme, malı yerli yerince harcama, kardeşlik hukukunu koruma gibi dini-ahlâkî birçok asil davranışı öğütlemiştir. Dolayısıyla şairin öğüt şiirleri, muhtevâ olarak münâcât ve zühd şiirlerinden zengin olduğu gibi, sürekli emir kipini kullandığı için üslûp bakımından da ilgili şiirlerinden farklılık arzemiştir. Öğüt şiirlerinin yine dini şiirler kategorisinde yer alan münâcât ve zühd şiirleriyle ortak yanı ise, bu şiirlerinde Kur'ândan bolca iktibaslar ve ona telmihler yapılmış olmasıdır. Böylece topyekün dini şiirlerin ruhuna ve kıstaslarına uygun sanatlar kullanılmıştır.

2.5.4. Hikmet/Özlü Sözler

Sözlükte; “önlemek, alıkoymak, menetmek”⁴¹² gibi anlamlara gelen hikmet, çeşitli ilim dallarına göre farklı tarif edilse de, genel anlamda “nesnelerin ve olayların iç yüzünü bilmek”, Arap edebiyatında ise kısaca “İnsanların tecrübe ve deneyimlerinin, yaşama dair gözlemlerinin ve derin düşüncelerinin ürünüdür.” şeklinde tanımlanmıştır. Buna göre hikmet, “Bilgece serdedilmiş özlü, nükteli sözler” olmaktadır.⁴¹³ Arap edebiyatında hikmet; medih, hiciv ve lehv (gazel, mucûn, hamr)

⁴¹² İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğa*, I, 564; İlhan Kutluer, “Hikmet”, *DİA*, Ankara, 1998, XVII, s. 503.

⁴¹³ İbnu'l-Eşîr, *Cevheru'l-Kenz*, s. 567; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII, 140; Maţlûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Ķadîm*, I, 449; Sirâcuddîn Muhammed, *el-Hikmetu fi'ş-Şi'ri'l Arabî*, s. 5.; İlhan

ile birlikte dört ana şiir temasından biridir.⁴¹⁴ Müstakil kasideler şeklinde olduğu gibi, ana teması farklılık arzeden kasideler içinde, yer yer beyitler halinde de bulunmuştur.⁴¹⁵

el-Habsî'nin hikmet şiirleri içerik bakımından öğüt şiirleri gibi zengin ve çeşitli olsa da, üslup bakımından öğüt şiirlerinden farklıdır. Şair hikmet şiirlerinde, muhatabına emir kipiyle dini nasihatte bulunan bir vâiz edasından ziyade, tecrübe ve deneyimlerinin semeresi olan kanaatlerini, fikirlerini paylaşan ve bunu son derece veciz, nükteli ifadelerle dile getiren bilge filozof edasıyla hareket etmiştir. Bu çerçevedeki örneklendirmeye şairin, hikmetin kimden sâdir olup olamayacağına ilişkin şu hikmetli dizeleriyle başlayabiliriz:⁴¹⁶ [Remel]

لَيْسَتْ الْحِكْمَةُ أَوْلَادُ الْحَرَامِ وَالرَّعَاغُ الْهَمَجُ الْقَوْمِ الطَّعَامِ
دَلٌّ مَنْ يَطْلُبُ نَصْرًا مِنْهُمْ إِمَّا النَّصْرُ لَدَى الرَّبِّ السَّلَامِ
إِمَّا الْحِكْمَةُ دُوَّ الرَّأْيِ إِذَا مَا عَنَّا أَمْرٌ قَضَاهُ عَنْ تَمَامِ
وَإِذَا شَاوَرْتَهُ فُزْتُ وَمَنْ تَخَشَّ يَوْمًا مِنْ أَخِي لَوْمِ مَلَامِ

Hikmet haram işleyenler(den), ayak takımı(ndan), ahmaklar(dan), sıradan insanlar(dan), (sadır olacak) değildir.

Onlardan yardım isteyen aciz kalır. Kuşkusuz yardım ancak selamet yurdunun (Cennet'in) Rabbi nezdindedir.

Şüphesiz hikmet, feraset ehlin(in) işidir. Zira bir vaziyet zihnimizi meşgul eder (endişelendirirse), bu müşkülü bütünüyle o çözer.

Ona danışırsan başarırsın ve aşağılık, alçak birinden gelecek (belalı) gündenden korkmazsın.

Görüldüğü gibi şair, “*Hikmet haram işleyenler, ayak takımı, ahmaklar, sıradan insanlar değildir. Şüphesiz hikmet, feraset ehlidir.*” şeklindeki özlü sözlerinde, teşbih-i belîğ sanatı vasıtasıyla, hikmetin bayağı insanlardan değil, keskin ferâseti olan havastan südur edeceğini, çarpıcı kelimelerle dile getirmiştir. Şair ilim ve âlimin önemini ve faydalarını yine benzer bir üslupla şöyle dillendirir:⁴¹⁷ [Basîf]

Kutluer, “Hikmet”, *DİA*, Ankara, 1998, XVII, s. 503; Muhammet Selim İpek, “Arap Şiirinde Hikmet Esintileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, S. 41, Aralık 2015, s. 173.

⁴¹⁴ Ebu'l-Huseyn, *el-Burhân fi Vucûhi'l-Beyân*, s. 135.

⁴¹⁵ Emîl Bedî'î Ya'kûb ve Mîşâl 'Aşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, II, 745.

⁴¹⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 458-459.

⁴¹⁷ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 436-437.

مَنْ فَاتَهُ الْعِلْمُ لَمْ يَشْرُفْ وَلَمْ يَسُدْ
 إِنْ كَانَ ذُو الْجَهْلِ ذُتْبًا فِي الشَّجَاعَةِ بِي
 تَعَلَّمَ الْعِلْمَ تَبْلُغَ بُعْيَةٍ فَصُرْتُ
 أَصَاحِبُ الْعِلْمِ حَازُوا كُلَّ مَكْرَمَةٍ
 وَالْعِلْمُ يُعْنِي الْفَتَى عَنْ كُلِّ مَا مَلَكَتْ
 وَالْعِلْمُ فَضْلٌ مِنَ الرَّبِّ الْكَرِيمِ عَلَى
 أَنْيْسُ كُلِّ وَحِيدٍ عِنْدَ وَحْدَتِهِ
 قَرِينُ كُلِّ حَرِيدٍ لَا قَرِينَ لَهُ
 وَيُسْتَعَانُ عَلَى صَرْفِ الزَّمَانِ بِهِ
 مَنْ الْإِلَهُ عَلَى أَهْلِ الْعُقُولِ بِهِ
 قُلْ لِلَّذِي أَصْبَحَ الْإِمْلَاقُ فَاضِحَهُ
 فَاقْصِدْهُ وَاطْلُبْهُ مِنْ أَهْلِيهِ تَحْظَ بِهِ
 لَا يَبْلُغُ الْعِلْمُ إِلَّا مَنْ يَكُونُ لَهُ
 وَاعْلَمْ بِأَنَّكَ إِنْ تَطَلَّبْتَ مُرَادَكَ لَنْ
 فَاصْبِرْ لَهُ وَاحْسِنْ مَاءَ الصَّبْرِ فِي طَلَبِ

İlmi elinden kaçıran kişi, ne saygın olur, ne de hakim (yöneten)... insanlar içinde ilim ehli gibisi (hiç) yoktur.

Eğer cahil kişi, cesaretle millet arasında kurt gibiyse, ilme dost olmuş kişi aslan gibidir...

İlmi tahsil eyle ki (faydalı) gayeye ulaşasın. Cahil zavallılardan hiç kimse (önemli) gayeye ulaşamaz.

Tüm asil davranışları sergileyen ilim sahibi (değil) midir? Cahiller ise ebediyete kadar pek cahilce davrananlardır.

İlim, kişiyi yeryüzünde mal ve evlat (cinsinden) sahip olduğu hiç bir şeye muhtaç bırakmaz.

İlim, ihsan sahibi olan Rabbin, sayı ve cüsse bakımından gösterişli kimseleri aciz bırakan zeki insanlara lütfudur.

(İlim), tüm kimsesizlerin yalnızlığı esnasındaki cana yakın ahbabıdır. Evet, o (her türlü) gam ve kederden kişiyi kurtarır.

Eşi olmayan ve münzevi yaşayan tüm insanların dostudur. Hasetten bir parça kendine bulaşmadığı sürece...

Zorluklara karşı ilimden medet umulur. (Zira) ilim yararlıdır. İlmin dışındakiler de ise fayda ne arar?

Allah ilmi akıllı kimselere lütfetmiştir. Eşi olmayan ve hiçbir varlığa muhtaç olmayan Allah'tan (bir lütuf) olduğu için, kendisine hamdü senalar ve şükürler olsun.

Fakirliği onurunu zedelemiş olana de ki: İşte budur (ilimdir), bitip tükenmeyen hazine...

Bu yüzden ilme yönel, ilmi uzmanından talep et ki, gayret ve ciddiyetle ondan pay sahibi olasın. (Böylece) tüm müctehidleri geride bırakırsın.

İlme ancak hak ile batılı birbirinden ayıran bir kalbe (ferasete) sahip olanlar erişebilir.

Şunu (iyi) bil ki; eğer muradına (ilme) ermeyi arzularsan, onu ancak sabrı cemil ve metanetle elde edebilirsin.

(Bu sebeple) ilim için sabret, ilimleri aramada sabır suyunu iç ki, acı ağaç iksirinden hemen sonra balı kazanasın.

Şair bu şiirinde ilmin önemini sade, anlaşılır ve akıcı bir üslupla dile getirmiştir. Ona göre ilim bir asalet, bir cesaret, gayeye ulaştıran bir araç, kimseye muhtaç bırakmayan bir define, bir lütuf, kimsesizin dostu, fakirin hazinesi, hak ile batılı birbirinden ayıran bir miyar ve ferasettir. İlmi elde edebilmek ise ancak sabırla mümkündür. Şair hüsnü intihâ ölçütlerine mutabık kalarak şiirini sonlandırmıştır. Onun son beyitteki “تَنْظُرُ بُعَيْدَ الصَّابِ بِالشُّهُدِ” / Acı ağaç iksirinden hemen sonra balı kazanasın” ifadesi kültürümüzdeki “İlmin başı acı soğan gibi, sonu baldan tatlıdır” vecizesini hatırlatmaktadır.

Şairin hikmet şiirlerini; zühd, münâcât ve öğüt şiirlerinden ayıran bir diğer fark da, muhataba sadece dini hayatla ilgili değil; dünyevî hayatla ilgili kimi bakış açıları da sunmasıdır. Örneğin şairin siyaset felsefesine göre; iktidarın gerekleri ve yöneticide bulunması gereken olmazsa olmaz nitelikler şöyledir:⁴¹⁸ [Basît]

لَا يَصْلُحُ الْمَلِكُ إِلَّا بِالسِّيَاسَةِ مَعَ عَسَاكِرٍ وَصَلَاحِ الْعَسْكَرِ الْمَالُ

⁴¹⁸ Dîvânu'l-Habsî, s. 422.

وَالْمَالُ يُصْلِحُ حَالًا بِالرَّعِيَّةِ إِنَّ
 وَمِنْ صَلاَحِ الرَّعَايَا عَدْلُ ذِي ثِقَّةٍ
 عَدْلٌ كَرِيمٌ تَرِيكَ الْخَيْرِ رُؤْيِيَّتُهُ
 لَمَّا يُمْلَهُ أَخُو لُؤْمٍ إِلَى بُحْلِ
 مُسْتَمْسِكٌ بِالَّذِي جَاءَ النَّبِيُّ بِهِ
 لَمْ يَعْتَبِ النَّاسُ أَوْ يَعْتَبُ عَلَى ثِقَةٍ
 أَصِيلٌ رَأْيٍ إِذَا الْأَمْرُ الْفَطِيحُ عَنَّا
 لَا بِالْجَبَانِ وَلَا الْمَشْهُومِ طَائِرُهُ
 عَنِ الطَّرِيقَةِ لَا زَاغُوا وَلَا مَالُو
 عَدْلٌ وَمَعَهُ الثَّقَاتُ الْعَدْلُ عَمَّالُ
 مُهَدَّبٌ مِنْ كِرَامِ النَّاسِ مِفْضَالُ
 وَلَمْ تُعَيِّرْهُ عَنْ بَدْلِ النَّدَى حَالُ
 مُنَاقِضٌ لِأَهْيَلِ الْفُسْتِقِ نَزَالُ
 وَمُ تُشَاغِلُهُ أُوبَاشُ وَأَنْدَالُ
 لِلْمَالِ وَالنَّفْسِ بَيْنَ الْقَوْمِ بَدَالُ
 لَكِنَّ شَجَاعَ رَيْطُ الْجَاشِرِ رَبَّالُ

İktidar ancak siyaset ve orduyla güvende olur. Ordunun yararı ise sermayedir.

*Sermaye ise eğer (doğru) yoldan sapmaz ve uzaklaşmazlarsa, tebaayı derhal
 islah eder.*

*Beraberinde kendisi gibi hakşinas ve güvenilir çalışanlarının olduğu adil,
 güvenilir bir (yönetici) halkın faydasıdır.*

*Adil, cömert, yegâne gayesi hayrı (serveti) korumak olan, pek lütuflar,
 asilzadelerden bir soylu kişi...*

*Alçak biri ona cimriliği sevdirmeye çalışsa da, onun halini cömertçe (hayra)
 harcamaktan alıkoyarak değiştiremez.*

*Peygamberin (s.a.s) getirdiği (dine sınıksız) yapışır, günahkâr zavallıları(n
 işini) bozarak onlarla mücadele eder.*

*Ne insanları çekiştirir, ne güvenilir kimseleri azarlar, ne de densiz ve dinsiz
 olanlar onu (hizmetinden) alıkoyabilir.*

*Başımıza bir felaket geldiğinde fikri sağlam olan odur. Milletın arasında
 malıyla canıyla fedakâr olan da odur.*

Ne korkaktır, ne talihsiz. Tam aksine cesurdur, metanetlidir, kurttur.

*Gündelik hayattaki tecrübî bilgilerine dayanarak nezle ve burun kanamasının
 alternatif tıp ile tedavisi için şunları söylemiştir:⁴¹⁹ [Munserih]*

إِنَّ دَوَاءَ الرُّكَامِ لِلْفُقْرَا
 وَالأَغْنِيَاءِ الحَلْوَى دَوَاؤُهُمْ
 صَبُّ حَمِيمٍ عَلَى الْيَوَافِيحِ
 وَالأَبْرُ وَالْكَبْشُ بِالْكَوَامِيحِ

⁴¹⁹ Dîvânu 'l-Habsî, s. 542.

وَاجْعَلْ دَوَاءَ الرُّعَافِ لِلْفُقْرَا
وَالْحَلِّ وَالْوَرْدُ لِلَّذِينَ عَلُوا
رَوْثَ حِمَارٍ يُعَيَّرُ تَوْبِيخَ
صَفْهُ وَدَعَّ عَنْكَ كُلَّ مَنْسُوحِ
دُو الْفُقْرِ شَيْئًا لَوْ كَانَ ذَا أَدَبٍ
أَوْ حَارَ عِلْمًا كَعِلْمِ أَخْنُوحِ

Fakirler için nezle tedavisi sıcak suyun tepeden aşağıya dökülmesidir.

Zenginlerin tedavisi ise; tatlı, buğday ve çeşnili koçtur.

Fakirler için burun kanamasının tedavisi olarak tekdiri (kınamayı) yanıtlan (vazgeçiren) eşek tersini kabul et.

Sirke ve gül de makamı yüksek olanlar içindir. Zamanı geçmiş, bozulmuş olan her şeyi bırak.

Fakir, nezaket/görgü sahibi olsa da veya Ehnûh⁴²⁰'un ilmi gibi ilmi haiz olsa da kusur(lu)dur.

Yukarıdaki şiirde el-Habsî nezle ve burun kanamasının tıbbî tedavi yöntemlerinden bahsediyor gibi görünse de, asıl amacının toplumun katmanları arasındaki ekonomik düzey farkını ironik bir üslupla ortaya koymak olduğu farkedilmektedir. Zira ilgili tıbbî durumların tedavisi noktasında toplumun her iki katmanı için zikredilen eşek tersi, çeşnili koç ve tatlı gibi maddeler aşırı uçlarda yer aldığı gibi, tedaviye katkısı da şüphelidir. Şairin özellikle son beyitteki “*Fakir, nezaket/görgü sahibi olsa da veya Ahnûh'un ilmi gibi ilmi haiz olsa da kusur(lu)dur.*” ifadeleri de bu kanaatimizi güçlendirmektedir. Şair bu beyitte zengin olmadığı sürece kişinin ilmî ve ahlâkî donanımının içinde yaşadığı toplumda hiçbir işe yaramadığına dair düşüncelerini mübâlağalı ifadeleriyle dile getirmişken ayrıca toplumun bu trajikomik tutumunu ve fertlerini açık bir şekilde iğnelemiştir.

Sonuç olarak şairin din ve hikmete dair şiirlerindeki mana derinliği, seçtiği kelime ve kavramları etkili bir anlatımla sunuşu, üslubunun akıcılığı ve lafız anlam bütünlüğündeki ahengi sağlaması, onu hikmet şairleri arasındaki hak ettiği konumuna yerleştirmiştir. O, münâcât şiirlerinde Allah'a yakaran bir kul, zühd şiirlerinde dünyadan elini eteğini çekmiş bir derviş, öğüt şiirlerinde ateşli bir vaiz ve hikmet şiirlerinde bilge bir filozof kimliğine bürünmüştür. Böylece hakkında lafza

⁴²⁰ Ehnûh veya Hanûh gibi her iki şekilde de kullanılır. İdris a.s.'dan kinayedir. Kaynaklarda kendisinin kalemi ilk kullanan insan olduğundan söz edilmektedir. Bilge peygamberlerdendir. (Bkz. Ebu'l Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetillâh İbn'Asâkir (ö. 571/1176), *Târîhu Dimeşk*, thk. 'Amr b. Ğarâme el-'Amrevî, Dâru'l-Fikr, 1415/1995, III, 64-65; Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh Kâtib Çelebi (ö. 1004/1657), *Süllemü'l-vüşûl ilâ tabakâti'l-fuḥûl*, thk. Mahmûd Abdulkâdir el-'Arnavût, Mektebetu İrsikâ, İstanbul, 2010, V, 280.)

yoğunlaşılıp mananın göz ardı edildiği iddiasının ileri sürüldüğü bir dönemin şairi olmasına rağmen, o zengin muhtevalı şiirleriyle bir hikmet şairi olarak kendini ispatlamıştır.

2.6. VASF

Vasf, sözlükte “bir şeyi süslemek, onun süsünü ve özelliklerini betimlemek, bir şeyi onda olan haller ve güzellikleriyle anmak”⁴²¹ anlamına gelirken, edebiyatta “*haricî alemdeki bir manzara, bir insan veya bir canlının veya dâhilî alemdeki duyguların zihinde meydana gelen suretinin, lafız ve ibareler vasıtasıyla okuyanın ya da dinleyen dikkatine sunulmasıdır*”⁴²² şeklinde tanımlanmıştır. Bir başka ifadeyle, bir şeyin sadece olduğu gibi değil, biraz da şair tarafından duyulduğu ve görüldüğü gibi anlatılmasıdır.⁴²³ Böylece vasf şiirlerinde; insan, hayvan, bitki, ateş, yer, gök, silah ve savaş gibi canlı ve cansız tabiat öğeleri adeta bir resim tablosu haline getirilmiştir.⁴²⁴ Vasf, Arap edebiyatında temel şiir temalarından biri kabul edilir. Hatta şiirin çoğunun tasvir olduğunu ifade eden şiir eleştirmenleri vardır. Onlara göre başarılı bir vasf şiirinin ölçüsü, işitenin tasvir edilen ögenin büyüleyici etkisini adeta gözleriyle görüyormuşçasına kalbinde hissetmesidir.⁴²⁵

İnsan öteden beri doğası gereği yakın çevresindeki varlık alemini anlamlandırmaya ve onu tasvir etmeye hep eğilimli olmuştur. Bu nedenle Cahiliye dönemi Arap şiiri; çöl, kum tepeleri, öğle sıcağı, bulut, yağmur, deve, yırtıcı hayvanlar, kuşlar, av ve atlâl tasvirleriyle öne çıkarken, İslâmi dönem; at, savaş, kılıç, ok vb. savaş araç gereçleriyle temayüz etmiştir. Sonraki dönemlerde ise hareketli hareketsiz doğa unsurları, saraylar, bahçeler, göletler tasvir şiirlerinin konusu olmaya başlamıştır. Böylece her dönemin şairi her konuda değil, belli tasvir öğelerindeki başarısıyla adından söz ettirmiştir.⁴²⁶ Ayrıca Cahiliye döneminde tasvir şiirleri müstakil şiir temaları şeklinde olmayıp, kasidenin mukaddime bölümlerindeki yardımcı temalar halinde iken, Abbâsîler döneminde müstakil tasvir şiirleri de

⁴²¹ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, VII, 162; Qudâme b. Ca'fer, *Nağdu's-Şi'r*, s. 41; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, XII, 174.

⁴²² Mecdî Vehbe ve Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Luğati ve'l-Edebi*, s. 433; 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 292-293.

⁴²³ Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 409.

⁴²⁴ ed-Dehân, *el-Vaşf*, 3. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, tsz., s. 5.

⁴²⁵ Bkz. İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 294; Ebu'l-Feth Dıyâuddîn Naşrullah b. Muhammed İbnu'l-Eğîr el-Cezerî (ö. 637/1239), *Kifâyetu't- Tâlib fi Nakdi Kelâmî's-Şâ'ir ve'l-Kâtib*, thk. Nûri Hamûdî el-Qaysî vd., Mektebetu's-Şâ'ir Şefîk Cebri, Musul, 1982, s. 95.

⁴²⁶ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 295; Emîl Bedî'î Ya'kûb ve Mîşâl 'Aşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, II, 1306-1308; Altûncî, Muhammed, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, 883-884.

görülmeye başlamıştır.⁴²⁷ Osmanlı dönemi Arap şiiri de klasik dönemin tasvir uslubunu kendine özgü tarzıyla mezcetmiştir. Bu dönemde kadim şiirin izleri görülmekle birlikte çiçek ve bahçe tasvirleri diğer unsurlara nispetle biraz daha ağırlık kazanmıştır.⁴²⁸

el-Ḥabsî'nin divanında vasf temasına özel ayrılmış her hangi bir müstakil bâb başlığı yer almamıştır. Her ne kadar kendisinin bir vasf şairi olduğu söylenemese de, o bazı methiyelerinin ve gazel şiirlerinin içerisine destekleyici tema olarak tasvir unsurlarını serpiştirmiş, müstakil şiir denilebilecek uzunlukta tasvir bölümleri nazmetmiştir. Onun şiirlerinde deve, çöl yolculuğu, savaş, içki meclisleri, at, bahar, yağmur, bulut, bahçe, yeni yapılmış bir bina, bir kapı, ölümlerle boyutlar arası geçiş, kıyamet sahnesi vb. hareketli hareketsiz, fiziki veya metafiziksel birçok tasvir ögesi yer bulmuştur. Bunların bir kısmına daha önce değinilmişti. Bir kısmına da ileride değinilecektir. Burada ise onun tasvir yönü daha baskın, daha canlı ve hacim olarak da daha uzun olan tabiat tasviri öğelerine yer verilecektir.

2.6.1. Bulut, Yağmur ve Bahar Tasviri

el-Ḥabsî'nin İmam Seyf b. Sultân'ı övdüğü 49 beyitlik methiyesinin 25 beyitlik mukaddimesi, adeta müstakil bir vasf şiiri gibidir. Şair bu bölümde uzun uzadıya ve coşkulu bir üslupla bulut, yağmur ve bahar tasviri yapmıştır. Bu sebepten olacak ki, methiyesini “el-Maṭariyye” şeklinde isimlendirmiştir. Dibâcesini teşhîs sanatıyla nakşettiği kasidesinin ilk beyitlerinde şair, rüzgârdan etkilenerak yağmura hazırlanan bulutu vasfetmiştir:⁴²⁹ [Başît]

هَلْ أَخْصَبَ الدَّارَ أَمْ عَنْ دَارِكُمْ حَادَا	شِمِّمْ وَأَسْأَلِ الرِّيحَ السَّارِي الَّذِي جَادَا
فَلَا وَأَخْصَبَ بُلْدَانَا وَأَطْوَدَا	يُجْبِكَ أَسْقَى الدِّيَارَ الْمُجْدِبَاتِ مَعَ أَلْ
لِمَنْ تَذَكَّرَ زُورًا وَعَوَادَا	تُهْدِي الصَّبَا مِنْهُ طَيْبَ النَّشْرِ مِنْ بَلَدٍ
وَقَدْ أَصَارَتْ مَعَ الْأَضْدَادِ أَضْدَادَا	أَثَارَتْ الرِّيحُ فِي جَوِّ السَّمَاءِ سُحْبًا
وَجَهَ الْبَسِيطَةَ شُكْرًا لِلَّذِي زَادَا	تُبْكِي الْحَرَايِضُ وَجَهَ الْأَرْضِ مُضْحِكَةً
تُورِي الْبَوَارِقُ فِي الدَّجُورِ أَرْنَادَا	وَالْعَيْمُ يَدْفِنُ أَضْوَاءَ النُّجُومِ وَقَدْ

⁴²⁷ Fidan, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*, s. 116-117.

⁴²⁸ Fidan, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*, s. 117.

⁴²⁹ *Dîvânü'l-Ḥabsî*, s. 40-41.

جَوْنٌ تَشُبُّ الصَّبَا مِنْهُ بَوَارِقُهُ وَالرَّعْدُ تُسْعِدُهُ التُّكْبَاءُ إِسْعَادًا

Bekle ve gece yürüyen cömert (buluta) sor (bakalım), memleketi mümbit eyledi mi, yoksa sizin yurdunuzu terk edip gitti mi?

O da sana: Sahralarla birlikte çorak arazileri suladığını, ülkeleri ve dağları da canlandırdığını söylesin.

Sabâ Rüzgârı o (yağmur)dan yayılan güzel kokuyu, konuklarla ud çalanları anan kişiye hediye ediyor.

Rüzgâr göğün boşluğunda bulutları harekete geçirdi de, zıt kutupları birbirine düğümledi.

Bulutlar, (nimetini kuluna) artırana şükretsün diye, masum yüzü güldürmek için yeryüzünü ağlatıyor.

Zifiri karanlıkta şimşekler çakarken, bulut yıldızların ışıltısını karanlığa gömüyor.

Bir siyah bulut ki, sabâ rüzgârı onun şimşeğini tutuşturuyor. Sert fırtınalar da gök gürültüsünü coşturuyor.

Yukarıdaki dizelerde şair, ağırlıklı olarak yağmur yağmadan hemen önceki ve yağmurun ilk başladığı hali tasvir etmiştir. İlk önce sâbâ rüzgârı, yani doğudan hafif hafif esen meltem, önüne kattığı hoş yağmur kokusunu kendisi gibi coşkuyu sembolize eden çalgıcılar ve latif konuklara ikram eder. Sonra biraz daha hızını artırarak bulutları harekete geçirir ve zıt kutupları birbiriyle buluşturur, şimşekler çakmaya başlar, çakan şimşeğin parlaklığından yıldızlar gözden kaybolur. Bir taraftan da gök gülemeye başlamıştır. Böylece yağmur için gerekli olan rüzgâr, bulut, şimşek ve gök gürültüsü gibi öncüller hazır hale gelmiş, geriye yağmurun inişi kalmıştır:⁴³⁰

[Başît]

مُتَعَجِّرٌ مُتَمَلِّ مُسْحَنَفِرٌ رَجُلٌ هَامٍ وَمُنْهَمِلٌ حَمْدًا لِمَنْ جَادَا
سَقَى الْجِيَالَ فَسَالَتْ مِنْهُ أَوْدِيَةٌ سَيَّالًا يَعُمُّ جَمَاهِيرًا وَأَوْهَادَا
بِكُلِّ سَارِيَةٍ دُكْنَاءَ بَاكِيَةٍ قَدْ أَبْعَدَ اللَّهُ عَنَّا الْجَدْبَ إِبْعَادَا
رَوَتْ مُدَامِعُهَا الدَّقْعَا وَأَمْعَدَ مِنْ دُمُوعِهَا حَيَوَانُ الْبَرِّ إِمْعَادَا
وَعَارِضٌ ضَاحِكٌ بَاكِ سَحَائِبُهُ تَهَيَّجُ الصَّبَّ إِبْرَاقًا وَإِرْعَادَا

⁴³⁰ Dîvânu 'l-Habsî, s. 41.

(Sonsuz) ihsân sahibine hamd edercesine sürekli gürleyen bulutlara eşlik eden şiddetli yağmur, uzun uzun ve aralıksız yağmaya devam etti.

Dağları suladı da; vadiler, ağaçların köklerine ve obruklara hükmeden seli akittikçe akıttı.

Ağlayan tüm karanlık bulutlar ile Allah (c.c) kuraklığı bizden tamamen savdı.

Göz pınarları yeri suladı. Kara hayvanları o bulutların (durmadan akıttığı) gözyaşlarıyla iyice suya kandı.

Kâh ağlayıp kâh gülen bulutlar, gök gürültüsü ve şimşek eşliğinde yağmuru hareketlendiriyor.

Arap edebiyatçıları şairleri nitelerken, onların gelişen olaylar karşısındaki anlık duygularını dile döken kimseler olduğunu belirtmişlerdir.⁴³¹ Yukarıdaki dizelerde de şairin karanlık yağmur bulutlarından bahsetmesine ve teşhîs sanatı vasıtasıyla bulutların yağmur indirişini onların ağlaması olarak değerlendirmesine bakılırsa, kendisinin de o an için hüznü, ağlamaklı ve kararmış bir ruh haline sahip olduğu anlaşılmaktadır. Böylece insana benzettiği bulutlarla birlikte o da ağlamıştır. Öte yandan Kur'ân hafızı olan şair burada yine Kur'ân âyetlerine olan âşinâlığıyla belirtmiştir. İlk beyitte bulutların gürlemesini, onların hamdetmesine bağlamasıyla Ra'd Sûresi 13. âyete telmih yapmış, ikinci beyitteki "فَسَأَلْتُ مِنْهُ أُوْدِيَّةً" ibâresini de aynı surenin 17. âyetinden iktibas etmiştir.⁴³²

el-Habsî, gece boyu yağan yağmurdan sonra sabahın oluşunu ve ilkbaharın güzel yüzünü şöyle terennüm eder:⁴³³ [Başît]

صَحَا فَأَضْحَى سِرَاجُ اللَّهِ وَقَادَا	وَهَبَّتِ الرِّيحُ أَرْجَاءَ الْهَوَاءِ وَقَدَا
كَسَا بِإِيْرَاقِهِ سَهْلًا وَأُوْتَادَا	وَأَشْرَقَ الْقَمَرُ بِالْعُشْبِ النَّضِيرِ وَقَدَا
فَوْقَ الْحَدَامِيرِ مَيَّاسًا وَمَيَّادَا	وَأَصْبَحَ الشَّجَرُ الْمُخَضَّرُ مِنْ فَرْحِ
وَإِخْضَرَّ ثُمَّ اسْتَوَى سُوقًا وَأَعْوَادَا	وَالْعُشْبُ كَادَتْ تَوَارَى السَّائِمَاتُ بِهِ
تَمْشِي فَيُطْرِبُهَا الْحَادِي إِذَا نَادَى	وَالْوَاخِدَاتُ بَحْبُوبِ الْقَمَرِ فِي شِبَعِ
وَتُنْشِدُ الشُّعْرَاءُ الشُّعْرَ إِشْدَادَا	وَالْحَيْلُ تَصْهَلُ وَالْأَطْيَارُ سَاجِعَةٌ
فَوْقَ الْأَشَا تَقْطَعُ الْأَصَالَ وَالرَّادَا	وَالْوُرُقُ تَشْدُو كَشْدُو الْمُطْرِبِينَ هَوَى

⁴³¹ 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 293; ed-Dehân, *el-Vaşf*, s. 5.

⁴³² Ra'd Sûresi 13. âyet: "وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ"، 17. âyet: "فَسَأَلْتُ مِنْهُ أُوْدِيَّةً بِقَدْرِهَا". "فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا".

⁴³³ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 43.

Rüzgâr atmosferin her yerinde esti. Allah'ın parlak lambası (güneş) uyandı ve etrafı aydınlattı.

Çorak arazi parlak otlarla ışıldadı. Yapraklarını dağlara ve ovalara giydirdi.

Tepelerin üzerindeki yemyeşil ağaçlar sevinçten, gururla, sağa sola çokça sallandı.

Çimenler neredeyse otlayan hayvanların gizleneceği kadar büyüdü. Yemyeşil oldu, meraya yerleşti.

Adımlarını seri ve genişçe atan develer dolgun/doymuş bir halde kırları dolaşiyor, geziyorlar. Kervancı başı ise seslendiğinde (türkü söylediğinde) develeri coşturuyor.

Atlar kişniyor, kuşlar ötüyor, şairler yüksek sesle şiirler söylüyorlar.

Yapraklar kısa boylu hurma ağaçlarının üzerinde, sabahın ilk saatlerinde ve ikindiden sonra adeta şarkıcılar gibi sevda terennüm ediyorlar.

Görüldüğü üzere şair gece boyu yağın sağanak yağmurlar neticesinde günün ilk ışıklarıyla ortaya çıkan mükemmelliği coşkulu bir üslupla dikkatlere arzetmiştir. Arap edebiyatı eleştirmenleri başarılı tasvir şairinin yetenekli bir ressam, bir oymacı, bir heykeltıraş edasıyla hareket edeceğini de belirtmişlerdir.⁴³⁴ el-Ḥabsî de yukarıdaki beyitlerde güneş, ot, dağ, ova, ağaç, at, kuş, deve, insan gibi canlı cansız, sesli sessiz tüm doğa güzelliklerini, zarif fırça darbeleriyle hareket eden bir ressam hassasiyetiyle tuvâline aktarmıştır. Ayrıca görme engelli olan şair, çevresindeki güzellikleri çıplak gözle müşahede eden onca şairin arasından, kendisinden beklenmeyecek bir tarzda, yağmurlarla yıkanmış olan otların parlaklığı, yine otların hayvanların gizlenebileceği kadar boylarının uzaması gibi ayrıntı denebilecek hususları da betimlemiştir. Bu durum kendisinin işitme ve dokunma gibi görme dışındaki duyularının son derece sağlıklı ve bu organlarının şekillendirdiği hayal dünyasının da bir o kadar güçlü olduğunu hissettirmektedir.

Baharın gelişiyile birlikte tabiatta meydana gelen diriliş, neşvu nema gibi değişim ve dönüşüm belirtileri her insanda olduğu gibi haliyle şairlerin de gönlünü ferahlatmış, onları sevindirmiş, şairler de bu mutluluklarını bazı tabiat öğeleri üzerinden dile getirmişlerdir. Yukarıdaki üçüncü beyitte el-Ḥabsî, baharın gelişiyile birlikte gönlünde hasıl olan süruru, ağaçların sağa solla ahenkli dansıyla

⁴³⁴ ed-Dehân, *el-Vaşf*, s. 5.

özdeşleştirmiş, rüzgârın etkisiyle sağa sola sallanmalarını sevinç ve gururlarına bağlamıştır. Şairlerin kendi duygularını kişileştirme sanatı vasıtasıyla tabiata giydirmeleri özellikle Abbâsî dönemi şiirinde çokça rastlanan bir husustur.

2.6.2. Bahçe Tasviri

Yakût el-Hamevî'nin belirttiğine göre Umman, gösterişli hurmalıkları ve ekin bahçeleri bulunan şehirleriyle ün salmış, hatta bu yönü insanların dilinde darbı mesel olmuş bir ülkedir.⁴³⁵ İşte bu şehirlerden biri olan Nezvâ'da hayatının son demlerini yaşayan el-Habsî, aynı şehirde yaşayan ve ismini vermediği bir dostuna ait olan uzun boylu hurma ağaçlarıyla çevrili bir bahçeyi tasvir ettiği şiirinde şunları söyler:⁴³⁶
[Serî']

بُسْتَانَنَا هَذَا الَّذِي أَصْلُهُ	قَدْ أَنْشَأَتْهُ قُدْرَةُ الْقَادِرِ
أَشْجَارُهُ طَابَتْ وَطَابَتْ جَنِّي	فِيهِ نَخِيلُ الْفَرَضِ وَالسَّائِرِ
نَخِيلُهُ نُصْبِي وَأَشْجَارُهُ	تَرَوْقُ عَيْنِ الْمُبْصِرِ النَّاطِرِ
يُقَصِّرُ عَنْهُ الْوُصْفُ وَالنَّعْتُ مِنْ	مَقَالَةِ النَّاطِمِ وَالنَّاتِرِ
مَا فِيهِ مِنْ عَيْبٍ سِوَى أَنَّهُ	رَعَمَ الْحُسُودِ الْمُبْغِضِ الْفَاجِرِ
لَدَادُهُ الْأَعْيُنِ فِيهِ وَفِيهِ	نِعْمَةُ الشَّاكِرِ وَالذَّاكِرِ
سَقَاهُ رَبُّ الْعَرْشِ مِنْ فَضْلِهِ	بِوَابِلِ مُسْحَنَفِرِ مَاطِرِ
يَا جَنَّةَ مَا مِثْلَهَا جَنَّةٌ	فِي الزَّمَنِ الْأَوَّلِ وَالْآخِرِ
طَالَتْ بِنَخْلٍ بِاسِقَاتٍ وَقَدْ	طَابَتْ بِفَرَضٍ طَيِّبٍ فَآخِرِ
أَجَلَ وَرَأَتْ بِالْمَقَامِ الَّذِي	قَدْ صِينَ عَنْ بَادٍ وَعَنْ حَاضِرِ
يَا حَبْدَا الْمَنْزِلِ مِنْ مَنْزِلِ	بَيْتِ نَزِيهِ طَيِّبِ طَاهِرِ
شَيْدَ بِالْمَعْرُوفِ حَتَّى اسْتَوَى	مُقَدَّسِ الْبَاطِنِ وَالظَّاهِرِ
مَنْزَرَهَا عَنْ كُلِّ مُسْتَنْكَرِ	كَمِثْلِ غَابِ الضَّيِّعِ الْحَادِرِ
لِكِنَّةِ حَلِّ مُبَاخِ الذَّرَى	لِكُلِّ ضَيْفٍ وَارِدِ صَادِرِ
يَحْجِي حَمَاهُ أَهْلُهُ بِالْقَنَا	وَكُلِّ عَضْبٍ صَارِمِ بَاتِرِ

⁴³⁵ el-Hamevî, *Mu'cemu'l Buldân*, IV, 150.

⁴³⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 247-248.

İşte, köklerini Kadir-i Mutlak olan (Allah)ın kudretinin inşa etmiş olduğu bu (bahçe), bizim bahçemizdir.

Ağaçları hoş, ürünü lezizdir. Orada (kıymetli) fard ve sâyir⁴³⁷ cinsi hurma ağaçları vardır.

Hurmaları cezp eder. Ağaçları (da), onlara bakanın ve farkına varanın gözünü alır.

Şiir ve nesir yazarları orayla ilgili tasvirleri, betimlemeleri dile getirmekten aciz kalıp cayarlar.

Pek hasetçi, kindar ve günahkâra rağmen (varlığını koruması, dik duruşu dışında) onda bir ayıp yoktur.

Gözlerin zevki oradadır. Orada (Allah'a) şükreden de, (onu) ananın da nimeti vardır.

Arşın sahibi lütfundan iri taneli ve sağanak halinde bolca yağmurla orayı suladı.

Ne bahçe ama! Ne önceki zamanda onun gibisi oldu ne de sonra olacak.

Uzun boylu hurma ağaçlarıyla uzayıp gitti (genişledi, ağaçlarının sayısı arttı.) Gurur verici, makbul bir vazifeyle (hali) memnuniyet verici.

Evet, hem bedeviden hem şehirliden korunmuş bir mahal ile süsle(n)di.

Nezih, hoş, tertemiz ev(ler)den bir ev ki, ne güzel!

İçi dışı aynı seviyede (güzellikte) olacak şekilde örfe uygun inşa edilmiş.

Aslanın ve aslan kabilesinin ormanı, gibi tüm (kötülüklerden) uzaktır.

Ancak orası, tüm konuklara ve gelen giden herkes için sığınılması mübah olan bir hal çaresidir.

Sakinleri (bu) sığınağı mızraklarla, ve tüm keskin kılıçlarla korurlar.

Yukarıdaki bahçe tasvirinde şair, bir bütün olarak bahçenin tamamlayıcı unsurları olan uzun boylu hurma ağaçlarını, bu ağaçların meyvelerini, bahçenin içerisindeki bir haneyi ve çevresindeki koruluğu, tasvir temasıyla ahenkli olan mübalağa, tıbak ve te'kîdu'l-medh gibi sanatlarla süslenmiş halde ve dinleyicinin zihninde canlandırırçasına bir anlatımla takdirlere sunmuştur. Şaire göre bahçe, tarif edilemeyecek derecede göz alıcı bir güzelliğe sahiptir. Hurmaları en değerlilerindedir. Ağaçlar tüm hasetçi ve kindar düşmanlara meydan okurcasına

⁴³⁷ Söz konusu bitki cinslerine dair kaynaklarda her hangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

uzun boyludur. Bu ağaçların ve hurmaların iriliği, orayı sulayan iri taneli ve sağnak yağmurlar sayesinde. İçindeki hane pek nezih ve mimarisi hoştur. Ayrıca son derece iyi korunmuştur. Bütün bunlar bahçenin, şehrin eşrafından olan zengin bir beye ait olduğu izlenimini vermektedir. Şairin benzer tasvir öğeleri ve ifade biçimlerini kullandığı bir başka bahçe tasviri daha var ki, bu bahçenin adı Cifâr'dır. Onun bu şiiri de müstakil bir vâsf şiiridir.⁴³⁸

2.6.3. At Tasviri

es-Sâlimî, el-Habsî'nin "el-Hayliyye" mahlûslu methiyesinin onun divanındaki en güzel şiirlerinden biri olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁹ el-Habsî bu şiirinde Seyf b. Sultân'ın yanı sıra, onun kara ordularını güçlendirmek için satın aldığı doksan altı bin savaş atından bazılarını da övmüştür. Nesîb teşbîb bölümlerini gazelle dokuduğu 76 beyitlik uzun kasidesinin 29 beyitlik at tasviri bölümünde bu atların en iyilerinin tasvirine şöyle başlar:⁴⁴⁰ [Başît]

إِنْ تَسْأَلِنِي عَنِ الْخَيْلِ الَّتِي مَلَكَتْ يَدَاہُ سَلْنِي فَيَايَ عَارِفٍ فَهَمُّ
تَسْعُونَ أَلْفَ حِصَانٍ مِنْ كَرَائِمِهَا غَيْرِ الرِّمَالِكِ فَمَا فِي قَوْلِنَا وَهَمُّ
فَالْكُمْتُ مِنْهُنَّ وَالشُّقْرُ الْكِرَامِ وَمِنْهَا الشُّهْبُ وَالْبُلْقُ وَالْعَرِيبَةُ الدُّهْمُ
كَرِيمَةٌ عُوِّدَتْ أَمْرَ الْحُرُوبِ فَمَا يُعْجَى عَلَيْهِنَّ إِلَّا النُّطْقُ وَالْكَلْمُ

Eğer mutlaka bana onun (Seyf b. Sultân'ın) sahip olduğu at(lar)ından soracaksan sor, zira ben bilirim ve anlarım.

Kısrakların dışında onların en iyilerinden bin atı koşarsınız. Bizim sözüümüzde vehim yoktur.

Onlardan kırmızıyla karışık siyah, safkan kumral, kül renkli, benekli ve simsiyah olanları vardır.

Harp işlerine hazırlanmış soylu atlar... (Haklarında) konuşmadan tanınmazlar.

⁴³⁸ Bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 246-247.

⁴³⁹ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 96.

⁴⁴⁰ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 87-88; es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 96-98; el-Huşaybî, *Şekâiku'n-Nu'mân*, I, 102-103; el-Harûşî, *Şa'iru 'Umânî ve Kaşîde*, s. 77-78.

el-Habsî, yukarıdaki beyitlerin devamında bu atların en meşhurlarının isimlerini⁴⁴¹ ve vasıflarını tek tek saydıktan sonra onların maharetlerini şöyle sıralar:⁴⁴² [Başît]

رَضَوِي لِأَضْحَى هَشِيمًا وَهُوَ مُنْهَدِمٌ	أَكْرِمُ بِهَا حُصْنًا لَوْ أَنَّهَا صَدَمَتْ
مِنْهَا فَيُسْكِنُهَا الْإِعْيَاءَ وَالسَّامُ	تَعْدُو فَتَكْبُو الرِّيَّاحُ الْهُوجُ مِنْ حَجَلٍ
حَرَتْ وَلمَ يَعِيَهَا سَهْلٌ وَلَا عِلْمٌ	فَلَوْ قَطَعْتَ بِهَا الْبِيدَاءَ مُعْتَسِفًا
قَنِيصِكَ الْآيَّالَاتِ الْعُلْبِ وَالْعُصْمُ	وَلَوْ أَرَدْتَ بِهَا صَيْدًا لِأَصْبَحَ مِنْ
لَكَانَ مِنْ صَيْدِكَ الْعُقْبَانُ لَا الرَّحْمُ	وَلَوْ أَرَدْتَ تَصِيدَ الطَّائِرَاتِ بِهَا
لَمَّا أَحْصَيْتَهَا الْعَيْلُ وَالْأَجْمُ	وَلَوْ تُسَلِّطُهَا يَوْمًا عَلَى أُسْدِ الشَّرَى
لَوْ لَمْ يَكُنْ بِيَدَي فُرْسَاهَا اللَّحْمُ	كَادَتْ تَكُونُ مَعَ الْعَنْقَاءِ طَائِرَةً
بِهَا الشَّيَاطِينُ فِي يَوْمِ الْوَعْيِ رُجْمُوا	فَكَيْفَ يَقْوِي الْعِدَا يَوْمًا عَلَى شُهْبٍ
لَوْ أَنَّهُ بِرُؤُوسِ النَّيْقِ مُعْتَصِمٌ	لَمْ يَنْجُ مِنْهُمْ مِنْهُمْ مُلْتَجِيٌّ
وَتَقْطَعُ الْبَحْرَ وَالْأَمْوَاجَ تَلْتَطِمٌ	تَسْتَعْرِقُ الْبَرَّ وَالْأَمْطَارُ سَاكِبَةً

Onlar ne soylu atlardır. Eğer Raḍvâ Dağı'na çarparlarsa, o dağ yıkılarak paramparça olur.

Onlar koşarlar; (kendileriyle yarışan) rüzgârlar, fırtınalar onlardan utandıklarından dolayı çok geçmeden tökezleyip yere kapaklanırlar da, yorgunluk ve usangaçlık onları yıldırır.

Eğer onlarla yolunu şaşırarak (yanlışlıkla) çölü aşarak gidersen, esip giderler. Ne ova ne yüksek dağ onları aciz bırak(a)maz.

Eğer onlarla ava çıkmayı istersen; avladıkların çoğunlukla geyikler, dağ keçileri olur.

Eğer onlarla kuşları avlamayı arzu edersen, avladıkların zayıf akbalar değil, kartallar olur.

Eğer bir gün onları cesur aslanlara musallat edersen, ne sık çalılıklar (ormanlar) ne de aslan yatakları sağlam kalır.

Eğer dizginleri binicilerinin ellerinde olmasa, neredeyse Anka Kuşu'yla birlikte uçacaklar.

⁴⁴¹ Söz konusu atların isimleri: Ğuzeylân, Şanât, Meymûn, Fehd, Manşûr, Necm, Bâz, 'Ifrit, Dehâm, Hâciz, Şabḥân, Hudeybân, 'Ubeyyân'dır.

⁴⁴² *Dîvânu'l-Habsî*, s. 88-89.

Bu sebeple kır atlar üzerindeki düşmanlar nasıl kuvvetli olsunlar (ki)? Savaş gününde şeytanlar (işte) o atlarla taşlanırlar.

Dağların zirvelerine sığınsalar dahi, düşmanlardan yenilgiye uğramış bir mülteci (kişi) bile kurtulamaz.

Yağmurlar yağarken karayı baştanbaşa kaplarlar. Dalgalarla boğuşarak denizleri katederler.

Şair, savaş için hazırlanmış olan atların cinslerine ve sayılarına değindikten sonra muhatabın gözlerinde canlandırırçasına her renkten atların varlığını haber vermiştir. Daha sonra peşpeşe mübalağa sanatıyla iç içe, canlı bir anlatım tarzıyla; atların neredeyse dağları yıkacak güçlerinden, rüzgârların bile onlarla yarışmayı göze alamayacağından, bitmek tükenmek bilmeyen enerjilerinden, giderayak kendilerini uçuracak hızlarından, onlarla ava çıkan binicinin iyi cins av hayvanlarını avlayacağından, karşılarında başka atlara binmiş orduların dayanmasının imkânsızlığından ve dağları denizleri hızla aşıp gitmelerinden söz etmiştir. “تَسْتَعْرِقُ / Yağmurlar yağarken karayı baştanbaşa kaplarlar.” şeklindeki tasviriyile yağın yağmura eşlik eden kalabalık at sürüsünün bir ovayı baştanbaşa kaplayışını, dinleyiciye adeta izletmiştir. Böylece âmâ bir şair için yine başarılı denilebilecek bir at tasviri örneği sunmuştur.

Öte yandan şair at tasvirini dağ, ova, deniz, kara, orman, yağmur gibi hareketsiz tabiat tasviri öğeleriyle birlikte kullanmış, yine geyik, akbaba, kartal, dağ keçisi gibi doğayla doğrudan ilintili hareketli unsurları da unutmamaktadır. Şairin at tasvirinde her çeşit at rengini anması, atların gücü ve süratlerinden bahsetmesi, yine “Eğer dizginleri binicilerinin ellerinde olmasa, neredeyse Anka Kuşu’yla birlikte uçacaklar.” ifadesinde at ile kuş cinsini yanyana zikretmesi eski Arap şiirinde özellikle de cahiliye şiirinde karşılaşılan hususlardandır. Nitekim Şâir Alkame (ö. 625) şiirinde “erguvânî renkteki kızıl at” motifini tasvir etmiş, Lebid (ö. 40/660) ise atını devekuşu gibi hızlı kullandığını ve atının güvercin gibi süzüldüğünü ifade etmiştir.⁴⁴³ Buna göre el-Habsî diğer kuşlara nispetle estetik yönü daha dikkat çekici olan “Anka Kuşu” motifiyle biraz daha masalsi bir tasvire meyletmiştir.

⁴⁴³ Nurettin Ceviz, “Mu’allaka Şairlerinin Şiirlerinde At Tasviri”, *Ekev Akademi Dergisi*, c. 3, S. 1, Bahar 2001, s. 273 ve 278.

2.7. HAMRİYYÂT

İçki ve içki meclislerinin tasvirini konu edinen şiir türü olan hamriyyât, gazel ve mucûn ile birlikte Arap edebiyatının dört temel şiir temasından biri olan “lehv”in alt konularından biridir.⁴⁴⁴ Hamr şiirlerinde; içkinin nitelikleri, kalitesi, yıllanmışlığı, rengi, insanın damarlarında akışı, kadeh vb. içki kapları, içkinin rezervi olan üzüm bağları, meyhaneleri, bu meyhanelerin müdavimleri, sâkî denen içki dağıtanları, şarkıcıları, sarhoşları, eğlenceleri vb. içki ve içki meclislerini temsil eden ve tamamlayan birçok unsur ele alınır.⁴⁴⁵

Hamriyyat, başta Yunan ve Latin edebiyatları olmak üzere çeşitli milletlerin edebiyatında kendisine yer bulduğu gibi Arap edebiyatının da muhtelif çağlarında yaygın bir tür haline gelmiştir. İçki içmek başta Cahiliye döneminde yaşanan hayatın bir parçası olarak lüks ve konforun, hakimiyet ve asaletin bir göstergesi olmuştur.⁴⁴⁶ Bu kültürün içinde yetişmiş Cahiliye şairlerinden A’sâ bizzat kendisi hem içki üretmiş, hem satmış, hem de içkiyi şiirlerinde tasvir etmiştir. Dolayısıyla Tarafe b. ‘Abd, ‘Amr b. Kulsüm (ö. 584) ve ‘Adiyy b. Zeyd gibi şairlerle birlikte Cahiliye döneminin başı çeken hamr şairi olmuştur. Ancak bu dönemdeki hamr şiirleri müstakil halde olmamış, tasvir maksadı güdülmeksizin kasidelerin girişinde ana temaya yardımcı temalar olarak yer almıştır.⁴⁴⁷ Sadru’l İslâm dönemi şiirlerinde ise İslâm’ın şaraba karşı tavrı nedeniyle içki tasviri yer almamıştır. Emevîler döneminde gelişen şehir hayatının yol açtığı zenginlik, refah ve eğlence saikleriyle bizzat halife Yezîd b. Muâviye, Velîd b. Yezîd (ö. 126/743) ve sarayın şairi Ahtal’ın şahsında şiirlerde tekrar işlenmeye başlayan hamriyyat, Abbasîler döneminde doğuda ve batıda zirveye ulaşmıştır. Bu dönemin şairi Ebû Nuvâs, Velîd b. Yezîd’in şiirlerinden esinlendiği hamriyyat kültürünü kendi şiirlerinde işlemekle birlikte, kattığı özgün manâlar ve hem kendisinden önce hem de sonrakilerde görülmemiş tasvirleriyle hamr şiirlerinin kapsam alanını genişletmiştir. Neticede bu dönemde müstakil kasideler ve

⁴⁴⁴ İbn Raşîk, *el-‘Umde*, I, 121; Ebu’l-Huseyn, *el-Burhân fî Vucûhi’l-Beyân*, s. 135.

⁴⁴⁵ Emîl Bedî’î Ya’kûb ve Mîşâl ‘Aşî, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fî’l-Luğa ve’l-Edeb*, II, 609; Altûncî, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fî’l-Edeb*, I, 416.

⁴⁴⁶ Muhammed Mustafa Heddâra, *İtticâhâtu’s-Şi’ri’l-‘Arabî fî’l-‘Karnî’s-Şânî el-Hicrî*, Dâru’l-Me’ârif, Kâhire, 1963, s. 473; ‘Abdu’n-Nûr, *el-Mu’cemu’l-Edebî*, s. 104-105; Altûncî, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fî’l-Edeb*, I, 416.

⁴⁴⁷ Heddâra, *İtticâhâtu’s-Şi’ri’l-‘Arabî fî’l-‘Karnî’s-Şânî el-Hicrî*, s. 474; Emîl Bedî’î Ya’kûb ve Mîşâl ‘Aşî, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fî’l-Luğa ve’l-Edeb*, II, 609; Altûncî, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fî’l-Edeb*, I, 416.

maḳtû'alar nazmedilmiş, böylece bu türde devrim yapılmıştır.⁴⁴⁸ Hatta kendileri içki içmedikleri halde sadece şiire letafet ve renk katmak için hıamr teması işleyen kimi şairler de olmuştur. Halife ve valilerin hapis ve dayak cezaları onları bu temayı işlemekten caydıramamıştır.⁴⁴⁹

Memluklu ve Osmanlı döneminde ise Ebû Nuvâs'ın şiirlerindeki kadar ayrıntılı şarap tasvirlerine sıkça rastlanmasa da, Şam bölgesindeki güzel tabiat manzaraları ve cezbedici doğa harikalarının şarap şiirlerinin yaygınlaşmasında önemli bir rolü olmuştur.⁴⁵⁰ Ayrıca zühd ve tasavvuf şiirlerinin yayılma alanı bulduğu söz konusu dönemde, şarabın kendisinden çok manevi yönü revaç bulmaya başlamış, bu vesileyle İbnu'l Fârid (ö. 633/1235), Muhyiddîn b. 'Arabî (ö. 638/1240) ve Abdulğani en-Nablûsî (ö. 1143/1730) gibi tasavvuf şairlerinin şiirlerinde şarap, ilahi aşkın bir sembolü olarak da işlenmeye başlamıştır.⁴⁵¹

el-Habsî'nin şiirleri bu açıdan ele alındığında, onun hıamriyyâta dair özel bir bab açmadığı, aynı şekilde müstakil bir şiir de nazmetmediği, ancak klasik dönem şiirlerde olduğu gibi kasidelerin dibâcesinde ana temaya hazırlık kabilinden bir tamamlayıcı tema olarak hıamr temasını işlediği görülmektedir. el-Habsî'nin hıamriyyâta yer verdiği şiirlerinin sayısı sadece 9 adet olup bunların 2 si methiye, geriye kalanı da gazeldir. Ancak bu temaya yer verdiği şiirlerdeki beyitlerin sayısına bakılırsa her biri adeta müstakil bir kaside uzunluğundadır. Şair ilgili beyitlerinde şarabın kalitesine, rengine, faydalarına ayrı ayrı değindiği gibi, içki meclislerinin canlı tasvirine de yer vermiştir. Şair daha önce "hissi gazel" başlığı altında bir kısmı incelenen "el-Muraḳḳışa" isimli 68 beyitlik uzun gazel şiirinin 30 beyitlik mukaddime kısmında gazele yardımcı temalar olarak peşpeşe hıamr, medih ve tabiat tasvirini işlemiş, 18 beyitlik hıamr temasında ise, şarap içmeye teşvik ettiği gibi içilecek şarabın rengini, kokusunu ve tadını şöyle betimlemiştir:⁴⁵² [Hezec]

أَلَا قَوْمُوا بِأَسْحَارِ بَلِيلِ عَيْرِ مِثْمَارِ
وَسِيرُوا خَفِيَّةً سَعِيًّا إِلَى حَانُوتِ خِمَارِ
وَكِيلُوهَا شِرَاءً لَوْ بَدَلْتُمْ أَلْفَ دِينَارِ

⁴⁴⁸ Mecdî Vehbe ve Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Luğati ve'l-Edebi*, s. 163; Emîl Bedî'î Ya'kûb ve Mişâl 'Aşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, II, 609-612.

⁴⁴⁹ Yalar, "Arap Şiiri", *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri-Tarih ve Problemler*, s. 342.

⁴⁵⁰ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 167-168.

⁴⁵¹ Bkz. Abdülkerim el-Yâfi, *Dirâse Fenniyye fi'l-Edebi'l-'Arabî*, 1. bs., Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrût, 1416/1996; 190-193; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 167.

⁴⁵² *Dîvânu'l-Habsî*, s. 305.

وَرُفُوها عَلَيْنَا بَا
لِيأَ غَيْرَ مُسْطَارِ
لَهَا لَوْنٌ كَلَوْنِ الْوَرِ
سِ أَوْ لَوْنِ الدِّمِ الْجَارِي
وَنَشْرُ فَاقَ نَشْرَ الْعَرَنِ
بِرِ الْهِنْدِيِّ وَالْدَّارِي
أَشْعَتْهَا تُعْطِي الشَّمَمَ
سَ فِي صُبْحٍ وَإِبْكَارِ
فَقَى مِنْهَا الزَّجَاجُ وَقَدْ
كَسَّتْهُ ضَوْءَ أَنْوَارِ

Haydi aysız bir gecenin seherinde kalkın.

Gizlice koşarak meyhaneye gidin.

Bin dinar harcasanız da satın almak için (şarabı) tartın.

Ekşi olmayan o babil şarabını bize muştulayın.

(Kırmızı) safran veya akan kan rengi gibi (kızıl) rengi var.

Hint amberi veya yerli amberin kokusuna üstün gelen bir kokusu var.

Pırıltısı sabahın ilk saatlerindeki (parlak) güneşi örter.

Cam (kadeh) onun kırmızı rengini aldı. Nurların ziyasını kadehe giydirmiş halde...

Şair, 4. beyitte şarabın ekşi olmamasını arzuladığı için Babil'e nispet edilen şarabı tercih etmiş, 5. beyitte rengini, kan kırmızısına veya kırmızı renkte olan Safran bitkisine benzetmiş, 8. beyitte ise bulunduğu kabın şarabın rengine boyandığını belirtmiş, 6. beyitte de miski amberden daha hoş kokusu olduğunu söylemiş, böylece şarabın üç temel özelliği olan rengini, kokusunu ve tadını tasvir etmiştir. Bu beyitlerin devamında şair şarabın yanında, şarap sofrasının bütünleyici unsurlarından olan nevaleye de dikkat çekmiştir:⁴⁵³ [Hezec]

وَحُبْرًا مِنْ نَقِيِّ الْبُرِّ
رِ مَعَهُ لَحْمٌ أَطْيَارِ
يُشَابُ بِسَمْنِ صَانٍ مَعِ
كَوَامِيخٍ وَأَبْرَارِ

Bir de beraberinde kuş eti ve saf buğday ekmeğini (hazır edin)...

Baharat ve sirke ile (kıvamı) korunmuş, eritilmiş bir tereyağı ile harmanlanmış...

el-Habsî, hâmr temasını yine hissi gazel temasıyla peşpeşe ele aldığı 9 beyitlik bir kasidesinin 7 beytinde şarabın hem bedene hem de ruha olan faydalarıyla birlikte yıllanmışlığını, yani kalitesini de şöyle dile getirir:⁴⁵⁴ [Tavîl]

⁴⁵³ Dîvânu 'l-Habsî, s. 306.

⁴⁵⁴ Dîvânu 'l-Habsî, s. 327.

أَحِبُّ إِتِشَافَ الرَّاحِ حُبًّا لِإِنَّهَا رِيَاضَةُ جِسْمِي بَلْ مَسْرَّةُ رُوحِي
 مُشَعَّعَةٌ لَوْ ذَاقَهَا دُو فَهَاهَةِ لِأَعْرَبَ فِينَا عَنْ لِسَانٍ فَصِيحِ
 وَلَوْ دُو سَقَامٍ ذَاقَهَا فِي سَقَامَةٍ لَعَايَنْتَهُ يَسْعَى بِجِسْمٍ صَحِيحِ
 إِذَا مَا أَدْرَتِ الْكَأْسَ يَمْنًا حَسِبْتَهَا بَجِيحِ جَرِيحِ أَوْ بَجِيحِ ذَبِيحِ
 تُحَدِّثُ عَنْ أَيَّامِ سَامٍ وَجُوهِهِمْ حَدِيثًا وَتَرْوِي يَوْمَ عَرْقَةِ نُوحِ
 أَلَا فَاسْتَعْنِي مِنْهَا غُبُوقًا وَعُغْلِي إِلَى أَنْ تَلَاقَى بِالْعَبُوقِ صُبُوحِي
 عَلَى النَّايِ وَالْمَشْنَا وَحَمِّ مُنْصَجٍ وَنَعْمَةِ عُودٍ وَاعْتِنَاقِ مَلِيحِ

Şarap yudumlamayı öyle severim ki. Zira o bedenimin idmanıdır. Hatta ruhumun neşesidir.

İşildar. Eğer konuşamayan kimse onu içerse, aramızda akıcı ve anlaşılır bir dille konuşmaya başlar.

Eğer hasta olan kişi hastalığı esnasında onu tadarsa, sıhhatli bir bedenle koştüğünü görürsün.

Kadehin uğurlu gelmesini arzu edersen, onu bir yaranın faydalı ilacı ya da bir kurbanın dermanı olarak mütaala edersin.

Önemli günlerden, ileri gelenlerin haber ve sözlerinden bahseder, Nuh Kavmi'nin boğulmasını anlatırsın.

Haydi akşam üstü ondan bana içirin de, sabahım akşamla tekrar buluşuncaya kadar beni hasta (sarhoş) etsin.

Ney ve udun ikinci teli, pişmiş et, udun perdeleri (ezgileri) ile birlikte ve bir güzelin boynuna sarılmış bir halde...

İlk beyitlerde şarabın bedene ve ruha olumlu etkisine değinen el-Habsî, 5. beyitteki “وَتَرْوِي يَوْمَ عَرْقَةِ نُوحِ / Nuh Kavmi'nin boğulmasını anlatırsın.” şeklindeki kinayeli ifadesiyle yıllanmış şarabı kastetmiştir. Buna göre içilecek olan şarap sıradan değil, çok eski, kıymetli ve kaliteli olmalıdır. Bir sonraki beyitte de, bu kalitedeki şarabı içerek, sanki yine şarap içeceği ertesi geceye kadar sarhoş kalmayı arzulamıştır. Son beyitte ise başta çalgı aleti olmak üzere içki meclisinin diğer asli unsurlarını da unutmamıştır.

Şairin Vali Süleyman b. Muhammed'i methettiği “el-Hamriyye” künyeli 81 beyitlik uzun methiyesinin, ana temadan önceki 46 beyitlik uzunca kısmında hamr ve gazel tamamlayıcı temaları bulunmaktadır. Hamr temasının işlendiği beyitlerde şarap

tasvirinin yapıldığı yukarıdaki beyitlerden farklı olarak içki meclisi birçok unsuruyla şöyle tasvir edilir:⁴⁵⁵ [Muctes]

فَعَرَّذُوا وَأَدِيرُوا وَدِيمَةَ الدَّنِّ وَالجِرِّ
مُدَامَةً عَتَّقْتُ مِنْ زَمَانِ كِسْرَى وَقَيْصَرَ
تَكْسُو الزُّجَاجَةَ نُورًا كَالشَّمْسِ بَلْ هُوَ أَنْوَرُ
مِنْ لَوْنِهَا صَارَ لَوْنُ الزُّ حَاجِ أَحْمَرَ أَصْفَرَ
بِهَا يَطُوفُ وَوَلِيدُ مُقَرِّطُ وَمُسَوَّرُ
وَبِنْتُ خَمْسٍ وَتَسَعٍ تُصَيِّ الْحَلِيمِ الْمُوقَّرِ
زَانَتْ بَوَّجِهِ صَبِيحٍ مَعْصَفِرٍ وَمُرْعَفَرٍ
وَقَدْ تَزِينُ بِفَرَجٍ جَعِدٍ أَثِيثٍ مُعَطَّرٍ
تَسْعَى بِكَأْسٍ دِهَاقٍ يَفُوحٍ مِسْكَاً وَعَنْبِرَ
وَطَعْمُ مَاءٍ لِمَاهَا كَطَعْمِ شُهْدٍ وَسُكَّرِ
جَعَلَتْ أَرْشُفَ فَاهَا طَوْرًا وَمِنْ كَاسِهَا مَرَّ

Şarap testileri ve çömlekler eşliğinde şarkı söylediler, oynadılar.

Kisrâ ve Kayser zamanından bu yana yıllanmış şarap (içtiler.)...

Kadehe güneş gibi bir ziya giydirdiler. Yok yok hatta ondan daha parlak.

Kadehin rengi; kırmızı, sarı şarapların rengini aldı.

Bol elbiseli ve takıları olan bir genç şarabı (içenler arasında) gezdiriyordu

Beş ve dokuz yaşlarında kız çocukları, nazik asilzadelerin hoşgörüsünü cezbediyor.

Sarıya ve za'ferân rengine boyalı güzel yüz ile süslenmiş(ler)...

Kokulu, bukle bukle örülü saçla bezenmişler...

Misk ve anber kokuları yayan dolu kadehlerle koşuyorlar.

(O) sıvıları (şarapları) tatmak, bal ve şekeri tatmak gibi...

Ağızları kadehlerden defalarca yudumlattı.

Görüldüğü üzere şair birinci beyitte içki meclislerinin değişmez unsurları olan içki kaplarını, şarkıyı ve eğlenceyi, ikinci beyitte içilen şarabın yıllanmışlığını, sonraki iki beyitte ise şarabın rengini betimlemiştir. Ancak bu defa önceki beyitlerden

⁴⁵⁵ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 180-181.

farklı olarak kırmızının yanı sıra sarı şarap tasvirini de, istiare sanatıyla süsleyerek eklemiştir. Sonraki beyitlerde ise yine bu meclislerin favorilerinden olan içki dağıtan sâkîleri gazel unsurlarıyla bütünleşmiş halde dikkatlere sunmuştur. Son beyitlerde ise şarabın cezbedici kokusu ve baldan tatlı olan tadının içeni defalarca yudumlattığı söz konusu edilmiştir.

Sonuç itibariyle el-Ḥabsî, ḥamriyyâtı şiirlerinde ana temaya hazırlık sadedinde ve çoğunlukla da lehviyyâtın bir diğer alt konularından olan, ayrıca ḥamr temasıyla uyumlu olan gazel ile içiçe veya peşpeşe bir tarzda işlemiştir. Bu da el-Ḥabsî'nin içkiye ve içki şiirlerine bir Ebû Nuvâs seviyesinde düşkün olmadığını, bu türü sadece şiirlerini edebî örf'e uygun bir kalıba dökmek veya daha gösterişli, çeşnili ve zarif kılmak için işlediği kanaatini oluşturmaktadır.

2.8. MERSİYE

İnsanoğlu; en çarpıcı ve kaçınılmaz gerçeği olan ölümden hep kaçmış, onu ancak dost ve yakınlarının başına geldiğinde hatırlamıştır. Zengin-fakir, yaşlı-genç, zenci-beyaz, kültürlü-cahil her insan yakın çevresindeki her bir ölüm olayından acılar çekmiş, kendi iç dünyasında yaslar tutmuştur. İşte bu yas tutmanın Arap Dili'ndeki karşılığı olan mersîye sözlükte, “ölenin iyiliklerini sayarak ağlamak, ızdırap çekmek, ağıt yakmak”,⁴⁵⁶ “şefkatli, nazik olmak”⁴⁵⁷ gibi anlamlara gelmektedir. Zira, kalpler ölüden hem muzdarip olur, hem de ona acır.⁴⁵⁸ Mersîye, şairlerin ciğerlerinden sökülüp gelen keder ve hüznü tercümân olduğu için, edebî gelenekte ruhları en çok etkileyen ve en üstün nâmeli şiir temâsı sayılmıştır.⁴⁵⁹ Arap edebiyatı eleştirmenleri, mersiyeyi medih temâsı kapsamına dahil etmişlerdir. Çünkü mersîye ölünün methidir. Onlara göre mersîye ile medih arasında şu hususlar dışında bir fark yoktur; birincisi, mersîye “كان”, “قضى نحبه” ve “تولى” gibi geçmiş zamana delalet eden lafızları barındırır. İkincisi, mersiyede sadece mevta övülürken, medihte memdûhun diğer insanlardan farkına da değinilir. Üçüncüsü, mersîye ölümün hemen ardından

⁴⁵⁶ Zeynuddîn Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî (ö. 666/1268), *Muhtârü's-Şihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed, 5. bs., el-Mektebetü'l-'Aşriyye, Beyrût, 1420/1999, s. 333.

⁴⁵⁷ Ahmed b. Zekerıyyâ er-Râdî İbn Fâris (ö. 395/1004), *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, 1. bs., thk. Muhammed İvağ Mur'ib vd., Dâru 'ihyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 2001, s. 421; er-Râzî, *Muhtârü's-Şihâh*, s. 26.

⁴⁵⁸ İbnu'l-Eğîr, *Cevheru'l-Kenz*, s. 531.

⁴⁵⁹ Ebû Osman 'Amr b. Baḥr el-Câhız (ö. 255/869), *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrût, 1423, II, 218; Şihâbuddîn Ahmed b. 'Abdilvehhâb en-Nuveyrî (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, 1. bs., Dâru'l-Kutubi'l-Veşâikî'l-Kavmiyye, Kâhire, h. 1423, V, 165.

söylenirken methiye uzun bir aradan sonra veya kişinin hali hayatında söylenir.⁴⁶⁰ Mersiyelerde başta yakın akrabalar olmak üzere toplumun önde gelen simalarının hayata gözlerini yummaları sonrasında, bir yandan yüreklere acı veren elem ve özlem duyguları dile getirilirken, diğer yandan yine esefle mevtânın güzel hasletlerinden söz edilir.⁴⁶¹ Bazı şairler şehirlere, medeniyetlere, hayvanlara ve ölümün yaklaştığını hissettikleri anda kendilerine de mersiyeler söylemişlerdir.⁴⁶²

Şevki Dayf, Arap mersiye mirasını “nedb” (الندب) “te’bîn” (التأبين) ve “azâ” (العزا) şeklinde üç sınıfa ayırmayı uygun görmüştür. Bunlardan nedb, ölenin ardından hüznün, elem ve özlemi dile getiren ağıt mersiyesi, te’bin bu kişinin takdire şayan meziyetlerine değinen övgü mersiyesi, ‘azâ ise ölümün kaçınılmaz gerçek olduğunu bildiren teselli mersiyesidir.⁴⁶³ Her üç çeşidin de dokunaklı, alışlagelmiş kolay lafızlarla ve uyumlu vezinlerle söylenmesi esastır. Ancak bu durum, mersiyelerin yeknesak nazmedileceği anlamına gelmemiş, özellikle ağıtın iyice yoğunlaştığı beyitlerde beyân ve cinas başta olmak üzere sanatlar bakımından zengin bir tablo söz konusu olmuştur. Mersiyelerin mukaddimelerine nesîb teşbîb, yani gazel temasıyla başlanması uygun düşmemekle birlikte; Dureyd b. Şimme, Ebû Du’âd el-‘İyâdî, en-Nâbiğa, Adî b. Zeyd ve İbn Hafâce gibi şairler ağıt şiirlerine gazelle başlamışlardır.⁴⁶⁴

Cahiliye döneminde cenaze merasimlerinde kadınlar tarafından terennüm edilen secili ve ahenkli ağıtlar, daha sonra manzum kalıplara dökülmeye başlayınca mersiyeler ortaya çıkmıştır. İslâmî dönemde savaşlarda şehit olan mücahitler için mersiyeler söylenirken, intikâmı teşvik eden ağıt şiirleri terkedilmiştir. Bu dönemde Hassân b. Sâbit ve Ka’b b. Mâlik öne çıkan mersiye şairleri olmuştur. Emevîler döneminde siyâsî mersiye tarzının yaygınlaşmasıyla beraber, taziyeler de mersiyelere eklenmiştir. Abbâsîler döneminde ise birçok şair tarafından Bermekî Âilesi için ağıt şiirleri nazmedilmiş, ayrıca ilk defa hayvanlar için mersiye söylenmeye başlanmıştır. Ebû Nuvâs bu şairlerdendir. Sonraları gerek Memluklar, gerekse Osmanlı döneminde geleneksel çizgide mersiye söyleme devam etmiştir.⁴⁶⁵

⁴⁶⁰ Kudâme b. Ca’fer, *Naḳdu’ş-Şi’r*, s. 33; el-‘Askerî, *Kitâbu’ş-Şinâ’ateyn*, s. 131; Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri”, s. 120.

⁴⁶¹ er-Râfi’î, *Târîhu Âdâbi’l-‘Arab*, III, 81.

⁴⁶² Sirâcuddîn Muhammed, *er-Risâu fi’ş-Şi’ri’l Arabî*, Dâru’r-Râtibi’l-Cami’iyye, Beyrût, tsz., s. 6.

⁴⁶³ Sevki Dayf, *er-Risâ*, 4. bs., Dâru’l-Me’arif, Kahire, tsz., 5-6; Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, s. 289.

⁴⁶⁴ Maṭlûb, *Mu’cemu’n-Naḳdi’l-‘Arabiyi’l-‘Kadîm*, II, 8-9; M. Faruk Toprak, “Mersiye”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 215 ve 217.

⁴⁶⁵ Sirâcuddîn Muhammed, *er-Risâu fi’ş-Şi’ri’l Arabî*, s. 5-6.; M. Faruk Toprak, “Mersiye”, s. 215-216; Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 130-132.

el-Habsî'nin divanının 12. ve son babı mersiye ve taziyelere ayrılmıştır. Bu babta 241 beyitten oluşan 5 adet müstakil mersiye vardır. Şair mersiyelerinden ikisini kendileriyle çok yakın gönül bağı bulunan iki imam Bela'rab b. Sultân ve Sultân b. Seyf için, diğerlerini de Vali Muhammed b. Yûsuf b. Tâlib el-'Abdî, Fakîh Nâsır b. Hâmîs b. Ali el-Humrâşidî ve İmam 'Adiy b. Mürşid'in eşi Şeyha binti Rabî'a b. Süleymân için söylemiştir. Şairin bu mersiyelerinde nedb, te'bîn ve 'azâ türlerinin her üçünü de görmek mümkündür. Mersiyelerinde hem gönlündeki acıyı muhatabıyla paylaşmış, hem mevtanın övgüye layık gördüğü vasıflarını bir bir saymış, hem de çeşitli saiklerle teselli bulmaya çalışmıştır. Burada, zikredilen şahısların ve övüldükleri beyitlerin hepsine değil, özellikle ağıtların yoğunlaştığı beyitlerden uygun olanlarına yer verilecektir.

Bela'rab b. Sultân, kendi yaptırdığı ve kardeşi tarafından ölüme terkedildiği Cebrîn Sarayı'nda vefat edince oraya defnedilmiş, bunun üzerine Şair el-Habsî ölümünden derin teessür duyduğu bu imam için 38 beyitlik bir mersiye söylemiştir. İlk yedi beyti gazel olan mersiye, sekizinci beytinden itibaren şöyledir:⁴⁶⁶ [Başît]

تَاللّٰهِ مَا هَذِهِ الدُّنْيَا وَرُحْرُوقُهَا	إِلَّا كَتَاوِيلٌ أَضْعَافٌ مِّنَ الْحُلْمِ
وَكَمْ حَوَىٰ هَذِهِ يَا صَاحِبَ مِنْ مَلِكٍ	أَبَادُهُ هَادِمٌ اللَّذَاتِ وَالنَّعْمِ
وَكَمْ أَعَانَتْ وَكَمْ أَعْنَتْ وَكَمْ رَفَعَتْ	وَكَمْ أَمَاتَتْ وَكَمْ أَفْنَتْ مِنَ الْأُمَمِ
لَوْ أَنَّهَا هَذِهِ يَا صَاحِبَ دَائِمَةٍ	لَنَا لَدَامَتْ لِحَيْرِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ
مُحَمَّدِ الْمُصْطَفَى الْمُخْتَارِ سَيِّدِنَا	لَوْلَاهُ مَا صَلَّتِ الدُّنْيَا وَمَ تَصُمِّ
صَلَّىٰ عَلَيْهِ إِلَهَ الْعَرْشِ مَا صَدَحَتْ	وَرَقًا وَمَا خَطَرَ الْمَاشِي عَلَى قَدَمِ
فَمَا بَكَيتُ عَلَى مَالٍ وَلَا وَلَدٍ	وَلَا عَلَىٰ إِبِلٍ أَبْكِي وَلَا نَعَمِ
وَلَا دِيَارٍ أَحْبَبَاءٍ عَفْتُ وَخَلْتُ	وَلَا عَلَىٰ طَلِّ بَالٍ وَلَا خِيَمِ
وَلَا فَتَاةٍ تَرِيكَ الشَّمْسِ كَاسِفَةً	وَتَشْرَكَ اللَّيْلِ بِأَهٍ غَيْرِ مُرْتَكِمِ
لَكِنِ عَلَىٰ مَنْ وَرِثْتُ الْحُزْنَ بَعْدَهُمْ	كَادَتْ بِلَادُهُمْ تَبْكِي لِفَقْدِهِمْ
لِلَّهِ طَيِّبٌ بِدْيَاكَ الزَّمَانِ مَضَىٰ	عَنَّا وَلَكِنِ طَيِّبُ الذَّمْرِ لَمْ يَدُمِ
كَيْفَ الْبَقَاءُ وَكَيْفَ الْحَالُ بَعْدَهُمْ	هَلْ يَسْتَوِي بَدَنٌ حَيًّا بِلَا نَسَمِ

⁴⁶⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 509-510.

And olsun! Bu dünya ve süsleri birtakım karmakarışık rüyaların sonucundan ibarettir.

Dostum! Bu (dünya) ağız tadını ve lezzetleri ansızın yarıda bırakanın (ölümün) helak ettiği nice kralları içinde bulundurdu.

Bu (dünya) milletlerden nicelerine arka çıktı, nicelerini zengin etti, nicelerini (şanını makamını) yükseltti, nicelerini öldürdü, nicelerini harcadı.

Ey dostum! Eğer bu dünya hayatı hakkımızda daimi olsaydı, (öncelikle) Araplar'ın ve Acem'in en hayırlısı için devamlı olurdu.

(Yani) Seçilmiş olan efendimiz Muhammed Mustafa (s.a.s.) için (ebedi kılınır). Eğer o olmasaydı, dünya(dakiler) ne namaz kılar ne de oruç tutardı.

Kül rengi güvercinler şakıdığı ve salına salına yürüyenler devam ettiği sürece arşın sahibinin salâtı (lütfu) onun üzerine olsun!

Ne (kaybetmiş olduğum) mala, ne evlada ağladım; (bundan sonra da yine) ne deveye, ne de koyuna ağlarım.

Ne gelip geçmiş ve yok olmuş sevdiklerimizin diyarına, ne de köhne enkaz kalıntılara ve çardaklara (ağladım).

Ne güneşi karanlık, ne de geceyi karanlıktan aydınlığa terk eden (güzel) genç kıza (ağladım).

Ancak hüznü kendilerinden miras aldığım ve kaybettikleri için neredeyse ülkelerinin (bile) onlara ağladığı kimselere ağladım.

Allah aşkına! Şuncacık zamanın tatlılığı bizden geçip gitti. Ama (o) aslanın hoşnut eden günleri devam etmedi.

Onlardan sonra (ölmeyip bu dünyada) kalış nasıldır? Onlardan sonra hal(imiz) nasıldır? Soluksuz (nefessiz) bir beden (canlı bir şekilde) ayakta kalabilir mi?

Yukarıdaki şiirin ilk altı beytini “Azâ” (Teselli), ikinci altı beytini de “Nedb” (Ağıt) mersiyelerinden saymak mümkündür. Zira şair ilk altı beyitte insanların en hayırlısı olan Hz. Muhammed'e (s.a.s.) dahi yar olmadığına, nice hükümdarlara ve zenginlere kalmadığına, dolayısıyla hiç kimseye kalmayacağına dair bir iç konuşma yaparak önce kendisini teselli etmiş, sonraki 6 beyitte ise de mahrum olduğu bir dünyalığa değil, sadece kaybettiği güzel insana ağladığını belirterek ağıt yakmıştır. Şair yukarıdaki beyitlerin devamındaki 6 mısradaki İmam Belâ'rab'ın beldesi olan “Cebrîn” ile övünmüş, daha sonra da kasidenin sonuna kadar te'bîn/övgü mersiyesi söylemiştir. Dolayısıyla sadece bu kasidesinde klasik şiirde bulunan her üç sınıf

mersiyeye de yer vermiştir. Şiirin mukaddimesine gazel temasıyla başlaması mersiyenin ruhuna zıt olsa da, diğer dört mersiyeye doğrudan ana temayla başlangıç yaptığı göz önüne alındığında, bu durumu şairin İmam Bela'rab'a olan özel sevgisine bağlamak mümkündür.

el-Habsî, diğer imam Sultân b. Seyf⁴⁶⁷ için nazmettiği 44 beyitlik mersiyesinin mukaddimesinde te'bîn teması icrâ ettikten sonra 27. beyitle birlikte imama ağıt yakar:⁴⁶⁸ [Başît]

يَا أَشْرَفَ الشُّرَفَا يَا رَاحِمَ الضُّعْفَا	يَا سَيِّدَ الْخُلَفَا يَا أَحْكَمَ الْحُكَمَا
مَنْ لِلْمُرُوءَةِ يَا سُلْطَانَ بَعْدَكُمْ	وَمَنْ يُجَامِي إِذَا مَا حَادِثٌ هَجَمَا
وَمَنْ يُقَالُ الْأُمُورَ الْبَاهِظَاتِ إِذَا	حَمَّ الْمُقَدَّرُ أَوْ صَرَفَ الدَّنَا صَدَمَا
يَا صَدَمَةً صَدَعْتَ مَا كَانَ مُجْتَمِعًا	وَفَرَّقْتَ جَمْعَ شَمَلٍ كَانَ مُلْتَمِعًا
مَا كُنْتُ أَحْسِبُ أَنَّ الشَّمْسَ تُدْفَنُ فِي	بَطْنِ الْبَسِيطَةِ لَكِنْ زُيِّنَتْ بِكُمْ
عَلَيْكَ يَا بُحْلَ سَيْفٍ طَوْلَ مُدَّتِنَا	تَنْهَلُ أَعْيُنُنَا بَعْدَ الدُّمُوعِ دَمَا
فَكَيْفَ نَنْسَى جَمِيلًا أَنْتَ صَاحِبُهُ	وَكَيْفَ نَعْمَطُهُ أَوْ نَكْفُرُ النَّعْمَا
وَنُحْنُ لَوْلَاكُمْ عِشْنَا بِمَسْكِنَةٍ	بَيْنَ الْأَنَامِ وَمَتْنَا جُوعَةً وَظَمَا
سَقَى الْمُهَيِّمِينَ قَبْرًا أَنْتَ سَاكِنُهُ	بِهَامِلٍ مِنْ خِلَالِ السَّارِيَاتِ هَمَى

Ey soylular soylusu, ey zayıflara acıyan, ey halifelerin efendisi, ey bilgiler bilgesi!

Sizden sonra mertliğe aday olan kimdir ey sultan(im)! (Tebanıza) bir badire saldırdığında, onları himaye edecek olan kimdir?

Kaderde olan gerçekleşip de felaketler (bizi vurduğunda) ağır işlerin üstesinden kim gelecek?

Ey birlik olanı parçalayan, (şer) ittifakı oluşturanları bölen darbe (tokat)!

Güneşin arzın (toprağın) böğrüne gömüleceğini (hiç) ummazdım. Ancak arz siz ikinizle (yani sen ve sultan baban) ile süslendi (şereflendi).

(Bundan sonraki) hayatımız müddetince, gözlerimiz gözyaşı akıttıktan sonra sen (gözlerimize) kan akıtacaksın ey Seyf'in oğlu!

⁴⁶⁷ Sultân b. Seyf , Rustâk'ın Hâzem Nahiyesi'nde kendi inşa ettirdiği sarayında vefat etmiş ve yine oraya defnedilmiştir (Bkz. *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 514).

⁴⁶⁸ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 516-517.

Sen güzel olanın dostu iken, biz onu nasıl unuturuz, onu nasıl küçümseriz, ihsanlara nasıl nankörlük ederiz?

Eğer siz olmasaydınız biz mahlukat arasında zavallı bir halde yaşar, aç ve susuz olarak ölür (giderdik).

Müheymin (Gözetip kollayan) Rabbim, sakini senin olduğun kabri bulutların arasından akan (sağanak) yağmurla sulasın.

Geçmişte şairlerin birçoğu ağıt şiirlerinde, kaybettikleri kişilerin nesebine, soyluluklarına, toplumdaki ve kendi hayatlarındaki yerlerine mübalağa vb. sanatlarla süsleyerek vurgu yapmışlardır.⁴⁶⁹ el-Ḥabsî de yukarıdaki dizelerin ilk beytinde imamın soyluluğuna, altıncı ve yedinci beyitlerde de onu babasıyla birlikte anarak nesebine, daha sonra bir taraftan genel manada imamın toplumdaki ve kendi hayatındaki yeri ve önemine, diğer taraftan da dünyadan göçüp gittikten sonra hissedilen eksikliğine vurgu yapmıştır. Ayrıca dördüncü beyitte imamı düşmana atılan bir tokat, beşinci beyitte toprağa gömülen bir güneş olarak vasfederek, altıncı beyitte de toplumun akıtacağı gözyaşlarını kana benzeterek istiare sanatını uygulamış, böylece özellikle nedb/ağıt mersiyelerinin beyan sanatlarıyla süslenmesi ilkesine uyarak ananevî çizgiye uygun davranmıştır.

Şair “Sîr Köyü”nde iken ölümü kendisine ulaşan Fakîh Nâsır b. Ḥâmîs b. Ali el-Ḥumrâşidî⁴⁷⁰ için nazmettiği 25 beyitlik mersiye için şu mısraları da yukarıdaki şiirde olduğu gibi beyân sanatlarıyla süslü olup, muhtevâ itibarıyla de etkileyicidir:⁴⁷¹

[Tavîl]

فَدِكْرُكَ فِي طَيِّ الضَّمَائِرِ نَازِلُ	أَيَا نَاصِرَ الْإِيمَانِ إِنْ غَبَّتْ فِي الثَّرَى
فَقَدْ بَقِيَتْ لِلنَّاسِ مِنْكَ الْفَضَائِلُ	أَنَّا صِرُّ إِنْ وَاَرَكَ رَمْسٌ عَنِ الْوَرَى
وَمَنْ عَنْهُ لِلْعِلْمِ الْمَشْرِفِ حَامِلُ	فَمَنْ لِلتَّقَى وَالْحَلْمِ مِنْ بَعْدِ نَاصِرِ
وَبَدْرٌ هُدَى تَحْتَ الْحِجَارَةِ آفِلُ	فَلِلَّهِ بَحْرٌ مَأْوُهُ غَاضٍ فِي الثَّرَى
سَنَاهَا فَوَارَاهَا الْحُصَى وَالْجُنَادِلُ	وَتَمَسُّ عُلُومَ ظَلَمَةِ اللَّحْدِ عَيْبَتِ
مَحَا إِثْرَهُ خَطْبٌ مِنَ الدَّهْرِ صَائِلُ	وَمَعْدِنُ زُهْدٍ أَصْلُهُ الْبِرُّ وَالتَّقَى
وَيَبْكِيهِ مُسْتَنْفَتٌ وَمُفْتٍ وَسَائِلُ	سَيِّبِكِيهِ طَوْلَ الدَّهْرِ حُرٌّ وَخَادِمٌ

⁴⁶⁹ Sirâcuddîn Muhammed, *er-Risâu fi 'Ş-Şi'ri'l-Arabî*, s. 5.

⁴⁷⁰ Şairin çağdaşı olup İmam Seyf b. Sultân'ın vefatından sonra oğlu İmam Sultân b. Seyf'e biat etmiş olan bir grup ulemâ arasında yer almıştır. (Bkz. el-Bedevî vd., *Delîlu A'lâmi 'Umân*, s. 159.)

⁴⁷¹ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 530-531.

فَلَا رَاعَهُ فِي ظَلْمَةِ اللَّحْدِ رَائِعٌ وَلَا هَالَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ هَائِلٌ

Ey imanı himaye eden/galip kılan (Nâsır)! Sen toprağın içinde kaybolup gittiysen bile, kuşkusuz senin hatıran gönüllerin kıvrımlarında oturmaktadır.

Ey Nâsır! Eğer bir kabir seni mahlukattan gizliyorsa, insanlar için senden geriye (nice) değerler kalmıştır.

Artık Nâsır'dan sonra takvâ ve hilme namzet olacak kimdir? (insanı) şerefli kılan ilmi ondan alıp taşıyacak olan kimdir?

Allah'ın bir denizi ki, suyu toprağın altına süzülüyor. Doğru yolu gösteren dolunay taşın altında batıyor.

Kabrin karanlığının parlaklığını gizlediği ilimler güneşi... böylece taşlar ve kayalar o güneşin üzerini örtüp sakladılar.

Kökü iyilik ve takva olan bir zühd madenidir o...üzerine atılıp onu alt eden bir felaket onun izlerini yok ediyor.

Çağ boyu hür köle (herkes) ona ağlayacak. (Hakkında) soru soran ve cevap veren herkes ona ağlar.

Kabrin karanlığında ne bir bitirim onu ürkütür, ne de kıyamet gününün dehşeti onu korkutur.

el-Ĥabsî'nin, Vali Muhammed b. Yûsuf b. Tâlib el-'Abdî⁴⁷² ve İmam 'Adiy b. Mürşid'in eşi Şeyha binti Rabî'a b. Süleymân⁴⁷³ için söylediği ağıt şiirleri de üslup ve muhtevâ itibariyle yukarıdaki şiirlerine yakın olduğu için burada değerlendirmeye alınmayacaktır. Şu kadarı varki, buraya kadar değinilen müstakil şiirlerin dışında şair, methiye ve hikmet gibi diğer bazı kasidelerinde de az da olsa mersiye temâsını işlemiştir. Örneğin bazı kasidelerin girişindeki atlâl temasında diyarlara ağıt yakmış,⁴⁷⁴ “el-Muyekkkıza” adlı öğüt şiirinde de kendi nefsi için ağlamıştır.⁴⁷⁵ Yine Sultân b. Seyf'in İran'a karşı kazandığı Bahreyn Zaferi vesilesiyle kendisini ve ordusunu tebrik ederek methettiği ve ilk 21 beyitlik bölümüne “Siyâsî Hayat” başlığı altında yer verilen “Bahreyniyye” künyeli 39 beyitlik etkileyici kasidesinin son mısralarında şair, savaştaki şehitleri de unutmamış, onları isim isim yad ederek arkalarından yas tutmuştur:⁴⁷⁶ [Tavîl]

⁴⁷² Bkz. *Dîvânu'l-Ĥabsî*, s. 520.

⁴⁷³ Bkz. *Dîvânu'l-Ĥabsî*, s. 518.

⁴⁷⁴ Bkz. *Dîvânu'l-Ĥabsî*, s. 135, 377 ve 529; es-Süveydî, *Şi'ru Râşid b. Ĥamîs el-Ĥabsî*, s. 163-165.

⁴⁷⁵ Bkz. *Dîvânu'l-Ĥabsî*, s. 382; es-Süveydî, *Şi'ru Râşid b. Ĥamîs el-Ĥabsî*, s. 150-153.

⁴⁷⁶ *Dîvânu'l-Ĥabsî*, s. 62-63.

وما ضَرَرْنَا مِنْ غَيْرِ مَوْتِ كِرَامِنَا
 كَحَمِيرِ الرَّكِي ابْنِ سَيْفِ بْنِ مَاجِدِ
 وَبَحْلِ عَزِينِ رَاشِدِ وَمَبَارِكِ
 وَمَنْ أَنَسَ ذَاكَ الْحَضْرَمِيِّ مُحَمَّدًا
 لِأَنَّهُمْ عَدَلُوا بِهَا وَخِيَارُ
 فَجَى بَعْدَهُ التَّوْمُ اللَّذِيدُ مُطَارُ
 سَلِيلِ غَرِيبٍ هُمْ هُدَيْتِ ذِمَارُ
 فَمَوْتُهُ لِلْمُسْلِمِينَ خُسَارُ
 شُجَاعِ كَفَّاحٍ لَمْ يُقَاوِمُهُ ضَيْعَمٌ
 وَعَضْبٌ وَعِىٌّ لَمْ يَنْبُ مِنْهُ غِرَارُ

Asilzâdelerimiz (kendi) ölüm(leri) dışında bize hiç zarar vermediler. Çünkü onlar adil ve seçkin kimselerdi.

Seyf b. Mâcid'in masum (yetişkin) oğlu Humeyr gibi ki, kendisinden sonra (gözlerdeki) uykunun yok olduğu bir yiğittir.

Azîz'in oğlu Râşid ile Ğarîb oğlu Mübarek'i de ... (Zira) haysiyet onlara hediye edildi.

Şu Muhammed Hadramî'yi de unutmadım. Çünkü onun ölümü Müslümanlar için kayıptır.

Mücadelenin cesur yiğidi ... avurtları geniş hiçbir aslan ona direnemediği gibi, hiçbir harp kılıcı da karşısında dayanamadı, ondan kaçamadı.

Şair bu mısralarda Sultan b. Seyf'in Bahreyn Savaşı için teçhiz ettiği orduda yer alan ve savaşta şehit olan Başkomutan Humeyr b. Seyf b. Mâcid ve ordunun diğer kahraman subayları Râşid b. 'Azîz el 'Azîzî, Mübârek b. Ğarîb el-Ğafîrî ve Muhammed b. Süleymân el-Hağramî'den bahsetmiştir.⁴⁷⁷ Şair, burada bir taraftan onların haysiyet ve yiğitliklerine vurgu yaparak te'bîn/övgü mersiyesi, diğer taraftan ölümlerinin ciddi bir kayıp olduğundan, ve bu nedenle kendi şahsında uykunun yok olup gittiğinden şikâyet ederek nedb/ağıt mersiyesi icrâ etmiştir.

Bütün bu mersiyeler üzerinde biraz düşünüldüğünde, el-Habsî'nin klasik manada ağıt şiiri söyleme geleneğini sürdürme amacı gütmesinden ziyade, sevdiklerini kaybetmesi sonrasında duyduğu derin teessürünü şiirle dillendirmeyi

⁴⁷⁷ İbn Razîk'ın verdiği tarihi bilgilere göre, İranlılar ile yapılan bu çetin savaşın ilk gününde Emir Humeyr ile birlikte 100 mücahit şehit olmuş, düşman daha fazla kayıplar vermiş, bunun üzerine Sultan b. Seyf ordunun başına Râşid b. 'Azîz'i görevlendirmiş, ikinci hamlede Ummanlılar 130 şehit verirken İranlıların 800'den fazla kaybı olmuştur. Sulţan b. Seyf bu kez Komutan Mübârek b. Ğarîb'i görevlendirmiş, yapılan üçüncü hamlede bu komutanla birlikte 200 şehit verilmiş, düşman ise yine daha fazla hüsrân yaşamış, dördüncü hamlede harp sancağını alan Muhammed b. Süleymân el-Hağramî ile birlikte 400 şehit daha verilmiş, son hamlede Sa'îd b. Râşid el-Ğafîrî kumandasındaki Umman ordusu İran Ordusu'na ağır darbe indirerek savaşı kazanmış ve zaferin sembolü olarak Bahreyn'e 'Urâd Kalesi inşâ edilmiş, Nâsır b. Muhammed de oraya vali olarak görevlendirilmiştir. (Bkz. İbn Razîk, *es-Şahîfetu'l-Kahtâniyye*, V, 249-250.)

hedeflediği anlaşılacaktır. Zira onca imam, vâli, kadı, akraba ve dostlarla içli dışlı olmasına karşın aralarından sadece belli şahısları seçerek arkalarından yas tutması, kendilerinin şairin hayatında çok şey ifade ettiğini ve her birinin ayrı bir yeri olduğunu açıklamaktadır. Kaldığı, ölüp gitmiş insanların ardından ağıt şiiri yazarak onlardan bir maddi kazanç umması da mümkün görünmemektedir. Bunlardan İmam Bela'rab ile Sulţân b. Seyf'in ise onun hayatında önemli yerleri olduğunu ayrıca söylemek gerekir. Çünkü ilki çok küçük yaşta yetim ve öksüz kalmış olan şairin bakımını üstlenerek ona ana ve baba olmuş, eğitimini üstlenerek de öğretmeni olmuş, ikincisi de evli ama yine geçimini sağlamaktan aciz olan görme engelli şaire sarayında özel bir yer tahsis etmiştir.

Son tahlilde mersiyelerin mukaddimelerinde göze çarpan tema farklarına da kısaca değinmek gerekirse; şairin bu şiirlerin ilkinde gazel, ikinci ve beşincisine doğrudan ana tema, üçüncüsüne atlâl ve hikmet, dördüncüsüne ise hikmet temasıyla giriş yapması, mersiyelerinde kolayca kaçarak monoton bir tarz izlemek yerine, şiirinin konusu olan şahsın öne çıkan kimliğine ve şairin anlam dünyasındaki konumuna göre uygun olan şablonu yerleştirdiği izlenimini vermektedir.

2.9. URCÛZE

Urcûze terimi, kök itibarıyla sözlükteki “recez” kelimesinden türemiştir. Kelime anlamı “develerin kuyruk dökümü kemiğinde tezahür eden ve deve ayağa dikilirken onun ayak veya bacaklarını titreten, neticede tekrar yere kapaklanmasına neden olan illet”⁴⁷⁸ demek olan recez, Arap şiirinde Halil b. Ahmed'in aruz sisteminde üçüncü dairededeki bahirlerden (hezec, recez, remel) biri olup, genel sıralamada yedinci bahirdir. Zihaf ve illet durumlarına fazlasıyla maruz kalması sebebiyle sarsıntıya uğradığı için, Halil b. Ahmed tarafından sözlük anlamıyla irtibatlı olmak üzere böyle isimlendirilmiştir. Recez bahrinde yazılmış olan kasidelere “أرجوزة” (urcûze) denir.⁴⁷⁹ Urcûzeler, nesirdeki secili anlatımlar gibi olsa da, vezinli oluşu onun şiir kategorisinde yer almasını sağlamıştır. Kafiyeli nazmedildiği gibi, her beyti sadece kendi içinde kâfiyelenmiş olan “müzdevice” formunda söylenmiş örnekleri de vardır. En kolay vezin olduğu için Arap edebiyatındaki ilk ibtidâî şiirler bu vezinde

⁴⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, V, 349.

⁴⁷⁹ Tefik Rüşti Topuzoğlu, “Recez”, *DİA*, Ankara, 2007, XXXIV, 509.

söylenmiş, didaktik şiirler de bu vezinde kaleme alınmıştır.⁴⁸⁰ Duygu yoğunluğu taşımaması ve sanat yoksunluğu olması nedeniyle de kimi eleştirilenler ve edebiyatçılar urcûzeyi şiir saymadıkları gibi, kimisi de kasidenin en alt tabakası kabul etmişlerdir. Bu durumdan yola çıkarak urcûze nazmedene şair değil, râciz diyenler de olmuştur.⁴⁸¹

Arap edebiyatında urcûze türü şiiri ilk defa kimin nazmettiği bilinmemekle birlikte, Arap şiirinin en eski örneklerinde, çoğunlukla “ânî ilhamların ve irticalen dile dökülen ifadelerin ürünü” demek olan halk şiirlerinde ikişer üçer beyit halinde yer almıştır. Bu nedenle örnekleri zamanımıza az gelmiştir.⁴⁸² Sadru’l İslâm döneminde Hz. Peygamber (s.a.s.) bu tarz şiirleri ilk dinlediğinde beğenmiş ve kendi şairlerine de tavsiye etmiştir.⁴⁸³ Böylece Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde yaşamış olan şair el-Ağleb el-‘Iclî (ö. 21/642) ile başlayan süreçte urcûzeler kaside gibi dahili bir iç düzene sahip uzun şiirler halinde yazılmaya başlanmış, ‘Accâc (97/715) ve 400 beyitlik urcûzesiyle İslâm’ın en fasihi ve râcizi sayılan Ru’be, bu alanda en önemli simalar olmuştur.⁴⁸⁴

Urcûzeler Abbâsiler döneminden itibaren İslâmî ilimler, tarih, edebiyat, tıp, matematik vb. birçok ilim dalının belli başlı konularının işlendiği bir tür haline gelmiş, böylece başta Beşşâr b. Burd, Ebu’l Atâhiye ve İbnu’l Mu’tez olmak üzere birçok şair eserlerinde bu türe yer vermişlerdir. Devam eden süreçte, İbnu’l-Hebbâriye’nin Kelîle ve Dimne tarzındaki 2000 beyitlik *eş-Şadih ve’l-Bâğim*’i, İbn Mâlik’in (ö. 672/1273) Arap gramerine dair yazdığı *el-Elfiyye*’si, İbnu’l Mutfennin’in miras hukukuna dair olan *el-Urcûzetu’r-Rahbiyye*’si, İbn ‘Abdurabbih’in (ö. 328/940) *el-‘Ikdu’l-Ferîd*’i içinde yer alan ve savaşları anlatan 445 beyitlik manzumesi, Feridüddîn Attar’ın (ö. 618/1221) *Manţiku’t-Ṭayr* adlı 5000 beyitlik tasavvufî mesnevisi, didaktik şiir türünde tarih sahnesinde öne çıkan eserler olmuştur.⁴⁸⁵

⁴⁸⁰ Emîl Bedî’î Ya’kûb ve Mîşâl ‘Aşî, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fi’l-Luğa ve’l-Edeb*, I, 76; Altûncî, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fi’l-Edeb*, II, 474.

⁴⁸¹ Ebu’l-‘Alâ Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân el-Ma’arrî (ö. 449/1057), *Risâletu’l-Ğufrân*, 9. bs., thk. ‘Âişe Abdurrahmân, Dâru’l-Ma’ârif, 2009, s. 375; Ebu’l Ferec el-İşfahânî, *Kitâbu’l-Eğânî*, thk. Abdulkerim İbrahim el-‘Azvâvî, Merkezu Tahkîki’t-Turâs, Mısır, 1993, XVIII, 18; Altûncî, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fi’l-Edeb*, II, 474.

⁴⁸² İbn Kuteybe, *eş-Şi’r ve’s-Şu’arâ*, II, 599; Topuzoğlu, “Recez”, s. 509; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 196.

⁴⁸³ el-Câhîz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, I, 240.

⁴⁸⁴ Altûncî, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fi’l-Edeb*, II, 474; Topuzoğlu, “Recez”, s. 509.

⁴⁸⁵ Topuzoğlu, “Recez”, s. 509; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 196.

Osmanlı döneminde ise şairlik yönü de olan bazı ilim adamları, mütehasıs oldukları ilim dalında lüzum gördükleri konularda urcüzeler kaleme almışlardır. Ali el-Humeydî'nin (ö. 1005/1596) edebî sanatlara dair *Manzûme fi'l Cinas*'ı, Muhammed eş-Şubrâvî'nin (ö. 1172/1758) nahve dair *el-Manzûmetu's-Şubrâviyye*'si, yine el-Curcânî'nin (ö. 471/1078) *el-'Avâmilu'l Mie*'si ve fıkha ilişkin 1000 soru ve cevabının bulunduğu *el-Hûru'l-în* isimli eserleri bunlardan sadece bir kaçıdır.⁴⁸⁶

el-Habsî de didaktik şiir söyleyen şairler kervanında yer almıştır. Onun divanındaki tek urcüzesi, “Enîsetu'l-Vahîde” olarak isimlendirdiği ve muzdevic kafiyeli olarak düzenlediği 95 beyitlik manzûmesidir. el-Habsî bu şiirinde felsefe, astronomi ve tıp gibi aklî ilimlerin kapsam alanına giren “Anâsır'ı Erba'a” (Dört temel element) ve “Ahlât-ı Erba'a” (dört temel sıvı karışımı)nı ele almış, ayrıca 12 insan burcunun bu asıllardan çeşitli açılardan nasıl etkilendiğini muhabatına öğretmeyi hedeflemiştir. Şair ana temaya geçmeden önce Allah (c.c.)'ın sıfatlarını vesile eyleyerek ona hamdu senada bulunur:⁴⁸⁷ [Recez]

الْحَمْدُ لِلَّهِ	الْوَهَّابِ	الْبَارِي	الْخَالِقِ	الْمُهَيِّمِ	الْجَبَّارِ
الْمَالِكِ	الْمُقْتَدِرِ	الْقَهَّارِ	الْبَرِّ	الرَّحِيمِ	الْعَالِمِ
الْمُدَبِّرِ	الْأَمْرِ	الْمَلِكِ	الصَّمَدِ	الْمُسْتَعَانَ	الْوَاحِدِ
الْمُنْفَرِدِ	الْمُنْفَرِدِ	الْمُنْفَرِدِ	الْمُنْفَرِدِ	الْمُنْفَرِدِ	الْمُنْفَرِدِ
جَلَّ	عَنْ	الْأَشْبَاهِ	وَالْأَنْدَادِ	وَالصَّحْبِ	وَالْوَالِدِ
					وَالْأَوْلَادِ

Hamd, karşılıksız hibe eden, her şeyi yoktan var eden, kusursuz ve uyumlu yaratan, her şeyi gözetip kollayan, dilediğini zorla yaptırmaya muktedir olan...

Her varlığın sahibi, her şeyi kolayca yapan kudret sahibi, galip ve hakim, iyilik ve ihsanı bol, müminlere sonsuz ikram sahibi, gizli açık her şeyi bilen, çokça bağışlayan...

İşlere evvelden tedbir alan, kainatın sahibi, hiçbir şeye muhtaç olmayan, yardımına müracaat edilen, zat ve sıfatlarında benzeri olmayan, tek olan...

Pek yüce olup benzerleri ve ortakları bulunmayan; eşten, babadan ve çocuklardan münezze olan Allah'adır.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.s.)'e salât ve yine onunla birlikte ashabına da bolca selam eyler: [Recez]

ثُمَّ	صَلَاةُ	اللَّهِ	طَوَّلَ	الْأَبَدَ	عَلَى	النَّبِيِّ	الْمُصْطَفَى	مُحَمَّدَ
-------	---------	---------	---------	-----------	-------	------------	--------------	-----------

⁴⁸⁶ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, s. 197.

⁴⁸⁷ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 531.

مَفْرُونَةٌ بِكَثْرَةِ السَّلَامِ عَلَيْهِ مَعَ أَصْحَابِهِ الْكِرَامِ
مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ وَمَا لَيْلٌ هَدَى وَمَا شَدَا شَادٍ وَمَا حَادٍ حَادَا

Sonra Allah'ın salatu (rahmeti, ikramı) ebediyen onun nebisi Muhammed Mustafa (s.a.s) üzerine olsun.

Kendisine kıymetli ashabıyla birlikte bolca selam olsun.

Güneş doğduğu, gece yol gösterdiği, şarkıcı şarkı terennüm ettiği, kervancı başı develerine türkü söylediği sürece...

Hemen sonra şair doğrudan anâsır'ı erba'a (ateş, hava, toprak ve suya) vurgu yaparak, bunların birbiriyle ilişkileri ve tevarüs ettikleri asılları üzerinde durur ve böylece ana temaya geçiş yapar:⁴⁸⁸ [Recez]

فِي النَّارِ وَالرَّيْحِ وَفِي التُّرَابِ وَمَائِهِ الْعَامِرِ لِلْحَرَابِ
وَعَنْصُرُ الرِّيحِ أَخٌ لِلنَّارِ وَعَوْنُهُ فِي كُلِّ أَمْرٍ حَارٍ
وَعَنْصُرُ الْأَرْضِ أَخٌ لِلْمَاءِ سُبْحَانَ رَبِّ الْأَرْضِ وَالسَّمَاءِ
فَأَخْرَجَ النَّارَ مِنَ الْأَشْجَارِ وَفَجَّرَ الْمَاءَ مِنَ الْأَحْجَارِ
وَالرِّيحُ قَدْ أَرْسَلَهَا مُبَشِّرَةٌ بِمَا قَضَاهُ فِي الْوَرَى وَقَدَّرَهُ
ثُمَّ اسْتَوَى مُرَادُهُ بِالنَّارِ تَذْكَرَةُ الْأَبَابِ وَالْأَبْصَارِ
وَالْمَاءُ قَدْ أَحْيَا بِهِ الْعِبَادَا وَالْأَرْضُ قَدْ صَبَّرَهَا مِهَادَا

Ateşte, rüzgârda (havada), toprakta ve virane olan arazileri ihya eden suyunda.

Rüzgâr (hava) elementi ateşin kardeşidir. Onun (Allah'ın yardımı akıp giden tüm işte mevcuttur.

Yer (toprak) elementi ise su ile kardeştir. Yerin ve göğün sahibi noksanlıklardan münezzehdir.

Zira o ateşi ağaçlardan çıkarttı, suyu ise taşlardan fişkırttı.

Rüzgârı (arazilere yağmuru) müjdeleyici olarak gönderdi. Mahlukattaki kaza ve kaderi münasebetiyle...

Daha sonra gönüllere ve basiretlere mesajını iletmek için ateşi yarattı.

Suyla (da) kullar ihya oldu. Yeri de döşek kıldı.

⁴⁸⁸ Dîvânu'l-Habsî, s. 532.

Ardından sıra bu dört temel elementten kaynaklanan ve canlılar düzeyinde mizaç olarak karşılığını bulan “ahlât-ı erba’ a”nın mahiyetine gelmiştir.⁴⁸⁹ [Recez]

فَهَذِهِ الْأَرْبَعَةُ الْعَنَاصِرُ أَوْلَادُهَا بَوَاطِنُ ظَوَاهِرُ
وَأَصْلُهَا هَدَى الطَّبِيعَاتِ فِيهَا حَيَاةُ الْخَلْقِ وَالْمَمَاتُ
أَوْلَادُهَا الدَّمَاءُ وَالسَّوْدَاءُ وَبَلْغَمٌ وَالْمِرَّةُ الصَّفْرَاءُ
فَالْمِرَّةُ الصَّفْرَاءُ لِلْحَرَارَةِ مَعَ يُبْسِهَا مَسْكُنُهَا الْمِرَارَةُ
وَيَسْكُنُ الدَّمُ الْعَيْطُ الْكَبِيدَا وَالرِّئَةُ الْبَلْغَمُ فِيهَا رَكْدَا
وَتَسْكُنُ السَّوْدَاءُ فِي الطُّحَالِ لِأَنَّهَا عَضُدٌ ضَعِيفُ الْحَالِ

İşte bu dört unsurun (elementin) çocukları içe ve dışa ait olan şeylerdir.

Onların aslı kendisinde yaratılmışların yaşamı ve ölümü bulunan tabiata ait olan şeylerdir.

Bu asılların yavruları da kan, sevdâ, balgam ve safrâdır.

Safra kuru olmakla birlikte sıcaktır, meskeni de öddür.

Taze kan karaciğere yerleşir, balgam da akciğer de durur.

Kara sıvı dalakta meskündür, zira o mecalsiz bir pazudur (yardımcıdır).

Daha sonra şair bu dört sıvıdan hangilerinin dört elementten hangileriyle doğrudan ilintili olduğunu anlatır.⁴⁹⁰ [Recez]

طَبِيعَةُ الصَّفْرَاءِ طَبَعُ النَّارِ وَالِدُ طَبَعِ الْأَزْبَعِ الدَّوَارِي
وَأَصْلُ طَبَعِ الْأَرْضِ لِلْسَّوْدَاءِ وَالْبَلْغَمُ الْمَعْرُوفُ طَبَعُ الْمَاءِ
فَهَذِهِ مُرَكَّبَاتُ فِي الْبَشَرِ قَدْ رُكِّبَتْ لِتَنْفَعِهِمْ وَلِلضَّرْرِ
وَمَ تَكُنْ عَنْ طَبَعِهَا تَحُولُ دَلَّ عَلَى فَعَالِهَا دَلِيلُ

Safrâ'nın mizacı ateşin mizacıdır, kanın doğası ise toz kaldıran rüzgârın doğasıdır.

Yerin (toprağın) doğasının aslı da sevdâ (siyah su) içindir. (Şu) malum balgam da suyun doğasıdır.

İşte bu sıvılar insan da bileşke halinde bulunurlar. İnsanların faydası veya zararı için bileşirler.

Bu sıvılar kendi doğalarından engellenemezler. Etkin oluşlarına delil vardır.

⁴⁸⁹ Dîvânu 'l-Habsî, s. 533.

⁴⁹⁰ Dîvânu 'l-Habsî, s. 534-535.

Şair yukarıdakileri takiben bu sıvılardan her birinin yoğunluk ve hâkim olma durumlarına göre, burçların rolüyle insanda bedenî ve rûhî ne gibi menfi veya müspet etkilere yol açacağını nesir uslubuyla karışık şiirinde ayrıntılı bir şekilde dile getirmiştir. Ona göre Allah önce harareti (sıcaklığı), ondan da hareket ve hayatı; sonra soğukluğu, ondan da hareketsizlik ve ölümü yaratmıştır. Sonra yüksek göğü alçak göğe doğru harekete geçirmiş, böylece nemlilik ve kuruluşu yaratmıştır. Peşi sıra sıcaklığı kurulukla, soğukluğu da nemlilikle birlikte kılmıştır. Ardından göğü ikinci kez harekete geçirince dört temel elementi (ateş, hava, toprak ve suyu) yaratmıştır. Yukarıda bahsedilen dört sıvı bu elementlerden südür etmiştir. Safrâ sıcak ve kurudur, doğal ateşten türemiştir, insandaki yeri öddür. Balgam soğuk ve nemlidir, doğal sudan türemiştir, insan bedenindeki yeri akciğerdir. Kanla karışırsa insanda müzmin hastalıklara yol açar. Kan sıcak ve nemlidir, doğal havadan doğmuştur. İnsandaki yeri karaciğerdir. Sevdâ soğuk ve kurudur, fitrî topraktan doğmuştur. İnsandaki yeri dalaktır. Bu dört sıvıdan hangisi insanda hükümran olursa onun olumsuz etkileri görülür. En çetini de balgamdır. Sevdâvî olan burçlar boğa, başak ve oğlaktır. Boğa soğukluk ve kuruluşun en az bulunduğu, başak en fazla bulunduğu, oğlak ise orta düzeyde bulunduğu burçlardır. Balgamî olan burçlar; akrep, yengeç ve balıktır. Soğukluk ve nemlilik en fazla yengeçte, en az akrepte, orta düzeyde balıkta bulunur. Safrâvî olan burçlar; koç, aslan ve yay burçlarıdır. Bunların her biri sıcaklık ve kurulukta birbiriyle benzerlik arzederler. Demevî olan burçlar ise ikizler, terazi ve kovadır. Sıcaklık ve nemlilik en fazla terazide, en az kovada, orta düzeyde de ikizlerdedir. Bütün bu burçlar ilgili vasıflar bakımından Ay, Güneş, Mars, Jupiter, Satürn ve Merkür gibi güneş sistemindeki gezegenlerden etkilenmişlerdir. Şair urcûzesinin devamındaki beyitlerde ilgili burçlara sahip insanların karakter özelliklerinden de ayrı ayrı bahsetmiştir.⁴⁹¹

el-Ḥabsî'nin insanın fizyolojik, ahlâki ve psikolojik boyutlarına tesiri üzerinde durduğu ahlâtı erba'a nazariyesinin kaynağı, esasen Antik Çağa kadar uzanmaktadır. Eski Mısır'da ilgili dört sıvının insan vücudunda dengede olduğu durumda sağlığın temin edileceği, bu sıvıların kirlenmesi veya dengelerinin bozulmasının da hastalıklara yol açacağı anlayışı hakim olmuştur. Phythagoras, dört ana yönle birlikte dört temel element ve dört sıvının doğaya hükümran olduğunu belirtmiş, Sicilyalı Empedokles (492-432) bu fikirleri benimseyerek; evrenin ateş (kuru-sıcak), hava

⁴⁹¹ Bkz. *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 533-540.

(yaş-sıcak), su (soğukyaş), toprak (soğuk-kuru) gibi esas ve tali derecede birbirinin aksi dört temel öğeden oluştuğunu iddia etmiştir. Patolojinin babası sayılan Hipokrates de onlardan aldığı teoriyi biraz daha geliştirerek insan bedeninde uygulamış, böylece humoral patolojiyi icat ederek teoriye son şeklini vermiştir.⁴⁹² Bu başlık altında ele alınan veriler ışığında, şairin ahlâtı erba'a'da Hipokrates'in nazariyesinden etkilendiğini söylemek imkân dahilindedir. Zira tahsilini tamamladığı Cebrîn Medresesi'nde tıp ve felsefe dersleri verildiği gibi şair bazı şiirlerinde zaman zaman Hipokrates'in tıbbına telmihler yapmıştır.⁴⁹³

Şairin recez bahrinde nazmettiği 4 şiiri daha vardır. Bunlardan üçü maqtû'a, biri ise sadece 7 beyitlik bir kasidedir. Ancak bunların hiçbiri urcûze yani didaktik şiir formunda nazmedilmemiştir. Zira ikisi methiye, diğer ikisi de rüyaya dair hikmet şiirleridir.⁴⁹⁴

2.10. DİĞER KONULAR

el-Ḥabsî'nin divanında “fahr” (övünç) dair bazı beyitler bulunsa da bunlar müstakil bir başlık altında incelenecek yoğunlukta değildir. Bu nedenle ilgili beyitler özetle bu başlık altında incelenecektir. Şairin kendisi ve nesebiyle övündüğü bazı beyitlerine hayatıyla ilgili kısımda temas edilmişti. Burada devleti ve içinde yaşadığı şehirle ilgili kimi fahr beyitlerine yer verilecektir. Aslında onun şu beyti dikkate alınacak olursa, haklı sebepler dışında övünmekten hoşlanmadığı ve neden çok sayıda fahriyyât nazmetmediği de anlaşılacaktır:⁴⁹⁵ [Basîṭ]

لَا فَخْرَ إِلَّا لِدِي عَقْلٍ وَذِي أَدَبٍ لَا تَحْسَبِ الْفَخْرَ مَأْكُولًا وَمَلْبُوسًا

Övünme ancak akıl ve edep sahibi içindir. Zannetme ki övünmek yenilir ve giyilir cinstendir.

Şair devlet başkanı Sultân b. Seyf ile iftihar eder:⁴⁹⁶ [Basîṭ]

فَلَا فَخَاژَ وَلَا بَجْدَ وَلَا شَرْفَ إِلَّا لِمَنْ سَادَنَا بِالْأَصْلِ وَالْمَالِ

Övünç, şan ve şeref ancak bizi nesli ve malıyla yöneten önderimizde vardır.

İmâm Bela'rab b. Sultân için söylediği mersiyesinde onun ve kendisinin yaşadığı Cebrîn şehriyle kıvanç duyar:⁴⁹⁷ [Basîṭ]

⁴⁹² Muhittin Eliaçık, “Fuzûlî'nin Sihat-u Maraz'ında Ahlât-ı Erbaanın İşlenişi ve Bir Tıp Eseri Terceme-i Hulâsa-i Tıb İle Mukayesesî”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 27, Ocak 2010, s. 134.

⁴⁹³ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 533.

⁴⁹⁴ Bkz. *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 17, 110, 543.

⁴⁹⁵ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 114. Ayrıca bkz. es-Süveydî, *Şi'ru Râşid b. Ḥamîs el-Ḥabsî*, s. 141.

⁴⁹⁶ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 65. Ayrıca bkz. es-Süveydî, *Şi'ru Râşid b. Ḥamîs el-Ḥabsî*, s. 145.

يَا لَيْتَ دَارِيَّ مَعَ كُلِّ الدِّيَارِ فَدَى
 دَارُ حَوْتِ كُلِّ شَيْءٍ مَا حَوْتِ عَشْرًا
 فَأَنْظُرُ إِلَى الْعَيْسِ وَالْحَيْلِ الْعِتَاقِ وَكُلِّ
 وَأَنْظُرُ إِلَى الْحَيْرِ وَالْوَفَادِ قَدْ نَزَلُوا
 وَأَنْظُرُ إِلَى كُلِّ شَيْءٍ لَا يُشَاكِهُهُ
 قَفَّ بِالْبِلَادِ حَذَا الْحُصْنِ الْمُئَيِّفِ وَسَلَّ
 لِأَرْضِ بَيْرِينَ دَارِ السَّادَةِ الْبُهَمِ
 مِنْهُ الدِّيَارِ وَقَدْ فَاقَتْ عَلَى إِرَمِ
 الطَّيْرِ وَالضَّانِ وَالْأَرَامِ الْعَنَمِ
 بِقُرْبِهِ وَهُوَ يُعْنِي جَائِعًا وَظَمَى
 شَيْءٍ مَعَ الْعَرَبِ الْعَرَبَاءِ وَالْعَجَمِ
 يُخَيِّرُكَ مَا حَالُهُ مِنْ بَعْدِ بَيْنِهِمِ

Keşke ülkem tüm diğer ülkelerle birlikte yiğitlerin hüküm diyarı olan “Bîrîn” (Cebrîn) mevkiine feda olsa.

Her (türlü zenginliği) içinde barındıran bir beldedir ki, diğer diyarlar onun onda birini (dahi) içermez. (O belde ki) İrem’den (bile) üstündür.

(Öyleyse) bir bak! Develere, yulku atlarına, kuşlara, koyunlara, ceylan yavrularına, küçükbaş hayvanlara...

Hayra ve (bu güzel) beldenin yakınında konaklamış olan heyetlere de bak. O aç, susuz herkesi doyurur.

(Etrafında gördüğün) her şeye bak. Ne Arap ne de acem memleketlerinden onun benzerini bulursun.

Ulu kalenin karşısındaki ülkelerde dur ve (onlara) sor da, aralarında olup bitenlerden sonra onun halini sana anlatsınlar.

Şiir eleştirmenlerinin birçoğu fahr şiirini mersiye ile birlikte medih kapsamında değerlendirmişlerdir.⁴⁹⁸ Zira bu tür şiirler bir yönüyle de medihtirler. Aralarındaki fark şairin fahrda kendisini merkeze alması, kendisine ait olanı veya kendisini ait hissettiği hususiyetleri övmesi, ayrıca ilgili hususiyetleri hemcinsleriyle de karşılaştırmasıdır. Yukarıdaki dizelerde de şair baştan aşağı Cebrîn kentini övse de 2, 5 ve 6. beyitlerde memleketini diğer memleketlerle kıyaslamalarına bakılınca şairin onunla gurur duyduğu ve övüldüğü anlaşılacaktır. Zira bu beyitlerde şair, diğer diyarların Cebrîn’in onda birine erişemeyeceğini, ne Arap ne acem hiçbir ülkenin onun bir benzeri olamayacağını, diğer ülkelerin de onu övmekle bitiremeyeceklerini mübâlağa sanatıyla içiçe bir üslupla anlatmıştır.

Dîvânü’l-Habsî’nin 9. babı mîzah ve hikâye gibi lehviyyâtta olan konuları içermiştir. Bab içerisinde bu şiirlerden 5 kaside, 9 mukattaa ve 2 adet nütfe olmak

⁴⁹⁷ Dîvânü’l-Habsî, s. 510-511.

⁴⁹⁸ el-‘Askerî, Kitâbu’ş-Şinâ’ateyn, s. 131.

üzere toplam 16 adet vardır. Fahrda olduğu gibi ayrı bir başlık altında incelemeye lüzumu olmayan bu şiirlerden, Umman'ın en muteber tarih ve biyografi eserlerinden bazılarında da yer alan bir örnekle yetinilecektir.

Rivayete göre Umman'ın Sîr Köyü'nde Râcih isimli bir adam anlık gördüğü Beşâre bnt. Sinân isimli bir kadına aşık olur. Ancak bu kadını bir daha göremeyen Râcih, bir süre sonra aklını yitirir ve Umman'da iyice darbu mesel haline gelir. İnsanlar eğlenmek ve gülmek için onu dillerinden hiç düşürmezler. Râcih bir gün kendisine şaka yaparak takılanların teşvikiyle şaire gelip ondan kendisi için şiir nazmetmesini rica eder. Şair de aşağıdaki beyitleri nazmederek kendisine okur:⁴⁹⁹

[Hafif]

دَاتِ قَدْ يَمِيسُ كَالْحَيْرَانِ	سَمَحَتْ لِي الدُّنْيَا بَيْنَتْ سِنَانَ
وَوَحْدُودٍ مُحَمَّرَةٍ الأَوْجَانِ	دَاتِ فَرِحَ وَدَاتِ وَجْهِ مُنِيرٍ
هَذِهِ الخُودَ فِي نَوَاحِي عُمَانَ	لَمْ نَجِدْ فِي زَمَانِنَا مَنْ يُبَاهِي
فَهُوَ مِنْهُ مُعَيَّرُ العَقْلِ ضَانِ	سَلَبَتْ رَاجِحاً بِطَرْفِ كُحَيْلٍ
صَيَّرَتْ عَقْلَهُ إِلَى نُفْصَانِ	تَرَكَتُهُ مُتَيِّمَ العَقْلِ لَكِنْ

Dünya bana Sinân'ın kamış gibi sağa sola salınan endamlı (narin) kızını bahşetti.

(Uzun) saçlı, parlak yüzlü ve iki tarafı kırmızı yanaklı bir (hatun)...

Zamanımızda Umman'ın nahiyelerinde bu güzel genç kızla övünen biriyle karşılaşmadık.

Sürmeli gözüniün bakışıyla Râcih'i talan etti. Bu nedenle onun akli değişmiş, hastalanmıştır.

O kız Râcih'i kara sevdalı bir halde bıraktı. Ancak akli noksanlaştı.

Râcih, el-Habsî'nin kendisi için şiir nazmetmesi sebebiyle sevincinden neredeyse uçacak hale gelir. Bu şiiri benimser ve ezberledikten sonra gece gündüz beldenin sokaklarında ve çarşılarında alkışlayıp dansederek yüksek sesle terennüm etmeye başlar.⁵⁰⁰

⁴⁹⁹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 370; es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 87-88; el-Huşaybî, *Şekâiku'n-Nu'mân*, I, 105-106.

⁵⁰⁰ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 370.

Yukarıdaki şiir her ne kadar hissî gazel unsurlarını barındırsa da şiiri meydana getiren olay örgüsü ve şiirdeki anlatım tarzı, onun mizah ve hikâye kategorisine daha yakın olduğunu göstermektedir.

Netice itibariyle el-Habsî, Arap şiirinin neredeyse tüm temalarıyla ilgili şiirler nazmetmiş ve geriye geniş hacimli, zengin muhtevalı bir divan bırakmıştır. Onun şiirlerinin değerini anlamak için sadece medih şiirlerini bile incelemek yeterlidir. Bundan sonraki bölümde şairin divanı şekil ve üslup özellikleri bakımından incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EL-HABSÎ EL-UMÂNÎ'NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Şiirin ikinci bölümün hemen başında yer verilen özlü tanımında yer alan “*sanatkârane biçimdeki vezinli-kafiyeli söz*” kaydı, şiirin biçim ve üslup niteliklerini ifade etmiştir. Bundan hareketle bu bölümde el-Habsî'nin şiirlerinin şekil ve üslup özellikleri iki ana başlık altında ele alınacaktır.

3.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Bir edebi eserin dış yapısını, anlatımla ilgili unsurlarının bütünü veya bir temanın, bir fikrin sunulmuş tarzını ifade eden şekil özelliklerinin, eserin muhtevasını ve anlam zenginliğini bütünleyici bir fonksiyona sahip olduğu kuşkusuzdur. Hatta kimi edebiyatçılar söz sanatlarında lafızların asıl, anlamların da lafızlara tabi olduğunu, kimileri de insanı sanat yapıtı karşısında coşturan, vecde ulaştıran aslı ögenin lafız, yani şekil olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle yine bazı eleştirmenler şairin nazmedeceği şiirini, marangozun önünde şekil verilmeyi bekleyen keresteye ya da kuyumcunun önünde kalıba dökülmeye hazır değerli madenlere benzetmişlerdir. Bu denli önemli olan biçimin güzel olması için, bir anlamda onun özelliklerini ifade eden öğelerin eksiksiz ve sağlam olması gerekir. Dolayısıyla şiirdeki bu şekil özelliklerinden kasıt; nazım türleri, vezin, kâfiye, ses, eserin uzunluk ve kısalığı ve yapısını oluşturan biçimsel öğelerdir.⁵⁰¹ el-Habsî'nin şiirlerindeki biçimsel öğelerin her biri aşağıda incelenecektir.

3.1.1. Nazım Türleri

Arap edebiyatında aynı vezinde iki mısradan meydana gelen beyit, en küçük nazım birimi sayılmış,⁵⁰² diğer nazım türleri de şiirlerin beyit sayısına göre tasnif edilmiştir. Buna göre tek beyitlik şiirler “müfred”⁵⁰³ veya “yetim”⁵⁰⁴, iki beyitlik

⁵⁰¹ Bkz. Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdu's-Şi'r*, s. 4; Ebû Bekr 'Abdülkâhir el-Cürçânî (ö. 471/1078), *Delâilü'l-İ'câz fî 'İlmi'l-Me'ânî*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihri, 3. bs., Maḩba'atü'l-Medenî bi'l-Ḳahira Dâru'l-Medenî bi Cidde, 1413/1992., I, 254; Bedevî Tabâne, *Kadâye'n-Naḳdi'l-Edebî*, Dâru'l-Merîḩ, 1404/1984, s. 160; Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 69.

⁵⁰² Nihad M. Çetin, “Beyit”, *DİA*, Ankara, 1992, VI, 66.

⁵⁰³ Hüseyin Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, 1. bs., Ensar nşr., İstanbul, 2011, s. 23.

şiiirler “nütfe”⁵⁰⁵, 3 ilâ 6 beyitten oluşuyorsa “kıt’a”, “muḳaṭṭa’a”⁵⁰⁶ veya “maḳṭû’a”⁵⁰⁷, 7 ve daha fazla beyitlerden oluşan şiiirler de “kaside”⁵⁰⁸ diye adlandırılmıştır.⁵⁰⁹

el-Habsî’nin şiiirleri incelendiğinde yukarıdaki nazım türlerinin her birinin divanda mevcut olduğu görülmektedir. Şu kadarı varki divanda yer alan 3 ilâ 6 beyitten oluşan şiiirler, yaygın kullanım olan “muḳaṭṭa’a” şeklinde değil de, “maḳṭû’a” diye isimlendirilmiştir. Söz konusu nazım türlerinin divandaki sayısal dağılımı ise şu şekildedir:

NAZIM TÜRLERİ	ŞİİR SAYISI	BEYİT SAYISI
Yetîm	3	3
Nütfe	30	60
Maḳṭûa	99	444
Ḳaşıde	215	4415
TOPLAM	346	4951

Tablodaki rakamsal verilerden hareketle el-Habsî’nin şiiirleri yoğunluk bakımından bir sıralamaya tabi tutulduğunda, başta ḳaşıde, ardından maḳṭû’a, sonra nütfe ve son olarak da yetîm gelmektedir. Yüzdelik değerlendirmeye alındığında ise % 90’ını ḳaşıde ve maḳṭû’a, geri kalan % 10 luk kısmını da nütfe ve yetîm beyitleri oluşturmaktadır. Bu sayısal donelerin yüzdelik dilimlerle gösterimi aşağıdaki gibidir:

⁵⁰⁴ er-Râfi’î, *Târîhu Âdâbi’l-’Arab*, III, 31; Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, 1. bs., Ensar nşr., İstanbul, 2011, s. 23.

⁵⁰⁵ er-Râfi’î, *Târîhu Âdâbi’l-’Arab*, III, 31; Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 23.

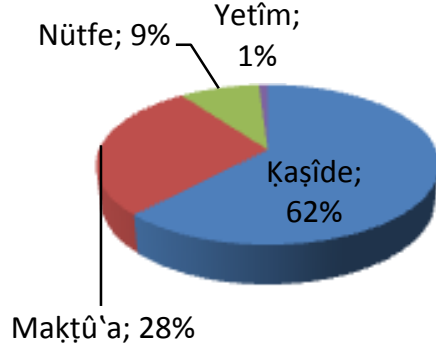
⁵⁰⁶ Altûncî, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fi’l-Edeb*, II, 712; Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 23; Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiiirleri*, s. 314.

⁵⁰⁷ ‘Abdu’n-Nûr, *el-Mu’cemu’l-Edebî*, s. 262; Emîl Bedî’î Ya’kûb ve Mîşâl ‘Aşî, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fi’l-Luġa ve’l-Edeb*, II, 1179.

⁵⁰⁸ Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, s. 23.

⁵⁰⁹ Arap edebiyatı eleştirmenlerinden kasidenin beyit sayısı ile ilgili olarak 3, 10, 15, 20 gibi farklı fikirler sadır olsa da İbn Reşîḳ el-Ḳayravânî’nin naklettiğine göre aslolan 7 beyit olmasıdır. (Bkz. İbn Raşîḳ, *el-’Umde*, I, 188-189; er-Râfi’î, *Târîhu Âdâbi’l-’Arab*, III, 31-32; Yûsuf Huseyn Bekkâr, *Binâu’l-Ḳasıde fi’n-Naḳdi’l-’Arabiyyi’l-Ḳadîm*, Dâru’l-Endelus, Beyrût, 1982, s. 24-25; Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiiirleri*, s. 313-314.

Nazım Türleri

Grafiğe göre şiirlerin neredeyse üçte ikisini kasideler oluşturmaktadır. Hem bu nedenle, hem de Arap edebiyatındaki önemli yerine binaen, şairin kasidelerinin yapısal özellikleri üzerinde durmak yerinde olacaktır.

3.1.2. Kaside Yapısı

Arap edebiyatında “övgü veya hiciv gibi belli bir amaçla söylenmiş olup bir kâfiye düzeni ile sonlanan, Arap vezinlerinden bir vezinle ilişkili olan, beyitlerden meydana gelen, işiten veya okuyanda güzel duygular uyandırmayı hedefleyen bariz bir sanatsal çaba”⁵¹⁰ olarak tanımlanan kasidenin başlangıç merhalesi tam bilinmemekle birlikte, Cahiliye döneminin ilk yıllarına kadar uzandığını ortaya koyan örnekler vardır.⁵¹¹ Zaten hem kısa hem de uzun kaside formunun ilk defa Arap edebiyatında ortaya çıktığı, daha sonra oradan Türk ve Fars gibi diğer edebiyatlara da intikal ettiği ifade edilmiştir.⁵¹²

Arap edebiyatında en az yedi beyitten oluşması gerektiği şartı koşulan kasideler için, her hangi bir üst sınır tayin edilmiş olmaması nedeniyle yüzlerce beyte ulaşmış kaside örneklerine rastlansa da Ebû Hilâl el-Askerî ve İbn Reşîk gibi meşhur münekkithler, kasidelerin yersiz tekrar ve bilgilerle uzatılmaması gerektiği yönünde

⁵¹⁰ Maflûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadim*, II, 187; 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 213.

⁵¹¹ Mecdî Vehbe ve Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-'Arabiyye*, s. 293.

⁵¹² İbn Sellâm, *Tabakatü fuhûli's-Şu'arâ*, I, 39; Hüseyin Elmalı, “Kaside”, *DİA*, Ankara, 2001, XXIV, 562.

fikir beyan etmişlerdir.⁵¹³ Tarihi serüvene göz atıldığında muallaka şairlerinden Emevîler dönemine varıncaya kadar şairler çoğunlukla 25 ile 50 beyit arası kasideler nazmetmişler, bu sayı zaman zaman 120 beyte kadar da ulaşmıştır.⁵¹⁴ Bununla birlikte beyit sayısı arttıkça hem uygun kafiye bulamama, hem de şiir değerinin gittikçe düşmesi ihtimalleri nedeniyle, eleştirmenler kasidelerin en fazla 40 ile 70 beyit arasında kalmasını muteber saymışlardır.⁵¹⁵ O halde eleştirmenlerin ortaya koyduğu bu kıstas ışığında, el-*Habsî*'nin yukarıdaki tabloda da gösterilen toplam 4415 beyitlik 215 adet kasidesini beyit sayılarına göre şöyle kategorize etmek mümkündür:

1.	7- 25 beyit arası	159
2.	25-40 beyit arası	31
3.	40-70 beyit arası	22
4.	70 beyitten sonrası	3

Görüldüğü üzere el-*Habsî*'nin kasidelerinin $\frac{3}{4}$ gibi büyük çoğunluğu 7-25 beyitlik şiirlerinden oluşmakta, bu da şairin duygularını şiirlerine kısa, öz, anlaşılır ve muhatabın zihninde yer edecek şekilde yansıtmayı hedeflediğini, kasidelerini gereksiz yere uzatmaktan kaçındığını göstermektedir. Şairin azımsanmayacak miktardaki uzun kasidelerinin ise, eleştirmenlerin tayin ettiği sayısal ölçütler çerçevesinde kaldığı, sınırları neredeyse hiç aşmadığı da göze çarpan bir diğer husustur.

Kasidenin yapısıyla ilgili dikkate alınması gereken bir başka konu da, giriş, gelişme ve sonuç sayılacak ana bölümlerin niceliği meselesidir. Klasik dönemdeki kasideler üç ana bölümden oluşmaktadır. Kasidenin girişi olan nesîb-teşbîb bölümünde şair sevgilinin yurdunu ziyaret eder, orada onun yerine terkedilmiş harabe bir diyar ve sevgilisinin kabilesine ait kalıntıları görünce kederlenir ve ağlamaya başlar, sevgilisiyle geçmişte yaşadığı hatıralarını özlemle dillendirir. Şair daha sonra kasidenin gelişme yani tasvir bölümüne geçer. Burada devesiyle sevgilisinin diyarından ayrılarak yolculuğa çıkar, uzun deve yolculuğu esnasında kızgın çöl sıcağı, yırtıcı hayvanlar, devesinin özellikleri, çölde yaşadığı sıkıntılar, aldığı riskler, çöle yağın yağmur, otlaklar, av olayları gibi birçok tasvir ögesini en ince ayrıntısıyla anlatır. Şair son olarak da kasidenin ana teması olan methiyeye geçer, orada şiirin

⁵¹³ el-'Askerî, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*, s. 174-175; İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 187-188; Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, s. 137-138.

⁵¹⁴ 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 213; Elmalî, "Kaside", s. 562.

⁵¹⁵ Elmalî, "Kaside", s. 562.

kendisine ithaf edileceği memduh, temel medih öğeleriyle övülür, bir o kadar da düşmanları hicvedilir.⁵¹⁶

Arap edebiyatı tarihinde İbn Kuteybe, İbn Tabâtabâ, Ebû Hilâl el-Askerî ve İbn Raşîk gibi birçok eleştirmen Cahiliye dönemi kaside yapısını temel ölçü saymışlar, dolayısıyla sonraki dönemlerde kaside nazmedecek her şairin, başta ana temaya yardımcı temalardaki atlâl, deve vb. ayrıntılar olmak üzere kullanılan manalar, lafızlar ve hatta sanatlara varıncaya kadar bu klasik yapıyı göz önünde bulundurmaları gerektiğini özellikle belirtmişler ve hem nazmedilmiş kasidelerin, hem de kasideyi söyleyen şairlerin değerini bu ölçüye göre tayin etmişlerdir.⁵¹⁷

Münekkitlerin bu değerlendirmelerinden hareketle el-Ḥabsî'nin kasidelerine nasıl başlangıç yaptığı (matla'), kasidenin giriş bölümünde (mukaddime) ana konuya ön hazırlık kabilinden hangi yardımcı temâları işlediği, ana temaya geçerken (teḥallus) başarılı olup olmadığı ve kasideyi nasıl sonlandırdığı (hâtıme) gibi konuları ele almak icap etmiştir. Böylece şairin söz konusu adımlar bakımından eleştirmenlerin şart koştuğu kıstaslara ne oranda uyduğu tespit edilmiş olacak, aynı zamanda bir şaire yaraşır şekilde her hangi bir yenilikte bulunup bulunmadığı da bu sayede anlaşılacak olacaktır.

3.1.1.1. Matla'

Matla', literatürde kasidenin ilk beytine verilen isim olup Arap edebiyatında gerek şairlerin gerekse eleştirmenlerin üzerinde titizlikle durduğu bir husus olmuştur. Edebiyatçılar şiiri bir kilit, başlangıcını da anahtar kabul etmişlerdir. Zira matla' beyit, dinleyenin ilk duyduğu beyittir ve onda güzel bir etki bırakmalıdır.⁵¹⁸ Bu nedenle eleştirmenler ilk beyte itinasız başlanmasını yadırgadıkları ve başarılı bir başlangıç için birtakım kıstaslar getirdikleri için bu konu edebiyatta “ḥusn-u ibtidâ”, “ḥusn-u matla'”, “berâ'at-u istihlâl” ve “ḥusn-u istihlâl” gibi başlıklar altında da

⁵¹⁶ Bkz. Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabi*, trc. Abdulhalîm en-Neccâr, 5. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, tsz., I, 59-60; Mecdî Vehbe ve Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-Muştalâhâtî'l-'Arabîyye*, s. 293; Elmalı, “Kaside”, s. 562-563; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 129; Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, 141-142.

⁵¹⁷ Bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Şu'arâ*, I, 76-77; İbn Tabâtabâ, *'Iyâru's-Şi'r*, s. 6; el-'Askerî, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, s. 431; İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 190; Bekkâr, *Binâu'l-Kaside*, s. 28; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 129; Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, 141-142.

⁵¹⁸ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 218; Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Edeb*, II, 799.

incelenmiştir.⁵¹⁹ Geçmiş dönemlerde kimi meşhur şairler de başlangıca dikkat etmedikleri için eleştirmenlerce tenkit edilmişler, hatta bazıları dönemin hükümdarlarınca cezalandırılmışlardır.⁵²⁰

Eleştirmenlere göre matla' beyt; manası kapalı, karmaşık, kötümserlik ifade eden ve “الألا” , “خليلي” ve “قد” gibi alışlagelmiş lafızlar içermemeli, gramer hataları barındırmamalı; beytin ilk mısraı (şatr) ile ikinci mısraı ('acûz) arasında anlam bütünlüğü olmalı; sade, kulağa hoş gelen, etkileyici lafızlarla örülü olmalı ve muktezâyı hale uygun yani kasidenin ana konusuyla uyumlu olmalıdır. Buna göre eğer kasidenin konusu övgü ve kıvanç ise yüceltme ifade eden lafızlarla başlanmalı, mersiye ise buna uygun lafızlar seçilmeli, aykırılık söz konusu olmamalıdır. Onlara göre bir şair bu şartlara uymadığı sürece başarılı değildir.⁵²¹

el-Habsî'nin kasidelerinin de genel itibariyle yukarıdaki ölçütlere uyum sağladığı görülmektedir. Şairin “Sirr Köyü”nde bulunduğu bir esnada, başta yakın dostu Süleyman b. Bela'rab olmak üzere diğer bazı dostlarına da selam gönderdiği bir ihvâniyyât şiirinin matla' beyti şöyledir:⁵²² [Kâmil]

أُهْدِي سَلَامًا نَشْرُهُ يُزْرِي عَلَي نَشْرِ الْأَنْابِ

Yayıldığında kokusu enâb (misk) kokusundan daha üstün olan bir selamı size hediye olarak sunuyorum.

Görüldüğü gibi şair, kasidesinin ilk beytine misk, selam ve hediye gibi kulağa hoş gelen lafızlarla başlamış ve beytin lafız örgüsünü gayet sade kelimelerle kurgulamıştır. Ayrıca şair kasidesine ana temayla uyumlu bir şekilde başlangıç yaptığı gibi bununla da yetinmemiş, adeta kasidesinin konusunun dostlarına selam olduğunu açıkça belirterek “husn-u ibtidâ”nın yanı sıra “bera'atu istihlâl” sanatını da icra etmiştir.⁵²³

⁵¹⁹ Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî el-Çarîmî el-Kefevî (ö. 1094/1683), *el-Kullîyyât Mu'cemun fi'l-Muştalâhati ve Furûki'l-Luğaviyye*, thk. 'Adnân Dervîş ve Muhammed el-Mısrî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, tsz., s. 244; Ali Bulut, “Arap Edebiyatında Berâat-ı İstihlâl Sanatı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII (2008), sayı: 2, s. 78.

⁵²⁰ Bkz. Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî (ö. 1093/1682), *Hızânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab*, 4. bs., thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hancî, Çahire, 1418/1997, II, 392; Ali Bulut, “Arap Edebiyatında Berâat-ı İstihlâl Sanatı”, s. 79-80.

⁵²¹ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 218, İbnu'l-Eşîr, *Cevheru'l-Kenz*, s. 218; Ebu'l-Bekâ, *el-Kullîyyât*, s. 244; Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Dâru Nahdati Mısr, Çâhire, 1996, s. 297; Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde*, s. 204-205; Elmalı, “Kaside”, s. 563; Bulut, “Arap Edebiyatında Berâat-ı İstihlâl Sanatı”, s. 78-82.

⁵²² *Dîvânu'l-Habsî*, s. 241.

⁵²³ Muteahhirun dönemi belâgat âlimlerine göre; şairin şiirine hafif, tatlı, anlamı düzgün, açık ve muktezâyı hale uygun lafızlarla başlamasına ‘*husn-i ibtidâ*’, bununla birlikte bir de eserin ana konusuna ustaca işaret etmesine de ‘*beraati istihlâl*’ denir. (Bkz. Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celeleddin

Bir gazel şiiirinin maṭlaʿ beytinde kasidesinin ana konusu olan ayrılık acısını yine bariz bir şekilde ve hoş lafızlarla dile getirmiştir.⁵²⁴ [Medîd]

أَوْسَعْتَنِي يَا هِنْدُ صَدًّا فَصَدًّا هَدَّدْتَنِي بِالْبَيْنِ هَدًّا وَوَعْدًا

Kaba bir şekilde beni reddederek bana darbe indirdin ey Hind ! Takatimi keserek ayrılmakla şiddetli bir şekilde tehdit ettin.

Şair, Şeyh el-Ḥumrâşidî için nazmettiği mersiyesinin ilk beytinde bu kez “beraʿatu istihlâl” yapmasa bile, atlâl için ağlayarak ana konuyla uyumlu bir halde ‘ḥusn-u ibtidâ eylemiştir.⁵²⁵ [Ṭavîl]

شَجَّتْكَ الدِّيَارُ الْعَافِيَاثُ الْعَوَاطِلُ أَجَلٌ وَهَمَّتْ مِنْكَ الدُّمُوعُ الْهُوَاطِلُ

Kullanılamaz durumdaki تنها, viran haneler seni üzdü. Evet, süzülen gözyaşları seni gamlandırdı.

el-Ḥabsî, birçok kasidesine lafızları muhatabı etkileyici, anlam itibariyle hikmetli ve her iki şatır birbiriyle uyumlu bir tarzda başlamıştır. “Kabâiliyye” isimli uzun kasidesinin maṭlaʿ beyti bu kabildendir.⁵²⁶ [Başît]

الْفَخْرُ بِالذِّينِ لَيْسَ الْفَخْرُ بِالْآلِ فَكُلُّ شَيْءٍ سِوَى الْإِيمَانِ كَالْآلِ

Din ile övünmek, âileyle övünmek gibi değildir. İman dışındaki her şey serap gibidir.

Bu beyitte şair, son derece hikmetli, etkileyici ve veciz bir üslupla dinin kişinin nesebinden üstün olduğunu, iman dışındaki her şeyin gelip geçici olduğunu dile getirmiş, bununla birlikte lafız da bu anlama uyum sağlamış, beytin her iki şatır da birbiriyle mutabakat arzemiştir.

Şair, Seyf b. Sultân’ı methetmek için nazmettiği “Maṭriyye” isimli kasidesinin ilk beytini de yukarıdaki beyitlerde olduğu gibi kendi içinde kafiyeli (musarra), her iki şatır birbiriyle ahenkli bir tarzda tanzim etmiş, ayrıca istihfâm ile etkileyicilik kazandırdığı uslubuyla da dikkatleri üzerine çekmiştir.⁵²⁷ [Başît]

شِمِّمْ وَأَسْأَلِ الرَّائِحِ السَّارِي الَّذِي جَادَا هَلْ أَخْصَبَ الدَّارَ أَمْ عَنْ دَارِكُمْ حَادَا

Bekle ve gece yürüyen cömert (buluta) sor (bakalım), memleketi mümbit eyledi mi, yoksa sizin yurdunuzu terk edip gitti mi?

es-Suyûtî, *Muʿterakuʾl-Akrân fi İʿcâziʾl-Kurʾân*, 1. bs., Dâruʾl-Kutubiʾl-İlmiyye, Beyrût, 1408/1988, I, 58; Bulut, “Arap Edebiyatında Berâat-ı İstihlâl Sanatı”, s. 82.

⁵²⁴ *Dîvânuʾl-Ḥabsî*, s. 318.

⁵²⁵ *Dîvânuʾl-Ḥabsî*, s. 529.

⁵²⁶ *Dîvânuʾl-Ḥabsî*, s. 63.

⁵²⁷ *Dîvânuʾl-Ḥabsî*, s. 40.

el-Habsî, bazı matla' beyitlerinde Cahiliye Dönemi şiirinde çokça kullanılan "خليلي" ve "قد" gibi alışlagelmiş kelimelere yer verse de, bunların sayısı fazla değildir. Şair bir Peygamber methiyesinin matla'ında "خليلي" kelimesini kullanmıştır.⁵²⁸ [Remel]

يَا خَلِيلِي هَاكَ قَوْلًا شَافِيًا كَافِيًا لَا تَكُ عَنْهُ مُعْرِضًا
Dostum, şifa veren, yeterli olan sözü al. Ondan yüz çevirenden olma.

İmam 'Adiy b. Mürşid için söylediği methiyesinin matla' beytinde de "قد" kelimesini kullanmıştır.⁵²⁹ [Munserih]

قَدْ جَاءَهَا مَنْ لَهَا وَمَنْ هِيَ لَهُ وَمَنْ حُلَى الْمَجْدِ أَصْبَحَتْ حُلَّةً
Ona (Geline), kendisine ait olan, kendisinin de ona ait olduğu (damadı) geldi. Gelin, şerefın mücevheri olan (damat sultanın) süsü oldu.

Görüldüğü gibi şair matla beytiyle ilgili eleştirmenlerin belirlemiş olduğu kıstaslara büyük oranda uyum sağlamıştır. Bazen klasik dönemi taklit etmiş olsa da, manadaki özgünlüğe ve geçmişte Mutenebbî gibi meşhur şairlerin de zaman zaman husn-u ibtidâya dikkat etmedikleri için eleştirilmiş olmalarına bakıldığında⁵³⁰, bunda yadırganacak bir husus olmayacağı anlaşılacaktır. Kaldı ki mana-lafiz uyumu, sadelik, tatlılık, anlaşılabilirlik, ta'kidden (karmaşıklık) uzaklık, muktezâyı hale uygunluk ve beytin iki mısraı arasındaki mutabakat gibi hususlarda şairin ölçülere uyduğu söylenebilir.

3.1.1.2. Mukaddime

Mukaddime, kaside türü şiirlerde matla' beyti ile birlikte kasidenin giriş kısmını oluşturmuştur. Matla beytinde olduğu gibi mukaddime bölümü de eleştirmenlerce çokça önem atfedilen bir fasıl olmuştur. Yukarıda belirtildiği üzere İbn Kuteybe, Ebû Hilâl el-Askerî ve İbn Raşîk gibi klasik dönem eleştirmenler Cahiliye Dönemi kaside yapısını temel ölçü saydıkları için kaside nazmeden şairlerin Cahiliye Dönemi şiirlerinde olduğu gibi mukaddime kısmına atlâl, geçmişe özlem, deveyle gece yolculuğu, zamanı kınama ve gazel gibi geleneksel mukaddime temalarıyla başlamalarını şart koşmuşlardır.⁵³¹ Ancak birçok konuda olduğu gibi sanat

⁵²⁸ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 17.

⁵²⁹ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 120.

⁵³⁰ Bulut, "Arap Edebiyatında Berâat-ı İstihlâl Sanatı", s. 80.

⁵³¹ Bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Şu'arâ*, I, 76-77; el-'Askerî, *Kitâbu 'ş-Şinâ'ateyn*, s. 431; İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 225; Bekkâr, *Binâu 'l-Kasîde*, s. 28.

ve edebiyatta da devrim niteliğinde değişiklikler yapılmış olan Abbasiler Dönemi'nde, başta Ebû Nuvâs (198/814) olmak üzere Muslim b. el-Velîd (208/823) gibi şairler, bu donuklaşmış klasik düzenin dışına çıkıp ilgili temalardan farklı olarak, hamiyyat ve tasvir gibi konuları da mukaddime bölümünde işlemişler ve bu noktada Arap edebiyatına yenilik getirmişlerdir.⁵³² Bu şairlerden etkilenen Abbasî Dönemi eleştirmenlerinden İbnu'l Eşir (ö. 637/1239) ve sonrakiler, şairin kendi tecrübe ve birikimleri ile içinde yaşadığı çevresel şartların bunda belirleyici olduğunu, şairin ana temayla ahenkli olmak kaydıyla başka temalarla da mukaddimeye başlayabileceğini ve hatta doğrudan ana temaya başlamasında da bir sakıncası olmayacağını açıkça vurgulamışlardır.⁵³³

el-Habsî'nin kasidelerinin yapısı dikkate alındığında, hem gelenekçi anlayışın hem de yenilikçi anlayışın izlerini taşıdığı, bazen bu iki kalıbın dışında kendine has bir tarzı olduğu, bazen da mukaddimesiz doğrudan ana konuya temas ettiği görülmektedir. Bu durum şairin tekdüzeliğe sıkışıp kalmadığı, hem kendi dönemine kadar gelmiş edebi birikimi ve metodu eserine aksettirdiği, hem de yeniliğe ve değişime açık olduğu, buna bağlı olarak da yeni arayışlar içinde olduğu izlenimi vermektedir. Mukaddime bölümlerindeki tespit edilen atlat, geçmişe özlem, deveyle gece yolculuğu, gazel, tasvir, hikmet ve hamr gibi temalar, bu bölümlerdeki zengin içeriği gözler önüne sermektedir. Öncelikle klasik dönemi andıran şiirlerinden başlamak suretiyle verilecek örnekler bu çerçevede aydınlatıcı olacaktır. Şairin 'Ġayzu'l-Hâsid' isimli kasidesinin mukaddime kısmı şöyledir.⁵³⁴ [Tavîl]

أَرْقَتْ فَهَاجَتْكَ الْبُرُوقُ الْلَوَائِحُ	وَأَبْكَتْكَ هَاتِيكَ الْحَمَامُ النَّوَائِحُ
وَتَيَّمَتْ مِنْكَ الْقَلْبَ تَذْكَارُ مَنْزِلِ	بِهِ عَبَيْتَ تِلْكَ السَّنُونَ الْجَوَارِحُ
أَلَحَّتْ عَلَيْهِ بَعْدَ مَا بَانَ أَهْلُهُ الدَّ	وَارِي السَّوَابِي وَالْعُيُومُ السَّوَابِحُ
إِلَى أَنْ مَحَتْ مِنْهُ الرُّسُومَ وَبَدَّلَتْ	عَلَامَاتِهِ مِنْهُ الرِّيَّاحُ الْلَوَائِحُ
فَلَمْ يَبْقَ مِنْ مَعْنَاهُمْ عَيْرُ مَعْلَمٍ	يُصَابِحُنَا تَذْكَارُهُ وَيُرَاوِحُ
بَقِيَّةُ أَطْلَالٍ وَإِنَّزِ مَنْازِلِ	بِهِ وَأَثَافٍ لَوْحَتِهَا الْلَوَائِحُ

⁵³² Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde*, s. 215.

⁵³³ İbnu'l-Eşir, *el-Meşelu's-Sâir*, II, 223-224.

⁵³⁴ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 135-136.

دِيَارٌ تَعَفَّتْ فَهِيَ لِلْوَحْشِ مُرْتَعٌ وَمَعْنَى وَمَأْوَى لِلطَّبَا وَمَسَارِحُ
وَلَيْسَ بِهَا أُنْسٌ سِوَى أَنْ حَوْلَهَا تَصْبِحُ الْعَرَابِيُّ الْقَبَاحُ الصَّوَائِحُ

(Gözyaşı) akıttın, zira şimşek olayları seni heyecanlandırdı. Şu ağıt yakan güvercinler seni ağlattı.

Evin hatırası aklını başından alıp kalbini esir etti. Onca yıl yırtıcı hayvanlar o evin hatırasıyla oyalandı durdu.

Sahipleri oradan uzaklaştıktan sonra, tozu toprağa katan fırtınalar ve yağmur indiren bulutlar ona rahat vermediler.

Ta ki izlerini silinceye ve şiddetli rüzgâr alametlerini değiştirinceye kadar... (böyle devam etti.)

Meskenlerinden hatırasının geceleyin bize eşlik ettiği bir iz dışında hiçbir şey kalmadı.

Harabelerden artan ve evlerin arkasından geriye kalan, yakıcı ateşin ayan beyan ettiği ocak taşlarıydı.

Yok olup silinmiş bir yurt...Vahşi hayvanlar için bir yatak, bir mesken; ceylanlar için ise bir sığınak ve otlak halini almış.

Çevresinde iğrenç çığlıklar atarak öten kargaların dışında herhangi bir tatlılık da kalmamış.

Görüldüğü üzere yukarıdaki mukaddime hem uzunluğu hem de içinde taşıdığı manalar ve kavramları itibariyle cahiliye kasidelerinin atlatı temalı mukaddimelerini andırır niteliktedir. Şair hatıralarını zihninden silemediği sevgilisinin sahipsiz virâneler haline gelmiş olan yurdunun son halini tasvir etmiştir. Tabiat olayları metruk diyarı yerle bir etmiş, geriye yırtıcı hayvanların uğrak yeri olan bir harabe ile yanmış ateşin iz bıraktığı bir ocak taşı kalmıştır. Hemen oracıkta işittiği şimşek sesleriyle güvercinlerin ötüşü, geçmiş anılarını zihninde diri tutmuştur. Şair 23 beyitlik methiyesine böyle giriş yaptıktan sonra 2 beyitle sevgilisini anarak gazel temasını, sonraki 10 beyitte hikmet temasını işlemiş, son üç beyitte de memduhu methetmiştir. Bu örnek gelenekçi eleştirmenlerin ölçütleri ile birebir uyumuştur. Aynı uyumun sağlandığı bir diğer örnek de, el-Ḥabsî'nin el-İmâm Bela'rab b. Ḥumeyr'i övmek için nazmettiği, gazel-medih şeklinde iki temadan oluşan 50 beyitlik "el-Hindivâniyye" isimli methiyesinin, gazel temalı şu mukaddimesidir:⁵³⁵ [Basît]

⁵³⁵ Dîvânu'l-Ḥabsî, s. 116.

زَارَتْ وَأَزْدَيْتُ الدِّيْجُورِ أَطْمَارُ
 جَاءَتْ عَلَى رَعْمِ الْفِي حَاسِدٍ وَهَذَا
 قُلْنَا أُدْخِلِي بِسَلَامِ اللَّهِ أَمِنَةً
 فَفَاحَ فِي الْبَيْتِ مِنْهَا نَشْرٌ عَالِيَةٌ
 يَا حَبْدًا لَكَ حَبُّ طَارِقٌ سَحْرًا
 فَسَلَّمْتُ وَأَنْتَنْتُ مِنْ بَعْدِ مَا فُضِيَتْ
 وَوَدَّعْتَنَا وَنَارُ الْبَيْنِ تَسَعَّرَ فِي
 بَانُو فَمُدُّ بَعْدُوا وَاللَّهُ مَا بَرِحَتْ
 وَفِي السَّمَاءِ لِضَوْءِ الصُّبْحِ إِسْفَارُ
 فِي الطُّرُقِ مِنْ نَفْحَاتِ الطَّيْبِ آثَارُ
 فَلَا إِعْتْرَاكَ مِنْ الْأَيَّامِ إِضْرَارُ
 وَلَا حَ مِنْ وَجْهَهَا فِي الْبَيْتِ أَنْوَارُ
 وَحَبْدًا لَكَ عُوَادٌ وَ زُوَارُ
 بَعْدَ السَّلَامِ لُبَانَاتٌ وَأَوْطَارُ
 أَكْبَادِنَا وَدُمُوعُ الْعَيْنِ مِدْرَارُ
 مِنَ الْقُلُوبِ تَبَارِيخٌ وَتَدْكَارُ

Karanlığın elbiseleri eskimişken ve gökte sabahın ilk ışıkları parlamışken o hanım yokladı (ziyarete bulundu).

O, binlerce hasetçiye rağmen yollarda kendisine has hoş kokusunun esintilerinden izler kalmışken geldi.

Kendisine şöyle dedik: Allah (c.c)'ın selamıyla güven içinde içeri gir. (Orada bulunduğu) günlerden sana her hangi bir zarar ziyan dokunmayacak.

(İçeri girdi). Bunun üzerine evde yüzü nur saçarken, bir taraftan da etrafa pahalı (kıymetli), hoş bir koku yayıldı.

Senin, seher vaktinde kapıyı çalan bir sevgilinin olması ne güzel!. Yanına uğrayanlarının ve ziyaretçilerinin olması ne hoş!

Sonra selam verdi. Selam sabahtan sonra gayeler ve arzular yerine getirildi ve (sevgili kapıya) yöneldi.

Sonra bize veda etti, aradaki (aşk) ateşi ciğerlerde tutuştu. Göz yaşları aktıkça aktı.

Ayrıldılar. Vallahi ayrıldıklarından beri tebrikler ve anılar halâ gönüllerde (taptaze)dir...

Görüldüğü gibi şair, hikaye yöntemi ile sevgilinin ansızın ziyaretini ve ayrılışından sonra geriye bıraktığı ayrılık acısını anlattığı afif gazel temasını işlemiş, ancak bu temaya hımm ve tasvir unsurlarını hiç katmamıştır. O, bu beyitlerin ardından memduhu övmeye geçmiştir. O halde yukarıdaki mukaddimesiyle söz konusu kasidenin cahiliye dönemi klasik kaside tarzını yansıttığını söylemek mümkündür.

el-Habsî kimi kasidelerinin mukaddime kısımlarında atlâl temasına eklenmiş halde, kâh vatanına özlem duyan bir dişi devenin şahsında⁵³⁶, kâh aşk ve acıyla dost olduğunu ifade ettiği satırlarda⁵³⁷ “geçmişe özlem” temasını özetle işlemiş; yine alacakaranlıkta boylu poslu, atik ve genç bir dişi deveye binerek kafilenin başında yola çıkmayı tavsiye ettiği beyitlerde de “deveyle gece yolculuğu” temasını işlemiş, böylece bu kasidelerinde de yine Cahiliye Dönemi kaside yapısının izini sürmüştür.

Şairin yenilikçi anlayışı temsil eden Abbasi şairlerinin tarzına benzer şekildeki mukaddimesine ise hımr, tabiat tasviri, gazel ve hikmet temalarını kaynaştırarak sunduğu şu dizeler örnek verilebilir:⁵³⁸ [Basî]]

لَدَادُهُ الْعَيْشِ كَأَسِّ عِنْدَهُ كَيْسٌ	وَمَنْزِلٌ بِأَمَانٍ اللَّهُ مَحْرُوسٌ
وَحَيْرٌ أَرْضٍ وَبُسْتَانٍ يُزِينُهُ	نَحْلٌ وَتَيْنٌ وَفِيهِ الْكَرْمُ مَعْرُوسٌ
وَمَزْرَعٌ زَرْعُهُ بُرٌّ وَمِنْ ذُرَّةٍ	يَسْنَقِيهِ نَهْرٌ مِنَ الْأَنْهَارِ قَامُوسٌ
وَصِحَّةٌ قَارَتْهَا فِيهِ أَرْبَعَةٌ	طَيْبٌ وَشُرْبٌ وَمَأْكُولٌ وَمَلْبُوسٌ
وَصَاحِبٌ كَمَلْتُ لِي فِيهِ أَرْبَعَةٌ	حُسْنٌ وَدَلٌّ وَمَشْمُومٌ وَمَلْمُوسٌ
وَزَيْنَتُهُ مَعِيَ فِي الدَّارِ أَرْبَعَةٌ	عَقْلٌ وَصِدْقٌ وَمَأْهُولٌ وَمَأْنُوسٌ
وَحَبِّبَنِي لَدَيْهِ ثُمَّ أَرْبَعَةٌ	لُطْفٌ وَلَيْنٌ وَتَنْزِيَةٌ وَمَهْجُوسٌ
وَعِنْدَنَا لِدَهَابِ الْهَمِّ أَرْبَعَةٌ	رَاحٌ وَصَحْبٌ وَأَسْجَاعٌ وَنَأْمُوسٌ
وَأَطْرَبْتَنَا عَدَاهُ الشُّرْبِ أَرْبَعَةٌ	عَيْدٌ وَعُودٌ وَمِزْمَارٌ وَنَأْفُوسٌ
وَسَاعَفْتَنَا مِنَ الْأَوْقَاتِ أَرْبَعَةٌ	مَسَا وَصَبْحٌ وَنَهْجِيرٌ وَتَعْلِيسٌ

Hayatın tadı (dediğin), (para dolu) bir kesenin yanı sıra, kadeh ile Allah (c.c.) 'nın himayesi altında olan bir evdir.

En güzel bir toprak ile içini hurma ve incir ağaçlarının süslediği bir meyve bahçesidir, ki o bahçede üzüm (de) ekilidir.

Ekini buğday ile mısırdan olan ve suyu kuvvetli, bol akan nehirlerden bir nehrin suladığı bir mezrâdır.

Bir sıhhattir ki, onda esans, yeme, içme ve giyinme gibi dört (vazgeçilmez) şey bütünleşir.

⁵³⁶ Dîvânu 'l-Habsî, s. 37.

⁵³⁷ Dîvânu 'l-Habsî, s. 529.

⁵³⁸ Dîvânu 'l-Habsî, s. 130-131.

Bir dosttur ki, onda benim için dört (özellik) tamdır: Güzellik, cilve, koklanabilir ve hissedilebilir olma...

Evde, beraberimde onu dört şey süsledi: Akıl, doğruluk, ma'mur(iyet) ve ünsiyet.

Şu dört şey orayı (onunla birlikteliği) bana sevdirdi: Zerafet, yumuşaklık, kusurdan varestelik ve içgüdü.

Bize göre derdin (yok olup) gitmesi için dört şey vardır: Şarap, dost, şarkı ve sırdaş.

İçki sabahı bizi dört şey coşturur: Güzel, genç bir kadın, ud, zurna ve sesi güçlü nâkus (klarnet).

Vakitlerden dördü bize yardım etti: Akşam, sabah, göç zamanı ve alacakaranlık.

Yukarıdaki dizelerde gazel teması yer alsa da, ilk beyitte yer alan kadeh unsuru ve 8 ile 9. beyitlerde değinilen içki meclisleri, aynı şekilde 2. ve 3. beyitlerdeki tabiat tasvirleri ve devamındaki hikmet uslubu Cahiliye Dönemi'nden farklı, ancak Abbâsî Dönemi'ne yakın bir mukaddime teşekkülünü hissettirmektedir.

Mukaddime kısmı salt tabiat tasviriyle başlayan "el-Maṭariyye", yine doğrudan ḥamr ile başlayan "el-Ḥamriyye" ve ḥamr-tabiat tasviri karışımıyla başlayan "el-Muraḳḳışa" künyeli kasideleri,⁵³⁹ temsil gücü yönünden Abbasi Dönemi'ni daha berrak aksettiren örneklerden bazılarıdır.

el-Ḥabsî'nin "el-Ḳabâiliyye" adlı kasidesinin hikmet-faḥr temalarını ihtiva eden mukaddimesinin hikmet temalı olan ilk beyitleri şöyledir:⁵⁴⁰ [Basît]

فَكُلُّ شَيْءٍ سِوَى الْإِيمَانِ كَالْأَلِ الْفَخْرُ بِالذِّينِ لَيْسَ الْفَخْرُ بِالْأَلِ
الْأَيَّامِ إِنْ أَبَلَّتِ الْأَيَّامُ سِرِّيَّ مَالِي سِوَى الدِّينِ سِرِّيَّ بَدَنِي
قُدْرَةَ اللَّهِ لَا مِنْ قُرْعَةِ الْقَالِ لَكِنَّمَا هِيَ أَشْيَاءٌ مُكَوَّنَةٌ مِنْ

Din ile övünmek, âileyle övünmek gibi değildir. İman dışındaki her şey serap gibidir.

Günler elbisemi eskitse de, (aslında) benim bedenimi günlerce koruyan dinim dışında bir elbisem yoktur.

Ancak günler, Allah'ın kudretinin bir tezahürüdür. Yoksa çekilen kuranın neticesi değildir.

⁵³⁹ Bkz. *Dîvânu 'l-Ḥabsî*, s. 40, 180 ve 305.

⁵⁴⁰ *Dîvânu 'l-Ḥabsî*, s. 63.

Görüldüğü gibi şair yukarıdaki beyitlerin her birine hikmetli sözleri nakşetmiştir. Yine Kadı er-Rağî Nâsır b. Süleymân'ı övdüğü methiyesine de hikmetli beyitlerle başlamıştır. Kasidelerin mukaddime kısmının hikmet temasıyla başlaması Arap edebiyatında sık raslanan bir durum değildir. Bu da şairin yenilikçi ve değişime açık kimliğini ispatlamaktadır.

el-Ĥabsî'nin başta Ya'rûbîler'in ordusunu methettiği "el-Baĥreyniyye" ve İmam Mühennâ b. Sultân'ı tebrik ettiği "el-Keyvâniyye" olmak üzere bazı kasidelerine mukaddime olmaksızın ana temayla giriş yaptığı görülmektedir.⁵⁴¹ Nitekim İbnu'l-Eşîr her hangi bir şairin bir methiyeye gazel temasıyla giriş yapıp yapmamakta muhayyer olduğunu, isterse doğrudan methiyeye geçiş yapabileceğini örnekleriyle göstermiştir. Ayrıca İbnu'l-Eşîr; bir fethin hikayesini, bir ordunun hezimetini anlatan savaş konulu kasidelere ana konuyla başlanılmasının doğru olduğunu, hatta bu tür kasidelere gazel ile başlayan şairin yeteneğinde zaaf olduğunu, gayeye ulaşmada yetersiz kaldığını ve konuyu yerli yerince ele alma noktasında da cahil olduğunu özellikle dile getirmiştir. el-Ĥabsî bu ölçüye göre, kasidelerinde isabetli davranmıştır.⁵⁴²

Netice itibariyle el-Ĥabsî'nin kasidelerinin mukaddime bölümlerinin içerikleri zengindir. Şair kasidelerine çeşitli temalarla giriş yapmıştır. Giriş konularının adedi üçe kadar gitmiştir. Böylece ana tema öncesinde atlal-gazel, gazel-hikmet, tasvir-ĥamr, ĥamr-geçmişe özlem-gazel gibi değişkenlerle mukaddime oluşturmuştur. Bütün bunlar onun geçmişteki iki edebî eğilimi aynen takip ettiğini gösterdiği gibi, zaman zaman da kendine özgü tavrını sergilemeye çalıştığını ortaya koymaktadır.

3.1.1.3. Tehallus

"Tehalluş" (التخلص), Arap edebiyatında şair ya da kâtibin bir konudan diğer bir konuya geçişini güzel kılmasıdır.⁵⁴³ Kasidelerde ise şairin, kendisiyle giriş yaptığı konudan (mukaddimededen) ana konuya, her ikisini de tek bir kalıptan çıkarırcasına, ustaca, zorlanmaksızın ve işitene hissettirmeden, zarif bir şekilde geçmesidir.⁵⁴⁴ Bu eylem edebiyatçıların geleneğinde, "Ĥusnu't-Tehalluş", "Berâ'atu't-Tehalluş",

⁵⁴¹ Bkz. *Dîvânu'l-Ĥabsî*, s. 60, 111-112.

⁵⁴² İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir*, II, 223; Bekkâr, *Binâu'l-Ĥasîde*, s. 214.

⁵⁴³ Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Muḥaḥşal*, I, 180.

⁵⁴⁴ İbn Ĥicce el-Ĥamevî, *Ĥızânetu'l-Edeb*, I, 329.

“Husnu'l-İntikâl” ve “Husnu'l-Hurûc” gibi adlarla ıstılahi karşılığını bulmuştur.⁵⁴⁵ Tehallus; gazel, atlâl, tabiat tasviri, fâhr vb. her hangi bir manâdan medih, hiciv vb. bir manâya geçiş şeklinde olabilmekle birlikte, gazelden medhe geçiş tehalluşun en güzel ve anlamlı yeri olarak görülmüştür.⁵⁴⁶ İbn Tabâtabâ'ya göre husnu't-tehalluş, Muħdeşûn denilen Abbâsî Dönemi şairlerinin icat ve adetlerinden biridir.⁵⁴⁷ Zira Câhiliye Dönemi'nde husnu't-tehalluş yerine onun zıddı olan iktidâb icrâ edilmiştir ki bu, iki konu arasında her hangi bir ilgi kurmadan “ذَعْ ذَا” (bunu bırak) ve “عَدَّ عَنْ ذَا” (bundan geç) gibi lafızlarla keskin ve ani bir geçiş yapmak demektir.⁵⁴⁸

Her şaire nasib olmayacak derecede zor, maharet isteyen ve bir o kadar da önemli olan tehallus konusunda eleştirilenler birtakım ölçütler belirlemişlerdir. Onlara göre, maharetli bir şair konuyu değiştirdiğini muhataba sezdirmemeli, iki konu arasında lafız ve anlam bakımından ince münasebetler kurmaya özen göstermeli ve bunu da bir veya iki beyitte gerçekleştirmelidir.⁵⁴⁹ Nasıl ki insan bedeninin azâları arasında uyum söz konusu ise, adeta bir insana benzeyen kasidenin bölümleri de birbiriyle kaynaşmalı, arada her hangi bir kopukluk da olmamalıdır. Aksi takdirde beden hastalanması gibi, şiir de ahengini kaybedecektir.⁵⁵⁰

el-Habsî'nin kasideleri bu bağlamda ele alındığında; onun tabiat tasvirinden gazele, gazelden övgüye, hikmetten övgüye, mersiyeye veya hicve geçişler yaptığı anlaşılmakta, eleştirilenlerin tayin ettiği söz konusu prensiplere çoğunlukla uyum sağladığı ve husnu't-tehalluşu gereğince icra ettiği farkedilmektedir. Şairin özellikle tabiat tasvirinden gazele ince geçiş yaptığı şu beyitler, belki de husnu't-tehalluşun en güzel örnekleri arasında anılmalıdır.⁵⁵¹ [Basîl]

وَالْعُشْبُ كَادَتْ تَوَارِي السَّائِمَاتُ بِهِ
وَإِخْضَرَ ثُمَّ اسْتَوَى سَوْقًا وَأَعْوَادًا
وَالْوَأْحِدَاتُ بَحْبُوبُ الْقَفْرِ فِي شَبَعِ
تَمَشِي فَيُطْرِئُهَا الْحَادِي إِذَا نَادَى

⁵⁴⁵ Bkz. Sa'leb Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ (ö. 291/914), *Ķavâ'idu's-Şi'r*, thk. Ramazan Abdu'ttevvâb, 2. bs., Mektebetu'l-Hâncî, Ķahire, 1995, s. 56; Maṭlûb, *Mu'cemu'n-Naḳdi'l-'Arabiyyi'l-Ķadîm*, I, 441; Altûncî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, I, 180.

⁵⁴⁶ İbn Hicce el-Hamevî, *Hızânetu'l-Edeb*, I, 329; Bekkâr, *Binâu'l-Ķasîde*, s. 222.

⁵⁴⁷ İbn Tabâtabâ, *Iyâru's-Şi'r*, s. 184.

⁵⁴⁸ İbnu'l-Eşîr, *el-Meselu's-Sâir*, II, 244.

⁵⁴⁹ Abdulazîm b. el-Vâhid İbn Ebi'l-İşba' el-Mısrî (ö. 653/1256), *Tahrîru't-Taḫbîr fi Şinâ'ati's-Şi'ri ve'n-Nesri ve Beyâni İ'câzi'l-Ķur'ân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, el-Cumhûriyyetu'l-'Arabiyyetu'l-Muttaḫide Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, bsy., tsz., s. 433; el-Mueyyed-billâh Yahyâ b. Ħamza el-'Alevî (ö. 745/1344), *eṭ-Tırâzu li Esrâri'l-Belâğa ve 'Ulûmi Ħaḳâiki'l-İ'câz*, 1. bs., el-Mektebetu'l-'Unşuriyye, Beyrût, h. 1423, II, 173.

⁵⁵⁰ Maṭlûb, *Mu'cemu'n-Naḳdi'l-'Arabiyyi'l-Ķadîm*, I, 275.

⁵⁵¹ *Dîvânü'l-Habsî*, s. 43.

وَالْحَيْلُ تَصْهَلُ وَالْأَطْيَارُ سَاجِعَةٌ وَتُنْشِدُ الشُّعْرَاءُ الشُّعْرَ إِشَادَا
وَالْوُرُقُ تَشْدُو كَشْدُو الْمُطْرِبِينَ هَوَى فَوْقَ الْأَشَا تَقْطَعُ الْأَصَالَ وَالرَّادَا
وَاللِّكْوَاعِبُ تَلْعَابُ وَالسِّنَّةُ يُطْرِنُ بِالسَّحْجِ زُهْبَانًا وَرُهَادَا

Çimenler neredeyse otlayan hayvanların gizleneceği kadar büyüdü. Yemyeşil oldu, meraya yerleşti.

Adımlarını seri ve genişçe atan develer dolgun/doymuş bir halde kırları dolaşiyor, geziyorlar. Kervancı başı ise seslendiğinde (türkü söylediğinde) develeri coşturuyor.

Atlar kişniyor, kuşlar ötüyor, şairler yüksek sesle şiirler söylüyorlar.

Yapraklar kısa boylu hurma ağaçlarının üzerinde, sabahın ilk saatlerinde ve ikindiden sonra şarkıcılar gibi sevda terennüm ediyorlar.

Henüz ergenliğe ermiş kızlar oyun oynuyor, güzel sözler söylüyor. Şarkılarla rahip ve zâhidleri eğlendiriyorlar.

Yukarıdaki beyitler şairin “el-Maṭariyye” adlı methiyesinden alıntılanmıştır. Kasidenin mukaddime kısmındaki 25 beyitlik tabiat tasvirinde ilk etapta bulutların yağmura hazırlanışı, daha sonra yağmurun yağdığı an ve en son yukarıdaki beyitlerle birlikte yağmurdan sonra tabiatın tüm unsurlarıyla neşelendiği zaman dilimi tasvir edilmiş, sonra da 4. beyitte de müşahede edildiği üzere tek beyitle yine mukaddime bölümünde bulunan gazel temasına tehallus yapılmıştır. Şöyle ki, 4. beyit dikkatle incelendiğinde, “الْوُرُقُ” (yapraklar), “فَوْقَ الْأَشَا” (kısa boylu hurma ağaçlarının üzerinde), “الْأَصَالَ” (ikindiden sonra) ve “الرَّادَا” (sabahın ilk saatlerinde) gibi doğaya ilişkin unsurlar kullanılarak tasvir uslubu devam etse de, “تَشْدُو كَشْدُو الْمُطْرِبِينَ هَوَى / şarkıcılar gibi sevda terennüm ediyorlar” şeklindeki gazeli çağrıştıran bir diğer ibare göze çarpmaktadır. Böylece dinleyici her ne kadar tasvir temasının devam ettiğini zannetse de, yapraklar üzerinden gerçekleştirilen teşhiş sanatı vasıtasıyla hissettirilmeden gazel temasına geçilmiş, böylece lafız-anlam bütünlüğü çerçevesinde ve tek beyitle ḥusnu’t-tehalluş sanatı icrâ edilmiş, muhatap gazel temasına geçildiğini ancak beşinci beyitte anlamıştır. Bu tehallus ana konu olan methin dışında kasidede yer alan iki tali konu arasındaki tehallusun kayda değer örneklerinden biridir.

el-Ḥabsî, Vâli Süleyman için söylediği “el-Ḥamriyye” adlı methiyesinin mukaddime kısmında sevgilisinin terk etmesinden kederlenerek kızıl göz yaşları döker. Çevresindekiler kendisini teselli etmeye çalışarak sabır telkinlerinde

bulunurlar. O, bu duruma tahammül etmeye çalışsa da, sonunda terki diyar etmeye karar verir. Neticede tüm bu başına gelenleri musibet olarak değerlendirdiği ve asla karamsarlığa düşmeyeceğini dile getirdiği şu beyitlerde Allah'a, Resûlüne ve memdûha sığınacağı diline dökülür, böylece aff gazelden medhe intikâlin güzel bir örneği ortaya çıkar⁵⁵²: [Muctes]

وَلَا أَبَالِي بِنَحْسٍ وَلَا بِهِ أَتَطِيرُ
 قُلْ لِلْحَوَادِثِ إِيَّيْ بِكَوْنِهَا غَيْرُ مُعْتَرِ
 لَكِنِّي لُذْتُ بِإِلَهِ اللَّهِ وَالنَّبِيِّ الْمُطَهَّرِ
 وَبِالْإِمَامِ الْكَرِيمِ أَلْ قَرَمِ الشُّجَاعِ الْمُظَفَّرِ
 سَلِيلِ سَيْفِ وَوَالِي هِرْمَنْ بِهِ الدَّهْرُ يَفْخَرُ

Ne bir musibeti umursarım, ne de o musibetle karamsarlığa düşerim.

(Gelişen) hadiselere de ki: Ben onlara aldanacak değilim.

Fakat ben, Allah'a ve onun pak elçisine sığındım.

Bir de cömert, yüce, cesur, ve muzaffer imâma ... (sığındım).

Zamanın kendisiyle iftihar ettiği Seyf'in evlâdı ve vâlisi(ne)...

Yukarıdaki dizelerde görüldüğü üzere şair, sevgilisinin terk etmesi musibetinden Allah'a ve resûlüne sığındıktan hemen sonra, dördüncü beyitten itibaren memdûha da sığınarak, sadece iki beyitle husnu't-tehalluşu gerçekleştirmiştir. 3. ve 4. beyitlerdeki konu bütünlüğünün yanı sıra üslup birlikteliğine de dikkat edilirse, şairin tehallüs icrasındaki başarısı sezilecektir.

el-Habsî'nin kasidelerinde hikmet temasından övgüye intikâlin örnekleri de vardır. İmam Ya'rub b. Bela'rab'ı övmek için nazmettiği "en-Nâmûsiyye" isimli kasidesinin mukaddime kısmını gazel ve hikmet temalarıyla dokumuştur. Şair, hikmet temasından övgüye şu veciz ifadeleriyle geçiş yapar:⁵⁵³ [Basî]

وَمَنْ يَضَعُ عِرْضَهُ لُؤْمًا وَمَنْقَصَةً
 وَمَنْ يَكُنْ مِنْهُجِ الْأَوْبَاشِ مِنْهُجُهُ
 لَا فَخْرَ إِلَّا لِذِي عَقْلٍ وَذِي أَدَبٍ
 وَمَنْ كَيْعْرُبَ ضِرْعَامِ الْوَعْيِ مَلِكُ
 بِالْحَافِرَاتِ وَأَخْفَافِ الْوَرَى دَيْسَا
 كَفَى بِهِ فِي الدَّنَا ذَمًّا وَتَدْنِيْسَا
 لَا تَحْسَبِ الْفَخْرَ مَأْكُولًا وَمَلْبُوسَا
 أَزْكَى الْوَرَى حَسْبًا فِي النَّاسِ قُدْمُوسَا

⁵⁵² Dîvânu 'l-Habsî, s. 183-184.

⁵⁵³ Dîvânu 'l-Habsî, s. 114.

Kim onurunu kendisi alçak ve noksan bir hale düşürürse (itibarını beş paralık ederse), onun şerefi insanların ayakları altında çiğnenir.

Kimin yolu ayak takımının yolu olursa, kınanarak ve hürmetsizlik görerek adi bir konuma düşmesi ona yeter.

İftihar ancak akıl ve edep sahibine aittir (yaraşır). Zannetme ki kıvanç duymak, yenilir (içilir) ve giyilir bir şeydir.

Kim savaş aslanı Ya‘rub gibi bir kralı, şeref yönünden insanlar arasında onların en iyisi ve önderidir.

Burada şair “kim, kim?” diye devam eden koşul cümleleriyle hikmetli sözler sarfetmiştir. 4. beyitte de aynı uslûbun devam ettiği görülmekte, bu da muhatapta önceki konunun devam ettiği hissiyatını oluşturmuştur. Halbuki bu beyitte şair bir önceki konudan çıkmış yeni bir temaya geçiş yapmıştır. Ayrıca iftiharın ancak edep sahibine yakıştığını belirttiği 3. beyitte memdûha telmih yaparak konunun değişeceği imasını verse de, önceki cümlelerde olduğu gibi hikmet uslûbu devam ettiği için bunu net bir şekilde anlamak mümkün değildir. Zira şair yine husnu’t-tehalluş sanatını icrâ etmiştir.

Şairin hikmetli sözlerle içiçe bir anlatımla sunduğu ve 3. beyitte ‘azâ/teselli içerikli mersiye den çıkararak te‘bîn/övgü muhtevâlî mersiye ye geçiş yaptığı şu dizeler de takdire şayandır:⁵⁵⁴ [Tavîl]

أَيْسَلَمَ مَنْ سَاعَاتُهُ مِنْ حَيَاتِهِ ثَلَاثٌ وَلَكِنَّ الْمُهَمَّلُ جَاهِلُ
وَهَلْ يَرْجَعْنَ مَا أَذْهَبْتَهُ بِرَغْمِنَا صُرُوفُ الْقَضَا وَالنَّائِبَاتِ النَّوَارِلُ
فَلَا نَقْصَ إِلَّا النَّقْصُ مِنْ أَنْفُسِ الْوَرَى وَلَا سِيَّما الشُّمُّ الْكِرَامِ الْأَفَاضِلُ
كَنَجَلِ حَمِيسٍ ذِي الْمَكَارِمِ نَاصِرٍ فَتَى بَعْدَهُ عَزَّ الْمَثِيلُ الْمُمَائِلُ

Zamanları üç dilimden (geçmiş, gelecek, an) ibaret olan bir insan, hayatından hiç bağımsız (esen) olabilir mi? Şu kadar var ki sürekli gözyaşı döküp duran cahildir.

Kaderin cilvelerinin ve çile çektiren musibetlerin bize rağmen bizden alıp götürdükleri hiç geri döner mi?

(Kainatta) ancak mahlukatın canları yok olmaktadır. Özellikle de erdemli, yüce gönüllü soylular (ölmektedir).

Hamîs’in asil oğlu Nâşır gibi... O kendisinden sonra eşi benzerinin pek nadir bulunduğu bir yiğittir.

⁵⁵⁴ Dîvânu ‘l-Habsî, s. 529-530.

Şairin hikmet uslubuyla kendi şahsını teselli ettiği yukarıdaki dizelerin 3. ve 4. Beyitlerinde husnu't-tehalluş meydana gelmiştir. 3. beyitte genelden özele giden şair dinleyene hissettirmeden sözü memdûha getirmiş ve bunu 4. beyitte belli etmiştir. Zira dinleyici 3. beyitteki 'فَلَا نَقْصَ إِلَّا النَّقْصُ مِنْ أَنْفُسِ الْوَرَى / (Kainatta) ancak mahlukatın canları yok olmaktadır.' ifadesiyle mevzunun henüz devam ettiğini zannetse de şair, 'وَلَا سِيَّمَا الشُّمُّ الْكِرَامِ الْأَفَاضِلُ / Özellikle de erdemli, yüce gönüllü soylular (ölmektedir).' ifadeleriyle bir sonraki konuya geçme arzusu gütmüştür.

Hulâsa, el-Habsî kasidelerinin sadece mukaddime bölümlerinden ana temaya intikallerinde değil, kasidenin mukaddimesini oluşturan temalar arasındaki geçişlerde de husnu't-tehalluşu icrâ etmiş, lafız ve anlam ilişkisini iyi kurgulamış, böylece bazı şairlerin ihmâl ettikleri bu hususta, genel tutumu itibariyle başarılı olmuştur.

3.1.1.4. Hâtîme

Arap edebiyatında bir edebî türün sonuç ya da gayelerinin özetle sunulduğu son kısmı olup, şiir açısından düşünüldüğünde bir kasidenin kapanış beyti ya da beyitleridir.⁵⁵⁵ Edebiyatçılar ve eleştirmenler şiirin insan hafızasında kalan en son anlamlarını ihtivâ ettiği için hâtîme/sonuç kısmının da en az matla', mukaddime ve tehallus bölümleri kadar önemli olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁵⁶ Onlara göre sonuç kısmı etkileyici olursa eserin diğer bölümlerindeki eksikliklerini de örtecektir. Aksi olur ve eğer kulağa hoş gelmezse bu kez güzelliklerini de gölgeleyecektir.⁵⁵⁷ Bu nedenle İbn Raşîk şiirin matla' beytini anahtara, hatime beytini ise kilide veya eseri ayakta tutan direğe benzetmişken⁵⁵⁸, bazıları da hatime kısmını yemeklerden sonra yenen lezzetli bir tatlıya benzetmiştir.⁵⁵⁹ Bu vesileyle; literatürde "husnu'l-hâtîme", "husnu'l-intihâ", "husnu'l- maқта", "berâ'atu'l- maқта" ve "cevdetu'l-kaţ'" gibi kavramlar türemiştir.⁵⁶⁰

Eleştirmenlerin şiirin hatime kısmına bu derece önem vermeleri, onları her konuda olduğu gibi bu konuda da birtakım kıstaslar tayin etmeye sevketmiştir. Onlara göre hatime, kasidenin ana temasıyla ahenkli bir manâ ile sonlanmalıdır. Yine matla'

⁵⁵⁵ Mecdî Vehbe ve Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-Muştalahâtî'l-'Arabiyye*, s. 156.

⁵⁵⁶ el-Curcânî, *el-Vesâta*, s. 48; İbn Ebi'l-İşba', *Bedi'u'l-Ḳur'ân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, Kâhire, 1377/1957, II, 343.

⁵⁵⁷ Sa'du'ddîn Mesûd b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390), *el-Muṭavvel Şerhu Telhîşî Miftâhî'l-'Ulûm*, thk. 'Abdülhamîd Hendâvî, 3. bs., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût-Lübnan, 1434/2013, s. 739.

⁵⁵⁸ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 239.

⁵⁵⁹ et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 739.

⁵⁶⁰ Bkz. el-Câhîz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I, 111; İbn Ebi'l-İşba', *Bedi'u'l-Ḳur'ân*, II, 343; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, VII, 135; et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 734; İbn Hicce, el-Hamevî (ö. 837/1433), *Hızânetu'l-Edeb*, II, 493.

da olduğu gibi hatimenin de manası açık ve lafzı tatlı olmalıdır. Hatime, kasidenin en güzel beyti olmalı ve sözün biteceğini ima etmelidir. Ayrıca kasidenin özünü ve aynı paralelde şairin hayat tecrübesini yansıtan bir hikmetli söz, vecize, nükte, darbı mesel, atasözü, teşbih, dua, ayet veya hadisi içermesi tercihe şâyândır.⁵⁶¹ Netice olarak kasidenin bu ölçütlere uygun sonlanmasına “ḥusnu’l-ḥâtıme” denmiştir.⁵⁶² Kaynaklarda Câhiliye Dönemi kasidelerinin ḥusnu’l-ḥâtıme açısından ilerlemediği, bu dönemde çoğunlukla konunun birden bire kesildiği hatimelerin yaygın olduğu bilgisi yer almıştır. Ayrıca birçok konuda olduğu gibi ḥusnu’l-ḥâtimenin de en güzel örneklerinin; Mutenebbî, Ebû Nûvâs ve Ebû Temmâm gibi meşhur şairlerin şahsında Abbâsî Dönemi’nde görüldüğü belirtilmiştir.⁵⁶³

Eleştirmenlerin prensipleri açısından el-Ḥabsî’nin kasideleri gözden geçirildiğinde söz konusu prensiplere mutabakat sağladığı ve çok çeşitli üslup ve anlamlarla sonlandığı görülmektedir. Onun hatimleri kasidenin ana temasıyla çoğunlukla uyum halindedir. Şairin afif gazel temalı 12 beyitlik bir kasidesinin hatimesi şöyledir:⁵⁶⁴ [Kâmil]

لَكِنَّهُ لَا يَنْقُضِي أَرْبَ الْهَوَىٰ إِلَّا بِوَعْدٍ بِالْوَصَالِ مَشْرَبٍ
مِنْ عَادَةٍ تَشْفِي الصُّدُورَ بِوَصْلِهَا وَغَرِيبٍ حُسْنٍ فِي الْحُسَانِ عَجِيبِ

Fakat aşk arzusu hiç tükenmez. Sadece bir meyhanede (sevgiliyle) bir buluşma vaadi dışında...

Kendisine kavuşulması sadra şifa zarif bir genç kızla, (yani) güzeller arasındaki harika, kusursuz bir yabancıyla (buluşma vaadi)...

Şair bu kasidesinde, maşukunun kendisini terk etmiş olması sonrasında kınayanlarına rağmen gözyaşlarını gizleyememiş, özlemiyle yanıp tutuştuğu sevgilisiyle buluşma umudunu hep diri tutmuş, onun ya bir gün ansızın haber vermeden çıkıp geleceğini veya yukarıdaki ḥusnu’l-ḥâtımede olduğu gibi bir meyhanede kendisiyle buluşacağını ummuştur.

⁵⁶¹ el-‘Askerî, *Kitâbu ‘ş-Şinâ’ ateyn*, s. 443-444; Bekkâr, *Binâu’l-Ḳasîde*, s. 229-230.

⁵⁶² Ali Bulut, *Belâgat, Meânî-Beyân-Bedî*, 7. bs., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 2017., s. 431.

⁵⁶³ İbn Raşîk, *el-‘Umde*, I, 239-241; Elmalı, “Kaside”, s. 563.

⁵⁶⁴ *Dîvânü’l-Ḥabsî*, s. 318.

el-Habsî'nin amcaoğullarına selam gönderdiği ve onları methettiği 15 beyitlik bir ihvâniyyât şiiri, zımnen kendilerine olan özlemine dile getirdiği ve yine kasidenin ana konusuyla uyumlu olan şu hatimeyle sonlanmıştır:⁵⁶⁵ [Basît]

سَلَامٌ رَبِّي عَلَيْكُمْ ثُمَّ رَحْمَةٌ لَهُ مَا دَامَتِ النَّاسُ فِي شَوْقِي إِلَى النَّاسِ

İnsanlar insanlara özlem duyduğu sürece Rabbimin selamı ve sonra rahmeti üzerinize olsun...

Şair, dostu Muhammed b. Şalîh el Müntefikî'nin bazı ayak takımı insanların kendisine eziyet ettiğine dair derdini açtığı şiirine mukabil ona gönderdiği 12 beyitlik bir ihvâniyyât şiirinde, kendisini teselli ederek birtakım tavsiyeler ve övgülerde bulunmuş, ardından şiirin konusuyla uyumlu olan ve dostuna yapılanlardan üzüldüğü farkedilen şu anlamlı beyitle sözlerine son vermiştir:⁵⁶⁶ [Basît]

فَلَوْ قَدَرْتُ عَلَى أَدْنَى مُكَافَأَةٍ لَهُ لَأَهْدِيَتْ أَكْبَادِي لَهُ فَلَدَا

Eğer kendisi için en mütevazî bir ikrama gücüm yetse, parelenmiş ciğerlerimi kendisine hediye ederim.

Edebiyatçılar şiirin hatime kısmının - hükümdarlar için serdedilmesi dışında - dua ile sonlanmasını hoş görmemişler ve bunu bir zafiyet olarak yorumlamışlardır.⁵⁶⁷ el-Habsî'nin dua ile sonlanan kasidelerine bakılınca, büyük çoğunluğunun devletin zirvesinde yer alan imamlar ve yine devletin çeşitli kademelerinde yer alan valiler ve kadılar için nazmedildiği tespit edilmiştir. Şairin hakkında en çok methiye söylediği iki imamdan biri olan Ğâfirî İmam Muhammed b. Nâsır için nazmettiği "el-Kâmûsiyye" adlı kasidesinin hatimesi temenni niteliğinde dualar ile nihayete ermiştir:⁵⁶⁸ [Basît]

دُمْ يَا مُحَمَّدُ فِي خَيْرٍ وَعَافِيهِ وَدَامَ أَعْوَانُكَ الْعُرُّ النَّبَارِيسُ

وَاسْلَمْ وَإِنْ كُنْتَ مَحْسُودًا عَلَى نَعْمٍ فَلَيْسَ تَسْطُو عَلَى الْأَسَدِ الْهَجَارِيسُ

دُمْ وَابْقَ فِي الْعَزِّ وَالنَّصْرِ الْعَزِيزِ وَمَنْ يَكْدُكَ فِي النَّاسِ تَحْتَ الطِّينِ مَدْسُوسُ

İyilik ve afiyet içinde (yönetime) devam et ey Muhammed! Toy (ama) cesur hizmetkârların da devam etsinler.

(Sahip olduğun) nimetler sebebiyle haset edilen bir kimse olsan da, sen esen kal. Zira, tilkiler aslanlara saldıramazlar.

⁵⁶⁵ Dîvânu 'l-Habsî, s. 234.

⁵⁶⁶ Dîvânu 'l-Habsî, s. 224.

⁵⁶⁷ İbn Raşîk, el-'Umde, I, 241.

⁵⁶⁸ Dîvânu 'l-Habsî, s. 130-131.

Şeref ve üstün zafer üzere pâyidâr ol. İnsanlardan her kim sana tuzak kurarsa, (kendisi) toprağın altında gömülsün.

Yukarıdaki beyit öbeği sözün artık bittiğini göstermektedir. Dolayısıyla hatime olmaya uygun bir vasıf taşımaktadır. Bedevî Tabâne, en güzel hatimenin kelâmın nihayete erdiğini imâ eden hatime olduğunu, dua cümlelerinin bu niteliği haiz en gözde ifadeler olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁹

el-Habsî bazı kasidelerinin hatimesinde teşbih ile istiare sanatlarını kullanmıştır. O, alaycı ve tahkir edici tavırlarıyla şairliğini test etmek isteyen şahısları yermek için nazmettiği bir hicviyesiyle onları utandırarak şaşkınlığa uğratmış, bu hicviyenin son beytinde istiare sanatıyla kendi şahsını tufana benzeterek fahr ile karışık bir üslupla husnu'l-hâtıme icra etmiştir.⁵⁷⁰ [Basîf]

مَنْ زَاخَمَ السَّيْلُ أَمْسَى السَّيْلُ دَافِنُهُ وَمَنْ تَكَلَّفَ مِثْلِي حَمَلَهُ عَجِزًا

Kim tufanla çekişirse, tufan onu altına gömer. Kim de benim gibisini (sirtında) taşımaya kalkarsa, taşımaktan aciz kalır.

Şair, misafirperverlikten nasibini almamış ve bununla birlikte onur kırıcı davranışlar da sergileyen bir kasaba halkını eleştirdiği “Veşru Ağrâdî'l-Liâm” adlı kasidesinin hatimesinde Sâd Sûresi'nin 60. âyetinden iktibas yapmıştır⁵⁷¹: [Muctes]

حَتَّى صَلُّوا بِالْحَطَايَا نَارًا فَيَسَسَ الْقَرَارُ

Sonunda hatalarıyla (cehennem) ateşine girdiler. Orası ne kötü durulacak yerdir.!

el-Habsî'nin kasidelerinde sıkça rastlanan hususlardan biri de sonuç kısımlarını, kendisinin hayat tecrübelerini aksettiren ve şiirin ana konusuyla doğru orantılı olan hikmetli, veciz sözlerle süslemesidir. Şair, İmam Ya'rub b. Bela'rab'ı methettiği “en-Nâmûsiyye” adlı methiyesini bu çerçevede husnu'l-hâtımeyle sonlandırmıştır. Şair ilgili kasidesinde imamın bulunduğu makama ehil olduğunu, eğer tahtta o değil de liyakati olmayan kimseler bulursa, durumun daha vahim bir hal alacağını, o kimselerin de buldukları makamda eğreti olacaklarını, atasözüne benzer şu veciz ifadeleriyle dile getirmiştir.⁵⁷² [Basîf]

لَوْلَاكُمْ يَا بَنِي زَهْرَانَ لَأَنْكَسَفَتْ شَمْسُ الصَّوَابِ وَأَضْحَى الدِّينُ مَلْبُوسًا

⁵⁶⁹ Bedevî Tabâne, *Mu'cemu'l-Belâğati'l-'Arabiyye*, 3. bs., Dâru'l-Menâra, Cidde, 1988, s. 69.

⁵⁷⁰ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 291.

⁵⁷¹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 272. Ayrıca ilgili âyetin metni şöyledir: “قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَيَسَسَ”

القَرَارُ” Bkz. Sâd Sûresi 38/60.

⁵⁷² *Dîvânu'l-Habsî*, s. 115-116.

وَأَمَّا الصَّابُ لَا تَحْلُو مِرَارَتُهُ لَوْ أَنَّهُ صَارَ فَوْقَ الشَّهْدِ مَعْرُوسًا
مَا كَلَّ مَنْ يَحْمِلُ الصَّمْصَامَ حَيْدَرَةً نَعَمَ وَلَا كَلَّ مَنْ يُلْقِي الْعَصَا مُوسَى

Ey Beni Zehrân! Eğer siz olmasaydınız doğruluk güneşi tutulurdu. Din ise karmakarışık bir hal alırdı.

Şüphesiz sâb ağacının⁵⁷³ acısı, bal peteğinin üzerine dikilse de tatlanmaz.

Her kılıç taşıyan aslan olmadığı gibi, yere her âsâ atan da Mûsâ (a.s.) değildir.

el-Habsî yergi şiirlerinin birçoğunu hikmet ihtivâ eden beyitlerle bitirmiştir. Örneğin bu hicviyelerinden birinde insanlara karşı kibirli davranışlar sergileyen, bununla da kalmayıp onların hakkını çiğneyerek zulmeden ve daha sonra merkez yönetim tarafından görevden alınan bir valiyi eleştirmiştir. Hicviyesinin son beytinde; insan sarrafı olmanın kolay olmadığını, iyi ile kötü insanı birbirinden ayırmanın birbirine çok benzeyen iki bitkiyi birbirinden ayırt edebilmek kadar zor olduğunu, muhtevası hikmet içeren şu sözleriyle belirtmiştir:⁵⁷⁴ [Basî]

لَا يَعْرِفُ النَّاسَ إِلَّا مَنْ يَكُونُ لَهُ قَلْبٌ يُفَرِّقُ بَيْنَ النَّخْلِ وَالْعُشْرِ

İnsanları ancak hurma ağacı ile 'uşer ağacı'⁵⁷⁵ arasını ayırabilen bir kalbe sahip olanlar (iyi) bilebilir.

Şairin hikmet içerikli hatimeleri, haliyle hikmet ve öğüt temalı kasidelerinde daha yoğun bulunmuştur. O, ilmin ve ilim ehlinin önemine dikkat çektiği ve muhataba ilim öğrenmeyi öğütlediği bir kasidesinde “ilmin başı acı soğan gibi, sonu baldan tatlıdır” atasözünü hatırlatan şu hikmetli sözleriyle husnu'l-hâtime eylemiştir:⁵⁷⁶ [Basî]

فَاصْبِرْ لَهُ وَاحْسِنْ مَاءَ الصَّبْرِ فِي طَلَبِ الْ عُلُومِ تَنْظُرُ بُعِيدَ الصَّابِ بِالشُّهْدِ

(Bu sebeple) ilim için sabret, ilimleri aramada sabır suyunu iç ki, acı ağaç iksirinden hemen sonra balı kazanasın.

Şair peygamber methiyelerinde ise çoğunlukla Hz. Peygamber (s.a.s.)'e salavât getirerek ya da dinleyiciye salâvatı öğütleyerek, bazen onunla tevessül edip kendisi için dua ederek, bazen de ondan şefaât isteyerek husn-u intihâ da

⁵⁷³ Tadı çok acı olan bir bitki türü. (Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I, 537).

⁵⁷⁴ *Dîvânü'l-Habsî*, s. 295.

⁵⁷⁵ 'Uşer ağacı; uzun boylu, geniş yapraklı, güzel görünümlü, meyveli, dallarından ve çiçeklerinde tadı acıyla karışık şekeri olan bir ağaçtır. Bu ağaca 'Sükkeru'l-'Uşer veya 'Eşhar' da denmektedir. (Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IV, 574; Ahmed Rızâ, *Mu'cemu Metni'l-Luğa*, Dâru Mektebeti'l-Hayâh, Beyrût, 1378/1959, III, 287.)

⁵⁷⁶ *Dîvânü'l-Habsî*, s. 437.

bulunmuştur. Malum olduğu üzere salavât, bir nevi Hz. Peygamber (s.a.s.) için yapılan duâlardır. Dolayısıyla Peygamber methiyelerinin de kendisine getirilen salavât ile nihayete ermesinden daha tabii bir durum söz konusu değildir. Şair 10 beyitlik güzel bir Peygamber methiyesinin hatimesinde kuşlara eşlik ederek Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salavât getirmiştir.⁵⁷⁷ [Tavîl]

يُصَلِّي عَلَيْهِ مَا تَهْرَجُ سَاجِعٌ يُجَاوِبُ أَسْجَاعَ الْحَمَامِ الصَّوَادِحِ

Güvercinler şakıdığı sürece, kâfiyeli sözün sahibi onlara eşlik ederek salâvat terennüm eder.

el-Habsî yine bir Peygamber methiyesinin hâtimesi olan aşağıdaki beyitlerde ise, hem Hz Peygamber (s.a.s.) ile tevessül etmiş hem de ondan şefaât dilemiştir.⁵⁷⁸

وَإِنْ كُنْتَ قَدْ غُيِّبْتَ فِي بَاطِنِ الثَّرَى فَفَضْلُكَ عَمَّ الْمُسْلِمِينَ جَمِيعًا
رَحْمَتُكَ فِي الدُّنْيَا لَطِيبٌ حَيَاتِنَا وَتَرْجُوكَ فِي يَوْمِ الْحِسَابِ شَفِيعًا
عَلَيْكَ صَلَاةُ اللَّهِ مَا لَاحَ بَارِقٌ وَمَا سَكَبَتْ عَيْنُ السَّحَابِ دُمُوعًا

Toprağın altında kaybolup gitmiş de olsanız, lütfunuz tüm mü'minleri kuşatmıştır.

Ahret Hayatımızın güzel olması için dünyada size tevessül ediyor, hesap gününde de sizden şefaât diliyoruz.

Şimşek çaktığı ve bulut gözyaşı akıttığı sürece Allah'ın lütfu üzerinize olsun!

Sonuç olarak el-Habsî, ana teması her ne olursa olsun yazdığı kasidelerinin hatimelerini, bu kasidelerinin ana konularıyla uyumlu halde, üstüne başka söz sarfetmeyi gerektirmeyecek kadar veciz, lafzı kolay, manası gayet açık, kısacası eleştirmenlerin belirlediği kaidelere örnek teşkil edecek kadar güzel, her çeşitten husnu'l-hâtîme örnekleriyle taçlandırmıştır.

3.1.3. Vezin ve Kâfiye

Klasik Arap şiirinin en önemli rükunlarından biri ve onu nesirden ayıran en önemli özelliği vezindir. Şiirin kulağa hoş gelmesi, duyguları harekete geçirmesi ve gönülleri coşturmasında veznin çok önemli bir payı vardır.⁵⁷⁹ Klasik Arap şiirinde yaygın bir şekilde kullanılan aruz vezni sırasıyla; tavîl, medîd, basît, vâfir, kâmil, hezec, recez, remel, seri', munserih, hafif, muğâri', muqtedab, muctes, mutekârib,

⁵⁷⁷ Dîvânu'l-Habsî, s. 8.

⁵⁷⁸ Dîvânu'l-Habsî, s. 21.

⁵⁷⁹ İbn Raşîk, el-'Umde, I, 134; Durmuş, "Vezin", s. 77.

mutedârik şeklinde 16 bahirden oluşmuştur.⁵⁸⁰ el-Ḥabsî'nin divanında yer alan ve halk diliyle söylenmiş olan 33 bent dışında tutulduğunda, geriye kalan 346 fasih şiirde bu bahirlerin tamamının kullanıldığı görülmektedir. Şiirler söz konusu bahirlere göre tasnif edildiğinde, dağılım aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi olmaktadır:

	Medih	Hikmet	Gazel	Hiciv	İhvanîyyat	Mersiye	Mîzah	Top.
Ṭavîl	26	20	6	2	3	2	1	60
Medîd	2	2	2	-	-	-	-	6
Basîṭ	33	19	5	8	2	2	3	72
Vâfir	5	3	-	-	1	-	-	9
Kâmil	11	4	1	2	4	1	-	23
Hezec	2	4	4	-	2	-	-	12
Recez	2	3	-	-	-	-	-	5
Remel	5	4	2	-	-	-	1	12
Serîʿ	12	16	5	5	2	-	5	45
Munserih	9	9	1	2	1	-	-	22
<u>H</u> afîf	12	12	9	4	3	-	3	43
Muḍâriʿ	1	-	-	-	-	-	1	2
Muḳteḍab	1	2	-	-	-	-	-	3
Mucteṣ	8	6	3	3	-	1	2	23
Muteḳârib	1	4	-	-	1	-	-	6

⁵⁸⁰ Nihad M. Çetin, “Arûz”, *DİA*, Ankara, 1991, III, 428.

Mutedârik	3	-	-	-	-	-	-	3
TOPLAM	133	108	38	26	19	6	16	346

Tabloda açıkça görüldüğü üzere el-Habsî, tüm bahirlerde şiir nazmetmiştir. Bu husus onun aruz veznine nüfûzunu ve vezinli kelam söylemedeki maharetini ortaya koymaktadır. Ayrıca şiirlerinin büyük çoğunluğunu basî (72 adet) ve tavîl (60 adet) bahirlerinde söylemiştir. Basî bahrinin şiir yekûnüne göre oranı % 20,8, tavîl bahrinin ise % 17,34'dir. İki bahir de arûz vezninin en uzun, en görkemli ve akıcı bahirleri olup vakarı temsil etmişlerdir. Yine her iki bahir de her çeşit temaya uygun olmakla birlikte, genelde şairler bu bahirleri ciddi, önemli ve ayrıntılı konularda kullanmayı tercih etmişlerdir.⁵⁸¹ Yukarıdaki tabloya göre şairin söz konusu bahirleri çoğunlukla medih ve hikmet konularına tahsis etmiş olmasına bakılırsa, kendisinin çoğunlukla bu bahirlerin doğasına uygun konuları tercih ettiği söylenebilir.

Basî ve tavîl bahirlerinden sonra, divanda en çok göze çarpan vezinler serî' (45 adet / % 13), hafîf (43 adet / % 12,4), kâmil (23 adet / % 6,6) ve mucteş (23 adet / % 6,6), munserih (22 adet / % 6,3)'dir. Şair serî' ve munserih bahirlerini esneklikleri, mucteş bahrini ise tatlılığı sebebiyle tercih etmiş olabilir.⁵⁸² Hafîf ve kâmil bahirlerine gelince, bunlar şairin en çok başvurduğu basit ve tavîl bahirleriyle birlikte klasik dönem Arap edebiyatının en yaygın vezinleridir.⁵⁸³ Zira hafîf ve kâmil; kullanımı kolay, akıcı, tempolu ve kulağa hoş gelen,⁵⁸⁴ basî ve tavîl ise duyguları coşturan bir yapıya sahiptirler.⁵⁸⁵ Buradan hareketle şairin klasik dönem şiir söyleme geleneğine yakın bir çizgiyi takip ettiğini söylemek mümkündür.

Şairin az müracaat ettiği bahirler ise; hezec (12 adet / % 3,4), remel (12 adet / % 3,4), vâfir (9 adet / % 2,6), medîd (6 adet / % 1,7), mutekârib (6 adet / % 1,7), recez (5 adet / % 1,4), mukteğab (3 adet / % 0,8), mutedârik (3 adet / % 0,8) ve

⁵⁸¹ Emîl Bedî'î Ya'kûb ve Mişâl 'Aşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 293, 294 ve 301; Abdullah eţ-Tayyib, *el-Murşid ilâ Fehmi Eş'âri'l-'Arab*, bsy., trz., I, 443; Nihad M. Çetin, "Basî", *DİA*, Ankara, 1992, V, 106.

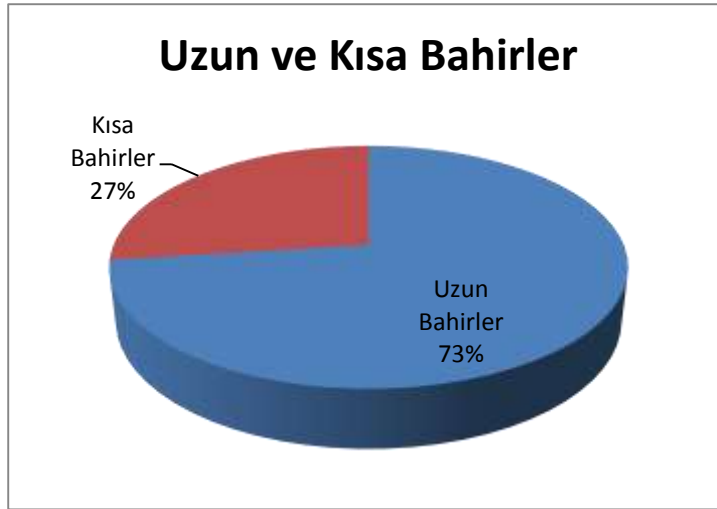
⁵⁸² Emîl Bedî'î Ya'kûb ve Mişâl 'Aşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 299, 306.

⁵⁸³ Ebu'l-Hasen Sa'id b. Mes'ade el-Ahfeş (ö. 215/830), *Kitâbu'l-Kavâfi*, thk. İzzet Hasan, Dimeşk, 1390/1970, s. 68.

⁵⁸⁴ Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Hafîf", *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 113; "Kâmil", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, s. 280.

⁵⁸⁵ Emîl Bedî'î Ya'kûb ve Mişâl 'Aşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 293, 294 ve 301; Abdullah eţ-Tayyib, *el-Murşid ilâ Fehmi Eş'âri'l-'Arab*, I, 443.

muğârî' (2 adet / % 0,5)'dir. Uzun ve kısa bahirlerin divanda yer alan tüm şiirlerdeki yüzdelik dağılımı aşağıdaki şemada gösterildiği şekildedir:

Şemada görüldüğü üzere şiirlerin büyük bölümü uzun bahirlere göre nazmedilmiştir. Bu verilere göre el-Ĥabsî'nin duygu, düşünce ve tecrübelerini tafsilatlı bir biçimde muhataba aktarma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır.

Veznin yanı sıra, kadim Arap şiirini şiir yapan en gözde niteliklerden biri de kafiye düzenidir. Klasik Arap edebiyatında kafiyenin mahiyetiyle ilgili dilci ve edebiyatçılardan farklı görüşler sadır olsa da cumhurun kabul ettiği görüşe göre, şiirin üzerine bina edildiği beyit sonlarındaki sahih harf, yani "Harfu'r-revî"⁵⁸⁶ kafiye harfidir.⁵⁸⁷ el-Ĥabsî'nin divanında 8. ve 11. bablarda bulunan, "musemmât" (muveşşah) nazım türünün "musebba" tarihiyle nazmedilmiş olup, fasih olmayan 33 bend ile birlikte, recez bahrinde ve muzdevic kafiye düzeniyle söylenmiş 5 şiir ve yine "muveşşah" nazım türünün "museddes-muĥammes" tarihiyle yazılmış bir mersiye dışındaki 341 şiir, geleneksel kafiye düzeniyle söylenmiştir. Bu şiirlerin kafiye harflerine göre dağılımı gözetildiğinde, şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Revî Harfi	Şiir Sayısı	Revî Harfi	Şiir Sayısı
Râ (ر)	55	Zây (ز)	8

⁵⁸⁶ el-Aĥfeş, *Kitâbu'l-Kavâfi*, s. 10; el-Kâğî Ebû Ya'lâ 'Abdu'l-Bâkî b. Ebi'l-Ĥuşayn et-Tenûhî, *el-Kavâfi*, 2. bs., thk. Avnî Abdurraûf, Mektebetu'l-Ĥancî, Mısır, 1978, s. 93-94.

⁵⁸⁷ Bkz. İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 151-153; Maţlûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Ĥadîm*, II, 170-172.

Mîm (م)	31	Kâf (ك)	8
Lâm (ل)	30	Ṣâ (ث)	7
Bâ (ب)	25	Cîm (ج)	6
Dâl (د)	24	Zâl (ذ)	6
Sîn (س)	15	Ḍâḍ (ض)	6
Nûn (ن)	14	Tâ (ط)	6
Tâ (ت)	11	Yâ (ي)	6
'Ayn (ع)	11	Şîn (ش)	5
Hemze (ء)	10	Şâd (ص)	5
Kâf (ق)	10	Zâ (ظ)	5
Fâ (ف)	9	Ġayn (غ)	5
Hâ (ح)	8	He (ه)	4
Hâ (خ)	8	Vâv (و)	3

Tablo dikkatle incelendiğinde, Arap alfabesinin tüm harflerinin şiirlerde kafiye (revî) harfî olarak kullanıldığı bariz bir şekilde görülecektir. Bu durum şairin vezinlerde olduğu gibi kafiyedeki ustalığını da gözler önüne sermektedir. Yine şiirlerde revî harfî olarak başta “ر” olmak üzere, en çok “م, ل, ب, د” harflerine; orta düzeyde “ق, ع, ط, ن, س” harflerine ve pek az da geriye kalan harflere yer verildiği anlaşılmaktadır. Bu noktada şairin söz konusu şiirlerdeki kafiye tercihlerinde takip ettiği yol, neredeyse bütünüyle klasik dönem şairlerin tutumuyla örtüşmüştür. Zira Arap şiirinde “ر, ل, م, ن, ب, د”, en çok tercih edilen revî harfleri olmuş; “ض, ط, ح, ذ, ث, ز, و, ظ, ن, ص, ش, خ, غ” harflerine ise kafiyede ya hiç yer verilmemiş veya pek az müracaat edilmiştir.⁵⁸⁸ Nitekim eleştirmenler de; kafiye harflerinin kulağa hoş gelenlerinin,

⁵⁸⁸ Fidan, *Arap Şairlerden İbnü'n-Nakîb ve Şiiri*, s. 297.

mahreçlerinin kolay ve tatlı olanlarının tercihini esas almışlar ve şiirin sadru'l beyti ifade edildiğinde, sanki adanmışçasına kafiyesinin tahmin edilebilir nitelikte olmasını, yine kulağa hoş gelmeyen harflerin tercihlerinden kaçınılmasını şart koşmuşlardır.⁵⁸⁹

el-Ḥabsî'nin recez bahrinde söylediği ve biri urcûze olan 5 şiirinden üçü muzdevic kafiyeli, biri normal kafiyeli, bir diğeri de hem muzdevic hem normal kafiyelidir. Şairin muzdevic kafiyeli şiirlerinin basit şeması şöyledir:⁵⁹⁰

a _____ a _____

b _____ b _____

c _____ c _____

Hem muzdevic hem de normal kafiyeli 6 beyitlik şiirinin düzeni şöyledir⁵⁹¹:

a _____ a _____

a _____ a _____

a _____ a _____

Şair, Vâli Muhammed b. Yusuf el-Îrî hakkında muvaşşah tarzında 87 beyitlik bir mersiye nazmetmiştir. Zaman zaman müseddes modelinde ama çoğunlukla muhammes modelinde ve tavîl bahrinde söylediği muvaşşahasının kafiye düzeni şöyledir:⁵⁹²

a _____ a _____

a _____ a _____

b _____ a _____

b _____ b _____

b _____ b _____

c _____ b _____

c _____ c _____

c _____ c _____

d _____ c _____

Şairin mevâliyâ nazım türünün "musebba" tarikiyle söylediği ve bir kısmı gazel bir kısmı ise öğüt muhtevalı toplamda 33 bentten ibaret olan şiirleri fasih olmayıp, halkın o günkü yerel diliyle oluşturulduğu için kafiye düzeninin çeşitlerine burada yer vermeye lüzum görmüyoruz.

⁵⁸⁹ Maṭlûb, *Mu'cemu'n-Naḫdi'l-'Arabiyyi'l-Ḳadîm*, II, 174.

⁵⁹⁰ Bkz. *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 531 ve 543.

⁵⁹¹ Bkz. *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 17.

⁵⁹² Bkz. *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 520-528.

Özetle el-Habsî, Arap edebiyatındaki klasik aruz vezni başta en çok tercih edilen bahirleri olmak üzere tüm bahirlerini, kafiye düzenini ise yine başta en çok kullanılan revî harfleri olmak üzere alfabenin tüm harflerini kullanarak şiirlerine aynen uygulamış ve böylece şekil bakımından da şiir tanzim etmedeki ustalığını tartışmasız bir şekilde ispatlamıştır. Diğer taraftan muvaşşah modelinin çeşitli tarikleriyle, muzdevic kafiyeli şiirler oluşturabilmedeki becerisi de, yine onun yeteneğinin çeşitli açılımlara elverişli olduğunu ayrıca göstermektedir.

3.2. ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Üslup; edebiyatçının duygu ve düşüncelerini dile aktarma biçimidir. Başka bir ifadeyle zihinde oluşan mananın belli bir mantıki düzene konulduktan sonra dilin çeşitli imkânlarını kullanarak ifadelendirme tarzıdır.⁵⁹³ Üslup, çeşitli terkiplerin özgün bir biçimde üzerinde dokunduğu ve kalıba döküldüğü bir platformdur.⁵⁹⁴ Üslupta başta kullanılan dilin gramer kuralları olmak üzere, dilin incelikleri ve belâgat esasları dikkate alınır. Kullanılan kelimeler muhtevaya uygunluk arzederken, cümlelerin uzunluğu ve kısalığı da yine konuyla uyumlu ve özgün bir biçimde olmalıdır. Bu bakımdan üslubun hem teknik, hem de estetik bir karakteri vardır.⁵⁹⁵ İşlenen ana konunun genel tabiatı da üsluba yön veren saiklerdendir. Buna göre, lafızlar manaların derecelerine göre şekillenmelidir. Örnek verilecek olursa; gazel ve medih gibi temalar, hiciv ve tehdit makamında arz edilemez. Aynı şekilde tersi de mümkün değildir. Hatta değil zıt temalar; cesareti, gücü ve zerafeti övmek gibi aynı temanın farklı kavramlarında dahi, aynı üslup söz konusu olamaz. Öyleyse her konu kendi tabiatına uygun kelime ve kavramlarla örülmelidir. Gazel temasında letafeti yansıtan, fahr temasında da ihtişamı aksettiren bir üslup tercih edilmelidir.⁵⁹⁶

Üslubun teşekkülünde yazar ya da şairin şahsını ön plana çıkararak birtakım hususiyetler de önem arz eder. Edebi yapıtın mimarı olan kişinin mizacı temel etken olmak üzere; ırkı, aldığı eğitim, yaşadığı çağ ve ait olduğu ekol, üslubu meydana getiren diğer önemli etkenlerdendir. Bu amillerden hareketle ne kadar edip varsa o

⁵⁹³ Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 446-447.

⁵⁹⁴ İbn Haldûn Ebû Zeyd Veliyyüddîn et-Tûnusî (ö. 808/1406), *Muḳaddimetü İbn Haldûn*, 1. bs., thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Mektebetü'l-Hidâye, Dîmeşk, 1425/2004, II, 397.

⁵⁹⁵ İsmail Durmuş, "Üslup", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 383.

⁵⁹⁶ el-Curcânî, *el-Vesâta Beyne'l Mutenebbî ve Huşûmihî*, s. 24.

kadar üslup vardır denilebilir.⁵⁹⁷ Bu nedenledir ki; Fransız Edip Buffon, “*üslup kişinin (edebiyatçının) bizzat kendisidir.*” demiştir.⁵⁹⁸

Çalışmanın bu kısmında, el-Ḥabsî'nin üslup özelliklerini oluşturan amiller; şiirlerindeki kelime tercihleri, cümle yapıları, anlatım yöntemleri ve söz sanatları gibi ölçütler üzerinden tespit edilerek değerlendirilecektir.

3.2.1. Kelime Tercihleri

Divanın muhteva bakımından ele alındığı ikinci bölümden de hatırlanacağı üzere şair neredeyse her konuda şiir nazmetmiştir. el-Ḥabsî'nin şiirleri ana konularına göre gözden geçirildiğinde; her bir şiirdeki kelime grubunun seviyeli, konuları gibi zengin ve şiirin ana temasıyla doğrudan ilintili olduğuna şahit olunmaktadır. Örneğin şairin İmam Muhammed b. Nâsır el-Ġâfirî'yi methettiği ve kendisini düşmanla harp etmeye teşvik ettiği “Zinâdu'l-Ḥarb” künyeli kasidesinin ilk beyitleri şöyledir:⁵⁹⁹

[Tavîl]

وَأَصْبَحْتَ لِلْمَجْدِ الْمُشْرِفِ صَاحِبًا بَلَغْتَ الْمَعَالِيَّ وَامْتَطَيْتَ الْمَرَاتِبَا
وَعَدَلًا إِلَى أَنْ صَارَ خَصْمُكَ خَائِبًا وَسُدَّتْ أَوْزَى جُودًا وَبَأْسًا وَهَيْبَةً
يَسُدُّ النَّوَاحِيَّ جَيْشًا شَرَفَهَا وَالْمَعَارِبَا وَأَعْدَوْتَ لِلْبَاعِغِينَ جَيْشًا عَرْمَرَمَا

Yüceliklere eriştin de yüksek mertebeleri binek edindin. Onurlandıran asalete dost oldun.

Ve taki düşmanın kaybedinceye kadar insanlığa alicenaplık, kudret, heybet ve adaletle hükmettin.

Doğu ve batının her yanındaki orduya hükmeden kalabalık (muazzam) bir orduyla azgınların hasmı oldun.

Yukarıdaki dizelerde yer alan “المعالِي”, “المراتبا”, “المجد”, “المشرف”, “جود”, “عدل” gibi kelimeler ana konusu hükümdar methiyesi olan bir kasidede görülmesi yadırganmayan, hoş karşılanan, hatta bulunması beklenen kelimelerdir. Yine “سُدَّتْ”, “جَيْشٌ عَرْمَرَمَا”, “بَاعِغِينَ”, “أَعْدَوْتَ”, “خَائِبًا”, “خَصْمًا”, “هَيْبَةً”, “بَأْسًا” gibi kelimeler methiyenin yönü olan savaş kahramanlığı temasıyla ve bu temayla aynı paralelde olan “Zinâdu'l-Ḥarb” ana başlığıyla uyuşmaktadır. Öte yandan beyitlerdeki fiillerin “بَلَغْتَ”, “امْتَطَيْتَ”,

⁵⁹⁷ Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 447.

⁵⁹⁸ Emîl Bedî'î Ya'kûb ve Mîşâl 'Aşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 100; Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 447.

⁵⁹⁹ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 153.

“أَصْبَحْتَ”، “سُدَّتْ” ve “أَعْدَوْتَ” şeklinde mazi sigasıyla serdedilmesi bahsedilen eylemlerin ve yakıştırılan sıfatların geçmişte aynen gerçekleştiğini ortaya koyduğu gibi,⁶⁰⁰ bu gerçekliğin zahiren ifadesi övgünün muhatabı olan şahsın onur duymasını ve moral bulmasını sağlamış, böylece kasidenin etkinliği bir kat daha artmıştır. Divanın diğer methiyelerinde ana konuyla uyumlu sıkça kullanılan kelimeler ise “دُو”، “الصَّارِمُ”، “العالمُ”، “الحلِيمُ”، “المكارمُ”، “الفخرُ”، “الأسدُ”، “العَيْتُ”، “الحقُّ”، “الملِكُ”، “الكرِيمُ”، “دُو”، “الصَّارِمُ”، “العالمُ”، “الحلِيمُ”، “المكارمُ”، “الفخرُ”، “الأسدُ”، “العَيْتُ”، “الحقُّ”، “الملِكُ”، “الكرِيمُ”، “دُو”، “الصَّارِمُ”، “العالمُ”، “الحلِيمُ”، “المكارمُ”، “الفخرُ”، “الأسدُ”، “العَيْتُ”، “الحقُّ”، “الملِكُ”، “الكرِيمُ” dir.⁶⁰¹

Diğer temalardaki kelime grubuna gelince; ihvâniyyât bâbındaki⁶⁰² “الإخْوَانُ”، “الصَّنْقُ”، “السَّلَامُ”، “النَّمِرُ”، “العافيةُ”، “الفراسةُ”، “السُّرُورُ”، “الشُّوقُ”، “الجَلَّاسُ”، “الصَّحْبُ”، “الطَّعَامُ”، “الأحْمَقُ”، “الجَهْلُ”، “الأوباشُ”، “اللتَّامُ”،⁶⁰³ hiciv bâbındaki “الأمانُ”، “أزورُ”، “يَشْفِيُ”، “أزورُ”، “الأمانُ”، “الحاسدُ”، “الشَّرُّ”، “العُشُّ”، “نازلةُ”، “العبرةُ”، “الفرودُ”، “الحنأُ”، “الفاسفونُ”، “أهلُ الجورِ”، “أهلُ الرِّياءِ”، “العزالةُ”، “الوجهُ النِّيرُ”، “العُصْنُ”، “الهُوىُ”، “العادةُ”، “الخودُ”،⁶⁰⁴ gazel bâbındaki “الذَّلُ”، “السَّهْمُ”، “الْفُؤَادُ”، “العُشَّاقُ”، “العَوَانِيُ”، “الهُزْكَوْلَةُ”، “تميسُ”، “القلائدُ”، “التَّبَسُّمُ”، “القَوَامُ”، “الهِلالُ”، “النَّدِيمُ”، “السَّاقِيُ”، “الرَّاحُ”، “المدامُ”،⁶⁰⁵ hamr bölümlerindeki “الكَبِدُ”، “النَّارُ”، “الذُّمُوعُ”، “الحانوتُ”، “الكأسُ”، “الرُّجَاجَةُ”، “المِزْمَارُ”، “العودُ”، “الصَّحْبُ”، “لحمُ أطيَّارِ”، “الحانوتُ” gibi kelimeler, ana temalarla ahenk teşkil eden ve bir kısmı sıkça rastlanan kelimeler olarak göze çarpmaktadır.

Belâgat bilginleri kelimenin fasih sayılabilmesi için; mahreçleri birbirine yakın olan harflerin bir arada bulunması nedeniyle telaffuzun zorlaşması ve kulağa çirkin gelmesi manasındaki “tenâfuru’l-ḥurûf”tan, anlamı kapalı ve kullanımına aşinalık olmayanı ifade eden “ğarabet”ten ve dil kaidelerine aykırılıktan uzak olması gerektiğini şart koşarlar.⁶⁰⁶ Birkaç istisnâî durum dışında el-Habsî’nin şiirlerinde yer alan kelime ve terkiplerin ağırlık arzeden çoğunluğunun bu şartları sağladığı görülmektedir. Şairin şu beyitleri bu noktada örnek vermeye değer cinstendir:⁶⁰⁷

[Tavîl]

أَرَى النَّاسَ يُبْدُونَ الْجُرَائِرَ فِي الدَّنَا وَقَوْلُهُمْ إِنَّ الزَّمَانَ يَجُورُ
وَذَلِكَ إِفْكٌ وَافْتِرَاءٌ وَمُنْكَرٌ وَظَلَمٌ عِظَمٌ فِي الزَّمَانِ وَزُورٌ

⁶⁰⁰ ‘Îsâ b. Muhammed b. Abdullah es-Süleymânî, *Şi’ru’l-Ḥarb*, 1. bs., Câmî’atu Nezvâ, Beyrût, 2017.

⁶⁰¹ *Dîvânu’l-Habsî*, s. 38, 43, 44, 75, 77, 79, 133.

⁶⁰² Bkz. *Dîvânu’l-Habsî*, s. 222, 223, 224, 233, 234, 245, 249.

⁶⁰³ Bkz. *Dîvânu’l-Habsî*, s. 224, 273, 274, 276, 277, 295, 435, 436.

⁶⁰⁴ Bkz. *Dîvânu’l-Habsî*, s. 292, 307, 308, 317, 318, 319, 328.

⁶⁰⁵ Bkz. *Dîvânu’l-Habsî*, s. 130, 180, 181, 305, 306, 339.

⁶⁰⁶ et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 138-143.

⁶⁰⁷ *Dîvânu’l- Habsî*, s. 471.

إِذَا لَمْ يَكُنْ إِلَّا الضَّلَالُ مَنَاهِجًا فَذَلِكَ هَزْلٌ وَالْمُرَادُ عَسِيرٌ

İnsanların âdî hususlarda günah işlediklerine ve (bir de): “Kuşkusuz zaman (bize) insafsızca davranıyor.” dediklerine şahit oluyorum.

Bu (sözler) zaman hakkında kara çalmaktır, iftiradır, iğrençtir, büyük bir haksızlıktır, yalandır.

Yöntemler sadece sapıklık(tan ibaret) olursa, işte hedef çetin (zor) olduğu halde bu (çok) komiktir.

Görüldüğü üzere beyitlerde telaffuzu güç kelimeler yoktur. Kelimelerin her biri yalın olup dile ve kulağa hoş gelmektedir. En başta kafiye düzenini oluşturan “ر” harfi, yukarıda da belirtildiği üzere dile kolaylığı nedeniyle Arap edebiyatında revî harfi olarak en çok kullanılan harflerdendir. Yine beyitteki kelimeleri oluşturan diğer harflere de bakıldığında büyük çoğunluğunun “ر, د, ل, ن, س, ك, ف, م” gibi mahreci kolay harfler olduğu görülür.⁶⁰⁸ Ayrıca bu beyitlerde hem anlamı kapalı (ğarib), hem de dil kurallarına aykırı olan kelimeler de yoktur. Bu durum, söz konusu beyitlerin fesahat ilkelerine uygunluk arzettiğini göstermektedir.

el-Habsî'nin şiirlerinde yer yer ğarîb kelimelere rastlansa da bunların yekünü fazla değildir. Örneğin aşağıdaki beyitte yer alan “طَنَّاؤًا” (alaycı) kelimesinin “muarrab”⁶⁰⁹ veya “muvelled”⁶¹⁰ olduğu⁶¹¹ “خَبِّ” (sahtekâr, dolandırıcı) kelimesinin ise “muarrab” olduğu⁶¹² ifade edilmiştir:⁶¹³ [Basî]

وَكَانَ فِي النَّاسِ طَنَّاؤًا أَخَا حَسَبٍ خَبِّ رَدِيءٍ بِهِ إِبْلِيسُ قَدْ عَمِنَا

İnsanların arasında İblis'in kendisiyle oynadığı; sahtekâr, fena, bir maskara vardı.

Divanda geçen “مُسْطَار” (ekşi şarap) kelimesinin Yunancadan⁶¹⁴, “الْجَلَاب” (gülsuyu)⁶¹⁵ kelimesinin Farsçadan⁶¹⁶, “الشاهين” (şahin)⁶¹⁷ kelimesinin Farsçadan⁶¹⁸

⁶⁰⁸ Ahmet Yüksel, “İlk Dönem Arap Dilcilerinde Fonetik Çalışmalar”, *OMUİFD*, S. 24-25, Samsun, 2007, s. 141-143; İbrahim Fidan, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*, s. 209.

⁶⁰⁹ Muarrab, aslı Arapça olmayıp Arapların kendi dillerine uygun bir hale getirerek kullandıkları kelimelere verilen isimdir. Fesâhat şehirlilerde II. hicri yüzyıla kadar, çölde yaşamış olanlarda ise IV. hicri yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. İşte bu asırlardan birinde Arapçalaştırılmış kelimelere ‘Muarrab’ denmektedir. (Bkz. Küçükkalay, *Kur'an Dili Arapça*, s. 204.)

⁶¹⁰ Muvelled ise, IV. hicri asırdan sonra Arap diline girmiş ve Arapçalaştırılmış kelimelerdir. (Bkz. Küçükkalay, *Kur'an Dili Arapça*, s. 204.)

⁶¹¹ el-Cevherî, *es-Şihâh*, III, 883.

⁶¹² el-Cevherî, *es-Şihâh*, III, 891.

⁶¹³ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 280.

⁶¹⁴ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 305.

⁶¹⁵ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 345.

⁶¹⁶ el-Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, XI, 63.

Arap diline girdiği ve yine “الكامخ” (bir çeşit katık)⁶¹⁹ kelimesinin de yabancı kökenli olduğu⁶²⁰ kaynaklarda yer almıştır.

Şairin bazı kelimeleri lugattaki asıllarına aykırı kullandığı vakidir. Ancak hacimli divanı nazarı itibara alındığında, bu kelimelerin yok denecek kadar az olduğu farkedilir. “كُور” (deve semeri) kelimesinin çoğulu lugatta “الكيران الأكور” veya “الكيران السَّيِّد” şeklinde iken⁶²¹, onun “الأكور” kelimesini tercih ettiği,⁶²²; “lider” anlamındaki “السَّيِّد” kelimesinin cemisi sözlükte “السَّادَة” iken⁶²³, onun “السُّيُود” şeklinde kullandığı⁶²⁴ tespit edilmiştir. Yine “العاسل” (mızrak)⁶²⁵ yerine “العاسلة”⁶²⁶; “يَهْرِيْق”⁶²⁷ yerine “يَهْرِيْق”⁶²⁸, “السَّطَوَات” (baskınlar)⁶²⁹ yerine “السُّطَى”⁶³⁰, “بَهْكَنَات” (körpe cariyeler)⁶³¹ yerine “نَهْكَنَات” kelimelerini tercih etmiştir.⁶³² Bu durumun şairin yaşadığı iklimin yerel dilinden kaynaklandığı varsayılabilir.

el-Habsî'nin şiirlerinde dikkat çeken bir diğer husus, şairin vezni koruma veya kafiyenin düzeni gereği bazı kelimelerin bünyesinde çeşitli tasarruflara gitmesidir. Divanda bunlardan en çok karşılaşılanı, memdûd olanın maksûr kılınması ve teshîldir. Dil âlimleri ve edebiyat eleştirmenleri, bu tür değişiklikleri hoş karşılanan zaruretlerden saymışlardır.⁶³³ Şairin vezni korumak için “تَرْفَاءَ” kelimesini “تَرْفَا” kıldığı şu beyit bu kabildendir:⁶³⁴ [Haffif]

كَيْفَ حَالِ الْأَسْرَارِ بَيْنَ دُمُوعٍ لَيْسَ تَرْفَاً وَحَرْقَةً لَيْسَ تُطْمَى

Dindirilemeyen göz yaşları ve söndürülemeyen (ciğer) yangını arasında sırların hali nasıldır?

⁶¹⁷ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 434.

⁶¹⁸ Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeraf en-Nevevî (ö. 676/ 1277), *Tahrîru Elfâzi't-Tenbih*, 1. bs., thk. Abdulğani ed-Dakr, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1408, s. 169; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, X, 155.

⁶¹⁹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 306.

⁶²⁰ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV, 157.

⁶²¹ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, V, 401.

⁶²² *Dîvânu'l-Habsî*, s. 25.

⁶²³ Ali b. Muhammed el-Curcânî (ö. 816/1413), *Kitâbu't-Ta'rîfât*, 1. bs., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1403/1983, s. 116.

⁶²⁴ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 165.

⁶²⁵ el-Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, II, 156.

⁶²⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 24.

⁶²⁷ el-Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, V, 258.

⁶²⁸ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 155.

⁶²⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIV, 383.

⁶³⁰ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 249.

⁶³¹ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV, 114.

⁶³² *Dîvânu'l-Habsî*, s. 113.

⁶³³ Bkz. Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccâcî (ö. 337/949), *Kitâbu'l-Cumel fi'n-Nahv*, 1. bs., thk. Ali Tefvik el-Hamed, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1404/1984, s. 393; İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 269.

⁶³⁴ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 292.

Aynı durum bu kez kafiye düzeninin sağlanması için “جذاء” memdûd isminin “جذًا” şeklinde takşir edildiği şu beyitte de gerçekleşmiştir:⁶³⁵ [Basît]

لَوْ يَسْمَحُوا لِي بِكَوْنِي خَادِمًا هُمْ كَانُوا هُمْ الرَّجُلُ إِجْلَالًا وَكُنْتُ جِدًا

Eğer kendilerine hadim olmama izin verselerdi, onlar ayak bense ayakkabı olurdum.

Aşağıdaki beyitte ise yine kafiye sistemi gereği “بئس” kelimesinde teshîle (hafifletmeye) gidilmiştir:⁶³⁶ [Basît]

إِنَّ الدُّنْيَا بَيْنَ أَهْلِهَا لَقَدْ حَكَمَتْ أَنْ لَيْسَ بُدُّ لَهُمْ مِنْ نِعْمٍ وَ بِيْسَا

Dünya kendi halkı arasında ‘ne iyi’, ‘ne kötü’ kabilinden olanların gerekliliğine (kesin bir şekilde) hükmetmiştir.

Yine divandaki; “البلاء”, “الجفاء”, “البكاء”, “الحوباء”, “الأهواء”, “الدقعاء”, “الغوغاء”, “العنفاء”, “الغناء”, “الكنساء”, “الدهاء”, “الورفاء”, “العناء”, “العجفاء”, “البقاء”, “الجمعاء”, “الدقعاء”, “الجزاء”, “الغزاء”, “العجفاء”, “بدأ”, “الشؤم”, “اللؤم”, “البأس”, “الليأس”, “الدأب”, “بئس” mehmûz kelimelerinde ise kafiye düzenini korumak için teshile müracaat edilmiştir.⁶³⁹

el-Habsî’nin zaman zaman “يا صَاحِبِي” olması gereken yapıda, yine vezin zarureti gereği bâ harfini hazfederek “يا صَاح” şeklindeki değişime (terhîme) meylettiği de görülmüştür ki⁶⁴⁰, bu husus da dilciler nezdinde kabul edilebilir zaruretlere sayılmıştır.⁶⁴¹ Şair aynı gerekçeyle klasik şiiirlerde de karşılaştığı gibi “لَكِنَّ” ve “مِنْ” kelimelerindeki “ن” harfini de hazfetmiştir.⁶⁴²

Netice itibariyle el-Habsî’nin şiiirlerinde yer verdiği kelimeler anlam bakımından şiiirlerin ana konusuyla örtüşen; fesâhat ilkelerine aykırılıktan çoğunlukla uzak ve gerek dilciler gerekse eleştirmenlerce hoş görülen zaruret hallerini barındıran bir niteliğe sahiptir.

⁶³⁵ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 223.

⁶³⁶ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 114.

⁶³⁷ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 223, 290, 400, 454, 474, 510, 535.

⁶³⁸ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 147, 280, 291, 293, 300, 400.

⁶³⁹ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 205, 219, 262, 397, 449, 462.

⁶⁴⁰ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 509.

⁶⁴¹ Bkz. ez-Zeccâcî, *Kitâbu 'l-Cumel*, s. 393.

⁶⁴² *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 104, 211, 262.

3.2.2. Cümle Yapıları

Bu başlık altında el-Ḥabsî'nin şiirleri; sözü zaman ve zemine (yani muktezâyı hale) uygun serdetmenin prensiplerini inceleyen “me‘ânî” ilminin⁶⁴³ önemli konuları açısından değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Dolayısıyla burada “kelâmın fesâhati”, “cümle çeşitleri”, “zikir ve hazif” ve “icaz ve itnâb” olmak üzere dört alt başlık yer alacaktır.

3.2.2.1. Sözü Fesâhati

Belâgat âlimleri; kelimedede olduğu gibi, sözün (cümlelerin) fasih sayılabilmesi için “telaffuzu zor kelimelerin peşpeşe sıralanması” anlamındaki “tenâfuru'l-kelîmât”tan hali olmasını şart koşarlar. Yine kelimelerin nahiv kurallarına aykırı bir biçimde dizilmiş olması anlamındaki “da‘fu't-te'lîf”ten ve anlamı kapalı az rastlanır cinsten kelimelerin birbiri ardınca gelmesi manasındaki “ta‘kîd”den soyutlanmış olması gerekliliğini de vurgularlar.⁶⁴⁴ el-Ḥabsî'nin şiirleri çoğunlukla bu kusurlardan arınmış olmakla birlikte, birçok şairde de karşılaşıldığı üzere nispeten kusurlu beyitleri yok değildir. Şairin daha önce de kısmen değinilen şu beyitleri birinci tip kusura (tenafüre) örnek gösterilebilir.⁶⁴⁵ [Basî]

جُجَلِجْلُ مَكْفَهْرُ السُّحْبِ مُرْتَجِسٌ كَمْ قَدْ عَدَا مُحْيِيًّا مَا مَاتَ إِفْسَادًا
مُشَعْنَجْرٌ مُمْتَلٌ مُسْحَنَفَرٌ رَجَلٌ هَامٍ وَمُنْهَمِلٌ حَمْدًا لِمَنْ جَادًا

Kaynarcasına gürleyen simsiyah bulutlar, nice ölmüş (nebâtâtî) diriltirler.

(Sonsuz) ihsân sahibine hamd edercesine sürekli gürleyen bulutlara eşlik eden şiddetli yağmur, uzun uzun ve aralıksız yağmaya devam etti.

Bu beyitlerde hem telaffuzu zor, hem de birbirine yakın kalıplardan oluşmuş sıfatların peşpeşe dizilmesi, dilde oluşturduğu meşakkatin yanı sıra ses estetiği açısından da problem oluşturmuştur.

Şairin şu beyiti ikinci tip kusura (da‘fu't-te'lîfe) örnektir:⁶⁴⁶ [Basî]

⁶⁴³ el-Ḥafîb Celâluddîn Muhammed b. Abdîrahmân el-Ḳazvînî (ö. 739/1338), *Telhişu'l-Miftâh*, 1. bs., Mektebetu'l-Büşrâ, Karaçi-Pakistan, 1431/2010, s.12.

⁶⁴⁴ el-Ḥafîb Celâluddîn Muhammed b. Abdîrahmân el-Ḳazvînî (ö. 739/1338), *el-İdâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, 3. bs., Daru'l-Cîl, Beyrût, tsz., I, 28-32; Maflûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Muştalâhati'l-Belâğiyye ve Ta'avvuruhâ*, Mektebetu Lubnân Nâşîrûn, Beyrût, 2007, s. 548.

⁶⁴⁵ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 41.

⁶⁴⁶ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 234.

أَبْنَاءَ حَيْسٍ خُذُوا قَوْلِي وَمَعْدِرَةً مِئِّي وَلَا تَحْسَبُونِي غَافِلًا نَاسِي

(Ey) Hays oğulları, benim (şu) sözümü alın, beni bağışlayın, beni (sizden) gafil ve (sizleri) unutmuş zannetmeyin.

Beyitteki “نَاسِي” kelimesi nahiv ilmi kaideleri açısından “تَحْسَبُونِي” fiilinin üçüncü mefulü olarak “نَاسِيًا” şeklinde mansûb olması gerekirken kafiye uyumu gereği merfû olmuş ve böylece îrab hatası yapılarak da’fu’t-te’lîfe yol açılmıştır.

Aşağıdaki beyit ise hem da’fu’t-te’lîfe hem de ta’kîde örnek gösterilebilir:⁶⁴⁷

[Serî’]

فَإِنْ تُفَاخِرَ أَوْ تُبَاهِي بِهَا فَهِيَ ابْنَةُ الْمَاءِ وَبِنْتُ التُّرَابِ

Eğer sen onunla (yani nefsinle) gurur duyar ve övünürsen, (şüphesiz) o su kuşudur ve ölümlüdür.

Bu beyitteki “تُبَاهِي” muzârî fiili “أَوْ” edatıyla “تُفَاخِرَ” muzârî fiiline matuf olduğu için tıpkı onun gibi “إِنْ” âmîlinin etkisiyle “تُبَاهِي” şeklinde meczûm olması gerekirdi. Zira nâkıs fiiller sondaki illet harfinin hafzedilmesiyle meczûm olurlar. Ancak şair, vezni muhafaza etmek için bu fiili meczûm kılmayıp normal haliyle kullandığı için bir gramer hatasına sebebiyet vermiş ve da’fu’t-te’lîf meydana gelmiştir. Diğer taraftan beytin ikinci mısraı olan “فَهِيَ ابْنَةُ الْمَاءِ وَبِنْتُ التُّرَابِ” ifadesinde anlam bakımından bir kapalılık söz konusudur. Zira “بِنْتُ التُّرَابِ” terkibi sözlüklerde ve dil ansiklopedilerinde geçmemektedir. Ancak zahir anlamı “toprağın kızı” demek olduğu için şair muhtemelen ölümü kastetmiş, dolayısıyla kendi nefsiyle övünüp kibirlenen insana kendisinin ölümlü bir varlık olduğunu ve neticede hesaba çekileceğini hatırlatmak istemiştir. Ayrıca “ابْنَةُ الْمَاءِ” ifadesi kaynaklarda “ابْنُ الْمَاءِ” olarak geçmekte olup “bacakları uzun ve tüyleri süslemede kullanılan bir su kuşunun ismi” olduğu zikredilmektedir.⁶⁴⁸ Muhtemelen şair böbürlenen kişiyi süslü ve gösterişli olan bu kuşa benzetmek istemiştir. Buna rağmen beytin kesin anlamı tam bilinmediği için bir kapalılık ve dolayısıyla da ta’kîd söz konusudur.

el-Ḥabsî’nin şu beytinde nahiv ilmi açısından ğayrı munsarıf olan “يُوسُفُ” alem (özel) ismi fethalı olması gerekirken vezin icabı tenvinli kılınmıştır:⁶⁴⁹ [Ḥafif]

يَا فَتَى يُوسُفَ مُحَمَّدُ يَا مَنْ قَدْ يَفُوقُ الْمُهَدَّبَ الْأَسْتَاذَا

⁶⁴⁷ *Dîvânu’l-Ḥabsî*, s. 425.

⁶⁴⁸ Ebu’l-Hasen Ali b. İsmâil b. Sîde el-Mursî (ö. 458/1066), *el-Muḥaşşas*, 1. bs., thk. Ḥalil İbrâhim Ceffâl, Dâru ‘ihyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrût, 1417/1996, II, 339; Ahmed Muhtâr, Abdulḥamîd Ömer (ö. 1424/2003), *Mu’cemu’l-Luġati’l-Arabiyyeti’l-Mu’âsıra*, 1. bs., ‘Alemlu’l-Kutub, 1429/2008, I, 251.

⁶⁴⁹ *Dîvânu’l-Ḥabsî*, s. 198.

Ey Yusuf'un oğlu Muhammed! Ey erdemli hocaya (hocasına) üstün gelmiş olan!

Şairin benzer şekilde ğayr-ı munsarîf kelimeleri munsarîf eylediği başka beyitleri de vardır.⁶⁵⁰ Ancak söz konusu durum her ne kadar gramer kuralına aykırılık teşkil etse de dilciler ve eleştirmenler bunu da'fu't-te'lif sınıfına dahil etmemişler, aksine “zarûrât-ı şî'riyye”den (şiir zaruretleri) saymışlardır.⁶⁵¹

Özetle yukarıda dile getirilen fesâhate engel kusurlar, el-Ĥabsî'nin şiirlerinde yok denecek kadar az miktarda olup birkaç örnekle sınırlı kalmıştır.

3.2.2.2. Cümle Çeşitleri

Belâgat ilminin en önemli disiplinlerinden biri olan me'ânî ilmine göre cümle “haberi” ve “inşâî” şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Muhataba bir konuda bilgi aktarmayı gaye edinen, doğrulanması veya yalanlanması mümkün olan, bir diğer ifadeyle inkâr edilmesi ya da kabul edilmesi muhtemel olan cümleler ihbârî; inkâr ya da kabule imkân vermeyen, sadece istek bildiren cümleler ise inşâî diye terimleşmiştir.⁶⁵² el-Ĥabsî'nin şiirleri genel olarak incelendiğinde, nicelik yönünden ihbârî cümlelerin daha fazla yer tuttuğu anlaşılmakla birlikte, inşâî cümlelerin de fazlasıyla yer aldığı görülmektedir. Bu durum şairin muhatabın ilgisini çeşitli gayelerle diri tutmayı amaçladığını, böylece şiirlerinde muktezayı hale göre çok çeşitli üslup türlerine başvurduğunu göstermektedir. Bu vesileyle önce divandaki ihbârî cümlelerin genel durumuna özetle değinilecek, daha sonra da inşâî cümleler ele alınacaktır.

3.2.2.2.1. İhbârî Cümleler

Belâgat geleneğinde ihbârî cümleler; ibtidâî, talebî ve inkârî olmak üzere üçe ayrılmıştır. “İbtidâî haber”, içerdiği hükümle ilgili işitenin her hangi bir fikrinin bulunmadığı, zihninin boş olduğu, dolayısıyla hüküm cümlesinin sade, te'kid edatlarından arınmış olduğu haber türü iken; “talebî haber”, içerdiği hükmün sıhhati hakkında işitenin her hangi bir bilgisinin bulunmadığı, ancak inanmakta da tereddütler yaşadığı, dolayısıyla da cümlenin “لَ” ve “لِ” (lâmu't-te'kîd) edatlarından biriyle

⁶⁵⁰ *Dîvânü'l-Ĥabsî*, s. 68, 215.

⁶⁵¹ Bkz. ez-Zeccâcî, *Kitâbu'l-Cumel*, s. 393; İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 274.

⁶⁵² Ebu Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî (ö. 626/1229), *Miftâhu'l-'Ulûm*, 1. bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1407/1987, s. 164-165.

desteklenerek kurulduğu haber çeşididir. “İnkârî haber” ise, muhatabın kesinlikle inkâr ettiği, bu nedenle cümlenin birden fazla te’kit edatıyla perçinlenmesinin zarurî olduğu haber türüdür. Talebî ve inkârî haber cümleleri, yukarıdaki iki edata ek olarak “حروف التنبيه, حروف الزائدة, نونا التوكيد, قَسَم, لَنْ, سوف, س, قَدْ, إِنَّمَا, أَمَا, إِمَّا, فَصَل, لَأَمْ الإِبْتِدَاء, لَكِنَّ, كَأَنَّ, أَنْ,” gibî tekit edatlarıyla pekiştirilebilir.⁶⁵³ el-Ḥabsî’nin haber cümlelerinin büyük çoğunluğunu özellikle tahkiye üslubunun hakim olduğu ibtidâî haber cinsi oluşturur. Şairin şu sözleri bu kabilden bir haber cümlesidir:⁶⁵⁴ [Hezec]

وَحَالَ الْبَيْرُ بَيْنَهُمْ وَبَيْنِي وَالْقَضَا الْجَارِي
وَصَارُوا مِثْلَ انْكَارٍ أَبِي مِنْ بَعْدِ إِقْرَارِ

Arayı açan, onlarla benim ve akıp giden kaderimin arasını açtı.

(Teklifi) onayladıktan sonra geri çevirerek tanımaz oldular.

Görüldüğü üzere beyitler tekit edatları olmaksızın, yalın, basit ve fiil cümlesi formundaki ibtidâî haber cümlelerinden oluşmuştur. Ayrıca bu cümleler, “fâidei haber” amacı gütmüştür. Zira muhatabın bilgisi olmayan bir konuda, onu bilgilendirmek maksadıyla söylenen haber cümlesine “fâidei haber” denmiştir.⁶⁵⁵

Divanda isim cümlesi halinde ibtidâî haber cümleleri de mevcuttur:⁶⁵⁶ [Ṭavîl]

وَلَا زَلَّتْ نُورًا لِلْسَّلَامَةِ هَادِيًا وَلَا زَلَّتْ بَدْرًا بِالسُّعُودِ طُلُوعًا
وَلَا زَلَّتْ عَذْبًا لِلْعَطَاشِ مُبَرِّدًا وَسُمًَّا لِإِهْلَاكِ الْعُدَاةِ نَفِيْعًا

Siz esenliği temin eden aydınlatıcı bir rehber, yıldızlar içinde doğan bir aysınız.

Siz susamışlar için soğuk tatlı bir su (veya içecek), çirkin örfleri yok eden demlenmiş bir zehirsiniz (ilaçsınız).

Şairin Hz. Peygamber (s.a.s.) için söylediği bir methiyeden alıntılanan bu beyitler tekit edatlarından bağımsız olduğu gibi aynı zamanda bir isim cümlesidir. İsim cümleleri ise hükmün içerdiği anlamın sürekliliğini ve istikrarını ihtiva eder.⁶⁵⁷ Ayrıca bu beyitler, bir önceki beyitlerin aksine “lâzımı-fâidei haber” gayesini

⁶⁵³ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 170-171; Ahmed Mustafa el-Merâgî (ö. 1371/1952), *'Ulûmu'l-Belâğa (el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî')*, 3. bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1414/1993, s. 52; Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muştalâhati'l-Belâğîyye ve Taṭavvuruhâ*, s. 479.

⁶⁵⁴ *Dîvânü'l-Ḥabsî*, s. 309.

⁶⁵⁵ el-Merâgî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 46; Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muştalâhati'l-Belâğîyye ve Taṭavvuruhâ*, s. 479.

⁶⁵⁶ *Dîvânü'l-Ḥabsî*, s. 21.

⁶⁵⁷ Mustafa Irmak, *Haber ve İnşa – Klasik Dilbiliminde Bildirim ve Talep İfadeleri*, 1. bs., İsam Yayınları, Ankara, 2017, s. 83.

hedeflemiştir. Lâzımını-fâidei haber, muhatabın bildiği bir hususu sözü söyleyenin de bildiğini o muhataba hissettirmek demektir.⁶⁵⁸

el-Ḥabsî'nin şiirlerinde ibtidâî haber cümleleri kadar olmasa da önemli miktarda tekit edatı barındıran haber cümleleri vardır. Bunlar çoğunlukla talebî haber cümlesi türünden olup inkârî haber cümleleri daha az yer tutar. Şu beyit talebî haber cümlesini içermektedir:⁶⁵⁹ [Tavîl]

أَرَى النَّاسَ يُبْذَوْنَ الْجَرَائِرَ فِي الدِّنَا وَقَوَّهُمْ إِنَّ الزَّمَانَ يَجُورُ

İnsanların âdî hususlarda günah işlediklerine ve (bir de): “Kuşkusuz zaman (bize) insafsızca davranıyor.” dediklerine şahit oluyorum.

Şair burada işledikleri suçlara kendilerince haklı bir sebep göstermek için çaba sarfeden günahkârları yermiştir. Günah işleyen bu kimseler yaşadıkları çağın insafsızlığına dair ileri sürecekleri gerekçe konusunda muhataplarının inanmakta tereddüt yaşayacaklarını iyi bildikleri için kullandıkları ifadeyi sadece “إِنَّ” tekit edatıyla pekiştirerek söylemişler; böylece “إِنَّ الزَّمَانَ يَجُورُ” şeklinde ortaya çıkan cümle, talebî haber cümlesi türünde tezâhür etmiştir.

İnkârî haber cümlesine ise aşağıdaki beyit örnek gösterilebilir:⁶⁶⁰ [Basîl]

وَاللَّهِ لَا يَسْتَحْفِي سَوَاسِيَةَ وَلَا مَقَالَةَ طَنَازٍ إِذَا طَنَزَا

Vallahi ne (başkalarıyla) denk (bir) tutulmak, ne de bir maskaranın (şahsını) alaya alması beni tahkir eder.

Bu beyit el-Ḥabsî'nin, şairliğine inanmayan ve şairliğini test etmek isteyen bazı ayak takımı kimselere karşı nazmettiği bir hicviyesinde yer almıştır. Şair burada şahsını itibarsızlaştırmaya çalışanların bu ahlaksızca tutumlarının, kendi şahsiyetini asla lekelemeyeceğini ve rencide etmeyeceğini açıkça ifade etmek istemiştir. Ancak bu sözlerine muhataplarının inanmayacağını veya inanmak işlerine gelmeyeceğini bildiği için, ifadesini “وَاللَّهِ” kasemi ve “يَسْتَحْفِي” muzari fiilindeki tekit nunları gibi birden fazla tekit unsuruyla güçlendirerek inkârî haber cümlesi tarzında dillendirme ihtiyacı hissetmiştir.

⁶⁵⁸ el-Merâğî, 'Ulûmu'l-Belâğâ, s. 46; Maṭlûb, Mu'cemu'l-Muşâlaḥati'l-Belâğîyye ve Taṭavvuruhâ, s. 479.

⁶⁵⁹ Dîvânu'l-Ḥabsî, s. 471.

⁶⁶⁰ Dîvânu'l-Ḥabsî, s. 290.

3.2.2.2.2. İnşâî Cümleler

Doğru ya da yalan ihtimali barındırmayıp her hangi bir konudaki isteği ifade eden inşâî cümlelerin emir, nehiy, istifham, taaccüp, temenni, nidâ, yemin, övgü ve yergi gibi çeşitlerinden söz edilmiştir.⁶⁶¹ el-Ḥabsî'nin divanında inşâî cümleler de çok önemli bir yer tutmuştur. Ancak bu çeşitlerden bazıları diğerlerine nispetle daha fazladır. Bu nedenle ilgili inşâî çeşitlerinden şairin üslûbunda en çok yer alanları incelemeye alınacaktır.

3.2.2.2.2.1. Emir

Belâgat kaynaklarında emir kalıbının birçok amaçla kullanılabileceği çeşitli örnekleriyle açıklansa da⁶⁶² el-Ḥabsî'nin şiirlerinde emir kalıbına çoğunlukla; iltimas, irşat, temenni ve dua maksatlarını gözeterek yer verdiği görülmüştür. Rütbesi aynı olan şahısların birbirlerine emir siğasıyla hitap etmelerine “iltimas” denmiştir.⁶⁶³ Şairin şu beyitlerinde dua ve iltimas maksatları içiçedir:⁶⁶⁴ [Kâmil]

يَا زَائِرًا قَبْرَ النَّبِيِّ كُفَيْتَ عَاقِبَةَ الصُّرُوفِ
يَمَّمُ إِلَى بَلَدِ شَرِي فِي لَأَ مُخِيفَ وَلَا مَخُوفِ
وَاعْزَمِ عَلَى جُوبِ الْفَلَا عَزْمًا كَمَاضِيَةَ السُّيُوفِ

*Ey Peygamber'in kabrini ziyaret eden kişi! Belâların neticesinden **güvende** olasın.*

*Ürkütücü ve de korkulu olmayan yüce şehre doğru **yönel**.*

*Kılıçların geçmişinde olduğu gibi avlusunda turlamakta **ısrarlı ol**.*

Birinci beyitteki “كُفَيْتَ” mazi meçhul fiili dua maksatlı, diğer beyitlerdeki “يَمَّمُ” ve “اعْزَمِ” emri hazır fiilleri de iltimas maksatlıdır.

Medih şairi olmasının yanı sıra bir hikmet şairi olan el-Ḥabsî'nin çok sayıdaki öğüt şiirlerinde bulunan emir siğaları, haliyle irşat maksadına dayanacaktır. Dolayısıyla şairin ağırlıklı olarak irşat amacına hizmet maksadıyla emir kipine yer

⁶⁶¹ Bulut, *Belâgat*, s. 111, 112.

⁶⁶² Bkz. Bahauddîn Ahmed b. Ali es-Sübki (ö. 773), *'Arûsu'l-Efrâh fi Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, 1. bs., thk. Abdulhamid Hendâvî, el-Mektebetu'l-'Aşriyye li't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, Beyrût, 1423/2003, I, 463-468; Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muštalaḥati'l-Belâğiyye ve Taṭavvuruḥâ*, s. 184-189.

⁶⁶³ es-Sübki, *'Arûsu'l-Efrâh*, I, 466.

⁶⁶⁴ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 22.

verdiği söylenebilir. Örneğin şairin birçok erdemli davranışı aynı anda öğütlediği şu beyitlerinde irşat gayesi barizdir:⁶⁶⁵ [Munserih]

لَا تَبْكِ دَارًا خَلَا وَلَا مَالًا وَمِنْ مَعَ الدَّهْرِ حَيْثُمَا مَالًا
وَاصْحَبْ بَنِي الدَّهْرِ وَالزَّمَانَ وَكُنْ لِمَا يُرِيكَ الزَّمَانُ حَمَالًا
وَكُنْ جَبَانًا عَلَى الصَّدِيقِ وَكُنْ بَيْنَ الْعَدَا كَالْهُصُورِ قَتَالًا

Ne boş bir eve ne de (dünyalık) bir mala ağla. Zaman ne yöne akar (giderse) sen de onunla birlikte (aynı tarafa) yönel.

Çağdaşlarına yoldaş ol. Zamanın sana gösterdiği (gerçekleri) de taşıyan ol.

Dostuna karşı korkak, düşmanlar arasında ise ölümcül bir aslan (kesil).

Hz. Peygamber (s.a.s.) için söylediği bir methiyenin şu dizelerinde ise şair emir kipini dua amacıyla kullanmıştır:⁶⁶⁶ [Muctes]

فَإِنْ أَطَعَهُ بِصِدْقٍ أَظْفِرُ بِجَزَلٍ حِبَاءِ
وَإِنْ أَجَانِيَهُ أَرْجِعْ بِحَيْثِي وَبَلَائِي

*Eğer biri ona (Peygamber'e) canı gönülden itaat ederse, bolca **ikramda bulun** (Ya Rabbi!)*

*Yok eğer ondan uzak durursa, ona ümitsizlik ve **musibet ver**.*

Şair şu beyitte ise mazi fiilleri emir anlamında kullanmıştır:⁶⁶⁷ [Tavîl]

فَبَارِكْ رَبُّ الْعَرْشِ فِيهِ وَوَلَدَهُ وَنَجَّاهُمْ مِنْ كَيْدِ قَالٍ وَحَاسِدِ

*Bu sebeple, Arşın Rabbi onu ve soyunu **mübarek eylesin**. Dedikoducu ve hasetçilerin tuzağından (şerrinden) onları (kendisini ve soyunu) **kurtarsın**.*

Görüldüğü üzere beyitteki “بَارِكْ” ve “نَجَّاهُمْ” mazi fiilleri emir anlamı taşımaktadır. Yine şair mazi fiilin dışında “مَهْلًا” (bekle), “مَعْذَرَةً” (bağışla) gibi masdar isimleriyle “حَدَارْ” (sakın) gibi isim fiileri de emir kapsamında kullanmıştır.⁶⁶⁸ Bu durum şairin dilin tüm imkânlarını ve zenginliklerini şiirlerine yansıtma çabasında olduğunu göstermektedir.

⁶⁶⁵ Dîvânu 'l-Habsî, s. 443.

⁶⁶⁶ Dîvânu 'l-Habsî, s. 4.

⁶⁶⁷ Dîvânu 'l-Habsî, s. 174.

⁶⁶⁸ Bkz. Dîvânu 'l-Habsî, s. 15, 20, 234, 398.

3.2.2.2.2. Nehiy

Nehiy kalıbı da, hakîkî manasından sıyrılarak gerek bazı ipuçları gerekse sözün bağlamından sezilen irşad, ibâha, kerâhe, iltimas, tevbih (azarlama), dua, tahkir, tehdit, te'yis ve temenni gibi bazı farklı mecâzî anlamlara geldiği olmuştur.⁶⁶⁹ Hikmet şairi olan el-Habsî'nin şiirlerinde nehiy kipinin emirde olduğu gibi ağırlıklı olarak irşad manâsında kullanıldığı görülmüştür. Şair, Allah'a sarılmayı öğütlediği şu beyitteki nehiy kipiyle irşad gayesi gütmüştür.⁶⁷⁰ [Munserih]

يَا صَاحِبِ كُنْ بِاللَّهِ مُعْتَصِمًا لَا تَحْسِبِ الْإِعْتِصَامَ بِالْجَاهِ

Dostum Allah'a kenetlen. Zannetme ki (ona) kenetlenmek makam mevkiyledir!

el-Habsî'nin nehiy siğasına irşaddan sonra en çok dua manasını yüklediği tespit edilmiştir. Kıyamet gününün dehşeti yaşanırken şairin Rabbi'nden istediği şudur:⁶⁷¹ [Remel]

لَا تُرِدْ بِي أَمْرَ سُوءٍ فِي التَّيَّاسِ وَاخْتِلَاطِ

O kargaşa ve karmaşa içerisinde hakkımda felaketime sebep olacak emir verme.

Belâgat geleneğinde temennî, gerçekleşmesi mümkün olmayan şeyi arzulamak demektir. Hitap özellikle akılsız varlıklara yöneltildiğinde bu mana ve mefumu haizdir.⁶⁷² Şairin aşağıdaki sözleri buna örnek gösterilebilir:⁶⁷³ [Mutekârib]

أَلَا لَا يَغُرُّكَ دَارُ الْعُرُورِ وَبِاللَّهِ لَا يَغُرُّكَ الْعُرُورُ

Dikkat sakın adi ev (dünya) seni aldatmasın. Billâhi pek çok kandıran (şeytan) seni asla (Allah'ın affetmesiyle) aldatmasın.

Beyitteki “لَا يَغُرُّكَ” nehiy siğasının faili “دَارُ الْعُرُورِ” (dünya) dır. Dolayısıyla siğa bakımından yasağın muhatabı dünyadır ve dünyanın insanı aldatmaması temenni edilmiştir. Ancak dünya akılsız bir varlık olup onun bilfiil insanı aldatması mümkün değildir. Bu nedenle yasağın yönünün lafız bakımından dünyaya olması mecâzî olup, hitabın asıl muhatabı insandır ve hitap “Ey insan dünyaya aldanma!” takdirindedir.

el-Habsî nehiy siğasını bazen de muhatabı kınamak (tevbih) amacıyla yöneltmiştir.⁶⁷⁴ [Basî]

⁶⁶⁹ es-Sübki, 'Arûsu'l-Efrâh, I, 470-471; Maflûb, Mu'cemu'l-Muštalahati'l-Belâğiyye ve Ta'avvuruhâ, s. 667-668.

⁶⁷⁰ Dîvânu'l-Habsî, s. 31.

⁶⁷¹ Dîvânu'l-Habsî, s. 19.

⁶⁷² İrmak, Haber ve İnşa, s. 185.

⁶⁷³ Dîvânu'l-Habsî, s. 391.

أَنْسْتُ مِنْ جَانِبِ الْحُورِا مُعَايَنَةً نَارًا تَعَجَّبَ مِنْهَا النَّاسُ فِي الظُّلْمِ
فَقُلْتُ لَا تَعَجَّبُوا لَيْسَ الْعَجِيَّةُ أَنْ أَنْسْتُ فِي الدُّجَى نَارًا عَلَى عِلْمِ

Karanlıkta Havrâ (Dağı)'nın kenarından insanların (görünce) afalladığı bir ateşi (ben de) farkettim.

(Onlara) dedim ki: Şaşırmayın! (Esasen) ilginç olan karanlıkta dağ başında bir ateş görmeniz değildir.

Görüldüğü gibi şair “لَا تَعَجَّبُوا” (şaşırmayın!) nehiy siğasıyla insanları kınamıştır.

Şairin nehiy uslûbunda dikkat çeken bir diğer husus, ilgili uslûbun muzari fiil ile bu fiile bitişmiş olan “لا” (lâmu'n-nehy) harfi etrafında dönmesidir ki, bu terkipten başka da bir nehiy kalıbı söz konusu değildir.⁶⁷⁵

3.2.2.2.3. İstifham

el-Habsî şiirlerinde “أَ”, “هَلْ”, “كَيْفَ”, “أَيْنَ”, “حَتَّى” ve “مَنْ” gibi soru edatlarını; uslubu daha etkin kılmak, anlatıma çeşnilik ve vurgu katmak gibi maksatlarla, bilinen aslı anlamlarının dışında daha farklı anlamlar için seferber etmiştir. Şair bu edatlar vasıtasıyla istibfâ (gecikme), tazim, taaccüp (şaşma), iyâs (ümitsizlik), ispat ve nefiy gibi manaları temin etmek suretiyle meramını anlatma yoluna gitmiştir. Bunların her birine birer örnek vermek yerinde olacaktır. Şairin “كَيْفَ” soru edatlarıyla kurguladığı aşağıdaki istifham cümlelerinden taaccüp manası sezilmektedir:⁶⁷⁶ [Hafîf]

كَيْفَ تَرَجُّو نَفْسُ امْرِئٍ حَبُتَتْ مِنْ طَبَعَهَا الْمُسْتَحِيلَ نَشْرًا وَعَرَفْنَا
كَيْفَ تُهْدَى إِلَى الرَّشَادِ قُلُوبٌ أَصْبَحَتْ بِالْفَسَادِ وَالْعِيَّ غُلْفًا

Kişinin sinsi, kötü olan nefsi; (ünü) yayılmak ve tanınmak kabilinden imkansız olan şeyleri, kendi fitratından nasıl umar!

Günah ve bozgunculuk ile örtülü kalpler kemale nasıl iletilir!

Şair yukarıdaki soru edatlarıyla salt bilgiye ulaşmayı hedeflememiş, aksine karaktersiz kişilerin cibilliyetlerine yakıştıramadığı bazı güzel hasletleri bu kişilerin kendi şahıslarına nasıl yakıştırabildiğine olan şaşkınlığını, dildeki “ما أفعله” ve “أفعل به” gibi meşhur taaccüp kalıplarıyla değil, istifham yoluyla ızhar etmiştir.

Aşağıdaki beyitte “حتى” sorusuyla şair, kendi şahsında acı ve uykusuzluk gibi istemediği sonuçlara yol açan muhatabın, yapmacık ve dalkavukça davranışlarını

⁶⁷⁴ Dîvânu 'l-Habsî, s. 209.

⁶⁷⁵ Maṭlûb, Mu'cemu 'l-Muşṭalaḫati 'l-Belâğiyye ve Taṭavvuruḫâ, s. 667.

⁶⁷⁶ Dîvânu 'l-Habsî, s. 294.

sonlandırmakta gecikmesinden (yani istibâdan) adeta “Yetti artık!” dercesine yakınmış, ilgili eylemlerin ne zamana kadar süreceğini öğrenmeyi hedeflememiştir.⁶⁷⁷

[Basît]

حَتَّامَ أَسْتَمِعُ التَّمْوِيَةَ وَالْمَلَقَا وَآلِفُ الْهَمِّ وَالْتَسْهِيدَ وَالْأَرْقَا

(Bu) yapmacıklığı ve dalkavukluğu ne zamana kadar işiteceğim? Daha ne zamana kadar acı ve uykusuzlukla dost olacağım?

el-Habsî, “مَنْ” soru edatını bazen kendilerine hayran olduğu şahsiyetlerin şanını yüceltmek (tazim) için başvurmuştur.⁶⁷⁸ [Kâmil]

مَنْ مِثْلُ أَحْمَدَ صَائِرِ صَائِرِ لِلدَّهْرِ مُقْتَدِرٌ رَعُوفٌ

Kim (öteden) bu çağa (zaman) yolculuğ(un)a çıkan, kudretli ve şefkatli olan Ahmed (s.a.s.) gibidir?

Görüldüğü üzere şair, şahsına hayran kaldığı Hz. Peygamber’i (s.a.s.) övme, yerme veya taaccüp kalıplarıyla değil, “مَنْ” soru edatıyla “Tabiki kimse onun bu niteliklerine sahip değildir” anlamını elde ederek tazim etmiştir.

Şair aşağıdaki beyitte ise, “أ” (hemze) soru harfine cümlede sıraladığı unsurlarla ilgili bilgi almak için değil, ilgili şahıslarda varlığını zaten kabul ettiği hoş nitelikleri “Evet siz bu özelliklere sahip olanların ta kendilerisiniz” anlamını sağlam bir üslupla ispat etmek için yer vermiştir.⁶⁷⁹ [Serî’]

أَلَسْتُمْ أَزْكَى الْوَرَى أَنْفُسًا وَخَيْرَ مَنْ يَحْسُو التَّمِيرَ الرُّلَالَ

İnsanların vicdanları en temizi olan, (ayrıca) soğuk ve lezzetli suyu yudumlayanların en hayırlısı sizler değil misiniz?

Divanda “أَيْنَ” soru edatına zaman zaman ümitsizliği beyan etmek (iyâs) gayesiyle de müracaat edildiği görülmüştür.⁶⁸⁰ [Mutekârib]

فَأَيْنَ النَّبِيِّنَ مِنْ قَبْلِنَا شَمْسُ الشُّمُوسِ بُدُورُ الْبُدُورِ

وَأَصْحَابُهُمْ ثُمَّ أَنْصَارُهُمْ مِنْ النَّاسِ مِنْ كُلِّ عَبْدٍ شَكُورِ

(Hani) nerede bizden önceki güneşler güneşi, dolunaylar dolunayı (kutlu) peygamberler?

(Hani nerede) o peygamberlerin (sadık) dostları, insanlardan çokça şükreden kullardan olan destekçileri?

⁶⁷⁷ Dîvânu ’l-Habsî, s. 316.

⁶⁷⁸ Dîvânu ’l-Habsî, s. 22.

⁶⁷⁹ Dîvânu ’l-Habsî, s. 122.

⁶⁸⁰ Dîvânu ’l-Habsî, s. 391.

Dizelerdeki “أَيْنَ” (nerede?) soru edatları, bu peygamberlerin yeri öğrenilmek için kullanılmamış olup, aksine arkaplanda “ O kutlu peygamberler ve sadık dostları maalesef bugün olmadıkları gibi bundan sonra da hiç olmayacaklar.” takdirindeki ümitsizliği yansıtan anlamı belîğ bir tarzda vurgulamak için kullanılmıştır.

Son olarak şair “هَلْ” (mı, mi?) soru edatını kimi zaman anlatımda nefy (olumsuzluk) anlamını pekiştirmek için uslubuna katmıştır:⁶⁸¹ [Basît]

وَهَلْ فَتَى تَذْكُرُ الْأَضْيَافُ دَعْوَتَهُ بِالشُّكْرِ فِي أَكْلِ مَشْوِيِّ وَمُنْطَبِخِ

Konukların kızartma veya pişmiş yemeğe davetini şükranla andığı bir yiğit var mıdır?

Beyitte esasen “bugün böyle misafirperver ve cömert bir kişi toplumumuzda yoktur” takdirindeki anlam bu haliyle basit bir kurguyla değil de, soru uslubu seferber edilerek daha veciz ve vurgulu bir tarzda hissettirilmek istenmiştir.

Özetle el-Ḥabsî, istifham uslubunu istifham edatlarının bilindik temel anlamlarını vurgulamak için arzetmediği gibi, hedeflediği mecâzî anlam örgüsünü de yine meşhur ve basit kalıplarıyla sunmamış, bunun yerine bir şaire yaraşır tarzda anlatımı belîğ kılmak için her iki yönden alternatif sunum tarzlarını birbiriyle başarılı bir şekilde mezcetmiştir.

3.2.2.2.2.4. Nidâ

el-Ḥabsî nidâ üslûbunu belâgat kaynaklarında da yer alan⁶⁸² teaccüp, zecr (azarlama), tahassür ve teveccu‘ (özlem ve acı çekme), temennî ve yakındakine uzakta imiş gibi hitap etme gibi amaçlarla seferber etmiştir. Şair aşağıdaki beyitte nidâ kalıbını şaşkınlığını açığa çıkarmak (teaccüp) üzere kullanmıştır.⁶⁸³ [Tavîl]

فَيَا لَكَ مِنْ بَرَقِ تَأَلَّقَ فِي الدُّجَى بِهِ أَرْضُكُمْ تُسَمَّى وَقَلْبِي بِهِ يُكْوَى

“Karanlıkta parıldayan şimşeğe bir bak! Benim kalbim onunla dağlanırken, sizin (de) arsanız sulanır.”

Taaccüp ifade eden nida üslûbunda, nidâ harfinden hemen sonra kendisine şaşılın unsur her neyse onun başına yukarıdaki beyitte de olduğu gibi bir “ل” harfi getirilmektedir.⁶⁸⁴

⁶⁸¹ *Dîvânu 'l-Ḥabsî*, s. 429.

⁶⁸² Ahmed b. İbrâhîm el-Hâşimî (ö. 1362/1943), *Cevâhiru 'l-Belâğa fi 'l-Me'ânî ve 'l-Beyân ve 'l-Bedî'*, el-Mektebetu 'l-‘Aşriyye, Beyrût, tsz., I, 90; el-Merâğî, *'Ulûmu 'l-Belâğa*, s. 82.

⁶⁸³ *Dîvânu 'l-Ḥabsî*, s. 31.

⁶⁸⁴ İrmak, *Haber ve İnşa*, s. 258.

Aşağıdaki beyitte ise şair kendi şahsını nidâ kalıbıyla azarlamıştır (zacr):⁶⁸⁵

[Basît]

يَا أَيُّهَا الرَّافِدُ النَّوْمَانُ قُمْ سَحْرًا وَأَرْحُمِ فَلَا تُصَكِّ الْهَوَجَ الْعَرَامِيَسَا

Ey çokça uyuyan (adam); seher vakti kalk da, boylu poslu, atik, toy, dışı deveni zahmete sürükle.

Arap Dili'nde “أ” ve “أيا” harfleri yakına hitap etmek için, diğer harfler de uzağa seslenmek için kullanılmıştır. Ancak edebî bir gaye gereği bazen uzak için olan nidâ harfleri yakına seslenmek için, yakın için olan nidâ harfleri uzağa nidâ etmek için kullanıldığı da olmuştur.⁶⁸⁶ Aşağıdaki beyitte şair sanki yanı başında kendisini kınayan şahsa uzak nidâ edatı ile seslenmiş, böylece onu umursamadığını hissettirmek istemiştir:⁶⁸⁷ [Haff]

يَا عَدُوِّيَ فَصِّرَا الْعُدْلَ عَيِّي حَلِّيَانِي أَمْدَحْ حِيَارَ الْعِبَادِ

Ey benim kınayanım, kınamaktan vazgeç. Beni bırak da, insanların en hayırlısını öveyim.

Yine Allah'ın (c.c.) tazim makamında oluşu ve kuluna pek yakın oluşu nedeniyle ona yalvarıp yakarırken “يا” nidâ harfi hafzedilebilmektedir.⁶⁸⁸ Bu nokteye istinaden şair aşağıdaki dua cümlelerinden nidâ edatını hafzetmiştir:⁶⁸⁹ [Haff]

رَبَّنَا أَبْقِنَا زَمَانًا طَوِيلًا نَحْتَبِرُ أَهْلَهُ فِعَالًا وَقِيَلًا

“Rabbimiz! Bizi uzunca bir zaman yaşat (ki böylece), ora halkını davranış ve söz cihetinden sınyalım.”

Şair İmam Bela'rab b. Sultân'ın hali hayatındaki döneme olan özlemini (tahassür) ve onun yokluğundan duyduğu acıyı (teveccu') da nidâ üslubuyla arzetmiştir:⁶⁹⁰ [Basît]

هَمِّي عَلَيْهِ وَيَا طُولَ الْبُكَاءِ عَلَى عَصْرِ بِهِ مَا رَأَيْنَا قَطُّ مِنْ عَدِمِ

Vah bana! Böylesi bir acının benzerini hiç görmediğimiz (tatmadığımız) bir çağa ne uzunca bir ağıt (yakıyorum).

Nidâ üslubu bazen, “gerçekleşmesi mümkün olmayan şeyi arzulamak” demek olan “temenni” anlamını elde etmek için de kullanılmıştır.⁶⁹¹ Aşağıdaki beyitte şair

⁶⁸⁵ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 113.

⁶⁸⁶ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, I, 89; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 81; Irmak, *Haber ve İnşa*, s. 251, 252.

⁶⁸⁷ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 9.

⁶⁸⁸ Irmak, *Haber ve İnşa*, s. 253-254.

⁶⁸⁹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 199.

⁶⁹⁰ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 511.

ülkesini diğer ülkelerle birlikte, yiğidin harman olduğu yer olan Cebrîn'e feda etmek istemekle gerçekleşmesi mümkün olmayı arzulamıştır:⁶⁹² [Basîf]

يَا لَيْتَ دَارِي مَعَ كُلِّ الدِّيَارِ فَدَى لِأَرْضِ بَيْرِينَ دَارِ السَّادَةِ الْبُهَمِ

Keşke ülkem tüm diğer ülkelerle birlikte yiğitlerin hüküm diyarı olan "Bîrîn" (Cebrîn) mevkîne feda olsa.

3.2.2.3. Zikir ve Hazif

Bilindiği üzere Arap Dili'nde isim cümlesinde mübtedâ, fiil cümlesinde ise fâil hüküm giyen ögeler iken; haber ve fiil hüküm bildiren ögelerdir. Bu ögelerden ilk ikisine meânî ilminde musned, sonraki ikisine ise musnedun ileyh denmiştir. Her iki ögenin de cümlede bulunması asıldır. Ancak Araplar karinelerle aynı mana korunduğu sürece bu iki ögeden birinin hazfedilmesinde sakınca görmezler, hatta mümkün olduğunca cümleyi kısa tutmayı tercih ederler. Karinelere rağmen her iki ögenin birlikte zikredilmesini ise ancak edebî bir inceliğe ve nükteye hasrederler. Netice olarak meânî ilmindeki zikir ve hazif, meselenin bu edebî boyutuyla ilgilenmiştir.⁶⁹³ el-Habsî'nin şiirlerinde ise zikir ve hazfin çok sayıda şık uygulamasına rastlamak mümkündür. Öncelikle zikir konusunu ele alacak olursak, mübtedânın/musnedun ileyh'in defalarca tekrarlandığı şu beyitleri fark etmemek mümkün değildir:⁶⁹⁴ [Serî']

نَعَمْ وَطَابَتْ بَيْنِي يَعْرُبٍ
هُمْ بَدَلُوا الْمَعْرُوفَ فِي أَهْلِهَا
هُمْ مَلَكُوا الْأَرْضَ وَسُكَّانَهَا
هُمْ هُمْ جَادُوا وَسَادُوا الْوَرَى
هُمْ صَيَّرُوا الْأَرْضَ لَنَا جَنَّةً
هُمْ أَطْعَمُوا الْأَصْيَافَ جَزَلَ الْفَرَى
هُمْ هَزَمُوا الْخِصَمَ وَهُمْ قَاتَلُوا
وَكَتَسَبَتْ مِنْ أَجْلِهِمْ حُسْنَ حَالٍ
وَصَاحِبُوهَا بِخِيَارِ الْخِصَالِ
طَرًّا فَدَانَتْ سُهْلُهَا وَالْجِبَالِ
دِينًا وَعَدْلًا وَبِأَصْلِ وَمَالٍ
دَائِيَّةً مِنْهَا عَلَيْنَا الظَّلَالِ
وَأَكْرَمُوا الْوُقَادَ قَبْلَ السُّؤَالِ
أَيْمَةً الْكُفْرِ أَشَدَّ الْقِتَالِ

Evet (tabii ki) o (Umman), Ya rûboğulları ile sevindi! Kendileri sayesinde iyi bir duruma geldi.

⁶⁹¹ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, I, 87.

⁶⁹² *Dîvânu'l-Habsî*, s. 510.

⁶⁹³ Bulut, *Belâgat*, s. 56-58.

⁶⁹⁴ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 121.

Onlar Umman Halkı'na (bolca) lütuf bahsettiler. En güzel hasletlerle ona (Umman'a) arkadaşlık ettiler.

Onlar, topyekün yeryüzünü ve sakinlerini idâre ettiler. Böylece onun (yeryüzünün) dağları ve ovaları (onlara) boyun eğdiler.

Onlar, onlar! Cömertçe davranıp insanları dine, adalete uygun olarak nesil ile mal ile yönettiler.

Onlar, yeryüzünü bizim için yakınlaşmış ve (ağaçların) gölgelerinin üzerimize düştüğü bir cennet haline çevirdiler.

Onlar, konukları bolca ağırlayarak doyurdular. Heyetler (daha) meramlarını arzetmeden kendilerine ikramda bulundular.

Onlar, hasımları yenilgiye uğrattılar ve onlar küfrün öncüleriyile savaştıkça savaştılar.

Görüldüğü üzere musnedun ileyh olan “هَمْ” zamiri, beyitlerin neredeyse tamamında zikredilmiştir. Halbuki bu zamirler olmadan da aynı anlam temin edilmektedir. Ancak, gaye ilgili eylem ve sıfatların sadece Ya'rûboğulları'na hasredilmesi ve onların dışında egemenliği temsil eden kişi ya da kişilerden tecrit edilmesi olunca mananın tekitli ifadesi zaruri olmuş, bu da zamirlerle sağlanmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde ise bu kez musnedin zikri sözkonusudur:⁶⁹⁵ [Tavîl]

عَرَفْنَا بِإِضْمَارِ التَّسِيمِ فَلَمْ يُرْنَ وَلَمْ يُنْبِ عَنِ طَوْدٍ وَلَا طَلَلٍ أَفْوَى
وَلَمْ يُنْبِ عَنِ سَلْعٍ وَلَا رَمْلٍ عَالِجٍ وَلَمْ يُنْبِ عَنِ ذِيَالِكَ الرَّشَاءِ الْأَحْوَى
وَلَمْ يُنْبِ عَنِ أَهْلِ الْعَقِيقِ وَلَعَلَّعَ وَلَا عَنِ أَهْلِ الْمُنْحَى أَظْهَرَ الْفَتْوَى

Rüzgârın (o sırrı) gizlemesinden anladık ki; onu (kimseye) açıklamadığı (gibi), ne güçlü bir dağdan ne de atlalden (yıkıntılardan) haber verdi.

Ne bir gedikten, ne bir kum birikintisinden haber verdi. Ne de koyu yeşil renkli şuncacık bir geyik yavrusundan haber verdi.

Ne bir vadi halkından, ne de bir çağlayanından haber verdi. Ne de fetvâ ehli Münhenâ (kasabası) halkından...

Bu dizelerde ise şair “وَلَمْ يُنْبِ عَنِ” musnedini en başta bir defa söyleyip diğer anlamları ona atfetmek varken, dört defa peşpeşe zikretmiştir. Belâgatçılar, fiillerdeki içkin olan anlamın “yenilenme” olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁹⁶ Buna göre ilgili terkinin tekrar edilmesi anlamının da yenilenmesini gerektirir. Yani şair rüzgârın her esişinde

⁶⁹⁵ Dîvânu 'l-Habsî, s. 29.

⁶⁹⁶ el-Ğazvînî, el-İdâh, II, 110; Bulut, Belâgat, s. 76.

sırrı saklama, hiçbir şeyden haber vermeme anlamını yenilemeyi hedefleyerek, Peygamber şehri Medine'ye olan sevdası ve kavuşamamaktan kaynaklanan hasretinin hiç dinmeyeceğini vurgulamak ve muhatabın zihnine yerleştirmek istemiştir.

el-Habsî'nin hazif uygulamalarına gelince, bunu da yine iki taraflı icrâ ettiği görülmektedir. Örneğin şair İmam Ya'rub b. Bela'rab'ı övdüğü methiyesinde onun adını andıktan sonra, güzel vasıflarını saydığı aşağıdaki beytinde ondan bahsedildiği zaten malum olduğu için “هُوَ” mübtedâ/musnedun ileyhini cümleden hafzetmiş ve sadece haberden/musnedden ibaret bir cümle tanzimiyle yetinmiştir:⁶⁹⁷ [Basît]

مُهَدَّبٌ تُكْتَبُ الْحَيَّرَاتِ رُؤْيَتُهُ وَذِكْرُهُ يَدْفَعُ الْبِأَسَاءَ وَالْبُوسَا

(O) öyle erdemli bir şahsiyet ki, kendisini görmek hayırları atırır, ancak ise bedbahtlığı ve sefaleti savuşturur.

Aşağıdaki beyitte ise “إِنَّ” nin “مَوْجُودٌ” takdirindeki haberi yani musned hafzedilmiştir:⁶⁹⁸ [Basît]

فَإِنَّ أَشْهَرَ مِنْ هَاتِيكَ لَوْ نَظَرْتُ عَيْوُنُكُمْ نُورَ أَهْلِ الْمَجْدِ وَالْكَرِيمِ

Sizin bu getirdiğinizden (söylediğinizden) daha meşhuru da (var)...keşke gözleriniz şeref ve asalet sahibinin nuruna şahit olsaydı.

Verilen örnekler el-Habsî'nin şiirlerinde belirli bir edebî inceliğe veya gayeye göre; hem musned hem de musnedun ileyhini iki taraflı zikir veya hazfinin zaman zaman gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

3.2.2.4. İcaz ve İtnâb

Meânî ilminin en önemli konularından îcâz ve itnâb da el-Habsî'nin divanında kendisine yeterince yer bulmuştur. “İcâz”, manaya riayet edip onu ihlal etmemekle birlikte lafzî manâdan daha kısa tutmaktır. Bir başka deyişle, az sözle çok anlam ifade etmektir.⁶⁹⁹ Araplar, sözü gereksiz uzatmaya meyil görmeyip, meramı seri bir şekilde muhatabın idrakine sunmayı esas almışlardır. Bu nedenle belâgatı îcâzdan ibaret sayanlar bile olmuştur. Nitekim Câhız “Sözün en güzeli, fazlasına ihtiyaç hissettirmeyip az olanıdır.”⁷⁰⁰ demiştir.

⁶⁹⁷ Dîvânü'l-Habsî, s. 114.

⁶⁹⁸ Dîvânü'l-Habsî, s. 209.

⁶⁹⁹ el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, II, 20; Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdu 'ş-Şi'r*, s. 31; Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣṭalaḫati'l-Belâğîyye ve Taṭavvuruḫâ*, s. 202.

⁷⁰⁰ el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I, 87; Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣṭalaḫati'l-Belâğîyye ve Taṭavvuruḫâ*, s. 202.

el-Habsî'nin özellikle hikmet temalı şiir ve dizelerinin satır aralarında, kulağa hoş gelen îcâz örneklerine rastlamak mümkündür. Örneğin şair İmam Ya'rub b. Bela'rab için söylediği "en-Nâmûsiyye" adlı kasidesinin mukaddime kısmında, peş peşe atasözü vari sözler sarf etmiştir:⁷⁰¹ [Basît]

وَمَنْ يُرِدْ رِفْعَةً مِنْ غَيْرِ رِفْعَتِهِ
وَمَنْ تَكَلَّفَ أَمْرًا لَيْسَ يُحْسِنُهُ
وَمَنْ يَضَعُ عِرْضَهُ لَوْمًا وَمَنْقَصَةً
وَمَنْ يَكُنْ مِنْهَجَ الْأَوْبَاشِ مِنْهَجُهُ
لَا فَخْرَ إِلَّا لِذِي عَقْلٍ وَذِي أَدَبٍ
لَا تَحْسَبِ الْفَخْرَ مَأْكُولًا وَمَلْبُوسًا
أَضْحَى وَضِعًا خَسِيسَ الْحَالِ مَعْكُوسًا
فِي الْعَالَمِينَ أَتَاهُ الْأَمْرُ مَعْكُوسًا
بِالْحَافِرَاتِ وَأَخْفَافِ الْوَرَى دَيْسًا
كَفَى بِهِ فِي الدَّنَا دَمًا وَتَدْنِيسًا

Kim rütbesinin dışında (başka yüksek) bir rütbe isterse; süfli, rezil ve ters yüz olmuş bir hale bürünüverir.

Kim (olmadık) alemlerde güzelce ifâ edemeyeceği bir iş yüklenirse, o iş ona ters gelir.

Kim onurunu (bizzat) kendisi alçak ve noksan bir hale düşürürse (itibarını beş paralık ederse), onun şerefi insanların ayakları altında (çiğnenen) ot haline gelir.

Kim ayak takımının tarzını yol edinirse, kınanarak ve hürmetsizlik görerek adi bir konuma düşmesi ona yeter.

Övünç ancak akıl ve edep sahibine yaraşır. Zannetme ki övgüye layık olmak, yenilir (içilir) ve giyilir bir şeydir.

Görüldüğü gibi şair duygu ve düşüncelerini; her biri derin manalar taşıyan, ama kısa, öz ve herkesin anlayabileceği ölçüde basit ve belîğ lafızlarla dinleyicilerine arzetmiştir.

Şairin benzer tarzda ifadelendirdiği bir diğer beyti şöyledir:⁷⁰² [Basît]

وَلَا يَعِيبُ اللَّئَامُ الْحَمِيقُ ذَا أَدَبٍ
عَنِ الْبِطَالَةِ نَحْوَ الْمَكْرُمَاتِ نَزَا

Mertlikten uzak bir terbiyesi (cibilliyeti) olan bayağı ve ahmak kimseler, tembellikten uzaklaşıp asilce davranışlara yapışarak (kendine) ayıp etmez.

Tek bir manaya gelen benzer lafızları ilk cümledeki kapalılığı açmak, ya da anlamı pekiştirerek manayı kuvvetlendirmek için peş peşe sıralamaya ise "itnâb" denmiştir.⁷⁰³ Buna göre itnâb, îcâzın zıddına olarak bir faydaya binaen lafzın manadan

⁷⁰¹ Dîvânu 'l-Habsî, s. 114.

⁷⁰² Dîvânu 'l-Habsî, s. 289.

⁷⁰³ el-Kazvîni, *el-İdâh*, III, 196; el-Kalkaşendî, *Şubhu 'l-A 'şâ*, II, 360.

çok olmasıdır.⁷⁰⁴ Kaynaklarda itnâbın birçok çeşidinden bahsedilse de, el-Ḥabsî'nin bir anlatım yöntemi olarak ağırlıklı müracaat ettiği türler “tezyîl” ve “îzah”tır.

“Tezyîl”, bir ifadenin anlamını tekit için peşi sıra benzer müstakil bir ifade daha kullanmaktır⁷⁰⁵ ki, bu ya darb-ı mesel/atasözüne benzer veciz, nükte yüklü bir cümle olur veya herkesin anlayabileceği basit bir ifade de olabilir.⁷⁰⁶ el-Ḥabsî'nin şiirlerinde her iki çeşit tezyîl de bulunmakla birlikte, ilkinde daha çok başvurulduğu görülmektedir. Şairin aşağıdaki sözleri bu kabildendir:⁷⁰⁷ [Basîṭ]

وَإِنْ صَحِبْتَ فَلَا تَصْحَبْ سِوَى رَجُلٍ فُؤَادُهُ ذَهَبَتْ مِنْهُ الْوَسَاوِيسُ
فَالْجُمُرُ لَا تَحْرِقُ الْيَأْفُوتَ حُرَّتُهُ وَالذُّرُّ لَا يَتَمَيَّ أَكْلَهُ السُّوسُ

Eğer dostluk kuracaksan ancak kuruntuların (evhamın) kalbinden çekip gittiği bir adamla dost ol.

Zira, korun sıcaklığı yâkutu yakmadığı gibi güve de inciye yemeyi arzulamaz.

Yukarıdaki beyitlerden ikincisi darb-ı mesel türünden bir tezyîl olup ilk beyitteki anlamı tekit etmek ve manayı muhatabın zihnine iyice yerleştirmek için gelmiştir. Buna göre şair beyitlerde, nasıl ki kor ateşin sıcaklığı yakutu yakmaz ve güve de inciye ilgi duymazsa, aynı bu şekilde vesvesenin yanına uğramadığı feraset sahibi ve ileri görüşlü insanların dost edinilmesini teşvik etmiştir.

Şair, dünyanın süsüne aldanmamayı öğütlediği aşağıdaki beyitlerin sonunda da, öğüdünü daha etkin kılmak için adeta Lokman Hekim edasınca sarfettiği vurucu bir söz vasıtasıyla yine tezyîl üslûbunu seferber etmiştir:⁷⁰⁸ [Ḥafîf]

وَيَلَّ عَبْدٌ عَلَيْهِ قَدْ غَلَبَتْ شَفْوُ تُهُ فَاَمْتَطَى قَبَاحِ الْحِصَالِ
هَالِكٌ مِّنْ أَهْلَاهُ عَنِ دِينِهِ أَوْ لَادُهُ مَعَ تَكَاتُرِ الْأَمْوَالِ
لَا يَعْرِتُكَ كُفْلٌ مَا طَابَ وَاحْلَوْ لِي فَإِنَّ السَّمَامَ فِي السَّلْسَلِ

Kısmetsizliği şahsına ağır bastığı kulun vay haline ki, çirkin hasletlere bindi.

Mal çokluğuyla övünmesiyle birlikte evladının kendisini dininden uzaklaştırarak oyaladığı kişi helak olmuştur.

(Bu dünyadaki) sevimli ve süslü olan hiçbir şey seni asla aldatmasın. Zira öldürücü zehrin boğazdan geçişi (pek) kolaydır.

⁷⁰⁴ el-Merâğî, 'Ulûmu'l-Belâğa, s. 191.

⁷⁰⁵ el-'Askerî, Kitâbu's-Şinâ'ateyn, s. 373; İbn Sinân el-Ḥafâcî, Sirru'l-Feşâha, s. 219.

⁷⁰⁶ et-Teftâzânî, el-Muṭavvel, s. 496.

⁷⁰⁷ Dîvânu'l-Ḥabsî, s. 131-132.

⁷⁰⁸ Dîvânu'l-Ḥabsî, s. 390.

“İzah” ise, mananın çeşitli formlarda sunulabilmesi ve muhatap nezdinde olduğundan daha iyi kavranabilmesi için müphem bir ifadenin açıklanmasıdır.⁷⁰⁹ Divanda yer alan îzah türü itnâb örneklerinden biri şöyledir:⁷¹⁰ [Basît]

وَالنَّاسُ قَرَّتْ بِهَذَا الْعَصْرِ أَعْيُنُهُمْ سَلَامَةً وَنَمَوْا مَالاً وَأَوْلَادًا

Bu çağda insanlar selâmete ererek gözleri aydın oldu. Mal ve evlâtları çoğaldı.

Beyitteki “قَرَّتْ أَعْيُنُهُمْ” (gözleri aydın oldu) ibaresinin yer aldığı birinci şatır, bu haliyle anlam bakımından kapalılık arzetmiştir. Şair, bunun farkında olarak ikinci şatırda manayı “نَمَوْا مَالاً وَأَوْلَادًا” (Mal ve evlâtları çoğaldı.) sözleriyle destekleyerek söz konusu kapalılığı açmıştır. Bu vesileyle hem anlatıma zenginlik katmayı başarabilmiş, hem de muhatabın konuyu daha iyi anlayabilmesini hedeflemiştir.

Özetle el-Ĥabsî duygu ve düşüncelerini muhataba daha seri ve net bir şekilde iletme için icaz; konuyu muhataba daha iyi kavratmak, üslubunu daha etkin ve zengin kılmak gibi maksatlarla da itnâb yöntemlerini kullanmıştır.

3.2.3. Anlatım Yöntemleri

Her hangi bir edebî ürünün değerinin belirlenmesinde baştan sona okuyucunun ya da dinleyicinin dikkatini canlı tutabilmesi, önemli kıstaslar arasında yer alır. Dikkatin sürekliliğini sağlayacak yegane saik ise anlatımda monotonluktan kurtulup çeşitliliği sağlayabilmektir. Birçok şair ya da yazar bu saığın farkında olarak edebî ürünlerini inşâ etme çabası içinde olurlar. el-Ĥabsî de şair kimliğiyle hitabet, tahkiye, diyalog kurma, iç konuşma, mübâlağalı anlatım, tasvir ve öğüt gibi bir yığın anlatım yöntemini şiirlerinde denemiştir. Bunlar arasında en çok müracaat ettiği anlatım yöntemi olan öğüt ile tasvir bir önceki bölümde incelendiği için, hitabet ise nispeten nidâ başlığı altında ele alındığı için tekrar değinilmeyecektir. Buna göre bu başlık altında geriye kalan dört anlatım çeşidi olan tahkiye, diyalog kurma, iç konuşma ve edebî sanatlarla süsleme ele alınacaktır.

⁷⁰⁹ el-Ĥazvîni, *el-İdâh*, III, 196; Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣṭalaḥati'l-Belâğiyye ve Taṭavvuruḥâ*, s. 135; Bulut, *Belâgat*, s. 179.

⁷¹⁰ *Dîvânu'l-Ĥabsî*, s. 44.

3.2.3.1. Tahkiye

el-Habsî, ihbârî cümle gruplarının bir kısmında zaman zaman tahkiye (hikâye etme) üslubuna başvurmuştur. Kendisi bu üsluba İslâm Tarihi'ndeki önemli bir olayı hikâye etme, içinde yaşadığı topluma malolmuş bir vakayı anlatma veya kendi hayatının bir kesitini aktarma maksatlarıyla meyletmıştır. İslâm tarihinin dönüm noktalarından olan Hz. Peygamber'e (s.a.s.) suikast girişimi, onun Mekke'den Medine'ye hicreti ve hicret sonrasındaki Bedir Zaferi'nin zihinlerde canlandırırçasına hikaye edildiği şu dizeler, şairin tahkiye yöntemindeki becerisini ortaya koymada yeterlidir:⁷¹¹ [Hafif]

مَكَرَ الْكَافِرُونَ مَكْرًا فِي مَنْزِلِ النَّدْوِ مَنْزِلِ الْإِفْسَادِ
وَأَبُو مُرَّةٍ لَدَيْهِمْ ظَهِيرٌ وَهُوَ عَيْنُ الْمُخَنَّثِ الْقَوَادِ
عَزَمُوا قِتْلَةَ النَّبِيِّ بِرَأْيِ قَدْ رَأَهُ عَمْرُو خَلِيفُ الْعِنَادِ
ثُمَّ بَجَّاهُ مَالِكُ الْمُلْكِ مِنْهُمْ حِينَ أَبَا بِحَيْبَةِ وَرَمَادِ
فَهَدَاهُ رَبُّ الْعِبَادِ إِلَى الْهَجْرِ رَةِ مَعَ صَاحِبِ كَرِيمِ الْأَيَادِي
فَأَقَامَا فِي غَارِهِمْ ثَانِيًا أَثْنِي نِ إِلَى فُرْصَةِ تُهَيْئِ الْأَعَادِي
طَلَبْتُهُ الْكُفَّارُ بَعِيًّا بِرُؤَا دِ فَصَلَّتْ بَصَائِرُ الرُّؤَادِ
ثُمَّ سَارُوا بِعَوْنِ رَبِّ الْبَرَائِيَا قَاصِدِي يَثْرِبَ خِيَارَ الْبِلَادِ
نَصَرْتُهُمْ رِحَالُ يَثْرِبَ بِالْمَا لِ وَبِالسُّمْرِ وَالسُّيُوفِ الْحِدَادِ
ثُمَّ طَابَتْ بِقُرْبِهِ طَيْبَةُ اللَّ هِ فَيَا حَبْدَا النَّبِيِّ الْهَادِي
وَعَزَاهُ الْكُفَّارُ فِي يَوْمِ بَدْرِ وَاللَّهِ الْعِبَادِ بِالْمَرْصَادِ
ثُمَّ أَبَا بِالْحَزِي مِنْهَا وَبِالْحَيِّ بَةِ وَالْحُسْرِ وَالرَّذِي وَالنَّفَادِ
نَصَرْتُهُ بِهَا مَلَائِكَةُ الْ لِهْ لَهُ بِجَيْشٍ عَلَى خَيُْولِ عَوَادِ
عَصَفُوا بِالْكَفَّارِ عَصْفَةَ رِيحِ عَصَفْتُ يَوْمَ عَاصِفِ بَجْرَادِ
حَمَلُوا بِالطُّبَا عَلَيْهِمْ جَمِيعًا حَمَلَةً مِثْلَ حَمَلَةِ الْأَسَادِ
غَادَرُوا الْكَافِرِينَ بَيْنَ قَتِيلِ وَهَزِيمِ مُشَرَّدِ فِي الْبِلَادِ

⁷¹¹ Dîvânu'l-Habsî, s. 9-11.

يَا نَبِيَّاهُ فَدَتُّكَ أَنْفُسُنَا مَعَ أَهْلِنَا وَالْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ

(Hani) Kâfirler, fitne evi Darüin-Nedve 'de, sinsi bir tuzak planlamışlardı.

Ebû Mürre (Şeytan) de o deyyusların casusu olduğu halde destekçileriydi.

İnatçuların müttefiki Amr'ın (Ebu Cehil) fikriyle Peygamber'i (s.a.s) katletmeye karar verdiler.

Sonra onlar ümitsizliğe kapıldıkları ve (Peygamber'in başlarına serptiği) toprağa yakalandıkları esnada, mülkün sahibi (Allah), Peygamber'i onlardan kurtardı.

Kullarının Rabbi, asil dostu (Ebu Bekir r.a) ile birlikte kendisine hicret yolunu gösterdi.

Düşmanlarını zelil edecek bir fırsata kadar, mağaralarında iki kişiden biri olarak kaldılar.

Kâfirler öncüleriyile azgınca onu aradılar. Ama o liderlerin öngörüleriy boş çık(ıver)di.

Sonra beşerin Rabbi'nin yardımıyla beldelerin en hayırlısı olan Yesribe (Medine 'ye) yönelerek yürüdüler.

Yesrib Halkı da mallarla, mızraklarla, keskin kılıçlarla ona yardım ettiler.

Allah'ın Taybesi (Medine), Peygamber'in yakınlığıyla hoşnut oldu. (Önder) Peygamber ne iyidir!

Kâfirler Bedir Günü'nde (savaşında) onunla savaştılar. Allah da kullarını kolladı.

O gün rezil oldular, başarısızlığa ve hüsrana uğradılar, mahvoldular, tükendiler...

O gün Allah'ın melekleri nallarından kıvılcım saçan atlar üzerindeki bir orduyla Peygamber'e yardım ettiler.

Fırtına gününde çekirgeleri süpüren bir tufan gibi kâfirleri silip süpürdüler.

Hep birlikte keskin kılıçlarıyla aslanlar gibi onlara öyle bir saldırdılar ki...

Geberenlerle hezimete uğrayanlar arasında yurtlarında evsiz barksız kalmış kimseler gibi (bocalayan) kâfirler, oradan kaçışıp gittiler.

Ey Nebi! Feda olsun sana canlarımız... ailemizle, mallarımızla, çocuklarımızla birlikte...

Bundan başka şair; "el-Bahreyniyye" nisbeli kasidesinde Bahreyn Destanı'nı, "el-Maḥariyye"de bulut, yağmur olayı ve ilkbaharı, başta "el-Ḥamriyye" olmak üzere

çeşitli kasidelerinde dost meclislerindeki ve maşuğuyla arasındaki yaşadıklarını, “Zinâdu'l-Harp”te de İmam Muhammed b. Nâşır'ın düşmanlarına galip gelişini, yine tahkiye yöntemiyle resmetmiştir. Böylece şairin en çok gazel şiirlerinde olmak üzere, methiyelerinde ve bazı hicviyelerinde tahkiye üslubuna yöneldiği görülmektedir.⁷¹²

3.2.3.2. Muhâvere/Diyalog Kurma

el-Habsî, tahkiye yöntemiyle hemen hemen aynı sıklıkla “قَالَ، قَالَتْ، قَالُوا” ve “قُلْتُ” gibi rivayet lafızlarıyla diyalog kurma yöntemini de kullanmıştır. Şairin diyalog üslubunun özelliklerine bakıldığında, bazen hikâye yöntemiyle anlatımı esnasında bazen de ondan bağımsız olarak, tarafların en fazla iki kez konuştuğu kısa diyaloglar halinde kurgulandığı göze çarpmaktadır. Örneğin maşuğuna kavuşamamış oluşunun nedenini ve bu sebeple gönlündeki kederini dillendirdiği şu diyalog, divandaki en uzun diyaloglar arasında anılmalıdır:⁷¹³ [Basît]

عَادَرْتُمُو كَبِيدِي حَرًّا وَنَاطِرِي تُبْدِي السَّرَائِرَ حَتَّى قَالَ مَنْ قَالَا
قَالُوا اسْلُنَا بِجَمِيلِ الصَّبْرِ قُلْتُ هُمْ لَمْ أَسْأَلْ أَوْ يَسْتَحِيلُ السُّمُّ سِلْسَالَا
قَالُوا تَعَزَّزْ فَمَا فِي وَصْلِنَا سَعَةً لَنْ تَبْلُغَ السُّؤَالَ حَتَّى تَبْدُلَ الْمَالَا
إِنْ كُنْتَ تَقْدِرُ دَفْعَ الْفَقْرِ عَنْ كَتْبِ وَالشَّيْبِ أُجْزِ لَنَا وَعَدَاً وَإِلَّا لَا

(Geride) ciğerimi alev alev ve bakan gözümü sırlar(ımız)ı teşhir eder halde bıraktınız. Nihayet konuşan konuştu.

Dediler ki: Sabrı cemil ederek bizi unut. Onlara **dedim ki:** (Ama) unutamadım ki böylece (bu ölümcül) zehir boğazdan kolayca geçene (yani tertemiz bir suya) dönüşsün.

(Kız tarafı) **dediler ki:** “(Maddi bakımdan) güçlü ol”. Zira (sadece) bize ulaşmış olmanda refah yoktur. Mal harcamadıkça isteğine asla ulaşamayacaksınız.

Eğer yoksulluğu ve yaşlılığı pek yakında savuşturacağını hesaplıyorsan, bize bize bir söz ver(melisin). Eğer bunu yapamayacaksan (sana kız) da yok.

Yukarıdaki dizeler şairin sevdiği kızın kendisini terk eyleyişini tahkiye üslubuyla yakınlıkla anlattığı bir gazel şiirinde yer almıştır. Şair söz konusu kasidesinde söze hikâye üslubuyla devam ederken birden yukarıdaki diyalogu canlandırmıştır. Böylece hikaye üslubuna bir de tiyatro katmış, bununla bir taraftan

⁷¹² Bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 41-43, 60, 140-143, 153-156, 180-186, 295, 309-310.

⁷¹³ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 320.

muhatapın alıcılarını daha da uyanık kılarken, bir taraftan da benzer halleri yaşayanların duygularına tercüman olmuştur.

el-Habsî, İmam Bela'rab b. Sultân'ı övdüğü "el-Leysiyye" adlı methiyesinin mukaddime kısmındaki gazel temasını da hikaye üslubuyla dokumuş, aynı şekilde orada da maşuğuyla sohbet eden şair, maşuğunun aralarındaki sırları deşifre ettiğine dair şairi yargılayan sorgusuna verdiği veciz cevabıyla, anlatımını edebî hale getirmiştir:⁷¹⁴ [Basîl]

وَرُبَّ قَائِلَةٍ قَالَتْ أَدْعَتْ بِمَا
فَقُلْتُ مَعْدِرَةٌ مِنِّي إِلَيْكَ فَإِنْ
فَدَ كُنْتُ تُخْفِيهِ مِنْ أَسْرَارِنَا فَصْنِ
كَتَمْتُ حُبَّكَ لَمْ أَمِنْ عَلَى بَدْنِي

Nice hatunlar dediler ki: Gizlemekte olduğun sırlarımızı ifşâ ettin. (O sırları) muhafaza et.

Dedim ki: Senden özür dilerim. Ama eğer sana olan sevdamı gizlesem, (o sevda) bedenimde güvende olmaz.

Bir Peygamber methiyesinin giriş kısmında şairin rüzgârla yaptığı şu sohbet de hoş ve ilginçtir:⁷¹⁵ [Tavîl]

نَسِيمٌ سَرَى مِنْ طَيْبَةٍ لَيْسَ مِنْ حُرْوَى
فَقُلْنَا لَهُ مِنْ أَيْنَ جِئْتَ مُبَشِّرًا
فَأَهْدَى لَنَا أَرْكَى شَدَاهَا إِلَى نَزْوَى
وَأَنْهَاهُمْ عَنْ أَنْ يُسْرُوا بِهَا النَّجْوَى
وَعَرَفْنَا بِإِضْمَارِ النَّسِيمِ فَلَمْ يُبْرِنِ
وَلَمْ يُنْبِ عَنْ طَوْدٍ وَلَا طَلَلٍ أَقْوَى

Huzvâ'dan değil de Taybe (Medine)'den çıkan bir meltem, oranın en güzel kokularını bizim için Nezvâ'ya bahşetti.

*Ona **dedik ki:** Müjdeleyici olarak nereden geldin? (Hey) **sana sorduk:** Radvâ dağına uğradığın bir gün oldu mu?*

***Dedi ki:** Beni (kendi halime) bırakırsanız, bu millete bir kıssa anlatırım. (Sonra) milleti (anlattığı) sırta gece yolculuğu yaptırmaktan men etti.*

Rüzgârın (o sırrı) gizlemesinden anladık ki; onu (kimseye) açıklamadığı (gibi), ne güçlü bir dağdan ne de atlalden (yıkıntılardan) haber verdi.

Görüldüğü üzere şair, teşhis sanatından yararlanarak rüzgârla metaforik bir diyaloga girmiş, onun şahsında Hz. Peygamber (s.a.s.) ve onun yurdu Medine'ye olan sevgisini ve hasretini bu dolaylı anlatımıyla âşikâr etmiş, rüzgâra sorduğu soruya

⁷¹⁴ Dîvânu'l-Habsî, s. 38.

⁷¹⁵ Dîvânu'l-Habsî, s. 29.

cevap alamamasıyla da kırgın ve nahif bir gönülle içe dönmüştür. Şairin hasret, hüzn ve tevâzuyla içiçe olan bu diyalogu, kasidenin ana konusu olan Peygamber methiyesi oluşuyla da birebir örtüşmüştür. Öte yandan şair kasidenin hemen mukaddime kısmında, bir doğa unsuruyla doğrudan diyaloga geçmekle, hem daha baştan muhatapta merak uyandırmış, hem de kasidesine alışılmışın dışında bir başlangıç yapmıştır.

Şairin İmam Mühennâ b. Sultân'ın tahta çıkışını tebrik etmek ve bu vesileyle kendisini övmek için söylediği “el-Keyvâniyye” adlı methiyesinde yer alan aşağıdaki kısa diyalog ise; sanki imamın tahta çıkış töreni esnasında, tesadüfen oradan geçen bir yabancıнын merakla şaire sorduğu soru karşısında aldığı cevabı canlandırmıştır:⁷¹⁶

[Basît]

وَقَائِلٌ مَنْ نُهَيْيَ الْيَوْمَ قُلْتُ لَهُ إِنَّ الْمُهَنَّا الْمُهَنَّا بَحْلُ سُلْطَانِ

Biri bana “Bugün kimi tebrik ediyorsun?” dedi. Ben de ona: “Kuşkusuz tebrik edilen Sultan'ın oğlu (damadı) Mühennâ'dır.” dedim.

Şair kendisini tahkir eden bir şahsı hicvetmek için söylediği yergi şiirinde; ilgili şahsı şu sözleriyle havlayan bir köpeğe benzetmiş, ama karşılığında her hangi bir cevap alamamıştır:⁷¹⁷ [Tavîl]

جَعَلْتُ كَأَنَّ لَمْ أَسْمَعَنَّ نُبَاحَهُ وَقُلْتُ لَهُ إِنَّبَحَ مَا عَلَى النَّاسِ مِنْ ضَرَرِ
وَمَا ذَاكَ مِنْ عَجْزٍ وَلَا مِنْ مَخَافَةٍ مِنَ الْكَلْبِ لَكِنَّ صَاحِبَ الْفَضْلِ يُدَّخِرُ

Ben de sanki onun havlamasını hiç işitmezmiş gibi yaptım ve ona dedim ki: Havla! (Zira bunun) insanlara karşı bir zararı yoktur.

Bu (yani benim böyle davranmam), ne acizliktir, ne de köpekten korkmak (demektir). Ama nezaket sahibi (iyice) dolduruluyor.

Yukarıdaki diyalog tek taraflı gerçekleşse de, aslında belli bir edebî gayeye matuftur. Zira şair yediği şahsı istiare sanatı yoluyla havlayan bir köpeğe benzetmişken, kurguladığı tek taraflı diyalogta onu konuşturmamakla esasen bir köpeğin asla mükerrerem bir varlık olan insan gibi konuşamayacağını ihsâs ettirmiş, böylece yergisindeki vurguyu üstü kapalı pekiştirmiştir.

Son olarak tıpkı tahkiye üslubunda olduğu gibi el-Habsî'nin diyalog yönteminin de gazel, methiye ve hicviye temalı kasidelerinde yoğunlaştığı görülmektedir ki bu da, diyalog kurgusunun bu temalarla örtüştüğünü göstermektedir.

⁷¹⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 111.

⁷¹⁷ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 274.

3.2.3.3. İç Muhasebe

İlk iki yöntem kadar olmasa da, az da olsa el-Ḥabsî'nin doğrudan kendi nefsiyle konuşmayı üslup edindiği dizeleri de vardır. el-Ḥabsî ilgili dizelerinde kendisini kimi uhrevî veya dünyevî hususlarda sorguya çekmiş, pişmanlık ve hüznünü dile getirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) için söylediği bir övgü şiirinin mukaddimesinde, bir sūfî edasıyla kendi nefsinin payladığı şu dizeler dikkate şayandır:⁷¹⁸ [Vâfir]

أَقُولُ لِمَهْجَتِي يَا نَفْسُ مَهْلًا إِلَيَّ كَمْ دَا التَّعَافُلُ وَالتَّنَاسِي
تُرِيدِي لِي أَفَاعِيَا الْخَطَايَا لِأَرْتَكِبَ الْأُمُورَ بِلَا قِيَاسِ
أَلَا يَا صَاحِبَ كَيْفٍ تُرِيدُ شَيْئًا تُرَجِّهِ وَأَمْرُكَ فِي التَّنَاسِي
يُذَكِّرُكَ الزَّمَانُ بِمَا يُرَجِّي لَدَيْكَ مِنَ الصَّلَاحِ وَأَنْتَ نَاسِ
فَقُمْ وَأَمْدَحْ نَبِيَّ اللَّهِ تَعْنَمْ وَتَسَلِّمْ مِنْ أَدَى شَرِّ وَبَاسِ
تَعِيشُ مَدَى الزَّمَانِ قَرِينًا وَأَمِنَ فِي التَّيَقُّظِ وَالتَّنَاسِ

Kendi kendime derim ki; ey nefis bekle! Ne kadar da gafil ve ihmalkârsın!

Sen benim için, hatalı davranışlar arzuluyorsun. Hiç düşünmeksizin günahlar işleyeyim diye...

Öyle değil mi dostum! Vaziyetin karmaşık iken, nefsinin ümitlendirerek (herhangi) bir şeyi nasıl arzularsın.

Zaman takvâdan sen de umulanı, sana anımsatıyor. Zira sen asil bir soydansın.

Öyleyse kalk da Allah'ın Peygamber'ini yücelt. Böylece kazanır ve şerrin, kötülüğün zararından salim olursun.

Ömür boyu, (gerek) uyanıklıkta (gerek) uykuda, refah ve güven içinde yaşarsın.

Görüldüğü üzere şair kendisiyle bir iç konuşma gerçekleştirmiştir. Günah işlemeye hazır gafil nefsinin kınanmış, asil bir soydan geldiği halde takvayı ihmal ettiği için onu azarlamış, sonra da sorumluluk bilincinin farkında olarak silkinmesini ve Peygamber'i (s.a.s.) övüp ona sarılarak kendine yaraşan yolu seçmesini ona telkin etmiştir. Görünen o ki, şair bu vakûr duruşuyla nefsinin tedip etmeden Peygamber'in

⁷¹⁸ Dîvânu'l-Ḥabsî, s. 15.

(s.a.s) huzuruna çıkmayı, onu anmayı kendisine yakıştıramamış ve kasidenin ana temasına bu şekilde hazırlık yapmıştır.

Şair; âlim ve fakih kişiliğiyle bilinen Şeyh Nâsır b. Hamîs el-Humrâşidî'nin vefatı üzerine söylediği ağıt şiirinin mukaddimesinde de kasidenin ana temasıyla uyumlu, hüznü bir iç konuşma gerçekleştirmiştir.⁷¹⁹ [Tavîl]

شَحْتِكَ الدِّيَارُ الْعَاقِيَاتُ الْعَوَاطِلُ أَجَلَ وَهَمَّتْ مِنْكَ الدُّمُوعُ الْهَوَاطِلُ
وَهَاجَكَ تَذْكَارُ لِأَرْضِ بُلَيْبِ بِهِ قَدْ أُثِيرَتْ فِي حَشَاكَ الْبَلَابِلُ
وَصِرْتَ حَلِيفَ الشُّوقِ وَالْوَجْدِ وَالْأَسَى وَهَنَّ لِأَرْبَابِ الشَّبَابِ شَوَاعِلُ
صَبَّوتَ وَعَرَّتَكَ اللَّيَالِي جَهَالَةً كَأَنَّكَ عَنْ جَرِي الْمَقَادِيرِ غَافِلُ
أَلَا فَاحْذَرِ الدُّنْيَا الدَّيَّةَ إِنَّهَا دُوَيْهِيَّةٌ تَصْفَرُّ مِنْهَا الْأَنَامِلُ

Kullanılamaz durumdaki tenha, viran haneler seni üzdü. Evet ... süzülen gözyaşları seni gamlandırırdı.

Büleybil⁷²⁰ vatanının anıları seni heyecanlandırdı. Böylece içindeki dertler depreşti ve kuruntuların arttı.

Özlem, aşk ve acıyla dost oldun. Ki onlar (bu duygular) gençlerin meşgaleleridir.

Çocuklaştın da geceler cahilce seni ayarttı. Sanki kaderin akışına senin basiretin kapalıdır.

Doğrusu şu aşağılık dünyadan sakın. Kuşkusuz o, parmak uçlarının sapsarı kesildiği bir afettir.

Her ne kadar şairin doğrudan kendi şahsıyla sohbet ettiği örnekler sınırlı gibiyse de, hakikat şu ki onun hitabet yöntemiyle ve muhataba nidâ ederek emir sigalarıyla söylediği öğüt şiirlerini de iç konuşma üslubu kapsamında değerlendirmekte bir sakınca yok gibidir. Şöyleki; şair söz konusu nasihatlerinin büyük çoğunluğunu gerçekliği olmayan, ama varsaydığı kimi dost ve genç muhataplarına yaparken, bir taraftan da kendi şahsına telkinlerde bulunmuş olmaktadır. Zira bir vaizin başkasına öğütler sıralarken kendi zatını o öğütlerden soyutlaması muhaldir. Vaziyete bu zâviyeden bakıldığında, dolaylı iç konuşma

⁷¹⁹ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 529.

⁷²⁰ Büleybil 'Belbel' den ismi taşğir olup, Umman'a bağılı 'Nezvâ' şehrinin meşhur isimlerinden biridir. (Bkz. *Divan*, s. 529 dipnot).

yöntemine diğerlerinden daha fazla başvurduğunu varsaymak mümkün görünmektedir.

3.2.4. Edebî Sanatlarla Süsleme

Şiirdeki ifadeyi güzelleştirmek ve anlamı güçlendirmek için var olan söz ve anlam oyunlarının tamamına edebî sanatlar denmiştir.⁷²¹ Arap edebiyatı edebî sanatlar bakımından zengin bir birikime sahip olduğu gibi, Arap Dili de bu sanatların uygulanmasına son derece elverişli bir dildir. Eldeki veriler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bu açıdan Arap şairlerin bir hayli talihli olduğunu söylemek gerekir. Ancak onların bu konuda özenle adım atmalarını gerektiren husus, şiirdeki lafız anlam bütünlüğünü ve ahengi ihlâl etmekten kaçınarak, ilgili sanatların şiirlerindeki iz düşümünü daha sağlıklı bir şekilde sağlamaktır. Bu başlık altında Şair el-Habsî'nin Arap Belâgatındaki beyân ve bedî' alt disiplinlerindeki bazı öne çıkan sanatları şiirlerine yansıtmadaki becerisi üzerinde durulacaktır.

3.2.4.1. Beyân Sanatlarıyla Süsleme

Arap Belagatı'nda meânî ilminden sonraki en önemli alt disiplini olan beyân, "*Mananın delâleti açık olan değişik üslup ve yollarla aktarılmasıdır.*"⁷²² şekline tanımlanmıştır. Bu disiplinin kapsam alanında teşbîh, mecaz, istiâre ve kinâye sanatları vardır. el-Habsî'nin şiirlerinde bu sanatlardan her birine sıkça rastlanmıştır. Bu başlık altında istiâre dışındaki beyan sanatlarına yer verilmiştir. "Edebî tasvir" başlığı altında istiâreye bol örneklerle temas edileceği için burada yer verilmemiştir.

3.2.4.1.1. Teşbih

Teşbih, aralarında en az bir nitelikte benzerlik bulunan iki varlıktan mertebe bakımından daha aşağı olanın üstün olana benzetilmesidir.⁷²³ Müşebbeh, müşebbehün bih, vechü şebeh ve edâtü'ş-şebeh gibi temel unsurların durumlarına, anlaşılmalarına ve amacı ifade edip edememelerine göre birçok çeşide ayrılan teşbih sanatı, Arap şairlerin şiirlerinde en çok başvurduğu sanatlardandır. el-Habsî'de methiye, gazel, hiciv, hikmet vs. hemen hemen her temada teşbih sanatının; temsîlî, zımnî ve belîğ gibi cazip türlerini çokça kullanmıştır. Ancak bu türlere hikmet şiirlerinde daha çok

⁷²¹ Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 119.

⁷²² Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 81.

⁷²³ Bulut, *Belâgat*, s. 200.

yer verdiği gözlemlenmiştir. Bir anlamda mevcut resmin bir başka resme benzetilmesi olan⁷²⁴ teşbih-i temsîlinin divanda yer alan etkileyici örneklerinden biri şöyledir:⁷²⁵
[Serî’]

صَبْرُ دَوِي اللُّؤْمِ عَلَى ذُهُمِّ صَبْرُ الكَسَاعِيمِ عَلَى الضَّرْبِ

Aşağılık kimselerin kendi rezaletlerine olan sabrı, merkeplerin (sahiplerinden) dayak yemeye karşı olan sabrı gibidir.

İnsana saygısı olmayan, birtakım ahlâk dışı davranışlar sergileyen belli bir şahsı hedef almak üzere nazmettiği bir hicviyesinin ilk beyti olan yukarıdaki sözlerde şair, görüldüğü üzere bir tabloyu daha güçlü başka bir tabloyla kendine has üslubuyla özdeşleştirerek yergi şiirine anlamlı bir başlangıç yapmıştır.

Münkeratın peşinde olan ama nasihatlere de hiç kulak asmayan kişiye öğüt vermeye kalkan vaizin ölüyü tedavi etmeye çalışan tabib gibi olduğu metaforunu simgeleyen ve bir hikmet şiirinde yer alan aşağıdaki teşbih de şairin nitelikli temsîli teşbihleri arasındadır:⁷²⁶ [Muctes]

وَإِنْ وَعَظْتَ مُصِرًّا عَلَى فَعَالِ الْمَنَاكِرِ
عَدَوْتَ مِثْلَ طَيْبٍ لِدَاءِ أَهْلِ الْمَقَابِرِ

Eğer günahları işlemekte ele avuca sığmayan şahsa ısrarla öğüt verirsen, kabir halkının hastalığı(nı tedavi) için (uğraşan) bir tabibe dönüşürsün.

Bilge şairin bir Peygamber methiyesinde yer alan ve bilgece sarf ettiği aşağıdaki sözleri ise yine bir temsîli teşbihin örneğidir⁷²⁷: [Mutekârib]

فَإِنْ أَمَدَحَنْ رَبَّ حِرْصٍ وَإِفْكَ بَدَرْتُ حُبُوبِي بِأَرْضِ السَّبْحِ

Eğer tamahkâr ve müfteri olanı översem, çorak araziye tohum saçmış olurum.

Şair, gazel şiirlerinde de teşbih-i temsîlinin güzel örneklerini sergilemiştir:⁷²⁸

[Hafif]

وَأَرَى الْمَوْتَ فِي اشْتِيَاقِي إِلَيْكُمْ مِثْلَ مَنْ مَاتَ فِي الطَّرِيقِ أَوْامًا

Size olan hasretim yolundaki ölümü, susuzluktan yolda heder olup giden kimse(nin ölümü) gibi görüyorum.

⁷²⁴ Ebu'l- ‘Abbas Abdullah İbnu'l-Mu‘tez (ö. 296/909), *Kitâbu'l-Bedi'*, 1. bs., thk. İrfan Mataracı, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrût, 1433/2012, s. 101.

⁷²⁵ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 274.

⁷²⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 416.

⁷²⁷ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 8.

⁷²⁸ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 228.

Müşebbeh ve müşebbehün bih taraflarının pek de net olmadığı, ancak yine de eylemin bir teşbih olduğu sözün anlamından ve gelişinden anlaşılan ve çoğunlukla hikmet şiirlerinde geçen teşbih çeşidine “teşbih-i zımnî” denmiştir.⁷²⁹ el-Ḥabsî'nin başta hikmet ve öğüt şiirleri olmak üzere çeşitli temalarda peyderpey denediği bu teşbih türünün bir hikmet şiirinde yer alan aşağıdaki örneği, yine şairin bilgeliğini sergilediği yerlerdendir:⁷³⁰ [Basîṭ]

فَلَا تَعْرُتْكَ أَتْوَابٌ وَالسِّنَةُ
وَلَا يَعْرُتْكَ مِنْهُمْ لَاحِظٌ لِحَظًا
كَمْ خَضْرَاءُ رَاقَتِ الْعَيْنَيْنِ مِنْ بُعْدِ
إِنْ تَدُنُّ مِنْهَا بَجْدٍ أَشْجَارَهَا قَرِظًا

Elbiseler ve (konuşan) diller seni asla aldatmasın. Onlardan göz ucuyla bakan bir bakış da seni aldatmasın.

(Zira) uzaktan gözleri hoşnut eden nice yeşillikler vardır ki, eğer onlara yaklaşırsan ağaçlarının (deri tabaklamaktan başka bir işe yaramayan) akasya (Arap zamkı) ağacı olduğunu görürsün.

Sadece teşbihin iki temel unsuru olan müşebbeh ve müşebbehün bihin anıldığı, benzetme edatı ve yönünün bulunmadığı ve teşbih çeşitlerinin en üstünü sayılan teşbih-i belîğ⁷³¹ de diğerlerinde olduğu gibi hoş uygulamaları mevcuttur. Mesela Bahreyn Savaşı esnasında savaş alanındaki ölümlerin manzarasının resmedildiği şu teşbih-i belîğ dikkate değerdir:⁷³² [Ṭavîl]

تَرَاحَمَتِ الْأَبْطَالُ فِيهَا كَأَنَّهَا
بِهَا الْقَوْمُ سُفْنٌ وَالِدَّمَاءُ بِحَارِ

Yiğitler savaş alanında kalabalıklaştı. Sanki, oradaki kavim bir gemi, kanlar(ı) ise deniz...

Vechi şebihin/Benzetme yönünün zikredilmediği aşağıdaki mücmel teşbih de, şairin özgün sunumlarından⁷³³ [Başîṭ]

الْفَخْرُ بِالذِّينِ لَيْسَ الْفَخْرُ بِالْأَلِ
فَكُلُّ شَيْءٍ سِوَى الْإِيمَانِ كَالْأَلِ

Din ile övünmek, âileyle övünmek gibi değildir. İman dışındaki her şey serap gibidir.

⁷²⁹ Muhammed Ahmed Kâsım ve Muhyiddîn Dîb, 'Ulûmu 'l-Belâğa (el-Bedî' ve 'l-Beyân ve 'l-Me'ânî), 1. bs., el-Muessesetu'l-Hadîse li'l-Kitâb, Ṭarâblus, 2003, s. 173; el-Merâğî, 'Ulûmu 'l-Belâğa, s. 234.

⁷³⁰ Dîvânu 'l-Habsî, s. 450-451.

⁷³¹ el-Hâşimî, Cevâhiru 'l-Belâğa, I, 242.

⁷³² Dîvânu 'l-Habsî, s. 61.

⁷³³ Dîvânu 'l-Habsî, s. 63.

Netice itibariyle bir medih ve hikmet şairi olan el-Ḥabsî, başta methiye, hikmet ve öğüt temalı kasidelerinde olmak üzere hicviye ve gazel şiirlerinde de gözde teşbih çeşitlerinin orijinal denemelerini gerçekleştirmiştir.

3.2.4.1.2. Mecaz

Arap Dili'nde kelimeler sözlükte vazedilen anlamı dâhilinde kullanılıp kullanılmamasına göre hakikat ve mecaz diye iki kategoride değerlendirilir. Buna göre, sözlükteki anlamıyla kullanılan, delâleti malum lafız hakikat; sözlükteki anlamın kastedilmesine mani olacak bir karinenin yanında, bir alâka nedeniyle ilkin konulduğu anlamın dışında kullanılan lafız ise mecazdır.⁷³⁴ İbn Reşîk, fesahatin delili ve belagatin zirvesi olarak gördükleri için Arapların mecaz sanatını pek çok kullandıklarını ve bunu sözlerinin övünç sebebi saydıklarını ifade etmiştir.⁷³⁵ Mecazın birçok çeşidinden söz edilse de⁷³⁶ burada en meşhurları olan ve el-Ḥabsî'nin şiirlerinde en çok yer verilen iki mecaz türüne dair örnekler ele alınacaktır. Bunlardan biri “lugâvî mecaz”ın alt kavramlarından biri olan ve “ifrâdî mecaz” veya “müfred mecaz” de denilen “mecâz-ı mürsel”dir. Mecâz-ı mürsel, sözlükteki anlamı dışında kullanılmakla beraber alâkası teşbihten başka bir şey olan mecazdır.⁷³⁷ el-Ḥabsî mecaz-ı mürsel sanatını sebebiyyet, cüz'iyet ve mahalliyet alakaları üzerinden icrâ etmiştir. Şairin İmam Bela'rab b. Sulţân'ı övdüğü “el-Leysiyye” adlı methiyesinde bulunan aşağıdaki beyitteki mecaz-ı mürsel sanatının alakası sebebiyettir.⁷³⁸ [Başît]

يَكُونُ مَا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ صَانِعُهُ وَكُلُّ مَا مِمَّ يُرِيدُهُ اللَّهُ لَمْ يَكُنْ

Tahtın sahibi olan, aynı zamanda o tahtın zanaatkârı olur. Allah (c.c)'nin istemediği her şey de yok hükmündedir.

Sebebiyet alakası, sebebi zikredip müsebbebi/sonucu murat etmek demektir.⁷³⁹ Yukarıdaki beytin ilk mısrasında, tahtın sahibinin aynı zamanda onun zanaatkârı olacağı ifade edilmiştir. Halbuki tahtı somut haliyle inşâ eden hükümdar değil, marangozdur. O halde bu ifade mecazî olup hükümdar olanın bir zanaatkâr edasınca

⁷³⁴ Ebû Bekr 'Abdulkâhir el-Curcânî (ö. 471/1078), *Esrâru'l-Belâğa*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Maṭba'atu'l-Medenî, Kahire, tsz., s. 350-352; Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn er-Râzî (ö. 606/1210), *Nihâyetu'l-icâz fî Rivâyeti'l-Îcâz*, thk. Nasrullah Hacimüftüoğlu, Daru Şâdir, Beyrût, 1424/2004, s. 87.

⁷³⁵ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 265.

⁷³⁶ Bkz. Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muştalahaṭi'l-Belâğîyye ve Taṭavvuruhâ*, s. 590-602.

⁷³⁷ Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muştalahaṭi'l-Belâğîyye ve Taṭavvuruhâ*, s. 595.

⁷³⁸ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 38.

⁷³⁹ Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muştalahaṭi'l-Belâğîyye ve Taṭavvuruhâ*, s. 596.

ülkeyi hak ve adaletle imâr etmesi ve yönetmesi gerektiği murat edilmiştir. Buna göre, murat edilen ama cümlede açıkça anılmayan bu husus müsebbettir. Sebep ise taht ve tahtı imar edecek olan sahibinin ta kendisidir. Dolayısıyla cümlede sebep olan “صَانِعُهُ” zikredilerek müsebbeb, yani sonuç hedeflenmiştir.

Aynı kasidenin son beyti olan aşağıdaki beyitte ise mecaz-ı mürsel sanatı bu kez cüz’iyyet alakasıyla birlikte yer almıştır:⁷⁴⁰ [Başît]

لَأَنَّهُ خَيْرٌ مَنْ تَعْنُو الرِّقَابُ وَمَنْ يُفَضِّلَ عَلَيْهِ غَيْرُهُ يَمِّنُ

Çünkü o (imam), boyunların önünde eğildiği en üstün insandır. Kim başkasını ona tercih ederse yalan söylemiş olur.

Cüz’iyyet alakası mecâz-ı mürselin en meşhur alakalarından biri olup, her hangi bir şeyin bir cüzünün zikredilerek küllünün yani tamamının kastedilmesi demektir.⁷⁴¹ Yukarıdaki beyitte hükümdarın önünde eğilen “الرِّقَابُ” ’dan (boyunlar) kasıt, onun çevresindeki kendisine hizmet eden ve saygıyla önünde eğilen insanlardır. Dolayısıyla insanın eğilme eylemini gerçekleştirdiği cüzü, yani boynu anılarak kendisi kastedilmiş, böylece “zıkr-i cüz iradei küll” cinsinden bir mecaz-ı mürsel meydana gelmiştir.

Nezvâ vilayetinde “Cifâr” denilen bir bahçe ve sahiplerinin övüldüğü bir methiyede, şair bahçenin sahibi olan dostları için şöyle dua etmiştir:⁷⁴² [Haffî]

ثُمَّ مَتَّعَهُمْ بِفَضْلِ عُقُولٍ وَاهْدِهِمْ بِالْأَسْمَاعِ وَالْأَبْصَارِ

(Ya Rabbî!) Onları üstün akıllardan faydalandır ve sağduyulu, basiretli (kimse)lerle kendilerini doğru yola ilet.

Bu beyitte insanın bir cüzü sayılan akıl yetisi “عُقُولُ” (akıllar) kelimesiyle ifade edilerek doğrudan insanın kendisi murat edildiği için, yine cüz’iyyet alakası vasıtasıyla mecâz-ı mürsel sanatı kurgulanmıştır.

Mecâz-ı mürseli oluşturan alakalardan biri de “mahalliyet” olup, mahal lafzını serdedip hâlli, yani o mahalde bulunanları kasetmek demektir.⁷⁴³ el-Habsî çok sevdiği ve saydığı İmam Bela’rab için söylediği mersiyesinin azâ/teselli bölümüne aşağıdaki beyitleri naksetmiş ve “الدُّنْيَا” (dünya) mahalliyle, dünya sakinlerini murat ederek mecâz-ı mürselin güzel örneklerinden birini icrâ etmiştir:⁷⁴⁴ [Başît]

⁷⁴⁰ Dîvânu ’l-Habsî, s. 40.

⁷⁴¹ Maṭlûb, Mu ’cemu ’l-Muṣṭalaḥati ’l-Belâğiyye ve Taṭavvuruhâ, s. 596.

⁷⁴² Dîvânu ’l-Habsî, s. 246.

⁷⁴³ Maṭlûb, Mu ’cemu ’l-Muṣṭalaḥati ’l-Belâğiyye ve Taṭavvuruhâ, s. 596.

⁷⁴⁴ Dîvânu ’l-Habsî, s. 509-510.

لَوْ أَنَّهَا هَدَيْتْهُ يَا صَاحِبَ دَائِمَةٍ لَنَا لَدَامَتْ خَيْرِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ
مُحَمَّدِ الْمُصْطَفَى الْمُخْتَارِ سَيِّدِنَا لَوْلَاهُ مَا صَلَّتِ الدُّنْيَا وَمَ تَصُمِّ

Ey dostum! Eğer bu dünya hayatı hakkımızda daimi olsaydı, (öncelikle) Araplar'ın ve Acem'in en hayırlısı için devamlı olurdu.

*(Yani) Seçilmiş olan efendimiz Muhammed Mustafa (s.a.s.) için (ebedi kılınırdı). Eğer o olmasaydı, **dünya** ne namaz kılar ne de oruç tutardı.*

el-Ḥabsî'nin şiirlerinde çokça kullandığı mecaz türlerinden biri de “aklî mecaz”dır. Aklî mecaz, bir eylemin o eylemi ifâ edene isnad edilmesine mani olan aklî bir karine bulunmak şartıyla, bir alaka sebebiyle eylemin asıl fâilinden başkasına isnad edilmesidir.⁷⁴⁵ Aklî mecaz türünün mecâz-ı mürselden farkı, karinesinin mecâz-ı mürselde olduğu gibi bizzat lafzın kendisinde bulunmayıp, akılla tespit edilmesidir. Aklî mecaza eylem asıl fâilinden başkasına isnad edildiği için “isnâdî mecaz”, karinesine lafzen değil de hükmen ulaşılması nedeniyle “hükmî mecaz” veya “terkip mecaz” da denmiştir.⁷⁴⁶ Aklî mecazın alakaları ise; eylemin zamana, mekana, sebebe, masdara, ism-i fâile, ismi mefule isnadı şeklinde gerçekleşmiştir.⁷⁴⁷ Hemen hemen her bir isnad şekli el-Ḥabsî'nin divanında yer tutsa da burada iki örnekle yetinilecektir. Şairin yaşadığı çağdaki insanları hakikate aykırı değer yargılarından dolayı eleştirdiği “el-Keşşâfe” başlıklı hikmet şiirinden alıntılanan şu beyitlerde, alakası fiilin zamana isnadı kabilinden olan bir aklî mecaz söz konusudur.⁷⁴⁸ [Tavîl]

زَمَانٌ إِذَا أَمَّ الطَّرِيقَ مُبَادِرًا يُعَمِّضُ جَفْنِيهِ وَمَشِي مُمَهِّقِرًا
وَيَلْتُمُ أَفْوَاهَ الْقُرُودِ سَفَاهَةً وَتَرْمَحُ رِحَالَهُ الْكَمِيِّ الْعَضْنَفَرًا

Bir zamanki, aceleyle yola koyulursa, gözlerini yumar, gerisin geriye yürür (yozlaşır).

Çapkın bir şekilde maymunların ağzından öper. Ayakları ise aslan yürek(ler)i tekmeler.

Yukarıdaki örnekte her ne kadar zaman yargılanıyor gibi görünse de asıl taşlananlar, kadirşinas olamamış kişilikleriyle o çağda yaşayan insanlardır. Zira yukarıdaki eylemleri zamanın gerçekleştirilmesi imkânsızdır. Bu vesileyle alakası eylemin zamana isnadı şeklinde olan bir aklî mecaz oluşturulmuştur.

⁷⁴⁵ el-Ḳazvînî, *el-İqdâh*, I, 83.

⁷⁴⁶ Bkz. Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muştalaha'ti'l-Belâğiyye ve Taṭavvuruḥâ*, s. 591, 596, 597.

⁷⁴⁷ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, I, 255.

⁷⁴⁸ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 435.

Şairin toptan Ya'ruboğulları Hânedânı'nı methettiği aşağıdaki beyitlerde ise alakası eylemin sebebe isnadı tarzında olan bir aklî mecaz sanatı mevcuttur.⁷⁴⁹ [Serî']

هُمْ أَطْعَمُوا الْأَصْيَافَ جَزَلَ الْقَرَى وَأَكْرَمُوا الْوُفَادَ قَبْلَ السُّؤَالِ
هُمْ هَزَمُوا الْحِصَمَ وَهُمْ قَاتَلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ أَشَدَّ الْقِتَالِ

Onlar, konukları bolca ağırlayarak doydurdular. Heyetler (daha) meramlarını arzetmeden kendilerine ikramda bulundular.

Onlar, hasımları yenilgiye uğrattılar ve onlar küfrün öncüleriyile savaştıkça savaştılar.

Beyitlerdeki ağırlama, doyurma, ikramda bulunma, yenilgiye uğratma ve savaşma gibi fiillerin tamamı Ya'ruboğulları hükümdarlarına isnat edilmiştir. Halbuki söz konusu eylemlerin asıl fâilleri hizmetliler ve askerlerdir. Hükümdarlar bu fiilleri doğrudan işlememişler ancak fâilleri yönlendirerek fiillerin sebebi olmuşlardır. Böylece eylem faile değil sebebe isnat edilmiştir. Ancak görüldüğü üzere alakanın tespiti; lafızlardan hareketle değil, aklî karîneler yoluyla olmuştur.

Bu itibarla el-Habsî, şiirlerinde mecâz-ı mürsel/luğavî ve mecâz-ı aklî/isnâdî türlerini çeşitli alakalar kurarak şiirlerine uyarlamıştır. Öte yandan bu sanatlar çoğunlukla şairin methiyeleri ve hikmet şiirlerinde yoğunlaşmış gibi görünse de, diğer temalarda da örnekleri vardır.⁷⁵⁰

3.2.4.1.3. Kinaye

Sözlükte; “bir şeyi konuşup başka bir şeyi kastetmek”⁷⁵¹ anlamına gelen kinaye, ıstılahta, “*Bir sözü hakîkî anlamına da gelebilecek şekilde başka bir anlamda kullanma sanatıdır*”, diye tanımlanmıştır. Bir başka ifadeyle kinâye, bir lafzın hem hakîkî hem de mecâzî anlamına gelebilecek şekilde kullanımıdır.⁷⁵² Mecaz ile farkı tam da buradadır. Zira mecâzî ifadede lafız asla hakîkî anlamı çağrıştırmamaktadır.⁷⁵³ Belâgat bilginleri ve edebiyatçılar arasında kinayeye irdâf, îma, redif diyenler de olmuştur.⁷⁵⁴ Gizleme, bilmece, açıklama, övgü, yergi, mübalağa, özet, manayı kuvvetlendirme, zor olanı kolayca ifade etme, çirkin olanı daha güzel ifadelendirme

⁷⁴⁹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 121.

⁷⁵⁰ Bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 224, 283, 511.

⁷⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XV, 233.

⁷⁵² İbnu'l-Eğîr, *el-Meselu's-Sâir*, II, 181.

⁷⁵³ el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, s. 302; Abdurrahman b. Hasan Habenneke el-Meydânî (ö. 1425/2004), *el-Belâğatu'l-'Arabîyye*, 1. bs., Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1416/1996, II, 136.

⁷⁵⁴ Necdet Gürkan, “Arap Edebiyatında Kinaye Sanatının Konumu”, *SDÜİFD*, Yıl: 1998, S. 5, s. 233-235.

gibi kullanım amaçları olan⁷⁵⁵ kinayenin; sıfattan, mevsuftan ve nispetten kinaye olmak üzere üç kısmından söz edilmiştir.⁷⁵⁶ Her üç çeşit kinayenin de, el-Ḥabsî'nin divanında bolca yer tuttuğu gözlemlenmektedir.

Sıfattan kinayede, mevcut lafızla sıfatın bizzat kendisine işaret edilmektedir. el-Ḥabsî'nin İmam Sultan b. Seyf'i övdüğü “el-Ḳabâiliyye” başlıklı kasidesindeki şu beyit, sıfattan kinayeyi içermektedir:⁷⁵⁷ [Başît]

لَكِنِّي رَجُلٌ لَوْلَا كَرَامَةُ سُلْ طَانَ لِأَصْبَحْتُ رَبَّ الْمَنْزِلِ الْخَالِي

Ancak ben eğer Sulţân'ın lütfu keremi olmasa, (bom)boş evin reisi olacak bir adamım.

Beyitte şair, “لَأَصْبَحْتُ رَبَّ الْمَنْزِلِ الْخَالِي / Boş evin reisi olacaktım.” ifadesiyle yoksulluktan, yani sıfattan kinaye yapmıştır. Zira yoksul kişinin evinde gıda ve giyecek maddeleri pek bulunmayacağı için evin doluluğundan söz edilemez. Dolayısıyla şair bu ifadeyle hem gerçek anlamı hem de mecâzî anlamı kastetmiştir. Sıfattan kinaye yapılan bu ifadenin takdiri ise “لَأَصْبَحْتُ رَجُلًا مِسْكِينًا” şeklinde olacaktır.

Şair aşağıdaki beyitte de sıfattan kinaye yapmıştır:⁷⁵⁸ [Muctes]

وَصَوُّهُ صُبْحٍ مَشِيْبِ الْ قَدَالِ فِي الرَّأْسِ أَسْفَرُ

Sabahın ziyası, başın ense kısmındaki ağarmayı ifşâ etti.

Görüldüğü gibi şair “أَسْفَرَ الْعُجُوزَ” (İhtiyarlığı ortaya çıkardı.) demek yerine “أَسْفَرَ مَشِيْبِ الْقَدَالِ فِي الرَّأْسِ / Başın ense kısmındaki ağarmayı ifşâ etti.” demeyi tercih ederek kendi sıfatı olan ihtiyarlıktan kinaye yapmış ve bununla anlatımına güç katmıştır.

Mevsuftan kinayede ise, lafızda mevsuf yer almaksızın ona ait vasıflardan birisine yer verilerek mevsufun kendisine işaret edilir. el-Ḥabsî'nin kinaye sanatlarının çoğunluğunun bu kısımda toplandığını ifade etmek yanlış olmasa gerektir. Onun bir gece boyu yağın yağmurdan sonra sabahın oluşunu ve ilkbaharın güzel yüzünü terennüm ettiği dizelerindeki şu beyitte mevsuftan kinaye vardır:⁷⁵⁹

[Başît]

وَهَبَّتِ الرِّيحُ أَرْجَاءَ الْهُوَاءِ وَقَدْ صَحَا فَأَضْحَى سِرَاجُ اللَّهِ وَقَادَا

⁷⁵⁵ Gürkan, “Arap Edebiyatında Kinaye Sanatının Konumu”, s. 239.

⁷⁵⁶ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, I, 288; Ḥabenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, II, 136.

⁷⁵⁷ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 64.

⁷⁵⁸ *Dîvânu'l-Habsî*, s.

⁷⁵⁹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 43.

Rüzgâr atmosferin her yerinde esti. Allah'ın parlak lambası (güneş) uyandı ve hemen etrafı aydınlattı.

Bu beyitteki “سِرَاجُ اللَّهِ / Allah'ın parlak lambası” ifadesi mevsuf olan güneşten kinayedir. Zira görüldüğü üzere güneşin kendisi lafızda yer almamış, onun yerine güneşin parlaklık sıfatı zikredilmiş ve “Allah'ın lambası” denilmekle de söz konusu lambanın güneş olduğu hissettirilmek istenmiştir.

el-Ḥabsî'nin mevsuftan kinaye sanatı icrâ etme usulü, umumiyetle mevsufa ait bir künyeyi söz arasına sıkıştırmak tarzındadır. Şairin bu çerçevede “أَبُو مُرَّة” künyesinden İblis'i, “أَبُو نُؤَاب” den Nezvâ'daki bir nehri, “الْجَدِيدَان”den gece ve gündüzü, “إِبْنِ أَمْنَةَ” den Hz. Muhammed (s.a.s.)'i, “أَخْنُوخ”den İdris (a.s.)'i, “إِبْنِ أَمْر” den İmam Muhammed b. Nâşır'ı, “عَاسِلَةٌ وَهَنْدُوان”den kılıç ve mızrağı ve “بنت كَرْم”den içkiyi kinaye ettiği anlaşılmaktadır.⁷⁶⁰

Nispetten kinaye yapılması halinde de, hem sıfat hem de mevsuf lafızda bariz bir şekilde yer almakla birlikte, aralarındaki ilişki kinaye vasıtasıyla dile getirilmektedir. el-Ḥabsî'nin Şeyh Nâşır hakkında nazmettiği mersiyesinin te'bin/övgü bölümünde bu kabilden bir kinaye kurguladığı görülmektedir:⁷⁶¹ [Ṭavîl]

سَقَى قَبْرَهُ الْمَأْنُوسَ كُلُّ سَحَابَةٍ إِذَا أَنْصَبَتْ مِنْهَا وَابِلٌ جَادَ وَابِلٌ

Kendisinden yağmurun sağanak sağanak yağdığı tüm bulutlar, onun cana yakın kabrini suladı.

Görüldüğü üzere beyitte hem sıfat olan canayakınlık kavramı, hem de memduhun şahsı anılmıştır. Ancak sıfat ile mevsuf arasındaki bu ilgi kinevî yolla kurulmuş, canayakınlık vasfı memduhun yattığı kabir vasıtasıyla kendine atfedilerek üslup süslenmiştir.

Özetle el-Ḥabsî, kasidelerini kinaye sanatının her birimiyle bezemiş, ağırlıklı olarak methiyelerinde olmak kaydıyla bu sanatı birçok temada başarıyla uygulamıştır.

3.2.4.2. Bedî' Sanatlarla Süsleme

Bedî' ilmi; “Muktezâ-yı hale uygun olan fasih sözün güzelleştirilme şekillerini ortaya koyan disiplindir.” Lafzî güzelleştiriciler ve mânevi güzelleştiriciler olmak üzere ikiye ayrılır.⁷⁶² Belâgat kitaplarında çok sayıda sanat çeşidini bünyesinde

⁷⁶⁰ Bkz. *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 9, 24, 66, 111, 132, 246, 339, 494 ve 542.

⁷⁶¹ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 531.

⁷⁶² Bulut, *Belâgat*, s. 275.

barındırdığı görülen bu disiplinin el-Ḥabsî'nin şiirlerinde en sık karşılaşılanları aşağıdadır.

3.2.4.2.1. İktibas

Manevî güzelleştiricilerden olan iktibas lügatte, “ateşten bir miktar kor almak”⁷⁶³ demek olup, Arap edebiyatında “*Nazmı süslemek gayesiyle, Kur’ân-ı Kerîm’den veya hadîs-i şeriften bir miktarı lafzen ya da manen, nereden alındığına dikkat çekmeksizin sözün içine katmaktır.*”⁷⁶⁴ tanımıyla ıstılahlaşmıştır. Edebiyatçılar, bu tanımla aynı paralelde olarak, iktibas sanatının icrasında “Allah Kur’an’da şöyle dedi, Peygamber (s.a.s.) böyle buyurdu” denmeyeceğini, zira dinleyen sözün kaynağını zaten bilebileceğini söylemişler ve sevk esnasında lafızda ya da manada küçük değişiklikler yapmakta bir sakınca bulunmadığını da sözlerine eklemiştir.⁷⁶⁵ Yine iktibasın câiz olan ve olmayanı üzerinde de durmuşlar; hutbe, öğüt ve Hz. Peygamber’in (s.a.s.) methinde makbul; gazel şiiri ve kıssalarda mubah, Allah Teâlâ’nın kendi zatına nisbet ettiği sıfatlarda, kimi ciddiyetten uzak konularda ve mananın bütünüyle tahrif edildiği şekillerde ise merdûd kabul etmişlerdir.⁷⁶⁶ el-Ḳalkaşendî gibi bazı edebiyatçılar ise; her iki kaynaktan iktibas edilen kısmın en azından bir terkip olması gerektiğini, her hangi bir kelimenin tek başına alınmasının iktibas demek olmayacağını ve çok uzun alıntılar da yapılmaması gerektiğini özellikle vurgulamışlardır.⁷⁶⁷

Arap şairlerden hemen hepsinin şiirlerinde yer verdiği iktibas, el-Ḥabsî'nin de en çok müracaat ettiği bedî sanatlar arasında ilk sıralarda yer almıştır. Zira daha küçük yaşlarda medrese eğitimi esnasında Kur’an hafızı olmuş bir şairden de ancak bu beklenirdi. Öyle ki şair hemen hemen üç dört şiirinde bir iktibas sanatına başvurmuştur. Hatta bazen tek bir şiirinde bile peş peşe veya ayrı beyitlerde olmak üzere birden fazla defa bu sanatı kullandığı görülmektedir. Örneğin şair, Vâli Râşid b. Sa’îd için nazmettiği ve mukaddime kısmını hikmetle ördüğü 49 beyitlik “el-

⁷⁶³ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, VIII, 318.

⁷⁶⁴ er-Râzî, *Nihâyetu'l-icâz*, s. 173; et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 723; el-Ḳalkaşendî, *Şubhu'l-A’sâ*, I, 237; Nureddin Ebû Ali el-Ḥasen b. Mesûd el-Yûsî (ö. 1102/1691), *Zehru'l-Ekem fi'l-Emsâl ve'l-Hikem*, 1. bs., thk. Muhammed Hâci ve Muhammed el-Eḥḍar, nşr. Eşşeriketu'l-Cedîde Daru's-Sekâfe, el-Mağrib, 1401/1981, II, 26; Habenneke, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye*, II, 536.

⁷⁶⁵ et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 723; el-Yûsî, *Zehru'l-Ekem*, II, 26.

⁷⁶⁶ Safiyuddîn Abdulazîz b. Serâyâ el-Ḥillî (ö. 749/1348), *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, 2. bs., thk. Nesib Neşâvî, Dâru Şâdir, Beyrût, 1412/1992, s. 326-327; İbn Hicce, *Hızânetu'l-Edeb*, II, 455; Habenneke, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye*, II, 536.

⁷⁶⁷ el-Ḳalkaşendî, *Şubhu'l-A’sâ*, I, 241; Küçükşarı, Mücahit, *İbn Hicce el-Hamevî ve Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, Palet Yayınları, Konya-2018, s. 185.

Miyliyye” başlıklı kasidesinde, ayrı ayrı beyitlerde tam beş defa Kur’andan iktibasta bulunmuştur.⁷⁶⁸ Hatta beyitler içerisindeki iktibasları bir tarafa, daha önce kasidelerine başlık atma yeniliğine ve alışkanlığına değinilen şair, içerisinde iki yüzlü bir şahsı taşıdığı hicviyesinin başlığını bile, muhtevasıyla birebir uygun olacak şekilde “Tayran Ebâbil” diye Fîl Sûresi’ndeki meşhur ibâreyle tayin etmiştir.⁷⁶⁹ Bütün bunlar şairin hem Kur’an kültürünün bir hayli zengin olduğunu ve hem de daha öte Kur’ana dair hıfzının son derece sağlam olduğunu kanıtlamaktadır.

Şair iktibas sanatına ağırlıklı olarak methiye, ihvaniyyat ve hikmet şiirlerinde meyletmekle birlikte az da olsa hicviye ve gazel şiirlerinde de Kur’andan iktibaslarda bulunmuştur.⁷⁷⁰ Ayrıca söz konusu memduhların çoğunlukla devlet adamı veya ilim adamı hüviyetine sahip kimseler olduğu da görülmektedir. Bu tespit şairin Kur’ân âyetlerinin kıymetini iyi bildiği ve onları gelişigüzel olarak her bağlamda değil de, yerli yerince kullandığını gözler önüne sermektedir. Yöneticileri ve alim dostlarını övdüğü methiyelerinde onların güzel hasletlerinden bahsettiği ya da onların dünyada çeşitli nimetlere nail olmaları, ahirette de cenneti kazanmaları için hayır duada ve nasihatlerde bulunduğu bağlamda ayetlerden iktibas yapmıştır. Örneğin Sultân b. Seyf ve ordusunun güzel meziyetlerinden bahsettiği kasidesinde, onların atlarını Hz. Süleyman (a.s.)’a bahşedilmiş olan endamlı va yağız atlara benzetmiştir:⁷⁷¹ [Serî’]

حَمَّتْ بِهِ أُسْدُ بَنِي يَعْرُبٍ كَالْأُسْدِ فَوْقَ الصَّافِنَاتِ الْجِيَادِ

Ya’ruboğulları’nın aslanları üç ayağının üzerine durup bir ayağını tırnağının üzerine diken çalımlı ve safkan koşu atları üzerindeki aslanlar gibi Sultân’ın çevresini sardılar.

Yukarıdaki altı çizili kısım Sâd Sûresi’ndeki “ إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتِ الْجِيَادِ ⁷⁷² / Akşama doğru kendisine, üç ayağının üzerine durup bir ayağını tırnağının üzerine diken çalımlı ve safkan koşu atları sunulmuştu.” ayetinden alıntılanmıştır. Görüldüğü gibi şair ilgili terkîbi, lafız ve anlamda her hangi bir değişiklik yapmadan ve ortak bir bağlamda şiirine alarak üslubuna güzellik katmıştır.

Şairin aşağıdaki beyti ise kendi günahlarını itiraf ettiği ve Hz. Peygamber’e (s.a.s.) salâtu selam getirdiği bir na’ında yer almıştır.⁷⁷³ [Remel]

⁷⁶⁸ Bkz. *Dîvânu’l-Habsî*, s. 199-203.

⁷⁶⁹ Bkz. *Dîvânu’l-Habsî*, s. 261-265.

⁷⁷⁰ Bkz. *Dîvânu’l-Habsî*, s. 291 ve 319.

⁷⁷¹ *Dîvânu’l-Habsî*, s. 67.

⁷⁷² Sâd 38/31.

⁷⁷³ *Dîvânu’l-Habsî*, s. 18.

أَنَا لَوْلَا فَضْلُ رَبِّي صِرْتُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ

Eğer Rabbinin lütfü keremi olmasa ben iğne deliğinde olurum.

Beytin ikinci şatırındaki terkip A'râf Sûresi'nde yer alan “ إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا “ وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يُلَاجِ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ⁷⁷⁴ / Bizim âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!” âyetinden iktibas edilmiştir. Burada da şair kurtuluşunu Rabbi'nin bağışlamasına bağladığı mütevâzi ruh halini Kur'an'dan iktibas ettiği kısım sayesinde muhatabına yansıtmıştır.

el-Habsî, bazı iktibaslarında âyetlerden aldığı bölümlere küçük eklemelerde bulunsa da, özgün manayı korumaya gayret göstermiştir:⁷⁷⁵ [Başît]

سَقَى الْجِبَالَ فَسَالَتْ مِنْهُ أَوْدِيَةٌ سَيْلًا يَعْجُمُ جَمَاهِيرًا وَأَوْهَادًا

Dağları suladı da; vadiler, ağaçların köklerine ve obruklara hükmeden seli akıttıkça akıttı.

Beytin birinci şatırındaki altı çizili kelimeler “ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا “ فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا⁷⁷⁶ / O, gökten su indirdi de vâdiler kendi hacimlerinde sel olup aktı...” âyetinde de görüldüğü gibi yan yana olması gerekirken araya “ مِنْهُ” kelimesi girmiş, ancak manada bozulma meydana gelmemiştir. Şairin bu kelimeyi araya almasındaki maksat şiirin veznini korumak için olup caiz görülmüştür.⁷⁷⁷

İlavelerde olduğu gibi ibârenin aslından eksiltmeler yapmakta da, anlam tersyüz edilmediği sürece bir beis görülmemiştir.⁷⁷⁸ Şair aşağıdaki iktibasında vezin gereği bu kez eksiltmeye gitmiştir:⁷⁷⁹ [Hafîf]

جَاهِدِ الْكَافِرِينَ وَاعْلُظْ عَلَيْهِمْ وَاجْعَلْنَهُمْ لِمَنْ يُعَادِيكَ وَعَظًا

Kâfirlerle cihat et, onlara acımasız davran (ki böylece) onları sana karşı düşmanlık edenler için bir ibret(lik) eyle.

Beyitteki birinci şatırın tamamı Tevbe Sûresi'ndeki “ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ “ وَالْمُنَافِقِينَ وَاعْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ⁷⁸⁰ / Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran. Onların varacakları yer

⁷⁷⁴ A'râf 7/40.

⁷⁷⁵ Dîvânu'l-Habsî, s. 41.

⁷⁷⁶ Ra'd 13/16.

⁷⁷⁷ İbn Hicce, *Hızânetu'l-Edeb*, II, 456.

⁷⁷⁸ İbn Hicce, *Hızânetu'l-Edeb*, II, 456.

⁷⁷⁹ Dîvânu'l-Habsî, s. 73.

⁷⁸⁰ Tevbe 9/73.

cehennemdir. O ne kötü bir varış yeridir!” Âyetinden alıntılanmış olup âyetteki “وَالْمُنَافِقِينَ” kelimesi vezin icabı ibareden düşürüldüğü gibi “الْكَفَّارَ” cemi teksiri de “الْكَافِرِينَ” şeklinde cemi müzekker sâlim kılınmıştır. Ancak görüldüğü gibi şair ibarenin orijinal bağlamını aynıyla sözlerine katmıştır. Zira âyette Allah (c.c.) kâfirlere ve münafıklara karşı resulüne cihat etmeyi emrederken, şair de aynı emir kipini öğüt niteliğindeki üslubu çerçevesinde, can dostu İmam Sultân b. Seyf’e yöneltmiştir.

el-Habsî, lafzen iktibası bolca yaptığı gibi, farklı lafızlarla aynı manaları temin etmek suretiyle de bolca iktibasta bulunmuştur. Örneğin divandaki güzel bir hikmet şiirinde yer tutmuş olan aşağıdaki beyit, mefhum itibariyle sanki takva elbisesinin öğütlendiği meşhur âyete gönderme yapmıştır:⁷⁸¹ [Hafif]

طَاعَةُ اللَّهِ فَهِيَ خَيْرٌ لِّبَاسٍ فَالْبَسْنَهَا وَلَوْ عَلَى أَسْمَالٍ

Allah’a itaat etmek elbiselerin en hayırlısıdır. Bu nedenle eski püskü paçavralar giyinmiş olsan da, mutlaka bu elbiseyi giyin.

Görüldüğü üzere şair A’râf Sûresi’ndeki “يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوْآتِكُمْ”⁷⁸² / *Ey Adem oğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takvâ elbisesi... İşte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah’ın âyetlerindedir. Belki düşünüp öğüt alırlar.*” âyetinin vurgusuna işâret etmiştir.

el-Habsî, nicelik bakımından âyetlerdeki kadar bolca olmasa da, zaman zaman hadislerden de hem lafız hem de mana iktibasları yapmıştır. Burada hemen şunu belirtelim ki, bir İbâdî olan şairin lafız veya mefhum itibariyle iktibasta bulunduğu hadisler, “Kutub-i Sitte” adıyla meşhur olan sunnî hadis kaynaklarında da yer almaktadır. Esasen bu, şaşılacak bir durum değildir. Zira İbâdîler’in teoride ve pratikte sünneti Kur’an’dan sonra ikinci kaynak olarak benimsedikleri, âhad hadislerin sihhatinin tespiti ve onlarla amel noktasında izledikleri farklı usul dışında genel anlamda hadislerin tanım ve taksiminde ehli-sünnet mezheplerle mutabakat halinde oldukları, bu nedenle de Hâricîlerin ehli-sünnet mezheplerine en yakın ve ılımlı kolu olduğu bilinmektedir.⁷⁸³ Nitekim İbâdîler nezdinde saygın bir âlim olan er-Rebi’ b. Habib el-Ezdî el-Ferahidî el-Basrî’nin (ö. 180/791) *el-Câmi’u’ş-Sahîh* veya

⁷⁸¹ *Dîvânu’l-Habsî*, s. 389.

⁷⁸² A’râf 7/26.

⁷⁸³ Bkz. Tevhit Bakan, “İbâdîler ve Hadis”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 20 (Yaz 2004), s. 221-227.

Müsnedü'r-Rebî' olarak bilinen ve fıkıh bablarına göre tasnif edilmiş olan meşhur eserindeki rivayetlerin çoğu merfu muttasıl olup, *Kutub-i Sitte* ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned'i* ile Malik'in (ö. 179/795) *Muvatta'*ı gibi temel sunnî hadis kaynaklarında da muttasıl senetlerle yer almaktadır.⁷⁸⁴

Bu özlü bilgidен sonra el-Habsî'nin hadisten yaptığı iktibaslarına geçebiliriz. Şairin İmam Bela'rab b. Sultân için ağıt yaktığı mersiyesinin mukaddimesindeki 'azâ/teselli bölümünde şu beyit yer almıştır:⁷⁸⁵ [Başît]

وَكَمْ حَوَىٰ هَذِهِ يَا صَاحِبَ مِنْ مَلِكٍ أَبَادَهُ هَاذِمُ اللَّذَاتِ وَالنَّعِيمِ

Dostum! Bu (dünya) ağız tadını ve lezzetleri ansızın yarıda bırakan (ölümün) yok ettiği nice kralları bağrında barındırdı.

Beytin ikinci şatırındaki altı çizili ibare Sunenu't-Tirmizî'de geçen şu hadiste de yer almaktadır:⁷⁸⁶ “أَكْتَرُوا ذِكْرَ هَاذِمِ اللَّذَاتِ يَعْنِي الْمَوْتَ” / *Ağız tadını bozani yani ölümü çokça hatırlayınız.*” Görüldüğü gibi şair âyetlerden iktibaslarında yaptığı gibi, burada da hadisi bağlamıyla birlikte şiirine aktarmış, terkinin orijinalinde her hangi bir değişikliğe gitmemiştir.

Şairin kibirli şahsiyet olgusunu yediği bir hicviyesinde yer alan aşağıdaki beyit ise, içerdiği mefhum itibariyle bilindik bir kudsî hadise telmih yapmıştır:⁷⁸⁷ [Muctes]

فَالْكَبْرِيَاءُ لِرَبِّ فِي أَرْضِهِ وَسَمَائِهِ

Şöyleki, azamet yerde ve gökte rabbe aittir.

İlgili hadisin metin ve tercümesi şöyledir: “فَمَنْ الْكَبْرِيَاءُ رِدَائِي، وَالْعَظْمَةُ إِزَارِي، فَمَنْ نَارَ عَنِي وَاجِدًا مِنْهُمَا، فَذَقْتُهُ فِي النَّارِ” / *Kibir benim elbisemdir, azâmet ise kaftanım...Her kim, bu ikisinden birini benden çekip almaya kalkışırsa onu ateşe atarım.*”⁷⁸⁸

Araştırmalara göre her iki hadis de, İbâdîlerin *Müsnedü'r-Rebî'* inde yer almamaktadır. Ancak iç harpler döneminde yok olup gittiği belirtilen ve içinde çokça hadisin bulunduğu hacimli bir eser olduğu tahmin edilen, yine İbâdîlere ait olan

⁷⁸⁴ Bakan, “İbâdîler ve Hadis”, s. 239.

⁷⁸⁵ *Dîvânü'l-Habsî*, s. 509.

⁷⁸⁶ Muhammed b. İsa et-Tirmizî (ö. 279/892), *el-Câmi'u'l-Kebîr (Sunenu't-Tirmizî)*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrût, 1998, “ez-Zühd”, 4.

⁷⁸⁷ *Dîvânü'l-Habsî*, s. 277.

⁷⁸⁸ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as el-Ezdi es-Sicistânî (ö. 275/889), *Sunenu Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhiddîn Abdulhamid, nşr. el-Mektebetü'l-'Aşriyye, Beyrût, tsz., “Kitâbu'l-Libâs”, 27; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Ğazvîni (ö. 273/887), *Sunenu İbn Mâce*, Muhammed Fuat Abdalbâkî, nşr. Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, tsz., “Kitâbu'z-Zühd”, 16.

Dîvanu'l-İmam Câbir b. Zeyd isimli kaynakta⁷⁸⁹ bulunmaları ihtimali yüksektir. Zira şair bu birikimi mutlaka müntesibi olduğu mezhebin ana kaynaklarından birinden elde etmiştir. Ayrıca söz konusu iç harplerin şairin hayatının bir bölümüne denk geldiği ve bu süreçte birçok ilmi eserin yok olup gittiği daha önce belirtilmişti.

3.2.4.2.2. Tazmin

Tazmin, şairin başka şairlere ait şiirlerden bir beyit, bir mısra veya daha az bir miktarı alıntılanarak kastettiği manayı daha güçlü kılmak veya eksik kalan kısmını gidermek için kendi şiirine katmasıdır.⁷⁹⁰ Kâideye göre şair, eğer alıntı yaptığı kaynak şiirin şairi meşhur ise şairin ismine ve şiirine değinmemeli, aksi durumda ise değinmelidir.⁷⁹¹ Kaynaklarda tazmin sanatı alınan miktarın niceliğine göre kısımlara ayrılmıştır. Eğer şair, bir tam beyit veya daha fazlasını şiirine alırsa buna “İsti’âne”, yarım beyit (yani bir mısra) veya daha azını şiirine katarsa buna da “el-İdâ” (yerleştirme) veya “er-Refv” (örme, yama yapma) denmiştir.⁷⁹²

Mananın güzelleşmesine katkı sağlayan tazmin sanatından el-Habsî de yer yer faydalanmıştır. Ancak o, bu eylemi başka şiirlerden beyit ya da beyitler olarak değil, en fazla yarım beyit ya da birkaç lafız almak şeklinde gerçekleştirmiştir. Bir başka ifadeyle o, isti’âne cinsi tazmine hiç tevessül etmemiş, aksine çareyi tazminin daha yumuşak şekli olan el- İdâ’/er-Refv’de aramıştır. Bu durum muhtemelen kendisinin serikâttan kaçınma noktasındaki hassasiyetinden kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim şair bu noktadaki titizliğini kendisi de açıkça şöyle dile getirmiştir:⁷⁹³ [Başît]

وَأَمْدَحُ إِيمَانًا كَرِيمًا عَادِلًا حَكَمًا مَدْحًا بِأَبْيَاتِ شِعْرِ غَيْرِ مَسْرُوقِ

Cömert, adil, bilge bir önderi çalıntı olmayan bir şiirin beyitleriyle öv.

el-Habsî’nin tazminlerinde temel ilham kaynağı Abbâsî Dönemi şairleri olmakla birlikte o, zaman zaman klasik dönem şiirlerinden de tazmin yapmıştır. Tespitlere göre, şairin tam bir mısra halinde elde ettiği tazminlerinin sayısı yok denecek kadar az olup, genelde Câhiliye veya İslâmî Dönem şairlerden olmuştur. Örneklendirilecek olursa, bir ağıt şiirinde yer alan aşağıdaki beytin ikinci şatırı

⁷⁸⁹ Bakan, “İbâdiler ve Hadis”, s. 238.

⁷⁹⁰ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 84; Ebu'l-Muzaffer Mueyyedu'd-Devle Nasr b. Munkız (ö. 584/1188), *el-Bedi' fi Nakdi's-Şi'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî, Hâmit Abdulmecit, el-Cumhûriyyetu'l 'Arabiyyetu'l-Muttahide, tsz., s. 249; İbnu'l-Eşîr, *el-Meselu's-Sâir*, II, 326; et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 725.

⁷⁹¹ es-Sübki, *'Arûsu'l-Efrâh*, II, 334; et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 725.

⁷⁹² Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, II, 540.

⁷⁹³ *Dîvanu'l-Habsî*, s. 98.

meşhur muhadram şairlerden Lebîd b. Rebî‘a’nın (ö. 41/661) bir mersiyesinden alıntılanmıştır:⁷⁹⁴ [Tavîl]

صَبَوْتُ وَغَرَّتَكَ اللَّيَالِي جَهَالَةً كَأَنَّكَ عَنْ حَزِي الْمَقَادِيرِ غَافِلٌ
أَلَا فَاحَذِرِ الدُّنْيَا الدَّيَّيَّةَ إِنَّهَا دُوبِيهِيَّةٌ تَصْفُرُ مِنْهَا الْأَنَامِلُ

Çocuklaştın da geceler cahilce seni ayarttı. Sanki kaderin akışına senin basiretin kapalıdır.

Doğrusu şu aşağılık dünyadan sakın. Kuşkusuz o, parmak uçlarının sapsarı kesildiği bir afettir.

Lebîd’in beyitleri ise şöyledir:⁷⁹⁵ [Tavîl]

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ وَكُلُّ نَعِيمٍ لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ
وَكُلُّ أَنَاسٍ سَوْفَ تَدْخُلُ بَيْنَهُمْ دُوبِيهِيَّةٌ تَصْفُرُ مِنْهَا الْأَنَامِلُ

Şunu iyi bilin ki, Allah’dan (c.c.) başka her şey batıldır. Her türlü refah kesinlikle yok olacaktır.

Her insanın (kendileriyle) aralarına parmak uçlarının sapsarı kesildiği bir afet girecektir.

Sahabî şair Lebîd b. Rebî‘a’nın (r.a.) yukarıdaki öğütleri, Hîre Hükümdarı Nu‘mân b. Munzir (ö. 580-602 arası) hakkında nazmettiği mersiyesinin 8. ve 9. beyitleridir. el-Ĥabsî’nin beyitleri ise İbadîlerin saygı duyduğu âlimlerden Şeyh Nâşır b. Ĥamîs el-Ĥumrâşidî için söylediği mersiyesinin 4. ve 5. beyitleridir. Dolayısıyla “Parmak uçlarının sapsarı kesildiği afet” ifadesiyle ölüme vurgu yapan ilgili mısra, her iki şiirde de çok yakın bağlam içerisinde yer almış olup, şairlerin duygu ve düşüncelerinin kesiştiği ortak noktada meydana gelmiştir.

el-Ĥabsî’nin aşağıdaki beytinin ilk şatırında da tazmin söz konusudur:⁷⁹⁶ [Tavîl]

وَمَنْ يَصْنَعِ الْمَعْرُوفَ فِي غَيْرِ أَهْلِهِ يُجَازِي بِهِ الْحُسْرَانَ وَالظُّلْمَ وَالْهَضْمَا

Kim layık olmayanlara iyilik yaparsa; ziyan , zulüm ve kaba davranışla karşılık görür.

Tazmin yapılan beyit şudur: [Tavîl]

⁷⁹⁴ *Dîvânu ‘l-Ĥabsî*, s. 529.

⁷⁹⁵ Lebîd b. Rebî‘a İbn Mâlik Ebû ‘Ukayl el-‘Âmirî (ö. 41/661), *Dîvânu Lebîd b. Rebî‘a el-‘Âmirî*, 1. bs., Dâru‘l-Ma‘rife, 1425/2004, s. 85.

⁷⁹⁶ *Dîvânu ‘l-Ĥabsî*, s. 432.

وَمَنْ يَصْنَعِ الْمَعْرُوفَ فِي غَيْرِ أَهْلِهِ يَلَاقِ الَّذِي لَأَقَى مُجِيرُ أُمَّ عَامِرٍ

Kim ehli olmayana iyilik ederse, Ümmü 'Âmir'i (sırtlanı) himâye edenin karşılaştığı şeyle karşılaşır.

Bazı kaynaklarda “قال الشاعر” (Şair şöyle dedi) diye yer verilen veya kime ait olduğu belirtilmeden aktarılan⁷⁹⁷ bu beytin sahibinin hangi şair olduğu bilinmemektedir. Ancak henüz 3. hicri asırda vefat etmiş olan el-Câhız'ın (ö. 255/869) bu beyti: “وَمِثْلُهُ أَلْبَيْتُ السَّائِرُ فِي النَّاسِ / *Bunun bir benzeri de insanlar arasında yaygın olan şu beyittir.*”⁷⁹⁸ ifadesinden hemen sonra nakletmesine bakılırsa beytin sahibi olan şair çok önceki bir dönemde, yani Cahiliye ya da İslâmî Dönem'de yaşamış olmalıdır. el-Habsî ilgili beyti, ilk önce dost iken daha sonra haksız yere düşman olan kimseye karşı alınacak tavırlara dair söylemiş olduğu bir hikmet şiirinde yer vermiştir.

el-Habsî'nin tazminlerinin çoğunluğu, hem bir mısradan az olacak şekilde kısıtlı, hem alıntı yapılan kısımda küçük değişiklikler yapılmış halde dağınık meydana gelmiştir. Nitekim Eleştirilenler tazmin edilen ibârede göze batmayan değişiklikler yapılmasında sakınca görmemişlerdir.⁷⁹⁹ el-Habsî'nin bu tarz alıntılarının neredeyse yarısı ise, edebiyat tarihine damga vurmuş olan el-Mutenebbî'den olmuştur. Örneğin şair iki ayrı şiirinde, el-Mutenebbî'nin İhşidoğulları Devleti'nin vâlilerinden olan Ebu'l-Misk Kâfûr'u (357/968) övdüğü methiyesinin, istiâre sanatlarıyla içiçe olan aşağıdaki beyitlerinden tazmin yapmıştır:⁸⁰⁰ [Tavîl]

قَوَاصِدَ كَافُورٍ تَوَارِكَ غَيْرِهِ وَمَنْ قَصَدَ الْبَحْرَ اسْتَقَلَّ السَّوَابِيَا

فَجَاءَتْ بِنَا إِنْسَانَ عَيْنِ زَمَانِهِ وَخَلَّتْ بِيَاضًا خَلْفَهَا وَمَاقِيَا

(Çorak araziler), başkalarını terkedip Kâfûr'a yönelerek (yürüdüler), kim denize yönelirse nehirleri küçümser.

Sonra bizi çağının göz bebeği olan insana götürdüler. (Göz bebeği) arkasındaki beyazı ve göz pınarlarını delip geçmiş olduğu halde...

⁷⁹⁷ Bkz. es-Se'âlibî, *Şimâru'l-Kulûb*, s. 258; Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râğib el-Eşfehânî (ö. 502/1108), *Muhâdarâtu'l-Udebâ ve Muhâverâtu's-Şu'arâ ve'l-Buleğâ*, I. bs., nşr. Şeriketu Dâri'l-Erkâm beyne Ebi'l-Erkâm, Beyrût, 1420, I, 685.

⁷⁹⁸ el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, II, 75.

⁷⁹⁹ Bkz. Fidan, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*, s. 256.

⁸⁰⁰ el-'Ukberî, *Şerhu Dîvâni'l-Mutenebbî*, IV, 287.

Şair İmam Muhammed b. Nâsır el-Ğâfirî'yi övdüğü “en-Nûriyye” adlı kasidesinin, imamın cömertlik yönüne vurgu yaptığı aşağıdaki sözlerinde, el-Mutenebbî'nin yukarıdaki beyitlerinin ilkinden şöyle esinlenmiştir:⁸⁰¹ [Başît]

الْجُودُ بَحْرٌ عَطِيَّاتٍ لِّوَافِدِهِ وَلِلْعَدَا بَحْرٌ حَتْفٍ غَيْرُ مَسْجُورٍ
فَأَقْصِدْهُ تَحْظُ بِمَا أَمَلْتَ مِنْ أَمَلٍ مَنْ يَسْتَقِ الْبَحْرَ لَمْ يَخْتَجِ إِلَى بَيْرٍ

Cömertlik ulaşanı için ihsan denizidir. Düşmanlar için ise durgun bir ölüm denizidir.

Ona yönelirsen umduğunu elde edersin. (Zira) kim denizden susuzluğunu giderirse, (su) kuyusuna ihtiyaç duymaz.

Görüldüğü üzere şair yukarıdaki ikinci beyitte, el-Mutenebbî'nin ilk beytinden alıntı yapmıştır. İmam Mühennâ b. Sultân'ı övdüğü aşağıdaki ilk beyitte ise, bu kez el-Mutenebbî'nin yukarıdaki ikinci beytinden esinlenmiştir.⁸⁰² [Başît]

أَنْتَ الزَّمَانُ وَلَكِنْ أَنْتَ صِرْتَ لَهُ إِنْسَانٌ مُقْلَتُهُ يَا خَيْرَ إِنْسَانٍ
وَاللَّهِ مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ وَلَا غَرِبَتْ إِلَّا وَحُبُّكَ إِسْرَارِي وَإِعْلَانِي

*Sen zamansın. Fakat sen zamanın göz bebeği oldun ey insanların en hayırlısı!
Vallahi güneş doğduğu ve battığı sürece, senin sevgin benim gizemim ve ilânımdır.*

el-Habsî, yine Abbâsî Dönem şairlerinden olan ve özellikle hikmet şiirlerinde kendisinden gerek içerik ve gerekse üslup itibarıyla etkilendiği ve onunla hayatındaki ortak noktalar nedeniyle de şahsını kendisine çok yakın hissettiği Ebu'l-Âlâ el-Ma'arrî'den (ö. 449/1057) de alıntı yapmıştır. Örneğin el-Ma'arrî'nin kadınlara dair muhataplarına öğütte bulunduğu aşağıdaki iki beyitlik öğüt şiiri ilginçtir:⁸⁰³ [Mutekârib]

تَوَقَّ النَّسَاءَ عَلَى عِفَّةٍ لِيُحْزِبَكَ الْوَاحِدُ الْقِيمِ
فَأَبْكَارُهُنَّ إِبْتِكَارُ الْبَلَا وَأَيُّهُنَّ هِيَ الْأَيْمِ

Kadınlardan iffeti(ni) koru(rsan), tek ve her şeyi himâye eden (Yüce Allah) seni ödüllendirir.

Onların bekârları belâ getirir. Dulları ise (işte asıl) yılan onlardır.

⁸⁰¹ Dîvânu 'l-Habsî, s. 144.

⁸⁰² Dîvânu 'l-Habsî, s. 112.

⁸⁰³ Ebu'l-Âlâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, II, 287.

el-Habsî de öğüt şiirleri arasında yer tutan ve altı beyitlik maqtû'a türü bir şiirinde tıpkı el-Ma'arrî gibi muhataplarını kadınların tuzaklarından maddeler halinde sakındırmıştır. Şairin ilgili şiirinin hemen baş tarafı el-Ma'arrî'nin yukarıdaki şiirinin başlangıcıyla benzeşmiştir.⁸⁰⁴ [Tavîl]

تَوَقَّ مِنَ النَّسْوَانِ سِتَّ حِصَالٍ وَإِنْ لِنَّ وَاسْتَعَطَّفْنَا بِدَلَالٍ

Kadın milletinin altı huyuna karşı tedbir alınız. Eğer yumuşak davranırlar ve bize karşı cilveleriyle nazlarıyla şefkatimizi celbetmeyi isterlerse...

Şairin kendilerinden tazminde bulunduğu şairlerin sayısı elbette bunlarla sınırlı değildir. O; İmru'u'l-Kays (ö. 565), 'Antera (ö. 615), Beşşâr b. Burd (ö. 167/784) ve en-Nâbiğa ez-Zubyânî (ö. 604) gibi Câhiliye Dönemi şairlerden de alıntılar yapmıştır.⁸⁰⁵

3.2.4.2.3. Telmih

Sözlükte “kısa ve hızlı bir bakış atmak, göz ucuyla bakmak”⁸⁰⁶ anlamına gelen telmih, Kur'an-ı Kerîm'de sadece bir yerde kıyametin anlık bir eylemle gerçekleşeceğinin anlatıldığı ortamda “كَلِمَاحِ الْبَصْرِ” (göz açıp kapamak kadar kısa zaman dilimi)⁸⁰⁷ ibaresiyle yer almıştır. İstîlâhî anlamı ise; sözlük anlamıyla da nisbeten irtibatlı olmak üzere Fahreddin er-Râzî'nin tanımıyla “*Sözün içeriğinde yaygın bir mesele, nadir bir şiire veya meşhur bir kıssaya kendisini anmaksızın kısaca işaret etmektir.*”⁸⁰⁸ şeklindedir. er-Râzî'nin bu tanımı el-Ğazvînî ve et-Teftâzânî gibi sonraki belâgat âlimleri tarafından benimsenmiştir.⁸⁰⁹ Ancak, Ebu'l-Bekâ el-Kefevî (ö. 1094/1683) tanımdaki üç unsura Kur'an âyetlerini ve nükteli kimi sözleri de ilâve etmiş,⁸¹⁰ İbn Ma'sum el-Medenî (ö. 1119/1707) ise hem Kur'an âyetlerini ve meşhur hadisleri bunlara eklemiş, hem de telmihin sonlandırılmadıkça sona ermeyecek bir konu olduğunu ısrarla belirterek, kapsamının sürekli gelişmeye ve genişlemeye elverişli olduğunu vurgulamıştır.⁸¹¹

⁸⁰⁴ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 478.

⁸⁰⁵ Bkz. *Dîvânu'l-Habsî*, s. 121, 151, 433 ve 501.

⁸⁰⁶ ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, VII, 100.

⁸⁰⁷ Nahl 16/77.

⁸⁰⁸ er-Râzî, *Nihâyetu'l-icâz*, s. 173; et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 730.

⁸⁰⁹ Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣṭalaḥati'l-Belâğiyye ve Taṭavvuruhâ*, s. 413-414.

⁸¹⁰ Ebu'l-Bekâ, *el-Kulliyâtü Mu'cemun fi'l-Muṣṭalaḥati ve Furûki'l-Luğaviyye*, s. 301.

⁸¹¹ Şadrudîn Ali b. Ahmed b. Ma'sûm el-Medenî (ö. 1119/1707), *Envâru'r-Rebî' fi Envâ'i'l-Bedî'*, 1. bs., thk. Şâkir Hâdî Şükür, Maṭba'atu'n-Nu'mân, en-Necefu'l-Eşraf, 1389/1969, IV, 266.

el-Habsî'nin şiirleri icelendiğinde; telmih sanatı yönünden zengin bir tablo ile karşılaşılmakta ve adım adım şairin bu sanattaki ustalığı sezilmektedir. Zira şairin; şiir, mesel, kıssa, âyet, hadis, bazı tarihi şahsiyetler ve az da olsa kelâmı kibâr türünden nüktelere bolca telmih yaptığı, böylece telmihın hiçbir kesitinden geri kalmadığı görülmektedir. Mesellere yaptığı telmihler ise kıssalar ve tarihi şahsiyetleri hatırlatmaktadır. Nitekim, Arap Literatüründeki mesellerin büyük çoğunluğunun arkaplanında bir hikâye yatmaktadır. Şairin çoğunlukla övgü ve hikmet şiirlerinde; dinleyicinin dikkatini çekmek, onu meraklandırmak, tefekküre teşvik etmek ve biraz da anlatımına sıcaklık katmak sadedinde telmih sanatına meylettığı farkedilmektedir. Örnek verilecek olursa, şairin İmam Sultân b. Seyf'i methettiği "el-Ahmesiyye" adlı kasidesinin hikmet ve öğütle temellendirdiği mukaddime kısmındaki şu beyitleri tefekküre şayandır.⁸¹² [Tavîl]

وَكُنْ عَارِفًا كَيْدَ الزَّمَانِ وَأَهْلِهِ وَكُنْ حَازِمًا إِنْ كَانَ فِيكَ تَفَرُّسٌ
فَلَوْلَا لُزُومُ الْحَزْمِ مَا آبَ سَالِمًا بِحُبَّائِهِ مِنْ قَتْلِهِ الْمُتَمَلِّسِ

Bu çağın ve insanının tuzağını iyi bilen ol. (Gerçekten) eğer sende (biraz) idrak varsa (bu meselede) kararlı ol.

Eğer azim (kararlılık) gerekli olmasaydı, (Şair) Mütelemmis canını ölümden kurtararak sağsalim geri dönmezdi.

Şairin buradaki nasihatının temelini; çağın insanını karakter bakımından iyi okumak, alelade onlara güvenmemek, ansızın onlardan gelebilecek her türlü düzenbazlığa karşı tedbir almak ve alınan bu tedbirlerde de kararlı olmak oluşturmuştur. Daha sonra sözlerini ikinci kez pekiştiren şair, muhatabının kulağına küpe etmek için de ikinci beyitte Araplarca ün salmış olan "Şahîfetu'l-Mütelemmis" meselinden yardım almış, böylece nasihatini daha etkili kılmıştır.⁸¹³ Şair burada sadece bir darbı mesele değil, aynı zamanda da bir kıssaya telmih yapmıştır.

⁸¹² *Dîvânu'l-Habsî*, s. 55-56.

⁸¹³ Rivâyete göre Câhiliye şairlerinden meşhur Tarafe b. 'Abd (ö. 564) ve dayısı el-Mütelemmis (ö. 580), dönemin Hîre Kralı Amr b. Hind'in saray şairi olarak tayin edilmelerinden bir süre sonra, krala hicviyeler söylemeye başlarlar. Kral öfkelenir, ancak bunu belli etmeyerek onların idam fermanlarının bulunduğu mektupları kendi ellerine verir ve Bahreyn Valisi'ne gitmelerini emreder. Yolda durumdun şüphelenen el-Mütelemmis, okuma yazması olmadığı için elindeki mektubu birine okutturur. Sonra şüphesindeki haklılık ortaya çıkınca, yeğeni Tarafe'ye de mektubunu açmasını söyler. Ancak Tarafe bunu kabul etmeyerek yoluna devam eder ve emredilen adrese varınca canından olur. el-Mütelemmis ise Şam'a kaçarak izini kaybettirmeyi başarır. Böylece bu kıssa "Şahîfetu'l-Mütelemmis" adıyla darbı mesel haline gelir. [Bkz. Mufağdal b. Muhammed eđ-Đabbî (ö. 168/784), *Emşâlu'l-'Arab*, 1. bs., Dârun ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût, 1424, s. 176; Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâil Ebû Manşûr eđ-Se'âlibî (ö. 429/1038), *Şimâru'l-Kulûb fi'l-Muğâf ve'l-Mensûb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fağl İbrâhim, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, tsz., s. 216.]

Yine “el-Miyliyye” adlı methiyesinin tehallus kısmında şair, toplumun bunaltıcı ve üzücü yozlaşmışlığından şikâyetlenerek çareyi erdemli şahsiyetlere hicret etmekte bulur. Daha sonra devesine binerek övgüsüne mazhar olacak kıymetli dostu Vâli Râşid b. Sâ’îd’e doğru ütöpik bir yolculuğa çıkar. Bindiği genç, kuvvetli ve atik devesi; dağları, ovaları, çölleri adeta katlayıp gider. Şair hayran kaldığı bu hayâlî devesini tasvir ederken onu; dirilik ve çeviklikleriyle ün salmış, “Cedîl ve Şidkâm”⁸¹⁴ isimleriyle darb-ı mesel haline gelmiş ve şiirlere konu olmuş iki deveden üstün tutar:⁸¹⁵ [Hafif]

جَسْرَةٌ تَسْبِقُ السَّوَابِقَ سَيْرًا تَقَطَّعَ الْبَيْدَ الْأَجْدَاً وَسُهُولًا
مِنْ بَنَاتِ الْجَدِيلِ إِنْ وَحَدَتْ تُنْسِيكَ عَبْدًا وَشِدْقَمًا وَجَدِيالًا

Dağları, ovaları, çölleri katedip; önden gidenleri yürüyerek (bile) geçen bir devedir.

Cedîl kızlarından (neslinden bir binektir ki), hızlandığında sana genç güçlü deveyi de Şidkâm ve Cedîl’i de unutturur.

Şair bu mesellerden başka divanında, “Tıbbu ‘Îsâ”,⁸¹⁶ “Aşâ Mûsâ”,⁸¹⁷ “Cûd-u Hâtem et-Taî”,⁸¹⁸ “Cûdu’l-Fağl (b. Yahyâ)”,⁸¹⁹ “Ma’n b. Zâide”⁸²⁰ gibi mesellere de telmihte bulunmuştur.⁸²¹ Aynı şekilde Hz. İdris’in (a.s) hilmine, Harun Reşit ve Mervân’ın görkemli saltanatlarına, Arapların meşhur iki atası Kahtân b. ‘Âbir ve ‘Adnân Ebû Mu’îd’in asaletlerine, Muâz b. Cebel’in (r.a.) öğretmenliğine, Hipokrates’in tıbbına, İrem Şehri’nin ihtişamına, peygamberlik iddiasında bulunan Müseyleme’ye, Hz. Sâlih’in (a.s.) mucize devesini katleden Kudâr b. Sâlif ve Muşadda’ b. Muhric ile meşhur kral Buhtunnasr’ın zorbalıklarına da gönderme yapmıştır.⁸²² Bütün bunlar; el-Habsî’nin mesel, kıssa ve tarihi şahsiyetlere dair zengir kültür birikimini ortaya koymaktadır.

⁸¹⁴ Cedîl, Mühre b. Hâydan’a, Şidkâm ise Nu’mân b. Munzir’e nispet edilen, bir kavle göre de her ikisi de Nu’mân b. Munzir’e ait olan, Araplar’ın kendi bineklerini hızı ve gücüyle överken isimlerini andıkları ve hızları kuşlarla kıyaslanan iki ünlü bineğin ismidir. (Bkz. el-Kalkaşendî, *Şubhu’l-‘Îsâ*, II, 37; Muhibbuddîn Ebu’l-Beğâ’ Abdullah b. Huseyn el-‘Ukberî (ö. 616/1219), *Şerhu Dîvânî’l-Mutenebbî*, thk. Mustafa es-Sekâ ve diğerleri, Dâru’l-Ma’rife, Beyrût, III, 194 ve II, 225. Ayrıca bkz. *Dîvânu’l-Habsî*, s. 202. Dipnot.)

⁸¹⁵ *Dîvânu’l-Habsî*, s. 202.

⁸¹⁶ es-Se’âlibî, *Şimâru’l-Kulûb*, s. 60.

⁸¹⁷ es-Se’âlibî, *Şimâru’l-Kulûb*, s. 50.

⁸¹⁸ es-Se’âlibî, *Şimâru’l-Kulûb*, s. 97.

⁸¹⁹ es-Se’âlibî, *Şimâru’l-Kulûb*, s. 103.

⁸²⁰ el-Bağdâdî, *Hızânetu’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l-‘Arab*, I, 323.

⁸²¹ Bkz. *Dîvânu’l-Habsî*, s. 66, 113, 116, 173 ve 329.

⁸²² Bkz. *Dîvânu’l-Habsî*, s. 63, 111, 114, 198, 279, 510, 533.

el-Habsî'nin şiirlere olan telmihi, telmih yapılan şairlerin ismini anarak değil de, telmih yapılan beytin anlamına gönderme yaparak gerçekleşmiştir. Şairin Şeyh Nâşır b. Hamîs için nazmettiği mersiyesinin teselli içerikli olan mukaddime kısmındaki şu beyti bu kabildendir:⁸²³ [Tavîl]

أَيْسَلُّمُ مَنْ سَاعَاتُهُ مِنْ حَيَاتِهِ ثَلَاثٌ وَلَكِنَّ الْمُهْمَلُ جَاهِلُ

Hayatındaki Zamanları üç dilimden (geçmiş, şimdi ve gelecekte) ibaret olan bir insan, hiç (ölümden) kurtulabilir mi? Şu kadar var ki sürekli gözyaşı döküp duran cahildir.

Şairin bu beyti sanki Şair İbrâhim b. Osman el-Ğazzî'nin (ö. 534/1130)⁸²⁴ şu beytine telmih yapıyor gibidir:⁸²⁵ [Hafîf]

مَا مَضَى فَاتٍ وَالْمَوْمَلُ غَيْبٌ وَلَكَ السَّاعَةُ الَّتِي أَنْتَ فِيهَا

Geçen geçip gitti, gelecek ise gizlidir. (Sadece) şu an içinde bulunduğun an senindir.

el-Habsî, şiirlerinde kelâm-ı kibâr kategorisinde bulunan bazı vecizelere de zaman zaman göndermelerde bulunmuştur. Edebiyat, zühd ve fazilete dair eserlerde; Hz. Ömer'in (r.a.) bizzat kendisine ait olduğu ifade edilen ve tâbiünden olup Hz. Ömer'in (r.a.) Mısır valiliğini de bir dönem üstlenmiş olan Osman b. Kaş b. Ebi'l-Âs'ın parmağındaki yüzüğünde de yazılı olduğu bildirilen “كَفَى بِالْمَوْتِ وَاعْظَا يَا عُمَرُ” vurgulu sözü yer almıştır.⁸²⁶ el-Habsî'nin yine bir methiyesinin dibâcesinde yer tutan ve ruhlara hafifçe dokunan aşağıdaki ifadeleri sanki bu nükteye gönderme yapmış gibidir:⁸²⁷ [Hafîf]

وَكَفَى بِالْقَضَا الْمُقَدَّرِ وَعَظَا وَشُعُوبٌ كَفَى بِهَا تَنْكِيلَا

Öğüt olarak takdir edilmiş olan kaza, cezâ olarak da ölüm yeter.

Hikmet şairi el-Habsî'nin divanında birçok ayet ve hadisin muhtevasına telmihler yapılmıştır. Ancak iktibas başlığı altında şairin manâ iktibasından bahsedilen satırlarda bu çerçevede birkaç örnek sunulduğu için burada tekrar değinmeye lüzum yoktur.

⁸²³ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 529.

⁸²⁴ İbrâhim b. Osman b. Muhammed el-Kelbî el-Eşhebî el-Ğazzî'dir. Filistin'in Ğazze bölgesi halkından olan şairin Büveyhoğulları'na methiyeleri vardır. Hayatının son dönemlerini Horasan'da geçiren şair, burada geçimini şiirlerini satarak sağlamıştır. (Bkz. ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, I, 50.)

⁸²⁵ Muhammed b. Huseyn Bahâuddîn el-Hemezânî (ö. 1031/ 1622), *el-Keşkül*, I, bs., thk. Muhammed Abd ulkerim en-Nemerî, *D âru'l-Kutubi'l-'İlmiyye*, Beyrût, 1418/1998, II, 284.

⁸²⁶ en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, XIX, 401; Abdurrahman en-Nahlâvî, *Uşûlu't-Terbiyeti'l-İslâmiyyeti ve Esâlibuhâ fi'l-Beyti ve'l-Medraseti ve'l-Mucteme'i*, 15. bs., Dâru'l-Fikr, 1428/2007, s. 227.

⁸²⁷ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 200.

3.2.4.2.4. Mübalağa

Edebiyatçıların en çok müracaat ettiği ve manayı olduğundan daha güzel hale getiren sanatlardan biri de mübalağadır. Terim anlamı itibariyle; “bir eylemi, bir niteliği ya da hali, olduğundan daha üst veya daha alt seviyede, ya da meydana gelmesi imkânsız veya imkânsız denecek kadar zor bir biçimde dile getirme sanatı”⁸²⁸ demek olan mübalağanın üç çeşidinden söz edilmiştir. Bunlardan “tebliğ”; aklen ve âdeten mümkün olan mübalağa, “iğrâk”, aklen mümkün olduğu halde âdeten mümkün olmayan mübalağa, köken itibariyle muğâlatadan türemiş olan “ğuluv”, ise hem aklen hem de âdeten mümkün olmayacak mübalağa türüdür. Bu nedenle ğuluv türüne “ifrat” ya da “ifrat fi’s-sifa” da denmiştir.⁸²⁹ Bunlardan ilk ikisine cevaz veren müellifler, sonuncusunun kabul edilebilir olmadığını ifade etseler de; hakikat ile mecaz arasındaki ilintinin estetik bir sunumla sağlandığı veya “كَادَ”, “لَوْلَا”, “لَوْ”, “قَدْ” ve “كَأَنَّ” gibi edatların yardımıyla lafzın yumuşatıldığı, hayâlî bir eğretilmeye dönüştürüldüğü anlatımdaki ğuluv türünün caiz, hatta güzel olacağını belirtmişlerdir.⁸³⁰

Bazı edebiyatçılar nezdinde belagatın zirvesi ve sözlerin en üstünü⁸³¹ sayılan mübalağanın el-Ḥabsî gibi geriye çok sayıda şiir bırakmış bir şair tarafından şiirlere nakşedilmemesi imkânsız gibidir. Nitekim o da mübalağanın yukarıda belirtilen her üç çeşidini de sanatların çoğunda olduğu gibi, başta medih ve hikmet şiirleri olmak üzere hemen her temadaki şiirlerinde kurgulamıştır. Ancak yoğunluk itibariyle, belagatçıların koştığı şartları da gözetmek kaydıyla en fazla ğuluv, sonra iğrâk ve en az miktarda da tebliğe müracaat ettiği görülmektedir. Aşağıdaki beyitler ğuluv türü mübalağanın sadra şifa misallerindedir.⁸³² [Ṭavîl]

أُمُورٌ أَرَى مَا مِثْلُهُنَّ أُمُورٌ تَكَادُ السَّمَاءُ مِنْ عَظْمِهِنَّ نَمُورٌ
تَكَادُ الْجِبَالُ الرَّاسِيَاتُ لَهْوَهَا تَضَعُضِعُ مِنْهَا أَوْ تَكَادُ تَطِيرُ
تَكَادُ الْبِحَارُ الرَّاحِرَاتُ لِأَجْلِهَا تُعْيِضُ مِنْهَا أَوْ تَكَادُ تَعُورُ

⁸²⁸ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, s. 50; et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 665.

⁸²⁹ et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 665-666; İbn Hicce el-Ḥamevî, *Hızânetu'l-Edeb*, II, 8; Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, II, 451; Metin Parıldı, “Arap Dilinde Guluv”, *bilimname*, XVII, 2009/2, s. 245-246.

⁸³⁰ el-Mueyyed-billâh, *eṭ-Ṭirâz*, III, 69; et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 666; Abdulazîz 'Atîk (ö. 1396/1976), *'İlmu'l-Bedî'*, 1. bs., Dâru'n-Nehdâti'l-'Arabiyye li't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Beyrût, tsz., s. 101.

⁸³¹ et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 665.

⁸³² *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 470-471.

Öyle hadiselerle şahit oluyorum ki, (daha önce) benzeri görülmemiş. Onların büyüklüğünden dolayı neredeyse gökyüzü titreyip sallanacak.

Sarsılmaz yüksek dağlar (bile onların) dehşetinden neredeyse yıkılıp çökecek veya savrulup harap olacak.

(Yine) onlar sebebiyle, ağzına kadar dolup taşmış olan denizler neredeyse çekilecek veya kuruyacak.

Yukarıdaki dizeler şairin bir hikmet şiirinin ilk beyitleridir. Şair yaşadığı asrın insanının, adi işlerde büyük günah işlemelerinden hissettiği memnuniyetsizliğini ve bu konudaki duygu ve düşüncelerini mübalağa sanatıyla harmanladığı bir anlatımla dinleyenlerine arz etmiştir. Söz konusu ifadeler hem aklen hem de âdeten gerçekleşmesi mümkün olmayan hususlardan bahsettiği için, mübalağanın türü ğuluvdur. Ancak görüldüğü üzere şair tam beş defa “كَادَ” (neredeyse) edatını kullanarak mecâzî anlatımını söz kriterleri açısından makul bir seviyeye çekmiş, böylece muteber bir ğuluv örneği ortaya çıkmıştır. İlgili edatın defalarca tekrarı ise, mübalağa manasını pekiştirerek, anlamın zihinlerde iyice perçinlenmesini sağlamıştır.

Şairin İmâm Sultân b. Mürşid’i methettiği bir övgü şiirinde yer alan aşağıdaki beytinde yine ğuluv türü bir mübalağa söz konusudur:⁸³³ [Munserih]

لَا يَبْتَغِي الْمَجْدُ بَعْدَهُ عَوْضًا لَهُ وَلَمْ يَبْغِ صَاحِبًا بَدَلَهُ

Asalet (dahi) ondan sonra, onun yerini alacak bir (sultanı) istemiyor. Onun yerine bir dost da istemiyor.

Asâletin her hangi bir talepte bulunması aklen ve âdeten mümkün olmadığı için yukarıdaki beyitte ğuluv vardır. Ancak buradaki ğuluv bir öncekinden farklı olarak ilgili edatlardan her hangi biri üzerinde inşâ edilmemiştir. Buna rağmen beyitteki anlam istiare sanatıyla donatılarak estetize edildiği için buradaki ğuluv münasip hale getirilmiştir.

Şairin sadece hikmet ve medih şiirlerinde değil, gazellerinde de hakikat ile mecaz arasında anlamlı bir köprünün kurulduğu ğuluv vardır:⁸³⁴ [Basîf]

وَأَعْلَمُ بِأَنَّ دُمُوعِي يَوْمَ بَيْنَهُمْ تَسْقِي الْقَفَّارَ وَتُرْوِي النَّاسَ وَالْعَيْسَا

Şunu (iyi) bil ki, o gün onların arasındayken benim gözyaşlarım, çorak arazileri sular, insanların ve sarı alacalı beyaz dişi develerin de susuzluğunu giderir.

Aynı şekilde:⁸³⁵ [Kâmil]

⁸³³ Dîvânu 'l-Habsî, s. 120.

⁸³⁴ Dîvânu 'l-Habsî, s. 113.

لَوْ قَابَلْتَهَا الشَّمْسُ عِنْدَ طُلُوعِهَا كُسِفَتْ وَأَخْفَتْ ضَوْؤُهَا اسْتِحْيَاءَ

Eğer güneş doğarken onu (sevgiliyi) öpse, tutulur ve utancından ışığı söniürerir.

el-Ḥabsî'nin iğrâk türü mübalağasına ise, İmâm Muhammed b. Nâsır el-Ğâfirî'yi övdüğü aşağıdaki beytini örnek vermek mümkündür:⁸³⁶ [Ṭavîl]

وَلَوْ أَنَّ فِي عَصْرِ فِرْعَوْنَ رَدَّهُ إِلَى الدِّينِ كَرِهًا فَهُوَ لِلْسَيْفِ صَالِحٌ

Eğer o, Firavun'un zamanında yaşasaydı, onu zorla (dize getirerek hak) dine döndürürdü. Zira kendisi, kılıç (kullanma)da ustadır.

Görüldüğü üzere şair bu beyitte aklen mümkün ama âdeten imkânsız bir vakıayı dillendirerek iğrâk cinsi bir mübalağa oluşturmuştur. Zira imamın Firavunu dize getirmesi aklen mümkün olduğu gibi, yaşadıkları çağ ortak olmadığı için âdeten mümkün değildir. Ayrıca beyitte dikkat çeken bir diğer husus, cümle yapısının “لَوْ” edatı yoluyla inşâ edilmiş olmasıdır. Burada şunu da belirtelim ki, belagatçıların birçoğu ğuluvda olduğu gibi iğrakta da aynı şartları gerekli görmüşlerdir.⁸³⁷

Şairin aşağıdaki beyti de aklen mümkün, ama âdeten imkânsız bir durumu vurgulamıştır:⁸³⁸ [Serî']

يَا جَنَّةَ مَا مِثْلَهَا جَنَّةٌ فِي الزَّمَنِ الْأَوَّلِ وَالْآخِرِ

Ne bahçe ama! Ne geçmiş zamanda onun gibisi oldu, ne de gelecekte olacak.

Son olarak el-Ḥabsî'nin tebliğ türü mübalağasına iki örnek verilecektir. Aşağıdaki beyit el-Ḥabsî'nin bir ihvâniyât şiirinden alıntılanmış olup, tebliğ türü mübâlağayı örneklemektedir:⁸³⁹ [Ḥafîf]

لَوْ عَلِمْتُ الْكِتَابَ أَفْنَيْتُ حَبْرِي فِيكُمْ وَالْقُرْطَاسَ وَالْأَقْلَامَا

Keşke yazmayı bilseydim, (işte o vakit) mürekkebimi, kâğıdı ve kalemi sizin hakkınızda yaza yaza tüketirdim.

Kendisi Nezvâ Vilâyeti'nde olan şairin, uzun zaman görüşemediği Behlâ'daki dostlarına gönderdiği bir şiirinde yer alan bu sözleri, hem aklen hem de âdeten imkân dahilinde olanı vurgulamıştır. Zira şairin okuma yazmayı öğrenmesi ve sevdiği

⁸³⁵ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 146.

⁸³⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 138.

⁸³⁷ Bkz. el-Mueyyed-billâh, *et-Ṭırâz*, III, 69; et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 666; 'Atîk, 'Ilmu'l-Bedi', s. 101.

⁸³⁸ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 248.

⁸³⁹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 228.

dostları için mürekkebi ile diğer yazı materyalini yaza yaza tüketmesi her iki açıdan da olağan bir durumdur.

Şairin “el-Mumeyyize” adlı bir hikmet şiirinde yer alan aşağıdaki beyti de aynı sanatı barındırmıştır⁸⁴⁰: [Basîf]

إِنِّي رَأَيْتُ عَمِّي الْأَبْصَارِ أَهْوَنُ مِنْ مَرَأَى لَيْمٍ رَخِيصِ الْقَدْرِ ذِي بَدَخِ

Kuşkusuz ben, gözlerin körlüğünün (basiretsizliğinin); kibirli, alçak, şerefsiz birinin görüşünden daha ehven (tercihe şayan) olduğunu gördüm.

3.2.4.2.5. Tevriye

Tevriye; bedî' ilminde manayı güzelleştiren sanatların içinde başı çekenlerden olup, kelimenin biri duyulduğunda hemen fark edilen yakın, diğeri ise biraz tefekkürle anlaşılan uzak iki anlamından, yakın değil de gizli bir karineyle uzak anlamının kastedilerek kullanılmasıdır.⁸⁴¹ Kaynaklarda “ihâm”, “terciye”, “tevcih”, “tahyîl” ve “muğâlata” da denen tevriye;⁸⁴² asıl meramı gizlemek, güç durumda kalındığında yalana başvurmamak ve nükte yapmak gibi amaçlarla istihdam edilir.⁸⁴³ En fazla karıştırılma ihtimali olan kinaye sanatından farkı ise, kelimenin her iki anlamının da hakiki olması ve ayrıca bu anlamlardan sadece uzak olanın kastedilmesidir. Hatırlanacağı üzere kinaye sanatında lafzın iki anlamından biri hakiki, diğeri mecâzî olduğu gibi, sanat her iki anlamı da hedeflemekteydi. Tevriyenin çeşitlerine gelince; lafızda her iki anlamla ilgili de bir açıklama bulunmazsa buna “mücerrede”, sadece yakın anlamıyla ilgili bir bahis bulunursa “muraşşağa”, sadece uzak anlamıyla ilgili bir bahis bulunursa “mübeyyene” ve ilgili lafızdan önce veya sonra bulunan kelimeye bağlı olursa “müheyye” denmiştir.⁸⁴⁴ Edebiyatçılar arasında özellikle İbn Hicce el-Hamevî, tevriye sanatı üzerinde uzun uzun durmuş, bu sanatın hemcinsleri arasında rütbe yönünden en üstün sanatlardan olduğunu özellikle belirtmiş ve konuyu eserlerinde bol örnekleriyle incelediği gibi, kendi şiirlerinde de tevriyeye bolca yer vermiştir.⁸⁴⁵

⁸⁴⁰ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 430.

⁸⁴¹ İbn Hicce, *Hızânetu 'l-Edeb*, II, 39; 'Atîk, *'Ilmu 'l-Bedî*, s. 122.

⁸⁴² İbnu'n-Nâzım Bedruddîn b. Mâlik, *el-Mışbâh fi 'l-Me'ânî ve 'l-Beyân ve 'l-Bedî*, thk. Hüsnü Abdulcelîl Yûsuf, Mektebetu'l-Âdâb, tsz., s. 260; İbn Hicce, *Hızânetu 'l-Edeb*, II, 39; 'Atîk, *'Ilmu 'l-Bedî*, s. 122; ; Matlûb, *Mu'cemu 'l-Muşâlahati 'l-Belâğiyeye ve Ta'avvuruhâ*, s. 433.

⁸⁴³ Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 432; Bulut, *Belâgat*, s. 302.

⁸⁴⁴ İbnu'n-Nâzım, *el-Mışbâh*, s. 260-262; Matlûb, *Mu'cemu 'l-Muşâlahati 'l-Belâğiyeye ve Ta'avvuruhâ*, s. 435-437.

⁸⁴⁵ Bkz. İbn Hicce, *Hızânetu 'l-Edeb*, II, 39 vd.; Küçüksarı, *İbn Hicce el-Hamevî ve Dîvânı*, s. 174.

el-Habsî'nin divanında diğer sanatlar kadar olmasa da, yer yer tevriye sanatının varlığı mülâhaza edilmiştir. Şairin sadece tevriye sanatına özel söylediği “tevriye” başlıklı iki beyitlik güzel ve nükteli bir kısa şiiri vardır ki, şöyledir:⁸⁴⁶

[Mucteş]

سَأَلْتُهُ الْمَاءَ لِلشُّرِّ ب وَهُوَ عَيْثُ وَبَحْرٌ
فَقَالَ عِنْدِي لِلسَّا ثَلَيْنَ زَجْرٌ وَنَهْرٌ

İçmek için ondan su istedim. (Zira) o yağmurdur, denizdir.

Bunun üzerine dedi ki: Yanımda isteyenler için Zecir Kuyusu ve nehir vardır.

Nazımdaki tevriye sanatı, ikinci beyitteki “زَجْرٌ” ve “نَهْرٌ” kelimeleriyle icrâ edilmiştir. Her iki kelimenin de ilk akla gelen anlamı “azarlamak, paylamak”tır. Bu açıdan düşünüldüğünde iki kelime de eş anlamlıdır ve ilk etapta muhatabın azarlandığı anlaşılır. Ancak biraz üzerinde durulduğunda “zecz” kelimesinin Umman’daki bir su kuyusunun ismi olduğu, diğerinin ise her hangi bir akarsu olduğu sezilmektedir. Bu durumda beytin anlamı tam tersine dönmüş ve artık muhatabın paylandığı değil, ona karşı misafirperver bir tutum sergilendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla şairin edebî bir incelikle hareket ettiği ve nükteyi amaçladığını söylemek mümkündür.

Şairin aşağıdaki beyitleri Şeyh Nâsır b. Hamîs’e söylediği mersiyesinden alınmıştır⁸⁴⁷: [Ṭavîl]

أَيَّا نَاصِرِ الْإِيمَانِ إِنْ غَبَّتْ فِي الشَّرَى فَذِكْرُكَ فِي طَيِّ الصَّمَائِرِ نَازِلٌ
أَنَاصِرُ إِنْ وَاوَاكَ رَمْسٌ عَنِ الْوَرَى فَقَدْ بَقِيَتْ لِلنَّاسِ مِنْكَ الْفَضَائِلُ

Ey imanı himaye eden/destekleyen! Sen toprağın içinde kaybolup gittiysen bile, kuşkusuz senin hatıran gönüllerin kıvrımlarında oturmaktadır.

Ey Nâsır! Eğer bir kabir seni mahlukattan gizliyorsa, insanlar için senden geriye (nice) değerler kalmıştır.

Her iki beytin başında yer alan “نَاصِرِ” kelimelerinden ilki “himâye eden/destekleyen” şeklinde kelimenin yakın olan ilk anlamını taşıırken, ikincisi kelimenin gizli mefhumu olan Nâsır b. Hamîs’in şahsına delalet etmektedir.

Aşağıdaki beyit ise yine Şeyh Nâsır gibi fakih ve âlim bir şahsiyet olan, aynı zamanda da bir şair olan Vâli Süleyman b. Muhammed el-Merbû’î’nin methedildiği

⁸⁴⁶ *Dîvânu ’l-Habsî*, s. 544.

⁸⁴⁷ *Dîvânu ’l-Habsî*, s. 530.

“el-Hamriyye” adlı kasidede yer almış olup tevriyenin en hoş örneklerinden biridir:⁸⁴⁸

[Mucteş]

مَنْ غَاصَ فِي بَحْرِ إِثْمٍ فَلْيُحْسِنِ الظَّنَّ بِالْبَرِّ

Kim günah denizine dalarsa, Berr (olan Allah) hakkında hüsnü zanda bulunsun.

Beytin ikinci mısrasında yer alan “أَلْبَرِّ” kelimesinin zihne yakın ve bağlam ile de uyumlu olan anlamı aslında, denizin zıddı olan “kara” dır. Bu durumda günah denizine dalanın selamet karası hakkında hüsnü zanda bulunması gerektiği anlaşılır. Ancak dikkatlice düşünüldüğünde söz konusu kelimenin Allah (c.c.)’ın isimlerinden biri olup “mutlak iyilik sahibi” anlamına geldiği ve beyitte tevbeleri kabul edeceği hüsnü zannıyla günahkarın kendisine içtenlikle yönelmesinin tavsiye edildiği anlaşılmaktadır.

Aynı şiirde yer alan güzel tevriye örneklerinden biri de aşağıdadır:⁸⁴⁹ [Mucteş]

قَالُوا تَصَبَّرْ فَإِنَّا نَرَاكَ بِالصَّبْرِ أَجْدَرُ
صَبَرْتُ حَتَّى بِصَبْرِي صِرْتُ الْقَتِيلَ الْمُصَبَّرُ

Dediler ki: Tahammül et. Zira biz senin sabretmeni daha münasip buluyoruz. Sabrettim, nihayet bu sabrım sayesinde, mumyalanmış bir ölü haline geldim.

İkinci beytin sonundaki “الْمُصَبَّرُ” kelimesinin yakın anlamı “teselli olmak, avunmak, teskin olmak”tır. Bu takdirde beytin anlamı “*Sabrım sayesinde teskin edilmiş bir ölü haline geldim.*” şeklinde makul bir hale gelse de, “الْقَتِيلَ” (ölü) kelimesiyle daha uyumlu bir anlam öbeği oluşturduğu için, kelimenin uzak anlamı tercihe şayan olmaktadır.

Yukarıdaki tevriye örneklerinin tamamında şairin asıl gayesinin, meramını gizleme veya yalan söylemekten kaçmanın ötesinde, edebî bir estetiği gözetmek olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca örneklerin ilkinde mübeyyene, ikincisinde mücerrede ve üçüncüsünde ise muraşşaha türü tevriye kurgulanmıştır. Öte yandan şairin az sayıdaki tevriyelerinin neredeyse tamamının ilim adamı veya yönetici kimliğine sahip kimselerin övüldüğü kasidelerde yer almış olması da ilgi çekicidir.

⁸⁴⁸ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 180.

⁸⁴⁹ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 183.

3.2.4.2.6. Luğaz ve Ta'miye

Luğaz sözlükte; “tarla faresinin yerin altında kendisine odacıklar kazması, gizemli söz”,⁸⁵⁰ istilahta ise; insan dışında her hangi bir eşyayı bilmece konusu yapmak, demektir.⁸⁵¹ Arap edebiyatında luğaz/bilmece; anlaşılma güçlüğüdür. derecesi, fasih olup olmaması, mana genişliği, söylenenden başka şey kastedilmesi vs. birçok itibarla mu'âyât, “avîş”, “remz”, “muḥâcât”, “melâḥın”, “ebyâtu'l-me'ânî”, “mermûs”, “te'vîl” ve “kinâye” gibi isimlerle de anılmıştır.⁸⁵² Ayrıca luğazlar, lafız ve mana luğazları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bunlardan lafız luğazının kelimenin noktalarında değişiklik yapmak (muşahḥaf), kelimenin kendisini söyleyip zıddını kastetmek (ma'kûs) veya farklı bir dile aktarmak gibi türlerinden bahsedilmiştir.⁸⁵³ Mana luğazı ise, bir nesneyi diğer nesnelere ayıran özelliklerinin belirtilmesi suretiyle gizlemektir.⁸⁵⁴

el-Habsî'nin fasih dilde söylediği sadece bir adet luğaz şiiri bulunmuş olup, o da mana luğazıdır. Şairin çekirgenin vasıflarını saydığı luğaz şöyledir:⁸⁵⁵ [Serî']

تَعَالَى	خَالِقِ	خَلْقًا	وَسَدًّا	قَدْ	كَسَا	الْأَفْقَا
عَلَى	جَوِّ	السَّمَاءِ	كَأَنَّ	السَّدَّ	مُنْبَسِطًا	
رِ	وَالْبُلْدَانِ	وَأَنْطَلَقًا	تَسَاقَطًا	فِي	سُدُودِ	الْقَفِّ
وَمَا جُوجٍ	قَدِ	أَنْفَلَقًا	ظَنَّنَا	سَدًّا	يَأْجُوجٍ	
نِ	لِلزَّرْعِ	النَّضِيرِ	فَلَمْ	يَتْرُكْ	عَلَى	الْبُلْدَا
وَلَا	خَوْصًا	وَلَا	وَلَمْ	يَتْرُكْ	لَهَا	عُشْبًا

Mahlukatın yaratıcısı olan (Allah) Teâlâ'nın ufukları örttüğü nice barikatlar vardır.

Adeta bu barikat bir tabaka halinde gök yüzüne yayılmış.

Kırların bentleri içine ve yurtlara birbiri ardınca hızla dökülüyor.

(Sanki) Yecüc ve Mecüc seddi yarılmış zannettik.

Memleketler üzerindeki taze yemyeşil ekinlerden geriye (hiçbir şey) bırakmadı.

⁸⁵⁰ el-Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, VIII, 78.

⁸⁵¹ er-Râfi'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, III, 320.

⁸⁵² el-Mueyyed-billâh, *eṭ-Ṭirâz*, III, 38-39; İbnu'l-Eṣîr, *el-Meselu's-Sâir*, III, 162-163; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, III, 163.

⁸⁵³ İbnu'l-Eṣîr, *el-Meselu's-Sâir*, II, 213.

⁸⁵⁴ er-Râfi'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, III, 313 ve 320.

⁸⁵⁵ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 495-496.

Oralarda (geriye) ne bir ot, ne bir hurma, ne de bir yaprak bıraktı.

Ta'miye/Mu'ammâ da, luğazdan farklı olarak eşyaya değil de her hangi bir insana ait niteliklerin sıralanmasıyla ya da isminde lafız itibariyle birtakım değişiklikler yapılmasıyla kendisinin bilinmesinin istenmesidir.⁸⁵⁶ el-Ḥabsî'nin bu tür şiirleri de luğaz da olduğu gibi manâ mu'ammâsı olup, ta'miyenin konusu olan şahsı hicvetmek maksatlardır. Onun ayrı ayrı iki şahsı eleştirmek için söylediği toplam üç adet ta'miyesi vardır. Şair yergi nitelikli bu ta'miyelerin birinde, eşraftan olmadığı halde kendisini öyle reklam eden bir şahsı, diğer ikisinde de dostu olan bir valinin hizmetinde çalışan ve kendisine olur olmaz sataşan bir muhâfız askeri yermiştir. İlgili şiirlerinden "Ġayzu'l-Ḥâsîd" ünvanlı olanında, ismini gizleyerek istiare sanatıyla özelliklerini saydığı şahsı şöyle yerer:⁸⁵⁷ [Serî']

صَبْرُ دَوِي اللُّؤْمِ عَلَى دُهُمِّ	صَبْرُ الكَسَاعِيمِ عَلَى الصَّرْبِ
لَوْ كَانَ لِي صَبْرٌ عَلَى مَا أَرَى	لَا فُتَخَرَ الرُّطُّ عَلَى العُربِ
وَعَانَتْ الجَيْفَةُ مِنْ نَتْنِهَا	عَلَى رِيَّاحِ المَنْدَلِ الرُّطْبِ
لَكِنِّي لَمَّا رَأَتْ مُثَلِّي	كَيْدَ أَهْيَلِ الكِبْرِ والعُجْبِ
سَلَلْتُ سَيْفِي وَاقِفًا قَائِمًا	مُسْتَعِمًا مُتَنْظِرًا الحَرْبِ
فَمَا عَلَى الصَّرْعَامِ مِنْ قِرْدَةٍ	قَبِيحَةٍ تَسْلُحُ فِي الدَّرْبِ
وَلَا يَخَافُ التَّيْسُ مِنْ نَعْجَةٍ	رَاكِضَةٍ سَيِّئَتْ إِلَى الرَّرْبِ
وَلَمْ يَجِدْ قَدْرَ أُسُودِ الشَّرَى	فِينَا كَقَدْرِ الفَارِ وَالصَّبِّ
وَلَمْ يَجِدْ قِيمَةَ بَعْرِ الفَرَا	كَقِيمَةِ التَّمْرِ وَلَا الحُبِّ
يَا حَاسِدِي مُتٌ بِدَوَى عِلَّةٍ	لِدَفْعِهَا لَمْ تُرْ مِنْ طِبِّ

Aşağılık kimselerin kendi rezaletlerine olan sabrı, eşeklerin (sahiplerinden) dayak yemeye karşı olan sabrı gibidir.

Gördüklerime sabretseydim, Zut (yani zenci hindûlar) Araplara karşı övünürdü.

Taze, kokulu Mindel ağacının hoş kokusuna rağmen, leşler kendi kokusunu (çekmekten iyice) yoruldu.

Fakat gözüm kibir ve ucup ehli adamcıkların tuzağını gördüğünde

⁸⁵⁶ er-Râfi'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, III, 320.

⁸⁵⁷ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 274-275.

Kılıcımı (kınından) sıyırdım. Tetikte, ayakta, (etrafi) dinleyerek, savaşı bekleyerek...

Çirkin bir dişi maymundan dolayı aslanın patika yola defî haceti gerekmiyor.

Keçi, ağıla sevk edilen, koşan dişi koyunlardan (asla) korkmaz.

İçimizde fare ve kertenkele (sayısı) kadar Şira aslanlarından bulamadık (göremedik).

Yaban eşeklerinin gübresinin değerini, ne hurma ne de hububatın değeri gibi bulduk.

Ey benim çekemeyenim! Tedavisi tıpta hiç görülmemiş bir hastalıkla öl (emi).

3.2.4.2.7. Tıbâk ve Mukâbele

Arap Literatüründe çok eskiye dayanan tıbak; hutbe, nesir veya şiirde zıt anlamlı iki kelimeyi bir araya getirme sanatıdır.⁸⁵⁸ Mukâbele ise; öncelikle birbiriyle uyumlu, bir diğer ifadeyle birbirine zıt olmayan iki ya da daha fazla unsuru bir arada zikrettikten sonra, sırasıyla her birinin zıddını getirmektir.⁸⁵⁹ “Muṭâbakat”, “muṭâbık”, “taṭbîk”, “tekâfu” ve “tezat” da⁸⁶⁰ denen tıbâkın iki isim, iki fiil, iki harf, isim ile fiil, hakikat-mecaz, zâhir/açık-hâfi/gizli ve îcab/olumlu - selb/olumsuz gibi çeşitleri vardır.⁸⁶¹

el-Habsî'nin şiirlerinde ismin isimle olan türü en başta olmak kaydıyla tıbâk sanatının her çeşidi olmasa da, tamamına yakınının ve mukâbele sanatının örneklerini görmek mümkündür. Şairin “el-Munebbihe” isimli kasidesinin ilk beyti olan aşağıdaki sözlerinde ismin isimle zıtlığı kabilinden bir tıbak sanatı vardır.⁸⁶² [Ṭavîl]

أَرَى الْمَرْءَ لَمْ يَخْتَرْ عَلَى عَقْلِهِ عَقْلاً وَمَ يَفُفُ فَرْعاً فِي الْحَيَاةِ وَلَا أَصْلاً

(Bu çağda) kişiyi, başka bir akli kendi aklına tercih etmediğini ve hayat(ın)da ne bir fer'e ne de bir asla tabi olduğunu görüyorum.

⁸⁵⁸ el-‘Askerî, *Kitâbu ‘ş-Şinâ’ateyn*, s. 307; et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 641.

⁸⁵⁹ et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 643; ‘Abdulmüte‘âl eş-Şa‘îdî (ö. 1391/1971), *Buğyetu ‘l-İdâh li Telhîşî ‘l-Miftâh fi ‘Ulûmi ‘l-Belâğa*, 17. bs., Mektebetu ‘l-Âdâb, 1426/2005, IV, 580.

⁸⁶⁰ Kudâme b. Ca‘fer, *Naḳdu ‘ş-Şi‘r*, s. 51-52; İbnu ‘l-Mu‘tez, *Kitâbu ‘l-Bedî*, s. 48; İbn Sinân el-Hafâcî, *Sirru ‘l-Feşâha*, s. 199; et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 641.

⁸⁶¹ et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 641; el-Hâşimî, *Cevâhiru ‘l-Belâğa*, I, 303; el-Merâğî, *‘Ulûmu ‘l-Belâğa*, II, 367; eş-Şa‘îdî (ö. 1391/1971), *Buğyetu ‘l-İdâh*, IV, 575; Maṭlûb, *Mu‘cemu ‘l-Muşṭalahati ‘l-Belâğîyye ve Taṭavvuruhâ*, s. 369.

⁸⁶² *Dîvânu ‘l-Habsî*, s. 156.

Şair, bu beyitte günlük dilde ve bazı ilim dallarında birbirinin zıddı olarak kullanılmakta olan “فَرَعًا” ve “أَصْلًا” isimlerini bir araya getirmiş, böylece ilgili sanatla süslediği sözlerini muhatap nezdinde daha etkili kılmıştır.

Fiilin fiille tıbakına örneğin bulunduğu aşağıdaki beyitler “el-Hamriyye” adlı kasideden alıntıdır:⁸⁶³ [Mucteş]

وَبَيْنَهُمْ صَاحٍ بَيْنَ آلِ عَشَّاقٍ اللَّهُ أَكْبَرُ
أَبْنَى وَأَضْحَكَ بَعْضًا وَسَاءَ بَعْضًا وَقَدْ سَرَّ

Onların arasından biri, aşıkların arasında yüksek sesle: “Allâhü ekber.” dedi.

Kâh ağlattı, kâh güldürdü; bazen üzdü, (bazen de) sevindirdi.

Buradaki tıbak sanatı ikinci beyitteki “أَبْنَى” (ağlattı) ve “أَضْحَكَ” (güldürdü) ile “سَاءَ” (üzdü) ve “سَرَّ” (sevindirdi) fiilleri arasında gerçekleşmiştir.

Şair aralarında zıtlığın bulunduğu bir fiil ile bir ismi beraber kullanarak da tıbak sanatına başvurmuştur:⁸⁶⁴ [Tavîl]

سَعَّتُهُ فَأَحْيَتْ مِنْهُ مَا كَانَ مَيِّتًا وَأَحْيَتْ رُسُومًا كَادَ بِالْفَحْطِ تَدْرُسُ

(Bulutlar) toprağı suladı da böylece ölü olanı diriltti ve kutluk sebebiyle neredeyse yok olmuş harabeye hayat verdi.

“el-Ahmesiyye” adlı methiyeden alıntılanmış olan yukarıdaki beyitte fiil olan “أَحْيَتْ” (diriltti) kelimesiyle, isim olan “مَيِّتًا” (ölü) kelimesi arasında tıbak vardır.

Şairin bu sanata yer verdiği hususlardan biri de olumlu ve olumsuz kelimelerin aynı anda yan yana gelmesi şeklindedir:⁸⁶⁵ [Vâfir]

فَلَوْلَا الْحَقُّ مَا الدُّنْيَا بِدُنْيَا وَلَيْسَ النَّاسُ فِي الدُّنْيَا بِنَاسٍ

Eğer hakikat olmasa, ne dünya dünya olur, ne de insanlar insan olur.

Bir na'tta yer alan bu beyitte “دُنْيَا” olumlu kelimesiyle “مَا الدُّنْيَا” olumsuz ve “نَاسٍ” olumlusuyla “لَيْسَ النَّاسُ” olumsuzu arasında zıtlık yani tıbak söz konusudur.

Bir methiyede yer alan kinayeli ve nükte yüklü aşağıdaki beyitte ise aynı anda ismin isimle, fiilin fiille ve fiilin isimle tıbakının en güzel örneklerinden biri bulunmaktadır:⁸⁶⁶ [Tavîl]

وَإِنِّ أَنَا أَصْلَحْتُ الْفَسَادَ جَهَالَةً مِنَ الْأَمْرِ أَفْسَدْتُ الَّذِي هُوَ صَالِحٌ

⁸⁶³ Dîvânu 'l-Habsî, s. 183.

⁸⁶⁴ Dîvânu 'l-Habsî, s. 57.

⁸⁶⁵ Dîvânu 'l-Habsî, s. 15.

⁸⁶⁶ Dîvânu 'l-Habsî, s. 136.

Eğer ben iş bilmeyerek ahlâkî çöküntüyü islâh edersem (etmeye kalkışırsam), (hâlihazırda) doğru olanı bozuyorum (demektir).

Yukarıdaki beyitte “أَفْسَدْتُ” (bozulma) ile “صَالِحٌ” (doğru) isimleri ve “أَصْلَحْتُ” (düzelttim) ile “أَفْسَدْتُ” (bozdu) fiilleri arasında tezat bulunduğu gibi yine “أَصْلَحْتُ” fiiliyle “أَفْسَدْتُ” ismi ve “أَفْسَدْتُ” fiiliyle “صَالِحٌ” ismi arasında da tezat vardır.⁸⁶⁷

Toplumun tabakalarına gönderme yapan aşağıdaki sözlerde ise mukâbele sanatı vardır:⁸⁶⁸ [Tavîl]

وَدُوُّ الْمَالِ مَسْتُورٌ لِكَثْرَةِ مَالِهِ وَمَنْ صَاحِبُ الْإِمْلَاقِ تُفْشِي الْفَضَائِحَ

Zengin olan(in aybı) malının çokluğuyla örtülüdür. Fakir ise tüm rezillikler(i) deşifre eder.

Beyitte ilk önce aralarında zıtlık bulunmayan “دُوُّ الْمَالِ” (mal sahibi yani zengin) terkihiyle “مَسْتُورٌ” (örtülü) kelimesi yer almış, daha sonra da sırasıyla bu iki unsurun karşıtı olan “صَاحِبُ الْإِمْلَاقِ” (fakir) terkihiyle “تُفْشِي” (açığa çıkarır) kelimesi getirilerek hoş bir mukâbele sanatı icrâ edilmiş, böylece zıt anlamlı kelime ve terkipler yoluyla söz konusu duygu ve düşüncenin muhataplarca daha iyi kavranması sağlanmıştır.

Mukabele sanatının net örneklerinden bir diğeri şu beyitte zuhur etmiştir:⁸⁶⁹ [Kâmil]

مَاتَ الضَّلَالُ بِهِمْ وَأَصْبَحَ دَاحِضاً وَالْحَقُّ قَامَ مُشْمِراً عَنِ سَاقِ

Sayelerinde sapkınlık öldü ve çürüdü, hakikat kararlı bir şekilde paçayı sıvayarak ayağa dikildi.

Beytin ilk şatırındaki “مَاتَ الضَّلَالُ” (sapkınlık öldü) cümlesinin zıddı, ikinci şatırda “الْحَقُّ قَامَ” (hakikat ayağa kalktı yani dirildi) şeklinde gelmiştir.

3.2.4.2.8. Takşîm

Sözlükte “bir şeyi kısımlarına ayırmak, bölmek, parçalamak”⁸⁷⁰ anlamına gelen takşîm, ıstılahta; “Bir şeye ait birden fazla şeyin hiçbirini dışarıda

⁸⁶⁷ Bu beyitte birden fazla birbirine zıt unsur bir arada bulunduğu için ilk bakışta mukâbele sanatı var gibi görünse de, ilk önce gelen “أَصْلَحْتُ” ve “أَفْسَدْتُ” kelimeleri arasında uyum, yani birbirine zıt olmama şartı gerçekleşmediği için mukâbele sanatının varlığı ihtimali ortadan kalkmış, böylece çok yönlü bir tabak sanatı ortaya çıkmıştır.

⁸⁶⁸ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 136.

⁸⁶⁹ *Dîvânu 'l-Habsî*, s. 53.

⁸⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-'Arab*, XII, 480.

bırakmaksızın andıktan sonra, her birine ait özelliklerin belirtilmesi”⁸⁷¹ demektir. Edebiyatta “şihhatu’t-taksîm”⁸⁷² veya “et-taksîmu’l-müfred”⁸⁷³ de denen bu sanatın Züheyr b. Ebî Sulmâ’ya kadar dayandırılan köklü bir geçmişi vardır.⁸⁷⁴

Manayı güzelleştiren diğer sanatlar kadar olmasa da el-Ḥabsî’nin az da olsa müracaat ettiği söz sanatlarından biri de taksimdir. el-Ḥabsî bu sanata yer verirken söze, birtakım nesnelere zikrederek başlamak tarzındaki yaygın teamül yerine genelde 3, 4 ve 6 gibi sayıları bir hüküm altında birleştirerek başlamış ve daha sonra tek tek bunlara değinmiştir. Onun kendine has olan bu üslubu, hem anlatımını daha etkin kılmış, hem de dinleyicinin dikkatini celbetmiştir. Bu çerçevede şairin hikmet babında yer alan şu nükteli şiiri kayda değer olup, bilgece bir edayla dilinden dökülmüş gibidir:⁸⁷⁵ [Ṭavîl]

تَوَقَّ مِنَ التَّسْوَانِ سِتَّ خِصَالٍ وَإِنْ لِنِّ وَاسْتَعْطَفْنَا بَدَلَالٍ
وَعَارِلَنْ أَوْ أَقْرَزَنْ بِالْحُبِّ عِنْدَنَا وَأَصْبَيْنَنَا أَوْ رُعِنَا بِجَمَالٍ
أَخَذِرْ مِنْهَا كُلَّ حُرٍّ مُهَدَّبٍ أَدِيبٍ أَلِيٍّ النَّفْسِ زَيْنِ فَعَالٍ
إِبَاحُهُ سِرٌّ مَعَ خِيَانَةِ أَنْفُسٍ وَشِيمَةُ عَدْرِ مَعَ خِيَانَةِ مَالٍ
وَقَلَّةُ شُكْرِ عِنْدَ عَظْمِ مَكَائِدٍ فَهَدَى لَنَا مِنْهُنَّ شُرَّ نَكَالٍ
وَمَنْ يَبِغِ مِنْ خَوْدِ دَوَامِ مَوَدَّةٍ يَجِدْ خَيْشُورًا أَوْ طُرُوقَ خِيَالٍ

Kadın milletinin altı huyuna karşı tedbir alınız. Eğer yumuşak davranır da bize karşı cilvesiyle nazıyla şefkatimizi celbetmeyi isterse,

Kur yaparlarsa veya bize olan sevgilerini (aşklarını) itiraf ederlerse, bizi kendilerine cezbederlerse ya da güzelliklerine hayran bırakırlarsa,

(İşte böyle) hür, kibar, medeni, kendini beğenmiş, işi süslü olan her türlü kadından sakın!

İnsanları arkadan vurmakla birlikte sırrı açığa vurma, mala mülke kalleşlikle birlikte sadakatsiz bir mizaç.

Ve büyük entrikalar yanında pek az şükür. İşte bu (saydıklarım) onlardan bize (pek) fena (ve ibretli) cezalardır.

⁸⁷¹ el-‘ Askerî, *Kitâbu ‘ş-Şinâ’ ateyn*, s. 341; en-Nuveyrî, *Nihâyetu ‘l-Ereb*, VII, 153.

⁸⁷² İbnü ‘l-Eşîr, *el-Meselu ‘s-Sâir*, II, 287; İbn Ebi ‘l-İşba‘, *Tahrîru ‘t-Taḥbîr*, s. 174.

⁸⁷³ en-Nuveyrî, *Nihâyetu ‘l-Ereb*, VII, 153.

⁸⁷⁴ Bkz. el-Câhîz, *el-Beyân ve ‘t-Tebyîn*, I, 202-203; Maṭlûb, *Mu ‘cemu ‘l-Muşṭalaḥati ‘l-Belâğîyye ve Taṭavvuruhâ*, s. 406.

⁸⁷⁵ *Dîvânu ‘l-Ḥabsî*, s. 478.

Kim sevgisinde istikrarlı bir genç kız peşinde olursa, karşısında bir toz bulutu (kaos) veya hayali doğan yıldızlar bulur.

Görüldüğü üzere şair “tedbir alma” hükmü altında kadınların altı özelliğini toplayarak dikkatleri çekmiş, ardından da tek tek bu özelliklere değinmiştir.

Şairin İmam Muhammed b. Nâşır’ı methettiği “el-Ğâmûsiyye” adlı kasidesinin daha önce de değinilen hımr temalı mukaddimesindeki; sıhhat, sükûnet, erdem, dost, dost meclisi ve coşkuya ilişkin nitelikleri dörder madde halinde dile getirmesini⁸⁷⁶ ve yine dört temel element/aḥlât-ı erba‘a ile dört sıvıdan bahsettiği uzun didaktik şiirini⁸⁷⁷ de taksîm sanatı çerçevesinde anmak gerekir.

3.2.4.2.9. Cinas

Anlamları farklı, yazılış veya söylenişleri aynı ya da birbirine yakın olan kelimelerin bir arada kullanılma sanatıdır.⁸⁷⁸ “Tecnîs”, “tecânüs” ve “mucânese” de denen cinasın belâgat kaynaklarında yirmiden fazla çeşidinden söz edilse de ana hatları itibariyle tâm ve ğayr-ı tâm/nâkıs cinas şeklinde ikiye ayrılır. Tâm cinas; “Vucûh-u erba‘a” denilen ve cinası oluşturan temel unsurlar olan kelimelerin harfleri, sayıları, sıraları ve hareketleri bakımından birbirinin aynı olmasını esasını gerekli kılarken; ğayr-ı tâm/nâkıs cinas ise bu dört benzerlikten birinin noksan olmasıyla oluşur.⁸⁷⁹

Yapmacık olmadığı ve manayla mükemmel uyumu sağladığı sürece cinasın; dile hafiflik katan, kulağa hoş gelen, edebî zevki okşayan ve lafza ahenk getiren armonik yapısı hemen hissedilir.⁸⁸⁰ Öteden beri şairlerin vazgeçilmezleri arasında olan bu sanatın tüm çeşitlerini el-Habsî’nin şiirlerinde de gözlemlemek mümkündür. Örneğin aşağıda ismin isimle uyumu (mümâsil cinas) şeklinde cereyan etmiş olan bir cinâs-ı tam örneği vardır:⁸⁸¹ [Basîṭ]

لَوْ لَمْ تَكُنْ لِدُخَانِ الْعُودِ رَائِحَةً وَطِيبِ رَائِحَةٍ مَا قِيمَةُ الْعُودِ

Üdun (tütsünün) dumanının hoş kokusu olmasa, udun (sazın) kıymeti nedir ki?

⁸⁷⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 130-131.

⁸⁷⁷ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 531-535.

⁸⁷⁸ et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 682; Hulusi Kılıç ve Kazım Yetiş, “Cinas”, *DİA*, Ankara, 1993, VIII, 12.

⁸⁷⁹ Bkz. et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, s. 682; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, I, 326-330; Hulusi Kılıç ve Kazım Yetiş, “Cinas”, VIII, 13-14; Bulut, *Belâgat*, s. 367-368.

⁸⁸⁰ Bulut, *Belâgat*, s. 367.

⁸⁸¹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 47.

Beyitteki birinci “العود” kelimesi ile beytin sonundaki “العود” kelimelerinin harfleri, sayıları, sıraları ve hareketleri bakımından tam bir uyum sağlandığı için tam cinas bulunmaktadır. Ayrıca her ikisi de isim olduğu için cinâs-ı mümâsil meydana gelmiştir. Ancak ilk isim kendisinden bir nevi parfüm elde edilen tütsüyü, ikincisi ise çalgı aletini ifade etmektedir.

Cinâs-ı mümâsil türü tâm cinasın bir diğer örneği de “سَيْفِ” ve “سَيْفِي” kelimelerinin bir arada yer aldığı aşağıdaki beyittir:⁸⁸² [Muctes]

فَقُلْتُ سَيْفِي وَرِجْحِي وَالذُّرْعُ عَدْلُ ابْنِ سَيْفِ

(Onlara) dedim ki: Benim kılıcım, mızrağım ve zırhım; Seyf’in oğlu (Sulţan’ın) adaletidir.

Yukarıdaki beyitte “سَيْفِ” kelimelerinin her ikisinde de yine dört unsur sağlanmıştır ve her ikisi de isimdir. Kelimelerden ilki savaş aleti olan kılıcı, ikincisi ise adı Seyf olan hükümdarı ifade etmiştir.

Fiilin isimle benzerliğini ifade eden “cinâs-ı mustevfâ”nın şöyle bir örneği vardır:⁸⁸³ [Munserih]

لَا تَبْكِ دَارًا خَلَا وَلَا مَالًا وَمِنْ مَعَ الدَّهْرِ حَيْثُمَا مَالًا

Ne boş bir eve ne de (dünyalık) bir mala ağla. Zaman ne yöne akar (giderse) sen de onunla birlikte (aynı tarafa) yönel.

Beytin her iki mısrasının da sonunda yer alan “مَالًا” kelimeleri arasında tâm cinasın müstevfâ türü teşekkül etmiştir. Zira kelimelerin ilki “mal, mülk” anlamında isim, ikincisi ise “meyletmek, yönelmek” manasında fiildir.

Aşağıdaki beyitte ise tâm cinasın bu kez “mürekkeb müteşâbih” türü mevcuttur:⁸⁸⁴ [Muctes]

جَعَلْتَ جَوْرًا وَظُلْمًا مَالِ الْبَرِيَّةِ مَالِكَ
لَمْ تَخَشَ رَبَّ الْبَرَايَا وَمَ تُرَاقِبُهُ مَالِكَ

İnsanların malını zulüm ve baskı yoluyla kendi malın eyledin.

Ne mahlûkatın Rabbinden korktun, ne de onun seni devamlı gördüğünü umursadın? Nedir senin bu halin?

Mürekkeb cinas, tam cinası oluşturan iki lafzın ya da ikisinden birinin iki kelimedenden meydana gelmesi; müteşâbih ise bu cinası oluşturan her iki lafzın da yazılış

⁸⁸² Dîvânu 'l-Habsî, s. 83.

⁸⁸³ Dîvânu 'l-Habsî, s. 443.

⁸⁸⁴ Dîvânu 'l-Habsî, s. 396.

ve okunuşlarının aynı olmasıdır.⁸⁸⁵ Yukarıdaki beyitlerin sonundaki “مَالِكٌ” kelimeleri arasında her iki durum da söz konusudur. Zira, ilki “senin malın” manasında “مَالٌ” ve “كٌ” kelimelerinden oluşan bir terkeb, ikincisi ise “sana ne oluyor?” anlamında “مَا” ve “كٌ” gibi iki kelimedenden oluşan bir terkiptir.

el-Ḥabsî'nin şiirlerinde cinâs-ı ğayrı tam/nâkıs cinâsın da bolca örnekleri bulunmaktadır. Kendisinin bu tür cinaslarında bazen cinasın oluşumuna katkı sağlayan harflerin cinslerinde farklılık olduğu gibi mahreçlerinde de farklılık olabilmektedir (Cinâs-ı lâhik):⁸⁸⁶ [Ḥafîf]

لَا أَفِيحَارُ إِلَّا لِمَنْ عَاشَ عِزًّا وَأَبَادَ الْكُفَّارَ جُنْدًا وَبِرًّا

Ancak onuruyla yaşayan ve düşmanların ordusunu ve kılıcını yerle bir eden için bir kıvanç vardır.

Beytin her iki mısrasının sonundaki “عِزًّا” ve “بِرًّا” kelimelerinin ilk harfleri hem cinsleri hem de mahreçleri farklılık arzettiği için nâkıs cinâsın oluşumuna katkı sağlamış, bununla birlikte kulakları okşayan bir ahengi de beraberinde getirmiştir.

Cinasın oluşumuna katkı sağlayan lafızların harflerinin sıralanışı değişik olabilmektedir (Cinâs-ı kalb):⁸⁸⁷ [Basîṭ]

رَوَتْ مُدَامِعَهَا الدَّقْعَا وَأَمْعَدَ مِنْ دُمُوعِهَا حَيَوَانَ الْبِرِّ إِمْعَادًا

Göz pınarları yeri suladı. Kara hayvanları o bulutların (durmadan akıttığı) gözyaşlarıyla iyice suya kandı.

Görüldüğü üzere harflerin yerleri değişmiş olması nedeniyle “أَمْعَدَ”, “دُمُوعَ”, “مُدَامِعَ” ve “إِمْعَادًا” kelimeleri arasında cinâs-ı kalb cinsinden nâkıs cinas vardır.

Şairin aşağıdaki beyitlerinde ise iki çeşit ğayr-ı tâm cinas örneği bir araya gelmiştir⁸⁸⁸: [Ḥafîf]

وَإِذَا عَارِضَتْهُ عَارِضَةٌ أَعْرَضَ عَنْهَا وَعَاجَ عَنْهَا وَعَقَّا

(İffetli kişi) karşısına bir (güzel) kadın çıksa, ondan yüz çevirip hemen oradan uzaklaşır ve namuslu olur.

Beyitteki “عَارِضَتْهُ” ile “عَارِضَةٌ” kelimeleri arasında kök harfleri itibariyle aynı oldukları için iştikâk kabilinden bir ğayr-ı tâm cinas meydana gelmişken, “عَارِضَةٌ” ile “أَعْرَضَ” kelimeleri arasında ise harflerin yerlerinin değişmesi (cinâs-ı kalb) şeklinde bir nâkıs cinas oluşmuştur.

⁸⁸⁵ Hulusi Kılıç ve Kazım Yetiş, “Cinas”, s. 13.

⁸⁸⁶ *Dîvânu 'l-Ḥabsî*, s. 81.

⁸⁸⁷ *Dîvânu 'l-Ḥabsî*, s. 41.

⁸⁸⁸ *Dîvânu 'l-Ḥabsî*, s. 293.

Divanda hem tüm hem de nâkıs cinasın bazı türlerinin bir arada toplandığı hoş örnekler de mevcuttur.⁸⁸⁹ [Tavîl]

جَرَتْ عِبْرَةٌ مِنْ مُثْلِي بَعْدَ عِبْرَةٍ لَفَقْدِ كَرِيمٍ مَاتَ مِنْ آلِ عِبْرَةٍ
فِيَا عِبْرَةً عَطَّتْ عَلَيَّ كُلَّ عِبْرَةٍ فَكُنْ صَاحِبِي بِالْحُزْنِ صَاحِبَ خَيْرَةٍ

Abra  ilesinden vefat eden bir asil şahsiyet kaybedildiği için, gözümden peş peşe göz yaşları boşandı.

T m ibretleri gölgede bırakan nasıl bir ibret! Ey dostum (böylece) keder sayesinde deneyim sahibi ol(acaksın)!

Yukarıdaki beyitlerin her şatrının son kelimeleri arasında cinas gerçekleşmiştir. şöyleki ilk beytin birinci şatrındaki “göz yaşı” anlamındaki “عِبْرَةٌ” kelimesiyle, bölgedeki seçkin bir  ilenin ismi olduğu anlaşılan “abra” kelimesi arasında cinâs-ı mümâsil vardır. Zira her ikisi de isimdir. Yine bu iki kelimeyle, ikinci beytin ilk şatrının sonunda yer alan “ibret,  g t,  kaz” anlamındaki “عِبْرَةٌ” kelimesi arasında ilk harekesinin farklılığı nedeniyle “cinâs-ı muharref” denilen nâkıs cinas meydana gelmiştir. İkinci beyitteki “عِبْرَةٌ” kelimesiyle, beytin sonunda bulunan “deneyim, tecrübe” anlamındaki “خَيْرَةٍ” kelimesi arasında ise, ilk harflerinin değişikliği nedeniyle nâkıs cinas vardır. Ancak bu ilk harflerin türleri farklı olsa da, mahreçleri ve telaffuzları bir birine yakın olduğu için “cinâs-ı muz ri” denilen nâkıs cinas oluşmuştur.

3.2.4.2.10. L z m-u M  L  Yelzem

Kısaca “gerekmeyenin gerekli kılınması”⁸⁹⁰ anlamındaki bu sanat Arap edebiyatında; “*Kaşfiye harfi olan revîden önce bir ya da daha fazla harf ve harekenin birbiriyle benzeşmesi*”⁸⁹¹ diye tanımlanmıştır. Sanatın bu adla isimlendirilmesi ise, şiirde sadece revî harfindeki uyum yeterliyken, daha fazlasının aranmasına dayanmıştır.⁸⁹² Böylece şiirdeki ses armonisinin edebî zevki okşayacak şekilde daha çok belirginleştirilmesiyle, eserin değerinin anlamla da uyumlu olacak bir biçimde üst seviyelere çekilmesi hedeflenmiştir. “ n t”, “tağy k”, “teşd d” ve “iltizâm” gibi her

⁸⁸⁹ *Dîvânu ’l-Habs *, s. 521.

⁸⁹⁰ Maşl b, *Mu ’cemu ’l-Muřtalaħati ’l-Belâğiyye ve Tařavvuruħa*, s. 150.

⁸⁹¹  bnu ’l-Eşîr, *el-Meşelu ’s-Sâir*, I, 262; er-Râfi ’i, *T riħu  d bi ’l-’Arab*, III, 277.

⁸⁹²  bnu ’l-Eşîr, *el-Meşelu ’s-Sâir*, I, 261.

biri hemen hemen aynı anlamlara gelen terimlerle de⁸⁹³ ifade edilen sanatın cinastan farkının sadece kâfiye harflerinde uygulanmasının yanı sıra, revîden önce en az bir harf veya sesin eşdeğerliğinin aranması ve bu durumun şiirin tamamına yayılmış olma şartını da barındırması olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁹⁴ Buna göre, her lüzum-u mâ lâ yelzem sanatının bulunduğu yerde aynı zamanda cinastan da varlığından söz edilebilse de, tersi mümkün görünmemektedir.

el-Ḥabsî'nin edebî şahsiyetine dair bahis altında da nispeten değinildiği üzere kendisi, başta hikmet temasında olmak üzere şiire dair bazı hususlarda etkilendiği filozof şair Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî'den "iltizam" sanatı noktasında da etkilenmiş, hatta bu bağlamda onunla boy ölçüşecek kıvamda hoş şiirler nazmetmiş ve böylece dil ve edebiyata ilişkin becerisini net bir şekilde sergilemiştir. Şairin aşağıdaki maktû'asında tam cinas yoluyla inşâ ettiği iltizâm sanatı benzerleri az görülen cinsten bir süsleme olup, anlam itibarıyla de dikkat çekicidir.⁸⁹⁵ [Muctes]

تَعَلَّمَ الْعِلْمَ مِنْ أَهْلِ الْمَدَارِسِ
وَأَدْرُسُهُ فِي كُلِّ حِينٍ
وَاعْمَلْ بِمَا أَنْتَ دَارِسٌ
فَرَسْتُمْ عِلْمَكُمْ دَارِسٌ
إِنَّ أَنْتَ لَمْ تَدْرُسْنَهُ
بِ لَا بِأَمْوَاهِ دَارِسٌ
وَالذَّنْبُ طَهْرُهُ بِالتَّوْبِ

İlmi ehlinden (vasıflı kimselerden) ve mektep uzmanlarından öğren

Her fırsatta onu mütaala et ve tahsil ettiklerinle amel eyle.

Eğer sen onu iyi öğrenmezsen, o vakit ilminin (zihnindeki) taslağı silinir gider.

Zira, günahın temizliği tevbe iledir. Yoksa Dâris⁸⁹⁶ (Nehri)'in suları ile değil.

Görüldüğü üzere şair, sadece revî harfinde değil, revî harfinden önceki üç harfi de özdeş kılarak sözlerini lüzum-u mâ lâ yelzem sanatıyla süslemiş, bu vesileyle de lafızdaki estetik ahengi üst düzeyde temin ederek, sözlerindeki anlam öbeğini muhataba daha etkili bir biçimde aktarma yolunu seçmiştir.

Aşağıdaki maktû'ada ise revî harfi olan "ط"nın dışında bir de "س" harfinde benzerlik temin edilmiştir.⁸⁹⁷ [Basî]

⁸⁹³ er-Râfi'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, III, 277; Maflûb, *Mu'cemu'l-Muštalaḥati'l-Belâğiyye ve Taṭavvuruhâ*, s. 149.

⁸⁹⁴ İsmail Durmuş, "Lüzûm-ı Mâ Lâ Yelzem", s. 262-263.

⁸⁹⁵ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 437-438.

⁸⁹⁶ Umman'daki bir nehrin adıdır. Bkz. s. 438.

⁸⁹⁷ *Dîvânu'l-Ḥabsî*, s. 82; es-Süveydî, *Şi'ru Râşid b. Ḥamîs el-Ḥabsî*, s. 267.

إِنَّ ابْنَ سَيْفِ بْنِ سُلْطَانَ حَلِيفُ نَدَى وَإِنَّهُ حَتْفُ مَنْ عَادَى وَمَنْ قَسَطَا
دُو شَيْمَةٍ تُبْلَغُ أَهْيَابَ مَأْمَنَةٍ وَسَطْوَةٌ يَتَّبِعُهَا مَنْ طَعَى وَسَطَا
وَإِنَّمَا صَحْبُهُ الرَّأُكُونَ قَدْ جُعِلُوا عَلَى الْأَنَامِ كِرَامًا أُمَّةً وَسَطَا

Kuşkusuz ki Seyf b. Sultân'ın oğlu; cömertliğin müttefiki, düşmanların ve haktan sapanların ise ecelidir.

Korkağı hatta onun sığınağını (da) yutan bir mizacı, zorbanın ve saldırganın kendisinden sakındığı bir kudreti vardır.

Onun dostları, ancak asalet ve dengeli bir nesil olma açısından insanlara üstün kılınmış olan seçkin kimselerdir.

el-Ḥabsî, maqtû'alarının dışında çoğunluğu hikmet şiiri olan birçok kasidesinde de lüzum-u mâ lâ yelzem sanatını başarıyla icrâ etmiştir.⁸⁹⁸ Şiirlerinde bu külfetli yolu tercih etmesi; onun kelime dağarcığının genişliğini, genel kültürünün zenginliğini ve dile hakimiyetini açıkça ortaya koymaktadır.

3.2.4.2.11. Tasrî'

Sözlükte “bir evin iki kapısı”⁸⁹⁹ anlamına gelen tasrî'in bedî' ilmindeki anlamı; kasidenin matla beytinin ilk mısraının (sadru'l beytin) son kısmının, ikinci mısraının (aczu'l beytin) son kısmına vezin, revî (kafiye) ve irap bakımından denk olmasıdır.⁹⁰⁰ Buna “bedî'î tasrî'” de denir. Bir de “arûzî tasrî'” vardır ki, o da ilk beytin sadece son kısmının değil, bütünüyle ilk mısraının ikinci mısraına vezin, kafiye ve irap bakımından denk olmasıdır.⁹⁰¹ Tasrî' bir anlamda nesirdeki secî'nin şiirdeki karşılığı olup, bu sanatın gerçekleştiği matla' beyte “musarra' beyit” de denir.⁹⁰²

Tasrî' çoğunlukla ilk dönem (mutekaddimûn) şairlerin müracaat ettiği, ama son dönem (mutehaddişun) şairlerin bir kısmının da başvurduğu bir edebî sanattır.⁹⁰³ Edebiyatçılar ister eskilerden ister yenilerden olsun, her hangi bir şairin bu sanatı kullanarak hakkını verebilmesinin, onun belâgat ve fesahatteki kudretine delalet ettiğini çokça vurgulamışlardır.⁹⁰⁴ Amacı dinleyiciye nesir değil nazım söz

⁸⁹⁸ Bkz. *Dîvânü'l-Ḥabsî*, s. 395-397, 408-411, 415-416, 422, 434-435, 474.

⁸⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VIII, 199.

⁹⁰⁰ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 173; İbn Hicce el-Ḥamevî, *Hızânetü'l-Edeb*, II, 278.

⁹⁰¹ İbn Ebi'l-İşba', *Tahrîru't-Taḥbîr*, s. 305.

⁹⁰² İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 173; el-Mueyyed-billâh, *eṭ-Ṭırâz*, III, 19; Halim Öznurhan, “Tasrî'”, *DİA*, Ankara, 2011, XL, s. 130.

⁹⁰³ İbn Sinân el-Ḥafâcî, *Sirru'l-Feşâha*, s. 188; el-Mueyyed-billâh, *eṭ-Ṭırâz*, III, 19.

⁹⁰⁴ İbn Ebi'l-İşba', *Tahrîru't-Taḥbîr*, s. 305; el-Mueyyed-billâh, *eṭ-Ṭırâz*, III, 19.

aktarılabileceğini ve daha ilk mısraının okunmasıyla söz konusu nazmın kafiyesinin nasıl geleceğini hissettirmek olan tasrî'nin, çeşitli açılardan taksimatı yapılmış⁹⁰⁵ olsa da, en çok karşılaşılanları “kâmil” ve “nâkıs tasrî”dir. Bunlardan en üstünü sayılan “kâmil”, musarra' beytin ikinci şatırının anlam bütünlüğünün sağlanması için ilk şatra ihtiyaç duymadığı tasrî; “nâkıs” ise, ilk şatırın anlam bütünlüğünün ancak ikinci şatırla birlikte sağlandığı tasrîdir.⁹⁰⁶

el-Habsî'nin divanı bu gözle incelendiğinde, 215 kasidenin 127'sinde, yani yarısından çoğunda tasrî sanatının uygulandığı, bunların da 95'inin kâmil, 33'ünün ise nâkıs tasrî olduğu görülmektedir. Bu durum kendisinin tasrî sanatını önemseydiğini göstermektedir. Tasrî sanatının en güzel örneklerinden olan aşağıdaki beyitler, konunun somut veriler üzerinden daha iyi kavranmasını sağlayacaktır:⁹⁰⁷

[Tavîl]

نَسِيمٌ سَرَى مِنْ طَيْبَةٍ لَيْسَ مِنْ حُزْوَى فَأَهْدَى لَنَا أَرْكَى شَدَاهَا إِلَى نَزْوَى

Huzvâ'dan değil de Taybe'den (Medine) çıkan bir meltem, oranın en güzel kokularını bizim için Nezvâ'ya bahşetti.

شِمٌّ وَاسْأَلِ الرَّايِحِ السَّارِي الَّذِي جَادَا هَلْ أَخْصَبَ الدَّارَ أَمْ عَنْ دَارِكُمْ حَادَا

*Bekle ve gece yürüyen cömert (buluta) sor (bakalım), memleketi mümbit eyledi mi, yoksa sizin yurdunuzu terk edip gitti mi?*⁹⁰⁸

زَارَتْ وَأَزْدَيْتِ الدِّيُورِ أَطْمَارُ وَفِي السَّمَاءِ لِضَوْءِ الصُّبْحِ إِسْفَارُ

*Karanlığın elbiseleri eskimişken ve gökte sabahın ilk ışıkları parlamışken o hanım yokladı (ziyarete bulundu).*⁹⁰⁹

أَرَفْتُ فَهَاجَتْكَ الْبُرُوقُ اللَّوَائِحُ وَأَبْكَتْكَ هَاتِيكَ الْحَمَامُ النَّوَائِحُ

*(Gözyaşı) akıttın, zira şimşek olayları seni heyecanlandırdı. Şu ağıt yakan güvercinler seni ağlattı.*⁹¹⁰

عَمَرَ اللَّهُ دَارَ أَرْضِ الْجِفَارِ وَسَقَاهَا بِوَابِلِ الْأَمْطَارِ

*Allah (c.c), Cifâr Arazi bölgesini inşâ etti de orayı sağnak yağmurlarla suladı.*⁹¹¹

⁹⁰⁵ Bkz. İbnu'l-Eşîr, *el-Meselu's-Sâir*, I, 237-240; el-Kalkaşendî, *Şubhu'l-A'sâ*, II, 306-308; Halim Öznurhan, “Tasrî”, s. 130.

⁹⁰⁶ İbnu'l-Eşîr, *el-Meselu's-Sâir*, I, 237-238; el-Kalkaşendî, *Şubhu'l-A'sâ*, II, 306-307.

⁹⁰⁷ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 29.

⁹⁰⁸ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 40.

⁹⁰⁹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 116.

⁹¹⁰ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 135.

فَمَا عَلَى الْبَحْرِ مِنْ كَلْبٍ بِهِ وَلَعًا وَلَا عَلَى الْبَدْرِ مِنْ عَاوٍ عَوَى وَلَعًا

*Hiçbir köpek denizden yalayarak su içmediği gibi, hiçbir kurt da ay ışığında ulumuyor ve konuşmuyor.*⁹¹²

ذَنْبُ الْفَتَى يَوْمَ الْقَضَا غَمُّهُ وَحِرْزُهُ عَنْ ذَنْبِهِ حُلْمُهُ

*Kişinin günahı hüküm gününde onun tasasıdır. Günahından (kaçarak) sığınması ise kuruntusudur.*⁹¹³

إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمَرْءِ فَهْمٌ وَلَا عِلْمٌ وَلَمْ يَهْدِهِ فِي النَّاسِ عَقْلٌ وَلَا حِلْمٌ

*Kişinin anlayış ve ilmi olmazsa, akıl ve sezgi(si) onu insanlar arasında doğru yola iletmez.*⁹¹⁴

مَنْ دَاوَاهُ الْحُبُّ لَمْ يَبْرَأْ مِنَ الْأَلَمِ وَمَنْ يَهْمُ مِنْ فَعَالِ الْبَيْنِ لَمْ يُلْمِ

*Derdi aşk olan acıdan kurtulamadı. Kim ayrılıktan evhama düşerse kınanmaz.*⁹¹⁵

صَرَفَ الزَّمَانَ سِهَامَ الْحَادِثَاتِ رَمَى فَأَظْهَرَ الْقَتْلَ فِينَا بَعْدَ مَا كَلَّمَا

*Zamanın felaket(ler)i bela oklarını (peşi sıra) fırlattı. Böylece (bizleri) yaraladıktan sonra ölümü bize muzaffer kaldı.*⁹¹⁶

Görüldüğü üzere medih, gazel, hiciv ve hikmet gibi her çeşit temadan alıntılanmış olan yukarıdaki musarra' beyitlerin her iki mısraının revî harfleri özdeş olduğu gibi, son kelimelerinin vezinleri de birbirine denktir. Bu husus bize “bedî'î tasrî”i hatırlatmaktadır. Ayrıca 1, 6 ve 7. beyitlerin mısralarının sadece son kısımları değil, tamamının vezinleri birbirine eş değer olduğu için, bu beyitlerde “arûzî tasrî” de meydana gelmiştir. Diğer taraftan beyitlerin tamamının mısraları “و”, “ف” ve “هَلْ” gibi fâsılalarla birbirinden bağımsız hale gelerek kâmil tasrî'nin oluşumuna katkı sağlamışlardır.

Tasrî' incelemesine daha dikkatli gözlerle devam edildiğinde, şairin matla' beyitlerinin yanı sıra, yer yer hatime beyitlerini de bu sanatla süslediği anlaşılmaktadır. Bir gazel şiirinin hâtimesi olan ve anlam zenginliği bariz bir şekilde

⁹¹¹ Dîvânu'l-Habsî, s. 245.

⁹¹² Dîvânu'l-Habsî, s. 277.

⁹¹³ Dîvânu'l-Habsî, s. 447.

⁹¹⁴ Dîvânu'l-Habsî, s. 463.

⁹¹⁵ Dîvânu'l-Habsî, s. 509.

⁹¹⁶ Dîvânu'l-Habsî, s. 514.

hissedilen aşağıdaki beyit, şekil bakımından da tasrî sanatını barındırmaktadır:⁹¹⁷

[Basî]t]

يَا رَاكِبًا خَيْلِ آمَالٍ بِلَا جُمِّ فَفِي رُكُوبِكَ هَمٌّ حَشْوُهُ أَمٌّ

Ey umutların dizginsiz atına binen kişi! Kuşkusuz senin binişinde içi acı dolu bir dert vardır.

Aşağıdaki musarra beyit ise bir hikmet şiirinin hâtimesidir:⁹¹⁸ [Haff]

لَكَ دُو الزَّيْغِ لَمْ يُؤَدِّبْهُ وَعَظٌ لَوْ تَصَدَّى لَهُ خَطِيبٌ عَكَاظِ

Ancak, 'Ukâz Hatibi'⁹¹⁹ (bile vaaza) teşebbüs etse de, sapkın kişiyi vaaz yola getir(e)medi.

Kasidelerin dışında şairin az da olsa maktûalarına da musarrâ beyitle başladığı tespit edilmiştir. Bu tarzdaki 14 maktûadan birinin matla'ı olan şu beyitte kâmil tasrî ile 'arûzî tasrî içiçedir:⁹²⁰ [Serî]

عَلَيْكَ بِالتَّقْوَى وَفِعْلِ الصَّلَاحِ فَطَاعَةُ الدِّيَانِ فِيهَا النَّجَاحِ

Takvaya sarıl ve erdemli ol, zira müttaki olanlara itaatte kurtuluş vardır.

Buraya kadar yer verilen beyitlerin tamamı şairin fesahat ve belâgattaki mahareti ile aruz ilmindeki gücüne delil arz etmektedir.

3.2.4.2.12. Raddu'l-'Acüz 'Ala's-Şadr

“Taşdır” veya “raddu'l-kelâm 'alâ şadrihi”⁹²¹ diye de isimlendirilen ve özetle “beytin başında yer alan bir kelimenin, sonunda da tekrar edilmesi”⁹²² şeklinde tanımlanan “Raddu'l-'acüz 'ala's-şadr”ın gerek tekrar edilen kelimenin lafız ve anlam bakımından yapısına ve gerekse beyitte yer aldığı konumuna göre çeşitleri bulunmaktadır. Her iki kelime de; lafız ve manaları aynı (mükerrer) veya lafızları aynı manâları farklı (mütecânis) olabildiği gibi, aynı kökten türemiş farklı lafızlar (iştikâk) ya da kökleri farklı fakat birbirine yakın lafızlar (şibh-i iştikâk) şeklinde de olabilmektedir. Beyitteki konumları yönünden ise; kelimelerden birisinin sürekli

⁹¹⁷ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 371.

⁹¹⁸ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 454.

⁹¹⁹ 'Ukâz, Nahle ve Tâif arasında yer alan bir şehirdir. Belli bir dönem Arapların önemli panayırlarından birine ev sahipliği etmiştir. Şairin 'Ukâz hatibinden kastı ise meşhur zâhid, bilge ve fasih hatip Kus b. Sâ'ide el-Eyâdî'dir. Kendisi hem câhiliye hem de İslâmî dönemi idrak etmiş olup Arapların ilk hatibi sayılmıştır. (Bkz. el-Hamevî, *Mu'cemu'l Buldân*, IV, 142; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 196.)

⁹²⁰ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 394.

⁹²¹ Ma'lûb, *Mu'cemu'l-Muştalâhati'l-Belâğîyye ve Ta'avvuruhâ*, s. 355.

⁹²² Emîl Bedî'î Ya'kûb ve Mîşâl 'Aşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, I, 666.

beytin sonunda (yani acüzde) yer alması kaydıyla, diğerinin beytin başında (taşdıru't-
tarafeyn), ilk şatırın ortasında (taşdıru'l-ħaşv), ilk şatırın sonunda (taşdıru'l-kâfiye),
ikinci şatırın başında ve ikinci şatırın ortasında olmasına göre kısımlara
ayrılmaktadır.⁹²³ İbnu'l-Mu'tez; lafzı güzelleştiren sanatların en önemlilerinden
sayılan raddu'l-'acüz'u, tek tek ele aldığı en temel beş sanat arasında (istiâre, cinas,
tıbâk, raddu'l-'acüz 'ala's-şadr ve el-mezhebu'l-kelâmî) dördüncü sırada anmıştır.⁹²⁴

Raddu'l-'acüz sanatı, el-Habsî'nin de şiiirlerinde lafzı güzelleştiren sanatlar
arasında cinastan sonra en çok yer verdiği söz sanatıdır. Onun şiiirlerinde yukarıda
sıralanan çeşitlerden hemen hepsine örnekler bulmak mümkündür. Divanda
çoğunlukla beytin sonunda zikredilen kelimenin ilk mısrasının sonunda da
zikredilmesi (taşdıru'l-kâfiye) formunda geldiği sanatın, bu kabilden olan en gözde
örnekleri şöyledir:⁹²⁵ [Başît]

الْفَخْرُ بِالذِّينِ لَيْسَ الْفَخْرُ بِالْأَلِ فَكُلُّ شَيْءٍ سِوَى الْإِيمَانِ كَأَلِ

Din ile övünmek, âileyle övünmek gibi değildir. İman dışındaki her şey serap gibidir.

فَمَا أَنَا فِيمَا قُلْتُهُ مُتَمَلِّقٌ وَلَكِنِّي لَلَّهِ عَبْدٌ وَمُتَمَلِّقٌ

*Söylediklerimde dalkavuk değilim. Ben ancak Allah'ın kulu ve fakiriyim.*⁹²⁶

لَا تَحْسَبِ الْفَخْرَ بِالْأَوْلَادِ وَالنَّشَبِ وَلَا إِفْتِخَارَكَ بِالْأَجْدَادِ وَالنَّشَبِ

*Zannetme ki övünmek, evlat ve mal mülk ilemdir. (Aynı şekilde) senin kıvanç duyacağın şey de atalar ve servet ile değildir.*⁹²⁷

قَالُوا فُلَانٌ كَبِيرٌ فَذَآكَ مِنْ كِبْرِيَاتِهِ

*Dediler ki: Filan bir ulu kişidir. Fakat bu onun kibrinden dolaydır.*⁹²⁸

Yukarıdaki beyitlerin sonundaki kelimelerin her birinin aynısı ya da benzeri
ilk şatırın sonunda da kendisine yer bulmuştur. İlk beyitteki her ikisi de isim olan
“الآل” kelimelerinin söylenişleri aynı olsa bile anlamları farklıdır. Zira ilk kelime
“âile” anlamında iken, ikincisi “serap” manasındadır. 2. beyitteki “مُتَمَلِّقٌ” ve “مُتَمَلِّقٌ”
kelimeleri aynı kökten türemiş gibi görünseler de, ilk kelime “مَلَقٌ” (zelil oldu) mazi

⁹²³ Bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 430-431; İbnu'n-Nâzım, *el-Mışbâh*, s. 165-167; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, VII, 109-111; el-Mueyyed-billâh, *eş-Tırâz*, II, 205-208; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 255.

⁹²⁴ İbnu'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedî'*, s. 62.

⁹²⁵ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 63.

⁹²⁶ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 179.

⁹²⁷ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 412.

⁹²⁸ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 277.

fiilinden, ikincisi ise “مَلَقَ” (yaltaklandı) mazi fiilinden türemiştir. Dolayısıyla burada “şibh-i iştikâk” türünden bir raddu'l-'acüz sanatı vardır. 3. beyitteki “النَّشْبِ” (mal mülk, servet) kelimelerinin her ikisi de lafız ve mana bakımından birbirinin aynısıdır. 4. beyitteki kelimeler ise aynı kökten türemiş olup, her ikisi de “كَبَّرَ” (büyüdü) mazi fiil köküne dayanmaktadır.

İbn Hicce el-Hamevî'nin “Bu sanatın en güzel formu”⁹²⁹ diye nitelendirdiği ve kelimelerden birinin beytin sonunda, diğerinin ise başında (taşdîru't-ṭarafeyn) olacak şekilde tezâhür ettiği türünün el-Habsî'deki örnekleri şöyledir:⁹³⁰ [Serî']

وَاصْبُ أَدَى بَطْنِكَ مِمَّا تَرَى مِنْ حَرْهَا صَبًّا عَلَى صَبِّ

Karnının (şimdiye kadar) gördüğün (en) sıcağından (kaynarından olan) ezasını akıttıkça akıt.

لِأَقْصِدَنَّ بِهَا مَلِكَ الْمُلُوكِ فَتَى سَيْفِ أَعَزَّ الْبِرَايَا خَيْرِ مَقْصُودِ

*Sayesinde (kendisine) gidilen(ler)in en hayırlısına, insanların en şereflişine, Seyf'in krallar kralı oğluna mutlaka yönelmem için*⁹³¹...

فَمَعَاذَ الْإِلَهِ أَنْ أَتَأَيَّنَ عَنْكَ وَلَا عَزْوَ أَنْ أَقُولَ مَعَاذًا

*Senden uzaklaşmaktan Allah esirgesin! (Ki) benim (bu) sığınma sözümde şaşılacak bir şey yoktur.*⁹³²

Görüldüğü üzere yukarıdaki beyitlerin her birinin sonundaki kelimenin aynısı ya da benzeri başında da bulunmuştur. Birinci beyitteki “صَبِّ” (akıtma) ve “اَصْبُ” (akıt) kelimeleri tıpa tıp birbirinin aynısı olmasa da “صَبَّبَ” (akıttı) mazi fiil kökünden, ikinci beyitteki “مَقْصُودِ” (hedflenen, yönelinen) ve “لِأَقْصِدَنَّ” (mutlaka yönelmem için) kelimeleri ise “قَصَدَ” (hedfledi) mazi fiil kökünden türemişlerdir. Dolayısıyla bu iki beyitte “iştikâk” türünden bir raddu'l-'acüz sanatı gerçekleşmiştir. Üçüncü beyitteki “مَعَاذًا” (sığınma) kelimeleri ise hem lafız hem de mana itibarıyla birbirinin aynısıdır.

Beytin acüz kısmındaki kelimenin, sadrının orta kısmında da yer alması (taşdîru'l-ḥaşv) tarzındaki sanata ise şu beyti örnek gösterebiliriz:⁹³³ [Basî']

لَوْ لَمْ تَكُنْ لِدُخَانِ الْعُودِ رَائِحَةً وَطِيبُ رَائِحَةِ مَا قِيَمَةُ الْعُودِ

Üdun (tütsünün) dumanının hoş kokusu olmasa, üdun (çalgı aletinin) kıymeti nedir ki?

⁹²⁹ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 255.

⁹³⁰ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 275.

⁹³¹ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 47.

⁹³² *Dîvânu'l-Habsî*, s. 198.

⁹³³ *Dîvânu'l-Habsî*, s. 47.

Beyitteki “العود” kelimelerinin her ikisi de isim olup, lafızları aynı ancak anlamları farklıdır. Şöyleki, ilk kelime tercümeden de anlaşılacağı üzere “tütsü” manasında, ikincisi ise “çalgi aleti” anlamındadır.

Son derece anlam yüklü olan öğüt nitelikli aşağıdaki beyitte ise lafzı güzelleştiren bu sanatın birkaç türü bir arada toplanmıştır:⁹³⁴ [Munserih]

لَا تَبْكِ إِفْئًا نَأَى وَلَا مَالًا وَمِلَّ مَعَ الدَّهْرِ حَيْشًا مَالًا

Ne terkeden bir mâşuka ne de (dünyalık) bir mala ağla. Zaman ne yöne akar (giderse) sen de onunla birlikte (aynı tarafa) yönel.

Öncelikle beytin ikinci şatırına bakılacak olursa sondaki “مال” (yöneldi) kelimesi ile şatırın başındaki “مِلَّ” (yönel) emir fiilinin her ikisinin de aynı kökten türemiş kelimeler olduğu görülecektir. Ayrıca beytin sonundaki kelimeyle ilk şatırın sonundaki kelime de lafızları itibariyle birbiriyle uyuşmuş, ancak anlam bakımından farklılık arzetmişlerdir. Zira acüzdeki kelime fiil, sadırdaki ise isimdir.

Sonuç itibariyle yukarıdaki örnekler incelendiğinde, şairin “Raddu’l-‘acüz ‘ala’ş-şadr” sanatını şiirlerine ustaca yansıttığı söylenebilir.

Hiç şüphesiz el-Ḥabsî’nin şiirlerinde denemiş olduğu söz sanatlarının tamamı bunlarla sınırlı değildir. Onun hacimli divanı derinlemesine incelenecek olursa, dilin doğal akışı ve biraz da edebî maharet ekseninde belâgat ilminde yer alan ve gerek anlamı gerekse lafzı süsleyen söz sanatlarının hemen hepsine örnekler bulmak imkân dahilindedir. Ancak buradaki gaye tek tek söz sanatlarını ele almak değil, şairin lafız-anlam dengesi çerçevesinde sanatlı söz söylemeye yatkınlık düzeyini ortaya koymak olduğu için, bu kadarı yeterlidir.

Ayrıca görüldüğü üzere şair, anlamı güzelleştiren söz sanatlarını, lafzı güzelleştiren sanatlara nispetle daha çeşitli ve yoğun olarak kullanmıştır. Bu tespit, bu çalışma özelinde Osmanlı dönemi şiirlerinde lafzın öncelenip, mananın geri plana itildiğiyle ilgili toptancı iddianın geçersizliğini açıkça ortaya koymaktadır.

3.2.5. Edebî Tasvir

Tasvir; dış dünyadaki her hangi bir varlığın ya da olayın karakteristik görünüşlerinin (nicelik, nitelik) tüm ayrıntılarıyla diğer nesnelere ayrılacak şekilde veya iç dünyada meydana gelen duyguları dinleyicinin duygu ve düşüncesinde infiale

⁹³⁴ *Dîvânu’l-Ḥabsî*, s. 443.

yol açacak şekilde anlatılmasıdır.⁹³⁵ İbn Raşîk'in, az bir kısmı dışında şiiri tasvire indirgemesine⁹³⁶ bakılırsa Arap şiirinde tasvirin çok önemli bir yeri vardır. Nitekim Cahiliye döneminin iki temel şiir teması nesîb ve tasvir idi.⁹³⁷

Başarılı bir tasvir eşyayı dikkatli gözlemlemeye ve onun ilk bakışta görülemeyen taraflarını fark etmeye, temel duyulardan olabildiğince faydalanmaya dayalıdır.⁹³⁸ Bu çerçevede belki de duyuların en üstünü olan görme duyusundan hem de birkaç aylık bebek iken yoksun kalmış olan bir şairin, haklı olarak tasvir yeteneğinden de mahrum olabileceği ve tasvir temalı şiir inşâsında külliyen başarısız olabileceği akla gelebilir. Ancak az sonra da müşahede edileceği üzere, el-Ḥabsî'nin görme engelli olduğunu bilmeyen bir kimse onun tasvir içerikli dizeleriyle karşılaşacak olsa, ne bu dizelerinde bir aksaklık hissedecek, ne de onları başarısız bulacaktır. Aksine onun duygu ve düşünce dünyasının derinliği ve hayal dünyasının enginliğiyle yüzleşecektir. Nitekim gönülleri harekete geçiren hayal, bir şair için en az beden gözüyle gözlemledikleri kadar önem arz eder.⁹³⁹ el-Ḥabsî ise gözlemlediklerini değil, gerek kadim Arap şiirinden öğrendiği birikimini ve gerekse edindiği zengin genel kültürünü güçlü hayal dünyasıyla mezcederek meydana gelen şiirsel ürünü muhatabına ustaca aktarmayı başarabilmiş bir şairdir.

Arap edebiyatında edebî tasvir ikiye ayrılır. Bunlardan biri hissî/duyusal tasvir, diğeri ise hayâlî/düşsel tasvirdir. Hissî tasvirde dış dünyada gerçekliği bulunan, tanımlanabilen varlık ve olaylar teşbihten bağımsız bir şekilde olduğu gibi vasıflanmış; hayâlî tasvirde ise dış dünyada gerçekliği bulunmayan, ama teşbih ve istiare gibi beyân ilmine dayalı sanatlar vasıtasıyla zihinlerde tasavvur edilmiş kimi temsîlî ve mecâzî olgular tasvir edilmiştir.⁹⁴⁰ Bunlardan ilkinde dair örneklere bir önceki bölümde yağmur, bahçe ve at tasviri başlığı altında yer verilmiştir. Burada ise ikincisine dair örneklere temas edilecektir.

Kaynaklarda hayale dayalı tasvirin üç çeşidinden söz edilmiştir. Bunlar; “naklî/duyusal”, “maddî” ve “vicdânî/duygusal” tasvirdir.⁹⁴¹ Her üçünde de beyan

⁹³⁵ Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 409; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 164; Hüseyin Elmalı, “Tasvir”, *DİA*, Ankara, 2011, XL, 135.

⁹³⁶ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 294.

⁹³⁷ Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, 4. bs., ‘Uğvu Mecme’i'l-Luğati'l-'Arabiyye fi'l-Kâhira, Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1981, I, 80; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 164.

⁹³⁸ Hüseyin Elmalı, “Tasvir”, *DİA*, Ankara, 2011, XL, 135.

⁹³⁹ Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 165.

⁹⁴⁰ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 294; Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, I, 81; Elmalı, “Tasvir”, s. 136.

⁹⁴¹ Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, s. 247-248; Fidan, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*, s. 284.

ilminin ana konularından teşbih, mecaz ve özellikle istiare gibi sanatların çok önemli payı vardır. “Naklî tasvir”, somut bir varlığın yine somut bir varlığa benzetilmesi şeklinde tezahür eder.⁹⁴² el-Ḥabsî'nin, şiirlerinde naklî tasvir yöntemini bolca ve ustaca kullandığı görülmüştür. Şair bu tür tasvirlerinde dış dünyada gerçekliği olan varlıklar arasında benzerlik ilgisi kurmuştur. Örneğin savaş alanındaki trajik manzarayı tasvir ettiği şu beyitlerinde, teşbih-i temsîlî yoluyla önce gecenin karanlığını elbiseye, kılıçları ise bu elbiseyi parçalayan gündüze; ardından da kan gölüne dönmüş savaş alanını denize, o alanın içinde yatan ölü bedenleri ise gemiye benzeterek harika bir naklî tasvir örneği sunmuştur:⁹⁴³ [Ṭavîl]

وَلَيْلَةٍ سَعِدٍ مَرَقَ السَّيْفُ نَوَّجَهَا كَأَنَّ دُجَاهَا بِالسُّيُوفِ نَهَارُ
تَزَاوَمَتِ الْأَبْطَالُ فِيهَا كَأَنَّهَا بِهَا الْقَوْمُ سُقُنُ وَالِدَّمَاءِ بِحَارُ

Talih gecesinde kılıçlar gecenin elbisesesini parçaladılar. Sanki o gecenin karanlığı, kılıçlarla gündüz gibiydi.

Yiğitler savaş alanında kalabalıklaştı. Sanki, orada insanlar gemi, kanları ise deniz...

İstiare yoluyla gelin ve damadın güneş ve dolunaya benzetildiği şu sözler de dikkate değerdir:⁹⁴⁴ [Munserih]

بَدُرٌ بِهِ الشَّمْسُ زُوِّجَتْ وَأَرَى الرَّ مَانَ بِالْخَيْرِ مُثْبِلًا قِبَلَهُ

Güneşin kendisiyle evlendirildiği bir dolunay. (Adeta) zamanın ona (damada) doğru hayırla yöneldiğini görüyorum.

Aşağıdaki beyitte ise memduh fakirler için bir tatlı su kaynağına, haddi aşan düşmanlarına karşı da zehirli bir denize benzetilmiştir:⁹⁴⁵ [Basît]

يَا مَوْرِدًا شِيمًا ذُو الْقَفْرِ وَارِدُهُ وَبَحْرَ سَمِّ لِأَهْلِ الْبَغْيِ مُنْتَظِمِ

Ey kendisine yoksulun ulaştığı tatlı bir soğuk su kaynağı ve haddi aşanlarla kıyasıya çarpışan zehirli bir deniz (olan sultanım)!

“Maddî tasvir” ise, muhatabın idrakine daha net sunabilmek için, soyut kavramların somut kavramlarla ilişkilendirilmesi, yani somutlaştırılmasıdır.⁹⁴⁶ el-Ḥabsî bu çerçevede; selam, sabır, iman, onur, itibar, umut, vefâ, geçip giden yıllar,

⁹⁴² ‘Abdu’n-Nûr, *el-Mu’cemu’l-Edebî*, s. 69; Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, s. 247-248; Fidan, *Arap Şairlerden İbnu’n-Nakîb ve Şiiri*, s. 284.

⁹⁴³ *Dîvânü’l-Habsî*, s. 61.

⁹⁴⁴ *Dîvânü’l-Habsî*, s. 120-121.

⁹⁴⁵ *Dîvânü’l-Habsî*, s. 512.

⁹⁴⁶ Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, s. 248; Fidan, *Arap Şairlerden İbnu’n-Nakîb ve Şiiri*, s. 285.

cömertlik, ömür, yalan ve keder gibi soyut mefhumları hemen yanı başındaki somut çevreyle irtibatlandırarak maddî bir kisveye büründürmüştür. Naklî tasvire nispetle şairin bu tasvir üslubunda daha başarılı olduğu söylenebilir. Zira hayal gücü burada daha etkin bir rol üstlenmiştir. Söz gelimi şairin soyut bir kavram olan dini, hiç eskimeyen sağlam bir elbiseye benzetmesi son derece anlamlı ve zekicedir:⁹⁴⁷ [Başît]

مَالِي سِوَى الدِّينِ سِرْبَالٌ يَبْقِي بَدَنِي
الْأَيَّامَ إِنَّ أَبْنَتَ الْأَيَّامِ سِرْبَالِي

Günler elbisemi eskitse de, (aşlında) benim bedenimi günlerce koruyan dinim dışında bir elbisem yoktur.

O, özellikle ihvâniyyat temalı şiirlerinde kullandığı selam kavramını hep somut âlemlerle iç içe kullanmıştır. Aşağıdaki dizeler buna şahitlik etmektedir:⁹⁴⁸

[Kâmil]

يَزْرِي عَلَى نَشْرِ الْأَنْبَابِ	أُهْدِي سَلَامًا نَشْرُهُ
لِطُهُ الْقَرْنُفُلِ وَالنَّوَابِ	وَمَذَاقُهُ كَالنَّجْلِ خَا
قُ عَلَى أَفَاقِيقِ السَّحَابِ	وَعُدُوبَةُ فِيهِ تَعُو
رَ مِنَ الْأَدَى وَالْإِكْتِنَابِ	وَلَطَافَةُ تَشْفِي الصُّدُو
بَلَدِ الْأَمِينِ الْمُسْتَطَابِ	يُهْدِي لِأَهْلِ الْخَيْرِ وَالْ

Yayıldığında kokusu enâb (misk) kokusunu küçümseyen bir selamı size hediye olarak sunuyorum.

Tadı ise, karışımı karanfil ve bal olan tatlı bir su (şerbet) gibidir.

Kulağa hoş gelen bir sedası vardır ki; bulutların aralıksız, rüzgarsız ve sakın sakın yağan yağmurlarından daha hoştur.

Sıkıntı ve bunalımdan (kurtarıp) göğüslere şifa veren bir zerâfeti vardır.

Hayır ehline ve hoş, güvenli beldeye ithâf edilir.

Görüldüğü üzere şair bu dizelerde soyut bir kavram olan selamı; tadı, kokusu, sesi ve zerâfeti olan somut bir varlığa dönüştürmüş, böylece hoş bir maddî tasvir örneği icrâ etmiştir.

Soyut bir kavram ve güzel bir haslet olan cömertlik, az rastlanır cinsten bir teşbihle kendisine aşık olunmaya değer bir sevgiliye (mâşûka) benzetilerek teşvik konusu olmuştur:⁹⁴⁹ [Serî']

⁹⁴⁷ *Dîvânü'l- Habsî*, s. 63-64; es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân*, II, 85; el-Huşaybî, *Şekâiku'n-Nu'mân*, I, 100; el-Harûşî, *Ş'iru 'Umânî ve Kaşîde*, s. 75.

⁹⁴⁸ *Dîvânü'l-Habsî*, s. 241-242.

وَاجْعَلْ فَتَاةَ الْجُودِ مَعْشُوقَةً وَكُنْ لَهَا كَالْعَاشِقِ الْمُسْتَهَامِ

Alicenaplık (cömertlik) kızını kendine sevgili edin. Ve onun için adeta kara sevdalı bir aşık ol.

Kendisine öğüt verilmesine asla tahammülü olmayan şahıslar tarafından câhilce terslenen bilge kişinin zedelenmiş onurunun, yırtık sökükle bir elbiseye benzetildiği şu beyit de dikkat çekicidir:⁹⁵⁰ [Tavîl]

وَإِنْ أَنْصَحَ الْجُهَّالَ أَرْجِعْ بِحِزْبِيَّةٍ وَتَمْرِيْقِ عَرَضٍ لَمْ تَخْطُهُ الْمَنَاصِحُ

Eğer cahillere nasihat edersem, utançla ve iğnelerin dikemeyeceği (kadar) zedelenmiş bir onurla geri dönerim.

Şair şu ifadeleriyle de, soyut bir kavram olan kederi yırtıcı bir hayvana benzetmiştir:⁹⁵¹ [Başît]

ظَلَّتْ تَصِيْحُ وَسُبْحُ الْهَمِّ يَنْهَشُهَا نَهْشًا بِأَنْيَابِهِ فِي كُلِّ أُسْبُوعٍ

(Ağlayıp sızlayarak) feryadü figan etmeye devam etti. Kederin yırtıcı hayvanı, onu azı dişleriyle her hafta dağlayıp parçaladı.

Aşağıdaki beyitlerde ise fakirlik kavramı, yanan bir ateşle; itibar, develerin çiğnediği bir nesneyle; yalan ve doğruluk bir binekle; umut, dizginlenemeyen bir atla; ömür, karanlık bir geceyle; geçip giden yıllar gebe hayvanlarla, vefasızlık hayvan toynağıyla ve gönül, kıvrılabilen yumuşak bir nesneyle bağdaştırılmıştır:⁹⁵² [Başît]

فَأَطْفَأَتْ نَارَ إِمْلَاقِي مَكَارِمُهُ وَأَكْرَمُ النَّاسِ مَنْ أَنْصَفْتُهُ زَادًا

Kendisinin ihsanları benim fakirlik ateşimi söndürdü. İnsanların erzak bakımından en cömerdi, senin kendisine hizmet ettiğin (sultan)dır.

أَعْرَاضُهُمْ تَحْتَ رِجْلِ الْعَيْرِ سَاقِطَةٌ يَدُوسُهَا كُلُّ مَخْفُوضٍ وَمَرْفُوعٍ

*İtibarları develerin ayakları altına düşmüş, hem hakir hem de saygın herkes onu çiğniyor.*⁹⁵³

وَلَكِنَّ صَبْرًا فَالْسُّنُونُ حَوَامِلٌ وَفِيهَا اللَّيَالِي وَوُلْدٌ وَعِشَائِرُ

*Ancak sabır! Yıllar (nelere) gebedir. O yıllardaki geceler ve genç gebe hayvanlar (neler) doğuracak.*⁹⁵⁴

⁹⁴⁹ Dîvânu 'l-Habsî, s. 440.

⁹⁵⁰ Dîvânu 'l-Habsî, s. 136.

⁹⁵¹ Dîvânu 'l-Habsî, s. 282.

⁹⁵² Dîvânu 'l-Habsî, s. 45.

⁹⁵³ Dîvânu 'l-Habsî, s. 283.

⁹⁵⁴ Dîvânu 'l-Habsî, s. 63.

قَوْمٌ لَدَيْهِمْ مَطَايَا الْكِذْبِ نَائِحَةٌ بِسَوْفِهِمْ وَمَطَايَا الصِّدْقِ لَمْ تَنْحِ

*Yanbaşlarında kendilerinin sevkiyle yalan bineklerinin mola verdiği, ama doğruluk bineklerinin hiç mola vermediği (uğramadığı) bir kabile...*⁹⁵⁵

يَا رَاكِبًا خَيْلَ آمَالٍ بِلَا لُجْمٍ فَفِي رُكُوبِكَ هَمٌّ حَشْوُهُ أَلَمٌ

*Ey umutların dizginsiz atına binen kişi! Kuşkusuz senin binişinde içi acı dolu bir dert vardır.*⁹⁵⁶

وَالْعُمْرُ لَيْلٌ دَامِسٌ لَكِنْ إِذَا لَاحَ الصَّبَاحُ لَهُ وَشَيْكَاً يَنْجَلِي

*Ömür, zifiri karanlık bir gecedir. Ama, şafak onun için sökmek üzere olursa, örtüsünden kurtulur.*⁹⁵⁷

رَحَّتْهُمْ بِحَافِرِ الْعُدْرِ لَمَّا حَسِبُوهَا أَسِيرَةً الْإِدْلَالِ

*(Dünya) o insanları kalles toynağıyla tekmeledi. Halbuki onlar dünyayı boyun eğdirilmiş esir sandılar(dı).*⁹⁵⁸

أَيَا نَاصِرَ الْإِيمَانِ إِنْ غِيبَتْ فِي الشَّرَى فَذِكْرُكَ فِي طَيِّ الضَّمَائِرِ نَازِلٌ

*Ey imanı himaye eden/destekleyen! Sen toprağın içinde kaybolup gittiysen bile, kuşkusuz senin hatıran gönüllerin kıvrımlarında oturmaktadır.*⁹⁵⁹

Her hangi bir olgunun realiteye uygunluğuna bakılmaksızın hayal dünyasında yorumlandıktan sonra tavsif edilmesine de, “vicdânî (duygusal) tasvir” denmiştir. Önceki tasvir türlerinden daha üstün ve biraz da kompleks kabul edilen bu yöntemde, şairler gözle görülenin arka planındaki hakikati kavrama ve betimleme gayreti içerisine girmişlerdir.⁹⁶⁰

el-Habsî, en az maddî tasvir kadar vicdânî tasvire de müracaat etmiş, bunun için de özellikle kişileştirme (teşhîs), bir diğer ifadeyle istiâre-i mekniyye sanatından bolca faydalanmıştır. Şair, hissî tasvirle harmanlayarak kurguladığı aşağıdaki vicdânî tasvirde kişileştirme sanatından yararlanarak; “güldürme”, “ağlatma” ve “çoşurma” gibi insana ait vasıfları çeşitli doğa unsurlarına yüklemiştir:⁹⁶¹ [Başît]

تُبْكِي الْحَرَائِضُ وَجَهَ الْأَرْضِ مُضْحَكَةً وَجَهَ الْبَسِيطَةِ شُكْرًا لِلَّذِي زَادَا

⁹⁵⁵ Dîvânu 'l-Habsî, s. 429.

⁹⁵⁶ Dîvânu 'l-Habsî, s. 371.

⁹⁵⁷ Dîvânu 'l-Habsî, s. 380.

⁹⁵⁸ Dîvânu 'l-Habsî, s. 389.

⁹⁵⁹ Dîvânu 'l-Habsî, s. 530.

⁹⁶⁰ *Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 69-70; Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, s. 248; Fidan, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*, s. 289.

⁹⁶¹ Dîvânu 'l-Habsî, s. 40-41.

وَالْعَيْمُ يَدْفِنُ أَضْوَاءَ النُّجُومِ وَقَدْ تُورِي الْبَوَارِقُ فِي الدِّيُجُورِ أَرْزَادًا
جَوْنٌ تَشْبُ الصَّبَا مِنْهُ بَوَارِقُهُ وَالرَّعْدُ تُسْعِدُهُ النَّكْبَاءُ إِسْعَادًا

Bulutlar, (nimetini kuluna) artırana şükretsiz diye, masum yüzü güldürmek için yeryüzünü ağlatıyor.

Zifiri karanlıkta şimşekler çakarırken, bulut yıldızların ışıltısını karanlığa gömüyor.

Bir siyah bulut ki, sabâ rüzgârı onun şimşegini tutuşturuyor. Sert fırtınalar da gök gürültüsünü coşturuyor.

Görüldüğü üzere ilk beyitte bulut, kendi gücü dahilinde olmayan ve insana ait vasıflar olan güldürme ve ağlatma gibi fonksiyonları üstlenmiş; 3. beyitte ise sert fırtınalar yine insana ait bir nitelik olan coşturma işlevini yüklenmiştir. Takdir edileceği üzere bu tablo, gerçeklik ve nesnellikle ilgisi olmayan ve tamamen şairin hayal dünyasında kendini bulmuş bir betimlemedir.

Bu dizelerin devamında şair yine teşhîs/istiâre-i mekniyye vasıtasıyla bu kez ağaçları, gururlanma ve sevinme gibi vasıflarla betimlemiştir:⁹⁶² [Başît]

وَأَصْبَحَ الشَّجَرُ الْمُخَضَّرُ مِنْ فَرَحٍ فَوْقَ الْحَدَامِيرِ مَيَّاسًا وَمَيَّادًا

Tepelerin üzerindeki yemyeşil ağaçlar sevinçten, gururla, sağa sola çokça sallandı.

Divandaki bir başka kasidenin mukaddimesine, ağlayan seher bulutundan ve kahkahayla gülen çayırardan söz ederek başlanmıştır:⁹⁶³ [Hafif]

طِيبُ نَشْرِ الْفَلَا وَضِحْكَ الرِّيَاضِ مِنْ عَوَادِ تَبْكِي بِلَا إِمَاضِ

Hoş bir kokunun ortaya yayılması ve çayırın kahkahayla gülmesi, şimşek çakmaksızın ağlayan seher bulutlarından dolaydır.

Şair, Seyf b. Sulţan'ın dillere destan atlarını tasvir ettiği “el-Hayliyye” nisbeli kasidesinde, sadece bir beyitte “utanma”, “tökezleme”, “yorulma” ve “usanma” gibi insana özel dört niteliği istiâre-i mekniyye yoluyla rüzgâra yükleyerek şahane bir vicdânî tasvir örneği sunmuştur:⁹⁶⁴ [Başît]

تَعْدُو فَتَكْبُو الرِّيَاحُ الْهَوَاجُ مِنْ حَجَلٍ مِنْهَا فَيُسْكِنُهَا الْإِعْيَاءُ وَالسَّامُ

⁹⁶² Dîvânu 'l-Habsî, s. 43.

⁹⁶³ Dîvânu 'l-Habsî, s. 346.

⁹⁶⁴ Dîvânu 'l-Habsî, s. 88.

Atlar koşarlar; (kendileriyle yarışan) rüzgârlar, fırtınalar onlardan utandıklarından dolayı çok geçmeden tökezleyip yere kapaklanırlar da, yorgunluk ve usangaçlık onları yıldırır.

el-Habsî'nin şiirlerindeki diğer bazı vicdânî tasvir örnekleri şöyledir:⁹⁶⁵ [Başît]

وَإِنَّمَا اللَّيْلُ قَوَادٌ لِصَاحِبِهِ وَالشَّمْسُ نَمَامَةٌ وَالصُّبْحُ جَاسُوسٌ
وَالشَّرْبُ بَيْنَ مَزَامِيرٍ مُعْنِيَةٍ يُحْيِيهِمْ فِي الدُّجَى دِيكٌ وَطَاوُوسٌ

Gece ancak dostunu *satar*, güneş çokça *dedikoducudur*, sabah ise *casus*...

Terennüm eden zurnalar eşliğindeki içenleri, gecenin karanlığında horoz ve tavus kuşu *himaye eder*.

قِفْ بِالْبِلَادِ حَذَا الْحُصْنِ الْمُئَيِّفِ وَسَلِّ
يُخْبِرُكَ مَا حَالُهُ مِنْ بَعْدِ بَيْنِهِمْ

Ulu kalenin karşısındaki ülkelerde dur ve (onlara) sor da, aralarında olup bitenlerden sonra onun halini sana *anlatsınlar*.⁹⁶⁶

مَاتَ الضَّلَالُ بِهِمْ وَأَصْبَحَ دَاحِضًا
وَالْحَقُّ قَامَ مُشْمَرًا عَنِ سَاقِ

Sayelerinde sapkınlık öldü ve çürüdü, hakikat kararlı bir şekilde paçayı sıvayarak ayağa dikildi.⁹⁶⁷

وَالْوُرُقُ تَشْدُو كَشْدُو الْمُطْرِبِينَ هَوَى
فَوْقَ الْأَشَا تَقْطَعُ الْأَصَالَ وَالرَّادَا

Yapraklar kısa boylu hurma ağaçlarının üzerinde, sabahın ilk saatlerinde ve ikindiden sonra adeta şarkıcılar gibi *sevda terennüm ediyorlar*.⁹⁶⁸

Netice itibariyle el-Habsî, tasvirin her çeşidini şiirlerine ustaca uyarlamayı başaramıştı. Zira buraya kadar sıralanan örnekler, söz konusu çıkarıma ulaşmak için yeterlidir. Ancak daha dikkatlice incelendiğinde, onun duyusal tasvirleri yeterli miktar ve değerde olsa da, kendisinin maddî ve vicdânî tasvirlerde bir adım daha ön plana çıktığı görülmüştür. Bunun temel nedeni, henüz bebek iken görme duyusundan mahrum kalmış olmasıdır. Bu durumda haliyle gözlem yeteneği yerine, hayal dünyasına müracaat etmeyi yeğlemiştir. Böylece salt somut varlıklar arasında benzerlik ilgisi kurmaktan ziyade; soyut olanı somutlaştırma veya hayal dünyasında kendince anlamlandırıldığı olgular arasında ilişki kurma metodu ona daha yakın gelmiştir. Bu eyleme katkı sağlayan temel unsurların ise; şairin klasik Arap

⁹⁶⁵ Dîvânu 'l-Habsî, s. 131.

⁹⁶⁶ Dîvânu 'l-Habsî, s. 511.

⁹⁶⁷ Dîvânu 'l-Habsî, s. 53.

⁹⁶⁸ Dîvânu 'l-Habsî, s. 43.

edebiyatına dair dolu dolu birikimi, zengin genel kültürü, duygu ve düşünce dünyasının derinliği ve hayal dünyasının sınırlarının genişliği olduğu anlaşılmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada Osmanlı döneminde Umman bölgesinde dünyaya gelmiş ve yaşamını orada sürmüş olan âmâ bir şairin şiirleri, Arap edebiyatı açısından mercek altına alınmıştır. Araştırmanın neticesinde şiirlerinin içerik, şekil ve üslup bakımından yeterince başarılı olduğu, Osmanlı toprakları dışında olduğu halde dönemin karakteristik edebî özelliklerini ilgili açılardan büyük oranda taşıdığı tespit edilmiştir. Buna ilave olarak görme engelle olmasına karşın şairin, kadim Arap edebiyatına aşina olduğu, Abbasî dönemi tarzına ve şairlerine daha çok ilgi duyduğu, divanının yer yer her iki dönemin izlerini de taşıdığı, bunlarla da kalmayarak edebiyata yenilikler getirmeye çalıştığı ve geçmişle gelecek arasında köprü kurmaya çalıştığı görülmüştür. Bütün bunların da neticesinde Osmanlı dönemi Arap edebiyatına dair olumsuz ve toptancı ön yargıların şairin divanı özelinde geçersiz olduğu ve sadece Osmanlı toprakları sınırlarında değil, bu sınırların dışında da divanlarıyla dönemin edebiyatına ışık tutan ve edebî düzeyine katkı sağlayan şairlerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

‘**Abdulcebbar**, Abdullah ve Hafâcî Abdulmun‘im, *Kışşatu‘l Edeb fi‘l Hicâz*, Mektebetu‘l Kullîyyâti‘l-Ezheriyye, tsz.

Abdullah eṭ-Ṭayyib, *el-Murşid ilâ Fehmi Eş‘âri‘l-‘Arab*, bsy., tsz.

‘**Abdullaṭîf**, ‘Iyd Fethî, “el-Iğtırâb fi‘l-Edebi‘l-‘Arabî fi‘l-‘Aşri‘l-‘Usmânî”, *Şarkiyat Mecmuası*, Yıl 2009, Sayı 14, Aralık 2011.

‘**Abdulmute‘âl eṣ-Şa‘îdî** (ö. 1391/1971), *Buğyetu‘l-İdâh li Telhîsî‘l-Miftâh fi ‘Ulûmi‘l-Belâğa*, 17. bs., Mektebetu‘l-Âdâb, 1426/2005, I-IV.

‘**Abdu‘n-Nûr**, Cebbûr, *el-Mu‘cemu‘l-Edebî*, 2. bs., Dâru‘l-‘İlm li‘l-Melâyîn, Beyrût, 1984.

Abdurrahman en-Nahlâvî, *Uşûlu‘t-Terbiyeti‘l-İslâmiyyeti ve Esâlîbuhâ fi‘l-Beyti ve‘l-Medreseti ve‘l-Mucteme‘i*, 15. bs., Dâru‘l-Fikr, 1428/2007.

el-Aḥfeş, Ebu‘l-Ḥasen Sa‘îd b. Mes‘ade (ö. 215/830), *Kitâbu‘l-Kavâfi*, thk. İzzet Hasan, Dimeşk, 1390/1970.

Ahmed Bedevî, *Ususu‘n-Nakdi‘l-Edebî ‘inde‘l-‘Arab*, Dâru Nahḍati Mısr, Kâhire, 1996.

Ahmed Muhtar, Abdulḥamîd Ömer (ö. 1424/2003), *Mu‘cemu‘l-Luğati‘l-Arabiyyeti‘l-Mu‘âsıra*, 1. bs., ‘Alema‘l-Kutub, 1429/2008, I-IV.

el-‘Aḳḳâd, ‘Abbâs Mahmûd, *el-Fuṣûl*, Muessesetu Hendâvî li‘t-Ta‘lîm ve‘ş-Şekâfe, Kâhire, 2013.

Altûncî, Muhammed, *el-Mu‘cemu‘l-Mufaşşal fi‘l-Edeb*, 2. bs., Dâru‘l-Kutubi‘l-‘İlmiyye, Beyrût, 1419/1999.

el-‘Askerî, Ebû Hilâl el-Ḥasen b. Abdillâh b. Sehl b. Sa‘îd b. Yahyâ (ö. 395/1005), *Kitâbu‘ş-Şinâ‘ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Ebu‘l-Faḍl İbrâhîm, el-Mektebetu‘l-Unşuriyye, Beyrût, h. 1419.

Âşûr, Sa‘îd Abdu‘l-Fettâh , *Târîhu Ehli ‘Umân*, Saltanatu ‘Umân Vizâratu‘t-Turâşî‘l-Kavmî ve‘ş-Şekâfe, 1400/1980.

‘**Atîk**, Abdulazîz (ö. 1396/1976), *‘Ilmu‘l-Bedî‘*, 1. bs., Dâru‘n-Nehḍati‘l-‘Arabiyye li‘t-Ṭibâ‘a ve‘n-Neşr ve‘t-Tevzî‘, Beyrût, tsz.

Avcı, Casim, “Ya‘rubîler”, *DİA*, Ankara, 2013, XLIII, 335-336.

el-‘Avtebî, Ebu‘l-Münzir Seleme b. Müslim es-Suhârî, *el-Ensâb*, thk. Dr. Muhammed İhsân en-Nass, 4. bs., 1427/2006, I-II.

el-Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer (ö. 1093/1682), *Hızânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab*, 4. bs., thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hancî, Kâhire, 1418/1997, I-XIII.

Bahâuddîn, Muhammed b. Huseyn el-Hemezânî (ö. 1031/ 1622), *el-Keşkül*, 1. bs., thk. Muhammed Abdulkerim en-Nemerî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1418/1998, I-II.

Bakan, Tevhit, “İbâdîler ve Hadis”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 20 (Yaz 2004), s. 221-240.

el-Bedevî, Sa'îd Muhammed vd., *Delîlu A'lâmi 'Umân*, 1. bs., Câmi'atu Sultân Kâbûs Mektebetu Lübnân, Beyrût, 1412/1991.

Bedevî Tabâne, *Kağâye'n-Nakdi'l-Edebî*, Dâru'l-Merîh, 1404/1984.

_____, *Mu'cemu'l-Belâğati'l-'Arabiyye*, 3. bs., Dâru'l-Menâra, Cidde, 1988.

Bekkâr, Yûsuf Huseyn, *Binâu'l-Kasîde fi'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, Dâru'l-Endelus, Beyrût, 1982.

Bilge, Mustafa L., “Umân Tarihi Kaynakları”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı, c. 9., İstanbul, Yıl: 1995, s. 281-301.

_____, “Bû Saîd Hânedanı”, *DİA*, Ankara, 1992, VI, 335-336.

_____, “Maskat”, *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII, s. 77-78.

_____, “Uman”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, s. 140-144.

Bozkurt, Nahide, “Hârûnürreşîd”, *DİA*, Ankara, 1997, I, 258-261.

Brockelmann, Carl, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, trc. Abdulhâlîm en-Neccâr, 5. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, tsz.

el-Buhârî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-Şaḥîhu'l-Muhtaşar*, thk. Mustafa Diyb el-Beğâ, Beyrût, Dâru İbn-i Keşîr, 1407/1987, I-VI.

Bulut, Ali, “Arap Edebiyatında Berâat-ı İstihlâl Sanatı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII (2008), sayı: 2, s. 77-88.

_____, *Belâgat, Meânî-Beyân-Bedî*, 7. bs., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 2017.

el-Bustânî, Buṭrus, *Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Aşri'l-İnbi'âs*, Dâru Nazîr 'Abbûd, tsz., I-IV.

el-Câhîz, Ebû Osman 'Amr b. Bahr (ö. 255/869), *el-Hayevân*, 2. bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, h. 1424, I-VII.

_____, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrût, 1423, I-III.

Canda, Şerafettin, “Türkiye’de Nöropatolojinin Gelişimi (Dünden Bugüne)”, *Türkiye Ekopatoloji Dergisi*, 2005, 11 (3): 93-158.

el-Cebûrî, Kâmil Selmân; *Mu‘cemu’s-Şu‘arâ’ mine’l-‘Aşri’l-Câhili hattâ Sene 2002 Milâdî*, nşr. Muhammed Ali Beydûn, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 2003/1424, I-VI.

el-Cevherî, Ebû Naşr İsmâ‘il b. Hammâd el-Fârâbî (ö. 393/1003), *eş-Şihâhu Tâcu’l-Luğa ve Şihâhu’l-‘Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr ‘Attâr, 4. bs., Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrût, 1407/1987, I-VI.

Ceviz, Nurettin, *Osmanlılar Döneminde Mısır’da Arap Edebiyatı*, Erzurum, 2002, (Basılmamış Doktora Tezi).

_____, “Mu‘allaka Şairlerinin Şiirlerinde At Tasviri”, *Ekev Akademi Dergisi*, c. 3, S. 1, Bahar 2001, s. 265-278.

el-Curcânî, Ali b. Muhammed (ö. 816/1413), *Kitâbu’t-Ta‘rifât*, 1. bs., Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 1403/1983.

el-Curcânî, Ebû Bekr ‘Abdülkâhir (ö. 471/1078), *Delâilü’l-İ‘câz fî ‘İlmi’l-Me‘ânî*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihri, 3. bs., Matba‘atü’l-Medenî bi’l-‘Qahira Dâru’l-Medenî bi Cidde, 1413/1992.

_____, *Esrâru’l-Belâğa*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Matba‘atu’l-Medenî, Qahire, tsz.

el-Curcânî, Ebu’l-Hasen Ali b. Abdilazîz el-‘Kâdî (ö. 392/1001), *el-Vesâta Beyne’l-Mutenebbî ve Huşûmihî*, thk. Muhammed Ebu’l Fağl İbrahim ve Ali Muhammed el-Becâvî, Matba‘atu ‘İsâ el-Bâbî el-‘Halebî ve Şurakâhu, tsz.

Çetin, Nihad M., “Arûz”, *DİA*, Ankara, 1991, III, 424-437.

_____, “Basît”, *DİA*, Ankara, 1992, V, 106.

_____, “Beyit”, *DİA*, Ankara, 1992, VI, 66.

Çiçekler, Mustafa, “Na‘t”, *DİA*, Ankara, 2006, XXXII, s. 435-436.

ed-‘Dabbî, Mufağdal b. Muhammed (ö. 168/784), *Emsâlu’l-‘Arab*, 1. bs., Dârun ve Mektebetu’l-Hilâl, Beyrût, 1424.

ed-Dehhân, Sâmi, *el-Ğazel munzu Neş‘etihî hattâ Şadri’d-Devleti’l-‘Abbasiyye*, 3. bs., Dâru’l-Me‘ârif, Qahire, tsz.

_____, *el-Vaşf*, 3. bs., Dâru’l-Me‘ârif, Qahire, tsz.

_____, *el-Mediğ*, Dâru’l-Me‘ârif, 5. bs., Qahire, 1992.

Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*, 1. bs., Orka Matbaacılık, Kayseri, 2015.

- ed-Desûkî**, Ömer, *Fi'l-Edebi'l-Hadis*, 8. bs., Dâru'l-Fikr, 1973, I-II.
- Durmuş**, İsmail vd., "Kafiye", *DİA*, Ankara, 2001, XXIV, 149-153.
- _____, "Lüzûm-ı Mâ Lâ Yelzem", *DİA*, Ankara, 2003, XXVII, 262-263.
- _____, "Methiye", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, s. 406-408.
- _____, "Şiir", *DİA*, Ankara, 2010, XXXIX, 144-154.
- _____, "Üslup", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 383-385.
- _____, "Vezin", *DİA*, Ankara, 2013, XVIII, 77-79.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/889), *Sunenu Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhiddîn Abdulhamid, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrût, tsz., I-IV.
- Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî**, Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân (ö. 449/1057), *el-Luzûmiyyât*, thk. Emîn Abdulazîz el-Hancî, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, I-II.
- _____, *Risâletu'l-Ğufrân*, 9. bs., thk. 'Âişe Abdurrahmân, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 2009.
- Ebu'l-Beğâ**, Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî el-Ğarîmî el-Kefevî (ö. 1094/1683), *el-Kullîyyâtü Mu'cemun fi'l-Muştalâhati ve Furûki'l-Luğaviyye*, thk. 'Adnân Dervîş ve Muhammed el-Mışrî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, tsz.
- Ebu'l Ferec el-Işfahânî**, *Kitâbu'l-Eğânî*, thk. Abdulkerim İbrahim el-'Azbâvî, Merkezu Tahkîki't-Turâs, Mısır, 1993, I-XXV.
- Ebu'l-Huseyn**, İshâk b. İbrâhim el-Kâtib, *el-Burhân fi Vucûhi'l-Beyân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, Mektebetu'ş-Şebâb, Kâhire, 1389/1969.
- Ebû Zehra**, Muhammed, *İslâm'da Siyasi İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, trc. Hasan Karakaya ve Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, tsz.
- Eliaçık**, Muhittin, "Fuzûlî'nin Sıhhat-u Maraz'ında Ahlât-ı Erbaanın İşlenişi ve Bir Tıp Eseri Terceme-i Hulâsa-i Tıb İle Mukayesesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 27, Ocak 2010, s. 131-147.
- Elmalı**, Hüseyin, "Kaside", *DİA*, Ankara, 2001, XXIV, 562-564.
- _____, "Tasvir", *DİA*, Ankara, 2011, XL, 135-136.
- Erdoğan**, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 1. bs., Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998.
- Ergin**, Mehmet Mesut, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri", *Marife*, Konya, 2007, VII/1, 119-135.
- _____, "Osmanlı Dönemi Arap Siirinde Sosyal Unsurlar", *Nüşa*, Ankara, 2006, S. 6/21, s. 41- 67.

el-Eyyûbî, Yâsîn, *Âfâku 'ş-Şi'ri'l-'Arabî fi'l- 'Asri'l-Memlûkî*, Cerrûs Pers, T̄arabluş, Lübnân, tsz.

el-Ezherî, Ebû Manşûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî (ö. 370/981), *Tehzibu'l-Luġa*, thk. Muhammed 'Ivağ Mur'ib, Dâru 'ihyâi't-Turâşî'l-'Arabî, Beyrût, 2001, I-VIII.

el-Ezkevî, Serhân b. Sa'id, *Keşfu'l-Ğumme el-Câmi'u li-Aġbâri'l-Umme*, 2. bs., thk. Muhammed Habîb Salih ve Mahmûd b. Mubarek es-Selîmî, Salţanatu Umân Vizâratu't-Turâş ve's-Seġafe, 1434/2013, I-III.

Ferrûh, Ömer, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, 4. bs., 'Uğvu Mecme'î'l-Luġati'l-'Arabiyye fi'l-Ķâhira, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1981, I-VI.

_____, *Me'âlimu'l-Edebi'l-'Arabî fi'l 'Asri'l-Ĥadîs*, 1. bs., Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1986, I-III.

Fıġlalı, Ethem Ruhi, *Çaġımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, 12. b., İzmîr İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmîr, 2004.

_____, "İbaziyye", *DİA*, Ankara, 1999, XIX, s. 256-261.

Fidan, İbrahim, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*, Konya, 2014, (Basılmamış Doktora Tezi).

el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1415), *el-Ķâmûsu'l-Muġît*, thk. Muhammed Na'im el-Arkûsûsî, 8. bs., Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1426/2005.

Goldziher, Ignace, *Klasik Arap Literatürü*, trc. Azmi Yüksel, Rahmi Er, Vadi Yayınları, İstanbul, 2016.

Gürkan, Necdet, "Arap Edebiyatında Kinaye Sanatının Konumu", *SDÜİFD*, Yıl: 1998, S. 5, s. 231-251.

Ĥabenneke, Abdurrahman b. Hasan el-Meydânî (ö. 1425/2004), *el-Belâġatu'l-'Arabiyye*, 1. bs., Daru'l-Ķalem, Dimeşġ, 1416/1996, I-II.

el-Ĥabsî, Râşid b. Ĥamîs b. Cum'a b. Aġmed en-Nezvî el-U'mânî, *Dîvânu'l-Ĥabsî*, 2. bs., thk. Abdul'alîm 'Îsâ, Salţanatu Umân Vizâratu't-Turâşî'l-Ķavmî ve's-Seġafe, 1412/1992.

Halîfât, Sahbân, "Ebü'l-Alâ El-Maarî", *DİA*, Ankara, 1994, X, 287-291.

el-Ĥalîl b. Ahmed, Ebû 'Abdirrahmân b. 'Amr b. Temîm el-Ferâhîdî el-Basrî (ö. 170/786), *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Maġzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâi, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrût, tsz., I-VIII.

el-Harûşî, Hamed “el-Habsî (ö. 1678/1737) Şâ'iru'l Ye'âribe el-Faşîh ve Şâ'iru'l Ğazel el- 'Âmmî” <http://alwatan.com/details/21484> (01.11.2018)

el-Harûşî, Süleymân b. Halef, *Şa'iru 'Umânî ve Kaşîde*, 1. bs., Vizâratu't-Turâş ve's-Şekâfe, 2011.

el-Huşaybî, Muhammed b. Râşid b. 'Uzeyz, *Şekâiku'n-Nu'mân 'alâ Sümûtu'l-Cumân fî Esmâi Şu'arâi 'Umân*, 4. bs., 1427/2006, I-III.

el-Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm (ö. 1362/1943), *Cevâhiru'l-Belâğa fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrût, tsz.

el-Haîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Şâbit el-Bağdâdî (ö. 463-1072), *Târîhu Bağdâd ve Zuyûluhu*, 1. bs., thk. Mustafa Abdulkadir 'Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1417, I-XXIV.

Heddâra, Muhammed Mustafa, *İtticâhâtu's-Şi'ri'l-'Arabî fî'l-Ķarni's-Şânî el-Hicrî*, Dâru'l-Me'ârif, Ķâhire, 1963.

Irmak, Mustafa, *Haber ve İnşa – Klasik Dilbiliminde Bildirim ve Talep İfadeleri*, 1. bs., İsam Yayınları, Ankara, 2017.

İbn 'Asâkir, Ebu'l Ķâsim Ali b. Hasen b. Hibetullâh (ö. 571/1176), *Târîhu Dimeşk*, thk. 'Amr b. Ğarâme el-'Amrevî, Dâru'l-Fikr, 1415/1995, I-LXXX.

İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî (ö. 321/933), *Cemheratu'l-Luğa*, thk. Ramzî Munîr Ba'lebekkî, 1. bs., Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1987, I-III.

İbn Ebi'l-İşba', Abdulazîm b. el-Vâhid el-Mışrî (ö. 653/1256), *Tahrîru't-TaĶbîr fî Şinâ'ati's-Şi'ri ve'n-Nesri ve Beyâni I'câzi'l-Ķur'ân*, thk. Ķafnî Muhammed Şeref, el-Cumhûriyyetu'l-'Arabîyyetu'l-MuttaĶide Lecnetu İhyâi't-Turâşî'l-İslâmî, bsy., tsz.

_____, *Bedi'u'l-Ķur'ân*, thk. Ķafnî Muhammed Şeref, Ķâhire, 1377/1957.

İbnu'l-Eşîr, Ebu'l-Feth Dıyâuddîn Naşrullah b. Muhammed el-Cezerî (ö. 637/1239), *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâ'ir*, thk. Muhammed MuĶyiddin Abdulhamid, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrût, 1420, I-II.

_____, *Kifâyetu't-Tâlib fî NaĶdi Kelâmi's-Şâ'ir ve'l-Kâtib*, thk. Nûri Ķamûdî el-Ķaysî vd., Mektebetu's-Şâ'ir ŞefîĶ Cebrî, Musul, 1982.

İbnu'l-Eşîr, Necmuddîn Ahmed b. İsmail el-Halebî (ö. 737/1339), *Cevheru'l-Kenz*, thk. Muhammed Zağlul Sellâm, Munşe'etu'l Me'ârif, İskenderiye, 1983.

İbn Fâris, Ahmed b. Zekerıyyâ er-Râdî (ö. 395/1004), *Mu'cemu MeĶâyisi'l-Luğa*, 1. bs., thk. Muhammed İvaĶ Mur'ib vd., Dâru 'İhyâi't-Turâşî'l-'Arabî, Beyrût, 2001.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn et-Tûnusî (ö. 808/1406), *Mukaddimetu İbn Haldûn*, 1. bs., thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Mektebetu'l-Hidâye, Dimeşk, 1425/2004, I-II.

_____, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ, 5. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, I-II.

İbn Hallikân, Ebu'l-'Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed el-Bermekî (ö. 681-1282), *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, thk. İhsân 'Abbâs, Daru Şâdir, Beyrût, tsz., I-VII.

İbn Hicce, Taqiyyuddîn Ebûbekr b. Alî el-Hamevî (ö. 837/1433), *Hızânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Ereb*, thk. 'İşâm Şakyû, Dârun ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût, 2004, I-II.

el-Hillî, Safiyyuddîn Abdulazîz b. Serâyâ (ö. 749/1348), *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, 2. bs., thk. Nesîb Neşâvî, Dâru Şâdir, Beyrût, 1412/1992.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim ed-Dîneverî (ö. 276/889), *eş-Şi'r ve ş-Şu'arâ*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, h. 1423, I-II.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Ķazvî (ö. 273/887), *Sunenu İbn Mâce*, Muhammed Fuat Abdulbâkî, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, tsz., I-II.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim b. Ali Cemâluddîn el-Enşârî (ö. 711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, 3. bs., Dâru Şâdir, Beyrût, h. 1414, I-XV.

İbn Ma'sûm, Şadrüddîn el-Medenî Ali b. Ahmed (ö. 1119/1707), *Envâru'r-Rebî' fî Envâ'i'l-Bedî'*, 1. bs., thk. Şâkir Hâdî Şükür, Maţba'atu'n-Nu'mân, en-Necefu'l-Eşraf, 1389/1969, I-VII.

İbn Munķız, Ebu'l-Muzaffer Mueyyedu'd-Devle (ö. 584/1188), *el-Bedî' fî Nakdi's-Şi'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî, Hâmit Abdulmecit, el-Cumhûriyyetu'l-'Arabiyyetu'l-Muttaħide, tsz.

İbnu'l-Mu'tez, Ebu'l-'Abbas Abdullah (ö. 296/909), *Kitâbu'l-Bedî'*, 1. bs., thk. İrfan Mataracî, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrût, 1433/2012.

İbnu'n-Nâzım, Bedruddîn b. Mâlik, *el-Mışbâh fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Hüsnü Abdulcelîl Yûsuf, Mektebetu'l-Âdâb, tsz.

İbn Raşık, Ebû Ali el-Hasen el-Ķayravânî el-Ezdî (ö. 456/1064), *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih*, thk. Muhammed Muhiddîn Abdulhamîd, 5. bs., Dâru'l-Cîl, 1401/1981.

İbn Razîķ, Humeyd b. Muhammed b. Bahît en-Nahlî el-'Umânî (ö.1291/1874), *el-Fethu'l-Mubîn fî Sîretî's-Sâdeti'l- Bû Sa'idiyyîn*, 6. bs., thk. Muhammed Hâbîb Salih,

Mahmûd b. Mubarek es-Selîmî, Saltanatu Umân Vizâratu't-Turâsi'l Kâvî ve's-Şekâfe, 1437-2016, I-II.

_____, *es-Şahîfetu'l-Kahtâniyye*, thk. Muhammed b. Mubarek es-Selîmî vd., 1. bs., Vizâratu't-Turâs ve's-Şekâfe Saltanatı 'Umân, 1430/2009, I-V.

İbn Sellâm, Muhammed b. 'Ubeydullâh el-Cumahî (ö. 232/ 846), *Tabâkatu fuḥûli's-Şu'arâ*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde, tsz., I-II.

İbn Seyyid en-Nâs, *Minaḥu'l-Midaḥ ev Şu'arâu's-Şahâbeti mimmen Medeḥa Rasûl ev Raşâhu*, 1. bs., thk. 'Afet Vişâl el-Ḥamze, Dâru'l-Fikr, Dimeşq, 1407/1987.

İbn Sîde, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâil el-Mursî (ö. 458/1066), *el-Muḥaşşas*, 1. bs., thk. Ḥalil İbrâhim Ceffâl, Dâru 'ihyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 1417/1996, I-V.

İbn Sinân el-Ḥafâcî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Sa'id (ö. 466/1073), *Sirru'l-Feşâḥa*, 1. bs., Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1982.

İbn Tabâtabâ, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed İbrâhim el-Ḥasenî el-'Alevî (ö. 322/937), *'Iyâru's-Şi'r*, thk. Abdülaziz b. Nâsır el-Mâni', Mektebetu'l-Ḥancî, Kâhire, tsz.

İpek, Muhammed Selim, "Arap Şiirinde Hikmet Esintileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, S. 41, Aralık 2015, s. 173-180.

İpekten, Haluk, "Gazel", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, s. 440-442.

el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali b. Ahmed (ö. 821/1418), *Şubḥu'l-A'sâ fî Şinâ'ati'l-İnşâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, tsz., I-XV.

Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedi Gece Kitapları, İstanbul, 2001.

el-Karḫâcennî, Ebu'l-Hasen Ḥâzim, *Minhacu'l-Buleğâ ve Sirâcu'l-Udebâ*, thk. Muhammed el-Ḥabîb b. el-Ḥûce, Tunus, 1966.

Kâsım, Muhammed Ahmed ve Muhyiddîn Dîb, *'Ulûmu'l-Belâğâ (el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî)*, 1. bs., el-Muessesetu'l-Ḥadîse li'l-Kitâb, Ṭarâblus, 2003.

Kâtib Çelebi, Hacı Ḥalife Mustafa b. Abdillâh (ö. 1004/1657), *Süllemü'l-vüṣûl ilâ tabakâti'l-fuḥûl*, thk. Mahmûd Abdulkâdir el-'Arnavût, Mektebetu İrsikâ, İstanbul, 2010, I-VI.

el-Kazvîni, el-Ḥaḫîb Celâluddîn Muhammed b. Abdirrahmân (ö. 739/1338), *el-İḍâḫ fî 'Ulûmi'l-Belâğâ*, thk. Muhammed Abdulmun'im Ḥafâcî, 3. bs., Daru'l-Cîl, Beyrût, tsz., I-III.

_____, *Telhîşu'l-Miftâḥ*, 1. bs., Mektebetu'l-Büşrâ, Karaçi-Pakistan, 1431/2010.

Kehhâle, Ömer b. Rıza b. Muhammed Râğıb b. Abdi'l-Ğanî (ö.1408/1987), *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, tsz; I-XIII.

Kılıç, Hulusi ve Kâzım Yetiş "Cinas", *DİA*, Ankara, 1993, VIII, s. 12-14.

Ķudâme b. Ca'fer, Ebu'l-Ferec b. Ķudâme b. Ziyad el Bağdâdî (ö. 337/948), *NaĶdu's-Şi'r*, 1. bs., MaĶba'atu'l-Cevâib, İstanbul, h. 1302.

Kutluer, İlhan, "Hikmet", *DİA*, Ankara, 1998, XVII, s. 503-511.

Küçükkalay, Hüseyin (ö. 1999), *Kur'an Dili Arapça*, Manevi Değerleri Korama ve İlim Yayma Cemiyeti, Konya, 1388/1969.

Küçüksarı, Mücahit, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017.

_____, *İbn Hicce el-Hamevî ve Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, Palet Yayınları, Konya-2018.

Lebîd b. Rebî'a, İbn Mâlik Ebû 'UĶayl el-'Âmirî (ö. 41/661), *Dîvânı Lebîd b. Rebî'a el-'Âmirî*, 1. bs., Dâru'l-Ma'rife, 1425/2004.

Lorimer, C.C., *Delîlu'l-Halîc* (el-Ķısmu't-Tarîhî), trc. Ķısmu't-Terceme bi Mektebi Sâhibi's-Sumuvvi Emîri Devleti Katar, I-VII.

Macit, Muhsin, "Munâcât", *DİA*, Ankara, 2006, XXXI, s. 563-565.

MaĶlûb, Ahmed, *Mu'cemu'n-NaĶdi'l-'Arabiyyi'l-Ķadîm*, Vizâratu's-SeĶâfe ve'l-İ'lâm Dâru's-Şuûni's-SeĶâfiyyeti'l-'Âmme, Bağdat, 1989, I-II.

_____, *Mu'cemu'l-MuştalahaĶi'l-Belâğîyye ve TaĶavvuruĶâ*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrût, 2007.

Mâyız, S.B., *el-Halîc BuldânuĶu ve Ķabâiluhû*, 2. bs., trc. Muhammed Emîn Abdullah, Vizâratu't-Turâs ve's-ŞeĶâfe Saltanatı 'Umân, 1437/2016, s. 217-218.

Mekkî, Mahmût Ali, *Edebiyyâtu'l-Medâihu'n-Nebeviyye*, Mektebetu Lubnân, 1. bs., 1991.

el-Merâğî, Ahmed Mustafa (ö. 1371/1952), *'Ulûmu'l-Belâğâ (el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî')*, 3. bs., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1414/1993.

el-Mueyyed-billâh, Yahyâ b. Ķamza el-'Alevî (ö. 745/1344), *eĶ-Tırâzu li Esrâri'l-Belâğâ ve 'Ulûmi ĶaĶâiĶi'l-İ'câz*, 1. bs., el-Mektebetu'l-'Unşuriyye, Beyrût, h. 1423., I-III.

el-Muğîrî, Sa'îd b. Ali, *CuĶeynetu'l-AĶbâr fi TârîĶi Zencübâr*, thk. Muhammed Ali es-Şalîbî, 4. bs., 1422/2001.

Muhammed, Mahmûd Sâlim, *el-Medâihu'n-Nebeviyye Ķattâ Nihâyeti'l-'Aşri'l-Memlûkî*, 1. bs., Dâru'l-Fikr, DimaşĶ, 1417.

Muhammed Muhtar Paşa, *et-Tevfîkâtu'l-İlhâmiyye fî Mukâraneti't-Tevârîhi'l-Hicriyye bi's-Sinîni'l İfrîkiyye ve'l-Kıbtıyye*, 1. bs., el-Matba'âtu'l Mîriyye, Bûlak-Mısır, 1311/1893.

el-Muhibbî, Muhammed Emin b. Fağlillah el-Hamevî ed-Dımaşkı, *Hulâşâtu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdiye 'Aşer*, Dâru Şâdir, Beyrût, tsz., I-IV.

Nebîl Hâlid, Ebû Alî, *el-Edebu'l-'Arabî beyne Aşrayni'l-Memlûki ve'l-Usmâni*, 1. bs., 2008.

en-Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeraf (ö. 676/ 1277), *Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh*, 1. bs., thk. Abdulğani ed-Daqr, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 1408.

en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. 'Abdilvehhâb (ö. 733/1333), *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, 1. bs., Dâru'l-Kutubi'l-Veşâiki'l-Kavmiyye, Kâhire, h. 1423, I-XXXIII.

Öğmüş, Harun, *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri*, İSAM, İstanbul, 2010.

Ömer Musa Paşa, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (el'Aşru'l Memlûki)*, Dâru'l-Fıkr, Dımeşk, 1999.

Öznurhan, Halim, "Tasrî", *DİA*, Ankara, 2011, XL, s. 130-131.

Parıldı, Metin, "Arap Dilinde Gulüv", *bilimname*, XVII, 2009/2, s. 245-263.

er-Râğıb el-Eşfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed (ö. 502/1108), *Muhâdarâtu'l-Udebâ ve Muhâverâtu's-Şu'arâ ve'l-Buleğâ*, 1. bs., nşr. Şeriketu Dâri'l-Erkâm beyne Ebi'l-Erkâm, Beyrût, 1420, I-II.

er-Râfi'î, Mustafa Sâdik, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, 1. bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1421/2000, I-III.

er-Râzî, Zeynuddîn Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 666/1268), *Muhtâru's-Şihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed, 5. bs., el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrût, 1420/1999.

Raşîd, Nâzım, *el-Medâihu'n-Nebeviyye fî Edebi'l-Karneyni's-Sâdisi ve's-Sâbi'i li'l-Hicre*, 1. bs., Dâru Âfâki 'Arabiyye, Bağdât, 1423.

Rızâ, Ahmed, *Mu'cemu Metni'l-Luğâ*, Dâru Mektebeti'l-Hayâh, Beyrût, 1377-1380/1957-1960), I-V.

Sa'leb, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Yahyâ (ö. 291/914), *Kavâ'idu's-Şi'r*, thk. Ramazan Abdu'ttevvâb, 2. bs., Mektebetu'l-Hâncî, Kâhire, 1995.

es-Sâlimî, İmâm Nûruddîn Abdullah b. Humeyyid (ö. 1332/1913), *Tuhfetu'l-A'yân bi Sîreti Ehli 'Umân*, 2. bs., Ma'tba'atu's-Şebâb, Kâhire, 1350, I-II.

Samancı, Yusuf Sami, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017.

es-Şe'âlibî, Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâil Ebû Manşûr (ö. 429/1038), *Yetîmetu'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-'Aşr*, thk. Mufid Muhammed Kûmhiyye, 1. bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1403/ 1983, I-IV.

_____, *Sihru'l-Belâğa ve Sirru'l-Berâ'a*, thk. Abdusselam el-Hûfî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, tsz.

_____, *Lubâbu'l-Âdâb*, 1. bs., thk. Ahmed Hasan Lebic, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1417-1997.

_____, *Simâru'l-Kulûb fî'l-Mudâf ve'l-Mensûb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fağl İbrâhim, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, tsz.

es-Sekkâkî, Ebu Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr (ö. 626/1229), *Miftâhu'l-'Ulûm*, 1. bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1407/1987.

es-Seyyâbî, Sâlim b. Hammûd b. Şâmis b. Hamîs el-İbağî (ö.1414/1993), *Umânu 'Abra't-Tarih*, 5. bs.,1421/2001, I-IV.

_____, *İs'âfu'l -A'yân fî Ensâbi Ehli 'Umân*, tsz.

Sirâcuddîn Muhammed, *el-Hicâu fî's-Şi'ri'l Arabî*, Dâru'r-Râtibi'l-Cami'yye, Beyrût, tsz.

_____, *el-Ğazel fî's-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'r-Râtibi'l-Cami'yye, Beyrût, tsz.

_____, *el-Hikmetu fî's-Şi'ri'l Arabî*, Dâru'r-Râtibi'l-Cami'yye, Beyrût, tsz.

_____, *er-Risâu fî's-Şi'ri'l Arabî*, Dâru'r-Râtibi'l-Cami'yye, Beyrût, tsz.

es-Suyûfî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celaeddîn, *Mu'teraku'l-Akrân fî İ'câzi'l-Kur'an*, 1. bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1408/1988, I-III.

es-Sübkî, Bahauddîn, Ahmed b. Ali (ö. 773), *'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi'l-Miftâh*, 1. bs., thk. Abdulhamid Hendâvî, el-Mektebetu'l-'Aşriyye li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, Beyrût, 1423/2003.

es-Süleymânî, 'Îsâ b. Muhammed b. Abdullah, *Şi'ru'l-Harb*, 1. bs., Câmi'atu Nezvâ, Beyrût, 2017.

es-Süveydî, Meryem Şakr Muhammed, *Şi'ru Râşid b. Hamîs el-Habsî (Dirâse Mevdûiyye ve Fenniyye)*, Câmi'atu's-Şârika- Kulliyetu'l Âdâb ve'l-'Ulûm - Kısmu'l-Lugati'l 'Arabîyyeti ve Âdâbihâ, Risâle Mâcîstır (Basılmamış), 1429/2008.

- Şâkir**, Mahmûd, *Mevsûatu Târîhi'l Halîci'l-'Arabî*, Dâru Usâme li'n-Neşr ve't-Tevzi', Ammân, 2003, I-II.
- Şensoy**, Sedat, "Sıbt İbnü't-Teâvîzî", *DİA*, Ankara, 2009, XXXVII, 88-89.
- Şevki Dayf**, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aşru'l-Câhilî*, 1. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1960-1995.
- _____, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-'Abbâsi es-Sânî*, 1. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1960-1995.
- _____, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aşru'd-Duvel ve'l-'İmârât el-Cezîratu'l-'Arabîyye el-'Irâk İrân*, 2. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, tsz.
- _____, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aşru'd-Duvel ve'l-'İmârât e's-Şâm*, 1. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1960-1995.
- _____, *er-Rişâ*, 4. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, tsz.
- eṭ-Ṭaberî**, Muhyiddîn Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdullah (ö. 694/1295), *er-Riyâdu'n-Nadra fî Menâkıbi'l-Aşera*, 2. bs., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, tsz., I-IV.
- eṭ-Ṭâî**, Muhammed b. Abdullah, *Târîhu 'Umâni's-Siyâsi*, 1. bs., Mektebetu'r-Rabî'ân li'n-Neşri ve't-Tevzî', Kuveyt, 2008.
- Tasa**, Muhammed, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007.
- _____, "Leylâ El-Ahyeliyye'nin Şiirinde Tevbe B. El-Humeyyir'in Portresi", *SÜİFD*, Bahar 2007, S. 23, s. 135-164.
- eṭ-Teftâzânî**, Sa'du'ddîn Mesûd b. Ömer (ö. 792/1390), *el-Muṭavvel Şerhu Telhîşî Miftâhu'l-'Ulûm*, thk. 'Abdülhamîd Hendâvî, 3. bs., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût-Lübnan, 1434/2013.
- eṭ-Tehânevî**, Muhammed b. Ali el-Fârûkî (ö. 1158/1745), *Keşşâfu İştilâhati'l-Funûn ve'l-'Ulum*, thk. Ali Dehrûc, Beyrût, 1996, I-II.
- eṭ-Tenûhî**, el-Kâdî Ebû Ya'lâ 'Abdu'l-Bâkî b. Ebi'l-Huşayn, *el-Kavâfi*, 2. bs., thk. Avnî Abdurraûf, Mektebetu'l-Hancî, Mısır, 1978.
- eṭ-Tirmizî**, Muhammed b. 'İsa (ö. 279/892), *el-Câmi'u'l-Kebîr (Sunenu't-Tirmizî)*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrût, 1998, I-VI.
- Toprak**, M. Faruk, "Mersiye", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 215-217.
- Topuzoğlu**, Tevfik Rüştü, "Hafîf", *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 113-114.
- _____, "Kâmil", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, s. 280-281.
- _____, "Recez", *DİA*, Ankara, 2007, XXXIV, 509-510.
- Tural**, Hüseyin, *Arap Edebiyatında Arûz*, 1. bs., Ensar nşr., İstanbul, 2011.

- el-'Ukberî**, Muhibbuddîn Ebu'l-Beğâ' Abdullah b. Huseyn (ö. 616/1219), *Şerhu Dîvânî'l-Mutenebbî*, thk. Mustafa es-Sekâ ve diğeri, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, I-IV.
- Vehbe**, Mecdî ve Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Luğati ve'l-Edebi*, 2. bs., Mektebetu Lubnân, Beyrût, 1984.
- el-Yâfi**, Abdülkerim, *Dirâse Fenniyye fi'l-Edebi'l-'Arabî*, 1. bs., Mektebetu Lubnân Nâsirûn, Beyrût, 1416/1996.
- Ya'kûb**, Emîl Bedî'î ve 'Aşî Mîşâl, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, 1. bs., Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1987, I-II.
- Yâkût el-Hamevî**, Şihâbuddîn Ebû Abdillâh b. Abdillâh er-Rûmî (ö.626/1229), *Mu'cemu'l Buldân*, 2. bs., Dâru Şâdir, Beyrût, 1995, I-VII.
- Yalar**, Mehmet, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, 1. bs., Emin Yayınları, Bursa, 2009.
- _____, "Arap Şiiri", *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri-Tarih ve Problemler*, İsam Yayınları, İstanbul, 2015.
- Yazıcı**, Hüseyin, XVII. "XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amasi", *Nüşa*, Ankara, 2001, 55-70.
- Yıldız**, Hakkı Dursun, "Arabistan", *DİA*, Ankara, 1991, III, s. 252-258.
- _____, "Abdülmelik b. Mervân", *DİA*, Ankara, 1988, I, 267-270.
- el-Yûsî**, Nureddin Ebû Ali el-Hasen b. Mesûd (ö. 1102/1691), *Zehru'l-Ekem fi'l-Emsâl ve'l-Hikem*, 1. bs., thk. Muhammed Hacı ve Muhammed el-Ehğdar, nşr. Eşşeriketu'l-Cedîde Daru's-Şekâfe, el-Mağrib, 1401/1981, I-III.
- Yüksel**, Ahmet, "İlk Dönem Arap Dilcilerinde Fonetik Çalışmalar", *OMUİFD*, S. 24-25, Samsun, 2007, s. 133-149.
- ez-Zebîdî**, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk el-Huseynî (ö. 1205/1790), *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Mecmû'a mine'l Muhaqqıqîn, Dâru'l-Hidâye, bsy., tsz, I-XV.
- Zeki Mübarek**, *el-Medâihu'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Mahaceti'l-Beydâ, Beyrût, tsz.
- Zeydan**, Corci, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Hilâl, Kâhire, tsz.
- ez-Zeccâcî**, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk (ö. 337/949), *Kitâbu'l-Cumel fi'n-Nahv*, 1. bs., thk. Ali Tefk el-Hamed, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1404/1984.
- ez-Zeyyât**, Ahmed, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'n-Nehda, Kâhire, tsz.
- ez-Ziriklî**, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ed-Dîmeşki (ö.1396/1976), *el-A'lâm*, 15. bs., Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 2002, I-VIII.

<http://w-ahin.com/vb/archive/index.php/t-1550.html>, 01.04.2019; 13:40 (Tarihçi Seyf b. Hamûd el-Betṭâşî'nin İthâfu'l-A'yân adlı eserinden naklen)

http://alyarobi.blogspot.com/2011/04/blog-post_6829.html, 10. 11. 2019, 17:08.

<https://mrabe.ahlamontada.com/t201-topic>, 10. 11. 2019, 17:30.

<http://www.poetsgate.com/Poet.aspx?id=3539&type=cat&typeid=75>, 01.04.2019; 23:45.

<http://www.taddart.org/?p=9186#more-9186>, 08.09.2019; 14:00.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

Mehmet Zahid Çokyürür 15.11.1981 tarihinde Konya’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Konya’da tamamladı. 2004 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. Aynı yıl Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilatında görev aldı. 2008 yılında Selçuk Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı’nda “İslam Hukukunda Sorumluluk Doktrini Açısından Kanunu Bilmeme Hali” isimli tezi ile yüksek lisansını tamamladı. 2008-2011 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı Selçuk İhtisas Merkezi’nde kursiyer olarak bulundu. 2013 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı’nda doktora eğitimine başladı. Aynı yılın Aralık ayında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı’nda araştırma görevlisi oldu. Halen aynı kurumda çalışmakta olup evlidir.